en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân

KUR'ÂN LÜGATİ

HASÎRÎZÂDE ELÎF EFENDİ

2. CİLT

[ض - ي]

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 53

Dinî İlimler Serisi : 7

Kitabın Adı : EN-NÛRU'L-FURKÂN FÎ ŞERHİ LUGATİ'L-KUR'ÂN
KUR'ÂN LÜGATİ
2. CİLT (2 CİLT) [ض – ي]

Müellifi : Hasîrîzâde Mehmed Elîf b. Ahmed Muhtâr (1850-1927)

Özgün Dili : Osmanlıca

Yayına Hazırlayanlar : Prof. Dr. Mustafa Koç
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Doç. Dr. Eyyüp Tanrıverdi
Dicle Üniversitesi
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Arşiv Kayıt : Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Sütlüce Dergahı, No. 446

Kitap Tasarım : Abdusselam Ferşatoğlu

Yapım : Fotografika Ltd. Şti.

Baskı : Bilnet Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş.
Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul
Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 31345

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2015

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Hasîrîzâde Elîf Efendi
en-Nûru'l-Furkân fi Şerhi Lugati'l-Kur'ân
Kur'ân Lügati, 2. Cilt (2 Cilt)

1. Kur'ân-ı Kerîm, 2. Sözlük, 3. Dinî İlimler, 4. Garîbu'l-Kur'ân, 5. Elîf Efendi, 6. en-Nûru'l-Furkân

ISBN: 978-975-17-3784-7 (Takım) 978-975-17-3786-1 (2. Cilt)

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No:5 34116 Fatih / İstanbul
Tel. : +90 (212) 511 36 37
Faks : +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

EN-NÛRU'L-FURKÂN
FÎ ŞERHİ LUGATİ'L-KUR'ÂN

KUR'ÂN LÜGATİ

HASÎRÎZÂDE ELÎF EFENDİ
(ö. 1927)

2. CİLT

[ض - ي]

Yayına Hazırlayanlar
Mustafa Koç
Eyyüp Tanrıverdi

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

MADDE BAŞLIKLARI LİSTESİ

غ

ف

ق

ك

ل

م

ن

و

EN-NŪRU'L-FURḲĀN
FĪ ŞERḤİ LUĠATİ'L-ḲURʾĀN

Meḥmed Elīf b. eş-Şeyḫ Aḥmed Muḫtār

el-Cüzʾü's-Sānī min Kitāb
"en-Nūru'l-Furḳān fī Şerhi Luġati'l-Ḳurʾān"
mimmā mennallāhu taʿālā ʿalā ʿabdihi'l-fakīri'z-zaʿīf

Meḥmed Elīf b. eş-Şeyḫ Aḥmed Muḫtār
ʿufiye ʿanhumā

Tārīhu bedʾi tebyīzi hāze'l-cüzʾi's-sānī mine'l-kitāb fī 17 Rebīʿi'l-evvel 1340 yevmi'l-cumʿati yesserallāhu husne'l-hitām, āmīn. [2]

BĀBU’Ḍ-ḌĀD’İ’L-MUʿCEME

Bismillāhirrahmānirrahīm

FASLU’Ḍ-ḌĀDİ’L-MUʿCEME MAʿA’L-HEMZE: “ضَ،ء”

- الضَّأْنِ [eḍ-ḍaʾni]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ﴾[1] أَيِ الشَّاةِ ذَكَرًا أَوْ أُنْثَى

“ضَـأْنٌ” ganem cinsinden zevātu’s-sūf yaʿnī yünlü olanlardan koyuna denir. İsm-i cinstir. Vāhidesi “ضَائِنَـةٌ” ve müzekkeri “ضَائِـنٌ”dir. Bu “رَكْـبٌ” ve “رَاكِـبٌ” gibidir. “مَعْـزٌ” gayr-ı zevātu’s-sūf yaʿnī zātu’ş-şaʿr olan keçiye denir. Vāhidesi “مَاعِزَةٌ” ve müzekkeri “مَاعِزٌ”dir. Ve āyette “اثْنَيْنِ” kaydları erkek ve dişi yaʿnī çift demektir.

FASLU’Ḍ-ḌĀDİ’L-MUʿCEME MAʿA’L-ELİF: “ضَ،ا”

- ضَائِقٌ [ḍāiḳun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَى إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ﴾[2] يَعْنِي وَيَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يُوحَى إِلَيْكَ

“ضَيْقٌ”den ism-i fāʿildir. “ضَيْقٌ” zıdd-ı “سَعَةٌ”tir. Bu āyette hüzn ve gam maʿnāsınadır. “بَاعَ” bābından “ضَـاقَ يَضِيـقُ ضَيْقًـا فَهُـوَ ضَائِـقٌ” denir. Ve kesr-i muʿceme ile “ضِيـقٌ” dar maʿnāsına bundan ismdir. Ve “ضَيْـقٌ” lafzı Ḳurʾān-ı kerīm’de fakr, buhl, harec, meşakkat maʿnālārına istiʿmāl olunmuştur.

---

1 “(Erkek ve dişi olarak) koyundan iki” el-Enʿām, 6/143.

2 “(Ey Muhammed!) Belki de sana vahyolunanlardan bir kısmını gözardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak.” Hūd, 11/12.

- ضَالًّا [ḍāllen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى﴾[3] أَيْ عَمَّا أَنْتَ عَلَيْهِ الْآنَ

Yaʿnī kable'l-vahy seni tarīk-i ʿubūdiyyet ve hikmet ve ahkām-ı şerʿi bilmemekle mütehayyir iken hidāyet eyledi" demek olur. "ضَلَالَةٌ"tendir. Kelime-i mezbūre aslen tarīk-i müstakīmden meyl ve ʿudūl maʿnāsına yaʿnī "هِدَايَةٌ"in zıddıdır. Ve "ضَلَالٌ" ʿamden veyā [3] sehven ve kalīlen ve kesīren de olsa "ضَلَالٌ" denir. Ve kendinden bir nevʿ hatāʾ sādır olan kimseye de nisbet edilir. Enbiyāʾ ve sulahāya nisbet edilen bu kabīldendir. Bahsinde olduğumuz āyetle Yaʿḳūb ʿaleyhi's-selām hakkında ehl-i beytinin ﴿قَالُوا تَاللّٰهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ﴾[4] ve ﴿إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾[5] kavlleri ve Mūsā ʿaleyhi's-selāmın ﴿قَالَ فَعَلْتُهَا إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ﴾[6] kavli gibi ki sehv ve terk-i evlā üzerine mahmūldür, ehl-i küfr ü şirk ü zulme nisbet olunan "ضَلَالٌ" ile bunun beyninde bevn-i baʿīd vardır. Ve lafzı mezbūr nisyān maʿnāsına da gelir, nitekim ﴿أَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْأُخْرَى﴾[7] kavl-i kerīminde vākiʿ "تُذَكِّرَ" kaydı delāletiyle "تَضِلَّ" , "تَنْسَى" ile tefsīr olunur. Ve gayb ve gaflet ve zıyāʿ ve azmak ve sapmak maʿnālarına ve helāk maʿnāsına da istiʿmāl olunur. İkinci bābdan "ضَلَّ يَضِلُّ ضَلَالًا وَضَلَالَةً فَهُوَ ضَالٌّ" denir. Hemze ile taʿaddī eder: ﴿وَأَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلَى عِلْمٍ﴾[8] ve "أَضَلَّهُ يُضِلُّهُ إِضْلَالًا فَهُوَ مُضِلٌّ" denir. Ve maʿānī-i mezkūrenin cümlesinde müteʿaddī olarak istiʿmāl olunur.

- ضَاحِكًا [ḍāḥiken]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا﴾[9] أَيْ مُتَعَجِّبًا

"ضِحْكٌ" lafzından fāʿildir. "ضِحْكٌ" Türkçe gülmektir. "عَلِمَ" ve "فَهِمَ" ve "لَعِبَ" bāblarından "ضَحِكَ بِهِ وَمِنْهُ يَضْحَكُ ضِحْكًا وَضَحْكًا وَضَحِكًا فَهُوَ ضَاحِكٌ وَفِي الْمُبَالَغَةِ ضَحَّاكٌ" denir. Sürūr-ı nefsten vech münbasit olarak dişlerin meydāna çıkması hāletinden ʿibārettir ki baʿzen savt da işitilir. Mübālagasına "قَهْقَهَةٌ" denir. "تَبَسُّمٌ" bilā-savt ve dişler görünmeyerek yalnız vechde meşhūd olan hālettir. Ancak lafz-ı mezkūr taʿaccüb maʿnāsına da gelir, [4] nitekim bahsinde olduğumuz ayette öyledir. İstihzāʾ maʿnāsına istiʿāre olunur: ﴿وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ﴾[10] أَيْ تَسْخَرُونَ وَتَسْتَهْزِؤُونَ Ve sürūr-ı mücerredde dahi müstaʿmeldir ki āsār-ı dahik vechde zāhir olmayarak sürūrdur. Ve taʿaccüb-ı mücerredde de böylece müstaʿmeldir. İstihzāʾda da böyledir, biz bundan "İçimden güldüm" deriz ki hande-i derūndur. Hayz

3 "Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?" ed-Duhā, 93/7.
4 "Onlar da, "Allah'a yemin ederiz ki sen hālā eski şaşkınlığındasın" dediler." Yūsuf, 12/95.
5 "Doğrusu babamız açık bir yanılgı içindedir." Yūsuf, 12/8.
6 "Mūsā şöyle dedi: "Ben onu, o vakit kendimi kaybetmiş bir hālde iken (istemeyerek) yaptım." eş-Şuʿarā, 26/20.
7 "Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir." el-Bakara, 2/282.
8 "Allah'ın; (hālini) bildiği için saptırdığı" el-Cāsiye, 45/23.
9 "Süleyman, onun bu sözüne tebessüm ile güldü." en-Neml, 27/19.
10 "Onlara hep gülüyordunuz." el-Müʾminūn, 23/110.

maᶜnāsına istiᶜmāl-i ᶜArab mesmūᶜdur. "ضَحِكَتِ الْمَرْأَةُ وَالْأَرْنَبُ" , "حَاضَتْ" demektir. Hattā baᶜzı ehl-i tefsīr bundan alarak ﴿وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ﴾[11] maᶜnāsına zāhib olmuşlar ise de taᶜaccüb maᶜnāsına olduğu siyākındaki ﴿قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ﴾[12] cümle-i kerīmesiyle sābit ve mütehakkaktır. Eğerçi hayzda tebşīri taᶜkīb etmiş ise āyet-i sıhhat-ı beşārettir. Vallāhu aᶜlemu.

- ضَامِرٍ [ḍāmirin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالاً وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾[13] أَيْ رُكْبَانًا عَلَى كُلِّ بَعِيرٍ مَهْزُولٍ مِنْ بُعْدِ الْمَسَافَةِ

Yaᶜnī "yolların uzaklığından arıklamış develer üzerinde rākib oldukları hālde" demek olur. "ضُمْرٌ"dendir ki hüzāl ve hiffet-i lahmdir ki arık taᶜbīr edilir. Ekser yarış atlarını riyāzetle zaᶜīfletmek husūsunda kullanılır. Lāzım olarak "قَعَدَ" bābından "ضَمَرَ يَضْمُرُ ضُمُورًا" ve "قَرُبَ" bābından "ضَمُرَ يَضْمُرُ ضُمْرًا فَهُوَ ضَامِرٌ" denir, "هَزَلَ وَخَفَّ لَحْمُهُ" demektir. Ve "tefᶜīl"den "ضَمَّرَ الْفَرَسَ يُضَمِّرُهُ تَضْمِيرًا فَهُوَ مُضَمِّرٌ وَالْفَرَسُ مُضَمَّرٌ" denir. Kezā "ifᶜāl"den "أَضْمَرَ الْفَرَسَ" denir, yarış için hayvānı riyāzetle zaᶜīflendirmek maᶜnāsınadır. Deve ve emsāli binek ve sāirede de kullanılır.

FASLU'Ḍ-ḌĀDİ'L-MUᶜCEME MAᶜA'L-BĀʾİ'L-MUVAHHADE: "ض،ب" [5]

- ضَبْحًا [ḍabḥan]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا﴾[14]

"ضَبْحٌ"ın aslı tilki denilen hayvān-ı maᶜrūfun sedāsından ᶜibāret olan zammla "ضُبَاحٌ" tır. Bundan at koşarken nefesinden hāsıl olan sedāda istiᶜāreten istiᶜmāl olundu. "الْعَادِيَاتِ", "عَدْوٌ"den "عَادِيَةٌ" in cemᶜidir, murād gazāda kullanılan atlardır. Cenāb-ı Hak bunlarla kasem buyuruyor. İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumā sedā-yı mezkūrdan "أَحْ أَحْ" lafzıyla hikāye buyurdukları mervīdir. Ḫāzin rahimehullāhu diyor ki bunda yaᶜnī kasem olunan "عَادِيَاتٌ" ta iki kavl vardır: 1) Haccda istihdām olunan develerdir ki ᶜArafāt'tan Müzdelife'ye ve Müzdelife'den Minā'ya seğirtirler. Bu maᶜnāyı Hazret-i yaᶜsūbu'l-muvahhidīn ᶜAlī kerremallāhu vechehuya nisbet ediyor. Ve yine Hazret-i müşārünileyhten nakl ile diyor ki Hazret-i İmām buyurdular ki "İslām'da evvel gazā gazve-i Bedr'dir. Gazā-yı mezkūrda ise bizimle berāber ancak iki at var idi ki biri Zubeyr'in ve biri Mikdād b. Esved'indi". Nasıl "عَادِيَات" olur yaᶜnī cemᶜ sīgasıyla taᶜbīr olunur? Belki "عَادِيَيْنِ" buyu-

11 "İbrahim'in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü." Hūd, 11/71.
12 "Melekler, "Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? dediler." Hūd, 11/73.
13 "İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler." el-Hacc, 22/27.
14 "Soluk soluğa süratle koşan atlara andolsun" el-Ādiyāt, 100/1.

rulmak lāzım gelirdi. İmdi bu kavl üzerine “ضَبْحًا” kelimesinin maʿnāsı mezkūr develerin esnā-yı seyrde boyunlarını uzatmalarıdır. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi bihi. İkinci kavlden ki hayl-i gazādır, şöhretine bināʾen sukūt ediyor. Bu kelime “فَتَحَ” bābından “ضَبَحَ يَضْبَحُ ضَبْحًا” sūretinde tasrīf olunur.

FASLU’Ḍ-ḌĀDİ’L-MUʿCEME MAʿA’L-ḤĀʾİ’L-MUHMELE: “ض،ح”

- ضَحِكَتْ [ḍaḥiket]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ﴾[15]

Bunun tahkīki sālifü’z-zikr “ضَاحِكًا” kelimesinde mufassalen beyān olundu, oraya mürācaʿat oluna.

MAZMŪMETU’Ḍ-ḌĀD: “ضُ،ح” [6]

- ضُحٰيهَا [ḍuḥāhā]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا﴾[16] أَيْ وَضَوْئِهَا

“Güneş ve onun ziyāsı hakkı için” demek olur. Kelime-i mezbūre aslen imtidād-ı nehār maʿnāsına olan feth ve meddle “ضَحَاءْ”dan olup sonra inbisāt-ı ziyā-i şems vaktine ism oldu. “ضَحْوَةٌ” böyledir. Cemʿi “قَرْيَةٌ” ve “قُرَى” [gibi] kasrla “ضُحَى” gelir. Sonra “ضُحَى” lafzı müfred gibi istiʿmāl olundu. [17]﴿وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى﴾ kavl-i kerīmi vakt-i mezkūr ile kasemdir.

FASLU’Ḍ-ḌĀDİ’L-MUʿCEME MAʿA’D-DĀLİ’L-MUHMELE: “ض،د”

MEKSŪRETU’Ḍ-ḌĀD: “ضِ،د”

- ضِدًّا [ḍidden]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا﴾[18] أَيْ خَصْمًا أَوْ ذُلًّا يَعْنِي ضِدَّ الْعِزِّ وَقِيلَ غَيْرُ ذَلِكَ

“ضِدٌّ” kelimesi hakkında bir takım akvāl vardır. *Mufredāt*’ta Rāğıb rahimehullāhu taʿālā diyor ki bir kavm dediler ki “ضِدَّانِ” her biri cins-i vāhid tahtında olmakla berāber kendilerine hāss evsāfla yekdīgere münāfī ve beynlerinde gāyet-i buʿd olan şeyʾāndır. Sevādla beyāz gibi ki her ikisi de cins-i levn tahtındadır. Ve cins-i vāhid tahtında olmayana

15 “İbrahim’in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü.” Hūd, 11/71.
16 “Güneşe ve onun aydınlığına andolsun.” eş-Şems, 91/1.
17 “Kuşluk vaktine andolsun. Karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun” ed-Duhā, 93/1-2.
18 “Kendilerine düşman olacaklar.” Meryem, 19/82.

“ضِدَّانِ” denilmez. Meselā “حَلَاوَةٌ” ve “حَرَكَةٌ” cins-i vāhidden değildir, bināʾen ʿaleyh bunlara “ضِدَّانِ” denilmez. Ve dediler ki “ضِدٌّ” eşyā-i mütekābileden biridir, zīra mütekābilān li-zātihimā muhtelifān ve her biri dīgerin mukābilesinde olarak bir şeyʾde ve bir vaktte ictimāʿ edemezler. Bunda daha başka tafsīlāt da beyān etmiş.

FASLU’Ḍ-ḌĀDİ’L-MUʿCEME MAʿA’R-RĀʾ: “ض،ر”

- ضَرَبَ [ḍarabe]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَداً وَهُوَ كَظِيمٌ﴾[19] أَيْ جَعَلَ لَهُ شِبْهًا وَفِي تَفْسِيرِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا بِمَا وَصَفَ [7]

“ضَرْبٌ” lafzı aslen vurmaktır. Rāğıb rahimehullāhu “اَلضَّرْبُ إِيقَاعُ شَيْءٍ عَلَى شَيْءٍ” ʿibāretiyle taʿrīf etmiş, Sūret ve keyfiyyet-i darbda tenevvuʿ ve ihtilāf olduğu iʿtibāriyle maʿānī-i kesīrede kullanıldığı gibi, bu lafzın müştakkāt ve mutasarrafātı tefsīrinde müfessirīn akvāli tekessür etmiş, çünkü “ضَرْبٌ” bilā-vāsıta el ile olur, tokat ve yumruk gibi ve bi’l-vāsıta seyf ve ʿasā ve kamçı ve sāire ile de olur. Bināʾen ʿalā-zālik mevāziʿ-i muhtelifede istiʿmāl olundu. Ez-cümle “ضَرَبْتُ فِي الْأَرْضِ” , “سَافَرْتُ” ve “ضَرَبْتُ فِي السَّيْرِ” , “أَسْرَعْتُ” ve “ضَرَبْتُ مَعَ الْقَوْمِ” , “سَاهَمْتُهُمْ وَقَارَعْتُهُمْ” ve “ضَرَبْتُ عَلَى يَدِهِ” , “حَجَرْتُهُ عَنِ التَّصَرُّفِ” yāhūd “أَفْسَدْتُ أَوْ أَبْطَلْتُ أَمْرَهُ” maʿnālarınadır. Ve ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللهُ مَثَلاً كَلِمَةً طَيِّبَةً﴾[20] أَيْ وَصَفَهُ وَبَيَّنَهُ ve bahsinde bulunduğumuz āyette de “وَصَفَهُ” tefsīri zikr olundu. Bunlardan başka iʿrāz ve katl ve katʿ ve nasb ve rekz ve nevʿ maʿnālarına da gelir. “ضَرَبْتُ عَنْهُ” , “أَعْرَضْتُ” ve “ضَرَبْتُ عُنُقَهُ” , “قَتَلْتُهُ” ve “ضَرَبْتُ عَلَيْهِ خَرَاجًا” , “قَطَعْتُ وَجَعَلْتُهُ مُكَلَّفًا بِهِ” ve “ضَرَبْتُ الْخَيْمَةَ” , “نَصَبْتُهَا” ve “ضَرَبْتُ الْعَلَمَ عَلَى الْجَبَلِ” , “رَكَزْتُهُ” demektir. Bunlar hep birer takrīb ve iʿtibār iledir. Bināʾen ʿalā-hāzā gerek Ḳurʾān-ı kerīm’de gerek mevāziʿ-i sāirede mahal ve keyfiyyet ve sūret-i istiʿmāle göre bir maʿnā alır, meselā:

- ضَرَبْنَا [ḍarabnā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا﴾[21] أَيْ اَلْقَيْنَا عَلَيْهِمُ النَّوْمَ أَوْ أَنَمْنَاهُمْ أَوْ ضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ حِجَابًا حَتَّى لَا تُنَبِّهُهُمُ الْأَصْوَاتُ

İşte bu maʿnā “ضَرَبْتُ الْخَيْمَةَ” kavlindendir.

---

19 “Onlardan biri, Rahmān’a örnek kıldığı (isnad ettiği kız çocuğu) ile müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü simsiyah kesilir.” ez-Zuhruf, 43/17.

20 “Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi?” İbrāhīm, 14/24; en-Nahl, 16/75; ez-Zumer, 39/29; et-Tahrīm, 66/10.

21 “Bunun üzerine biz de nice yıllar onların kulaklarını (dış dünyaya) kapattık. (Onları uyuttuk)” el-Kehf, 18/11.

- الضَّرَرِ [eḍ-ḍarari]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ﴾[22] أَيِ الزَّمَانَةِ وَالْمَرَضِ

Yaᶜnī [8] kötürümlük ve hastalık gibi cihāda çıkmak için māniᶜ olan ᶜözrlerdir. Āyet-i kerīmede bu cümle-i latīfenin ᶜAbdullāh b. Ummi Mektūm'un Resūl-i ekrem sallallāhu ᶜaleyhi ve ālihi ve sellem efendimize mürācaᶜat etmesi üzerine nüzūlü sebebiyle "اَلضَّرَرِ" "ᶜamā" ile de tefsīr olunmuş, nitekim "اَعْمَى" ya "ضَرِيرٌ" denir ki fakd veyā zehāb-ı basar cihetinden olan zarar tasavvuruyla tesmiye olunmuştur. Bunun aslı zammla "ضُرٌّ" lafzıdır ki sūᵓ-i hāldir. Ve sūᵓ üç vechle olur: Biri zātī olandır ki hakīkatte de sūᵓ-i hāl ancak budur, o da cehl belki kıllet-i ᶜilm ü fazl ve ᶜadem-i ᶜiffet ü istikāmet ve vücūd-ı ahlāk-ı redīᵓe ve sıfāt-ı mezmūmenin bir kimsede bulunmasıdır. Dīgeri bedenī olandır ki kişide ᶜamā ve samem ve şelel ve ᶜarec ve emsāli ile ibtilādır. Üçüncü hāricī olandır, o da ıztırārī olarak fakr u fāka ve noksān-ı māl ve zevāl-i cāh ve emsālinden biri ile ibtilādır. Nesᵓelullāhe'l-ᶜāfiyete min kullihā. Sülāsīsi müteᶜaddī olarak "قَتَلَ" bābından gelir: "ضَرَّهُ يَضُرُّهُ ضَرًّا فَهُوَ ضَارٌّ" denir. Ve zammla "ضُرٌّ" ve fethle "ضَرَرٌ" ismlerdir.

- ضَرَّاءَ [ḍarrāᵓe]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي﴾[23] أَيْ ضُرٍّ

Yaᶜnī "zarar" demek ki kaht ve sūᵓ-i hāldir. Sicistānī rahimehullāhu taᶜālā "ضُرٌّ" zıdd-ı "نَفْعٌ"dir diyor. Lākin Rāğıb *Mufredāt*'ta "ضَرَّاءُ" lafzı "سَرَّاءُ" ve "نَعْمَاءُ"a mukābildir ve "ضُرٌّ", "نَفْعٌ"e mukābildir deyip bu āyetle ve ﴿وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا﴾[24] kavl-i kerīmiyle istişhād ediyor. Mā-kablinde vākiᶜ "الضَّرَرِ" kelimesine de nazar buyurula.

- ضَرَبْتُمْ [ḍarabtum]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ﴾[25] أَيْ سِرْتُمْ فِيهَا أَوْ تَبَاعَدْتُمْ [9] فِيهَا

Yaᶜnī "Uzak gittiniz" demek, sefer-i baᶜīd maᶜnāsına. Ānifü'l-beyān "ضَرَبَ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU'Ḍ-ḌĀD: "ضُ،ر"

- ضُرٌّ [ḍurrun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ﴾[26] وَفِي أَمْثَالِ الْآيَةِ

---

22 "Özür sahibi olmaksızın" en-Nisāᵓ, 4/95.
23 "Ama kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra, ona bir nimet tattırırsak mutlaka, "Kötülükler benden gitti" diyecektir." Hūd, 11/10.
24 "Üstelik kendilerine fayda ve zararları dokunmayan" el-Furkān, 25/3.
25 "Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit" en-Nisāᵓ, 4/101.
26 "İnsana bir zarar dokunduğu zaman" ez-Zümer, 39/8; 49. Ayrıca bkz. Yūnus, 10/12.

Ānifü’l-beyān “الضَّرَر” kelimesine mürācaʿat oluna.

- ضُرِبَتْ [ḍuribet]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ﴾[27] أَيْ جُعِلَتْ أَوْ أُلْزِمَتْ أَيْ أُغْشِيَتْ

“ضَرَبْتُ الْخَيْمَةَ” maʿnāsından meʾhūzdur. Sālifü’l-beyān “ضَرَبَ” kelimesine mürācaʿat buyurula.

MEKSŪRETU’Ḍ-ḌĀD: “ضِ،ر”

- ضِرَارًا [ḍırāran]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا﴾[28] أَيْ مُضَارِّينَ

“Nisāyı ızrār kasd ederek tutmayınız.” Ve ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا﴾[29] أَيْ مُضَارَّةً لِأَهْلِ مَسْجِدِ قُبَا” Bu kelime “ضُرٌّ” lafzından “مُفَاعَلَةٌ”ten masdardır. “ضَارَّهُ يُضَارُّهُ مُضَارَّةً وَضِرَارًا” denir. Bu āyetlerde masdar bi-maʿnā “fāʿil” olur. Kezā “الضَّرَر” kelimesine bak.

FASLU’Ḍ-ḌĀDİ’L-MUʿCEME MAʿA’L-ʿAYNİ’L-MUHMELE: “ضَ،ع”

- ضَعُفَ [ḍaʿufe]

- ﴿ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ﴾[30] أَيْ عَجَزَ

“ضَعْفٌ، ضُعْفٌ”den fiʿl-i māżīdir. Ve “ضَعْفٌ، ضُعْفٌ” aslen kuvvet ve sıhhatin hilāfı, zıddıdır. Bu lafzda ḍād’ın fethi lügat-ı Temīm ve zammı lügat-ı Ḳureyş’tir. Fethle “قَتَلَ” bābından “ضَعَفَ يَضْعُفُ ضَعْفًا” ve zammla “قَرُبَ” bābından “ضَعُفَ يَضْعُفُ ضُعْفًا فَهُوَ ضَعِيفٌ” sūretinde tasrīf olunur. Ve “ضَعِيفٌ” cemʿi “ضِعَافٌ” ve “ضُعَفَاءُ” gelir. Ve denildi ki “ضَعْفٌ” fethle ʿakl ve reʾyde; zammla bedende olana denir. [10] Ve lafz-ı mezbūr “عَجْزٌ” maʿnāsına da [gelir], nitekim bu āyette öyledir. ʿArab“ضَعَفَ، ضَعُفَ عَنِ الشَّيْءِ” der, “عَجَزَ عَنْهُ” demektir. Ve ḍād’ın kesriyle “ضِعْفٌ” kelām-ı ʿArabda “مِثْلٌ” demek olup sonra izāfetle “ضِعْفُ الشَّيْءِ مِثْلُهُ وَضِعْفَاهُ مِثْلَاهُ وَأَضْعَافُهُ أَمْثَالُهُ” sūretinde istiʿmāl olundu. Vallāhu aʿlemu.

- ضَعْفٍ [daʿfin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً﴾[31]

---

27 “Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı.” el-Bakara, 2/61.

28 “Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın.” el-Bakara, 2/231.

29 “Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak diye bir mescit yapanlar vardır.” et-Tevbe, 9/107.

30 “İsteyen de āciz, istenen de.” el-Hacc, 22/73.

31 “Allah, sizi güçsüz olarak yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından bir güç veren, sonra gücün ardından bir güçsüzlük ve yaşlılık verendir.” er-Rūm, 30/54.

Ve zamm-ı ḍād ile "ضُعْفٍ" dahi bunda kırāᵓattir. Vechi ve buna dāir kelām mā-kablinde beyān edildi. Bu āyette birinci "ضَعْفٌ" nutfe hālinde olandır ki ﴿ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ﴾[32] ile vasf olundu. İkinci cenīn hālinde, üçüncü hāl-i şeyhūhatta olan ki zaᶜf-ı pīrīdir. Ve "شَيْبَةٌ" heremdir ki erzel-i ᶜömrdür. Ve "قُوَّةٌ"te birinci, bidāyeten tıflda görülen nevᶜan ve nisbeten bir kuvvettir ki onunla taharrük ve bükā vesīlesiyle gıdā ve nefsinden ezānın defᶜini taleb eder. İkinci, baᶜde'l-bülūğ olan kuvvettir. "ضَعُفَ" kelimesine ircāᶜ-ı nazar buyurula.

MAZMŪMETU'Ḍ-ḌĀD: "ضُ،ع"

- ضُعْفٍ [ḍuᶜfin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضُعْفٍ﴾[33] عَلَى الْقِرَاءَةِ بِالضَّمِّ

Mā-kabline nazar oluna.

MEKSŪRETU'Ḍ-ḌĀD: "ضِ،ع"

- ضِعْفًا [ḍıᶜfen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ﴾[34] أَيْ مُضَعَّفًا وَلِكُلٍّ مُضَعَّفٌ

Yaᶜnī "kat kat" demektir. "ضِعْف" bir şeyᵓin mislidir. Aslen "مِثْلٌ"dir, nitekim "ضَعُفَ" kelimesi āhirinde karīben beyān olundu. Ve bir misli ve daha ziyādeye denir denildi ki biz kat ve kat kat deriz. [11]

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِذًا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ﴾[35] أَيْ عَذَابَ الدُّنْيَا وَعَذَابَ الْآخِرَةِ

Yaᶜnī "hayāt-ı dünyānın ᶜazābını ve hayāt-ı āhiretin ᶜazābını" demektir. Bu tefsīr "ضِعْفٌ" esmā-i ᶜazābdandır denildiğine göredir. Lākin ekser ve eşher olan muzāfün ileyh takdīriyle "ضِعْفَ عَذَابِ الدُّنْيَا وَضِعْفَ عَذَابِ الْآخِرَةِ" ᶜibāretiyle olan tefsīrdir ki dünyā ve āhiret ᶜazāblarının muzāᶜafı demek olur. "İfᶜāl", "أَضْعَفْتُ الشَّيْءَ" ve "tefᶜīl"den "ضَعَّفْتُ" ve "müfāᶜalet" , "ضَاعَفْتُ" denir ki "Şeyᵓe bir mislini veyā emsālini zammla artırdım" demektir. Ve lafz-ı mezkūr tesniye ve cemᶜ sīgalarıyla da müstaᶜmeldir. Kāle taᶜālā şānuhu: ﴿فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ﴾[36] ve ﴿لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً﴾[37] iki misli ve emsāli demektir. Bu kelimeye dāir kelām ānifen de mürūr ettiği gibi Bābu'l-Mīm'de de "مُضْعِفُونَ" ve "مُضَاعَفَةٌ"

32 "Sonra onun neslini bir öz sudan, değersiz bir sudan yarattı." es-Secde, 32/8.

33 "Allah, sizi güçsüz olarak yaratandır." er-Rūm, 30/54.

34 "Onlara bir kat daha ateş azabı ver" (derler). Allah der ki: "Her biriniz için bir kat daha fazla azap vardır." el-Aᶜrāf, 7/38.

35 "İşte o zaman sana, hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık." el-İsrāᵓ, 17/75.

36 "İki kat ürün verir." el-Bakara, 2/265.

37 "Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin." Āl-i ᶜİmrān, 3/130.

kelimelerinde mezkūrdur, mürācaᶜat oluna.

- ضِعَافًا [ḍıᶜāfen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا﴾[38] أَيْ ضُعَفَاءَ

“قَوِيٌّ”nin mukābili olan “ضَعِيفٌ”in cemᶜidir. Ānifü’l-beyān “ضَعُفَ” kelimesine bak. Bu lafz “قَاتَلَ” bābından masdar da olur. “ضَاعَفَ يُضَاعِفُ مُضَاعَفَةً وَضِعَافًا” denir. “قَاتَلَ مُقَاتَلَةً وَقِتَالًا” gibi.

FASLU’Ḍ-ḌĀD MAᶜA’L-ĠAYNİ’L-MUᶜCEMETEYN: “ض،غ”

MEKSŪRETU’Ḍ-ḌĀD: “ضِ،غ”

- ضِغْثًا [ḍıġs̱en]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا﴾[39] أَيْ حُزْمَةً مِنْ قُضْبَانٍ

Yaᶜnī “değneklerden bir demet, bir deste, bir bağ” demek olur. “ضِغْثٌ” aslen bir tutam ottur ki kurusu ve yaşı muhtelit ola. Ve “نَفَعَ” bābından “ضَغَثَ الشَّيْءَ ضَغْثًا” [12] denir. “جَمَعَ” demektir. Bundan kesrle “ضِغْثٌ” bir tutam ot yāhūd değnek ve cirit maᶜnāsına istiᶜmāl olundu. Cemᶜi “أَضْغَاثٌ” gelir. Bābu’l-Hemze’de “أَضْغَاثٌ” kelimesinde buna dāir kelām vardır.

FASLU’Ḍ-ḌĀDİ’L-MUᶜCEME MAᶜA’L-FĀ’: “ضَ،ف”

- الضَّفَادِعَ [eḍ-ḍafādiᶜa]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ﴾[40] جَمْعُ ضِفْدَعٍ

“ضِفْدَعٌ” kurbağa denilen hayvāndır ki derelerde göllerde ve suda ve karada yaşar muᶜarref bir mahlūktur. Ve dāl’ın kesriyle “خِنْصِرٌ” vezninde “ضِفْدِعٌ” da lügattır denilmiş.

FASLU’Ḍ-ḌĀDİ’L-MUᶜCEME MAᶜA’L-LĀM: “ضَ،ل”

- ضَلَلْنَا [ḍalelnā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَالُوا ءَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ ءَاِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾[41] أَيْ هَلَكْنَا وَصِرْنَا تُرَابًا مَخْلُوطًا بِتُرَابِ الْأَرْضِ

---

38 “Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde” en-Nisā’, 4/9.

39 “Eline bir demet sap al” Sād, 38/44.

40 “Biz de, her biri ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşerāt), kurbağalar ve kan gönderdik.” el-Aᶜrāf, 7/133.

41 “(Kāfirler dediler ki:) “Biz toprakta yok olduktan sonra mı, biz mi yeniden yaratılacakmışız?”

Yaᶜnī "Yerde çürüyüp toprağa karışmış olduğumuz vaktte mi?" demek olur. "ضَلَالَةٌ" lafzındandır. Bu bābın evāilinde vākiᶜ "ضَالًّا" kelimesinde beyān olundu, ircāᶜ-ı nazar buyurula.

FASLU'Ḍ-ḌĀDİ'L-MUᶜCEME MAᶜA'N-NŪN: "ض،ن"

- ضَنْكًا [ḍanken]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا﴾[42] أَيْ ضَيِّقًا

Yaᶜnī dar geçinmek, müzāyaka-i maᶜāş demektir. Fethle "ضَنْكٌ" , "ضَيِّقٌ" demektir. "وَقَدْ ضَنُكَ عَيْشُهُ" denir. "ضَاقَ مَعَاشُهُ" Yaᶜnī "Geçimi daraldı" demek olur. Ve "إِمْرَأَةٌ ضِنَاكٌ" denir, semiz gövdeli, iri yarı kadın demektir. Bilā-ᶜalāmet teᵓnīs vasftır; biz şişman deriz. Bu ḍād'ın kesriyledir. Zammıyla "ضُنَاكٌ" , zükām hastalığıdır, biz nezle deriz "مَضْنُوكٌ" , "مَزْكُومٌ" demektir. Son zamānlarda bir nevᶜ nezle-i şedīdeye "zank" denilmiştir,"garīb" de denildi idi. [13]

- ضَنِينٌ [ḍanīnun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ﴾[43] أَيْ شَحِيحٌ بَخِيلٌ

Gaybdan murād burada "vahy"dir. Maᶜnā-yı nazm-ı kerīm "Vahy ile umūr-ı gaybiyyeden muttaliᶜ olduğu şeyᵓler üzerine bahīl değildir." Yaᶜnī hīçbir şeyᵓi ümmete teblīgi dirīg etmez demek olur. Bu kelime "ضِنٌّ ضَنٌّ" lafzından "faᶜīl"dir. "تَعِبَ" bābından "ضَنَّ بِالشَّيْءِ يَضَنُّ ضَنًّا وَضِنَّةً بِالْكَسْرِ وَضَنَانَةً بِالْفَتْحِ فَهُوَ ضَنِينٌ بِهِ" denir, "بَخِلَ فَهُوَ بَخِيلٌ" demektir. "ضَرَبَ" bābından da lügattır. Bu āyet-i kerīmede ẓā-i muᶜceme ile "وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِظَنِينٍ" kırāᵓati de vardır, bu sūrette "بِمُتَّهَمٍ" demek olur ki "تُهْمَةٌ" maᶜnāsına olan "ظِنَّةٌ" lafzından "faᶜīl"-dir. Vallāhu aᶜlemu.

FASLU'Ḍ-ḌĀDİ'L-MUᶜCEME MAᶜA'L-YĀᵓİ'L-MUSENNĀTİ'T-TAHTİYYE: "ض،ي"

- ضَيْقٍ [ḍayḳin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ﴾[44] أَيْ فِي هَمٍّ وَغَمٍّ وَحُزْنٍ

Bu kelimede iki vech vardır: Biri teşdīdle "ضَيِّقٌ"den muhaffeftir, "مَيِّتٌ" ve "مَيْتٌ" ve "هَيِّنٌ" ve "هَيْنٌ" ve "لَيِّنٌ" ve "لَيْنٌ" gibi. Ve "ضَيِّقٌ" mādde-i mezkūreden "faᶜīl"dir. Aslen

es-Secde, 32/10.

42 "Mutlaka ona dar bir geçim vardır." Tā Hā, 20/124.

43 "O, gayb hakkında cimri değildir." et-Tekvīr, 81/24.

44 "Onlardan yana üzülme. Kurdukları tuzaklardan ötürü de sıkıntıya düşme." en-Neml, 27/70.

yāᵓeyn ile “ضَيِّقٌ” olup idgām olunmuştur. Vech-i dīgeri muhaffef olmayıp yā-i hafīfe ile masdar olmaktır. “سَارَ” bābından “ضَاقَ يَضِيقُ ضَيْقًا فَهُوَ ضَائِقٌ وَضَيِّقٌ” denir. “إِتِّسَاعٌ”ın hilāfıdır ki Türkçe darlık deriz. Kesrle “ضِيقٌ” dar maᶜnāsına ismdir. Bu bābın evvelinde vākiᶜ “ضَائِقٌ” kelimesinde de buna dāir kelām sebk etmiştir.

- ضَيْرَ [ḍayra]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالُوا لَا ضَيْرَ اِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ﴾[45] أَيْ لَا ضَرَرَ عَلَيْنَا

Yaᶜnī “Bize zarar yok” demektir. “ضَيْرٌ” , “مَضَرَّةٌ” maᶜnāsınadır. “قَالَ” ve “بَاعَ” bāblarından gelir. “ضَارَ يَضُورُ ضَوْرًا” ve “ضَارَ يَضِيرُ ضَيْرًا” denir. Ḳurᵓān’da ahīri istiᶜmāl buyurulmuştur. [14] Müteᶜaddīdir: “ضَارَهُ شَيْءٌ ضَيْرًا” , “ضَرَّهُ” demektir. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi.

MEKSŪRETU’Ḍ-ḌĀD: “ضِ،ي”

- ضِيزَى [ḍīzā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَى﴾[46] أَيْ نَاقِصَةً أَوْ جَائِزَةً

Bu kelime “ضِيزٌ ضَيْزٌ ”dendir. “بَاعَ” bābından “ضَازَ يَضِيزُ ضَيْزًا” denir. Hükmde haktan meyl ile cevr etmek ve bir kimsenin nasībini ve hakkını tenkīs etmek maᶜnālarına istiᶜmāl olunur. “ضَازَ فِي الْحُكْمِ” , “جَارَ” ve “ضَازَهُ حَقَّهُ” , “نَقَصَهُ حَقَّهُ وَبَخَسَهُ” demek olur. Ve “ضِيزَى” kelimesi bundan “طُوبَى” , “حُبْلَى” gibi “فُعْلَى” vezninde naᶜt-ı müᵓennes olup ḍād’ın yā’ya mukāreneti sebebiyle kesri lāzım olduğundan “ضِيزَى” denildi, yoksa lisān-ı ᶜArabda kesrle “فِعْلَى” vezninde naᶜt yoktur. Ve “ضَازَهُ” ile “ifᶜāl”den “أَضَازَهُ” birdir.

- ضِيَاءً [ḍiyāen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً﴾[47] أَيْ ذَاتَ ضِيَاءٍ

“ضِيَاءٌ” kelimesi “ضَوْءٌ” lafzındandır ki ecsām-ı neyyireden intişār eden keyfiyettir; biz ona aydın ve aydınlık deriz. “قَالَ” bābından “ضَاءَ يَضُوءُ ضَوْءًا” denir, lāzım olarak meselā “ضَاءَتِ الشَّمْسُ أَوِ النَّارُ تَضُوءُ ضَوْءًا” denildiği gibi. “İfᶜāl”den lāzım ve müteᶜaddī olarak “أَضَاءَ الشَّيْءُ نَفْسُهُ وَأَضَاءَ غَيْرَهُ وَأَضَاءَهُ غَيْرُهُ” denir. Ve “ضِيَاءٌ” lafzı ism olduğu gibi “ضَاءَ يَضُوءُ ضِيَاءً” sūretinde masdar da olur. Bunun aslı “ضِوَاءٌ” olup mā-kablinin kesresine mebnī vāv yāᵓya kalb olunmuştur. Ve “ضَوْءٌ” cemᶜi de olur. Bu sūrette “ضِوَاءٌ” olup vāv yāᵓya kalb edilmiştir. Allāhu aᶜlemu. Ve denildi ki kütüb-i ilāhiye de tarīk-i hakkı ᶜibāda tenvīr ettiği için “ضِيَاءٌ” tesmiye buyuruldu, nitekim[48] ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ﴾ [15]

---

45 “Sihirbazlar şöyle dediler: “Zararı yok, mutlaka Rabbimize döneceğiz.”” eş-Şuᶜarāᵓ, 26/50.
46 “Öyle ise bu çok insafsızca bir paylaştırmadır.” en-Necm, 53/22.
47 “O, güneşi bir ışık (kaynağı) edendir.” Yūnus, 10/5.
48 “Andolsun, biz Mūsā ile Hārūn’a, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için o Furkān’ı (Tevrat’ı) bir ışık ve öğüt olarak verdik.” el-Enbiyāᵓ, 21/48.

kavl-i kerīminde “فُرْقَانٌ” nasr ʿale’l-aʿdāʾ ve “ضِيَاءٌ” Tevrāt’tır denildi. Ve “فُرْقَانٌ” ve “ضِيَاءٌ” ve “ذِكْرٌ” esmā-i Tevrāt’tır dahi denilmiştir. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi.

BĀBU’Ṭ-ṬĀ᾿

FASLU’Ṭ-ṬĀ᾿ MAᶜA’L-ELİFİ: “طَا”

- الطَّاغُوتِ [eṭ-ṭāġūti]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا﴾[49] أَيِ الشَّيْطَانِ أَوِ الْأَصْنَامِ

Lafz-ı “طَاغُوت” müfrede ve cemᶜe ıtlāk olunur. Ve şeyātīn-i ins ve cinne de denir. Sāhir ve kāhin ve her ne sūretle olursa olsun halkı tarīk-i haktan sarf ve ıdlāl eden her şey᾿ “طَاغُوتٌ”tur. Bu lafz “طَغَى” māddesindendir ki ᶜisyān ve serkeşlikte haddi tecāvüzdür. Bāb-ı sālisten “طَغَى يَطْغَى” ve evvelden “طَغَا يَطْغُو طُغْيَانًا وَطُغْوَانًا فَهُوَ طَاغٍ” denir. Ve hemze ile yaᶜnī “ifᶜāl”den müteᶜaddī olur: “أَطْغَاهُ مَالُهُ” denir, “Mālı onu azdırdı” demek olur. Ve asl-ı “طَاغُوتٌ” mādde-i mezkūreden “جَبَرُوتٌ” gibi “فَعَلُوتٌ” olup baᶜde’l-kalb ve’n-nakl “طَاغُوتٌ” olmuştur, mübālagayı mutazammındır. Ve Allāh’tan gayrı her ne olursa olsun maᶜbūd ittihāz edilen şey᾿e de ıtlāk olunur. Bu faslda “طَاغِيَة” ve sonra “طَغَى” kelimelerine de nazar oluna.

- طَائِفٌ [ṭā᾿ifun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ﴾[50] أَيْ عَذَابٌ مِنْ رَبِّكَ يُقَالُ بَلَاءٌ طَائِفٌ

“طَائِفٌ” kelimesi “طَوْفٌ”dendir ki bir şey᾿in havlinde meşy yaᶜnī çevresinde dolanmaktır. Büyūt ve emākin etrāfında muhāfaza için dolaşan kimseye ki bekçi olacaktır, “طَائِفٌ” denildiği bundandır. [16] Bu āyette murād bi-emrillāhi taᶜālā nüzūl eden bir āfet-i semāviyye idi ki āteş idi de denilmiş, geceleyin bostānın etrāfını devr ile bi’l-külliyye yakıp

---

49 “Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hālde kim tāğūtu tanımayıp Allah’a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır.” el-Bakara, 2/256.

50 “Nihayet onlar uykuda iken Rabbinden bir afet (ateş) bahçeyi sardı.” el-Kalem, 68/19.

kavurmuştur. Ve cinn ve hayāl ve hādise-i mühlike ve emsāli şey'lerde de isti'āre olundu, nitekim [51]﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ āyetinde "لَمَّةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ" Ya'nī şeytān tarafından ilkā' olunan vesvese ve mukārebe demektir. Bu āyette "طَيْفٌ" sūretinde de kırā'at vardır, ma'nā birdir. Lākin denildi ki belā ve hādise ve 'azāb ve devr ma'nāsına "طَوْفٌ"dandır, "قَالَ" bābından "طَافَ يَطُوفُ طَوْفًا فَهُوَ طَائِفٌ" denir. Ve şeytān ve cinn ve hayāl ma'nāsına "طَيْفٌ"dendir, "بَاعَ" bābından "طَافَ يَطِيفُ طَيْفًا فَهُوَ طَائِفٌ" denir. Bu surette āyetteki "طَيْفٌ" kırā'atinde masdar bi-ma'nā "fā'il"dir. Ve asl-ı kelime vāvī olup yā' ile "يَطِيفُ طَيْفًا" ya'nī "بَاعَ" bābından lügattır de denilmiş. Vallāhu a'lemu.

- طَائِرَهُ [ṭā'irahū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ﴾[52] أَيْ عَمَلَهُ

Ya'nī "hayr ve şerrden işlediği şey'" demektir. Ve "شُؤْمٌ" ma'nāsına da gelir: ﴿قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ﴾[53] أَيْ شُؤْمُكُمْ مَعَكُمْ يَعْنِي فِي أَنْفُسِكُمْ Ya'nī "Uğursuzluğunuz sizin kendi nefslerinizdedir" demektir. Ve denildi ki "طَائِرٌ" bi-kazāillāh hayr ve şerrden herkesin nasībi olan şey'dir. Bu kelimeye dāir dīger tahkīkāt Bābu't-Ṭā''da "تَطَيَّرْنَا" kelimesinde mezkūrdur, mürāca'at oluna.

- الطَّاغِيَةِ [eṭ-ṭāġiyeti]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ﴾[54] أَيْ بِالصَّيْحَةِ الْمُجَاوِزَةِ لِلْحَدِّ

Ya'nī "şiddette haddi tecāvüz eden bir sayha ile" demektir. Bunda ihtilaf vardır, çünkü "بِوَاقِعَةٍ مُجَاوِزَةٍ لِلْحَدِّ" ile de tefsīr olunmuş, binā'en 'aleyh vākı'a sayha-i şedīdedir denilmiş, recfe-i şedīdedir de denilmiş. Ve Rāġıb'ın [17] *Mufredāt*'ta beyānına göre vākı'a-i mezkūre "الطَّاغِيَة" ile ta'bīr olundu, tūfāndır denildi. Ancak bundan murād tūfān-ı Nūḥ olmayıp kavm-ı S̱emūd'a ve onların beldelerine hāss bir tūfān olacaktır, çünkü tūfān-ı Nūḥ 'āmmdır. Bu kelime "عَافِيَةٌ" ve "دَاهِيَةٌ" gibi "طَغْوٌ" māddesinden masdardır denilmiş ise de siyākındaki āyete tevāfuk etmez diye cevāb verilmiş. Her hālde "طُغْيَانٌ"dandır ki mücāveze-i haddir. Evvel-i faslda vāki' "الطَّاغُوت" kelimesine mürāca'at oluna.

- الطَّامَّةُ [eṭ-ṭāmmetu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى﴾[55] أَيِ الدَّاهِيَةُ الْكُبْرَى الَّتِي تَعْلُو كُلَّ الدَّوَاهِي

Ya'nī her bir emr-i 'azīm ve belā ve meşakkate tefevvuk eden emr-i 'azīm ve belā ve meşakkat demek olur ki kıyām-ı sā'at yāhūd nefha'-i sāniyedir. "طَامَّةٌ" kelimesi emr-i

---

51 "Şüphe yok ki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman iyice düşünürler (derhāl Allah'ı hatırlarlar da) sonra hemen gözlerini açarlar." el-A'rāf, 7/201.

52 "Her insanın amelini boynuna yükledik." el-İsrā', 17/13.

53 "Elçiler de, "Uğursuzluğunuz kendinizdendir dediler." Yāsīn, 36/19.

54 "Semūd kavmi korkunç bir sarsıntı ile helāk edildi." el-Hākka, 69/5.

55 "En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman" en-Nāzi'āt, 79/34.

ʿazīm demektir, zīrā ʿArab tākat getirilemeyecek derecede şedīd olan dāhiye maʿnāsına istiʿmāl ederler. Bu kelime aslen ʿulüvv ve galebe ve setr etmek ve bastırmak maʿnāsına olan "طَمَمٌ"dendir. "قَتَلَ" bābından "طَمَّ الْأَمْرُ يَطِمُّ طَمًّا" denir, "عَظُمَ وَاشْتَدَّ وَعَلَا وَغَلَبَ" maʿnāsına olur. Ve maʿānī-i sāirede de istiʿmāl olunmuştur. Ve cümlesinde ʿulüvv ve galebe ve şiddet mündemicdir. Ve sayha-i ʿazīme ve recfe-i şedīde ve emsāli vākıʿa ve dāhiye ve nāzilelerde de kullanılır.

• الطَّارِقِ [eṭ-ṭāriḳi]

• "قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُ﴾[56] وَتَفْسِيرُهُ فِي الْآيَةِ بَعْدَ الْإِعْجَابِ بِهِ ﴿النَّجْمُ الثَّاقِبُ﴾[57] الْمُضِيءُ النَّافِذُ

"نَجْمٌ" "yıldız"dır; "طَارِقٌ" ile tesmiyesi gece görünmesi iʿtibāriyledir, zīrā "طَارِقٌ" gece gelmek maʿnāsına olan "طُرُوقٌ"dandır. "قَعَدَ" bābından "طَرَقَ يَطْرُقُ طُرُوقًا [18] فَهُوَ طَارِقٌ" denir, geceleyin gelmek maʿnāsınadır. Ve gece görünmek maʿnāsına da kullanıldı. İşte bundan yıldıza da "طَارِقٌ" denildi ve "طَرَقَ النَّجْمُ طُرُوقًا" denildiği vakt "طَلَعَ" maʿnāsı murād edildi. Ve bu necmden murād Zuhal'dir denildiği gibi Süreyyā'dır da denilmiş, çünkü ʿArab "نَجْمٌ" lafzıyla dāimā süreyyāyı murād eder. Ve cins-i necmdir de denildi. Ve Zühre olduğuna kāil olan da oldu. Allāhu aʿlemu bi-murādihi bihi. Ve "طَارِقٌ" gece vakti nāgehānī vākiʿ olan her bir dāhiye ve belāya da ıtlāk olunur. Ve bu "طَرَقٌ" māddesi aslen dakk ve darb maʿnāsına olup maʿānī-i sāire hep bundan ahz olunmuştur.

• طَائِعِينَ [ṭāʾiʿīne]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾[58] أَيْ مُطِيعِينَ مُنْقَادِينَ

"كُرْهٌ" lafzının zıddı olan "طَوْعٌ"dandır ki "كُرْهٌ" bir şeyʾi istemeyerek ve güçlükle yapmak "طَوْعٌ" bi'l-ʿaks yaʿnī severek hoşlukla ve hoş-dil olarak yapmaktır. "قَالَ" bābından "طَاعَ يَطُوعُ طَوْعًا فَهُوَ طَائِعٌ" denir. "طَاعَةٌ" ve "إِطَاعَةٌ" de bundandır.

• طَابَ [ṭābe]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ﴾[59] أَيْ مَا حَلَّ لَكُمْ نِكَاحُهَا مِنَ النِّسَاءِ

Yaʿnī "Kadınlardan nikāhı size helāl olanı nikāh ediniz" demektir. Şerʿan helāl ve mübāh olan demek irāde buyurulmuştur, yoksa tabʿan tayyib olanı değildir, zīrā nisādan nefse tayyib ve hoş olan nice kadın bulunur ki nikāhı şerʿan harām olmakla tayyīb değildir ki bunlar Kitāb-ı kerīm'de taʿdād ve taʿyīn olunmuştur. Bunlardan başka da bir anda dört kadının nikāhını cāmiʿ bulunan ere o ānda kāffe-i nisānın, nisā-i hürrenin nikāhı

---

56 "Göğe ve tārıka andolsun. Tārıkın ne olduğunu sen ne bileceksin?" et-Tārık, 86/1-2.

57 "O, (ışığıyla karanlığı) delen yıldızdır." et-Tārık, 86/3.

58 "İkisi de, "İsteyerek geldik" dediler." Fussilet, 41/11.

59 "Size helāl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın." en-Nisāʾ, 3/4.

tayyib değildir, harāmdır ve ona vat' helāl olamaz ancak, milk-i yemīni olan emesi, [19] cāriyesi her ne kadar tabᶜan tayyīb de olsa şerᶜan tayyib değildir. Binā'en ᶜalā-zālik "طَـابَ" kelimesi "حَـلَّ" ile tefsīr olundu. Ve "طَيِّـبٌ" lafzı helāl ve pāk maᶜnāsına istiᶜmāl olunduğu gibi havāss-ı zāhire ve bātınanın da telezzüz ettiği eşyāda dahi kullanılır. Ve inbisāt ve inşirāh maᶜnālarına da gelir. Bāb-ı sānīden "طَابَتْ نَفْسُهُ تَطِيبُ" , "اِنْبَسَطَتْ وَانْشَرَحَتْ" demektir. Ve zıdd-ı habīstir. Ve kelāmın ahsen ve efdal ve ahlāsına da denir. "اَلطَّيِّبَاتُ مِـنَ الْكَلَامِ" kavli ve ﴿إِلَيْـهِ يَصْعَـدُ الْكَلِـمُ الطَّيِّبُ﴾[60] kavl-i kerīmi ve "التَّحِيَّـاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَـوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ" tahiyyesi de bundandır. ᶜItriyyāta dahi "طِيبٌ" denir. Ve mevāziᶜ ve maᶜānī-i sāirede de kullanılır, mahallerinde beyān olunur.

- طَاقَة [ṭāḳate]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ﴾[61]
- و﴿قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ﴾[62]

Fi'l-āyeti'l-ūlā "مَـا يَصْعُـبُ عَلَيْنَـا مُزَاوَلَتُهُ" Yaᶜnī "işlemesi bizim üzerimize güç ve meşakkatli olan şey'i" demektir ki gücümüz yetmeyecek şey' deriz. Ve fi's-sāniyeti "لَا قُـوَّةَ لَنَـا الْيَـوْمَ بِهِـمْ" Yaᶜnī "Cālūt ordusuna mukābeleye bu gün bizim için kuvvet yoktur" demek olur. "طَاقَةٌ" aslen gerdanlık demek olan "طَـوْقٌ" lafzındandır, bundan birer takrīble maᶜānī-i sāirede istiᶜmāl olundu. "قُـوَّةٌ" maᶜnāsına istiᶜmāl olunduğu gibi İnsān için işlemesi güç ve tahammülü meşakkatli olan mikdāra da "طَاقَةٌ" denildi. ﴿اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلَـى سَـفَرٍ فَعِـدَّةٌ مِـنْ اَيَّـامٍ اُخَـرَ وَعَلَـى الَّذِيـنَ يُطِيقُونَـهُ فِدْيَـةٌ طَعَـامُ﴾[63] kavl-i kerīminde bu maᶜnāyadır. "يُطِيقُونَ", "طَوْقٌ" lafzından "ifᶜāl" olan "إِطَاقَةٌ"'dan muzāriᶜ cemᶜ-i gāibdir. Buna dāir kelām Bābu'l-Yā''da "يُطِيقُونَهُ" kelimesinde görülür.

- طَالُوتَ [ṭālūte]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا﴾

İsm-i aᶜcemīdir, [20] akvā-yı akvāl ᶜİbrānī olmasıdır; Benī İsrā'īl'e baᶜs ve taᶜyīn olunan melikin ismidir. Bu lafza dāir ityān olunan akvāl bütün İsrā'īliyyāttır. Ve ᶜArabī olup "طُولٌ"'dan "فَعْلُوتٌ"'tur demek de bilā-mūcib-i iltizām külfet ve teᶜassüftür.

---

60 "Güzel sözler ancak ona yükselir." el-Fātır, 35/10.

61 "Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme!" el-Bakara, 2/286.

62 "Bugün bizim Cālūt'a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yok." dediler." el-Bakara, 2/249.

63 "Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir." el-Bakara, 2/184.

FASLU’Ṭ-ṬĀ꜀ MAᶜA’L-BĀ꜀Ī’L-MUVAHHADE: “ط،ب”

- طَبَعَ [ṭabeᶜa]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ﴾[64] أَيْ خَتَمَ الله عَلَيْهَا أَيْ عَلَى قُلُوبِهِمْ بِسَبَبِ كُفْرِهِمْ

“طَبْعٌ” feth-i ṭā꜀ ve sükūn-i bā꜀ ile bir şey꜀i bir sūretle tasvīr etmek maᶜnāsınadır, sikke tabᶜı yaᶜnī altın, gümüş ve sāir maᶜādinden akçe tabᶜı ki el-yevm “darb” denilir. Kitāb ve resm ve sāire gibi şey꜀lerin tabᶜı mislli bu “طَبْعٌ” , “نَقْشٌ”dan ahasstır, çünkü “نَقْشٌ” mühr ve sikke ve kālıb ve el ile olanların cümlesine ıtlāk olunur, “طَبْعٌ” ise mutlakan eşyā-yı mezkūre ile olana denir ki onlara “طَابَعٌ” denir feth-i bā꜀ ile, kendisiyle “طَبْعٌ” olunan mühr ve kālıb ve sāire demektir. Ve “خَاتَمٌ” maᶜnāsına da kullanılır. Bābu’l-Ḫā꜀’da “خَاتَـم” ve “خَتَـمٌ” kelimelerine de mürācaᶜat oluna. “طَبْعٌ” bu maᶜnālarda “نَفَعَ” bābından gelir: “طَبَعَ يَطْبَعُ طَبْعًا” denir. Ancak feth-i bā꜀ ile “طَبَعٌ” denes ve vesah maᶜnāsınadır, bu sūrette “تَعِبَ” bābından “طَبِعَ يَطْبَعُ طَبَعًا” sūretinde tasrīf olunur. “طَبِيعَةٌ” mizāc demektir, hilkat ve cibillet maᶜnāsına da gelir, gūyā ki yaradılışta tasvīr edilmiş olan hāssiyyettir.

- طَبَقًا [ṭabeḳan]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾[65] أَيْ حَالًا بَعْدَ حَالٍ

Yaᶜnī “bir hālden bir hāle tavavvül” demektir. “رُكُوبٌ” binmek demek olmakla tahavvül ve [21] terakkī ifāde eder. “طَبَقٌ” lafzıyla murād olunan “hāl”de ᶜinde ehli’t-tefsīr akvāl vardır ki mufassalāt-ı kütüb-i tefsīrde görülür. “لَتَرْكَبَنَّ” kelimesi bā’nın zammıyla da kırā꜀at olunmuştur, o takdīrde hitāb insāna yāhūd Resūl-i ekrem efendimiz hazretlerine olur. İşte bu sūrette mutlakan merātib-i ᶜaliyyeye terakkī ve teᶜālī ifāde eder. Ve baᶜzı müfessirīn de “طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ” kavlini tabakāt-ı semāvāt ile tefsīr etmişler ki leyle-i isrāda vākiᶜ olan ᶜurūc-ı Hazret-i Risālet-penāh’tır, sallallāhu ᶜaleyhi ve ālihi ve ᶜalā men āmene bi-muᶜcizātihi’s-selāmu. “طَبَقٌ” lafzı aslen bir şey꜀in cemīᶜ-i cevānibden resm ve şekline ve mikdārına mutābık olarak bir şey꜀in üzerinde olmasıdır. Bundan maᶜānī-i kesīreye alınmıştır, ez-cümle mertebe ve tevāfuk ve ittifāk ve hāl maᶜnālarına istiᶜmāl olunmuş.

MAZMŪMETU’Ṭ-ṬĀ꜀: “طُ،ب”

- طُبِعَ [ṭubiᶜa]

- ﴿وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾[66] أَيْ خُتِمَ

Yaᶜnī “Onların kalbleri üzerine mühr vuruldu” demek olur. Bu faslın evvelinde “طَبَعَ” kelimesi şerhinde tahkīk olundu, oraya mürācaᶜat oluna; bu onun sīga-i mechūlüdür.

---

64 “Tam aksine inkārları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir.” en-Nisā꜀, 4/155.

65 “Şüphesiz siz hālden hāle geçeceksiniz.” el-İnşikāk, 84/19.

66 “Kalpleri mühürlendi.” et-Tevbe, 9/87.

MEKSŪRETU'Ṭ-ṬĀ᾿: "طِ،ب"

- طِبْتُمْ [ṭibtum]
- ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ﴾[67] أَيْ صِرْتُمْ طَيِّبًا

Yaʿnī "Pāk oldunuz, öyle ise ebedī olarak giriniz cennete" demek olur. İnsānda zünūb ve meʿāsī ve onların zulumāt ve āsārı, mehābis ve evsāh ve ednāstır; cennet ise dārü'l-kuds ve mahall-i atyābdır, dünyāda āb-ı tevbe ve āhirette āb-ı rahmet ü magfiretle bi't-tatahhur tayyib ve tāhir olmadıkça girilmez. Bu lafza dāir tahkīkāt ānifen "طَابَ" kelimesinde zikr olundu, ātiyen "طُوبَى" kelimesinde de görülür. [22]

- طِبَاقًا [ṭibāḳan]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا﴾[68] أَيْ مُطَابِقَةً بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ

Yaʿnī "birbirine mutābık olarak baʿzı baʿzının üstünde" demektir. Bu maʿnā ʿArabın "طَابَقَ النَّعْلُ" kavlindendir ki "خَصَفَهَا طَبَقًا عَلَى طَبَقٍ" Yaʿnī "Bir katı dīgeri üstüne tatbīk ile dikti" yāhūd "yamadı" demek olur. Bu lafza dāir kelām ānifen "طَبَقًا" kelimesi zikrinde geçti, ircāʿ-ı nazar buyurula. Bu tefsīr ehl-i hey᾿etin mütekaddimīni kavl ve nazariyyelerine tevāfukla berāber müte᾿ahhirīnin kavllerine de muhālif değildir, şöyle ki "سَبْعَ سَمَاوَاتٍ"tan murād tahsīs bi'z-zikr edilen eflāk-i sebʿa olup her biri şemsin havlinde vākiʿ ve birbiri üstünde yāhūd taʿbīr-i āharla birbiri içinde olan devāirdir ki her birinde olan ecrām-ı seyyārenin her birisi kendi mihveri üzerinde devr ederek havl-i şemste kendi felekinde seyr etmek ve kemāl-i hüsn-i nizām u intizāmla devr ve seyr etmekle yekdīgerin hareketini ihlāl ve tagyīr etmemekte birbirine mutābık ve muvāfık demek olur. Vallāhu aʿlemu bi's-savāb. Ḳur᾿ān-ı kerīm'de ʿakl [ve] hikmete münākız ve münāfī bir kelime bile yoktur, münākız ve mübāyin görmek ekser kūteh-bīn ve mahdūdü'l-ʿilm ve kej-fehmlerde, bir de küfr-i ʿinād ehlinde olur. ﴿يَهْدِي اللهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾[69]

FASLU'Ṭ-ṬĀ᾿ MAʿA'L-ḤĀ᾿İ'L-MUHMELE: "طَ،ح"

- طَحٰيهَا [ṭaḥāhā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالْأَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا﴾[70] أَيْ بَسَطَهَا وَوَسَّعَهَا

Yaʿnī "Döşedi ve tesvīʿ etti" demek olur. Ve "مَدَّهَا" ile de tefsīr edilmiş, me᾿āl birdir. Bu kelime lafzen ve maʿnen "دَحْوٌ" gibidir ki bir şey᾿i [23] bast ve ferş ve medd etmektir. Ve bir şey᾿i götürmek maʿnāsına da istiʿmāl olunur. Bu da "مَدٌّ"den olsa gerektir ki Türkçe-

67 "Size selam olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedi kalmak üzere buraya girin." ez-Zümer, 39/73.
68 "O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır." el-Mülk, 67/3.
69 "Allah dilediği kimseyi nuruna iletir." en-Nūr, 24/35.
70 "Yere ve onu yayıp döşeyene andolsun." eş-Şems, 91/6.

mizde de çekip götürdü ve uzatıp götürdü denir. "عَدَا" bābından "طَحَا يَطْحُو طَحْوًا فَهُوَ طَاحٍ" denir. Vallāhu aᶜlemu.

FASLU'Ṭ-ṬĀ᾽ MAᶜA'R-RĀ᾽: "ط،ر"

- طَرَفَيِ النَّهَارِ [ṭarafeyi'n-nehāri]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفاً مِنَ الَّيْلِ﴾[71] أَيْ غُدْوَةً وَعَشِيَّةً

Cānib demek olan "طَرَفٌ"ın müsennāsıdır. Gündüzün iki tarafı demek olmakla evveli ve āhiri olur, çünkü "طَرَفٌ" ecsāmda olduğu gibi evkāt ve maᶜkūlātta da istiᶜmāl olunur, hattā nesebde bile "كَرِيمُ الطَّرَفَيْنِ" kavliyle ana ve baba maksūddur. Bu āyet-i kerīmede sabāh ve akşam namāzlarıdır denildi. Mucāhid rahimehullāhu sabāh ve zuhr ve ᶜasrdır; ﴿وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ﴾ magrib ve ᶜişā᾽dır demiş. Ve Muḳātil rahmetullāhi ᶜaleyhi subh ve zuhr bir taraf ve ᶜasr ve magrib bir taraf; ﴿وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ﴾ ᶜişādır demiş. Ve Ḥasen-i Baṣrī radıyallāhu ᶜanhu ﴿طَرَفَيِ النَّهَارِ﴾ subh ve ᶜasrdır ve ﴿وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ﴾ magrib ve ᶜişādır buyurmuş. Ve İbn Abbās radıyallāhu anhumā hazretleri ﴿طَرَفَيِ النَّهَارِ﴾ sabāh ve magribdir buyurmuşlar. İmām Faḫr-i Rāzī rahimehullāhu bu āyetin tefsīrinde taᶜmīk ve tedkīk etmiş. Ve hulāsa-i kelāmı bu ki nehārın iki tarafı şemsin tulūᶜ ve gurūbudur, binā᾽en ᶜaleyh taraf-ı evvel salāt-ı subh ve taraf-ı sānī ᶜasrdır, zīrā magrib şemsin gurūbu ile tahakkuk ettiğinden ﴿وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ﴾ de dāhildir. Bunun için taraf-ı sānīnin ᶜasra hamli lāzım gelir diyor. Ve bu maᶜnāya "طَرَفٌ" kelimesi cemᶜ sīgasıyla da vārid olmuştur. Kavluhu subhānehu: ﴿وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ﴾[72] Bunda da zuhrdur denildi ve zuhrla ᶜasrdır denildi, çünkü zuhr nehārın taraf-ı evvelinin müntehāsı ve taraf-ı sānīnin mübtedāsıdır. Bu bābda mufassalāta da mürācaᶜat lāzımdır. Vallāhu aᶜlemu bi's-sāvāb. [24]

- طَرِيقَتِكُمُ [ṭarīḳatukumu]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالُوا اِنْ هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَى﴾[73] أَيْ بِسُنَّتِكُمْ وَدِينِكُمْ

Yaᶜnī "Sizin ᶜādil ve ahsen olan ᶜādet ve dīninizi ve el-yevm me᾽lūf olduğunuz hāleti gidereler" yaᶜnī izāle edeler demek olur. "الْمُثْلَى" kelimesi ᶜādil ve hayrlı ve ahsen maᶜnālarına müstaᶜmel "أَمْثَل" in mü᾽ennesidir. Ve "طَرِيقَةٌ" lafzı ﴿وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقاً﴾[74] kavl-i kerīminde "طَرِيقَةِ الْإِسْلَامِ" ile müfesserdir. Ve ﴿إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا

71 "(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl." Hūd, 11/114.

72 "Gece vakitlerinde ve gündüzün uçlarında da tespih et." Tā Hā, 20/130.

73 "Şöyle dediler: "Şüphesiz bu ikisi, sihirleri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak ve en üstün olan dininizi ortadan kaldırmak isteyen birer sihirbazdırlar." Tā Hā, 20/63.

74 "Yine de ki: "Bana şöyle de vahyedildi: 'Eğer yolda dosdoğru olurlarsa mutlaka onlara bol yağmur yağdırırız" el-Cinn, 72/16.

﴿يَوْماً﴾[75] ʿakl ve meslek ve mezheb maʿnālarına mahmūldür. "أَمْثَلُهُمْ" , "اَعْدَلُهُمْ" demektir, ke-mā merre. "طَرِيقٌ" lafzı aslen yol demektir, sonra insānın sālik olduğu her bir mesleğe de istiʿāre olundu, hattā iʿtikād ve ahlāka da denir.

- طَرْفٍ بِسُكُونِ الرَّاءِ [ṭarfin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَتَرٰيهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ﴾[76] أَيْ يَغُضُّونَ أَبْصَارَهُمْ وَيَنْظُرُونَ بِبَعْضِهَا إِسْتِكَانَةً وَذُلًّا

Murād "Havf ve dehşetten mütehassıl zillet ve meskenetten gözlerini tām açıp bakmağa kādir olamazlar da sirkat-ı nazar ederler, göz aralığından bakarlar" demek olur. "طَرْفٌ" sükūnla tahrīk-i ecfāndır ki göz kıpmaktır, "خَفِيٍّ" tavsīfi baktığını belli etmemek için ihtimāmı ifāde eder. Ve "طَرْفٍ خَفِيٍّ" serika-i nazar ve basar maʿnālarına gelir, nitekim ﴿قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ﴾[78] ve ﴿لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ﴾[77] ve ﴿وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ﴾[79] āyāt-ı kerīmelerinde "بَصَرُهُمْ" , "بَصَرُكَ" , "الْبَصَرِ" demektir.

- طَرَفًا [ṭarafen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَوْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ﴾[80] أَيْ لِيَهْلِكَ طَائِفَةً أَوْ بَعْضًا أَوْ جَمَاعَةً مِنْهُمْ

Burada "طَرَفٌ" tāife ve baʿz ve cemāʿat maʿnasına haml edilmesi bir ʿasker ve ordunun kıtaʿātı etrāfı ve cevānibi iʿtibār edilmekledir, nitekim cebhe ve cenāhları ve mukaddime ve dümdārları vardır ki biri bir tarafı demek olur. [25] Bu faslın evvelinde "طَرَفَيِ النَّهَارِ" kelimesinde bu lafz beyān olunmuştur, ircāʿ-ı nazar oluna.

- طَرَائِق [ṭarā᾿iḳa]

- في قوله ﴿كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا﴾[81] أَيْ فِرَقًا مُخْتَلِفَةَ الْأَهْوَاءِ

Yaʿnī "Makāsıd ve āmāl ve aʿmāli birbirine uymaz fırkalar olduk" demek olur. "طَرَائِقُ" lafzı "طَرِيقَةٌ"nın cemʿidir. "طَرِيقٌ"ın cemʿi "طُرُقٌ" gelir. "طَرِيقَةٌ"nın maʿānīsine dāir kelām "طَرِيقَتِكُمْ" kelimesinde zikr olundu, oraya bak. ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ﴾[82] kavl-i kerī-

75 "O vakit içlerinden en aklı başında olanları, "Siz sadece bir gün kaldınız" diyecektir." Tā Hā, 20/104.
76 "Ateşe sunulurken onların zilletten başlarını öne eğmiş, göz ucuyla gizli gizli baktıklarını görürsün." eş-Şūrā, 42/45.
77 "Gözleri kendilerine bile dönmez." İbrāhīm, 14/43.
78 "Kitaptan bilgisi olan biri, "Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm" dedi." en-Neml, 27/40.
79 "Yanlarında bakışlarını yalnızca kendilerine çevirmiş iri gözlü eşler vardır." es-Sāffāt, 37/48; Sād, 38/52.
80 "Bir de Allah bunu, inkār edenlerden bir kısmını helak etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı." Āl-i ʿİmrān, 3/127.
81 "Ayrı ayrı yollar tutmuşuz." el-Cinn, 72/11.
82 "Andolsun, biz sizin üzerinizde yedi yol yarattık." el-Mü᾿minūn, 23/17.

minde atbāk-ı semāvāttır, yaᶜnī eflāk. Bu maᶜnā semāvāt ve eflāk zātü’t-tarāik olmak iᶜtibāriyledir. Gerek melāike gerek kevākib ve nücūm-ı seyyārenin “طَرَائِقُ” -i mahsūsaları vardır, ehl-i fenn onlara mahrek ve medār taᶜbīr ederler.

FASLU’Ṭ-ṬĀʾ MAᶜA’L-ᶜAYNİ’L-MUHMELE: “ط،ع”

- طَعْنًا [ṭaᶜnen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ﴾[83] أَيْ عَيْبًا فِي الْإِسْلَامِ وَيُقَالُ اسْتِهْزَاءً بِهِ وَسُخْرِيَّةً

Yaᶜnī “dīn-i İslām’ı taᶜyīben ve dīn-i İslām’ı istihzāʾen ve tahkīren” demek olur. “طَعْنٌ” lafzı aslen vurmak maᶜnāsınadır. “قَتَلَ” bābından “طَعَنَهُ بِالرُّمْحِ يَطْعُنُهُ طَعْنًا فَهُوَ طَاعِنٌ وَذَاكَ مَطْعُونٌ” denir, kargı ve mızrakla vurmaktır. Ve zemm ve kadh ve her bir müʾzī ve mūris-i hüzn ü gam olan kelāmla da olur ki lisānla taᶜn demektir. Mısrāᶜ: “جَرَاحَاتُ السِّنَانِ لَهَا الْتِيَامُ || وَلَا يَلْتَامُ مَا جَرَحَ اللِّسَانُ”. Duhūl maᶜnāsına da gelir: “طَعَنَ فِي السِّنِّ”, “دَخَلَ فِي سِنِّ الشَّيْخُوخَةِ وَكَبُرَ” demektir. Ve Zemaḫşerī’den “طَعَنْتُ فِي أَمْرِ كَذَا” kavli ve “كُلُّ مَا أَخَذْتَ فِيهِ وَدَخَلْتَ فَقَدْ طَعَنْتَ فِيهِ” ᶜibāreti menkūldür. Ve “طَعَنْتُ فِيهِ بِالْقَوْلِ وَطَعَنْتُ عَلَيْهِ” denir. Bunlarda da “قَتَلَ” bābındandır. Ve “نَفَعَ” bābından “طَعَنَ يَطْعَنُ طَعْنًا” dahi lügattır. “طَاعُونٌ” vebāᶜdan [26] olan mevttir. Ve sīga-i mechūl ile “طُعِنَ الْإِنْسَانُ”, “أَصَابَهُ الطَّاعُونُ” demektir ki “Mevt-i vebā isābet etti” demek olur; o kimseye “مَطْعُونٌ” denir.

FASLU’Ṭ-ṬĀʾ MAᶜA’L-ĠAYNİ’L-MUᶜCEME: “ط،غ”

- طَغَى [ṭaġā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى﴾[84] أَيْ تَرَفَّعَ وَعَلَا

Yaᶜnī “Yükseldi ve ᶜulüvv iddiᶜā etti” demektir ki kibrde haddi tecāvüz etti demek irāde olunur. Ve keyd ve mekrde haddi tecāvüz etti de denildi. Ve ﴿لَمَّا طَغَى الْمَاءُ﴾[85] kavl-i kerīminde de “إِرْتَفَعَ وَجَاوَزَ حَدَّ الطَّبِيعِيِّ” demektir. Evāil-i faslda vākiᶜ “طَاغِيَة” kelimesine mürācaᶜat oluna.

- طَغْوٰيهَا [ṭaġvāhā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَا﴾[86] أَيْ بِسَبَبِ تَجَاوُزِهَا الْحَدَّ فِي الْكُفْرِ وَالْعِصْيَانِ كَذَّبَتِ الرُّسُلَ

Yaᶜnī “Küfr ve ᶜisyānda haddi tecāvüzleri sebebiyle peygamberleri tekzīb ettiler” demektir. Sābıkı gibi “طَاغِيَة” kelimesine ircāᶜ-ı nazar oluna.

---

83 “Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak” en-Nisāʾ, 4/46.
84 “Firavun’a gidin. Çünkü o azmıştır.” Tā Hā, 20/43. Ayrıca bkz. Tā Hā, 20/24; en-Nāziᶜāt, 79/17.
85 “Şüphesiz, (Nūh zamanında) su bastığı vakit” el-Hākka, 69/11.
86 “Semūd kavmi, azgınlığı sebebiyle yalanladı.” eş-Şems, 91/11.

MAZMŪMETU'Ṭ-ṬĀ: "ط،غ"

- طُغْيَانِهِمْ [ṭuġyānihim]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾[87] أَيْ فِي غَيِّهِمْ وَجَهْلِهِمْ وَضَلَالِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ

Yaʿnī "Azgınlık ve cehl ve sapkınlıklarında körükörüne varıp gelsinler" yaʿnī oyalansınlar demek olur. Kezā "طَاغِيَة" kelimesine mürācaʿat oluna.

FASLU'Ṭ-ṬĀ MAʿA'L-FĀ: "ط،ف"

- طَفِقَا [ṭafiḳā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾[88] أَيْ جَعَلَا وَأَخَذَا يُلْصِقَانِ عَلَى أَبْدَانِهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ

Yaʿnī "Cennetin ağaçları yapraklarından başladılar bedenleri üzerine tesettür için yapıştırmağa" demektir. "طَفِقَ" [27] kelimesi "ضَرِبَ" bābından "جَعَلَ" ve "أَقْبَلَ" ve "أَخَذَ" maʿnālarına gelir, her hālde şürūʿ ifāde eder: "طَفِقَ يَفْعَلُ كَذَا" denir. "جَعَلَ يَفْعَلُ، وَأَقْبَلَ يَفْعَلُ وَأَخَذَ يَفْعَلُ كَذَا" demek olur, şürūʿ etmek yaʿnī bir şeyʾe bir işe girişmek ve duruşmak ifāde eder. Ve dāimā mūcebde müstaʿmeldir, menfīde kullanılmaz, meselā "مَا طَفِقَ يَفْعَلُ كَذَا" denilmez. Ve "يَخْصِفَانِ" , "يُلْصِقَانِ" demektir. Bābu'l-Yā'da "يَخْصِفَانِ" kelimesine bak.

- طَفِقَ [ṭafiḳa]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ﴾[89]

Mā-kabline nazar buyurula.

MEKSŪRETU'Ṭ-ṬĀ: "ط،ف"

- الطِّفْلِ [eṭ-ṭifli]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ﴾[90] أَيِ الصَّغِيرِ

Yaʿnī "küçük çocuk." İsm-i cins olmakla cemʿ yerinde istiʿmāl olundu. "طِفْلٌ" lafzı sagīrü's-sinne, henüz tāze ve nerm oldukça ıtlāk olunur. Cemʿi "أَطْفَالٌ" gelir, ﴿وَإِذَا بَلَغَ

87 "Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır); azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir." el-Bakara, 2/15.

88 "Derhāl üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar." el-Aʿrāf, 7/22; Tā Hā, 20/121.

89 "(Atlar gelince de) bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı." Sād, 38/33.

90 "Yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan" en-Nūr, 24/31.

﴿الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾[91] kavl-i kerīminde olduğu gibi. Bu āyette "طِفْلٌ"ın gayr-ı bālig maᶜnāsına olduğu münfehim oluyor. Ve kezā ﴿ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا﴾[92] kavl-i kerīminde de maᶜnā böyledir. Bābu'l-Ḥā'da "الْحُلُمَ" kelimesine de nazar buyurula.

FASLU'Ṭ-ṬĀ͗ MAᶜA'L-LĀM: "طَ،ل"

- طَلْعُهَا [ṭalᶜuhā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿اَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا اٰمِنِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ﴾[93] أَيْ ثَمَرُهَا الَّذِي يَطْلُعُ مِنْهَا

"طَلْعٌ" , "طُلُوعٌ"dan meͻhūz olup meyvenin gılāfına ism olmuştur ki ağaçta evvelen zuhūr eder. Bi't-tedrīc büyüyerek nihāyet münşakk olup cinsine göre çiçek yāhūd meyve zuhūr eder, Türkçede tomurcuk ve baş ve somak denir. [28] "هَضِيمٌ" bi-maᶜnā "مَهْضُومٌ"dur ki "مُنْضَمٌّ" demektir, "طَلْعٌ"ın kışrı münşakk olmadan evvel meyvelerin birbirine munzamm ve gonca hālinde birbirine girişik bulunduğu hālinden ᶜibārettir. *Terceme-i Ḳāmūs*'ta ᶜĀṣım Efendi merhūm açılmadık hurmā çiçeğine denir demiş. Bunda tahsīs vardır demek oluyor ki her meyveye ıtlāk olunamaz. ﴿وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ﴾[94] kavl-i kerīminde de böyledir. "نَضِيدٌ" bi-maᶜnā "مَنْضُودٌ"dur, yaᶜnī birbiri üzerine zamm edilmiş, gūyā istif edilmiş demek olur. Bu taᶜbīr yaᶜnī "نَضِيدٌ" ancak hurmānın çiçeği gilāfı kışrı içinde iken söylenir, kışr münşakk olup da çiçek zuhūr edince "نَضِيدٌ" denilmez. Vallāhu aᶜlemu.

- طَلْحٍ [ṭalḥin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ﴾[95] أَيْ شَجَرِ مَوْزٍ مُجْتَمِعٍ

"مَوْزٌ" mīm-i meftūha ile bir nevᶜ şecer-i ᶜazīmdir. Ve "طَلْحٌ"ın vāhidesi "طَلْحَةٌ"dır, dikenli meşe ağacı envāᶜındandır, ümmü gaylān ağacıyla da müfesserdir, ke-mā fi'l-Ḳāḍī. ᶜĀṣım Efendi merhūm *Terceme-i Ḳāmūs*'ta "مَوْزٌ" hakkında şārihe isnādla "وَهُوَ شَجَرٌ عِنْدَ الْعَرَبِ حَسَنُ اللَّوْنِ لِخُضْرَتِهِ وَصَفْوَتِهِ وَرِيحِ نَوْرِهِ" dedikten sonra ve "مَوْزٌ" onun meyvesidir ki küçük hıyār tarzında ve incir lezzetinde olur diyor. Bu meyve bildiğimiz bilād-ı hārreden gelen ve bizim zamm-ı mīm'le mūz dediğimiz meyve-i latīfe olacaktır ki salkım salkım olur. Fi'l-hakīka gerek şecer ve evrākı gerek meyvesinin salkımları ve levn ve rāyihası pek latīftir ve sibāk ve siyāka da bu tefsīr evfaktır. Ve "طَلْحٌ" , "نَبْقٌ" ağacına da denir.

---

91 "Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerinizin istedikleri gibi izin istesinler." en-Nūr, 24/59.

92 "Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor." el-Hacc, 22/5.

93 "Siz buradaki bahçelerde, pınar başlarında, ekinlerde, meyveleri olgunlaşmış hurmalıklarda güven içinde bırakılacak mısınız?" eş-Şuᶜarā͗, 26/146-148.

94 "Birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları bitirdik." Kāf, 50/10.

95 "(Onlar), dikensiz sidir ağaçları ve meyveleri küme küme dizili muz ağaçları altında" el-Vākıᶜa, 56/29.

Sicistānī rahimehullāhu “طَلْحٌ”ı evvelā “مَوْزٌ” ile tefsīrden sonra ve “طَلْحٌ” çok dikenli büyük ağaçlara da denir diyor [29] ise de baᶜzıları bunu savāb görmüyorlar. Ve “طَلْحٌ” lafzen ve maᶜnen “طَلْعٌ” gibidir ve ondan lügattır da denilmiş. Vallāhu aᶜlemu.

- طَلٌّ [ṭallun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ﴾[96] أَيْ أَضْعَفُ الْمَطَرِ

Yaᶜnī yağmurun en zaᶜīfi ki hemān biraz esercik görülür, biz ona çisenti deriz. “وَابِلٌ”in zıddıdır ki iri dāneli ve şiddetli yağmura denir. “قَتَلَ” bābından “طَلَّتِ الْأَرْضُ” denir, lāzım olarak “طَلَّ الْأَرْضَ النَّدَى” denir, müteᶜaddī olarak “فَهِيَ مَطْلُولَةٌ” Lākin lāzım olarak istiᶜmāli baᶜzı ehl-i lügat inkār ettiler. Ve “تَعِبَ” bābından da lügattır denilmiş. Ve “طَلَلٌ” lafzı dīger maᶜānīde de müstaᶜmeldir, mufassalāta nazar oluna.

FASLU’Ṭ-ṬĀ’ MAᶜA’L-MĪM: “طَ،م”

- طَمَسْنَا [ṭamesnā]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَى أَعْيُنِهِمْ﴾[97] أَيْ أَزَلْنَا ضَوْئَهَا وَصُورَتَهَا

Bu kelime “طَمْسٌ”dan māzī-i mütekellim maᶜa’l-gayrdır. Ve lafz-ı mezkūr bir şey’i imhā’ ve eseri izāle maᶜnāsınadır. “دَخَلَ” ve “جَلَسَ” bāblarından “وَقَدْ طَمَسَ الطَّرِيقُ يَطْمُسُ طُمُوسًا” , وَيَطْمِسُ بِكَسْرِ الْمِيمِ “مَحَاهُ وَأَزَالَ أَثَرَهُ” demektir. Ve lāzım olarak “وَقَدْ طَمَسَ الطَّرِيقُ طُمُوسًا” , “إِنْمَحَى وَزَالَ أَثَرُهُ” demektir. “مَطْمُوسٌ” göz kapakları arasında şakk olmayan, yaᶜnī anadan doğma kördür. Bābu’l-Hemze’de “إِطْمِسْ” kelimesine de mürācaᶜat buyurula.

MAZMŪMETU’Ṭ-ṬĀ’: “طُ،م”

- طُمِسَتْ [ṭumiset]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ﴾[98] أَيْ أُزِيلَتْ ضَوْؤُهَا وَأُمْحِيَتْ

Yaᶜnī “ziyāsı giderilip eser-i ziyā’ imhā’ edildiği vaktte” demek olur. Mā-kabline bak. [30]

96 “Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter.” el-Bakara, 2/265.

97 “Eğer dileseydik onların gözlerini büsbütün kör ederdik.” Yāsīn, 36/66.

98 “Yıldızların ışığı söndürüldüğü zaman” el-Mürselāt, 77/8.

FASLU'Ṭ-ṬĀ› MAᶜA'L-VĀV: "ط،و"

- طَوْعًا [ṭavᶜan]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا﴾[99] أَي انْقِيَادًا بِسُهُولَةٍ

"كُرْهٌ"ün zıddıdır. Bu bābın evvelinde vākiᶜ "طَائِعِينَ" kelimesinde beyān olunmuştur, mürācaᶜat oluna.

- طَوَّعَتْ [ṭavveᶜat]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ﴾[100] أَيْ شَجَّعَتْهُ وَتَابَعَتْهُ

Yaᶜnī "Nefsi onu kardeşinin katline teşcīᶜ eyledi" yāhūd "Kardeşinin katli husūsunda nefsi ona uydu, muvāfakat etti" demektir. Bu kelime ānifü'l-beyān "طَوْعٌ"dan "tefᶜīl"dir. Sālifü'z-zikr "طَائِعِينَ"e mürācaᶜat oluna.

- الطَّوْلِ [eṭ-ṭavli]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ آَمِنُوا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُو الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ﴾[101] أَيْ ذَوُو الْغِنَى

Yaᶜnī "zenginler, gınā sāhibleri" demektir. Ve "ذَوُو السَّعَةِ" denir, maᶜnā birdir. Lafz-ı mezbūr gınā ve kudret ve inᶜām ve fazl maᶜnālarına müstaᶜmeldir: ﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ﴾[102] أَيْ غِنًى وَسَعَةً ve kavlühü sübhanehu ﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ﴾[103] أَيْ ذِي الْإِنْعَامِ الْوَاسِعِ

Bu kelimenin aslı zammla "طُولٌ" lafzıdır. "قَالَ" bābından "طَالَ عَلَيْهِ يَطُولُ طَوْلًا" , "مَنَّ، وَأَنْعَمَ، أَوْ قَدَرَ، أَوْ فَضَلَ" maᶜnālarına olur. Ve maᶜānī-i sāirede dahi müstaᶜmeldir, mahalli mufassalāttır.

- الطَّوْدِ [eṭ-ṭavdi]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ﴾[104] أَيْ كَالْجَبَلِ الْعَظِيمِ

"طَوْدٌ" lafzı zāten cebel-i ᶜazīm maᶜnāsına olmakla bir de "عَظِيمٌ" ile tavsīfi zāid gibi gö-

---

99 "İsteyerek veya istemeyerek gelin" Fussilet, 41/11.

100 "Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti." el-Māide, 5/30.

101 "Allah'a iman edin ve Resūlü ile birlikte cihat edin" diye bir sūre indirildiğinde, onlardan servet sahibi olanlar, senden izin istediler ve "Bizi bırak da oturup kalanlarla birlikte olalım" dediler." et-Tevbe, 9/86.

102 "Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın." en-Nisā›, 4/25.

103 "Bu kitabın indirilmesi, mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, azabı ağır olan, lütuf sahibi Allah tarafındandır." el-Mü›min, 40/2-3.

104 "Her parçası koca bir dağ gibiydi." eş-Şuᶜarā›, 26/63.

rülürse de zāid değildir. Maᶜnā ᶜazamette mübālaga olup büyük dağlar içinde en büyüğü olan dağ gibi demek olur. [31]

MAZMŪMETU'Ṭ-ṬĀ': "طُ،و"

- الطُّورِ [eṭ-ṭūri]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ﴾[105] أَيِ الْجَبَلِ الَّذِي تَجَلَّى الله عَلَيْهِ مُوسَى وَكَلَّمَهُ

"طُورٌ" dağ demektir. Lām ᶜahd için olup cebel-i mübārek-i maᶜrūf irāde buyurulmuştur. Lākin Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "طُورٌ" zammla cebel-i mahsūsun ismidir ve her bir cebelin ismidir de denildi ve arzı muhīt olan cebelin ismidir de denildi demiş. İsm-i cebel-i mahsūs olduğuna göre agleb-i tefāsīrde takyīd olunduğu üzere Cenāb-ı Hakk'ın Mūsā ᶜaleyhi's-selāma tecellī buyurduğu cebel-i maᶜrūf-ı mukaddes olur ki Medyen'de yāhūd Mıṣr'la Eble beyninde veyāhūd Feleṣṭīn'de vākiᶜdir. Arzı muhīt olan cebel olursa cebel-i Ḳāf olur ki hakīkatte bir cebel-i aᶜzam-ı maᶜnevidir, arzı ihātası hāricīdir, çünkü arz üzerinde değil ve cibāl-i arzın cinsinden de değildir. Ve "طُورٌ" lafzı lügat-ı Süryāniyyedir ve Ḳıbṭ lisānındandır da denilmiş. Ve buna cebel-i Zubeyr de denir. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi bih. Bābu's-Sīn'de "سَيْنَاءَ" ve "سِينِينَ" kelimelerine de nazar buyurula.

- طُوَى [ṭuvā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾[106] إِسْمٌ لِلْوَادِي الَّذِي نُودِيَ مُوسَى فِيهِ

Yaᶜnī Mūsā ᶜaleyhi's-selāma nidā olunan vādī-i mübārekin ismidir ki āyet-i uhrāda ﴿فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ﴾[107] tesmiye olunmuştur. "طُوَى" lafzı, "وَادِي"den bedel yāhūd ᶜatf-ı beyāndır. Bu sūrette munsarıf ve ism-i arz olduğu takdīrce gayr-ı munsarıf iᶜtibār edilir. Munsarıf ᶜaddedenler tenvīnle "طُوًى" kırā'at ettiler. Kelime-i mezbūre fethle "طَيٌّ" lafzındandır denildi. Ve ṭā'nın kesriyle "طِوَى" da kırā'attir. Bu lügat ise de zammı eşherdir. [32]

- الطُّوفَانُ [eṭ-ṭūfānu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ﴾[108] أَيِ الْمَاءُ الْكَثِيرُ أَحَاطَ بِهِمْ وَعَلاَهُمْ فَغَرَقُوا يَعْنِي قَوْمُ نُوحٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ

"طُوفَانٌ" seyl-i ᶜazīmdir. Ve mevt-i zerīᶜ yaᶜnī kesīre ıtlāk olunur. Ve gecenin şedīd karanlığına dahi "طُوفَانُ اللَّيْلِ" denir. Lafz-ı mezbūr aslen bir şey'in havlinde dolanmak

---

105 "Tūr'a, yayılmış ince deri sayfalara düzenle yazılmış kitaba andolsun." et-Tūr, 52/1-3.
106 "Çünkü sen mukaddes vadi Tuvā'dasın." Tā Hā, 20/12. Ayrıca bkz. en-Nāziᶜat, 79/16.
107 "Mūsā, ateşin yanına gelince o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan seslenildi." el-Kasas, 28/30.
108 "onlar zulümlerini sürdürürlerken tūfan kendilerini yakalayıverdi." el-ᶜAnkebūt, 29/14.

maᶜnāsına olan fethle "طَوْفٌ" māddesinden "fuᶜlān"dır. Bundan ihāta tasavvuruyla her bir muhīt olan hādisede kullanıldı ve sonra kesrette son dereceye varan seyl-i ᶜazīmde müteᶜāref oldu. Buna sebeb, kavm-i Nūḥ ᶜaleyhi's-selāmı ihāta ile bi-ecmaᶜihim helāk eden hādise-i ᶜazīme su istīlāsı yaᶜnī bir seyl-i ᶜazīm olmasıdır.

Tenbīh: Tūfān-ı Nūḥ ᶜinde ehli'ş-şerᶜ bütün rūy-ı arzı muhīt ve ᶜinde erbāb-i fenn ve ehl-i tārīh arz-ı kavm-i Nūḥ'a münhasır iᶜtikād edilmekte ve bu bābda tarafeyn beyninde nizāᶜ devām edip gitmekte ise de fāidesiz ve netīce vermez bir bahstir, çünkü Ḳur᾿ān-ı kerīm'de ᶜumūmiyyetine delālet eden āyāt-ı kerīme meselā ﴿وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾[109] kavl-i kerīminde "الْأَرْضِ" de lām istigrāk için olursa tūfān ᶜumūmī demek olur, lākin ᶜahd için olmasına bir māniᶜ yok, istigrākın tercīhine de bir sebeb yok. İşte bu bābdaki edille-i Ḳur᾿āniyye hep böyle olup katᶜiyyet ifāde etmez.

Ehl-i tārīhe gelince Nūḥ ᶜaleyhi's-selām ve mā-kablinin ahbārı mefkūd ve ahvāli mechūl ve baᶜde't-tūfān vukūᶜātı da tamāmen İsrā᾿īliyyāttan me᾿hūz olmakla şāyān-ı iᶜtimād değildir. Ehl-i cogrāfyānın edillesi zann ve tahmīnden ileri geçmez. Ve ehl-i hikmet ve ᶜulūm-ı tabīᶜiyye erbābının edille ve berāhīni kavī de olması farz edilse tabīᶜatın baᶜzen hāriku'l-ᶜāde tecelliyātı [33] ve muhayyirü'l-ᶜukūl tezāhürātı olduğuna yine kendileri kāil oldukları gibi kaziyye-i mezkūre usūl-i ᶜilm ü fenlerindendir. Binā᾿en ᶜaleyh tūfānın husūsī olduğuna dāir de hīçbir delīl-i katᶜī-yi sahīh yoktur. Ancak ehl-i şerᶜ bu bābda iᶜtikādlarını binā᾿ ettikleri ᶜilm ve edilleyi āsār-ı nebeviyyeden ahz ettikleri cihetle onların kavli ehl-i ᶜakl-ı selīm olan mütedeyyinler için akvāl ve müddeᶜayāt-ı sāireye müreccahtır. el-Hamdü lillāhi ᶜalā tevfīki'l-īmān ve hidāyeti'r-Rahmān. İntehā. Ve "طُوفَانٌ", ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ﴾[110] kavl-i kerīminde ᶜahd-i Hazret-i Mūsā ᶜaleyhi's-selāmda Mıṣır'da vākiᶜ olan āyāt-ı ilāhiyyeden biri olan seyl-i ᶜazīmdir. Ve "جَدَرِيٌّ" yaᶜnī uyuz ᶜilleti yāhūd tāᶜūndur da denildi. Ḳıbtīleri ihātası sebebiyle tūfān denildi de denilmiş. Vallāhu aᶜlemu.

- طُوبَى [ṭūbā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ﴾[111] أَيْ فَرَحٌ لَهُمْ وَقُرَّةُ أَعْيُنٍ

Bu kavl İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādandır. "بِشْرٌ"den "بُشْرَى" gibi "طِيبٌ"den "فُعْلَى" vezninde masdardır. İkinci bābdan "طَابَ يَطِيبُ طَيِّبًا وَتَطْيَابًا وَطُوبَى" denir. "طُوبَى" aslı yā ile "طُيْبَى" olup mā-kablinin zammesine binā᾿en yā᾿ vāv'a ibdāl edilmiştir. Ve "طِيبُ الْعَيْشِ" ve "غَايَةُ الْمَقْصُودِ" maᶜnāsına. Ve şecere-i "طُوبَى" ve cennet maᶜnālarına da haml olunmuştur. Ve Rāğıb rahimehullāhu cennette olan her bir müstetāba işārettir, fenāsız bekā ve zevālsiz ᶜizzet ve fakrsız gınā gibi demiş. Vallāhu aᶜlemu.

---

109 "Nūh şöyle dedi: "Ey Rabbim! Kāfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!"" Nūh, 71/26.

110 "Biz de, her biri ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşerāt), kurbağalar ve kan gönderdik." el-Aᶜrāf, 7/133.

111 "İnanan ve salih amel işleyenler için, mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır." er-Raᶜd, 13/29.

FASLU’Ṭ-ṬĀ᾿ MAᶜA’L-HĀ᾿: “ط،ه”

- طَهُورًا [ṭahūran]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا﴾[112] أَيْ مُطَهِّرًا

Yaᶜnī “ᶜAklen ve şerᶜan pāk ve her gūne ednās ve evsāhı pāk eden suyu semādan inzāl [34] eyledik” yaᶜnī yağmur yağdırdık demek olur. “طَهُورٌ” kelimesi “طُهْرٌ”dan “feᶜūl”dür ki “الطَّاهِرُ بِنَفْسِهِ وَالْمُطَهِّرُ لِغَيْرِهِ” ile tefsīr olunur. Hā’nın zammı ve fethiyle de “طَهَرَ طَهَرَ الشَّيْءُ يَطْهُرُ يَطْهَرُ طَهَارَةً” denir, her hālde hā᾿ mazmūmdur. Zamm-ı tā᾿ ile “طُهْرٌ” bundan ismdir. Ve “tefᶜīl”den “طَهَّرَهُ تَطْهِيرًا فَهُوَ مُطَهِّرٌ وَذَاكَ مُطَهَّرٌ” denir. Ve “تَفَعُّلٌ”den “تَطَهَّرَ بِالْمَاءِ تَطَهُّرًا فَهُوَ مُتَطَهِّرٌ” denir. Lafz-ı mezkūr kāffe-i mutasarrafātı Ḳur᾿ān-ı kerīm’de mevāziᶜ-i kesīrede tahāret-i māddiyye vü maᶜneviyyede istiᶜmāl buyurulmuştur. Fusūl-i mahsūsasında beyān edilir. Bu āyetteki “طَهُورٌ” māddiyye yaᶜnī cismiyyedendir. ﴿وَسَقَيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا﴾[113] kavl-i kerīminde maᶜneviyyedendir ki “يُطَهِّرُ شَارِبَهُ عَنِ الْمَيْلِ إِلَى اللَّذَّاتِ الْجِسْمَانِيَّةِ النَّفْسَانِيَّةِ وَالرُّكُونِ إِلَى مَا سِوَى الْحَقِّ” ile tavzīh olunur.

- طَهِّرْ [ṭahhir]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾[114] أَيْ فَقَصِّرْ

Yaᶜnī “Necāsete dokunmaktan sıyāneten siyābını kısalt” demektir. Müşrikler uzun libās giyerler ve etekleri yerde sürünürdü. Namāzda tahāret vācib ve umūr-ı sāirede mahbūb ve müstahsen olduğu için arz üzerinde cerr-i züyūl teneccüsten masūn olamayacağı cihetle kasr-ı siyābla emr olundu. Ve ᶜalā-zāhirihi haml ile gasl ve muhāfaza tarīkiyle tathīr demektir de denildi. Mā-kablindeki “طَهُورًا” kelimesine nazar oluna.

FASLU’Ṭ-ṬĀ᾿ MAᶜA’L-YĀ᾿İ’L-MUSENNĀTİ’T-TAHTİYYE: “ط،ي”

- طَيْفٌ [ṭayfun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾[115] عَلَى الْقِرَاءَةِ "طَائِفٌ" فِي صُورَةِ "طَيْفٌ" أَيْ لَمَمٌ مِنَ الشَّيْطَانِ

“طَيْفٌ” ve “طَائِفٌ” aslen ins ve cinn ve hayālden insānı mess eden ve etrāfında dolanan [35] şey᾿de müstaᶜmeldir, binā᾿en ᶜaleyh “لَمَمٌ” ile tefsīr olundu. “بَاعَ” bābından “طَافَ يَطِيفُ طَيْفًا فَهُوَ طَائِفٌ” denir. “أَلَمَّ” demektir. Görülüyor ki “طَيْفٌ” ve “طَائِفٌ” maᶜnāca birdir. Biri masdar biri fāᶜildir. İkisi de “إِلْمَامٌ” ve ilkā-i vesveseden ᶜibārettir. Bu kelimeye dāir

---

112 “Gökten tertemiz bir su indirdik.” el-Furkān, 25/48.
113 “Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.” el-İnsān, 76/21.
114 “Nefsini arındır.” el-Müddessir, 74/4.
115 “Şüphe yok ki Allah’a karşı gelmekten sakınanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman iyice düşünürler (derhāl Allah’ı hatırlarlar da) sonra hemen gözlerini açarlar.” el-Aᶜrāf, 7/201.

kelām bu bābın evvelinde "طَائِفٌ" kelimesinde mürūr etti, oraya nazar oluna.

- طَيّ [ṭayyi]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ﴾[116]

"طَيٌّ" bir şeyᵓi dürüp devşirmektir. "رَمَى" bābından "طَوَى الشَّيْءَ يَطْوِي طَيًّا" denir, dürüp devşirmek ve bir şeyᵓi kısaltmak ve kuyunun içini aşağıdan yukarıya taşla örmek maᶜnālarına kullanılır. Bu āyette maᶜnā-yı evvel maksūddur ki "semāyı tomarı dürer gibi dürdüğümüz günde" demek olur. Bābu's-Sīn'de "السِّجِلّ" kelimesine de ircāᶜ-ı nazar buyurula.

- الطَّيِّبُ [eṭ-ṭayyibu]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ﴾[117] أَيِ الْعَذْبُ التُّرَابِ

Yaᶜnī şūrelik ve māniᶜ-i nebt olan şeyᵓlerden pāk olmakla toprağı tatlı demek olur. "خَبِيثٌ"in zıddıdır, nitekim siyākında vākiᶜ [118]﴿وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا﴾ cümle-i kerīmesi bunu müᵓeyyiddir. Bu kelimeye dāir baᶜzı kelām evvel-i bābda vākiᶜ "طَابَ" kelimesinde mezkūrdur, mürācaᶜat oluna.

---

116 "Yazılı kāğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün." el-Enbiyāᵓ, 21/104.
117 "(Toprağı) iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar." el-Aᶜrāf, 7/58.
118 "(Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz." el-Aᶜrāf, 7/58.

BĀBU’Ẓ-ẒĀʾİ’L-MENKŪTA

FASLU’Ẓ-ẒĀʾİ’L-MENKŪTA MAᶜA’L-ELİF: “ظَ،ا”

- ظَاهِرِينَ [ẓāhirīne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ﴾[119]
- و﴿فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ﴾[120] أَيْ غَالِبِينَ

“غَالِبٌ” Türkçe üstün maᶜnāsınadır; “غَلَبَةٌ” üstün gelmektir. Kelime-i mezbūre şeyʾ-i hafī-nin bürūzu, meydāna çıkması [36] ve belirmesi maᶜnāsına olan “ظُهُورٌ” lafzındandır. “خَضَعَ” bābından “ظَهَرَ الشَّيْءُ يَظْهَرُ ظُهُورًا فَهُوَ ظَاهِرٌ” denir, “بَرَزَ بَعْدَ الْخَفَاءِ” demek olur. Bu maᶜnādan ahzle bir hayli maᶜānīde istiᶜmāl edilmiştir. Ez-ān cümle “ظَهَرَ بِي رَأْيٌ” denir ki evvelce bilinmeyen bir şeyʾe ᶜilm husūlunu ifāde eder. Ve “ظَهَرْتُ عَلَيْهِ” , “إِطَّلَعْتُ عَلَيْهِ” yaᶜnī “Ona muttaliᶜ oldum” ve “ظَهَرْتُ عَلَى الْحَائِطِ” “Duvarın üzerine çıktım” ve “ظَهَرَ عَلَى عَدُوِّهِ”, “Düşmanına galebe etti” ve “ظَهَرَ حَمْلُ الْمَرْأَةِ” “Kadının gebeliği tebeyyün etti, meydāna çıktı” demek olur. “ظَاهِرٌ” bir şeyʾin dış yüzüne de denir ve lügatte “بَاطِنٌ”ın mukabilidir, nitekim bir şeyʾin içyüzüne de “بَاطِنٌ” denir. Ve “faᶜīl” vezninde “ظَهِيرٌ” muᶜīn ve nāsır maᶜnāsınadır. Ve vāhide ve cemᶜe ıtlāk olunur, ke-kavlihi taᶜālā: [121]﴿وَالْمَلَئِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ﴾ Ve “مُظَاهَرَةٌ” , muᶜāvenet demek olur. Ve kezā “ظَهِيرٌ” kavī maᶜnāsına da gelir: “بَعِيرٌ ظَهِيرٌ” kavī demek olur. Ve maᶜānī-i sāireye de gelir, mahallerinde beyān olunur.

- الظَّاهِرُ [eẓ-ẓāhiru]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ﴾[122]

---

119 “Ey kavmim! Bugün yeryüzüne hākim kimseler olarak iktidar ve saltanat sizindir.” el-Müʾmin, 40/29.

120 “Böylece üstün geldiler.” es-Saff, 61/14.

121 “Bunlardan sonra melekler de ona arka çıkarlar.” et-Tahrīm, 66/4.

122 “O, ilk ve sondur. Zāhir ve Bātın’dır.” el-Hādīd, 57/3.

Esmā-i hüsnā-yı ilāhiyyedendir. Tefsīri Bābu’l-Hemze’de “الآخِرُ” kelimesi zımnında mürūr etti, mahall-i mezkūra mürācaᶜat oluna.

- ظَاهَرُوا [ẓāherū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ﴾[123] أَيْ عَاوَنُوا

Yaᶜnī “Yardım ettiler.”

- وَكَذَا فِي ﴿وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ﴾[124] أَيْ عَاوَنُوهُمْ

Galebe maᶜnāsına olan “ظُهُورٌ”dan “müfāᶜalet”tir. Ve “مُظَاهَرَةٌ” lafzı “ظِهَارٌ” maᶜnāsına da müstaᶜmeldir ki bir kimse kendi zevce-i helāline “أَنْتِ كَظَهْرِ أُمِّي” demek ile kendi nefsine tahrīm etmesinden ᶜibārettir. Bu maᶜnāda bāb-ı mezkūrdan “فُلَانٌ ظَاهَرَ [37] امْرَأَتَهُ” denir. Ve ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ﴾[125] kavl-i kerīminde de bu maᶜnāyadır, nitekim Bābu’l-Yā’da zikr olunur.

FASLU’Ẓ-ẒĀʾİ’L-MENKŪTA MAᶜA’L-ᶜAYNİ’L-MUHMELE: “ظ،ع”

- ظَعْنِكُمْ [ẓaᶜnikum]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاللهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ﴾[126] سَفَرِكُمْ وَسَيْرِكُمْ وَرَحِيلِكُمْ

Yaᶜnī “müsāferetiniz ve yola gitmeniz ve intikāl ve rıhlet etmeniz gününde” demek olur. Feth-i ẓāʾ ve sükūn-ı ᶜayn’la “ظَعْنٌ” ve fethateynle “ظَعَنٌ” seyr maᶜnāsınadır. “قَطَعَ” bābından “ظَعَنَ يَظْعَنُ ظَعْنًا وَظَعَنًا” denir, “سَارَ” demektir. Bundan sefer ve intikāl ve rıhlet maᶜnāları iltizām olunmuştur. ᶜArabın mevsime göre su ve merᶜā için vakt vakt sefer ve nakl ve rıhletleri vardır, işte ona “يَوْمُ الظَّعْنِ” derler. Bu āyette fethateynle “ظَعَنِكُمْ” dahi kırāʾat olunmuştur.

123 “Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder.” el-Mümtehine, 60/9.

124 “Allah kitap ehlinden olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı.” el-Ahzāb, 33/26.

125 “Kadınlarından zıhar yapanlar” el-Mücādele, 58/3.

126 “Allah, size evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde, gerek ikamet gününüzde kolayca taşıyacağınız evler; onların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar yararlanacağınız ev eşyası ve geçimlikler meydana getirdi.” en-Nahl, 16/80.

FASLU’Ẓ-ẒĀʾİ’L-MENKŪTA MAʿA’L-FĀʾ: “ظ،ف”

MAZMŪMETU’Ẓ-ẒĀʾ: “ظ،ف”

- ظُفُرٍ [ẓufurin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ﴾[127] هُوَ مَا لَمْ تُفْرَقْ أَصَابِعُهُ

Yaʿnī “parmakları ayrılmayan hayvānat”tır. İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumā deve ve devekuşu ve emsāli hayvānāttır dedi. Ve denildi ki parmakları meşkūk yaʿnī birbirinden ayrılmayan behāyim ve tuyūrdur, deve ve devekuşu ve ördek ve kaz gibi. Ve Ḳuteybī rahimehullāhu “طُيُورٌ”dan her bir çengel tırnaklı yaʿnī yırtıcı kuşlar ve behāyimden bütün tırnaklı feres ve emsāli demektir. “حَافِرٌ” yaʿnī bütün tırnağa “süm” denir, istiʿāreten “ظُفُرٌ” tesmiye olunur dedi. Ve İbn ʿAbbās hazretlerine mensūb olan tefsīrde [38] “كُلَّ ذِي مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ وَكُلَّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ وَمَا يَكُونُ لَهُ ظُفُرٌ مِثْلُ الْإِبِلِ وَالْبَطِّ وَالْإِوَزِّ وَابْنِ الْمَاءِ وَالْأَرْنَبِ كَانَ حَرَامًا عَلَيْهِمْ” tafsīli mukayyeddir. “اَلْإِوَزُّ” ördek, “إِبْنُ الْمَاءِ” su kuşu denilen kuştur.

FASLU’Ẓ-ẒĀʾİ’L-MENKŪTA MAʿA’L-LĀM: “ظ،ل”

- ظَلْتَ [ẓalte]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَانْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا﴾[128] أَيْ دُمْتَ عَلَيْهِ مُقِيمًا تَعْبُدُهُ

Yaʿnī “Bak ilāhına ki sen ona ʿibādette mukīm olarak devām ettin” demek olur. İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumādan “أَقَمْتَ عَلَيْهِ عَابِدًا” buyurdukları rivāyet olunmuştur. Bunda istigrāk-ı vakt maʿnāsından devām ve istimrār maʿnāsı alındığı münfehim oluyor. Bu kelime aslen gündüzün işlemek maʿnāsınadır ki gece işlemek maʿnāsına olan “بَاتَ” mukābilidir. “ظَلَّ يَفْعَلُ كَذَا” “Gündüz şunu işler oldu” Ve “بَاتَ يَفْعَلُ كَذَا” “Gece şunu işler oldu” demektir. Dördüncü bābdan “ظَلَّ يَظَلُّ ظُلُولًا” denir. Aslı “ظَلِلَ” olup idgām olunmuştur. Māzī-i müfred muhātabı “ظَلِلْتَ” olup lām-ı evveli tahfīfen hazf olunarak “ظَلْتَ” denilmiş. Baʿzı ehl-i lügat “نَهَارٌ” ile mukayyeden “ظَلَّ نَهَارَهُ يَفْعَلُ كَذَا” denildikte istigrāk tamām-ı nehār ifāde eder demişler; biz bunu “Bütün gün şöyle yapar, bütün gün şunu işler” taʿbīriyle ifāde ederiz. Ve bilā-kayd da istigrāk ifāde eder de denilmiş. Ve “صَارَ” mahallinde kullanıldığı da söylenilmiştir. Ve ʿamel-i nehārın gayrıda istiʿmāl olunmaz.

- ظَلَّتْ [ẓallet]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ﴾[129] [39] أَيْ فَصَارَتْ

127 “Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık.” el-Enʿām, 6/146.
128 “Hele şu ibadet edip durduğun ilahına bak!” Tā Hā, 20/97.
129 “Biz dilesek, onlara gökten bir mucize indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar.” eş-Şuʿarāʾ, 26/4.

Bu kelime mā-kablinde mufassalen beyan olunan "ظَلَّ"den sīga-i müʾennes gāibe olup burada ānifen beyān olunduğu vechle "صَارَ" maʿnāsında istiʿmāl olunmuştur, başka da olamaz.

Fāide: "إِنْ"-i şartiyyeden sonra gelen cezālar sīga-i māzī de olsalar fiʿl-i müstakbel maʿnāsı alır. Binā'en ʿaleyh āyette "ظَلَّتْ" , "تَظَلُّ" ve tefsīrinde "صَارَتْ" , "تَصِيرُ" maʿnāsınadır. Vallāhu aʿlemu.

- ظَلَّ وَجْهُهُ [ẓalle vechuhū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾[130] أَيْ صَارَ وَجْهُهُ مُتَغَيِّرًا تَغَيُّرَ الْمُغْتَمِّ

Mā-kabline nazar oluna.

- ظَلَّلْنَا [ẓallelnā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ﴾[131] أَيْ جَعَلْنَا الْغَمَامَ يَظِلُّكُمْ

Yaʿnī "Bulutu size gölgeleyici kıldık" demek olur. Gölge demek olan ẓā-i meksūre ve lām-ı müşeddede ile "ظِلٌّ" lafzından "tefʿīl"dir, "ظَلَّلَ يُظَلِّلُ تَظْلِيلًا" denir, gölgelemek ve gölgelik etmek maʿnāsınadır.

MAZMŪMETU'Ẓ-ẒĀʾ:"ظُ،ل"

- ظُلْمَ [ẓulme]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ﴾[132] أَيْ لاَ يُنْقَصُ مِنْ حَسَنَاتِهِمْ وَلاَ يُزَادُ عَلَى سَيِّآتِهِمْ

Yaʿnī "Onların hasenātından bir şeyʾ eksiltilmez ve seyyiʾātlarına bir şeyʾ ziyāde edilmez" demek olur. "ظُلْمٌ" bir şeyʾi mevziʿ-i lāyıkının gayrıya vazʿdır, yaʿnī yerli yerinde yapmamaktır. Ve hakkı tecāvüz ve zenb ve küfr ve şirk maʿnālarına da kullanılır. Ve kalīl ve kesīrine zulm denir. Ve tenkīs maʿnāsına da gelir ki mücāveze-i haktır; bu āyet-i kerīme ile ﴿كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا﴾[133] "وَلَمْ تَنْقِصْ" ile müfesserdir. Ve ﴿إِنِّي لاَ يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾[134] أَيْ إِلاَّ مَنْ أَذْنَبَ ثُمَّ تَابَ Bu zenb-

130 "Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir!" en-Nahl, 16/58. Ayrıca bkz. ez-Zuhruf, 43/17.

131 "Bulutu üstünüze gölge yaptık." el-Bakara, 2/57.

132 "Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün asla zulüm yoktur." el-Müʾmin, 40/17.

133 "Her iki bağ da meyvelerini vermiş ve ürünlerinden hiçbir şeyi eksik bırakmamıştı." el-Kehf, 18/33.

134 "Benim katımda peygamberler korkmazlar. Ancak kim zulmeder de sonra (yaptığı) kötülüğün yerine iyilik yaparsa bilsin ki şüphesiz ben çok bağışlayıcıyım, çok merhamet edenim." en-Neml, 27/10-11.

den murād zelle [40] ola ki enbiyādan sudūr tecvīz olunmuştur. Bu da terk-i evlādır ki mertebe-i nübüvvete nisbetle zenb gibidir. Yāhūd Hazret-i Mūsā’nın Ḳıbṭī’yi katline işārettir. Allāhu aʿlemu bi-murādihi bihi. Ve ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾[135] kavl-i kerīminde şirkten zulm-ı ʿazīm ile ihbār, şirke zulm tesmiyesini ifhām eder.

- ظُلَلٍ [ẓulelin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ﴾[136] جَمْعُ ظُلَّةٍ

“ظُلَّةٌ” “gölgeleyen şeyʾ”e denir. “وَهِيَ مَا أَظَلَّكَ” ile taʿrīf olunmuştur. Ve “الْغَمَامُ” beyāz buluttur. Aslen gölge demek olan “ظِلٌّ”dendir. “ظُلَّةٌ”nin bulutta istiʿmāli agleb ve istiskāl ve istikrāh olunan kısmda istiʿmāli ekserdir. ﴿لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ﴾[137] Neʿūzu bi-rahmetillāhi ve ʿafvihi ve setrihi min kahrihi ve ʿazābihi. Ve “ظُلَّةٌ” cebel maʿnāsına da müstaʿmeldir, zīrinde olanı gölgelediği için “ظُلَّةٌ” denildi: kāle taʿālā: ﴿وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾[138] أَيْ كَالْجِبَالِ الَّتِي تُظِلُّ مَنْ تَحْتَهَا

- الظُّلَّةِ [eẓ-ẓulleti]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾[139] أَيْ سَحَابَةُ عَذَابٍ وَيَوْمُ الظُّلَّةِ يَوْمُ هَلَاكِ أَصْحَابِ الْأَيْكَةِ

Şuʿayb ʿaleyhi’s-selāmın baʿs olunduğu kavm ki Medyen kurbünde vākiʿ bir karye ahālīsi olup mahall-i mezkūr kesīrü’l-eşcār olmakla yāhūd karye-i mezkūre “أَيْكَةٌ” ismiyle müsemmā bulunmakla “أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ” tesmiye edilmiştir. Kavm-i merkūm Şuʿayb ʿaleyhi’s-selāma īmān etmeyip ʿisyānlarında ısrār etmekle bir hafta imtidād eden şedīd bir harāretten sonra bir beyāz bulut geldiğinde cümleten sāyesine ilticā ettikleri ānda āteş yağıp bi-ecmaʿihim helāk oldular. [41] İşte yevm-i mezkūr “ظُلَّةٌ”e izāfetle “يَوْمُ الظُّلَّةِ” denilmesinin sebebi budur. Ve “ظُلَّةٌ” lafzının tahkīki ānifen “ظُلَلٌ” kelimesinde beyān olundu, Bābu’l-Hemze’de “الْأَيْكَة” kelimesine mürācaʿat oluna.

135 “Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.” Lokmān, 31/13.

136 “Onlar (böyle davranmakla), bulut gölgeleri içinde Allah’ın (azabının) ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?” el-Bakara, 2/210.

137 “Onlar için üstlerinde ateşten katmanlar, altlarında (ateşten) katmanlar vardır.” ez-Zümer, 39/16.

138 “Onları (denizde,) bir dalga gölgelikler gibi kapladığında, dini Allah’a has kılarak ona yalvarırlar.” Lokmān, 31/32.

139 “Onlar Şuayb’ı yalanladılar. Derken gölge gününün azabı onları yakaladı. Şüphesiz o, büyük bir günün azabı idi.” eş-Şuʿarāʾ, 26/189.

MEKSŪRETU'Ẓ-ẒĀʾ: "ظِ،ل"

- الظِّلَّ [eẓ-ẓille]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ﴾[140] أَيِ الْحَالَةِ الَّتِي مِنْ وَقْتِ الْإِسْفَارِ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ

"ظِلٌّ" lisānımızda gölge dediğimiz hālettir ki aydınlık olmakla berāber şuᶜāᶜ-ı şems isābet etmez. Taᶜbīr-i āharla maᶜa-vücūdi'z-ziyāʾ şuᶜāᶜ-ı şemsten hulüvvdür, zīrā bilā-vücūdi'z-ziyāʾ şuᶜāᶜdan hulüvve zulmet denir ki karanlıktır, gölge başka karanlık başkadır. İmdi zıll-i hakīkī ve zıll-i memdūd u mebsūt yukarıda zikr olunan vakttir ki şuᶜāᶜ-ı şems hīç yoktur. Bir de bulut ve cebel ve şecer ve sāyebān ve her gūne mebānī māniᶜ-i şuᶜāᶜ-ı şems olmakla bir mahall-i mahdūdda hāsıl olan hālete denir ki ᶜArabca "ظِلٌّ" Türkçemizde gölge denilendir. Bunun hudūdu hāricinde şuᶜāᶜ mevcūddur, bināʾen ᶜaleyh memdūd ve mebsūt ile tavsīf olunamaz. Bu kısm-ı ahīrden mahbūb ve mekrūh ve nāfiᶜ ve muzırr ve hayrlı ve hayrsız olanı da vardır ki mahallerinde zikr olunur. "ظِلٌّ" cemᶜi "ظِلَالٌ"dır. Ve bāb-ı sānīden "ظَلَّ يَظِلُّ ظَلَالَةً" denir, gölge etmektir. Ve "ifᶜāl"den "أَظَلَّ" de böyledir. Ve "tefaᶜᶜul"den "تَظَلَّلَ" ve "istifᶜāl"den "إِسْتَظَلَّ" gölgelenmek ve maᶜānī-i sāirede de istiᶜmāl olunur.

- ظِلَالُهُمْ [ẓilāluhum]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[42] طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾[141] أَيْ ظِلَالُ مَنْ يَسْجُدُ لِلّٰهِ أَيْضًا يَسْجُدُ لَهُ تَعَالَى

Yaᶜnī "Secde edenlerin zıllları, gölgeleri de Allāh'a secde ederler" demek olur. "ظِلَالٌ" āniful-beyān "ظِلٌّ"in cemᶜidir. Ekser-i müfessirīn "ظِلٌّ"ı lügatın zāhirine bināʾen tefsīr etmişler, belki cümlesi böyle yapmışlardır. Lākin ᶜinde'l-ārifīn "ظِلَالٌ" mevcūdāt-ı mümkinenin kāffe-i ahvāllerinde levāzım-ı gayr-ı müfārika-i vücūdlarıdır ki hareketen ve sükūnen sāye gibi onlara tābiᶜ ve gayr-ı müfāriktir. Meselā bir sāniᶜ-i sācidin sunᶜu ve masnūᶜu ve gerek sunᶜ ve gerek masnūᶜun ᶜillet ve fevāʾid ve menāfiᶜ ve havāssı da secdede sāniᶜa tābiᶜler ve onunla sācidlerdir. Ve secde burada emr ü irāde-i Hakk'a inkıyāddır. Kütüb-i hakāyıka mürācaᶜatla belki anlaşılır. Bu kitāb daha ziyāde tafsīle mütehammil değildir. Vallāhu aᶜlemu bi-hakāiki kelāmihi'l-mecīd.

- ظِلَالٍ [ẓilālin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِؤُنَ﴾[142] أَيْ ظِلَالِ الْجَنَّةِ

---

140 "Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin?" el-Furkān, 25/45.

141 "Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah'a boyun eğer." er-Raᶜd, 13/15.

142 "Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmaktadırlar." Yāsīn, 36/56.

“Zılāl-i cennet”ten murād o ziyāʾ ve rūşenāyīdir ki şemsten müstefād değil ve onda şems ve şuʿāʿ-ı şems müʾessir değildir. Buna “ظِلَالٌ” tesmiyesi teşbīhen bi’z-zılāldir, yoksa: ﴿لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا﴾[143]

- ظِلٍّ [ẓillin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ وَظِلٍّ مَمْدُودٍ﴾[144] أَيْ دَائِمٍ

Yaʿnī bir şemsin harekātına tebeʿan tagayyürle mensūhiyyeti melhūz ve mütesavver olmayan sāye idi demektir ki bu da zıll-ı cennettir, mā-kablinde beyān olunduğu gibi.

- ظِلٍّ [ẓillin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿انْطَلِقُوا إِلَى ظِلٍّ ذِي ثَلَثِ شُعَبٍ﴾[145] هُوَ دُخَانُ جَهَنَّمَ إِذَا ارْتَفَعَ افْتَرَقَ ثَلَاثَ فِرَقٍ

Yaʿnī cehennemden zuhūr eden bir ʿazīm dūd-ı siyāhtır ki şiddet-i vefretinden teşeʿʿubla üçe bölünür, üç kol olur. [43] Şuʿab-ı mezkūrenin üçe ihtisāsı envār-ı kudsten istināre için nefse hicāb olan hiss ve hayāl ve vehm iʿtibāriyledir ki mevāniʿ-i kaviyye-i selāsedir veyāhūd ʿazāb-ı mezkūru müʾeddī olan kuvā-yı selāse ki kuvve-i vāhime vü gazabiyye vü şeheviyye iʿtibāriyledir.

- ظِلٍّ [ẓillin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ﴾[146] أَيْ ظِلٍّ مُتَحَصِّلٍ مِنْ دُخَانٍ شَدِيدِ السَّوَادِ

Kara dumandan hāsıl olan gölgedir. Bābu’l-Ḥā’da “حَمِيمٌ” ve Bābu’l-Yā’da “يَحْمُومٌ” kelimelerine mürācaʿat oluna.

FASLU’Ẓ-ẒĀʾİ’L-MENKŪTA MAʿA’L-MĪM: “ظ،م”

- ظَمَأٌ [ẓameʾun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ﴾[147] أَيْ عَطَشٌ

Yaʿnī “teşnelik”, Türkçe susaklık denir. “تَعِبَ” bābından “ظَمِئَ يَظْمَأُ ظَمَأً فَهُوَ ظَمْآنُ وَهِيَ ظَمْآى” denir, susamak maʿnāsınadır. Kesr ve sükūnla “ظِمْءٌ” ismdir. Rāğıb rahimehullāhu “ظِمْءٌ” mā-beyne’ş-şirbeteyn olandır demiş ki iki şirb beyninde fāsıla olacak.

143 “Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler, ne de dondurucu soğuk.” el-İnsān, 76/13.
144 “(Onlar), dikensiz sidir ağaçları ve meyveleri küme küme dizili muz ağaçları altındadırlar.” el-Vākıʿa, 56/28-30.
145 “Üç kola ayrılmış gölgeye gidin.” el-Mürselāt, 77/30.
146 “Onlar, iliklere işleyen bir ateş ve bir kaynar su içindedirler. Ne serin ve ne de yararlı olan zifiri bir gölge içinde!..” el-Vākıʿa, 56/42-44.
147 “Çünkü onlara hiçbir susuzluk isabet etmez ki...” et-Tevbe, 9/120.

- ظَمْآنُ [ẓamʾānu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً﴾[148] أَيِ الْعَطْشَانُ

Yaʿnī “susamış kimse” demektir. Mā-kabline ircāʿ-ı nazar oluna.

FASLU’Ẓ-ẒĀʾİ’L-MENKŪTA MAʿA’N-NŪN: “ظ،ن”

- ظَنِينٍ عَلَى قِرَاءَةِ لَفْظِ ”ضَنِينٍ“ بِالظَّاءِ بَدَلَ الضَّادِ [ẓanīnin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ﴾[149] بِالضَّادِ وَمَعْنَاهُ شَحِيحٌ بَخِيلٌ وَبِالظَّاءِ بِمَعْنَى مُتَّهَمٍ

Yaʿnī “ithām edilen kimse” demektir. Bu ẓā-i meksūre ve nūn-ı müşeddede ile töhmet maʿnāsına olan “ظِنَّةٌ”ten “faʿīl”dir. Bābu’ḍ-Ḍādi’l-Muʿceme’de “ضَنِينٍ” kelimesinde zikr olundu, ircāʿ-ı nazar buyurula. [44]

- الظَّنّ [eẓ-ẓanni]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ﴾[150] أَيْ ظَنَّ السَّوْءِ بِأَهْلِ الْخَيْرِ

“ظَنٌّ” lafzı aslen emmāreden mütehassıl bir hālet-i zaʿīfe yaʿnī lisānımızda sanmak ve sanı denilen hālettir. Eğer kuvvet bulursa ʿilme müʾeddī olur. Ve ne vakt cidden zaʿīf olursa tevehhümdür ki sende kalır. Memnūʿ ve menhī ʿanh olan hayr meʾmūl edilen kimse hakkında vākiʿ sūʾ-i zanndır. Ehl-i fücūr hakkında olan memnūʿ değildir. Ve harām ve memnūʿ ve metrūk ve mübāh ve hasen ve müstehabb olanı vardır. Bināʾen ʿaleyh maʿānī-i müteʿaddideye gelir. Ez-cümle baʿzen ʿilm ifāde eder: ﴿وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ﴾[151] أَيْ عَلِمَ Ve baʿzen yakīn ifāde eder: ﴿الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ﴾[152] أَيْ يُوقِنُونَ Kezā ﴿وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ﴾[153] “رَدَّ” bābından “ظَنَّ يَظُنُّ ظَنًّا فَهُوَ ظَانٌّ وَذَاكَ مَظْنُونٌ”. Ve mefʿūleyne taʿaddī eder “ظَنَنْتُ أَنَّكَ” أَيْ أَيْقَنَ “زَيْدًا” ve “ظَنَنْتُ زَيْدًا عَاقِلًا” denir. Vallāhu aʿlemu.

FASLU’Ẓ-ẒĀʾİ’L-MENKŪTA MAʿA’L-HĀʾ: “ظ،ه”

- ظَهِيرًا [ẓahīran]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾[154] أَيْ عَوْنًا

---

148 “Susamış kimse onu su sanır.” en-Nūr, 24/39.
149 “O, gayb hakkında cimri değildir.” et-Tekvīr, 81/24.
150 “Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır.” el-Hucurāt, 49/12.
151 “Dāvūd bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı.” Sād, 38/24.
152 “Onlar, Rablerine kavuşacaklarını çok iyi bilirler.” el-Bakara, 2/46, 249.
153 “(Ölmek üzere olan da) bunun ayrılış olduğunu bildi.” el-Kıyāmet, 75/28.
154 “Birbirlerine de destek olsalar bile.” el-İsrāʾ, 17/88.

- وَكَذَا فِي ﴿فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ﴾[155]
- وَ﴿وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَهِيرًا﴾[156] أَيْ عَوْنًا وَمُعِينًا

Āyet-i ahīrde “ظَهِيرًا لِلشَّيْطَانِ عَلَى مَعْصِيَةِ اللهِ” demektir. Bu kelimeye dāir tahkīkāt bābın evvelinde “ظَاهِرِينَ” kelimesinde bast ve beyān olunmuştur.

- الظَّهِيرَةِ [eẓ-ẓahīrati]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ﴾[157] أَيِ الْهَاجِرَةِ

Nısf-ı nehārda harāret-i şemsin arzda iştidādı zamānında istirāhat için halkın büyūt ve mahall-i istirāhat birer mekāna çekilmeleri iʿtibāriyle [45] “هَاجِرَةٌ” tesmiye olunmuştur. Vakt-i zuhr olmakla “ظَهِيرَةٌ” de tesmiye edilir.

- ظَهْرَكَ [ẓahrake]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ﴾[158] أَيْ أَثْقَلَ ظَهْرَكَ

“ظَهْرٌ” fethle “بَطْنٌ”ın mukabilidir, Türkçe sırt denir, biz arka diyoruz. Cemʿi “ظُهُورٌ”dur. Ve “ظُهُورٌ” lafzı “ظَهَرَ يَظْهَرُ”den masdar olur. “خَضَعَ” bābından “ظَهَرَ يَظْهَرُ ظُهُورًا فَهُوَ ظَاهِرٌ” denir. Ve lafz-ı mezkūr bir şeyʾin sathına ve dış yüzüne de denir. “سَطْحُ , ظَهْرُ الْأَرْضِ” “الْأَرْضِ” yaʿnī yeryüzü demektir. Kavluhu taʿālā: ﴿مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ﴾[159] أَيْ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ Ve verāʾ maʿnāsına da gelir.

MAZMŪMETU’Ẓ-ẒĀʾ:“ظُ،ه”

- ظُهُورِهِ [ẓuhūrihī]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لِتَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ﴾[160] جَمْعُ ظَهْرٍ

Sırt ve arka demektir, nitekim mā-kablinde beyān olundu.

- وَكَذَا فِي ﴿وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا﴾[161]

“Sırtları” demektir. Ancak ﴿وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا﴾[162] kavl-i kerīminde “وَرَائِهَا” yaʿnī ardından, arka tarafından demektir. “ظَهْرُ الْبَيْتِ” evin arkası ardı demektir. Bu “ظَهْرٌ” māddesine dāir kelām ve tafsīlāt bu bābın evvelinde “ظَاهِرِينَ” kelimesinde mürūr etti, oraya mürāca‘at oluna.

---

155 “Öyle ise kāfirlere sakın arka çıkma.” el-Kasas, 28/86.
156 “Kāfir, Rabbine karşı (şeytana) arka çıkandır.” el-Furkān, 25/55.
157 “Öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit” en-Nūr, 24/58.
158 “Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?” el-İnşirāh, 94/2-3.
159 “Yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı.” el-Fātır, 35/45.
160 “Üzerlerine kurulasınız diye.” ez-Zuhruf, 43/13.
161 “(Şunlar da) sırtları (binilmesi ve yük yüklemesi) haram edilmiş hayvanlardır.” el-Enʿām, 6/138.
162 “İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir.” el-Bakara, 2/189.

MEKSŪRETU’Ẓ-ẒĀᵓ: “ظِ،ه”

- ظِهْرِيًّا [ẓıhriyyen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظِهْرِيًّا﴾[163] أَيْ خَلْفَ ظَهْرِكُمْ وَوَرَاءَ ظُهُورِكُمْ

Yaᶜnī “arkanıza, ardınıza bırakılmış, ardınıza bendlenmiş” demek olur. Aslen āni-fü’l-beyān fethle “ظَهْـرٌ”ın mensūbudur. Yaᶜnī [46] “ظَهْـرٌ” lafzına yā-i nisbet lāhık olup ekser mensūblarda olduğu gibi ẓā’nın fethası kesre tebdīl ile tagyīre uğramıştır. “ظِهْرِيٌّ” arkaya arda atılacak yā atılan şeyᵓ demektir. Vallāhu aᶜlemu.

163 “O’na sırt çevirdiniz.” Hūd, 11/92.

BĀBU’L-ᶜAYNİ’L-MUHMELE

FASLU’L-ᶜAYNİ’L-MUHMELE MAᶜA’L-ELİF: “عَ،ا”

- الْعَالَمِينَ [el-ᶜālemīne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾[164] وَأَمْثَالِهِ مِنَ الْآيَاتِ بِإِضَافَةِ الرَّبِّ وَهُوَ كُلُّ مَا سِوَى اللهِ تَعَالَى مِنَ الْمَوْجُودَاتِ الْمُمْكِنَةِ

Yaᶜnī “رَبٌّ”ın izāfetiyle mevcūdāt-ı mümkineden kāffe-i mā-sivā-yı Hak’tır. Ancak ﴿تَبَارَكَ ve ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكاً وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ﴾[165] ve ﴿إِنْ هُوَ اِلاَّ ذِكْرَى لِلْعَالَمِينَ﴾[166] ve ﴿الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾[167] ve ﴿قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾[168] ve ﴿قَالَ اللّٰهُ اِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّي اُعَذِّبُهُ عَذَاباً لَا اُعَذِّبُهُ اَحَداً مِنَ الْعَالَمِينَ﴾[169] kelimāt-ı celīlesiyle sāir emsālinde murād zevi’l-ᶜukūldan sunūf-ı halktır ki her sınf bir ᶜālemdir, nitekim bu āyetlerde bu maᶜnā pek zāhirdir. Ve baᶜzı ehl-i ᶜilmin lafz-ı mezkūr zevi’l-ᶜukūle mahsūstur kavllerine de bu āyetlerde delālet bulunabilir, lākin ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾[170] gibi āyātta “رَبٌّ”in “عَالَمٌ”e izāfeti ᶜumūm-ı mahlūkāta şümūlünü müfīddir. Kelime-i mezbūre aslen kesr ve sükūnla “عِلْمٌ”den meʾhūz fethateynle “عَلَمٌ” lafzındandır ki ᶜalāmet ve nişān maᶜnāsına olmakla feth-i lām’la “عَالَمٌ” , “مَا يُعْلَمُ بِهِ”e ism olmuştur, “خَاتَمٌ” ve “طَابَعٌ” gibi. Ve ᶜumūmen mahlūkāta şāmil olmakla cemᶜi “عَوَالِمُ” gelir. “عَالَمُونَ” ve “عَالَمِينَ” sīgasıyla

---

164 “Hamd, ālemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.” el-Fātiha, 1/2; Yūnus, 10/10; ez-Zumer, 39/75; el-Müʾmin, 40/65.

165 “Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi elbette Mekke’de, ālemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kā’be’dir.” Āl-i ᶜİmrān, 3/96.

166 “O (Kur’an), bütün ālemler için ancak bir uyarıdır.” el-Enᶜām, 6/90.

167 “Ālemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkān’ı indiren Allah’ın şanı yücedir.” el-Furkān, 25/1.

168 “Onlar, “Biz seni insanlarla ilgilenmekten menetmemiş miydik” dediler.” el-Hicr, 15/70.

169 “Allah da, “Ben onu size indireceğim. Ama ondan sonra sizden her kim inkār ederse artık ben ona kainatta hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim” demişti.” el-Māide, 5/115.

170 “Hamd, Ālemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.” el-Fātiha, 1/2.

cemᶜlendiği āyet-i ūlāda teşrīfen ᶜākilin taglībi ve sāir mahallerde zevi’l-ᶜukūla ihtisāsı iᶜtibāriyledir. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*’ında “عَالَمٌ” lafzı [47] felek ve onun cevāhir ve aᶜrāzdan hāvī olduğu şeyᵓin ismidir ve kelime-i mezbūre aslen kendisiyle ᶜilm hāsıl olan şeyᵓin ismidir, kendisiyle tabᶜ ve hatm olunan şeyᵓe “طَابَعٌ” ve “خَاتَمٌ” denildiği gibi diyor. ᶜİnde’s-sūfiyye “عَالَمٌ” kāinen mā-kān mā-sivallāhın ismidir ve hakīkatte imkānla mukayyed olan vücūdun ismidir. Ve müşārün ileyhim hazerātı bu iᶜtibārla ānifen beyān olunandan başka ᶜavālim-i kesīre beyān etmişlerdir.

el-Fakīr: Yakīnen bilinmesi zarūrī olan ve kendi nefsimde ᶜilm-i yakīnī ile bildiğim budur ki ᶜadd ve hasrı muhāl birçok ᶜavālimi hāvī şu ᶜālemimizle içinde seyr ve devr edip durduğumuz şū fezā-i ᶜazīm-i nā-mütenāhīde kısmen hāssa-i basariyyemizle idrāk ettiğimiz ecrām-ı mudīᵓe ve gayr-ı mudīᵓe-i semāviyyeden seyyārāt ve sevābit ve nücūm ve kevākib denilen mevcūdāt-ı nā-mütenāhiye ki ᶜaddini ve haddini Allāh’tan gayrısı bilmez, her biri [171]﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ﴾ kavl-i celīlü’ş-şānı delālet-i katᶜiyyesiyle meskūn oldukları sābit olmakla birer ᶜālemdir ki her biri kendinde bir takım ᶜavālim-i lā-yuᶜaddı cāmiᶜdir. Bunlardan başka bizim idrāk değil tasavvur bile edemediğimiz nice ᶜālemler vardır. Bināᵓen ᶜaleyh ﴿الْعَالَمِينَ﴾ kelimesinin tefsīrinde yalnız kendi ᶜālemimiz olan dünyā ve semā-i dünyānın muhteviyātına hasr pek büyük bir taksirdir, çünkü ᶜazametullāhı tahdīdi īcāb eder: [172]﴿وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا﴾ ; ﴿أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ﴾[173] ; [174]﴿وَاللّٰهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ﴾ Eşyānın ᶜakl-ı beşere nisbetle ᶜadem-i tenāhīsine kāil olmak ᶜazametullāhı müşāhede ve ihāta-i ilāhiyyenin saᶜasını tefekkürü [48] mūcib olur. *Ḥadīḳa*-i Senāyī kuddise sırruhu, beyt:

“Āsumānhāst der-vilāyet-i cān // Kār-fermāy-ı āsumān-ı cihān”[175]

Onlara nisbetle bu bizim ᶜālemimiz heyᵓet-i ᶜumūmiyyesiyle deryādan katre bile olmaz: ﴿فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾[176]

- الْعَاكِفِينَ [el-ᶜākifīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾[177] أَيِ الْمُقِيمِينَ

Yaᶜnī “Onda ikāmet edenler” demektir yāhūd “لِلْمُعْتَكِفِينَ فِيهِ” Yaᶜnī “Kasd-ı taᶜzīm-i taᶜabbüdle onda iᶜtikāf edenler” demek olur. Bu kelime “عَاكِفٌ”in cemᶜidir ki habs ve vakf ve

171 “Gökleri, yeri ve bu ikisi içinde yaydığı canlıları yaratması, O’nun varlığının delillerindendir.” eş-Şūrā, 42/29.

172 “Allah, her şeyi kuşatıcıdır.” en-Nisāᵓ, 4/126.

173 “İyi bilin ki, O, her şeyi kuşatandır.” Fussilet, 41/54.

174 “Oysa Allah, onları arkalarından kuşatmıştır.” el-Burūc, 85/20.

175 Cihan göğüne hükmeden can vilayetinde gökler vardır.

176 “Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şānı ne yücedir!” el-Müᵓminūn, 23/14.

177 “İbrahim ve İsmail’e şöyle emretmiştik: “Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rukū ve secde edenler için evimi (Kābe’yi) tertemiz tutun.”” el-Bakara, 2/125.

menᶜ maᶜnālarına "عَكْفٌ"dendir. Bāb-ı evvel ve sānīden "عَكَفَ يَعْكُفُ يَعْكِفُ عَكْفًا وَعُكُوفًا فَهُوَ عَاكِفٌ وَذَاكَ مَعْكُوفٌ" denir. Ve lisān-ı şerᶜde ᶜalā-vechi't-taᶜzīm ikbāl ve mülāzemet maᶜnāsınadır ki mesācidde bi'n-niyye yapılan iᶜtikāftır ki nefsi ᶜibādet için mescidde habs ve zikrullāha vakf ve hilāfından menᶜ ile ikbālen ilallāh ᶜubūdiyyete mülāzemettir. Ve maᶜnā-yı lügavīsinde hak ve bātılda istiᶜmāl olunur, nitekim ﴿وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ﴾[178] ve ﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ﴾[179] buyuruldu. Ve mutlak habs maᶜnāsına da müstaᶜmeldir: ﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ﴾[180] أَيْ مَحْبُوسًا Vallāhu aᶜlemu.

- عَامٍ [ᶜāmin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ﴾[181] أَيْ سَنَةٍ

"Yıl" demektir. İşbu "عَامٌ" lafzı eğerçi sene gibidir, lākin "سَنَةٌ" ekser şiddet ve kaht yıllarında ve "عَامٌ" rehāᵓ ve bolluk yıllarında müstaᶜmeldir. Aslı "سِبَاحَةٌ" maᶜnāsına olan "عَوْمٌ"dir. "سَنَةٌ"nin "عَامٌ" ile tesmiyesi şemsin ﴿وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾[182] medlūlünce kendi burūcunda [49] "عَوْمٌ"ı yaᶜnī "سِبَاحَةٌ"i iᶜtibāriyledir. Lafz-ı mezbūrun tasrīfinde "قَالَ" bābından "عَامَ يَعُومُ عَوْمًا" denir ve deve ve sefīnenin seyrinde de kullanılır. Ve "müfāᶜalet"ten "عَاوَمَهُ مُعَاوَمَةً" denir, "Onunla yıllığına kesişti" demek olur. Bu tıpkı "شَهْرٌ"den "شَاهَرَهُ مُشَاهَرَةً" gibidir ki aylığına kesişmektir. Nisbetinde "عَامِيٌّ" denir. "نَبْتٌ عَامِيٌّ" kuru nebāt demektir ki üzerinden yıl geçmiş ve yıllanmış demek. Istılāh-ı fıkhta "مُعَاوَمَةٌ" gelecek yılın zerᶜini beyᶜdir ki şerᶜan memnūᶜ ve menhiyyün ᶜanhtır.

- الْعَامِلِينَ [el-ᶜāmilīne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾[183] أَيِ السَّاعِينَ فِي تَحْصِيلِهَا

Yaᶜnī "Zekāt ve ᶜöşr ve sāir sadakāt umūru üzerine tevliyet ve cebāyet ve kitābet husūsunda saᶜy edenler" demek olur. "عَامِلٌ"in cemᶜidir. Evvelā hidemāt-ı mezkūre müstahdemlerine ıtlāk olundu, sonraları bütün hükūmet adamlarına yaᶜnī devlet meᵓmūrlarına dahi "عَامِلٌ" denildi. "عَمَلٌ"den ism-i fāᶜildir. "عَمَلٌ" maᶜruftur, iş, güç, saᶜy, çalışmak ve sanᶜat işlemek ve dīnde aᶜmāl-i ᶜubūdiyyeti iltizām maᶜnālārınadır. Yalnız bu āyette bu maᶜnāya ihtisās eder. Bu kelime "طَرِبَ" bābından "عَمِلَ يَعْمَلُ عَمَلًا فَهُوَ عَامِلٌ وَذَاكَ مَعْمُولٌ" sūretinde tasrīf olunur.

---

178 "Bununla birlikte siz mescitlerde itikāfta iken eşlerinize yaklaşmayın." el-Bakara, 2/187.

179 "Hani o babasına ve kavmine, "Ne bu tapınıp durduğunuz heykeller?" demişti." el-Enbiyāᵓ, 21/52.

180 "Onlar, inkār edenler ve sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır." el-Feth, 48/25.

181 "Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı." el-Bakara, 2/259.

182 "Her biri bir yörüngede yüzmektedir." Yāsīn, 36/40.

183 "Sadakalar (zekātlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekāt toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir." et-Tevbe, 9/60.

- الْعَادِيَاتِ [el-ʿādiyāti]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا﴾[184] اَي الْخَيْلِ الَّتِي تَعْدُو فِي الْغَزْوِ

Yaʿnī "Aʿdā-i dīnle harb ve ceng esnāsında seğirten atlar" demektir. Buna dāir tahkīkāt Bābu'ḍ-Ḍād'da "ضَبْحًا" kelimesinde mufassalen mezkūrdur.

- الْعَاصِفَاتِ [el-ʿāṣifāti]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا﴾[185] أَيِ الرِّيَاحِ الشَّدِيدَةِ [50]

Yaʿnī "Şiddetli esmekle esen rüzgārlar hakkı için" demek olur. "ضَرَبَ" ve "جَلَسَ" bāblarından عَصَفَتِ الرِّيحُ عَصْفًا وَعُصُوفًا" أَيِ اشْتَدَّتْ" ve "رِيحٌ عَاصِفٌ وَعَاصِفَةٌ" denir. Birincinin cemʿi "عَوَاصِفُ" , ikincinin "عَاصِفَاتٌ" gelir. Fiʿl-i mezkūr yevme ve leyleye de isnād olunur, ke-mā fī kavlihi taʿālā: ﴿فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ﴾[186] أَيْ شَدِيدُ هُبُوبِ الرِّيحِ Türkçe katı rüzgārlı günde taʿbīr edilir. "لَيْلَةٌ عَاصِفَةٌ" kavlinde de böyle. Bu isnād "يَوْمٌ" ve "لَيْلَةٌ" ye şiddet-i hübūb-ı rīh kendilerinde vākiʿ olmak iʿtibāriyledir. Ve tāze ekinin yapraklarına kuruyup saman oldukta "عَصْفٌ" ve "عَصِيفٌ" denir. Kāle taʿālā: ﴿وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ﴾[187] أَيِ الْحِنْطَةُ وَالشَّعِيرُ ذُو التِّبْنِ وَ"الرَّيْحَانُ"اَيِ الْوَرَقُ اَوِ الْمَشْمُومُ Hāsılı Ḳurʾān-ı kerīm'de "رِيحٌ"a ve "يَوْمٌ"e isnād olunan "عَصْفٌ" māddesi şiddet-i hübūb ve mutlak zikr olunan "تِبْنٌ" yaʿnī saman ve yaprak maʿnāsınadır.

- عَابِدُونَ [ʿābidūne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿صِبْغَةَ اللّٰهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ﴾[188] أَيْ مُوَحِّدُونَ

Yaʿnī "Biz o ʿazīmü'ş-şānı tevhīd edenleriz" demek olur. *Tefsīr-i İbn ʿAbbās*'ta "قُولُوا نَحْنُ مُوَحِّدُونَ مُفَرِّدُونَ لَهُ بِالْعِبَادَةِ وَالتَّوْحِيدِ" ʿibāretiyle tefsīr olunmuştur. Bundan anlaşılan iki āyet mukaddeminde vākiʿ ﴿قُولُوا آمَنَّا بِاللّٰهِ﴾[189] üzerine ʿatfla "قُولُوا" takdīr olunmuştur. "عَابِدُونَ" lafzı "مُوَحِّدُونَ" ile tefsīr olunmak ancak bu āyete hāss gibidir. Bunun sebebi mefʿūlün fiʿle tekaddümüdür ki tahsīs ifāde eder: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾[190] gibi "وَنَحْنُ عَابِدُونَ لَهُ" buyurulmayıp ﴿لَهُ عَابِدُونَ﴾ buyurulması ʿibādeti Hakk'a tahsīs olmakla maʿnā-yı lāzımīsi tevhīd olur. Bināʾen ʿaleyh "عَابِدُونَ" lafzı "مُوَحِّدُونَ" ile tefsīr olunmağı īcāb eder. Ve ehl-i lügat "عَابِدُونَ" , "خَاضِعُونَ أَذِلَّاءُ" demektir dediler. [51] Bunu ʿArabın "طَرِيقٌ مُعَبَّدٌ" kavlinden aldılar ki "مُذَلَّلٌ قَدْ أَثَرَ النَّاسَ فِيهِ" demek olur. "عُبُودِيَّةٌ" lafzı aslen izhār-ı tezellül maʿnāsınadır. Ve "عِبَادَةٌ" gāyet-i tezellül ifāde etmekle "عُبُودِيَّةٌ"ten eblagdır. Bāb-ı evvelden "عَبَدَ يَعْبُدُ"

---

184 "Soluk soluğa süratle koşan atlara andolsun." el-ʿĀdiyāt, 100/1.
185 "Kasırga gibi esenlere andolsun." el-Murselāt, 77/2.
186 "Fırtınalı bir günde" İbrāhīm, 14/18.
187 "Yapraklı taneler, hoş kokulu bitkiler vardır." er-Rahmān, 55/12.
188 "Biz Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz" (deyin)." el-Bakara, 2/138.
189 "Deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an) iman ettik." el-Bakara, 2/136.
190 "(Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz." el-Fātiha, 1/5.

"عِبادَةً وَعُبُودِيَّةً فَهُوَ عَابِدٌ وَذاكَ مَعْبُودٌ" denir. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi bihi.

- عَائِلًا [ᶜāᵓilen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى﴾[191] أَيْ فَقِيرًا فَأَغْنَاكَ يَعْنِي أَزَالَ عَنْكَ الْفَقْرَ وَأَغْنَاكَ

Bunda fakrdan murād fakr-ı nefs ve gınādan murād gınā-yı nefstir denildi, ke-mā kāle ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām: "اَلْغِنَى غِنَى النَّفْسِ"[192] "Gınā-yı nefs, gönül ganī, göz tok olmaktır." Ve rahmet ve magfiret-i hāssa-i ilāhiyyeye ihtiyācdır dahi denildi. Bu takdīrce "وَوَجَدَكَ فَقِيرًا مُحْتَاجًا إِلَى رَحْمَتِهِ وَمَغْفِرَتِهِ فَأَغْنَاكَ بِرَحْمَتِهِ وَمَغْفِرَتِهِ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ" demek olur. Vallāhu aᶜlemu bi-hakīkati kelāmihi ve letāifi esrārihi beynehu ve beyne resūlihi. "عَائِلٌ" lafzına dāir tahkīkāt-ı lügaviyye aşağıda "عَيْلَةً" kelimesinde mezkūrdur, oraya bak.

- عَاصِمَ [ᶜāṣime]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَحِمَ﴾[193] لاَ مَانِعَ الْيَوْمَ مِنْ عَذَابِ اللهِ

Yaᶜnī "Bu gün Allāh'ın ᶜazābından menᶜ edecek bir kimse yāhūd hīçbir şeyᵓ yoktur" demek olur. *Miṣbāḥ*'ta beyān olunduğuna göre hıfz ve vikāye maᶜnāsına da istiᶜmāl olunduğu görülüyor, çünkü "عَصَمَهُ اللهُ مِنَ الْمَكْرُوهِ يَعْصِمُهُ مِنْ بَابِ ضَرَبَ حَفِظَهُ وَوَقَاهُ" ᶜibāretiyle tefsīr ve şerh etmiş ve "إِمْتِنَاعٌ" , "إِعْتِصَامٌ" demektir. Ve "عِصْمَةٌ" bundan ismdir demiş. Ve Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta fethle "اَلْعَصْمُ، اَلْإِمْسَاكُ وَالْإِعْتِصَامُ الْإِسْتِمْسَاكُ قَالَ تَعَالَى ﴿قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللّٰهِ﴾ اَيْ لَا شَيْءَ يَعْصِمُ مِنْهُ" kavliyle ifāde etmiş.

- عَارِضًا [ᶜāriḍan]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ﴾[194] أَيْ سَحَابٌ عَرَضَ [52] فِي أُفُقِ السَّمَاءِ

Yaᶜnī "Vaktā ki ᶜazābı bulut olarak gördüler kendi vādīlerine yönelmiş, ﴿قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا﴾[195] dediler, şu bize yağmur yağdırıcı bir buluttur." ᶜArab buluta "عَارِضٌ" tesmiye ettikleri, bulut dāimā ufktan göründüğü veyā kendini gösterdiği ve ufktan yayıldığı iᶜtibāriyledir. "عَرْضٌ" māddesindendir ki vücūh ve suver-i kesīre ile maᶜānī-i ᶜadīdede müstaᶜmeldir. Bu bābda mufassalāt-ı kütüb-i lügate mürācaᶜat etmeli. Bir nebze de Faslu'l-ᶜAyn Maᶜa'r-Rā'da vākiᶜ bu kelimeye müteᶜallik olan baᶜzı kelimātta mezkūrdur.

- الْعَادِّينَ [el-ᶜāddīne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالُوا لَبِثْنَا يَوْماً اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَاسْئَلِ الْعَادِّينَ﴾[196] أَيِ الْمَلَائِكَةَ الْمُحْصِينَ أَعْمَالَ الْخَلْقِ

---

191 "Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi?" ed-Duhā, 93/8.

192 Buhārī, Rikāk,15, no: 6446; Muslim, Zekāt, 120.

193 "Nūh, "Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, onun azabından korunacak hiç kimse yoktur" dedi." Hūd, 11/43.

194 "O azabı vādilerine doğru yayılan bir bulut olarak gördüklerinde" el-Ahkāf, 46/24.

195 "Bu bize yağmur getiren bir buluttur" dediler." el-Ahkāf, 46/24.

196 "Onlar, "Bir gün, ya da bir günden daha az bir süre kaldık. Hesap tutanlara sor" derler." el-Müᵓ-

Bu kelime saymak maᶜnāsına olan “عَدٌّ”den ism-i fāᶜil olan “عَادٌّ”ın cemᶜidir. “قَتَلَ” bābından “عَدَّهُ يَعُدُّهُ عَدًّا فَهُوَ عَادٌّ وَذَاكَ مَعْدُودٌ” denir. Burada “حُسَّابٌ” murād olunur ki aᶜmāl-i halkı ihsā eden meleklerdir.

- عَاقَبَ [ᶜāḳabe]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ﴾[197] أَيْ وَمَنْ جَازَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

“عَقِبٌ” lafzından “müfāᶜalet”tir. “عَقِبٌ” aslen muᵓahhar-ı ricldir ki ayağın ökçe denilen mahallidir. Cemᶜi “أَعْقَابٌ” gelir. Bundan dīgerinin ardınca gelen her bir şeyᵓde ve o maᶜnāya taᶜalluku ile maᶜānī-i sāirede de birer takrīble istiᶜmāl olundu. Meselā bir kimsenin evlād ve evlād-ı evlādına pederlerinin ardınca geldikleri için “عَقِبٌ” ve “أَعْقَابٌ” denildi: ﴿وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾[198] أَيْ ذُرِّيَّتَهُ Ve ayın sonu ve baᶜde’ş-şehr maᶜnāsına: أَيْ آخِرَهُ “سَافَرْتُ عَقِبَ الشَّهْرِ” ve أَيْ بَعْدَهُ “جِئْتُ عَقِبَ رَمَضَانَ” Ve bir kimse geldiği yola geri dönüp gitmek maᶜnāsına: “رَجَعَ عَلَى عَقِبِهِ” denir ki “Geldiği yola yine kendi izine [53] basarak gitti” demek olur. Ve zammla “عُقْبٌ” ve “عُقْبَى” cezā-yı aᶜmāl maᶜnāsına ve dār-ı cezā-yı aᶜmāl maᶜnāsına da istiᶜmāl olundu: ﴿أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ﴾[199] ve ﴿فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾[200] Ancak bunlar ᶜale’l-ıtlāk zikr olundukları hālde cezā-yı aᶜmāl-i sāliha olan sevāb-ı āhirette ihtisās eder. Ve izāfetle li-mā uzīfe ileyhte ve ekser ᶜukūbette istiᶜmāl olunur: ﴿تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ﴾[201] Ve “عُقُوبَةٌ” ve “مُعَاقَبَةٌ” ve “عِقَابٌ” ᶜazāba mahsūstur. Ve “tefᶜīl”den “تَعْقِيبٌ” bir şeyᵓden sonra bir şeyᵓin ityānı ve bir şeyᵓi ardından kovalamak maᶜnālarına ve bunlardan müteferriᶜ maᶜānī-i sāirede istiᶜmāl olunur.

- الْعَاقِبَةُ [el-ᶜāḳibetu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾[202] الْمَحْمُودَةُ أَيْ ثَوَابَ الْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ

Cezā-yı aᶜmāl-i seyyiᵓede de müstaᶜmeldir: ﴿وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا﴾[203] Bu kelime her bir şeyᵓin sonuna gāyet ve müntehā ve netīcesine ıtlāk olunur, hayr veyā şerr. Mā-kabline bak.

---

minūn, 23/113.

197 “Bu böyle. Bir de kim kendisine verilen eziyetin dengiyle karşılık verir de sonra yine kendisine zulmedilirse, elbette Allah ona yardım eder.” el-Hacc, 22/60.

198 “İbrahim bunu, belki dönerler diye, ardından gelecekler arasında kalıcı bir söz yaptı.” ez-Zuhruf, 43/28.

199 “İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır.” er-Raᶜd, 13/22.

200 “Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir!” er-Raᶜd, 13/24.

201 “İşte bu Allah’a karşı gelmekten sakınanların sonudur. İnkār edenlerin sonu ise ateştir.” er-Raᶜd, 13/35.

202 “Sonuç Allah’a karşı gelmekten sakınanlarındır.” el-Aᶜrāf, 7/128; el-Kasas, 28/83.

203 “İşlerinin sonu tam bir hüsran oldu.” et-Talāk, 65/9.

- الْعَالِينَ [el-ᶜālīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ﴾[204] أَيْ مِنَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ

"سُفْلٌ" zıddı olan "عُلُوٌّ"dendir. Bu lafz irtifāᶜ ve yücelmek maᶜnāsına olmakla "ᶜālī", mütekebbir maᶜnāsına istiᶜmāl olundu, gūyā bi-gayri hakk iddiᶜā-yı ᶜulüvv ü irtifāᶜ eder. "سَمَا" bābından "عَلَا يَعْلُو عُلُوًّا فَهُوَ عَالٍ" denir. Mahmūd ve mezmūmda kullanılır. Ve "تَعِبَ" bābından "عَلِيَ يَعْلَى عَلَاءً فَهُوَ عَلِيٌّ" denir. Hāssaten mahmūdda kullanılır, kāle taᶜālā: ﴿إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعاً﴾[205] Ve emsālinde istikbār maᶜnāsınadır. "عُلِيٌّ" böyle değildir ki "رَفِيعُ الْقَدْرِ وَالْمَنْزِلَةِ فِي الشَّرَفِ وَالْفَضْلِ" demektir. Bununla Cenāb-ı Hak [54] tavsīf olundukta her bir vāsıfın vasfı ve her bir ᶜālimin ᶜilmi ve her bir ᶜārifin ᶜirfānı ve her bir mütefekkirin fikri zāt-ı ecell ü aᶜlāsını ihātadan şān-ı akdesi ᶜālī ve berterdir demek olur.

- الْعَاجِلَةَ [el-ᶜācilete]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْماً ثَقِيلاً﴾[206] أَيِ الدُّنْيَا

Yaᶜnī "Ācile olan, āhirete tercīh ve ondan ihmāl ile nakd-i hāzır olan dünyāyı severler ve ihtiyār ederler" demektir. "عَجَلَةٌ"dendir. "تَعِبَ" bābından "عَجِلَ يَعْجَلُ عَجَلًا وَعَجَلَةً فَهُوَ عَاجِلٌ" denir, sürᶜat ve bir şeyʾi yā emri hulūl-ı vaktinden evvel taleb ve taharrī maᶜnāsınadır. Haslet-i mezbūre şehvetten veyā cehlden münbaᶜis olmakla mezmūmdur. Ve "عَاجِلَةٌ" sāᶜat-i hāzıra ve hāl-i hāzır maᶜnāsına olduğu için bu āyet ve emsālinde dünyā ile tefsīr olundu. Ve ﴿خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ﴾[207] kavl-i kerīminde "عَجَلٍ" ber-vech-i beyān masdardır ki "عَجَلَةٌ"dir. Bināʾen ᶜaleyh nazm-ı celīlde kalb mülāhazasıyla "خُلِقَ الْعَجَلُ مِنَ الْإِنْسَانِ" sebkindedir denilmiş ki hulk ve haslet-i mezkūre insānda zātī ve hulkī olmakla ondan taᶜarrī ve tecerrüd edemediği için mübālagaten gūyā ᶜacele insāndan yaratılmış demek irāde olundu.

- عَابِرِي [ᶜābirī]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا﴾[208] أَيْ مُجْتَازِي طَرِيقٍ يَعْنِي مُسَافِرِينَ

Biz yolcu taᶜbīr ederiz. Siyākında vākiᶜ ﴿لَا تَقْرَبُوا﴾ üzerine maᶜtūftur. Maᶜnā: "Ve cünüb olarak namāza yāhūd mescide takarrüb etmeyiniz gusl edinceye dek, ancak yolcu olduğunuz hālde yaᶜnī su bulunmaz ise teyemmüm edersiniz" demek olur. Bu kelime

---

204 "Büyüklük mü tasladın, yoksa üstünlerden mi oldun?" (dedi)." Sād, 38/75.

205 "Şüphe yok ki, Firavun yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı." el-Kasas, 28/4.

206 "Şunlar (inanmayanlar) dünyayı tercih ediyorlar ve çetin bir günü arkalarına atıyorlar." el-İnsān, 76/27.

207 "İnsan çok aceleci (tezcanlı) yaratılmıştır." el-Enbiyāʾ, 21/37.

208 "Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın." en-Nisāʾ, 4/43.

"عَبْرٌ"den ism-i fāʿildir. Cemʿ olmakla aslı "عَابِرِينَ" olup "سَبِيلٌ"e izāfetle nūn sākıt [55] olmuştur. Bu lafzın tahkīkine dāir kelām fasl-ı ātīde "عِبْرَةٌ" kelimesinde görülür. Bu āyet-i kerīme tefsīr ve ahkāmında mufassalāt-ı kütüb-i tefsīre mürācaʿat lāzımdır. Vallāhu aʿlemu.

FASLU'L-ʿAYNİ'L-MUHMELE MAʿA'L-BĀʾİ'L-MUVAHHADE: "ع،ب"

- عَبَّدْتَ [ʿabbedte]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾[209] أَيِ اتَّخَذْتَّمْ عَبِيدًا لَكَ

Yaʿnī "Benī İsrāʾīl'i kendine kul ve esīr kıldın" demektir. Murād niʿmeti beyān sūretinde firʿavnın zulmüne taʿrīzdir, yaʿnī "Benim üzerime minnet ettiğin ve niʿmet ʿadd eylediğin şeyʾ Benī İsrāʾīl'i kendine kul köle ittihāz ettiğindir ki beni onlardan istisnāʾen kul köle gibi istihdām etmedin. Bu da Benī İsrāʾīl'e ettiğin zulm ve cevrine senin iʿtirāfın" demektir. Bu kelime kul demek olan "عَبْدٌ"den "tefʿīl"dir. "عَبَّدَ يُعَبِّدُ تَعْبِيدًا" kul ittihāz etmek ve kulluk ettirmek maʿnāsınadır. "عَبَّدْتُهُ" , "صَيَّرْتُهُ عَبْدًا" ve "tefaʿʿul"den sayrūret ifāde eder: "تَعَبَّدَ لَهُ" , "صَارَ عَبْدًا لَهُ أَوْ أَتَى بِالْعُبُودِيَّةِ لَهُ" Yaʿnī "Ona kul oldu" yāhūd "Ona kulluk etti" demek olur. "عِبَادَةٌ" kulluktur. Bāb-ı evvelden عَبَدَ اللهَ يَعْبُدُهُ عِبَادَةً فَهُوَ عَابِدٌ لَهُ وَاللهُ مَعْبُودٌ "بِالْحَقِّ" denir. "عَابِدٌ"in cemʿi zamm ve teşdīdle "عُبَّادٌ" ve fetehātla "عَبَدَةٌ" gelir. Ve evsān ve asnām ve tāgūta olan ʿibādet-i bātılada dahi müstaʿmeldir: ﴿وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ﴾[210] cümle-i kerīmesinde olduğu gibi. Burada "عَبَدَ" kelimesi "عَابِدٌ"in cemʿidir, "خَادِمٌ" ve "خَدَمٌ" gibi yāhūd aslı "عَبَدَةٌ" olup tahfīfen li'l-izāfet tāʾ hazf olunmuştur. Ve "عَبْدٌ" , hürrün zıddıdır. Cemʿi fethle "عَبِيدٌ" gelir: ﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾[211] Vallāhu aʿlemu. [56]

- عَبْقَرِيٍّ [ʿabḳariyyin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مُتَّكِئِينَ عَلَى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ﴾[212] أَيْ طَنَافِسَ ثِخَانٍ

Sık dokunmuş kalın kalīçedir. Ebū ʿUbeyde rahimehullāhu ʿArab cins-i bisāttan yaʿnī yere serilen seccāde, halı, kilim ve emsāli eşyā-yı nefīseye "عَبْقَرِيٌّ" derler demiş. Bir de "عَبْقَرٌ" bir arzın ismidir ki münakkaş kumāşlar orada işlenir, bināʾen ʿaleyh ʿArab mensūcātın her ne nevʿden olursa ceyyid ve nefīsine arz-ı mezkūra nisbetle "عَبْقَرِيٌّ" derler de denildi. Ve rihāl ve firāştan kemāl-i nefāsetle mevsūf ve memdūh olanlara cümleten "عَبْقَرِيٌّ" denir de denilmiş. *Mişbāḥ*'ta "جَعْفَرٌ" vezninde "عَبْقَرٌ" bādiyede bir mevziʿdir ki cinnden bir tāife oraya nisbet edilirdi, sonra bir celīl ve dakīkü's-sanʿat olan her bir ʿamel oraya nisbet edildi denilmiş. Vallāhu aʿlemu.

---

209 "Senin başıma kaktığın bu nimet (gerçekte) İsrailoğullarını köleleştirmen(in neticesi)dir." eş-Şuʿarāʾ, 26/22.

210 "Şeytanlara tapan kimseler" el-Māide, 5/60.

211 "Rabbin kullara (zerre kadar) zulmedici değildir." Fussilet, 41/46.

212 "Onlar yeşil yastıklara ve güzel yaygılara yaslanırlar, (nimetlenirler)." er-Rahmān, 55/76.

- عَبَسَ [ᶜabese]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى﴾[213]
- وفي ﴿ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ﴾[214] أَيْ كَلَحَ وَكَرِهَ وَجْهُهُ

Zammeteynle "عُبُوسٌ"dandır. Lafz-ı mezkūr gönül sıkılmaktan vechde tahaddüs eden hāletten ᶜibarettir ki tagayyürle inkıbāz-ı derūnu ifşāᵓ eder. "جَلَسَ" bābından "عَبَسَ يَعْبِسُ عُبُوسًا فَهُوَ عَابِسٌ وَبِالْفَتْحِ عَبُوسٌ" denir. Ve "يَوْمٌ"e isnādla "عَبَسَ الْيَوْمُ فَهُوَ عَبُوسٌ" ve "يَوْمٌ عَبُوسٌ" denir, gūyā hevl ve şiddetinden müdriklerinin yüzleri buruşur. Bābu'l-Bā'da "بَاسِرَةٌ" kelimesine nazar oluna.

- عَبُوسًا [ᶜabūsen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا﴾[215] أَيْ تَكْلَحُ وَتَعْبَسُ فِيهِ الْوُجُوهُ

Mā-kablinde beyān olundu. İrcāᶜ-ı nazar oluna.

- عَبَثًا [ᶜabeṣen]
- قَوْلُهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا﴾[216] أَيْ لَعِبًا وَبَاطِلاً لاَ لِحِكْمَةٍ

Bu sūrette "عَبَثًا" hāl olur "عَابِثِينَ" yāhūd "لِلْعَبَثِ" maᶜnāsına mefᶜūlün leh olur ki "Sizi behāyim gibi mücerred oyun için [57] halk etmedim, belki makām-ı ulūhiyyet ve rubūbiyyetime ᶜubūdiyyetle mükellef olmak üzere yarattım" demek olur. "عَبَثٌ" bir kimse işine oyun karıştırmak ve bir işi garaz-ı sahīh ile işlemeyip beyhūde fāidesiz ve maᶜnāsız işlemek ve oyuncak gibi yapmaktır. "تَعِبَ" bābından "عَبِثَ يَعْبَثُ عَبَثًا فَهُوَ عَابِثٌ" denir. "عَبِثَ بِهِ الدَّهْرُ" kavli dehrin yaᶜnī zamānın bir kimseye tekallübünden kināyettir ki biz "Zamān, onunla oyun oynuyor" deriz.

MEKSŪRETU'L-ᶜAYN: "عِ،ب"

- عِبْرَةً [ᶜibraten]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ﴾[217] أَيِ اعْتِبَارًا وَمَوْعِظَةً لِذَوِي الْعُقُولِ

Biz bu maᶜnādan örnek almak, öğüt almak taᶜbīr ederiz. Bu kelime bir hālden bir hāle tecāvüz ve intikāl maᶜnāsına olan "عَبْرٌ" lafzındandır. "قَتَلَ" bābından "عَبَرَ يَعْبُرُ عَبْرًا فَهُوَ عَابِرٌ" denir. "دَخَلَ" bābından masdar olan zammeteynle "عُبُورٌ" mutlakan bahr ve nehr ve

213 "Kendisine o āmā geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü." ᶜAbese, 80/1.

214 "Sonra yüzünü ekşitti, kaşlarını çattı." el-Müddessir, 74/22.

215 "Çünkü biz, asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız." el-İnsān, 76/10.

216 "Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?" el-Müᵓminūn, 23/115.

217 "Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır." Āl-i ᶜİmrān, 3/13; en-Nūr, 24/44.

emsāli suyu geçmeğe muhtasstır. Bu "عُبُورٌ" yaʿnī geçmek, yüzmek ve kayık ve gemi ve deve ve köprü ile ve her ne ile olursa olsun müsāvīdir. Murād suyun bir cānibinden dīger cānibine geçmektir. Ve kesrle "عِبْرَةً"ve "iftiʿāl"den "إِعْتِبَارٌ" o hālete, hālet-i kalbiyye ve rūhiyyeye denir ki onunla müşāhede olunan bir şeyʾden ve onun ahvālinden gayr-ı müşāhed olan bir şeyʾe bir maʿnāya veyā hükme veyā hālete tevassul ve intikāl edilir, nitekim bu āyette vākiʿdir. Bināʾen ʿaleyh mevʿiza ve ittiʿāz ile tefsīr buyurulmuş. Bir de "tefʿīl"den "تَعْبِيرٌ" lafzı rüʾyā teʾvīlinde rāʾīnin gördüğü şeyʾden bir maʿnāya ʿubūr ve intikāl iʿtibāriyledir. Ve beyān maʿnāsına olan "عِبَارَةٌ" ve "تَعْبِيرٌ" [58] lafzları da bundandır ki maʿnānın yā muzmarın lisāna yā mertebe-i beyāna ʿubūr ve intikālidir.

FASLU'L-ʿAYNİ'L-MUHMELE MAʿA'T-TĀʾİ'L-MUSENNĀTİ'L-FEVKIYYE: "ع،ت"

- عَتِيدٌ [ʿatīdun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾[218] أَيْ حَاضِرٌ

Fethateynle "عَتَادٌ"dandır ki kable'l-hāce bir şeyʾi iddihār yaʿnī hāzır ve müheyyā etmektir, maʿnāca "إِعْدَادٌ" gibidir. Ve "عَتِيدٌ" lafzı "مُعِدٌّ" ve "مُعَدٌّ" mevziʿlerinde de yaʿnī ism-i fāʿil ve ism-i mefʿūl olarak kullanılır. Bāb-ı hāmisten "عَتُدَ الشَّيْءُ عَتَادًا، بِالْفَتْحِ أَيْ حَضَرَ فَهُوَ عَتَدٌ بِفَتْحَتَيْنِ وَعَتِيدٌ أَيْضًا أَيْ حَاضِرٌ" Görülüyor ki lāzımdır. Hemze ve tadʿīfle yaʿnī "ifʿāl" ve "tefʿīl" bāblarında taʿaddī eder: "أَعْتَدَهُ صَاحِبُهُ إِعْتَادًا وَعَتَّدَهُ تَعْتِيدًا أَعَدَّهُ وَأَحْضَرَهُ وَهَيَّأَهُ" demek olur. ﴿وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً﴾[219] أَيْ اَعَدَّتْ وَأَحْضَرَتْ وَهَيَّأَتْ [ve] ﴿وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ﴾[220] أَيْ هَيَّأْتُ Vallāhu aʿlemu.

- عَتَتْ [ʿatet]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ﴾[221] أَيْ عَصَتْ أَهْلُهَا

"تَكَبَّرَتْ وَتَجَبَّرَتْ" dahi denir ki ʿisyānları o yüzdendir. "قَرْيَةٌ"ten [murād] "أَهْلُ قَرْيَةٍ"dir, ﴿وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي اَقْبَلْنَا فِيهَا وَاِنَّا لَصَادِقُونَ﴾[222] gibi. Bu kelime "نُبُوٌّ" maʿnāsına olan "عُتُوٌّ" lafzındandır. "قَعَدَ" bābından "عَتَا يَعْتُو عُتُوًّا وَبِالْكَسْرِ وَالضَّمِّ وَالْيَاءِ بَدَلَ الْوَاوِ عُتِيًّا عِتِيًّا فَهُوَ عَاتٍ" denir, tereffuʿ ve tekebbür ve tecebbür etmek ve haddi tecāvüz ve maʿāsī irtikābında mübālaga ve gāyete ermek, son dereceyi bulmak maʿnālarına gelir ki bu āyette cümlesini cemʿ muvāfıktır. Ve pīrlikte gāyete ermek ve kuhūl-i pīrī maʿnāsına da gelir. "عَتَا الشَّيْخُ عُتِيًّا , بِالضَّمِّ وَعِتِيًّا بِالْكَسْرِ" "كَبُرَ وَفَحَلَ" demektir.

---

218 "İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın." Kāf, 50/18.

219 "(Ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı." Yūsuf, 12/31.

220 "Ve (ahirette de) onlara alevli ateş azabını hazırladık." el-Mülk, 67/5.

221 "Nice kentlerin halkı Rablerinin ve O'nun elçilerinin emrinden uzaklaşıp azdılar." et-Talāk, 65/8.

222 "Bulunduğumuz kent halkına ve aralarında olduğumuz kervana da sor. Şüphesiz biz doğru söyleyenleriz." Yūsuf, 12/82.

- عَتَوْا [ʿatev]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ﴾[223]
- و﴿وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا﴾[224]

Ānifü’l-beyān [59] “عَتَتْ” kelimesinde ifāde olunduğu gibi bu da “عُتُوٌّ”den māzīʿ cemʿ-i müzekker-i gāibdir.

MAZMŪMETU’L-ʿAYN: “ع،ت”

- عُتِيًّا [ʿutiyyen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَاَتِي عَاقِراً وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا﴾[225] أَيْ غَايَتَهُ وَقِيلَ أَيِ الْيَبَسَ

Yaʿnī “Kuhūle eriştim ve ihtiyārlığın son derecesine erdim” demek olur. “عِتِيًّا” ʿayn’ın zammı ve kesriyle de kırāʾettir. Ve her ikisi lügattır, nitekim ānifen “عَتَتْ” kelimesinde beyān olundu, mürācaʿat oluna.

- عُتُلٍّ [ʿutullin]
- ﴿عُتُلٍّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ﴾[226] أَيْ غَلِيظٍ جَافٍ

Murād katı yüzlü bed-gūy ve seyyiʾü’l-huluk haşīn kimse demek olur ki eşerr-i küffār-ı Ḳureyş olan Velīd b. el-Muġīre’dir. “زَنِيمٌ” , “دَعِيٌّ” yaʿnī veled-i gayr-ı meşrūʿ demektir ki evvelā pederi maʿlūm olmayıp sonradan bir kimse bu benim oğlumdur diye iddiʿāda buluna. Merkūm Velīd’in on sekiz yaşına kadar babası belli değildi, sonradan Muġīre benimdir dedi de bināʾen ʿaleyh İbnu’l-Muġīre denildi. Ve Ebū ʿÖmer Ṣaʿleb vāsıtasıyla İbnu’l-Aʿrābī’den rivāyet etti ki “عُتُلٌّ” , “اَلْجَافِي عَنِ الْمَوْعِظَةِ” maʿnāsına, yaʿnī mevʿiza ve nush ve pend kabūlünden mütebāʿid demektir. Bunun aslı fethle “عَتْلٌ”dir ki bir şeyʾi heyʾetiyle olduğu gibi tutup ʿunf ve kahr ve şiddetle cerr etmek ve sürükleyip götürmek maʿnāsınadır, kāle taʿālā: ﴿فَاعْتِلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ﴾[227] أَيْ جُرُّوهُ جَرًّا عَنِيفًا Bābu’l-Hemze’de “اِعْتِلُوهُ” kelimesine nazar oluna. Bābu’z-Zāy’da “زَنِيمٌ” kelimesine de bak.

223 “Rablerinin emrine karşı geldiler.” el-Aʿrāf, 7/77.
224 “Ve büyük bir taşkınlık gösterdiler.” el-Furkān, 25/21.
225 “Zekeriyya, “Rabbim! Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaşmış iken, benim nasıl çocuğum olur?” dedi.” Meryem, 19/8.
226 “Kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimse” el-Kalem, 68/13.
227 “(Allah görevli meleklere şöyle der:) “Tutun onu, cehennemin ortasına sürükleyin.”” ed-Duhān, 44/47.

FASLU’L-ᶜAYNİ’L-MUHMELE MAᶜA’S̱-S̱Āʾİ’L-MUSELLESE: “ع،ث”

MAZMŪMETU’L-ᶜAYN: “عُ،ث” [60]

- عُثِرَ [ᶜus̱ira]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَإِنْ عُثِرَ عَلَى أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا اِثْماً﴾[228] أَيِ اطُّلِعَ

Yaᶜnī “Muttaliᶜ olundu ise.” Aslen sukūt ve vukūᶜ ve zelle maᶜnāsına gelen “عَثْرٌ” māddesindendir. Bu maᶜnālar takrībiyle evvelce bilinmeyen bir şeyʾe muttaliᶜ oluvermek maᶜnāsına alınmıştır. Bu kelimenin tahkīki Bābu’l-Hemze’de “أَعْثَرْنَا” kelimesinde mürūr etti, mahall-i mezbūra mürācaᶜat oluna.

FASLU’L-ᶜAYNİ’L-MUHMELE MAᶜA’L-CĪM: “ع،ج”

- عَجَلٍ [ᶜacelin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ﴾[229] أَيْ عَجَلَةٍ يَعْنِي كَأَنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ مِنْ عَجَلَةٍ

Murād insān o kadar ᶜacūldur ki gūyā ᶜaceleden yaratılmıştır demek olur. Bu bābın fasl-ı evvelinde “الْعَاجِلَة” kelimesinde bunun tahkīk ve tefsīr ve beyānı mürūr etti, oraya mürācaᶜat buyurula.

- عَجُولًا [ᶜacūlen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا﴾[230] أَيْ ضَجِرًا لَا صَبْرَ لَهُ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ

Yaᶜnī “İnsān dāimā muztarib ve her hālde sabrsızdır” demek olur. Bu da “عَجَلٌ”den “feᶜūl”dür ki sīga-i mübalağadır, şiddetle mübālaga ile ᶜacele edicidir demek maᶜnāsını ifāde eder. Kezā “الْعَاجِلَة”ye nazar oluna.

- عَجُوزٌ [ᶜacūzun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهٰذَا بَعْلِي شَيْخاً﴾[231] أَيْ مُسِنَّةٌ لِي تِسْعٌ وَتِسْعُونَ سَنَةً

Yaᶜnī “Yaşlı bir kadınım, doksan dokuz yaşımdayım” demek olur. “عَجْزٌ”dendir ki aslen teʾehhür ve her şeyʾde geri kalmak maᶜnāsına olup sonra bir şeyʾi yapmak ve bir işi işlemekte kudretsizlik ve kusūra ism oldu. Bu sūrette kudretin zıddı olur. “ضَرَبَ” bābından “عَجَزَ يَعْجِزُ عَجْزًا فَهُوَ عَاجِزٌ” denir, “عَجُوزٌ” bundan “feᶜūl”dür ki sīga-i mübālagadır. Ancak

228 “(Eğer sonradan) o iki kişinin günaha girdikleri (yalan söyledikleri) anlaşılırsa” el-Māide, 5/107.
229 “İnsan çok aceleci (tezcanlı) yaratılmıştır.” el-Enbiyāʾ, 21/37.
230 “İnsan çok acelecidir.” el-İsrāʾ, 17/11.
231 “Karısı, “Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım?”dedi.” Hūd, 11/72.

evsāf ve levāzım-ı unūsetten ve her hālde her şeyʾden geri [61] kaldığı için musinne ve āyise kadına ism olmuştur. “مَـرْأَةٌ عَجُـوزٌ” denir, āhirine hā ilhākıyla teʾnīse hācet yoktur. Baʿzı ʿulemā-i lisān “عَجُـوزَةٌ” denilmez demiş, baʿzıları da ʿArabdan istimāʿını hikāyetle hāʾ ile “مَرْأَةٌ عَجُوزَةٌ” demek de cāiz olduğunu söylemişler. Vallāhu aʿlemu bi’s-savāb.

- عَجَبٌ [ʿacebun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَاذَا كُنَّا تُرَاباً ءَاِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾[232] أَيْ حَقِيقٌ بِأَنْ يُتَعَجَّبَ

“عَجَـبٌ” ve “تَعَجُّـبٌ” kelimelerinin medlūlü bir şeyʾde sebebini bilmediği bir vasf-ı zāid ve hālet-i garībe gördükte insāna ʿārız olan bir hālet-i nefsiyyedir. Lisānımızda da bu maʿnādan ʿaynı lafzla yaʿnī taʿaccüb lafzıyla taʿbīr ederiz. “تَعِـبَ” bābından “عَجِبَ يَعْجَبُ عَجَبًا” denir. Ve taʿaccüb edilen şeyʾe “عَجِيـبٌ” denir. “مِـنْ” ile taʿaddī eder: “عَجِبْتُ مِنْـهُ” gibi, “Ona taʿaccüb ettim” demek olur. Ve “ifʿāl”den “أَعْجَبَنِي حُسْـنُهُ” “Onun güzelliği benim taʿaccübümü mūcib oldu” yerinde müstaʿmeldir. Ve “tefaʿʿul” ve “istifʿāl”den de istiʿmāl olunur: “عَجِبْتُ وَتَعَجَّبْتُ وَاسْتَعْجَبْتُ مِنْـهُ” birdir. Ve “ifʿāl”den mebnī ʿāle’l-mefʿūl olarak “أُعْجِبَ زَيْدٌ بِنَفْسِهِ” denir, “Tereffuʿ ve tekebbür etti” demek murād olunur ki hodbīn ve kendini beğenmiş magrūr kimsedir. Ve “تَعَجُّـبٌ” iki vechle yaʿnī istihsān ve medhde ve inkār ve zemmde kullanılır. İstihsān ve medhde “ifʿāl”den “اَعْجَبَنِي كَمَالُهُ فِي الْعِلْمِ” denir. İnkārda ve zemmde sülāsīden “عَجِبْتُ مِنْهُ هَذَا الْخُلُقَ” denir, lā-bi’l-ʿaks. Vallāhu aʿlemu.

MAZMŪMETU’L-ʿAYN: “عُ،ج”

- عُجَابٌ [ʿucābun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ﴾[233] أَيْ عَجِيبٌ

Bu kelime de “عَجَبٌ”dendir. Ve maʿnen “عَجِيبٌ” ile “عُجَابٌ” farkı yoktur. [62]

MEKSŪRETU’L-ʿAYN: “عِ،ج”

- عِجْلًا [ʿiclen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ﴾[234]

“عِجْـلٌ” ʿayn’ın kesri ve cīm’in sükūnuyla veled-i bakara yaʿnī ineğin yavrusudur, Türkçede buzağı denir. Bu ism “عَجَلَةٌ”den meʾhūzdur. Buzağı bidāyetinde tabʿan gāyet ʿacūl olduğundan böyle tesmiye edilmiştir ki büyüyüp öküz olduğu vakt o hālet ondan zaʾil olur, belki ʿaksine yaʿnī butʾa mübdel olur. Yavrulu ineğe “بَقَـرَةٌ مُعْجِلٌ” denir. “عِجْلٌ”in

---

232 “Eğer şaşacaksan, asıl şaşılacak olan onların, “Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacakmışız?” demeleridir.” er-Raʿd, 13/5.

233 “Gerçekten bu çok tuhaf bir şey!” Sād, 38/5.

234 “Böylece (Samirī) onlar için böğürmesi olan bir buzağı heykeli ortaya çıkardı.” Tā Hā, 20/88.

cemʿi “عَجَاجِلُ”dir. Bu āyette murād Sāmirī’nin huliyy-i kavmden isāga ettiği ʿıcl sūretinde zāhir olan ceseddir. Bābu’l-Cīm’de “جَسَدًا” kelimesine nazar oluna. ﴿فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ﴾[235] ve ﴿فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ﴾[236] āyetlerinde hakīkī “عِجْلٌ”dir, mā-ʿadāsı hep ʿicl-i Sāmirīdir.

- عِجَافٌ [ʿicāfun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ اِنِّي اَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ﴾[237] جَمْعُ أَعْجَفَ وَعَجْفَاءَ

Hüzāl yaʿnī arık demek olan “أَعْجَفُ وَعَجْفَاءُ” naʿtlarının cemʿidir. Bu naʿtlar zaʿf ve hüzāl yaʿnī arıklıkta son dereceye gelmiş her zī-rūha denir, hattā insānda da müstaʿmeldir. Cedd-i aʿlā-yı Hazret-i Risālet-penāh Hāşim’in medhinde şāʿir:

- “عَمْرُو العلاَ هَشَمَ الثّرِيدَ لِقَوْمِهِ || ورجالُ مكةَ مسنتونَ عجافٌ”

demiştir. “طَرِبَ” bābından “عَجِفَ يَعْجَفُ عَجَفًا فَهُوَ أَعْجَفُ وَهِيَ عَجْفَاءُ وَهُمْ وَهُنَّ عِجَافٌ” denir.

FASLU’L-ʿAYN MAʿA’D-DĀLİ’L-MUHMELETEYN: “ع،د”

- عَدْلٌ [ʿadlun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاتَّقُوا يَوْماً لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ﴾[238] أَيْ فِدْيَةٌ

- وفي ﴿وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا﴾[239] أَيْ وَإِنْ تَفِدْ كُلَّ فِدْيَةٍ

“فِدْيَةٌ” bir şeyʾin bedelinde verilen [63] şeyʾdir. Ve “عَدْلٌ” misl maʿnāsına da gelir, kāle taʿālā: ﴿أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا﴾[240] أَيْ مِثْلُ ذَلِكَ Ebū ʿAmr dedi ki fethle “عَدْلٌ” kesr ile “عِدْلٌ” maʿnāsınadır denemez, ancak Ebū ʿUbeyde ʿindinde müşārün ileyh fethle “عَدْلٌ” kıymet demektir ve kezā fidye ve racül-i sālih yaʿnī merd-i ʿādil ve hak maʿnāsına da gelir. Ve kesrle “عِدْلٌ” misl demektir dedi. Rāğıb’ın *Mufredāt*’ta beyānına göre fethle “عَدْلٌ” ve kesrle “عِدْلٌ” maʿnā da mütekāribdirler. Lākin fethle ahkām gibi basīretle idrāk olunan şeyʾde istiʿmāl olunur ki ﴿أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا﴾[241] kavl-i kerīmi bu maʿnā üzerinedir. Kesrle “عِدْلٌ” ve “faʿīl” vezninde “عَدِيلٌ” hāsse ile idrāk olunan eşyāda istiʿmāl olunur, mevzūnāt ve maʿdūdāt ve mekīlāt gibi. İntehā mücmelen. Merhūmun bu ifādesinden “عَدْلٌ” ve “عِدْلٌ” ve “عَدِيلٌ” maʿnen mütekārib belki müttehid iseler de mevāziʿ-i istiʿmālleri

235 “Ve kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi.” Hūd, 11/69.
236 “Hissettirmeden ailesinin yanına gidip, (pişirilmiş) semiz bir buzağı getirdi.” ez-Zāriyāt, 51/26.
237 “Kral, “Ben rüyamda yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini görüyorum.” Yūsuf, 12/43, 46.
238 “Öyle bir günden sakının ki o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez. Hiçbir kimseden herhangi bir şefaat kabul olunmaz, fidye alınmaz. Onlara yardım da edilmez.” el-Bakara, 2/48.
239 “(Kurtuluşu için) her türlü fidyeyi verse de bu ondan kabul edilmez.” el-Enʿām, 6/70.
240 “Yahut onun dengi oruç tutmaktır.” el-Māide, 5/95.
241 “Yahut onun dengi oruç tutmaktır.” el-Māide, 5/95.

başka başka olduğu münfehim oluyor. Bu lafz aslen umūrda vasatı iltizām demek olup cevrin hilāfıdır, taᶜbīr-i āharla zulmün mukābili, zıddıdır. Çünkü zulm şeyʾi mahallinin gayrıya vazᶜ olmakla mahalline vazᶜ "عَدْلٌ" olur, hāsılı her şeyʾi yerli yerinde yapmaktır. ﴿إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبٰى﴾[242] ve ﴿إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى﴾[243] āyetleriyle emsāli bundandır. Maᶜānī-i sāire-i kesīresi hep bundan meʾhūzdur. "ضَرَبَ" bābından "عَدَلَ فِي أَمْرِهِ" "يَعْدِلُ عَدْلًا" ve kezā "عَدَلَ عَلَى الْقَوْمِ يَعْدِلُ عَدْلًا فَهُوَ عَادِلٌ وَرَجُلٌ عَدْلٌ مُبَالَغَةٌ فِيهِ" ve "جَلَسَ" bābından "عَدَلَ عَنِ الطَّرِيقِ عُدُولًا" denir, "مَالَ وَانْصَرَفَ" demektir. Bu maᶜnāda "عَنْ" ile istiᶜmāl olunduğu misālde görülüyor. Ve maᶜānī-i sāiresi fusūl-i mahsūsasında beyān olunur. Vallāhu aᶜlemu bi’s-savābi. [64]

- عَدْنٍ [ᶜadnin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا﴾[244] أَيْ جَنَّاتُ إِقَامَةٍ وَاسْتِقْرَارٍ وَثَبَاتٍ

Yaᶜnī "Derūnunda ikāmet ve karār ve sebāt edilecek bāgçeler" demektir. "ضَرَبَ" bābından "عَدَنَ بِالْمَكَانِ يَعْدِنُ عَدْنًا" ve "قَعَدَ" bābından "عَدَنَ بِالْمَكَانِ يَعْدُنُ عُدُونًا" denir, "Onda ikāmet etti" demek olur. "مَعْدِنٌ" lafzı da bundandır. Cevāhirin mahal ve mekān ve müstakarrı olmak iᶜtibāriyle tesmiye olunmuştur.

- عَدَلَكَ [ᶜadeleke]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ﴾[245] أَيْ صَرَفَكَ إِلَى مَا شَاءَ مِنَ الصُّوَرِ

Yaᶜnī "Sūretlerden dilediği sūrete seni sarf etti" demek olur ki istediği gibi yarattı demektir. Bu tefsīr dāl’ın tahfīfiyle olan kırāʾate göredir. Dāl’ın teşdīdiyle "tefᶜīl"den "فَعَدَّلَكَ" kırāʾatine göre :"فَقَوَّمَ خَلْقَكَ" Yaᶜnī "Senin halkında ve teşkīl-i endāmında seni muᶜtedil kıldı" demek olur. "عَدَّلْتُهُ فَاعْتَدَلَ" , "قَوَّمْتُهُ فَتَقَوَّمَ" demektir. "عَدْلٌ"dendir ki faslın evvelinde mufassalen tahkīk ve beyān olundu.

MAZMŪMETU’L-ᶜAYN: "عُ،د"

- عُدْوَانَ [ᶜudvāne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾[246] أَيْ فَلاَ جَزَاءَ ظُلْمٍ إِلاَّ عَلَى ظَالِمٍ

"عُدْوَانٌ" burada cezā-i zulm maᶜnāsınadır. Bunda cezā-yı zulme zulm taᶜbīr edilmiş oluyor, çünkü "عُدْوَانٌ" düşmanlık ve zulm maᶜnāsınadır. Bu sūret müşākelet içindir: ﴿فَمَنِ

242 "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder" en-Nāhl, 16/90.
243 "Adil olun. Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır." el-Māide, 5/8.
244 "Bu sonuç da Adn cennetleridir. Oraya girerler." er-Raᶜd, 13/23; en-Nahl, 16/31; Fātır, 35/33.
245 "Seni yaratan, şekillendirip ölçülü yapan" el-İnfitār, 82/7.
246 "Artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır." el-Bakara, 2/193.

﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾[248] ve اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ﴾[247] kabīlindendir. Bu kelimenin aslı "عَدْوٌ" lafzıdır ki seğirtmek ve yelmek maʿnāsınadır. Bundan bir hayli maʿnāya alındı. Bunda [65] Rāğıb rahimehullāhın *Mufredāt*'ta beyān ettiği hulāsatan şöyledir: "عَدْوٌ" tecāvüz ve münāfāt-ı iltiʾāmdır. Baʿzen kalble ve kalbde olur, ona "عَدَاوَةٌ" ve "مُعَادَاتٌ" denir. Ve baʿzen meşy ve hareketle olur, ona "عَدْوٌ" denir. Ve baʿzen muʿāmelede ʿadālet ve nısfeti ve hukūku ihlāl ile olur, ona da "عُدْوَانٌ" denir. İntehā mulahhasan. Bu lafz için *Mufredāt*'ta daha tafsīlāt vardır, mürācaʿat oluna. Bāb-ı evvelden "عَدَا يَعْدُو عَدْوًا وَعُدُوًّا وَعُدْوَانًا وَعَدَاءً فَهُوَ عَادٍ وَهُمْ عَادُونَ" denir. Ve düşman maʿnāsına olan "عَدُوٌّ" bundan "feʿūl"dür. Cemʿi kesr ve kasrla "عِدَى" ve "أَعْدَاءٌ" gelir. Bu asldandır. Kezā sirāyet maʿnāsına olan kasrla "عَدْوَى" ve arz ve mekān-ı gayru mütelāimeti'l-eczāʾ maʿnāsına olan meddle "عَدْوَاءُ" da bundandır ki cümle tecāvüz maʿnāsından teferruʿ etmiştir. Fe'lyuteʾemmel fīhi.

- الْعُدْوَةِ [el-ʿudveti]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْ﴾[249] أَيِ الْجَانِبِ الْوَادِي

"الدُّنْيَا" bi-maʿnā "الْقُرْبَى" ve "الْقُصْوَى" , "الْبُعْدَى" Bu kelime ʿayn'ın kesriyle "الْعِدْوَةِ" dahi kırāʾat olunmuştur. Her iki sūrette de "شَاطِئُ الْوَادِي" yaʿnī derenin bir cānibi, bir yanı demektir. Ve "دُنْيَا" , "أَدْنَى"nın ve "قُصْوَى", "أَقْصَى"nın müʾennesidirler. Ve arz ve mekān-ı gayr-ı mütelāimetü'l-eczāʾ maʿnāsına olan sālifü'z-zikr "عَدْوَاءُ"dandır.

FASLU'L-ʿAYN'İL-MUHMELE MAʿA'Z-ZĀLİ'L-MUʿCEME: "ع،ذ"

- عَذْبٌ [ʿazbun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخاً وَحِجْراً مَحْجُورًا﴾[250] أَيْ حُلْوٌ طَيِّبٌ

Yaʿnī "tatlı ve hoş-güvār" demek olur. "فُرَاتٌ" şedīdü'l-ʿuzūbet yaʿnī pek tatlı ve lezīz sudur; "عَذْبٌ"a sıfat vākiʿ olmuştur. [66] "سَهُلَ" bābından "عَذُبَ الْمَاءُ عُذُوبَةً فَهُوَ عَذْبٌ" denir, "سَاغَ مَشْرَبُهُ" demektir. "عَذْبٌ"in cemʿi kesrle "عِذَابٌ" gelir. Ve "عَذْبٌ" soğuk ve lezīz sudur da denildi. Bābu'l-Fā'da "فُرَاتًا" kelimesine de nazar oluna.

---

247 "O hālde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)." el-Bakara, 2/194.

248 "Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır)." eş-Şūrā, 42/40.

249 "Hani siz vadinin (Medine'ye) yakın tarafında; onlar uzak tarafında, kervansa sizin aşağınızdaydı." el-Enfāl, 8/42.

250 "O, birinin suyu lezzetli ve tatlı, diğerininki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip aralarına da görünmez bir perde ve karışmalarını önleyici bir engel koyandır." el-Furkān, 25/53.

• عَذَابٌ [ʿaẕābun]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾[251] أَيْ إِيجَاعٌ شَدِيدٌ مُؤْلِمٌ

Yaʿnī “Ziyāde incitip elem verici şeyʾdir” demek olur. Ve “عَـذَابٌ” darb-ı şedīddir de denildi. “Tefʿīl”den “عَذَّبْتُهُ تَعْذِيبًا” denir, “أَكْثَرْتُ حَبْسَهُ فِي الْعَذَابِ” demektir. Maʿnā-yı ahīre göre “ضَرَبْتُهُ ضَرْبًا شَدِيدًا” demek olur. Bu kelimenin aslında ihtilāf vardır. Ez-ān cümle ānifü’l-beyān “عَـذْبٌ”dendir ki tayyib ve lezīz ve hulvdür. Bu sūrette “عَذَّبْتُهُ، أَزَلْتُ عَـذْبَ حَيَاتِهِ” Yaʿnī “Onun īcāʿ ve īlāmla lezzet-i hayātını giderdim” demek olur. Ve “عَـذَابٌ” kelām-ı ʿArabda aslen “ضَـرَبَ” maʿnāsına olup sonra her ʿukūbet-i müʾlimede istiʿmāl olundu da denilmiş. Ve umūr u aʿmāl-i şākkada dahi istiʿāre olunmuştur. Ḳurʾān-ı kerīm’de kelime-i mezbūre nekire olarak ve lām’la ve mevsūfen ve mücerreden ve muzāfen kāffe-i siyagıyla vāride olmuş, hep bir maʿnayadır. Ancak sūre-i Sebeʾ’de ﴿فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَوْ كَانُـوا يَعْلَمُـونَ الْغَيْـبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِيـنِ﴾[252] ʿamel-i şākktır ki Süleymān ʿaleyhi’s-selām’ın emriyle cinnin mükellef oldukları aʿmāl-i şākkadır.

MAZMŪMETU’L-ʿAYN: “ع،ذ”

• عُذْتُ [ʿuẕtu]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَالَ مُوسَى إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ﴾[253] أَيِ الْتَجَأْتُ وَتَعَلَّقْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ

Yaʿnī “Sığındım ve sarıldım” demektir. ʿAyn-ı meftūha ve vāv-ı sākine ile “عَـوْذٌ” lafzındandır ki gayra ilticāʾ ve taʿalluk ve iʿtisām [67] maʿnāsınadır. “قَـالَ” bābından “عَـاذَ بِـهِ يَعُـوذُ عَـوْذًا فَهُـوَ عَائِـذٌ” denir. Ve fethle “مَعَـاذٌ” , melceʾdir. Ve “istifʿāl”den “إِسْـتَعَاذَ بِهِ” de “عَاذَ” gibidir. Ve “ifʿāl” ve “tefʿīl”den “أَعَـاذَهُ بِـهِ” ve “عَـوَّذَهُ بِـهِ” müteʿaddīdir. Ve ﴿مَعَـاذَ اللّٰهِ﴾[254] , “أَعُـوذُ بِـاللهِ مَعَـاذًا” demektir. Lafza-i celālenin cerri izāfetle ve “مَعَـاذٌ”ın nasbı fiʿl-i mahzūf-ı mukadderledir.

el-Fakīr: “مَعَاذٌ” , melceʾ demek olduğu için “اَلْتَجِئُ مَلْجَأَ اللهِ” teʾvīli daha sehl ve tekellüften ʿārī olur, gerek iʿrāb gerek maʿnā cihetinden. Vallāhu aʿlemu bi’s-savāb. Ve tāʾ ile “مَعَاذَةَ اللهِ” ve “عَوْذَةَ اللهِ” ve ʿayn’ın kesri ve yāʾ ile “عِيَاذَ اللهِ” tāʾ ile ve tā’sız “مَعَاذَ اللهِ” gibidir.

---

251 “Bu, elem dolu bir azaptır.” ed-Duhān, 44/11.

252 “Süleyman’ın cesedi yıkılınca cinler anladılar ki, eğer gaybı bilmiş olsalardı aşağılayıcı azap içinde kalmamış olacaklardı.” Sebeʾ, 34/14.

253 “Mūsā da, “Ben hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah’a sığınırım” dedi.” el-Müʾmin, 40/27.

254 “Allah’a sığınırım.” Yūsuf, 12/23, 79.

- عُذْرًا [ᶜuẕran]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿عُذْرًا أَوْ نُذْرًا﴾[255] أَيْ لِلْإِعْذَارِ وَالْإِنْذَارِ

Yaᶜnī “Kavlen ve fiᶜlen ve iᶜtikāden ve ᶜamelen muhikk olanların ᶜözrlerini kabūl ve mubtıl olanları inzār için” demek olur. Zamm-ı ᶜayn ve sükūn-ı muᶜceme ile “عُذْرٌ” bir kimse günāhını ve suçunu imhā için sebeb ve vesīle taharrī etmektir. Bu da üç sūretle olur: 1) Ben onu yapmadım yāhūd bilerek ve bi’l-kasd yapmadım demekle. 2) Yaptım lākin şunun için yaptım yaᶜnī muztarren yāhūd iyi olur diye hayr kasdıyla yaptım demek ile. 3) Her ne sūretle ise yaptım, nedāmet ettim, bir daha yapmam demekle olur. Bu üçüncü iᶜtirāf olmakla dünyāda temerrüd ve tecellüd kasdıyla olmadıkça “عُذْرٌ” ᶜadd olunur, lākin āhirette “عُذْرٌ” olamaz. ﴿فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾[256] Vallāhu aᶜlemu. “ضَرَبَ” bābından “عَذَرْتُهُ فِيمَا صَنَعَ فَهُوَ مَعْذُورٌ، أَيْ رَفَعْتُ عَنْهُ اللَّوْمَ فَهُوَ غَيْرُ مَلُومٍ” Ve kezā ifᶜālden “أَعْذَرْتُهُ إِعْذَارًا” de denir, “عَذَرْتُهُ” gibidir. [68] Ve “iftiᶜāl”den “إِعْتَذَرَ إِلَيَّ اعْتِذَارًا فَهُوَ مُعْتَذِرٌ، طَلَبَ قَبُولَ مَعْذِرَتِهِ” Yaᶜnī “ᶜÖzr diledi” demek olur. “عُذْرٌ” ism olup cemᶜi “أَعْذَارٌ” gelir, feth-i hemze ile. Bābu’n-Nūn’da “نُذْرًا” kelimesine nazar oluna.

FASLU’L-ᶜAYNİ’L-MUHMELE MAᶜA’R-RĀʾ: “ع،ر”

- عَرَّضْتُمْ [ᶜarraḍtum]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِي اَنْفُسِكُمْ﴾[257] أَيْ لَوَّحْتُمْ

Yaᶜnī “ᶜİddeti içinde bir kadının nikāhına rāgib olduğunuzu telvīh ve işāretle olan kelāmda sizin üzerinize günāh yoktur” demek olur. “تَعْرِيضٌ”dendir ki “عَرْضٌ”dan “tefᶜīl”dir. Bu mahalde üstü açık ve āşikār olmayarak bir maᶜnāyı veyā maksadı telvīh ve īmā ve işāretle taᶜyīn ve tefhimdir, çünkü zevci vefāt eden bir kadına baᶜde-tamāmi’l-ᶜidde ben seni tezevvüc edeceğim diye kavl-i sarīhle vaᶜd memnūᶜdur. Bu āyetle telvīh ve īmā ve işāret tarīkiyle beyān-ı maksadda beʾs olmadığı bildiriliyor. Bu “عَرْضٌ” māddesinin müştakkāt ve mutasarrafātı maᶜānī-i kesīrede müstaᶜmeldir, pek vāsiᶜ olmakla bu muhtasarda zikri mümkün olamaz. Ḳurʾān-ı kerīm’de olanları fusūl-i mahsūsasında beyān olunup tafsīlātı için kütüb-i lügate mürācaᶜat tavsiye olunur.

- عَرَضًا [ᶜaraḍan]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا﴾[258] أَيْ طَمَعًا قَرِيبًا وَسَفَرًا غَيْرَ شَاقٍّ

---

255 “Özür ya da uyarı olmak üzere” el-Murselāt, 77/6.

256 “İşte böylece günahlarını itiraf ederler. Artık alevli ateştekiler Allah’ın rahmetinden uzak olsun!” el-Mülk, 67/11.

257 “(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur.” el-Bakara, 2/235.

258 “Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı” et-Tevbe, 9/42.

Ānifü’l-beyān “عَرْضٌ” lafzından fethateynle “عَرَضٌ” kelimesi birçok maᶜnāları arasında “مَتَاعٌ” maᶜnāsına da müstaᶜmel olduğu cihetle mahall-i tamaᶜ olduğundan “عَرَضًا” bu āyette “طَمَعًا” ile tefsīr olunmuştur. “قَرِيبًا” ile tavsīfi sehlü’l-menāl demeği ifhām içindir. Ve “قَصْدٌ” vasat ve muᶜtedil maᶜnāsına olmakla “سَفَرٌ”e vasf [69] olduğu için سَفَرًا غَيْرَ” “شَاقٍّ ile tefsīr olundu ki muᶜtedil olmakla taᶜab ve meşakkatsiz ve zahmetsiz yol demek olur.

- عَرَضْنَا [ᶜaraḍnā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا﴾[259] أَيْ أَظْهَرْنَا جَهَنَّمَ وَقَوْلُهُ عَرَضًا أَيْ إِظْهَارًا

Lafz-ı mezbūr zuhūr ve bürūz maᶜnāsına geldiği gibi müteᶜaddī de olup izhār ve ibrāz ve irāᵓe maᶜnālarına da gelir. Ve ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا﴾[260] ve emsālinde de böyledir. Bu maᶜnāda “ضَرَبَ” bābından “عَرَضَهُ يَعْرِضُهُ عَرْضًا” sūretinde tasrīf olunur.

- عَرْضُهَا [ᶜarḍuhā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾[261] أَيْ كَسَعَةِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

Yaᶜnī “Genişliği semāᵓ ve arzın genişliği gibidir” demek olur. ᶜAyn-ı meftūha ve lām-ı sākine ile “عَرْضٌ” lafzı “طُولٌ”un mukābilidir ki “طُولٌ” boy ve “عَرْضٌ” en demektir. Bundan ahzle vüsᶜat ve genişlik mahallinde istiᶜmāl olundu.

- عَرَضَ [ᶜaraḍa]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقَى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِناً تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾[262]
- و﴿تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ﴾[263]
- و﴿يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا﴾[264]
- و﴿وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ﴾[265] أَيْ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَاعُ الدُّنْيَا وَحُطَامُهَا

---

259 “O gün cehennemi kāfirlerin karşısına (bütün dehşetiyle) dikeriz!” el-Kehf, 18/100.

260 “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler.” el-Ahzāb, 33/72.

261 “Rabbinizden bir bağışlanmaya ve eni, gökle yerin genişliği kadar olan, Allah’a ve Resūlüne inananlar için hazırlanan cennete yarışırcasına koşun.” el-Hadīd, 57/21.

262 “Size selām veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, “Sen mü’min değilsin” demeyin.” en-Nisāᵓ, 4/94.

263 “Siz geçici dünya menfeatini istiyorsunuz, hālbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor.” el-Enfāl, 8/67.

264 “Şu geçici dünyanın değersiz malını alır ve “(nasıl olsa) biz bağışlanacağız” derlerdi..” el-Aᶜrāf, 7/169.

265 “Kendilerine benzeri bir mal gelse onu da alırlar.” el-Aᶜrāf, 7/169.

Metāᶜ māl ve hutām ve zīnet-i dünyāya müteᶜallik her şeyᵓe denir. Fethateynle “عَـرَضٌ”, “جَوْهَـرٌ”in zıddıdır ki “مَـا لَا يَقُـومُ بِنَفْسِـهِ” ve “مَـا لَا ثَبَاتَ لَهُ” ve “مَـا لَا يَبْقَى زَمَانَيْنِ” ᶜibārātıyla taᶜrīf olunmuştur, derāhīm ve denānīrin gayrı olan metāᶜa denir. Derāhīm ve denānīre “عَيْـنٌ” taᶜbīr edilir. Ve emrāz ve eskāmdan insāna ᶜārız olan hālāta da “عَـرَضٌ” denir. Ve “fāᶜil” sīgasıyla “عَارِضٌ” buluttur, ke-mā merre evvele’l-bāb ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا﴾[266] Mahall-i mezbūra nazar oluna. [70]

- الْعَرْشِ [el-ᶜarşi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ﴾[267] أَيِ السَّرِيرِ وَهُوَ سَرِيرُ الْمُلْكِ

Yaᶜnī “taht-ı pādişāh” demektir. Kezā ﴿أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا﴾[268] ve ﴿قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا﴾[269] ve ﴿فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا عَرْشُكِ﴾[270] āyāt-ı kerīmātında da böyledir. Lākin “عَرْشُ اللهِ جَلَّتْ عَنْ إِدْرَاكِ الْبَشَرِ حَقِيقَتُهُ” Beşerin hakīkati üzere bilmediği ve bilemeyeceği bir mevcūd-ı mahlūk-ı ᶜazīmdir ve vücūduna īmān vācibdir. Bunun maᶜnāsında mahdūdü’l-ᶜilm olanlarla hukemāᵓ ve felāsife ve ᶜavāmmın vehmile zāhib oldukları maᶜānīnin edakk ve enzehinden dahi Cenāb-ı Hakk-ı müteᶜālī münezzeh ve müberrādır. Mezkūrūndan bir kavm “عَرْشٌ” felek-i aᶜlādır ve “كُرْسِيٌّ” felek-i kevākibdir dediler ﴿ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ﴾[271] kavluhu taᶜālā: ﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾[272] [ve] ﴿وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾[273] [ve] ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ﴾[274] [ve] ﴿رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ﴾[275] ve emsālinde mülk ve saltanat ve tasarruf gibi taᶜbīrāt ile de teᵓvīl olunmuş. Ve Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*’ta “إِسْتِوَاءٌ” kelimesi beyānında “إِسْتِوَاءٌ” ne vakt عَلَى ile taᶜdiye ederse istīlāᵓ maᶜnāsını iktizā eder: ﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾[276] kavl-i kerīminde olduğu gibi diyor, nitekim “إِسْتَوَى إِلَى الْعِرَاقِ” kavlinde ehl-i lügat “قَصَدَ” demektir diyor. Anlaşılıyor ki “إِلَى” ile taᶜaddīsi kasd maᶜnāsını iktizāᵓ ediyor. Bābu’l-Hemze’de “إِسْتَوَى” kelimesine de mürācaᶜat buyurula.

- الْعَرِمِ [el-ᶜarimi]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ﴾[277] جَمْعُ عَرِمَةٍ مِثْلُ كَلِمٍ وَكَلِمَةٍ

Ve denildi ki kendi lafzından vāhidi yoktur. Arzdan mürtefiᶜ sedlerdir ki mecārī-i miyā-

---

266 “O azabı vādilerine doğru yayılan bir bulut olarak gördüklerinde, “Bu bize yağmur getiren bir buluttur” dediler.” el-Ahkāf, 46/24.
267 “Ana babasını tahtın üzerine çıkardı.” Yūsuf, 12/100.
268 “Hanginiz bana onun (kraliçenin) tahtını getirebilir?” en-Neml, 27/38.
269 “Tahtını tanınmaz hāle getirin dedi.” en-Neml, 27/41.
270 “Belkıs gelince, “Senin tahtın böyle mi?” denildi.” en-Neml, 27/42.
271 “İşte onların ilimden ulaşabildikleri nokta!” en-Necm, 53/30.
272 “Rahmān, Arş’a kurulmuştur.” Tā Hā, 20/5.
273 “O, yüce Arşın sahibidir.” Tevbe, 9/129; en-Neml, 27/26.
274 “Arş’ın sahibidir, şanı yüce olandır.” el-Burūc, 85/15.
275 “O, dereceleri hakkıyla yükseltendir, Arş’ın sahibidir.” el-Müᵓmin, 40/15.
276 “Rahmān, Arş’a kurulmuştur.” Tā Hā, 20/5.
277 “Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik.” Sebeᵓ, 34/16.

ha suyu zabt için yapılır. Ve "مُسَنَّاةٌ" yaᶜnī su bendidir de denildi. Ve "جُرَذٌ" yaᶜnī köstebek denilen fāredir [71] dahi denildi ki Sebeᵓ'deki maᶜrūf su bendinin temelini oyup yıkılmasına sebeb oldu. Ehl-i Sebeᵓ ve emlāk ve emvālini igrāk ve ihlāk eden seyl-i ᶜazīm-i maᶜrūfun mezkūrāttan birine izāfeti şeyᵓin sebebine izāfeti kabīlindendir. Ve matar-ı ᶜazīm demektir de denildiği gibi menᶜ ve zabtı mümkün olmayan seyl-i ᶜazīm ve şedīdü'l-cereyāndır da denilmiş. Ve fesād-ı ahlāk ve sūᵓ-i ahlāk demektir de denilmiş. Bu maᶜnā-yı ahīre göre "سَيْلُ"in izāfeti ᶜazāb olarak vürūd ve irsāline fesād-ı ahlāk-ı ehl-i Sebeᵓ'in sebeb olması iᶜtibāriyledir. Ve Sebeᵓde seyl gelen vādīnin ismidir de denildi. Vallāhu aᶜlemu bi-hakīkatihi.

- الْعِرَاءِ [el-ᶜirāᵓi]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ﴾[278]
- وَ﴿لَوْلَا اَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ﴾[279] أَيْ بِوَجْهِ الْأَرْضِ

Aslen "عِرَاءٌ" kendinde gölgelenilecek ağaç ve sāir bulunmayan çıplak arz, fezā ve sahrā maᶜnāsınadır. Ve sāhil-i bahr yaᶜnī lisānımız[da] kara dediğimiz yerdir. Zammla "عُـرْيٌ" lafzındandır. "تَعِـبَ" bābından "عَـرِيَ مِـنْ ثَوْبِـهِ يَعْـرَى عُرْيًا بِالضَّمِّ فَهُوَ عَـارٍ وَعُرْيَانٌ وَمَـرْأَةٌ عُرْيَانَةٌ" denir ki soyunmak ve çıplak olmak maᶜnāsınadır. Bu ᶜalāka ile mādde-i mezkūreden fethle "عَرَاءٌ" kelimesi sāyesiz yere ve çıplak sahrāᵓ ve fezāya ism oldu.

- عَرَّفَهَا [ᶜarrafehā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ﴾[280] أَيْ بَيَّنَهَا لَهُمْ

Yaᶜnī "Onlara bildirdi." "تَعْرِيـفٌ"tendir ki bildirmektir. Bunda iki vech vardır: 1) Onlara dünyāda iken taᶜrīf etti bildirdi, tā ki ona müştāk ve vusūl ve duhūle tālib oldular denir. 2) Cennete duhūlde onlara mahsūs olan mesākin ve ezvāc ve hademi bildirdi, tā ki onları suᵓāl ve istidlālsiz [72] bildiler tereddüd etmediler de denir. Yāhūd "عَرَّفَهَـا" feth-i mühmele ve sükūn-ı rāᵓ ile "عَـرْفٌ"den "tefᶜīl"dir. Lafz-ı mezkūr mutlakan rīh demek olup sonra tībde istiᶜmāli şāyiᶜ oldu, bināᵓen ᶜaleyh ﴿عَرَّفَهَـا لَهُـمْ﴾ , "طَيَّبَهَـا لَهُـمْ" demek olur. Ve öyle de tefsīr olunmuştur, nitekim "طَعَـامٌ مُعَـرَّفٌ" , "مُطَيَّـبٌ" demektir ki güzel kokulu şeyᵓlerle ihzār olunmuş taᶜām maᶜnāsınadır.

---

278 "Derken biz onu hasta bir hālde sahile attık." es-Sāffāt, 37/145.

279 "Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, o mutlaka kınanmış bir hālde ıssız bir yere atılacaktı." el-Kalem, 68/49.

280 "Onları, kendilerine tanıttığı cennete koyacaktır." Muhammed, 47/6.

MAZMŪMETU'L-ʿAYN: "ع،ر"

- عُرْضَةً [ʿurḍaten]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ﴾[281] أَيْ نَصْبًا لَهَا وَقِيلَ عُدَّةً لَهَا

"نُصُبٌ" hedef demektir. Ve "عُدَّةٌ" sermāyedir. Ve siper maʿnāsına da gelir. "هَذَا عُرْضَةٌ لَكَ" denir, "Şu senin için ārzū etmediğin bir şeyʾde kendine siper yaʿnī kalkan olmak üzere hāzırlanmış, tehiyye edilmiş şeyʾdir" demektir. Ve İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumādan "عُرْضَةً" kelimesinde "عِلَّةً" tefsīri de mervīdir. Bu kelimede tefsīrin taʿaddüdü sebeb-i nüzūlde olan ihtilāf ve taʿaddüd-i rivāyāt cihetindendir. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "الْعُرْضَةُ مَا يُجْعَلُ مُعَرَّضًا لِلشَّيْءِ" ʿibāretiyle taʿrīf etmiş ki māniʿ ve hāil ve hāciz demek olur, çünkü "عُرْضَةٌ", "عَرْضٌ" māddesi müştakkātından olup birçok maʿānīsi arasında bir şeyʾin önüne ʿarazına yaʿnī arkırı, aykırı konulan şeyʾdir ki ona vusūle māniʿ olur. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi bihi.

- عُرُوشِهَا [ʿurūşihā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا﴾[282] أَيْ سُقُوفِهَا

"سَقْفٌ" maʿnāsına olan "عَرْشٌ"ın cemʿidir. Ve "خَاوِيَةٌ", "سَاقِطَةٌ" maʿnāsınadır, lākin "fāʿil" bi-maʿnā "mefʿūl"dür, maʿnā-yı nazm-ı celīl duvarları sakfları üzerine [73] düşmüş demek olur, gūyā mürūr-ı zamānla büyūt ve emākin köhneleşip sakfları içine çökmüş, baʿdehu duvarları da onların üzerine düşmüş demek olur. Bu maʿnāda lisānımızda tedāvül eden taʿbīr altı üstüne gelmiş ve zīr ü zeber olmuş sūretindedir. Bābu'l-Yā'da "يَعْرِشُونَ" kelimesine de nazar buyurula.

- الْعُرْفِ [el-ʿurfi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾[283] أَيْ بِالْمَعْرُوفِ

Bu kelime "مَعْرِفَةٌ"tendir ki bir şeyʾi eserini tefekkür ve tedebbürle idrāk etmektir, yaʿnī hāssa ile bilmektir. "عِلْمٌ"den ahasstır, bināʾen ʿaleyh "عَرَفْتُ اللهَ وَأَعْرِفُهُ" denir de "عَلِمْتُ اللهَ وَأَعْلَمُهُ" denilmez. Ve Cenāb-ı Hakk'a isnādla "عَرَفَهُ اللهُ وَاللهُ عَارِفٌ بِهِ" diye Zāt-ı Bārī tavsīf olunamaz. "عَرَفْتُهُ عِرْفَةً وَعِرْفَانًا" denir, "عَلِمْتُهُ بِحَاسَّةٍ مِنَ الْحَوَاسِّ الْخَمْسِ" demek olur. Vallāhu munezzehun minhā. "عُرْفٌ" zammla "مَعْرُوفٌ" maʿnāsına ismdir. Ve "مَعْرُوفٌ" hüsnü, ʿakl veyā şerʾ veyāhūd ikisiyle birden bilinen fiʿl ve kavldir; "مُنْكَرٌ" bunun zıddıdır. Ve her müstahsen olan şeyʾe meselā iktisād ve ʿadl ve iʿtidāl ve ihsān ve sadaka ve muʿāmele ve kelāmda rıfk ve emsāline de "مَعْرُوفٌ" denir. Ve "عُرْفٌ" lafzı horoz ibiği ve atın yelisine

---

281 "Yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın." el-Bakara, 2/224.

282 "Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi?" el-Bakara, 2/259; el-Kehf, 18/42; el-Hacc, 22/45.

283 "Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir." el-Aʿrāf, 7/199.

denir ki yele deriz. Ve bundan ahzla tetābuʿ ve mütetābiʿ maʿnāsına ve ʿādet ve pādişāhların tācına ve ʿulemāya hāss olan ʿimāme-i maʿlūmeye de ıtlāk olunur.

- عُرْفًا [ʿurfen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا﴾[284] أَي الرِّيَاحِ الْمُتَتَابِعَةِ كَتَتَابُعِ عُرْفِ الْفَرَسِ

Yaʿnī “Atın yelesi gibi birbiri ardınca irsāl olunan rüzgārlar hakkı için” demek olur. Mā-kabline ircāʿ-ı nazar oluna. [74]

- عُرُبًا [ʿuruben]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا عُرُبًا أَتْرَابًا﴾[285] أَيْ مُتَحَبِّبَاتٍ لِأَزْوَاجِهِنَّ عِشْقًا لَهُمْ

Bu kelime zammeteynle “عَرُوبٌ”un cemʿidir ki zevcine kendini sevdiren kadındır. Ve zevcine ʿāşıka olan kadındır da denildi. Ve hasenetü’t-tebaʿʿul yaʿnī zevcine iyi zevcelik eden hoşnūd eden ve zevcini idāre eden kadındır da denildi. Bu lafz beyān ve ifsāh maʿnāsına müstaʿmel “اِعْرَابٌ”dan meʾhūzdur, gūyā hāli ve muʿāmelātıyla ʿiffetini ve zevcine muhabbet ve sadākatini muʿribe ve mübeyyine demek mülāhaza olunur. “أَتْرَابٌ” Bābu’l-Hemze’de mezkūrdur.

FASLU’L-ʿAYNİ’L-MUHMELE MAʿA’Z-ZĀY: “ع،ز”

- عَزْمًا [ʿazmen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾[286] أَيْ رَأْيًا مَعْزُومًا عَلَيْهِ

Yaʿnī “Ādem için üzerine ʿakd-i kalb ve zamīr edilmiş bir reʾy bulmadık” demek olur. Ve baʿzı ehl-i tefsīr “حَزْمًا وَصَبْرًا عَمَّا نَهَيْنَاهُ عَنْهُ” ʿibāretiyle tefsīr etmişler ki “Biz Ādem’de hazm ve nehy ettiğimiz şeyʾden ictinābda sabr ve menʿ-i nefs etmek kuvvet ve hāssiyetini bulmadık” demek olur. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*’ta “أَيْ مُحَافَظَةً عَلَى [ما] أُمِرَ بِهِ” ile tefsīr etmiş. “عَزْمٌ” aslen bir şeyʾin fiʿli üzerine rabt-ı kalb ve ʿakd-i zamīr etmektir. “ضَرَبَ” bābından “عَزَمَ عَلَى الشَّيْءِ وَعَزَمَ الشَّيْءَ” denir, “عَقَدَ ضَمِيرَهُ وَقَلْبَهُ عَلَى فِعْلِهِ” demektir. Misālde görülüyor ki عَلَى ile taʿaddī ettiği gibi bi’n-nefs de taʿaddī ediyor. Ve “عَزَمَ عَزِيمَةً وَعَزْمَةً” denir, “İşinde mücidd ve müctehid oldu” demek olur. Ve ferāiz-i ilāhiyyeye “عَزَائِمُ اللهِ” denir. Ve müfredinde “عَزِيمَةُ اللهِ” denir ki farīzatullāhtır, kavluhu taʿālā: ﴿فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ﴾[287] أَيْ فُرِضَ الْقِتَالُ Ve [75] bunlardan başka feth ve zammla da “عَزْمٌ” , “عُزْمٌ” , “عَزِيمَةٌ” kasd ve kasem maʿnālarına da istiʿmāl olunur. “عَزَمْتُ الْحَجَّ” ve “عَزَمْتُ عَلَى السَّفَرِ” , “قَصَدْتُ وَأَرَدْتُ” demektir. Ve “عَزَمْتُ عَلَيْكَ” , “أَقْسَمْتُ عَلَيْكَ” demektir.

284 “Ard arda gönderilenlere” el-Murselāt, 77/1.
285 “Hep bir yaşta eşlerini çok seven gösterişli bakireler yaptık.” el-Vākıʿa, 56/36-37.
286 “Andolsun, bundan önce biz Adem’e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme diye) emrettik. O ise bunu unutuverdi. Biz onda bir kararlılık bulmadık.” Tā Hā, 20/115.
287 “İş ciddileşince” Muhammed, 47/21.

• عَزَّزْنَا [ᶜazzeznā]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ﴾[288] أَيْ قَوَّيْنَا وَشَدَّدْنَا

Ve tahfīf ile "عَزَزْنَا" dahi kırāʾattir ve maᶜnā birdir. Teşdīdle "عِـزَّةٌ"ten "tefᶜīl"dir, tahfīfle de lafz-ı mezbūrdandır. Ve "عِـزَّةٌ" maglūbiyyetten mānıᶜa olan hālettir. Ve şiddet ve menāᶜat ve kuvvet maᶜnālarına da gelir ki mütekāribdirler. Ebvāb-ı muhtelifeden yaᶜnī "ضَرَبَ" ve "تَعِبَ" ve "قَتَلَ" bāblarından gelir: "عَزَّ الرَّجُلُ عِزًّا بِالْكَسْرِ وَعَزَازَةً بِالْفَتْحِ فَهُوَ عَزِيزٌ" denir. Ve kesrle "عِـزَّةٌ" bundan ismdir. Ve mücerred galebe maᶜnāsına gelir. Ve "الْعَزِيزُ" esmā-i ilāhiyyedendir: "الَّـذِي يَغْلِـبُ وَلَا يُغْلَـبُ" ile müfesserdir. Yaᶜnī ezelen ve ebeden bi'z-zāt bir gālib ve kāhirdir ki maglūb olmaz demektir. Ve "عَـزَّ" , "ضَـعُـفَ" maᶜnāsına da gelmekle azdāddan olur. Ve zemm mevziᶜinde de istiᶜmāl olunur, kāle taᶜālā ﴿بَـلِ الَّذِيـنَ كَفَـرُوا فِـي عِـزَّةٍ وَشِـقَاقٍ﴾[289] Kibr ve temerrüdden nāşī mugālebe maᶜnāsına olmakla zemme mahmūldür. Bu maᶜnā ᶜizzet-i gayr-ı hakīkiyye yaᶜnī taᶜazzüz bi-gayrillāh maᶜnāsından meʾhūzdur ki züll-i mahzdır. Ve ᶜadem-i devām ve bekāsı sebebiyle bi-iᶜtibāri mā-yeʾūlu ileyhi maglūbiyyet ve makhūriyyeti müntic olmakla zaᶜf demek olur. Vallāhu aᶜlemu.

• عَزِيزٌ [ᶜazīzun]

• ﴿عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ﴾[290] أَيْ شَدِيدٌ عَلَيْهِ عَنَتُكُمْ

Yaᶜnī "Eyyühe'l-ümmet, sizin meşakkat ve mekrūha yaᶜnī ᶜazāb ve helāka mülākī olmanız Resūl üzerine şedīd ve mūris-i meşakkattir" demek olur. Ānifü'l-beyān "عِزَّةٌ"tendir. [76]

• عَزَّرْتُمُوهُمْ [ᶜazzertumūhum]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَالَ اللهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ﴾[291] أَيْ أَعَنْتُمُوهُمْ وَنَصَرْتُمُوهُمْ بِالسَّيْفِ

Yaᶜnī "Benim resūllerime īmān eder ve onlara seyfle iᶜāne ve nusret ederseniz" demektir. Cevāb-ı şart ﴿لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ ilā-āhirihi cümle-i kerīmesidir. "عَزْرٌ"den "tefᶜīl"dir. "عَـزْرٌ" , "ذَبٌّ" yaᶜnī menᶜ ve defᶜ maᶜnāsınadır. Bāb-ı mezkūrdan iki sūretle istiᶜmāl olunur: 1) Nusret ve iᶜāne maᶜa't-tevkīr ve't-taᶜzīmdir ki bu āyette ﴿وَعَـزَّرُوهُ وَنَصَـرُوهُ﴾[292] ve ﴿لِتُؤْمِنُوا بِاللهِ وَرَسُـولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَـبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾[293] āyetlerinde vākiᶜ olmuştur. 2) Müsīʾ kimseyi irtikāb ettiği mesāvīden menᶜ ve zecr husūsunda icrā edilen "تَعْزِيـرٌ"dir. Ahaff

288 "Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik." Yāsīn, 36/14.
289 "Fakat inkār edenler bir büyüklenme ve ayrılık içindedirler." Sād, 38/2.
290 "Sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir." et-Tevbe, 9/128.
291 "Allah şöyle demişti: "Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekātı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz"" el-Māide, 5/12.
292 "Ona saygı gösterenler, ona yardım edenler." el-Aᶜrāf, 7/157.
293 "Ey insanlar! Allah'a ve Peygamberine inanasınız, ona yardım edesiniz, ona saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tespih edesiniz diye (Peygamber'i gönderdik.)." el-Feth, 48/9.

olanı lisānen ve eşeddi dūne'l-hadd darb olur. Tafsīli kütüb-i fıkhda görülür. Sūreteynin ikisi de asl olan menʿ ve defʿ maʿnāsına rücūʿ eder.

- عَزَّنِي [ʿazzenī]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ﴾[294] أَيْ غَلَبَنِي فِي الْقَوْلِ وَالْكَلاَمِ

Yaʿnī "Īrād ve ityān-ı hucec ile kelāmda bana galebe etti, çünkü reddine muktedir olamadım" demek olur. Galebe maʿnāsına olan "عِزَّةٌ"tendir. Bu faslın evvelinde tafsīl ve tahkīki mezkūrdur, mürācaʿat oluna.

- عَزَلْتَ [ʿazelet]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ﴾[295] أَيْ تَرَكْتَ وَطَلَّقْتَ بِالرَّجْعَةِ

Ve "بَعَّدْتَ بِالْإِرْجَاءِ" ve "عَزَلْتَ عَنِ الْقِسْمَةِ" ʿibāretleriyle de tefsīr olunmuştur. Feth-i ʿayn ve sükūn-ı zāy ile "عَزْلٌ"dendir. Tahkīki Bābu'l-Hemze'de "أَعْتَزِلُكُمْ" kelimesinde mezkūrdur, mürācaʿat oluna.

MAZMŪMETU'L-ʿAYN: "عُ،ز"

- الْعُزَّى [el-ʿuzzā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرٰى﴾[296]

Ehl-i Mekke'nin cāhiliyyette [77] taptıkları asnāmdan birinin ismidir. "لات" da böyledir, kezā "مَنَاتَ".

MEKSŪRETU'L-ʿAYN: "عِ،ز"

- عِزَّةٍ [ʿizzetin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ﴾[297] أَيْ حَمِيَّةٍ وَتَكَبُّرٍ وَشِقَاقٍ أَيْ خِلاَفٍ وَعَدَاوَةٍ

Yaʿnī "Hamiyyet-i cāhiliyye ve tekebbürdedirler" demektir. Ve mübālaga ve mümānaʿa ile de tefsīr olunur ki bu, maʿnā-yı aslī-i lafza akrebdir. "عِزَّةٌ"ten olup bu faslın bidāyetinde "عَزَّزْنَا" kelimesinde mufassalen beyān olundu.

- عِزِينَ [ʿizīne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ﴾[298] أَيْ جَمَاعَاتٍ فِي تَفْرِقَةٍ

294 "Böyle iken "Onu da bana ver" dedi ve tartışmada beni bastırdı." Sād, 38/23.
295 "Uzak durduklarından dilediklerini yanına almanda da sana bir günah yoktur." el-Ahzāb, 33/51.
296 "Lāt ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?" en-Necm, 53/19-20.
297 "Fakat inkār edenler bir büyüklenme ve ayrılık içindedirler." Sād, 38/2.
298 "Sağdan soldan gruplar hālinde" el-Meʿāric, 70/37.

Yaᶜnī "ayrı ayrı cemāᶜatleri." Biz lisānımızda bölük bölük taᶜbīr ederiz. ᶜAyn-ı meksūre ve zāy-ı meftūhanın tahfīfiyle "عِزَةٌ" lafzının cemᶜidir. Ve "عِزَةٌ"in aslı "عِزْوٌ" olup āhirde hā᾿ lām-ı mahzūfeden ᶜıvazdır ki vāvdır. Cemᶜi "عِزُونَ" ve "عِزِينَ" gelir. Nisbet maᶜnāsına olan "عَزْوٌ" müştakkātındandır. "عَزَيْتُهُ عَزْوًا فَاعْتَزَى" , "نَسَبْتُهُ فَانْتَسَبَ" demek olur. Bununla vilādeten veyā müsāhereten birbirine müntesib kimseler tasavvuruyla cemāᶜāt-i müteferrikaya "عِزَةٌ" ve cemᶜinde "عِزُونَ" ve "عِزِينَ" denilmiştir.

FASLU'L-ᶜAYN MAᶜA'S-SĪNİ'L-MUHMELETEYN: "ع،س"

- عَسْعَس [ᶜasᶜase]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ﴾[299] أَيْ أَقْبَلَ ظَلَامُهُ

"Gecenin karanlığı ikbāl ve teveccüh eylediği", Türkçe "yöneldiği vaktte" demektir. "أَدْبَرَ ظَلَامُهُ" da denir ki "gerilediği vaktte" demektir. Bu sūrette yaᶜnī "أَقْبَلَ" ve "اَدْبَرَ" maᶜnālarına istiᶜmāl edilmekle "عَسْعَسَ" lügat-i azdāddan olur. Ve aslı sülāsīden "عَسَسَ" lafzı olup "دَحْرَجَ" bābına nakl olunarak mülhakāttan olmuştur. "عَسَسَ" , "رَدَّ" bābından "عَسَّ يَعُسُّ عَسًّا فَهُوَ [78] عَاسٌّ" denir, "طَافَ بِاللَّيْلِ" demektir. "عَاسٌّ"ın cemᶜi "عَسَسٌ" tir, "خَادِمٌ" ve "خَدَمٌ" gibi.

- عَسَيْتُمْ [ᶜaseytum]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوا﴾[300]
- وَ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوا اَرْحَامَكُمْ﴾[301] أَيْ لَعَلَّكُمْ

"قَرُبَ" maᶜnāsına mevzūᶜ "عَسَى"dan cemᶜ-i müzekker-i muhātabdır. Kelime-i mezbūre "غَزَى" vezninde ᶜinde'l-baᶜz harf ve cumhūr ᶜindinde fiᶜldir. Ve efᶜāl-i mukārebeden ᶜadd olunmuştur ki recā᾿en yāhūd husūlen veyā ahzen dünüvv-i habere mevzūᶜdur. ᶜAlā-külli sūretin emr-i mahbūbda tereccī ve emr-i mekrūhta hazer ve işfāka delālet eder: ﴿وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ﴾[302] kavl-i kerīmi iki maᶜnāyı dahi cāmiᶜdir. Ve "عَسَى"nın efᶜāl-i gayr-ı mutasarrıfadan ᶜaddı muzāriᶜ ve masdar ve fāᶜil gibi emsile-i muhtelifesi olmadığındandır, yoksa sīga-i māzī üzere "عَسَى عَسَيَا عَسَوْا" ilā-āhirihi mutasarrıftır. Buna dāir kelām mufassalen *Muḫtāru'l-Enbā᾿* nām eser-i fakīrīde yazılmıştır.

299 "Andolsun, yöneldiği zaman geceye" et-Tekvīr, 81/17.

300 "O, "Ya üzerinize savaş farz kılındığı hālde, savaşmayacak olursanız?" demişti." el-Bakara, 2/246.

301 "Demek, yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarını koparacaksınız, öyle mi?" Muhammed, 47/22.

302 "Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz." el-Bakara, 2/216.

Tenbīh: Kelime-i mezbūre ﴿فَعَسَى اللهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ﴾[303] ve ﴿قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ﴾[304] gibi Cenāb-ı Hakk’a isnād olunan mahallerde gerek tereccī gerek işfāk ve hazer ve sāir maʿnālar muhātablara müveccehtir, çünkü maʿānī-i mezkūrenin Cenāb-ı Hak’ta tasavvuru muhāldir.

FASLU’L-ʿAYNİ’L-MUHMELE MAʿA’Ş-ŞĪNİ’L-MUʿCEME: “عَ،ش”

- الْعَشِيرُ [el-ʿaşīru]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ﴾[305] أَيِ الْخَلِيطُ وَالْمُعَاشِرُ

Yaʿnī “şerīk ve dost ve muʿāşeret edilen kimse” demektir. Kesr-i ʿayn ile “عِشْرَةٌ”tendir ki “مُعَاشَرَةٌ”ten ismdir. Ve “مُعَاشَرَةٌ” ve “تَعَاشُرٌ” muhālata [79] demektir. Ve zevc maʿnāsına da gelir, nitekim hadīs-i nebevīde “إِنَّكُنَّ تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ وَتَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ”[306] أَيِ الزَّوْجَ

- عَشِيرَتَكَ [ʿaşīrateke]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾[307] أَقْرِبَائِكَ الْأَقْرَبِينَ

Yaʿnī “En yakın hısımlarını, hīşānını inzār eyle!” demektir ki onlar hitāb Zāt-ı risā-let-penāh efendimize olduğu cihetle Benū Hāşim ve Benū ʿAbdulmuṭṭalib’dirler. Ve ﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ﴾[308] gibi mahallerde mutlakan “أَقْرِبَاؤُكُمْ” yaʿnī hısımlarınız demektir. “عَشِيرَةٌ” kabīle maʿnāsınadır; mā-kablinde mezkūr kesrle “عِشْرَةٌ”tendir.

MEKSŪRETU’L-ʿAYN: “عِ،ش”

- الْعِشَارُ [el-ʿişāru]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ﴾[309] أَيِ النُّوقُ الْحَوَامِلُ

Bu kelime ʿayn’ın zammı ve şīn ve rāʾnın fethi ile memdūden “عُشَرَاءُ”nın cemʿidir. “عُشَرَاءُ” nāka-i hāmildir ki hamli on ay geçmiştir, yaʿnī on aylık gebe devedir. Doğu-runcaya kadar “عُشَرَاءُ” denir. ʿİnde’l-ʿArab enfes-i emvāl olmakla bunlar hakkında iʿ-tināʾ ederler. Böyle iken hevl ve dehşet-i yevm-i kıyāmet bunları sāhiblerine unutturur, bināʾen ʿaleyh bilā-raʿy terk edilirler, muʿattal bırakılırlar. Terceme-i nazm-ı kerīmde

303 “Ama Allah yakın bir fetih veya katından bir emir getirir” el-Māide, 5/52.
304 “Mūsā, “Umulur ki, Rabbiniz düşmanınızı helak edecek.” el-Aʿrāf, 7/129.
305 “O (taptığı) ne kötü yardımcı, ne fena yoldaştır!” el-Hacc, 22/13.
306 Dārimī, Tahāret, 104, no:1047; Hākim, el-Mustedrek ala’s-Sahīhayn, 2/207, no:2772.
307 “(Önce) en yakın akrabanı uyar.” eş-Şuʿarāʾ, 26/214.
308 “De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz”” et-Tevbe, 9/24.
309 “Gebe develer salıverildiği zaman.” et-Tekvīr, 81/4.

"On aylık gebe develer bilā-raʿy ve lā-rāʿī terk ve taʿtīl olundukları vaktte" denir. Murād yevm-i kıyāmetin ahvāl-i şedīdesini tezkārdır.

FASLU'L-ʿAYN MAʿA'Ṣ-ṢĀDİ'L-MUHMELETEYN: "ع،ص"

- عَصِيبٌ [ʿaṣībun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ﴾[310] أَيْ شَدِيدٌ

Yaʿnī "güçlüklü gün" demek olur. Fārisīde rūz-i saht denir. Ve "سَفَرْجَلٌ" vezninde "عَصَبْصَبٌ" de denir, "عَصِيبٌ" maʿnāsına. Āti'z-zikr "عُصْبَةٌ" kelimesine bak. [80]

- الْعَصْفِ [el-ʿaṣfi]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ﴾[311] أَيْ ذُو الْوَرَقِ أَوِ التِّبْنِ

"عَصْفٌ" tāze ekinin yaprağıdır ki kuruyup döküldükte saman olur, biz ona sap deriz. ﴿فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ﴾[312] kavl-i kerīminde vākiʿ "عَصْفٌ" da bundandır. "الرَّيْحَانُ" , "الرِّزْقُ" Bābu'r-Rā'da "رَوْحٌ" ve "رَيْحَانٌ" kelimelerine de mürācaʿat buyurula.

- الْعَصْرِ [el-ʿaṣri]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ﴾[313] أَيِ الدَّهْرِ أَقْسَمَ اللهُ بِهِ لِمَا فِيهِ مِنَ الْعِبَرِ وَالْعَجَائِبِ لِلنَّاظِرِينَ

Yaʿnī dehrde ʿibret alınacak şeyʾlerden ve ʿacāib-i kudretten nāzırīn için pek çok fāideler bulunduğu cihetle Cenāb-ı Hak dehre kasem buyurdu. Bu kavl İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumādan mervīdir. Dehr maʿnāsı Bābu'd-Dāl'da "الدَّهْرِ" kelimesinde mufassalen mezkūrdur. Şerʿde "عَصْرٌ" zuhr ile magrib beyninde farz olan namāzın da ismidir ki salāt-ı ʿasrdır, biz ikindi namāzı deriz, bināʾen ʿaleyh "الْعَصْرِ" salāt ile de tefsīr olundu. Ve murād ʿasr-ı nübüvvettir de denildi. Ve ʿasrla murād leyl ü nehārdır da denildi, çünkü leyl ve nehāra "عَصْرَانِ" denir. Ve "عَصْرٌ" lafzı bir şeyʾin hāvī olduğu māyiʿi ihrāc için sıkmak tazyīk etmek maʿnāsına masdar da olur. "ضَرَبَ" bābından "عَصَرَ الْعِنَبَ يَعْصِرُ عَصْرًا" denir. Maʿānī-i sāiresi Bābu'l-Hemze'de "أَعْصِرُ" ve Bābu'l-Yā'da "يَعْصِرُونَ" kelimelerinde görülür.

---

310 ""Bu çok zor bir gün" dedi." Hūd, 11/77.

311 "Yapraklı taneler, hoş kokulu bitkiler vardır." er-Rahmān, 55/12.

312 "Nihayet onları yenilmiş ekin yaprakları hāline getirdi." el-Fīl, 105/5.

313 "Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir." el-Asr, 103/1-2.

- عَصِيًّا [ᶜaṣiyyen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا﴾[314]
- و﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا﴾[315] أَيْ عَاصِيًا

“طَاعَةٌ”in zıddı olan “عِصْيَانٌ”dandır ki hurūc ᶜani’t-tāᶜat demektir. [81] “رَمَى” bābından “عَصَى يَعْصِي مَعْصِيَةً وَعِصْيَانًا فَهُوَ عَاصٍ وَعَصِيٌّ” denir, “Tāᶜatten hurūc etti” demek olur.

MAZMŪMETU’L-ᶜAYN: “عُ،ص”

- عُصْبَةٌ [ᶜuṣbetun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَنَحْنُ عُصْبَةٌ﴾[316] وَفِي جَمِيعِ الْقُرْآنِ بِمَعْنَى جَمَاعَةٍ

Ḳurʾān-ı kerīm’de dört mahalde vākiᶜ olmuştur, cümlesinde de cemāᶜat maᶜnāsınadır. Bunda tahdīd ettiler: Ondan kırka kadar olan cemāᶜat-i zükūrdur. Ve baᶜzıları birden ona kadar baᶜzıları da üçten ona kadar dediler. Ve baᶜzı da bilā-tahdīd ona ve ondan ziyāde olan cemāᶜate denir, her ne kadar olursa olsun dedi. Lafzen cemᶜ olup vāhidesi yoktur. Bu kelime aslen insān ve sāir hayvānın bedeninde olan sinir maᶜnāsına mevzūᶜ fethateynle “عَصَبٌ” lafzındandır ki mafāsılı yekdīgere rabt ve harekātı icrāda bir ᶜāmil-i müʾessirdir. Çok sinirli ete “لَحْمٌ عَصِبٌ” denir. Sinirden kayış ve sırım gibi kullanılır metīn bağlar yapıldığı münāsebetiyle bağ ve bağlamak maᶜnāsına ṣād’ın sükūnuyla “عَصْبٌ” kelimesi istiᶜmāl olundu. “ضَرَبَ” bābından “عَصَبَهُ يَعْصِبُهُ عَصْبًا وَيُقَالُ تَعْصِيبًا عَلَى غَيْرِ الْقِيَاسِ” Ve kesrle “عِصَابَةٌ” dahi cemāᶜat maᶜnāsına gelir. Ve kişinin evlādına ve karābetine de denir. Ve başa bağlanan ve sarılan şeyʾe de “عِصَابَةٌ” denir. Ve şedīd ve şiddet maᶜnāsına kullanılır, nitekim ﴿وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ﴾[317] ānifen beyān olundu.

MEKSŪRETU’L-ᶜAYN: “عِ،ص”

- عِصَمِ [ᶜiṣami]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ﴾[318] جَمْعُ عِصْمَةٍ وَهِيَ الْقِلَادَةُ وَالْكَوَافِرُ جَمْعُ كَافِرَةٍ

Murād ezvācının İslām’ından sonra [82] kāfire olarak dārü’l-küfrde kalan ve mürtedde olarak dārü’l-küfre iltihāk eden kadınlardır. “Bunların kılādelerini tutmayınız” demek, bunların bu fiᶜli boyunlarında olan ᶜıkd-ı nikāhı katᶜ etmiştir, bināʾen ᶜaleyh onları kendi-

314 “O anne babasına iyi davranan bir kimse idi. İsyancı bir zorba değildi.” Meryem, 19/14.
315 “Çünkü şeytan Rahmān’a isyankār olmuştur.” Meryem, 19/44.
316 “Biz güçlü bir topluluk olduğumuz hālde” Yūsuf, 12/8, 14.
317 “Ve “Bu çok zor bir gün” dedi.” Hūd, 11/77.
318 “Müşrik karılarınızın nikāhlarına tutunmayın. (Zira bu nikāhlar ortadan kalkmıştır.)” el-Mümtehine, 60/10.

nizin zevceleri ᶜadd etmeyiniz demek olur. Bu kelime aslen menᶜ ve hıfz maᶜnāsına olan “عَضْمٌ”dendir. Müştakkātı maᶜānī-i kesīrede istiᶜmāl olunmuştur, mufassalāta bakılmalı. Ḳurᵓān-ı kerīm’de olanları fusūl-i mahsūsasında görülür.

FASLU’L-ᶜAYNİ’L-MUHMELE MAᶜA’Ḍ-ḌĀDİ’L-MUᶜCEME: “ع،ض”

- عَضُدًا [ᶜaḍuden]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا﴾[319] أَيْ أَعْوَانًا

Yaᶜnī “yardımcılar” demek olur. “عَضُدٌ” kelimesi “نَاصِرٌ” ve “مُعِينٌ” maᶜnāsına olan “عَوَانٌ”ın cemᶜi “اَعْوَانٌ” ile tefsīr olunduğu “الْمُضِلِّينَ” kelimesinin “مُضِلٌّ”in cemᶜi olmasıyla “عَضُدٌ” lafzen müfred olmakla berāber maᶜnā-yı cemᶜi tazammun ettiği içindir. “عَضُدٌ” aslen kolun dirsekten omuz başına kadar olan mahallidir ki biz ona bāzū diyoruz. İşte bundan takviye ve iᶜāne ve nusret maᶜnālarına istiᶜāre edildi. عَضَدْتُهُ” denir, “Bāzūsundan tuttum ve takviye ettim” demek olur. Lisānımızda da “onu kolundan tuttu” taᶜbīri ona muᶜīn ve zahīr oldu mahallinde söylenir. “قَتَلَ” bābından “عَضَدْتُهُ عَضْدًا” denir, “أَعَنْتُهُ إِعَانَةً” ve “صِرْتُ لَهُ عَضُدًا” , “مُعِينًا وَنَاصِرًا” demek olur.

- عَضُدَكَ [ᶜaḍudeke]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ﴾[320] أَيْ نُقَوِّيكَ بِأَخِيكَ

Yaᶜnī “Kardeşin Hārūn’u sana vezīr kılmakla ᶜan-karīb senin bāzūnu kuvvetlendiririz” demektir. Kuvvet-i bāzū tesviye-yi umūr-ı müşkilede kudret ve kifāyetten kināyettir. Buna [83] dāir kelām evvelce “عَضُدًا” kelimesinde mürūr etti, ircāᶜ-ı nazar buyurula.

- عَضُّوا [ᶜaḍḍū]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ﴾[321]

“عَضٌّ” ᶜayn’ın fethi ve ḍād’ın teşdīdiyle dişle ısırmaktır. Bāb-ı sālisten عَضَّهُ يَعُضُّهُ عَضًّا” “فَهُوَ عَاضٌّ denir. Ve “عَضَّهُ وَعَضَّ بِهِ وَعَضَّ عَلَيْهِ” birdir denildi, cümlesi ısırmaktır. Ve عَضَّ” “الْأَنَامِلَ ve “عَضَّ الْإِبْهَامَ” hışım ve gazab ve gayz ve nedāmetten kināyettir. Bu āyette gazab maᶜnāsınadır. ﴿وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا﴾[322] kavl-i celīlinde nedāmet maᶜnāsınadır. Ve lafz-ı mezbūr temessük ve iltizām maᶜnālarına istiᶜmāl olunmuştur: “عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةُ الْخُلَفَاءِ بَعْدِي عَضُّوا عَلَيْهَا”[323] hadīs-i nebevīsinde “عَضُّوا عَلَيْهَا” , “اَلْزِمُوهَا” “وَاسْتَمْسِكُوا بِهَا” demektir.

---

319 “Saptıranları da hiçbir zaman yardımcı edinmiş değilim.” el-Kehf, 18/51.
320 “Allah, “Kardeşinle seni destekleyeceğiz” dedi.” el-Kasas, 28/35.
321 “Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar.” Āl-i ᶜİmrān, 3/119.
322 “O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırıp şöyle diyecektir: “Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!”” el-Furkān, 25/27.
323 Begavī, Şerhu’s-Sünne, 4/119; İbn Abdilberr, Cāmiu beyāni’l-ᶜilm, 2/923, no:1558.

MEKSŪRETU’L-ʿAYN: “عِ،ض”

• عِضِينَ [ʿiḍīne]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ﴾[324] أَيْ أَجْزَاءً

Buḫārī rahimehullāhu İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumādan rivāyet etti. Müşārün ileyh hazretleri buyurdu ki onlar Yehūd ve Nāṣārādırlar, Ḳurʾān’ı birtakım eczāya ayırdılar, baʿzına īmān ettiler ve baʿzını inkār ettiler. İntehā. Bu kelime “عُضَةٌ” lafzının cemʿi-dir. Kesrle “ثِبُونَ” ve “ظِبُونَ” zammla “ثُبَةٌ” ve “ظُبَةٌ”nin cemʿi oldukları gibi. Ve “عِضِينَ” , “عِضُونَ” un hālet-i nasbıdır. “عَضَّيْتُ الشَّاةَ” kavli “Koyunu ʿuzv ʿuzv ayırdım” demektir. Bedenden cüzʾ demek olan “عُضْوٌ”dandır. Cemʿi “أَعْضَاءٌ” gelir. Lisānımızda da istiʿmā-li şāyiʿdir. Ve Ḳurʾān’ı tecziʾe ve tefrik, gūyā ʿuzv ʿuzv ayırmak bir iki vechle tevcīh edilmiştir: Biri ānifen [84] İbn ʿAbbās hazretlerinden rivāyet olunduğu vechle ehl-i kitābeyn [325]﴿وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ﴾ āyeti medlūlünce baʿzı āyāt ve ahkāmına ina-nıp baʿzına inanmamakla āyāt ve ahkām-ı Ḳurʾāniyyeyi ʿuzv ʿuzv yaʿnī cüzʾ cüzʾ ve kısm kısm ayırdılar demektir denildi. Bir vechi de küffār ve müşrikīn kimi kehānet dedi, kimi sihr dedi, kimi kavl-i şāʿir ve kimi esātīrü’l-evvelīn dedi. Bu sūretle gūyā kısm kısm ve cüzʾ cüzʾ ettiler. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi. Ve ʿİkrime rahimehullāhu ʿayn’ın zammı ve kesriyle de “عِضَةٌ عُضَةٌ” lügat-ı Ḳureyş’te sihr demektir dedi. Bu āyet-i kerīmenin tef-sīrinde daha bir takım akvāl var ise de mufassalātta görülür.

FASLU’L-ʿAYNİ’L-MUHMELE MAʿA’Ṭ-ṬAʾ: “ع،ط”

• عَطَاءٌ [ʿaṭāʾun]

• فِي الْقُرْآنِ كُلِّهِ

“أَعْطَاهُ مَالًا أَوْ مَا سَأَلَ أَوْ مَا اسْتَحَقَّ” denir, “Ona māl verdi” yāhūd “İstediğini verdi” yāhūd “Lāyık ve müstahak olduğu şeyʾi verdi” demek olur. “عَطَاءٌ” bundan ismdir, vergi ve bahşiş demektir. Bāb-ı sānīden “عَطَا زَيْدٌ دِرْهَمًا” denir, hemze ile yaʿnī “ifʿāl”den iki mefʿū-le taʿaddī eder: “أَعْطَاهُ زَيْدٌ دِرْهَمًا” gibi ki “Zeyd ona bir dirhem verdi” demektir. Ve “عَطِيَّةٌ” ve “عَطَاءٌ” sılaya yaʿnī vergiye ve ihsāna tahsīs olunmuştur.

MAZMŪMETU’L-ʿAYN: “عُ،ط”

324 “Ki onlar, (bir kısmına inanıp, bir kısmını inkār ederek) Kur’an’ı da parça parça edenlerdir.” el-Hicr, 15/91.

325 ““(Peygamberlerin) kimine inanırız, kimini inkār ederiz” diyenler” en-Nisāʾ, 4/150.

- عُطِّلَتْ [ᶜuṭṭilet]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ﴾[326] أَيْ تُرِكَتْ بِلاَ رَعْيٍ

Yaᶜnī "Raᶜy ve rāᶜīsiz terk olunduğu vaktte" demektir. Bābu'l-Mīm'de "مُعَطَّلَةٍ" kelimesine nazar oluna. Ve bu bābda "الْعِشَارُ" kelimesine ircāᶜ-ı nazar oluna.

MEKSŪRETU'L-ᶜAYN: "عِ،ط"

- عِطْفِهِ [ᶜiṭfihī]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثَانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾[327]

Bābu's-[85] S̱āi'l-Müsellese'de beyān olunduğu üzere kesr ve sükūnla "عِطْفٌ" cānib ve yan tarafı demektir. İmāle manāsına olan "عَطفٌ"dendir. "عِطْفٌ"in cemᶜi "اَعْطَافٌ" , "حِمْلٌ" ve "أَحْمَالٌ" gibi ve "فِي الطَّرِيقِ عَطْفٌ" fethle şu yolda iᶜvicāc ve meyl vardır demektir ki bir yana sapar, meyl eder demek olur. Bābu's-S̱ā'da "ثَانِي عِطْفِهِ" kelimesine mürācaᶜat buyurula.

FASLU'L-ᶜAYNİ'L-MUHMELE MAᶜA'L-FĀ': "عَ،ف"

- عَفَوْنَا [ᶜafevnā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾[328] أَيْ مَحَوْنَا عَنْكُمْ ذُنُوبَكُمْ

"مَحْوٌ" maᶜnāsına olan "عَفْوٌ"dendir. "عَدَا" bābından "عَفَا الْمَنْزِلُ يَعْفُو عَفْوًا وَعُفُوًّا وَعَفَاءً" denir, "Mahv ve münderis oldu" demek olur. Ve "عَفَتْهُ الرِّيحُ" "Onu rüzgār mahv etti" demektir. Böylece lāzımen ve müteᶜaddiyen istiᶜmāl olunur. Ve terk ve iskāt ve izāle māᶜnālarına ve ziyāde ve fazla ve kesret maᶜnālarına dahi istiᶜmāl olunmuştur: "تَرَكْتُهُ" , "عَفَوْتُ الشَّعْرَ" "فَضَلَ" , "عَفَا الْمَالُ" ve "كَثُرَ" , "عَفَا الشَّيْءُ" ve "أَسْقَطْتُهُ" , "عَفَوْتُ عَنِ الْحَقِّ" ve "حَتَّى يَطُولَ" demektir. Ve seᶜa ve tākat ve meysūr maᶜnālarına da gelir. Ve "müfāᶜalet"ten "مَحَا عَنْهُ" , "عَافَاهُ اللهُ" "أَوْ أَزَالَ عَنْهُ السُّقْمَ أَوِ الْبَلَاءَ" demektir. Ve "عَافِيَةٌ" bundan ismdir. Maᶜānī-i sāiresi mahallerinde görülür.

- الْعَفْوَ [el-ᶜafve]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾[329] أَيِ الطَّاقَةَ وَالْمَيْسُورَ

"Tākat getirilen meşakkatsiz olanı ve āsān olanı iltizām eyle ve maᶜrūfla emr et"

---

326 "Gebe develer salıverildiği zaman." et-Tekvīr, 81/4.

327 "Kibirlenerek insanları Allah'ın yolundan saptırmak için" el-Hacc, 22/9.

328 "Sonra bunun ardından şükredesiniz diye sizi affetmiştik." el-Bakara, 2/52.

329 "Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir." el-Aᶜrāf, 7/199.

demektir.

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ﴾[330] أَيْ مَا فَضَلَ مِنْ نَفَقَاتِكُمْ

Yaᶜnī "Nefsiniz ve ᶜıyālinizin nafakalarından fazla ve zāid olanı" demek olur. Mā-kabline ircāᶜ-ı nazar buyurula. [86]

MAZMŪMETU'L-ᶜAYN: "عُ،ف"

- عُفِيَ [ᶜufiye]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ﴾[331] أَيْ تُرِكَ لِلْقَاتِلِ الْقِصَاصُ

"عُفِيَ", "تُرِكَ" maᶜnāsına māzī-i mebnī ᶜale'l-mefᶜūldür. "عَفَوْنَا" kelimesinde mufassalen beyān olundu, mürācaᶜat oluna.

MEKSŪRETU'L-ᶜAYN: "عِ،ف"

- عِفْرِيتٌ [ᶜifrītun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ﴾[332] شَدِيدٌ مِنْهُمْ وَقِيلَ شَدِيدٌ مَارِدٌ وَخَبِيثٌ مَارِدٌ

Ve İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumā "الْعِفْرِيتُ الدَّاهِيَةُ" buyurdu. "دَاهِيَةٌ" burada cevdet-i reʾy sāhibi, kavī, faᶜᶜāl ve cevvāl ve her hālinde muhayyir-i ᶜukūl bir cinn demektir. İsmi Ẕekvān'dır ve gayr-ı zālik denildi ve lā-yuᶜavvelu ᶜaleyhi. Aslı vech-i arz ve toprak demek olan fethateynle "عَفَرٌ" lafzıdır denilmiş. Bundan kesrle "عِفْرٌ" erkek domuzdur, kezā recül-i habīs ve dāhīye "عِفْرٌ" denir: "رَجُلٌ عِفْرٌ" denir, ve "اَلْمَرْأَةُ عِفْرَةٌ". Ve "عِفْرِيتٌ" yāʾ ve tāʾ ziyādesiyle mübālaga ifāde eder. "فُلَانٌ عِفْرِيتٌ نِفْرِيتٌ" Neᶜūzu billāhi min şerrihi.

FASLU'L-ᶜAYNİ'L-MUHMELE MAᶜA'L-ĶĀF: "عَ،ق"

- عَقِيمٍ [ᶜaķīmin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ﴾[333] هُوَ يَوْمُ بَدْرٍ لَا خَيْرَ فِيهِ لِلْمُشْرِكِينَ

"يَوْمٌ عَقِيمٌ" ehline kendinde hīçbir hayr olmayan gündür ki yevm-i Bedr fi'l-hakīka küffār ve müşrikīn için öyle oldu. Ve "يَوْمٌ عَقِيمٌ" gecesi olmayan gündür ki yevm-i kıyāmettir. "عَقِيمٌ" lafzı zammla "عُقْمٌ"dan "faᶜīl"dir, kendisi için īlād olmayan kimsedir, zeker ve ünsā müsāvīdir: "رَجُلٌ عَقِيمٌ وَامْرَأَةٌ عَقِيمٌ" denir, "عَقِيمَةٌ" denilmez. "تَعِبَ" bābından [87]

---

330 "Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan arta kalanı."" el-Bakara, 2/219.

331 "Kardeşi (öldürülenin vārisi, velisi) tarafından affedilirse" el-Bakara, 2/178.

332 "Cinlerden bir ifrit şöyle dedi." en-Neml, 27/39.

333 "Yahut da onlara kısır bir günün azabı gelip çatıncaya dek" el-Hacc, 22/55.

"عَقِمَتِ الرَّحِمُ عَقْمًا" denir. Zammla "عُقْمٌ" bundan ismdir, Türkçede buna kısır taʿbīr edilir; insānda ve hayvānda müstaʿmeldir ki döl döş yapmaz ve lā-hayre fī zālike. Binā'en ʿaleyh hayrı intāc etmeyen her şey'e de vasf olur. Meselā sāhibine nāfiʿ olmayan ʿakla "عَقْلٌ عَقِيمٌ" denir. Ve hevāsız ve şedīdü'l-harr ve kendinde salāh ve ferah ve sürūr olmayan güne "يَوْمٌ عَقِيمٌ" denir. Ve yağmursuz rüzgāra bulut tevlīd ve sevk etmediği ve yağmuru intāc etmediği için "رِيحٌ عَقِيمٌ" denir.

- قَالَ تَعَالَى شَانُهُ ﴿وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ﴾[334] أَيْ لاَ أَلِدُ
- وَ﴿وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ﴾[335] أَي الَّتِي لاَ تَحمِلُ الْمَطَرَ وَهِيَ الدَّبُورُ الَّتِي لاَ خَيْرَ فِيهَا
- وَ﴿وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا﴾[336] أَيْ لاَ يَلِدُ وَلاَ يُولَدُ لَهُ

- الْعَقَبَةَ [el-ʿaḳabete]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ﴾[337] الْعَقَبَةُ فِي الأَصْلِ الطَّرِيقُ فِي الْجَبَلِ

Yaʿnī dağ içinde olan saʿbu'l-mürūr yoldur ki bayır denir, çetin yokuştur. Burada istiʿāreten buyurulmuş. "إِقْتِحَامٌ" bir emr-i şedīde duhūl demek olmakla beyne'l-cenne ve'n-nār olan şedīdü'l-mürūr ve'l-cevāz ʿakabe-i melsāyı mürūr için sebeb olacak mücāhede-i nefs ve hevā ve şeytān istiʿāreten "عَقَبَةٌ" tesmiye olundu, nitekim iktihām-ı ʿakabe-i mezkūreyi ﴿فَكُّ رَقَبَةٍ﴾[338] ilā-āhirihi kavl-i kerīmiyle tefsīr ve tafsīl buyuruyor. "عَقَبَةٌ"nin cemʿi kesr-i ʿayn ve feth-i ḳāf'la "عِقَابٌ" gelir. "رَقَبَةٌ" ve "رِقَابٌ" gibi ve "عَقَبَاتٌ" gelir, fetehātla. Ve "عِقَابٌ" , ʿazāb ve mihnet maʿnāsına da ism olur. Vallāhu aʿlemu.

MAZMŪMETU'L-ʿAYN: "ع،ق"

- الْعُقُودِ [el-ʿuḳūdi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾[339] أَي الْعُهُودِ [88]

"عَهْدٌ" maʿnāsına olan "عَقْدٌ"ın cemʿidir. "عَهْدٌ" ile "عَقْدٌ"in farkı "عَقْدٌ" müvassak olan "عَهْدٌ"e ıtlāk olunur; "عَهْدٌ" ise mutlaktır. "عُهُودٌ"dan murād ʿumūm tekālīf-i ilāhiyyeden kāffe-i ʿibād üzerine Cenāb-ı Hakk'ın ʿakd ve ilzām buyurduğu ve ʿibādın kendi beynlerinde ʿakd ettikleri ʿuhūddan vācibü'l-vefā' olan ʿahdlerdir. Ve ʿuhūd-ı mezkūrede ehl-i tefsīrin daha başka akvāli de vardır, mufassalāta nazar oluna.

---

334 ""Ben kısır bir kocakarıyım (nasıl çocuğum olabilir?)" dedi." ez-Zāriyāt, 51/29.
335 "Ad kavminde de ibretler vardır. Hani onların üzerine köklerini kesen rüzgārı göndermiştik." ez-Zāriyāt, 51/41.
336 "Dilediği kimseyi de kısır yapar." eş-Şūrā, 42/50.
337 "Fakat o, sarp yokuşa atılmadı. Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin?" el-Beled, 90/11-12.
338 "O tutsak bir boynu çözmek(köle azat etmek) tir." el-Beled, 90/13.
339 "Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin." el-Māide, 5/1.

• الْعُقَدِ [el-ᶜuḳadi]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ﴾[340] جَمْعُ عُقْدَةٍ

Yaᶜnī düğüm demek olan "عُقْدَةٌ"nin cemᶜi ki düğümler demektir. Murād sāhire kadınların sihr için düğümleyip üfledikleri düğümlerdir.

• عُقْبَى [ᶜuḳbā]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ﴾[341]

Evāil-i bābda "عَاقَبَ" kelimesinde mufassalen mezkūrdur, mürācaᶜat oluna.

FASLU'L-ᶜAYNİ'L-MUHMELE MAᶜA'L-LĀM: "ع،ل"

• عَلَقَةً [ᶜaleḳaten]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً﴾[342] أَيْ دَمًا جَامِدًا

Biz ona kan pıhtısı deriz. Menīnin baᶜde't-tavr rahimde dem-i galīz yaᶜnī katı kan, kan pıhtısı hāline intikālidir. Cemᶜi "عَلَقٌ" gelir, fethateynle. Kāle taᶜālā ﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾[343], "الْإِنْسَانُ" ile cins murād olduğu için cemᶜ sīgasıyla beyān buyuruldu.

• عَلَا [ᶜalā]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعاً﴾[344]

• و﴿وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾[345] أَيْ تَرَفَّعَ وَتَكَبَّرَ وَتَجَبَّرَ

Bā'nın evāilinde "الْعَالِينَ" kelimesinde ānifen mufassalen beyān olundu, mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU'L-ᶜAYN; "عُ،ل" [89]

• الْعُلَى [el-ᶜulā]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّموَاتِ الْعُلَى﴾[346] جَمْعُ عُلْيَا

Ve zamm-ı ᶜayn ve kasrla "عُلْيَا" lafzı "اَعْلَى"nın teʾnīsidir. Ve "اَعْلَى"nın cemᶜi feth-i ᶜayn

340 "Düğümlere üfleyenlerin kötülüğünden" el-Felak; 113/4.
341 "İşte bu Allah'a karşı gelmekten sakınanların sonudur. İnkār edenlerin sonu ise ateştir." er-Raᶜd, 13/35.
342 "Sonra bu az suyu "alaka" hāline getirdik." el-Müʾminūn, 23/14.
343 "O, insanı "alak"dan yarattı." el-ᶜAlak, 96/2.
344 "Şüphe yok ki, Firavun yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı." el-Kasas, 28/4.
345 "Mutlaka birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı." el-Müʾminūn, 23/91.
346 "(O) yüksek gökleri yaratanın katından peyderpey indirilmiştir." Tā Hā, 20/4.

ve meddle “عَلْيَاءُ” gelir. Mārrü’z-zikr “عَالِينَ” kelimesine ircāᶜ-ı nazar buyurula.

MEKSŪRETU’L-ᶜAYN: “ع،ل”

- عِلِّيِّينَ [ᶜilliyyīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ﴾[347] جَمْعُ عِلِّيٍّ

Yaᶜnī “عُلُوٌّ”den “fiᶜᶜīl” vezninde “عِلِّيٌّ”in cemᶜidir. Ve cemᶜ olarak mevzūᶜ olup kendi lafzından vāhidi yoktur da denildi. “سِجِّينٌ” zıddıdır ki eşerr ü esfel-i derekāt-ı dūzahın ismidir. “عِلِّيُّونَ” ise eşref ve aᶜlā-yı derecāt-ı cinānın ismidir yāhūd mutlakan aᶜlā-yı emākin ve eşref-i merātibdir. Ve İbnu’l-Es̱īr *Nihāye*’de إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ لَيَتَرَاوَوْنَ أَهْلَ عِلِّيِّينَ كَمَا تَرَوْنَ الْكَوْكَبَ الدُّرِّيَّ فِي أُفُقِ السَّمَاءِ”[348] hadīs̱ini īrād edip diyor ki “عِلِّيُّونَ، اِسْمٌ لِلسَّمَاءِ السَّابِعَةِ وَقِيلَ هُوَ اسْمٌ لِدِيوَانِ الْمَلَئِكَةِ الْحَفَظَةِ تُرْفَعُ أَعْمَالُ الصَّالِحِينَ مِنَ الْعِبَادِ، وَقِيلَ أَرَادَ أَعْلَى الْأَمْكِنَةِ وَأَشْرَفَ الْمَرَاتِبِ وَأَقْرَبَهَا مِنَ اللهِ فِي الدَّارِ الْآخِرَةِ” İntehā. Bābu’s-Sīn’de “سِجِّين” kelimesine mürācaᶜat lāzımdır.

FASLU’L-ᶜAYNİ’L-MUHMELE MAᶜA’L-MĪM: “ع،م”

- عَمْرُكَ [ᶜamruke]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾[349] أَيْ وَحَيَاتِكَ

Yaᶜnī “Senin sağlığın hakkı için” demektir. Hayāta ve ᶜömre kasemdir. Hitāb Zāt-ı Risālet-penāh efendimizedir. Zammla “عُمْرٌ” lafzındandır. Bu lafz lisānımızda dahi müstaᶜmeldir ki yaşamak müddetidir. “فَهِمَ” bābından “عَمِرَ الرَّجُلُ [90] عَمْرًا بِالْفَتْحِ وَعُمْرًا بِالضَّمِّ” “Bir zamān yaşadı” demektir. “أَطَالَ اللهُ عُمْرَكَ” duᶜā-i bekā᾽ ve devām-ı hayāttır. Bunda ᶜayn’ın feth ve zammı cāizdir, lākin āyette vākiᶜ olduğu gibi kasemde ancak ᶜayn-ı meftūha ile istiᶜmāl olunur, yaᶜnī zammla “لَعُمْرُكَ” denilmez. “لَعَمْرُكَ” de lām-ı te᾽kīd ibtidā᾽ için olup haber mahzūftur, takdīri “لَعَمْرُكَ قَسَمِي”dir. Bu lafza müteᶜallik kelām ᶜayn-ı mazmūmede gelir.

MAZMŪMETU’L-ᶜAYN: “ع،م”

- عُمُرًا [ᶜumuran]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ﴾[350] أَيْ سِنِينَ وَهِيَ أَرْبَعِينَ قَبْلَ الْبِعْثَةِ

347 “Hayır (sandıkları gibi değil!) iyilerin yazısı “İlliyyūn”dadır.” el-Mutaffifīn, 83/18

348 İbnu’l-Esīr, en-Nihāye fī garībi’l-hadīs, 3/294.

349 “(Melekler Lūt’a:) “Ömrüne andolsun ki onlar (şehvetten) gözleri dönmüş hālde sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler)” dediler.” el-Hicr, 15/72.

350 “Ben sizin aranızda bundan (Kur’an’ın inişinden) önce (kırk yıllık) bir ömür yaşadım.” Yūnus, 10/16.

Yaᶜnī "Yıllarca sizin içinizde eğlendim" demektir. Bu yıllar biᶜset-i nebeviyyeden mukaddemki ᶜömr-i akdes-i risālet-penāhīdir ki kırk sene olup kırkıncı sene āhirinde daᶜvetle mebᶜūs buyuruldular. Bu āyetten gayrı her yerde "عُمُرٌ" imtidād-ı zamān-ı hayāt, müddet-i hayāttır. Zammeteynle ve zamm ve sükūnla "عُمُرٌ" ve "عُمْرٌ" maᶜnāca birdir. Bu āyette "عُمُرًا" kelimesinin kable'l-biᶜset olan kırk sene olmak üzere tefsīri kelime-i mezbūredeki tebᶜīd ifāde eden tenkīrden müstefāddır. Bu kelime "خَرَابٌ"ın nakīzi olan "عِمَارَةٌ" lafzındandır. Zamān ve müddet-i hayāta "عُمُرٌ" tesmiyesi binā-yı bedenin bekā-yı rūhla maᶜmūr kalması tasvīrine binā'endir. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta feth ve sükūnla "عَمْرٌ" ve zammeteynle "عُمُرٌ" hayātla kāim olan müddet-i ᶜimāret-i bedenin ismidir. Ve "طَالَ عُمُرُهُ"nun maᶜnāsı "طَالَ عِمَارَةُ بَدَنِهِ بِرُوحِهِ" demektir, demiş. Vallāhu aᶜlemu.

MEKSŪRETU'L-ᶜAYN: "ع،م" [91]

- عِمَارَةَ [ᶜimārate]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ﴾[351] أَيْ أَهْلَ سِقَايَةِ الْحَاجِّ وَأَهْلَ عِمَارَةِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

"سِقَايَةٌ" ve "عِمَارَةٌ" , "سَقَى" ve "عَمَرَ"nin masdarlarıdır. Müşebbehün bih ehl-i cüsselerden olmakla teşbīh cāiz olamayacağından birer muzāf takdīri lāzım gelmiştir. *Mişbāḥ*'ta "عَمَرْتُ الدَّارَ عَمْرًا بَنَيْتُهَا وَالْإِسْمُ الْعِمَارَةُ" dediğine nazaran "عِمَارَةٌ" ism olduğu anlaşılıyor. Maᶜahāzā yine takdīr-i muzāf elzemdir, zīrā siyāk-ı āyet ﴿كَمَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ olmakla maᶜnā-yı masdarī yāhūd ism-i maᶜnā şahsa teşbīh edilmiş oluyor ki cāiz olamaz. Bu kelime de ānifü'l-beyān "عَمْرٌ" ve "عُمُرٌ" māddesindendir.

FASLU'L-ᶜAYNİ'L-MUHMELE MAᶜA'N-NŪN: "ع،ن"

- عَنِيدًا [ᶜanīden]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا﴾[352] أَيْ مُعَانِدًا

"عَنِيدٌ" ve "عَنُودٌ" ve "عَانِدٌ" ve "مُعَانِدٌ" kelimeleri maᶜnāca birdir ki "bir kimse veyā bir emr üzerine muhālefetle muᶜārız" demektir. Ve "عَانِدٌ" haktan ᶜudūl ve meyl ve iᶜrāzla cevr eden kimseye de vasf olur. "جَلَسَ" bābından "عَنَدَ يَعْنِدُ عُنُودًا بِالضَّمِّ فَهُوَ عَنِيدٌ وَعَانِدٌ وَعَنُودٌ بِالْفَتْحِ" denir, bilerek hakka muhālefetle redd etmek maᶜnāsınadır. Isrār da ifāde eder. Ve "müfāᶜalet"ten "عَانَدَ يُعَانِدُ مُعَانَدَةً وَعِنَادًا فَهُوَ مُعَانِدٌ" denir ve maᶜnā-yı mezkūr murād olunur. Ve "عِنَادٌ" bundan ism de olur, lisānımızda da bu lafz ᶜaynı maᶜnāda müstaᶜmeldir.

351 "Siz hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Haram'ın bakım ve onarımını, Allah'a ve āhiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden kimse(lerin amelleri) gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında eşit olmazlar." et-Tevbe, 9/19.

352 "Hayır, umduğu gibi olmayacak. Çünkü o, bizim āyetlerimize karşı inatçıdır." el-Müddessir, 74/16.

• عَنَتِ [ʿaneti]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ﴾[353] أَيْ اسْتَأْثَرَتْ وَذَلَّتْ وَخَضَعَتْ

Bu "عَنَتْ" lafzı "عُنُوٌّ"den māzī-i müfred müʾennes-i gāibedir. "سَمَا" bābından "عَنَا يَعْنُو عُنُوًّا فَهُوَ عَانٍ" denir. "خَضَعَ" ve "ذَلَّ" demektir. [92] Feth-i mühmele ile "عَنَاءٌ" bundan ismdir. Ve "تَعِبَ" bābından "عَنِيَ عَنًا فَهُوَ عَانٍ" "Esīr oldu ve taht-ı esārete alındı, idhāl eyledi" demek olur. "عَانِي" esīrdir. Rāğıb rahimehullāhın *Mufredāt*'ta bu āyeti "عَنَتْ" kelimesi zikrinde īrād edip "أَيْ ذَلَّتْ وَخَضَعَتْ" kavliyle tefsīr etmesi agleb-i ihtimāl eser-i zuhūl olsa gerektir, zīrā sonra "عَنَا" kelimesinde tekrār mufassalen zikr ve beyān etmekle berāber evvelki kavline dāir bir şeyʾ dememiş. Ve bir gūne sebebden bahs etmemiştir. Evet zühūldür yoksa öyle bir ʿallāme-i celīlü'ş-şāndan başka bir türlüsü tasavvur olunamaz, rahmetullāhi ʿaleyhi ve cezāhu ʿannā hayren.

• الْعَنَتَ [el-ʿanete]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ﴾[354] أَيِ الزِّنَا

Bu kelime ism yaʿnī günāh ve hatāʾ ve meşakkat maʿnālarında müstaʿmel masdardır, "طَرِبَ" bābından "عَنِتَ عَنَتًا" denir. Ve fücūr ve zinā maʿnāsına da gelir, nitekim bu āyette öyledir. Ve bu maʿnāda ismdir. Hemze ile taʿaddī eder. Bābu'l-Hemze'de "أَعْنَتَكُمْ" kelimesine mürācaʿat oluna. ﴿عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ﴾[355] kavl-i kerīminde "عَنِتُّمْ" teʾvīliyle "مَشَقَّتُكُمْ، وَلِقَاؤُكُمُ الْمَكْرُوهَ" demektir. Ve "تَفَعُّلٌ"den idhāl-i ezā etmek maʿnāsınadır. "تَعَنَّتَهُ تَعَنُّتًا فَهُوَ مُتَعَنِّتٌ" "أَدْخَلَ فِيهِ الْأَذَى" demektir. Ve "مُتَعَنِّتٌ" tālib-i zelle yaʿnī bir kimsenin sürçmesini isteyen kimseye denir, gāyeti bir kimseyi her ne sūretle olursa olsun meşakkate düşürmeğe çalışan kimse demek olur.

FASLU'L-ʿAYNİ'L-MUHMELE MAʿA'L-VĀV: "ع،و"

• عَوَانٌ [ʿavānun]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ﴾[356] أَيْ نِصْفٌ يَعْنِي بَيْنَ الصَّغِيرَةِ وَالْمُسِنَّةِ

Murād orta yaşlı ne kart ne de küçük [93] yaşlı demek olur. "عَوَانٌ" cemʿi zammeteynle "عُوُنٌ" olup tahfīfen vāv'ın iskānıyla "عُونٌ" denir. Ve nisāʾ ve behāyimde kullanılır. "إِمْرَأَةٌ عَوَانٌ" denir, orta yaşlı kadın demektir.

353 "Bütün yüzler; diri, yaratıklarına hakim ve onları koruyup gözeten Allah'a boyun eğmiştir." Tā Hā, 20/111.
354 "Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir." en-Nisāʾ, 4/25.
355 "Sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir." et-Tevbe, 9/128.
356 "Mūsā şöyle dedi: "Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır."" el-Bakara, 2/68.

- عَوْرَةٌ [ᶜavratun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ﴾[357] أَيْ غَيْرُ حَصِينَةٍ

Yaᶜnī "muhāfazalı ve metīn değil, açık saçıktır" demek olur. "خَالِيَةٌ مِنَ الرِّجَالِ" demektir de denildi ki hırsız ve sāirden korkulur demek olur. Kavl-i evvele göre "عَوْرَةٌ" halel ve rahne ve Türkçe gedik maᶜnāsınadır. Kavl-i sānīye göre "خُلُوٌّ" maᶜnāsınadır, nitekim "اَعْوَرَتْ بُيُوتُ الْقَوْمِ" denir, murād kavm evlerini bırakıp gitmekle düşmana ve her bir duhūl etmek isteyene duhūl için māniᶜ kalmadı demektir yāhūd erkekleri gidip yalnız kadınları kalmakla müteᶜarrızlar için māniᶜ ve dāfiᶜ kalmadı demek. Bu sūrette büyūtun hulüvvü ricālden olur. Ve "عَوْرَةٌ" lafzı halel ve fürce ve şakk-ı cebel yaᶜnī dağ yarığı ve kalᶜa ve hisārlarda ve serhadlerde vākiᶜ gedik ve geçitlerde de kullanılır. Aslen "عَارٌ" māddesindendir ki ᶜayb ve şeyn maᶜnāsına mevzūᶜ olmakla müştakkātı birer takrīble maᶜānī-i mezkūrede istiᶜmāl olundu, nitekim körlük maᶜnāsına olan "عَوَرٌ" ki naᶜtı "اَعْوَرُ" ve müᵓennesi "عَوْرَاءُ" gelir, bundandır. Kezā "سَوْأَةٌ" ki şerᶜan ricāl ve nisāda setri vācib ve ᶜaklen ve mürüvveten keşfi ᶜayb ve kabīh olan mahal demek olur ki Türkçemizde de ᶜavret ve ud yeri taᶜbīr edilir bundandır ve ﴿أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ﴾[358] ve ﴿ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ﴾[359] āyetlerinde de bu maᶜnāyadır.

MAZMŪMETU'L-ᶜAYN: "ع،و" [94]

- عُوقِبَ وَعُوقِبْتُمْ [ᶜūḳibe ve ᶜūḳibtum]

Bu kelimeler için bu bābın evāilinde "عَاقَبَ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

MEKSŪRETU'L-ᶜAYN: "ع،و"

- عِوَجًا [ᶜivecen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا﴾[360] أَيْ لَمْ يَجْعَلْ فِيهِ الْإِخْتِلَافَ وَالتَّنَاقُضَ

Yaᶜnī "Onda elfāz ve maᶜānī ve ahkāmda tenākuz ve ihtilāf gibi bir gūne ᶜivec kılmadı" demek olur. Ve "لَمْ يُنْزِلْهُ مُخَالِفًا لِلتَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَسَائِرِ الْكُتُبِ" ᶜibārātıyla da tefsīr olunmuş ki murād tevhīde daᶜvet ve tāgūtu terk ile ᶜibādeti ilāh-ı vāhide tahsīs ve ahkām-ı sahīha-i şerᶜiyyede kütüb-i sālifeye muhālif ve mugāyir ve münākız olarak inzāl buyurulmadı

357 "Onlardan bir başka grup da, "Evlerimiz açık (korumasız)" diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi." el-Ahzāb, 33/13.

358 "Yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan" en-Nūr, 24/31.

359 "Bu üç vakit sizin soyunup dökündüğünüz vakitlerdir." en-Nūr, 24/58.

360 "Hamd, kuluna Kitab'ı (Kur'an'ı) indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan Allah'a mahsustur." el-Kehf, 18/1.

demek olur. Ve ﴿قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجاً وَاَنْتُمْ شُهَدَاءُ﴾[361] kavl-i kerīminde "مُعْوَجَّةٌ" masdardır. Ve ﴿لَا تَرٰى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا﴾[362] أَيِ انْخِفَاضًا وَلاَ ارْتِفَاعًا Yaᶜnī müstevī demek olur. Ve ﴿يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ﴾[363] أَيْ لاَ يَقْدِرُونَ أَنْ لاَ يَتَّبِعُوا وَيَمِيلُوا وَيَنْحَرِفُوا عَنْهُ Murād dāᶜīnin daᶜvet ettiği tarīkten sapamazlar demektir. Ve ﴿قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ﴾ اَيْ غَيْرَ ذِي لَبْسٍ وَاخْتِلَافٍ Yaᶜnī lafzen ve maᶜnen ve ahkāmen şekk ve ihtilāfsız demek olur. Bu kelimenin aslı hilāf-ı iᶜtidāl demek olan "عَوَجٌ" lafzıdır. Denildi ki maᶜānīde olan iᶜvicāca ᶜayn'ın kesriyle "عِوَجٌ" denir, meselā dīnde ve umūr ve muᶜāmelāt ve ahkāmda olan iᶜvicāc ve ᶜadem-i iᶜtidāl gibi. ecsām ve māddiyyātta olan iᶜvicācda ᶜayn'ın fethiyle "عَوَجٌ" denir. Ve *Mişbāḥ*'ta Ebū Zeyd'den nakl ile "كُلُّ مَا رَأَيْتَهُ بِعَيْنِكَ فَهُوَ مَفْتُوحٌ وَمَا لَمْ تَرَهُ فَهُوَ مَكْسُورٌ" kavlini īrād etmiş ise de ﴿لَا تَرٰى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا﴾[364] kavl-i kerīminde [95] zamīr-i mecrūr cibāle veyā arza rāciᶜ olduğundan bu kavl ve tahsīste nazar vardır, teᵓemmül oluna. "طَرِبَ" bābından "عَوِجَ عَوَجًا فَهُوَ أَعْوَجُ" denir, kesrle "عِوَجٌ" ismdir. Ve "قَالَ" bābından "عَاجَ بِالْمَكَانِ يَعُوجُ عَوْجًا" denir. Bu sūrette "اَقَامَ بِهِ" demek olur. Ve "عَاجَ غَيْرَهُ بِالْمَكَانِ" da denir ki "أَقَامَهُ بِهِ" demek olur. Görülüyor ki müteᶜaddī ve lāzım olarak istiᶜmāl olunuyor.

FASLU'L-ᶜAYNİ'L-MUHMELE MAᶜA'L-HĀᵓ: "ع،ه"

- عَهْد [ᶜahde]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ﴾[365] أَيْ مَا عَهِدَهُ إِلَيْهِمْ

"عَهْدٌ"den fiᶜl-i māzīdir. "عَهْدٌ" lafzı emān ve yemīn ve mevsik ve zimmet ve murākabe ve hıfz ve vasiyyet ve likāᵓ maᶜnālarına gelir. Ve ᶜaynı lafz lisānımızda da istiᶜmāl olunur. Ḳurᵓān-ı kerīm'de çok mahallerde vākiᶜ olmuştur. Mahalline göre maᶜānī-i mezkūreden biriyle tefsīr olunur. "فَهِمَ" bābından "عَهِدَ عَهْدًا" denir. Likāᵓ maᶜnāsına "عَهْدِي بِهِ قَرِيبٌ" denir ki "Yakında görüştüm" yā "gördüm" demek olur. Ve beyᶜat maᶜnāsına da istiᶜmāl olunur.

MEKSŪRETU'L-ᶜAYN: "ع،ه"

- الْعِهْنِ [el-ᶜihni]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ﴾[366]

361 "De ki: Ey Kitab ehli! (Gerçeği) görüp bildiğiniz hālde niçin Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermeğe yeltenerek inananları Allah'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz?" Āl-i ᶜİmrān, 3/99.
362 "Orada hiçbir çukur, hiçbir tümsek göremeyeceksin." Tā Hā, 20/107.
363 "O gün kendisinden yan çizmek mümkün olmayan davetçiye (İsrāfil'e) uyarlar." Tā Hā, 20/108.
364 "Orada hiçbir çukur, hiçbir tümsek göremeyeceksin." Tā Hā, 20/107.
365 "Onlar, Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan," el-Bakara, 2/27; er-Raᶜd, 13/25.
366 "Dağların atılmış renkli yün gibi olacağı günü hatırla." el-Meᶜāric, 70/9.

• و﴿وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ﴾[367] أَيْ كَالصُّوفِ

Yaʿnī "yün gibi." Ve "الْمَنْفُوشِ" , "الْمَنْدُوفِ" maʿnāsına yaʿnī ditilmiş demektir ki gāyet-i hiffet peydā etmekle havāda uçar. Murād yevm-i kıyāmette recefātın şiddetinden cibāl-i rāsiyāt ditilmiş yün gibi havāda uçarak yerle yeksān olup rūy-ı arz dümdüz olur demektir. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "اَلْعِهْنُ اَلصُّوفُ الْمَصْبُوغُ" demiş. Ve bu āyeti īrād ile "عِهْنٌ"in tahsīsi kendinde levn bulunduğu içindir kavliyle [96] dahi teʾyīd edilmiş. Ve İbnu'l-Esīr de *Nihāye*'de "اَلْعِهْنُ، اَلصُّوفُ الْمُلَوَّنُ" demiş. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi bih.

FASLU'L-ʿAYNİ'L-MUHMELE MAʿA'L-YĀʾİ'L-MUSENNĀTİ'T-TAHTİYYE: "ع،ي"

• عَيْلَةً [ʿayleten]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ اِنْ شَاءَ﴾[368] أَيْ فَقْرًا

"عَيْلَةً" fakr ve ihtiyāc ve fāka yaʿnī yoksulluktur. "سَارَ" bābından "عَالَ الرَّجُلُ يَعِيلُ عَيْلَةً وَعُيُولًا فَهُوَ عَائِلٌ" denir, "Fakīr oldu" demektir. Ve "عِيَالٌ" bir kimsenin nafakaları kendi üzerine ʿāid olan tevābiʿidir. Kūt ve nafaka husūsunda kendisine müftekır bulunmaları tasavvuruyla tesmiye olunmuştur. ﴿وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى﴾[369] kavl-i kerīmindeki "عَائِلاً" de bundandır. Evāil-i bābda "عَائِلًا" kelimesine bak. "قَالَ" bābından infāk ve iʿāşe ve tekeffül maʿnālarına "عَالَ الْيَتِيمَ يَعُولُهُ عَوْلًا وَعِيَالَةً"ve "عَالَ عِيَالَهُ، أَنْفَقَ عَلَيْهِمْ وَقَاتَهُمْ" denir. Ve bāb-ı mezkūrdan "عَالَ الْأَمْرُ عَلَيْهِ يَعُولُ عَوْلًا" denir, "ثَقُلَ" demektir. Kişiye ʿıyālinin bir bār-ı giran olduğu da zāhirdir.

• الْعَيْنَ [el-ʿayne]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ﴾[370] أَيِ الْبَاصِرَةَ

"عَيْنٌ" lafzı hāssaten göz demek olup birer ʿalāka ve takrīble eşyā-i kesīrede müstaʿmel lafz-ı müşterektir, meselā hıfz ve himāye maʿnāsına gelir: ﴿وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي﴾[371] kavl-i

367 "Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır." el-Kāriʿa, 101/5.
368 "Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar." et-Tevbe, 9/28.
369 "Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi?" ed-Duhā, 93/8.
370 "Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir." el-Māide, 5/45.
371 "Gözetimimizde yetiştirilesin diye" Tā Hā, 20/39.

kerīminde "فِي حِفْظِي وَحِمَايَتِي" demektir. Ve çeşme ve nehr ve menbaʿ-ı āb maʿnāsına gelir: ﴿فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ﴾[372] ve maʿdin maʿnāsına ﴿وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ﴾[373] أَيْ مَعْدِنَ النُّحَاسِ Yaʿnī "İzābe ile isāle ettik" demek. Ve şeyʾin nefsine ve kendine denir. Ve derāhim, denānīre ve diz kapağına ki ʿuzv-ı maʿlūmdur "عَيْنٌ" denir, maʿānī-i sāirede de kullanılır. Mahalli mufassalāt-ı kütüb-i lügattır.

- عَيْنٍ آنِيَةٍ [ʿaynin āniyetin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ﴾[374] أَيْ عَيْنٍ شَدِيدَةِ الْحَرَارَةِ [97] وَقَدِ انْتَهَى حَرُّهَا الْغَايَةَ

Yaʿnī "sıcaklığı son dereceye erişmiş çeşmeden menbaʿdan yā nehrden" demek olur. "عَيْنٌ" lafzı ānifen beyān olundu. Burada bahs "آنِيَةٌ" kelimesindedir. Bunun mahalli Bābu'l-Hemze ise de Sicistānī rahimehullāhu Bābu'l-ʿAyn'da zikr etmiş, biz de öylece ibkā ettik. "آنِيَةٌ" kelimesine gelince ikinci bābdan "رَمَى يَرْمِي" gibi "أَنَى يَأْنِي أَنْيًا فَهُوَ آنٍ" denir, "حَانَ وَأَدْرَكَ" demektir ki bir şeyʾin vakti gelmek ve yetişmek ve gāyetine ermek maʿnālarını ifāde eder, kāle taʿālā: ﴿يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ﴾[375] أَيْ شَدِيدُ الْحَرَارَةِ Gūyā sıcaklığı son dereceye ermiş pek sıcak su demek olur. Bu "آنٍ" kelimesi aslen "آنِي" olup "قَاضٍ" gibi menkūstur. ﴿تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ﴾[376] kavl-i kerīminde "عَيْن" çeşme ve pınar maʿnāsına müʾennes olmakla "آنٍ" lafzının müʾennesi olan "آنِيَةٍ" ile sıfatlanmıştır. Maʿnā ﴿يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ﴾[377] da olduğu gibidir. Ve "آنٍ" lafzı zamāndan bir sāʿat-i latīfe ve içinde bulunulan sāʿat yaʿnī hāl maʿnālarına mevzūʿdur. Cemʿi "أَوَانٌ" ve "آنَاءٌ" gelir.[378] ﴿آنَاءَ اللَّيْلِ﴾ أَيْ سَاعَاتِ اللَّيْلِ Bābu'l-Hemze'de "إِنَاهُ" kelimesinde de buna dāir kelām vardır, mürācaʿat buyurula.

- عَيِينَا [ʿayīnā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ﴾[379] أَيْ أَفَعَجَزْنَا

Bu kelime ʿacz ifāde eden "عَيٌّ"dendir. "تَعِبَ" bābından "عَيِيَ يَعْيَى عَيًّا" denir. Baʿzen māzīde idgāmla "عَيَّ" denir, "فَهُوَ عَيٌّ وَعَيِيٌّ" Bunlar "feʿil" ve "faʿīl" veznindedir. Ve "ifʿāl"den "أَعْيَانِي الْأَمْرُ" , "أَتْعَبَنِي" demektir. Ve bu bābdan lāzım ve müteʿaddī olarak da istiʿmāl olunur, meselā "أَعْيَيْتُ" , "تَعِبْتُ" ve "أَعْيَيْتُهُ" , "أَتْعَبْتُهُ" demek olur. *Mufredāt*'ta Rāğıb rahimehullāhu "إِعْيَاءٌ" yürümekten bedene [98] lāhık olan ʿaczdir. Ve sülāsīden "عِيٌّ عَيٌّ" bir işle iştigālden veyā kelāmdan insāna lāhık olan ʿaczdir diye takyīd etmiş. "عِيٌّ عَيٌّ" maʿnā-yı mezkūrda fethle ve kesrle lügattır. Vallāhu aʿlemu bihi.

---

372 "Orada akan bir kaynak vardır." el-Gāşiye, 88/12.
373 "Erimiş bakır ocağını da ona sel gibi akıttık." Sebeʾ, 34/12.
374 "Son derece kızgın bir kaynaktan içirilirler." el-Gāşiye, 88/5.
375 "Onlar, cehennem ateşi ile yüksek derecede kaynar su arasında gider gelirler." er-Rāhmān, 55/44.
376 "Son derece kızgın bir kaynaktan içirilirler." el-Gāşiye, 88/5.
377 "Onlar, cehennem ateşi ile yüksek derecede kaynar su arasında gider gelirler." er-Rahmān, 55/44.
378 "Gece saatlerinde" Āl-i ʿİmrān, 3/113; Tā Hā, 20/130; ez-Zumer, 39/9.
379 "İlk yaratmada acizlik mi gösterdik ki (yeniden yaratamayalım)?" Kāf, 50/15.

MEKSŪRETU'L-ʿAYN: "عِ،ي"

- عِيدًا [ʿīden]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيداً لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَ﴾[380] أَيْ يَوْمَ عِيدٍ

Yaʿnī "Yevm-i nüzūl-i māide bizim için bayram günü olsun" demektir. "عِيدٌ" yevm-i mücemmiʿ yaʿnī sebeb-i ictimāʿ olan her bir gündür. Ve denildi ki "يَوْمُ الْعِيدِ"in maʿnāsı sürūr ve ferahın ʿavdeti günü demektir. Ve ʿArab ʿindinde "عِيدٌ" o vakttir ki onda ferah yāhūd hüzn ʿavdet eder, yaʿnī mücerred sürūr ve feraha hāss değildir. Bu kelime "عَوْدٌ"dendir ki bir şeyʾden geçip gittikten sonra yine ona dönüp gelmektir. Ve "عِيدٌ" de "مَا يُعَاوِدُ مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى" yaʿnī vakt vakt muʿāvedet eden şeyʾdir. Şerīʿat-i ʿĪseviyyede yevm-i nüzūl-i māidedir. "يَوْمُ الْأَحَدِ"dir de denildi. Ve şerīʿat-ı garrā-yı Muḥammediyye'de yevm-i fıtr yaʿnī şevvālin ilk günü ile yevm-i nahra yaʿnī kurbān bayrāmına tahsīs kılındı. Ve sürūra mahsūs bir gün ittihāz edilmekle her bir yevm-i meserrete de "عِيدٌ" denildi. Cemʿi "أَعْيَادٌ" gelir. "اَلْجُمُعَةُ مِنْ أَعْيَادِ الْمُؤْمِنِينَ"

- الْعِيرُ [el-ʿīru]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ﴾[381] أَيِ الْقَافِلَةُ

Murād ehl-i kāfiledir. Muzāf mukadderdir, yaʿnī kārvān halkı demek olur. وَكَذَا فِي ﴿وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ﴾[382] ve ﴿وَاسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَاِنَّا لَصَادِقُونَ﴾[383] أَيِ الْقَافِلَةَ "عِيرٌ" lafzı aslen taʿām yüklü deve katārı maʿnāsına olup sonra tevsīʿan [99] her bir katara ve kāfileye de "عِيرٌ" denildi. Vallāhu aʿlemu.

- عِينٌ [ʿīnun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَحُورٌ عِينٌ﴾[384]

- و﴿وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ﴾[385] أَيْ وَاسِعَاتِ الْأَعْيُنِ

Yaʿnī "büyük gözlüler" yāhūd "gözleri büyükler" demektir. Bu kelime "عَيْنَاءُ" naʿtının cemʿidir. Müzekkeri "اَعْيَنُ"dir. "رَجُلٌ أَعْيَنُ وَامْرَأَةٌ عَيْنَاءُ" denir ki "büyük gözlü" demektir.

---

380 "Meryem oğlu İsa, "Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun." dedi." el-Māide, 5/114.

381 "Sonra da bir çağırıcı şöyle seslendi: "Ey kervancılar! Siz hırsızsınız."" Yūsuf, 12/70.

382 "Kervan (Mısır'dan) ayrılınca babaları, "Bana bunak demezseniz, şüphesiz ben Yūsuf'un kokusunu alıyorum" dedi." Yūsuf, 12/94.

383 "Bulunduğumuz kent halkına ve aralarında olduğumuz kervana da sor. Şüphesiz biz doğru söyleyenleriz." Yūsuf, 12/82.

384 "İri gözlü huriler de vardır." el-Vākıʿa, 56/22.

385 "Yanlarında bakışlarını yalnızca kendilerine çevirmiş iri gözlü eşler vardır." es-Sāffāt, 37/48.

ᶜUmūmen memdūh ve hāssaten ᶜinde'l-ᶜArab mahbūb ve mergūbdur. Göz demek olan feth-i ᶜayn ile "عَيْنٌ" lafzındandır. Bu faslın evvelinde beyān olundu.

- عِيشَةٍ [ᶜīşetin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ﴾[386] أَيْ فِي حَيَاةٍ مَرْضِيَّةٍ

Bu kelime "عَيْشٌ"dendir ki hayvāna mahsūs hayāttır, binā'en ᶜaleyh ahasstır, çünkü "حَيَاةٌ" Bārī taᶜālā hazretlerinde ve melek ve insān ve hayvānda kullanılır ki mutlak diri ve dirilik maᶜnāsınadır. "عَيْشٌ" ise kıvām ve devāmı gıdāya müftekır bir hayāt-ı muvakkat olmakla yalnız insān ve hayvāna ıtlāk olunur. Bu lafzdan "لِمَا يُتَعَيَّشُ بِهِ" için yaᶜnī taᶜām ve şerāb ve sāir taᶜayyüş edilen şey' için "مَعِيشَةٌ" lafzı müştak kılınmıştır ki ona geçinecek deriz ve geçim ve yaşamak ve yaşayış da deriz. "كَالَ" bābından "عَاشَ يَعِيشُ عَيْشًا" denir, yaşamak maᶜnāsınadır. "عَاشَ خَمْسِينَ عَامًا" "Elli yıl yaşadı" demek olur. Ve "رَاضِيَةٌ", "عِيشَةٌ"e sıfat vākiᶜ olmakla "مَرْضِيَّةٌ" ile müfesserdir ki "fāᶜil" bi-maᶜnā "mefᶜūl" olur.

386 "Artık o, hoşnut bir hayat içindedir." el-Hākka, 69/21; el-Kāriᶜa, 101/7.

BĀBU’L-ĠAYNİ’L-MUʿCEME

FASLU’L-ĠAYNİ’L-MUʿCEME MAʿA’L-ELİF: “غَ، ا”

- الْغَارِمِينَ [el-ġārimīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا [100] وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ﴾[387] أَيْ أَهْلِ الدَّيْنِ

Yaʿnī “borçlular” demektir. Ancak “غَـارِمٌ”in nazar-ı şerʿde sadakaya kesb-i istihkāk etmesi li-gayri maʿsiyetin medyūn olmasıyla meşruttur, yaʿnī hevesāt u şehevāt-ı nefsāniyye ve īkāʿ-ı mezālim uğrunda irtikāb edilen deyn sāhibi tevbeye icbār için bundan mehcūrdur. Bu kelime aslen “غُـرْمٌ” lafzındandır. Lafz-ı mezkūr deyn ve diyet gibi edāsı vācib olmayarak bir kimsenin gerek kendi nefsine gerek gayra lāzım kıldığı şeyʾdir; lisānımızda cerīme ve angarya ve bac taʿbīr edilen şeyʾler gibi. “تَعِبَ” bābından “غَرِمَ غَرَمًا وَمَغْرَمًا وَغَرَامَـةً فَهُـوَ غَـارِمٌ وَغَرِيمٌ” denir. Hemze ve tadʿīf ile taʿaddī eder: “اَغْرَمْتُهُ” ve “غَرَّمْتُهُ” denir, “جَعَلْتُهُ غَارِمًا” demek olur. Ve “غَرِمَ”, “خَسِرَ” maʿnāsına da gelir: “غَرِمَ فِي تِجَارَتِهِ”, “خَسِرَ” demektir. *Mufredāt*’ta Rāġıb rahimehullāhu “غُرْمٌ” li-gayri cināyetin ev hiyānetin insāna mālında isābet eden zarardır demiş. Ve “غَارِمٌ” borçluya dendiği gibi alacaklıya da denir. Bu sūrette azdāddan olur. Ve fethle “غَرَامٌ” ʿaşk ve bir şeyʾe pek düşkünlük ve şerr-i dāim ve ʿazāb maʿnālarına da gelir. Ve şiddet ve musībetten insāna isābet eden şeyʾe de denir, ke-mā se-yecīʾu.

- غَائِظُونَ [ġāʾiẓūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ﴾[388] أَيْ لَفَاعِلُو مَا يُغَيِّظُنَا

387 “Sadakalar (zekātlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekāt toplayan memurlar, kalpleri İslam’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir.” et-Tevbe, 9/60.

388 “Şüphesiz onlar bize öfke duyuyorlar.” eş-Şuʿarāʾ, 26/55.

Yaᶜnī “Bizi gayzlandıracak ve igzāb edecek ve öfkelendirecek şeyᵓ yapanlardır.” Eşedd-i gazab maᶜnāsına olan “غَيْظٌ”dandır. “سَارَ” bābından “غَاظَهُ يَغِيظُهُ غَيْظًا فَهُوَ غَائِظٌ” denir. Ve “إِفْعَالٌ”den “أَغَاظَهُ” maᶜnāsına da “غَاظَهُ” [101] gibidir. Ve “tefaᶜᶜul”den “تَغَيُّظٌ” izhār-ı gayzdır. Ve ekser-i sadrdan mesmūᶜ olan savt ile zāhir olan “غَيْظٌ”a denir, ke-mā fī kavlihi taᶜālā: [389]﴿سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا﴾ Türkçe bundan gümürdenmek taᶜbīr edilir. Bābu’t-Tā’da “تَغَيُّظًا” kelimesine mürācaᶜat oluna.

• الْغَائِطِ [el-ġāᵓiṭi]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ﴾[390] أَيِ الْمُطْمَئِنِّ مِنَ الْأَرْضِ

“مُطْمَئِنٌّ” arz-ı vāsiᶜadan mahall-i sükūndur. Ve çukurca mahal demek olur. Burada murād müsterāhtır, kazā-i hācet edecek mahal demektir. Kavm-i necīb ü nezīh-i ᶜArab kazā-i hācet için “غَائِطٌ” e yaᶜnī “مُطْمَئِنٌّ” e giderlerdi, çünkü nezāhet-i tabᶜlarından hāneleri dāhilinde hattā karībinde bile mahsūs müsterāh yaᶜnī halā ve kenīfin vücūdunu istikzār ederlerdi, bināᵓenᶜaleyh hārice uzağa giderlerdi. Sonra lafz-ı “غَائِطٌ”le hadesten kināyet edildi. Ve “قِذْرٌ”e yaᶜnī tabīᶜat-ı insāniyyenin ifrāz ettiği şeyᵓ-i müstakzere de ıtlāk olundu. Ve “تَفَعُّلٌ”den “تَغَوَّطَ الرَّجُلُ” kavli “Kazā-i hācet etti” demektir. Ve“غَوْطَةٌ” suya girmek ve dalmak maᶜnāsına da gelir. Bāb-ı evvelden “غَاطَ فِي الْمَاءِ يَغُوطُ غَوْطَةً” denir, “Suya girdi ve daldı” demektir.

• الْغَابِرِينَ [el-ġābirīne]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ﴾[391] أَيِ الْبَاقِينَ أَوِ الْمَاضِينَ

Yaᶜnī “kalanlarda” yāhūd “geçenlerde” demektir. Fethle “غَبْرٌ”dendir, “قَعَدَ” bābından “غَبَرَ غُبُورًا فَهُوَ غَابِرٌ” kendiyle berāber olanlar geçip gittikten sonra meks eden kimseye“غَابِرٌ” denir. “الْغَابِرِينَ” bunun cemᶜidir. Ve “غَابِرٌ” bākī maᶜnāsına olduğu gibi, māzī maᶜnāsına da istiᶜmāl olunmakla azdāddan olur. Ḳurᵓān-ı kerīm’de müteᶜaddid mahallerde vākiᶜ olup bākī ve māzī ile tefsīr olunmuştur. [102] Ve baᶜzı müfessirīn tarafından أَيِ الْبَاقِينَ “الْغَابِرِينَ” فِي طُولِ الْعُمُرِ ᶜibāretiyle tefsīr olunmuştur. Bu sūrette terceme-i nazm-ı kerīmde ancak müsinn yaᶜnī yaşlılar ihtiyārlar arasında bir ᶜacūz denir ki murād Lūṭ ᶜaleyhi’s-selāmın kendine mutīᶜa olmayan zevcesidir. Vallāhu aᶜlemu.

• غَاشِيَةٌ [ġāşiyetun]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللهِ اَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾[392] أَيْ نِقْمَةٌ تَغْشَاهُمْ

389 “Onun müthiş kaynamasını ve uğultusunu işitirler.” el-Furkān, 25/12.

390 “Veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince” en-Nisāᵓ, 4/43; el-Māide, 5/6.

391 “Geri kalanlar arasındaki yaşlı bir kadın hariç” eş-Şuᶜarāᵓ, 26/171; es-Sāffāt, 37/135.

392 “Yoksa Allah tarafından kendilerini kuşatacak bir azabın gelmeyeceğinden veya onlar farkında olmadan kıyametin ansızın gelip çatmayacağından emin mi oldular?” Yūsuf, 12/107.

Yaᶜnī “ᶜazābullāhtan onları ihāta edecek, bürüyecek bir ᶜukūbet ve şiddet” demek olur, örtmek ve bürümek maᶜnāsına olan “غَشْيٌ”dendir. “تَعِبَ” bābından غَشِيَهُمْ يَغْشَاهُمْ غَشْيًا فَهُوَ غَاشٍ وَهِيَ غَاشِيَةٌ” denir. Ve “غِشَاءٌ” lafzen ve maᶜnen “غِطَاءٌ” gibidir. Sülāsīden “غَشِيَهُ” ve “tefᶜīl”den “غَشَّاهُ” ve “tefaᶜᶜul”den “تَغَشَّاهُ” birdir. Ve lafz-ı mezkūrla baᶜzen cimāᶜdan da kināyet edilir. Kāle taᶜālā: ﴿فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا﴾[393] أَيْ عَلاَهَا بِالنِّكَاحِ أَيْ وَطِئَهَا وَجَامَعَهَا ve ﴿هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾[394] kavl-i celīlinde “غَاشِيَة” kıyāmetle tefsīr olunmuştur, zīrā kıyāmet arzı ve ehl-i arzı tamāmen bürür, ihāta eder. Ve “غَاشِيَةٌ”in cemᶜi “غَوَاشٍ”dir. Kāle taᶜālā: ﴿لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ﴾[395] أَيْ مَا يَغْشَاهُمْ وَيُغَطِّيهِمْ مِنْ أَنْوَاعِ الْعَذَابِ Bābu’t-Tā’da “تَغَشّٰيهَا” kelimesinde de zikri sebk etti. Bābu’l-Yā’da da “يَغْشَى” kelimesinde de zikr olunur.

- غَاسِقٍ [ġāsiḳin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ﴾[396] يَعْنِي اللَّيْلِ إِذَا دَخَلَ ظَلاَمُهُ فِي كُلِّ شَيْءٍ

Murād “gecenin koyu karanlığı her şeyᵓe sereyān ettiği vakt”tir ki onda muhtemel ve mutasavver ve meknūn olan şürūru taᶜdāda [103] hācet yoktur. Bu kelime aslen zulmet maᶜnāsına olan “غَسَقٌ”den “fāᶜil”dir, ke-mā kāle taᶜālā: ﴿أَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ﴾[397] أَيْ إِلَى إِقْبَالِ ظُلْمَتِهِ Murād vakt-i zevālden zulmet-i leyle kadar olan zuhr ve ᶜasr ve akşam ve yatsı namāzlarıdır. Yatsı şafakın tamāmen gaybūbetiyle zulmetin tahakkukunda dāhil olur. “جَلَسَ” bābından “غَسَقَ يَغْسِقُ غُسُوقًا فَهُوَ غَاسِقٌ” denir ki şafakın zevāliyle zulmetin iştidādı vaktidir. Ve “غَاسِقٌ” kamerin husūfta karardığı hālettir. Denildi ki ﴿وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ﴾[398], “إِذَا دَخَلَ فِي الْخُسُوفِ” demek olur. Bu maᶜnā şu hadīs-i nebevī ile teᵓeyyüd eder, nitekim Tirmiẕī rahimehullāhu Ummu’l-muᵓminīn ᶜĀişe radıyallāhu ᶜanhādan rivāyet etti, müşārün ileyhā buyurdu ki “إِنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم نَظَرَ إِلَى الْقَمَرِ فَقَالَ يَا عَائِشَةُ اسْتَعِيذِي بِاللهِ مِنْ شَرِّ هَذَا فَإِنَّ هَذَا هُوَ الْغَاسِقُ إِذَا وَقَبَ”[399] Bu hadīs, hasen ve sahīhtir. Ve “غَاسِقٌ” nāibe-i leyldir ve berddir ve Süreyyā’nın sukūtu yaᶜnī gaybūbetidir de denildi. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi bihi. Ve “غَسَقٌ” māddesi maᶜānī-i sāireye de gelir, karīben beyān olunur.

- الْغَارِ [el-ġāri]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللهُ إِذْ اَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ﴾[400] أَيْ

393 “(İnsan) eşiyle birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır)” el-Aᶜrāf, 7/189.
394 “Dehşeti her şeyi kaplayan felaketin haberi sana geldi mi?” el-Gāşiye, 88/1.
395 “Onlar için cehennem ateşinden döşek, üstlerinde de cehennem ateşinden örtüler var.” el-Aᶜrāf, 7/41.
396 “Karanlığı çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden” el-Felak, 113/3.
397 “Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl.” el-İsrāᵓ, 17/78.
398 “Karanlığı çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden.” el-Felak, 113/3.
399 Tirmizī, Tefsīr, 94, no:3366.
400 “Eğer siz ona (Peygamber’e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkār edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke’den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada

ثُقْبٍ عَظِيمٍ فِي جَبَلِ ثَوْرٍ

Yaᶜnī cebel-i sevrde vākiᶜ bir büyük oyuktur. Biz bunda mağara lafzını kullanırız, kehf de denir, lākin lügatlerin ᶜibārātında istinbāt olunan “غَارٌ” tabīᶜī olan “كَهْفٌ” sunᶜī yaᶜnī insānların nakr ve naht ettiği ve oyduğuna deniyor. Cebel-i Sevr, Mekke-i mükerreme’nin cānib-i yemīninde bir sāᶜatlik mesāfede vākiᶜ bir cebel-i maᶜrūftur ki hicret-i seniyye-i nebeviyyede bir müddet ondaki gār-ı mübārekte Hazret-i Ṣiddīḳ’la ihtifāᵓ buyurulmuştu. Bu kelime aslen çukur [104] yer demek olun “غَوْرٌ” lafzındandır. Ve lafz-ı mezkūr her şeyᵓin kaᶜrına ve bir şeyᵓin zīr-i zemīne batmasına da denir. “غَارٌ”ın ceᶜmi kesrle “غِيرَانٌ” ve tasgīri “غُوَيْرٌ” gelir. Evāhir-i faslda “غَوْرًا” ve Bābu’l-Mīm’de “مَغَارَاتٍ” kelimelerine de nazar oluna.

FASLU’L-ĠAYNİ’L-MUᶜCEME MAᶜA’L-BĀᵓİ’L-MUVAHHADE: “غ،ب”

- غَبَرَةٌ [ġaberatun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ﴾[401] أَيْ غُبَارٌ

Yaᶜnī “toz” demektir. Zammla “غُبَارٌ” ve fethateynle “غَبَرَةٌ” birdir. Ve zamm ve sükūnla “غُبْرَةٌ” boz renk demektir. Ve “غَبَرَ الْغُبَارُ” denir, “Toz kalktı” demektir, lisānımızda da “Toz tozudu” taᶜbīri vardır. Bu āyette bununla murād gam ve elem ve havf ve haşyetten vechde zāhir olan āsār-ı keder ve tagayyür-i levn-i vechdir ki kararıp bozarmaktır. Ve “غَبَرٌ” māddesi maᶜānī-i sāireye de kullanılır. “قَعَدَ” bābındandır. “الْغَابِرِينَ” kelimesine ircāᶜ-ı nazar buyurula.

FASLU’L-ĠAYNİ’L-MUᶜCEME MAᶜA’S-S̱Āᵓİ’L-MUSELLESE: “غ،ث”

MAZMŪMETU’L-ĠAYN: “غُ،ث”

- غُثَاءً [ġus̱āᵓen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً﴾[402] أَيْ هَلْكَى كَالْغُثَاءِ وَهُوَ حَمِيلُ السَّيْلِ

Yaᶜnī selin sürüp getirdiği ot ve çörçöp demektir ki kuruyup kararıp mahv ve helāk olur gider ve ondan hīçbir eser kalmaz. Murād bi’l-külliyye ve bi’l-merre helāk ettin şöyle ki bir kimse ve bir eser kalmadı demek olur. “غُثَاء” aslen kurumuş ottur ki ufalanıp mahv

bulunuyorlardı.” et-Tevbe, 9/40.

401 “O gün nice yüzler de vardır ki, toz toprak içindedirler.” ᶜAbese, 80/40.

402 “Derken onları o korkunç ses kaçınılmaz olarak kıskıvrak yakalayıverdi de kendilerini çörçöp yığını hāline getirdik.” el-Müᵓminūn, 23/41.

olur. Bundan helāk maᶜnāsı alındı. Ve kezā fī kavlihi taᶜālā: ﴿فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى﴾[403] أَيْ كَحَشِيشٍ يَابِسٍ أَسْوَدَ “Kuru ot gibi ki karardı” demek olur, nitekim ot kuruyup eskiyince [105] kararıp mahv olur. “أَحْوَى” levni sevāda māil esmer kimseye naᶜttır. Müᵓennesi ḥāᵓ ve vāv-ı müşeddedenin fethiyle “حَوَّاءُ”dır. Bu āyette “أَسْوَدُ” maᶜnāsına alındı.

FASLU’L-ĠAYNİ’L-MUᶜCEME MAᶜA’D-DĀLİ’L-MUHMELE: “غ،د”

- غَدَقًا [ġadeḳan]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا﴾[404] أَيْ كَثِيرًا

Fethateynle “غَدَقٌ” kesīr demektir. “طَرِبَ” bābından “قَدْ غَدِقَتِ الْعَيْنُ غَدَقًا، كَثُرَ مَاؤُهَا فَهِيَ غَدِقَةٌ” denir. Ve “غَدِقَ الْمَطَرُ غَدَقًا أَيْ كَثُرَ” ve “ifᶜāl”den “أَغْدَقَ إِغْدَاقًا” dahi denir, maᶜnā birdir.

- غَدَوْتَ [ġadevte]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ﴾[405] يَعْنِي وَاذْكُرْ إِذْ خَرَجْتَ مِنْ بَيْتِ عَائِشَةَ صَبَاحًا

Yaᶜnī “Hazret-i ᶜĀişe’den sabāh vakti erkenden çıktığın vakti yād eyle” demek olur. Zammeteynle “غُدُوٌّ”dendir. “قَعَدَ” bābından “غَدَا يَغْدُو غُدُوًّا” denir. “خَرَجَ وَذَهَبَ غُدْوَةً” demektir. “غُدْوَةٌ” sabāh namāzıyla tulūᶜ-ı şems beyninde olan vakttir. Bu maᶜnā asldır, sonra kesret-i istiᶜmāl ile her ne zamān olursa mutlakan zehāb ve intılāk maᶜnāsına istiᶜmāl olundu. Bināᵓenᶜaleyh “غَدَا مِنْ بَيْتِهِ” , “خَرَجَ وَذَهَبَ” Yaᶜnī “Çıkıp gitti” demek olur. Ve fethle “غَدَاةٌ” , “ضَحْوَةٌ” yaᶜnī kuşluk vaktidir. Ve ﴿بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ﴾[406] kavlinde sabāh ve akşam demek olup bir fiᶜlin yā bir kimsenin bir fiᶜlde devām ve istimrārını ifāde eder. Ve maᶜānī-i sāiresi mahallerinde beyān olunur.

- غَدٍ [ġadin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ﴾[407] أَيْ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ

Yaᶜnī “kıyāmet günü için” demektir. “غَدٌ” lafzı içinde bulunulan gün veyā gecenin ertesidir ki yarın taᶜbīr edilir. Hayāt-ı dünyā bir gün tasavvur [106] olunmakla yevm-i kıyāmet onun ertesi olur. ﴿أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا﴾[408] ve ﴿وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا﴾[409] ve emsālinde hep yarın demektir.

---

403 “Sonra da onları çürüyüp kararmış çörçöpe çevirendir.” el-Aᶜlā, 87/5.

404 “Eğer yolda dosdoğru olurlarsa mutlaka onlara bol yağmur yağdırırız.” el-Cinn, 72/16.

405 “Hani sen mü’minleri (Uhud’da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken ailenden (evinden) ayrılmıştın.” Āl-i ᶜİmrān, 3/121.

406 “sabah akşam” el-Enᶜām, 6/52; el-Kehf, 18/28.

407 “Herkes, yarın için önceden ne göndermiş olduğuna baksın.” el-Haşr, 59/18.

408 “Yarın onu bizimle beraber gönder.” Yūsuf, 12/12.

409 “Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez.” Lokmān, 31/34.

- غَدَاءَنَا [ġadāᵓenā]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا﴾[410] هُوَ مَا يُؤْكَلُ أَوَّلَ النَّهَارِ

Yaᶜnī kuşluk taᶜāmı, sabāh yemeği demektir. Ānifü’l-beyān “غَـدٌ” lafzından meᵓhūzdur. “غَدَاءٌ” ġayn’ın fethi ve āhirinde hemze ile taᶜām-ı mezkūra ıtlāk olunur, nitekim akşam demek olan “عَشِيٌّ”den meᵓhūz “غَدَاءٌ” vezninde “عَشَاءٌ” akşam taᶜāmıdır.

MAZMŪMETU’L-ĠAYN: “غُ،د”

- غُدُوُّهَا [ġuduvvuhā]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ﴾[411] أَيْ سَيْرُهَا مِنَ الصُّبْحِ إِلَى الزَّوَالِ مَسِيرَةُ شَهْرٍ وَسَيْرُهَا مِنَ الزَّوَالِ إِلَى الْمَغْرِبِ مَسِيرَةُ شَهْرٍ

Yaᶜnī “Sabāhtan öğleye kadar olan seyri bir aylık yoldur ve öğleden akşama kadar olan seyri bir aylık yoldur” demek olur. Bu kelimede “غَدٌ”dendir. Ānifü’l-beyān “غَدَوْتَ” kelimesine mürācaᶜat buyurula.

FASLU’L-ĠAYNİ’L-MUᶜCEME MAᶜA’R-RĀᵓ: “غَ،ر”

- غَرَامًا [ġarāmen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا﴾[412] أَيْ هَلاَكًا وَمُلِحًّا

Yaᶜnī “ilhāh ve devām edici” “عَذَابًا لَازِمًا” yaᶜnī gayr-ı mufārık ve “شَرًّا لَازِمًا” ve “هَلَاكًا دَائِمًا” ᶜibārātıyla tefsīr edilmiştir. Bu kelime “غُرْمٌ”dendir. Bu bābın evvelinde “الْغَارِبِينَ” kelimesine mürācaᶜat oluna.

- غَرَّ [ġarra]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ﴾[413] أَيْ أَغْفَلَ مُحَمَّدًا وَأَصْحَابَهُ دِينُهُمْ يَعْنِي تَوْحِيدُهُمْ

Yaᶜnī “Dīnleri tevhīdleri, Muḥammed ve ashābını magrūr etti, igfāl etti” yaᶜnī aldattı demek olur. “غُـرُورٌ” [107] lafzındandır. “قَعَـدَ” bābından “غَـرَّ يَغُـرُّ غُـرُورًا فَهُـوَ غَـرُورٌ بِالْفَتْحِ وَذَاكَ مَغْـرُورٌ” denir, “خَدْعَـةٌ” maᶜnāsına müteᶜaddīdir. Ve “ضَـرَبَ” bābından “غَـرَّ يَغِـرُّ غَـرَارَةً فَهُـوَ غَـارٌّ”

---

410 “Oradan uzaklaştıklarında Mūsā beraberindeki gence “Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük” dedi.” el-Kehf, 18/62.

411 “Süleyman’ın emrine de, sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay(lık yol) olan rüzgārı verdik.” Sebeᵓ, 34/12.

412 “Gerçekten onun azabı sürekli bir helaktir!” el-Furkān, 25/65.

413 “Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunan kimseler, “Bunları dinleri aldatmış” diyorlardı.” el-Enfāl, 8/49.

“وَغِرٌّ” denir, kesrle “جَهِلَ وَغَفَلَ فَهُوَ جَاهِلٌ وَغَافِلٌ” demektir ki lāzımdır. Rāġıb rahimehullahu *Mufredāt*’ta kesr-i muᶜceme ile “غِرَّةٌ” hālet-i yakazada olan gaflettir ve “غِرَارٌ”, “فِعَالٌ” vezninde “سِنَةٌ” ve “نُعَاسٌ” uyku ağırlığı ve uyuklamak hālinde olan gaflettir demiş. Müteᶜaddī de olur. “غَرَّهُ فَاغْتَرَّ وَيَغِرُّهُ فَيَغْتَرُّ” denir, fethle “غَرُورٌ” bātıl ve fānī maᶜnālarına geldiği gibi, şeytāna da ıtlāk olunur.

- الْغَرُورُ [el-ġarūru]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ﴾[414] هُوَ الشَّيْطَانُ

Bu āyet-i kerīmede murād şeytāndır. Ve māl ve cāh ve evlād ve ᶜiyāl ve emsāli her ne olursa olsun insānı magrūr eden şeyʾler ve nefs ve şehevāt-ı nefsāniyyeye de “غَرُورٌ” denir. Burada “شَيْطَانٌ” ile tefsīri ahbes-i “غَارِّينَ” olduğu içindir, bu da “غُرُورٌ”dandır. Tahkīki ānifen “غَرَّ” kelimesinde beyān olundu.

- غَرَابِيبُ [ġarābību]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ﴾[415] أَيْ جِبَالٌ سُودٌ شَدِيدَةُ السَّوَاد

Yaᶜnī “gāyet derecede kara dağlar” demek olur. Bunda takdīm ve teʾhīr vardır. Takdīr-i maᶜnā “سُودٌ غَرَابِيبُ” sūretindedir ki şedīdü’s-sevād olan siyāh demektir. “غَرَابِيبُ” lafzı ġayn’ın fethi ve kesriyle ve her hālde sükūn-ı rāʾ ile “غَرْبِيبٌ غِرْبِيبٌ”in cemᶜidir ki şedīdü’s-sevād Türkçe pek kara demektir. Ve “سُودٌ” lafzı kara demek olun “أَسْوَدُ”in cemᶜidir. “غَرَابِيبُ” burada maᶜnā-yı sevādın teʾkīdi içindir.

- غَرْقًا [ġarḳan]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا﴾[416] أَيْ نَزْعًا بِشِدَّةٍ

Kasemdir. Murād [108] ebdāndan kabz ve nezᶜ-i ervāha müʾekkel olan melāikedir. Maᶜnā “Tā aᶜmāk-ı ebdāndan ervāhı nezᶜ-i şedīdle nezᶜ eden melekler hakkı için” demektir. Burada “غَرْقًا”, “إِغْرَاقًا” maᶜnāsınadır. “غَرْقٌ” aslen suya batmak, boğulmak maᶜnāsına olup bundan “إِغْرَاقٌ” bir kabı tamāmen ve lebāleb doldurmak ve rāmī yaᶜnī tīr-endāz kemānı ifrātla ve son decereye kadar çekmek maᶜnāsına istiᶜmāl olunmuş. Bināʾenᶜaleyh nezᶜ-i ervāhta mübālaga ve şiddet ifādesi için ism-i masdar olan “غَرْقٌ” , “إِغْرَاقٌ” ile tefsīr olunmuş. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi bihi. Bu āyete dāir kelām Bābu’n-Nūn’da “النَّازِعَاتِ” kelimesinde görülür.

---

414 “O aldatıcı şeytan da Allah hakkında sizi aldatmasın.” Lokmān, 31/33; Fātır, 35/5.

415 “Dağlardan da beyaz, kırmızı (birbirinden farklı) çeşitli renklerde yollar (katmanlar) var, simsiyah taşlar da var.” Fātır, 35/27.

416 “Andolsun (kāfirlerin ruhlarını) şiddetle çekip çıkaranlara” en-Nāziᶜāt, 79/1.

MAZMŪMETU'L-ĠAYN: "غُ،ر"

- غُرْفَةً [ġurfeten]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً﴾[417] وَقُرِئَ بِفَتْحِ الْمُعْجَمَةِ "غَرْفَةً"

Zammla "غُرْفَة" māyiᶜāttan el ile alınan şeyᵓden iki avucunu bir biriktirip çanak şekline koyarak alınan mikdārdır. Fethle "غَرْفَةٌ" maᶜnā-yı mezkūrdan binā-i merredir ki ber-vech-i meşrūh bir defᶜa almaktır. "ضَـرَبَ" bābından "غَرَفْتُ الْمَاءَ غَرْفًا" denir, "İki avucumla suyu aldım" demektir. Ve "إِفْتِعَالٌ"den "إِغْتَرَفْتُ" dahi böyledir. Ve "غُرْفَةٌ" lafzı "عُلِّيَّةٌ" yaᶜnī çardak maᶜnāsınadır ki biz köşk taᶜbīr ederiz. Bunun cemᶜi zammla "غُـرَفٌ" ve "غُرُفَاتٌ" gelir, ke-mā kāle taᶜālā: ﴿أُولٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا﴾[418] ve ﴿لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ﴾[419] ve ﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا﴾[420] ve ﴿وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ آمِنُونَ﴾[421] Bunlar da hep köşk maᶜnāsınadır.

- الْغُرُورِ [el-ġurūri]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ﴾[422] أَيِ الْبَاطِلُ [109] الْفَانِي الَّذِي يُتَمَتَّعُ بِهِ قَلِيلاً ثُمَّ يَفْنَى وَيَزُولُ

"مَتَـاعٌ" maᶜlūm kendisiyle temettuᶜ edilen şeyᵓdir, her ne olursa, meselā kumāş ve ticāret edilen emvāl hattā ev eşyāsı dahi metāᶜdır. "غُـرُورٌ"a izāfeti sāhibini aldattığını beyān içindir. Ānifü'l-beyān "غَرَّ" kelimesine ircāᶜ-ı nazar oluna.

FASLU'L-ĠAYNİ'L-MUᶜCEME MAᶜA'Z-ZĀY: "غ،ز"

MAZMŪMETU'L-ĠAYN: "غُ،ز"

- غُزًّى [ġuzzen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى﴾[423] أَيْ غُزَاةً جَمْعُ غَازٍ

"عَدَا" bābından "غَـزَا يَغْزُو غَـزْوًا فَهُـوَ غَـازٍ" denir ki düşmanla ceng ve kıtāl etmektir. Lisān-ı

417 "Ancak eliyle bir avuç alan başka" el-Bakara, 2/249.
418 "İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin yüksek makamlarıyla mükāfatlandırılacaklar." el-Furkān, 25/75.
419 "Fakat Rabbine karşı gelmekten sakınanlar için (cennette) üst üste yapılmış ve altlarından ırmaklar akan köşkler vardır." ez-Zümer, 39/20.
420 "İman edip salih amel işleyenler var ya, onları içinden ırmaklar akan ve içinde ebedi kalacakları cennet köşklerine yerleştireceğiz." el-ᶜAnkebūt, 29/58.
421 "Onlar cennet köşklerinde güven içindedirler." Sebeᵓ, 34/37.
422 "Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir." Āl-i ᶜİmrān, 3/185; el-Hadīd, 57/20.
423 "Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında" Āl-i ᶜİmrān, 3/156.

şerᶜde iᶜlā-i kelimetüllāh yāhūd muhāfaza-i hudūd-ı bilād-ı İslāmiyye ve müdāfaᶜa-i hukūk-ı müᵓminīn için küffārla muhārebe ve mukāteledir.

FASLU’L-ĠAYNİ’L-MUᶜCEME [MAᶜA]’S-SĪNİ’L-MUHMELE: “غ،س”

- غَسَقِ [ġasaḳi]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ﴾[424] أَيْ إِقْبَالِ ظُلْمَتِهِ وَقِيلَ ظَلَامِهِ

Yaᶜnī “şafakın gaybūbetiyle gece tamām karardığı vakte” demek olur ki yatsı vaktidir. “غَسَق” lafzı için bu bābın evvelinde vākiᶜ “غَاسِق” kelimesine mürācaᶜat oluna.

- غَسَّاقًا [ġassāḳan]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا﴾[425] أَيْ مَا يَغْسِقُ مِنْ صَدِيدِ أَهْلِ النَّارِ

Yaᶜnī “ehl-i nārın vücūdundan akan irin” demektir. Sābikü’z-zikr “غَسَقٌ”dandır ki “غَاسِق” kelimesinde beyān olundu. Ve “غَسَّاقٌ” o şeyᵓ-i bāriddir ki şiddet-i bürūdetinden şeyᵓ-i hārr gibi yakar da denildi. Vallāhu aᶜlemu.

MEKSŪRETU’L-ĠAYN: “غِ،س” [110]

- غِسْلِينٍ [ġislīnin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ﴾[426] أَيْ مِنْ صَدِيدِ أَهْلِ النَّارِ أَوْ مِنْ شَجَرٍ فِيهَا

Yaᶜnī ehl-i nārın irinlerinden yāhūd cehennemde olan bir şecerin semerinden demektir. Asl “غِسْلِين” curūh yaᶜnī yara ve çıban ve dübür gaslinden çıkan gusāle yaᶜnī çirkāb-dır. Fethle “غَسْلٌ”den meᵓhūz “فِعْلِين”dir. Ve cehennemde olan şecerden murād Allāhu aᶜlem “زَقُّومٌ” olsa gerek. Neᶜūzu billāhi min ᶜazābihi ve ᶜikābihi ve nesᵓeluhu’l-ᶜāfiyete fi’d-dunyā ve’l-āhire.

FASLU’L-ĠAYN VE’Ş-ŞĪNİ’L-MUᶜCEMETEYN: “غ،ش”

- غَشّٰيهَا [ġaşşāhā]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوٰى فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰى﴾[427] أَيْ أَلْبَسَهَا مَا أَلْبَسَهَا وَيُقَالُ سَتَرَهَا مَا سَتَرَهَا

424 “Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl.” el-İsrāᵓ, 17/78.

425 “Ancak, uygun bir ceza olarak kaynar su ve irin içecekler.” en-Nebeᵓ, 78/25.

426 “Kanlı irinden başka bir yiyeceği de yoktur.” el-Hākka, 69/36.

427 “O, “Mu’tefike”yi de kaldırıp yere çarpmış ve onlara örttüğü azap örtüsünü örtmüştür.” en-Necm,

وَغطَّاهَا مَا غطَّاهَا وَهِيَ الْحِجَارَةُ الَّتِي أمْطِرَتْ عَلَيْهَا فَسَتَرَهَا

Bu kelime setr ve tagtiye maᶜnāsına olan "غَشْيٌ"den "tefᶜīl"dir. "غَشَّى يُغَشِّي تَغْشِيَةً" denir ki örtmektir. "مَا" hıcāre-i mesmūmeden ᶜibārettir. Ve "الْمُؤْتَفِكَةُ" kurā-yı kavm-i Lūṭ ᶜaleyhi's-selāmdır. Zamīrler "مُؤْتَفِكَة"ye rāciᶜdir. Bābın evāilinde vākiᶜ "غَاشِيَة" kelimesinde bu lafza müteᶜallik kelām mürūr etti.

MEKSŪRETU'L-ĠAYN: "غِ،ش"

- غِشَاوَةٌ [ġişāvetun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ﴾[428] أَيْ غِطَاءٌ

Yaᶜnī sitr, perde, örtü demek olur. Bu da "غَشْيٌ"dendir. Bundan kesrle "غِشَاءٌ" lafzen ve maᶜnen "غِطَاءٌ" gibidir. Kezā fethle "غَشْوَةٌ" ve kesrle "غِشَاوَةٌ" , "غِطَاءٌ"dır. Sālifü'l-beyān "غَاشِيَة" kelimesine nazar oluna.

FASLU'L-ĠAYNİ'L-MUᶜCEME MAᶜA'Ṣ-ṢĀDİ'L-MUHMELE: "غ،ص"

- غَصْبًا [ġaṣben]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا﴾[429] أَيْ ظُلْمًا وَجَوْرًا

"غَصْبٌ" bir şeyᵓi [111] bi-gayri hakk zulmen ve cevren bi't-tagallüb almaktır. "ضَرَبَ" bābından "غَصَبَ مِنْهُ يَغْصِبُهُ غَصْبًا فَهُوَ غَاصِبٌ وَهُمْ غُصَّابٌ بِالضَّمِّ" , "أَخَذَهُ ظُلْمًا وَجَوْرًا وَقَهْرًا" demektir. Ve "إِفْتِعَالٌ" den "إِغْتِصَابٌ" da böyledir. Ve "غَصْبٌ" bundan ism de olur. Ve gasb edilen şeyᵓe de "غَصْبٌ" denir ki "مَغْصُوبٌ" demek olur.

MAZMŪMETU'L-ĠAYN: "غُ،ص"

- غُصَّةٍ [ġuṣṣatin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ﴾[430] تَغُصُّ بِهِ الْحُلُوقُ فَلاَ يَسُوغُ

Yaᶜnī "Boğazlar, ondan kısılır da aşağı geçmez" demektir, "طَعَام"a sıfat mevziᶜindedir. Murād bir taᶜām ki boğazı kısar ve tutar ve boğazdan geçmez demek olur. Zamm-ı muᶜceme ve feth-i muhmele-i müşeddede ile "غُصَّةٌ" gam ve hasret ve "شَوْكٌ" yaᶜnī diken maᶜnālarına da müstaᶜmeldir. Cemᶜi zammla "غُصَصٌ"tır, "غُرْفَةٌ" ve "غُرَفٌ" gibi. "تَعِبَ" bābından "غَصِصْتُ بِالطَّعَامِ غَصَصًا فَأَنَا غَاصٌّ وَغَصَّانٌ" denir ki taᶜāmda olan bir hāletle boğaz kı-

53/53-54.

428 "Gözleri üzerinde de bir perde vardır." el-Bakara, 2/7.

429 "Her gemiyi zorla ele geçiren" el-Kehf, 18/79.

430 "Boğazdan zor geçen yiyecekler (vardır)." el-Müzzemmil, 73/13.

sılıp lokmanın onda tıkılmasından ᶜibārettir. İmtilāᵓ maᶜnāsına da gelir: “غَصِصْتُ بِالطَّعَامِ”, “إِمْتَلَأْتُ بِهِ” ve “غَصَّ الْمَنْزِلُ بِالْقَوْمِ” Kezā “إِمْتَلَأَ” demektir. Bu āyette “ذَا غُصَّةٍ” , “ذَا شَوْكٍ” ile de tefsīr olunmuştur ki dikenli demek olur. “قَتَلَ” bābından da lügattır. Vallāhu aᶜlemu.

FASLU’L-ĠAYNİ’L-MUᶜCEME MAᶜA’L-FĀᵓ: “غ،ف”

- غَفْلَةٍ [ġafletin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا﴾[431] أَيِ انْتِصَافِ النَّهَارِ وَاشْتِغَالِ بِالْقَيْلُولَةِ وَقِيلَ مَا بَيْنَ الْعِشَائَيْنِ يَعْنِي بَعْدَ الْمَغْرِبِ

Burada “حِينِ غَفْلَةٍ” vakt-i zevāl ile tevcīh olundu ki nāsın kaylūle zamānı olmakla [112] istirāhatla meşgūl oldukları için hīn-i gaflettir. Ve beyne’l-ᶜişāᵓeyn yaᶜnī baᶜde’l-magrib-le tevcīh edildiği, kezā ünāsın vakt-i ferāgları olmakla herkes meᵓvā ve mebītine çekil-dikleri için vakt-i gaflettir. “غَفْلَةٌ” lafzı lügatte bir şeyᵓin insānın hātırından gaybūbeti ve o şeyᵓi ᶜadem-i tezekkürüdür; biz buna lisānımızda dalgınlık deriz, sehv de denir ki insān her ān hātırında olması tabīᶜī bulunan bir şeyᵓi ve emri tezekkür ve tahattur ede-mez, hattā kendinin bu hālini de müdrik değildir, ancak ihmālen ve iᶜrāzan vākiᶜ olanda da kullanılır, nitekim﴿وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ﴾[432] ve ﴿وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾[433] ve emsāli mevāziᶜde vākiᶜ olmuştur ki kasden tegāfüldür. “قَعَدَ” bābından “غَفَلَ عَنْهُ يَغْفُلُ غُفُولًا وَغَفْلَةً وَغُفُلًا” denir. Ve “tefᶜīl”den “غَفَّلْتُهُ تَغْفِيلًا” denir, “صَيَّرْتُهُ غَافِلًا فَهُوَ مُغَفَّلٌ بِالضَّمَّتَيْنِ فَهُوَ غَافِلٌ” denir. Ve “مُغَفَّلٌ” mefᶜūl sīgasıyla fıtnat ve zekā ve dirāyeti olmayan gabī kimseye de denir. Ve “ifᶜāl” bābından “إِغْفَالٌ” da “تَغْفِيلٌ” gibidir: ﴿وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا﴾[434]

MAZMŪMETU’L-ĠAYN: “غُ،ف”

- غُفْرَانَكَ [ġufrāneke]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾[435]

Bu kelime aslen setr maᶜnāsına olan “غَفْرٌ”den masdardır. “ضَرَبَ” bābından “غَفَرَ يَغْفِرُ غَفْرًا وَغُفْرَانًا بِالضَّمِّ فَهُوَ غَافِرٌ وَالْمُبَالَغَةُ غَفَّارٌ وَذَاكَ مَغْفُورٌ لَهُ” denir. “غُفْرَانَكَ” de “غُفْرَانٌ”ın nasbı fiᶜl-i muz-merledir. Takdīri “إِغْفِرْ لَنَا غُفْرَانَكَ” ve “نَسْأَلُكَ غُفْرَانَكَ” ve “نَطْلُبُ أَوْ نَرْجُو غُفْرَانَكَ” sūretindedir. Maᶜnā Cenāb-ı Gaffārü’z-zunūb’un ᶜabd-ı müznib-i müsīᵓin günāhlarını setr ile muᵓā-haze ve ᶜukūbeti ᶜafv etmesinden ᶜibārettir. Ve “الْغَفَّارُ” esmā-i [113] hüsnādandır. Ve

431 “Mūsā halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi.” el-Kasas, 28/15.
432 “Hālbuki onlar gaflet içinde yüz çevirmekteler.” el-Enbiyāᵓ, 21/1.
433 “Onları, gaflet içinde bulunup iman etmezlerken” Meryem, 19/39.
434 “Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız kimselere boyun eğme.” el-Kehf, 18/28.
435 “Şöyle de dediler: “İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.”” el-Bakara, 2/285.

kezā "الْغَافِرُ" Ke-mā kāle taᶜālā ﴿غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ﴾[436] Ancak esmā-i ihsādan değildir. Nesᵓeluhu'l-ᶜafve ve'l-magfirete fi'd-dunyā ve'l-āhire.

FASLU'L-ĠAYNİ'L-MUᶜCEME MAᶜA'L-LĀM: "غ،ل"

- غَلَّ [ġalle]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيمَةِ﴾[437] أَيْ خَانَ

Yaᶜnī "hıyānet ettiği şeyᵓi" demek olur. Bu kelime magnemde hıyānet etmek maᶜnāsına olan "غُلُولٌ"den sīga-i māzīdir. "قَعَدَ" bābından "غَلَّ فِي الْمَغْنَمِ يَغُلُّ غُلُولًا" denir, "خَانَ فِيهِ يَخُونُ خِيَانَةً" demektir. Bu "غَلَلٌ" māddesi maᶜānī-i kesīrede müstaᶜmeldir. Kesrle "غِلٌّ" hıkd ve gışş ve ᶜadāvet-i hafiyye maᶜnāsına gelir. Bāb-ı sānīden "غَلَّ يَغِلُّ غِلًّا" denir, "حَقَدَ" ve "غَشَّ" demektir: ﴿وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا﴾[438] Ve zammla "غُلٌّ" demirden maᶜmūl halkadır ki cānī ve mecnūnun boğazlarına takılır, biz lale taᶜbīr ederiz. Cemᶜi "أَغْلَالٌ" gelir: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ﴾[439] [ve] ﴿خُذُوهُ فَغُلُّوهُ﴾[440] ve fethle "غَلَّةٌ" arzdan hāsıl olan şeyᵓdir, zerᶜ ve ismār ve icāre gibi. Bunun cemᶜi "غَلَّاتٌ" ve "غِلَالٌ" gelir. Ve maᶜānī-i sāirede istiᶜmāl olunur.

MAZMŪMETU'L-ĠAYN: "غ،ل"

- غُلْفٌ [ġulfun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ﴾[441] أَيْ مَحْجُوبَةٌ عَمَّا تَقُولُ كَأَنَّهَا فِي غِلَافٍ

Yaᶜnī "Küffār dediler: Bizim kalblerimiz gılāf içinde olan şeyᵓ gibi senin dediğin şeyᵓleri istimāᶜla kabūlden mahcūb ve memnūᶜdur." Zammla "غُلْفٌ" lafzı "أَغْلَفُ"in cemᶜidir. "أَغْلَفُ" gılāfta olan şeyᵓdir. ﴿قُلُوبُنَا غُلْفٌ﴾ "Bizim kalblerimiz gılāf içindedirler" demek olur. Bundan [114] mahcūb ve mestūr maᶜnāsına alınmış. Ve zammeteynle "غُلُفٌ" kırāᵓatine göre "غِلَافٌ"ın cemᶜidir. "غِلَافٌ" tahrīfle kılıf dediğimiz mahfazadır; bu sūrette maᶜnā-yı āyet-i kerīme "Bizim kalblerimiz mahfazalardır" yaᶜnī ᶜilm ve maᶜrifet mahfazalarıdır demek olur. Küffār bu kavlleriyle gūyā Resūlullāh'tan ve onun daᶜvet ve taᶜlīminden müstagnī olduklarını beyānla Resūl'ü istihfāf ve istiskāl etmek istiyorlar. "ضَرَبَ" bābından "غَلَفَ الرَّجُلُ السَّيْفَ يَغْلِفُ غَلْفًا" denir, "Kılıncı gılāfa, kına koydu" demek

---

436 "Günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden" el-Müᵓmin, 40/3.

437 "Hiçbir peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez. Kim hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir." Āl-i ᶜİmrān, 3/161.

438 "Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma!" el-Haşr, 59/10.

439 "Onların boyunlarına demir halkalar geçirdik, o halkalar çenelerine dayanmıştır. Bu sebeple kafaları yukarıya kalkık durumdadır." Yāsīn, 36/8.

440 "(Allah şöyle der:) "Onu yakalayıp bağlayın."" el-Hākka, 69/30.

441 "Kalplerimiz muhafazalıdır" dediler." en-Nisāᵓ, 4/155.

olur. "İfᶜāl"den istiᶜmāli eşherdir. "أَغْلَفَ الرَّجُلُ السَّيْفَ" denir. Ve "قَلْبٌ أَغْلَفُ" kavli, işittiğini hıfz edemez ve anlayamaz maᶜnāsınadır.

- غُلْبًا [ġulben]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَحَدَائِقَ غُلْبًا﴾[442] أَيْ غِلَاظَ الْأَعْنَاقِ

Hadāyıktan murād nahl yaᶜnī hurmā bāgçeleridir, bināᵓenᶜaleyh "غُلْبًا" ile vasf olunan hurmā ağaçlarıdır. "غِلَاظُ الْأَعْنَاقِ" Yaᶜnī "boyunları kalın" demek, anaç ve gövdeli ulu ağaçlar demekten kinayettir. Zammla "غُلْبٌ" boynu kalın kimsenin naᶜtı olan "اَغْلَبُ"in cemᶜidir. Müᵓennesi fethle "غَلْبَاءُ"dır; "رَجُلٌ أَغْلَبُ وامْرَأَةٌ غَلْبَاءُ" denir. Zammla "غُلْبٌ" ikisinin de cemᶜidir, yaᶜnī müᵓennesin ayrı cemᶜi yoktur.

MEKSŪRETU'L-ĠAYN: "غِ،ل"

- غِلٍّ [ġillin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ﴾[443] أَيْ عَدَاوَةٍ وَشَحْنَاءَ

Yaᶜnī düşmanlık ve bugz ve hıkd demektir. Hasedle tefsīr olunur. Ānifü'l-beyān "غَلَّ" kelimesine nazar oluna.

- غِلْظَةً [ġilẓaten]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً﴾[444] أَيْ شِدَّةً

Yaᶜnī "Düşman sizde kendilerine [115] karşı şiddet ve salābet bulsunlar, onlara ᶜunfle muᶜāmele ediniz" demek olur. Beşinci bābdan "غَلُظَ الشَّيْءُ غِلَظًا فَهُوَ غَلِيظٌ" denir, kalınlık ve katılık ve şiddet maᶜnālarına istiᶜmāl olunur. Ve kesrle "غِلْظَةٌ" bundan ismdir. "غَلِيظٌ"in cemᶜi "غِلَاظٌ" gelir.

- غِلَاظٌ [ġilāẓun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿عَلَيْهَا مَلَئِكَةٌ غِلَاظٌ﴾[445] أَيْ أَشِدَّاءُ

Yaᶜnī "katı ve şiddetle muᶜāmele ediciler" demektir. "غَلِيظٌ"in cemᶜidir. Mā-kabline bak.

442 "Sık ağaçlı bahçeler" ᶜAbese, 80/30.
443 "Biz onların kalplerinde kin namına ne varsa söküp attık." el-Aᶜrāf, 7/43; el-Hicr, 15/47.
444 "Sizde bir sertlik bulsunlar." et-Tevbe, 9/123.
445 "(O ateşin başında" gayet katı çetin melekler vardır." et-Tahrīm, 66/6.

FASLU'L-ĠAYNİ'L-MUᶜCEME MAᶜA'L-MĪM: "غ،م"

- الْغَمَامَ [el-ġamāme]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ﴾[446] أَي السَّحَاب الْأَبْيَض

Yaᶜnī "ak bulutu" demektir. "غَمَامٌ" setr maᶜnāsına olan "غَمٌّ"dandır. "قَتَلَ" bābından غَمَّهُ" "سَتَرَهُ" , الشَّيْءُ يَغُمُّهُ غَمًّا" demektir. Buluta "غَمَامٌ" tesmiyesi semāyı setr ettiği içindir. Ve hüzne de "غَمٌّ" denildiği sürūru örttüğü içindir. Ve bundan zammla "غُمَّةٌ" kürbet ve gussa ve hayret maᶜnāsına ismdir.

- غَمْرَةٍ [ġamratin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هَذَا﴾[447] أَيْ فِي جَهْلٍ يَسْتُرُهُمْ

- وَ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ﴾[448] فِي جَهْلٍ وَبَلَاهَةٍ يَغْمُرُهُمْ

Bu kelime maᶜānī-i kesīrede müstaᶜmel "غَمْرٌ" māddesindendir. Burada cehl ve humk ve belāhet maᶜnālarınadır. Ve setr maᶜnāsını da mutazammındır. "نَصَرَ" bābından قَدْ" "عَلَاهُ" , غَمَرَهُ الْمَاءُ يَغْمُرُهُ غَمْرًا" yaᶜnī "Su bastı" demek olur, "فَهُوَ غَامِرٌ". Bundan olduğu mahalli büsbütün örten çok suya da "جَمْرَةٌ" vezninde "غَمْرَةٌ" denir. Ve sāhibini bürüyen cehālet ve humk ve belāhete ve mihnet ve şiddete dahi denir. Bunda ġayn'ın zammı ile "غُمْرٌ"dur. Kesrile "غِمْرٌ" , hıkd ve hased [116] maᶜnāsınadır. Ve maᶜānī-i sāirede dahi kullanılmış, mahallerinde görülür.

- غَمَرَاتِ الْمَوْتِ [ġamerāti'l-mevti]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ﴾[449] أَيْ شَدَائِدِهِ الَّتِي تَغْمُرُهُ

Yaᶜnī "ölüm şedāidi, güçlükleri, ağrıları ve bunun īrās ettiği sekerāt ve ıztırābāt" demek olur. Ānifü'l-beyān "غَمْرَةٌ"nin cemᶜidir. Şedāid-i mevt sāhibini min-kulli'l-vücūh ve'l-ahvāl sel gibi istīlāʾ ettiği iᶜtibārla "غَمَرَات" tesmiye edilmiş.

- غَمًّا بِغَمٍّ [ġammen bi-ġammin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ﴾[450] أَيْ فَجَازَاكُمْ عِنْدَ الْهَزِيمَةِ بِغَمٍّ عَلَى غَمٍّ الْبَاءُ بِمَعْنَى عَلَى أَيْ بِفَوْتِ الْغَنِيمَةِ عَلَى فَوْتِ ثَوَابِ الْجِهَادِ

gamm-ı evvel, gamm-ı fevt-i ganīmet ve sānī, gamm-ı fevt-i sevāb-ı cihāddır. "غَمٌّ" lafzının tahkīki "الْغَمَامُ" kelimesinde mürūr etti, mürācaᶜat oluna. Burada hüzn ve gussa

446 "Bulutu üstünüze gölge yaptık." el-Bakara, 2/57.
447 "Ancak kāfirlerin kalpleri bu Kur'an'a karşı bir gaflet içindedir." el-Müʾminūn, 23/63.
448 "Cehalet içinde gaflete dalmış olan" ez-Zāriyāt, 51/11.
449 "Zalimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı hāllerini bir görsen!" el-Enᶜām, 6/93.
450 "Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi." Āl-i ᶜİmrān, 3/153.

ve keder maᶜnāsınadır.

MAZMŪMETU'L-ĠAYN: "غ،م"

• غُمَّةً [ġummeten]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً﴾[451] أَيْ ظُلْمَةٌ

"غُمَّةٌ" ve "غَمٌّ" birdir, "كُرْبَةٌ" ve "كَرْبٌ" gibi, nitekim "غُمَّةٌ" , "كُرْبَةٌ" ile de tefsīr olunmuştur. Kezā "الْغَمَام" kelimesine nazar oluna.

FASLU'L-ĠAYNİ'L-MUᶜCEME MAᶜA'N-NŪN: "غ،ن"

• غَنِمْتُمْ [ġanimtum]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا﴾[452] أَيْ مِمَّا أَصَبْتُمْ غَنِيمَةً وَمَغْنَمًا وَغُنْمًا

Kelimāt-ı mezbūre cümleten emvāl-i aᶜdā-i muhāribīnden isābet edilen ve ele geçirilen emvaldir, erzāk ve mevāşī ve esliha ve nakd ve emsāli eşyādan her birine ve ᶜumūmuna ıtlāk olunur. Bu kelimenin aslı koyun demek olan fethateynle "غَنَمٌ" lafzıdır. Sebeb ve keyfiyyet-i iştikākı mufassalātta görülür. Vallāhu aᶜlemu bi's-savāb. [117]

FASLU'L-ĠAYNİ'L-MUᶜCEME MAᶜA'L-VĀV: "غ،و"

• غَوْرًا [ġavran]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾[453] أَيْ غَائِرًا

Masdar bi-maᶜnā "fāᶜil"dir. "غَوْرٌ" aslen "قَعْرٌ" demektir. "غَوْرُ كُلِّ شَيْءٍ قَعْرُهُ" maᶜānī-i sāir hep bu asldan teşaᶜᶜub etmiştir. "قَالَ" ve "دَخَلَ" bāblarından "غَارَ الْمَاءُ يَغُورُ غَوْرًا وَغُؤُورًا فَهُوَ غَائِرٌ" denir. "سَفَلَ فِي الْأَرْضِ" Yaᶜnī "Kaᶜr-ı arza indi, battı." ve "kaᶜr-ı zemīne çekilip gitti" demek olur. Ve "غَارَتْ عَيْنُهُ" "Gözü söndü" yaᶜnī kör oldu demektir, gūyā ki göz başın içine çekildi yāhūd āb-ı çeşm veyā nūr-ı bāsıra çekildi battı demek tasavvur olunur. Ve "غَوْرٌ" pest ve alçak yere ve gurūb ve nihāyet maᶜnālarına da müstaᶜmeldir. "غَارَتِ الشَّمْسُ" , "غَرَبَتْ" ve "غَارَتِ النُّجُومُ" , "غَابَتْ" demektir. Ve "غَوْرُ الْبِلَادِ" , "مُنْتَهَاهَا" ve "غَارٌ" ve "مَغَارَةٌ" ki kehftir, "غَوْرٌ"dandır. Ānifü'l-beyān "الْغَارِ" kelimesiyle Bābu'l-Mīm'de "مَغَارَاتٍ" kelimesine de nazar oluna.

---

451 "İşiniz size dert olmasın!" Yūnus, 10/71.

452 "Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yiyin." el-Enfāl, 8/69.

453 "De ki: "Söyleyin bakalım: Suyunuz çekiliverse, size kim temiz bir akar su getirir?"" el-Mülk, 67/30.

- غَوَاشٍ [ġavāşin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ﴾[454] أَيْ أَنْوَاعِ عَذَابٍ غَشِيَهُمْ وَغَطَّاهُمْ

Yaᶜnī “Onların üzerinde türlü türlü ᶜazāblar vardır” ki onları bürümüş ve örtmüş demek olur. Sālifü’l-beyān “غَاشِيَةٌ”nin cemᶜidir. Bāb evvelinde kelime-i mezbūreye mürācaᶜat oluna.

- غَوَّاصٍ [ġavvāṣin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ﴾[455] عَطْفٌ عَلَى ﴿فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ﴾[456] أَيْ مَنْ يَغُوصُ فِي الْبَحْرِ وَيَسْتَخْرِجُ اللُّؤْلُؤَ

Yaᶜnī “Şeyātīnden ona her bir bennā᾽ yaᶜnī miᶜmār ve neccārı ve denize dalıp inci çıkaran dalgıçları müsahhar kıldık” demek olur. Suya dalmak maᶜnāsına olan “غَوْصٌ”tan sīga-i mübālagadır. [118] “قَالَ” bābından “غَاصَ فِي الْمَاءِ أَوِ الْبَحْرِ يَغُوصُ غَوْصًا فَهُوَ غَوَّاصٌ” denir, dalmak maᶜnāsınadır. Ve “غَوَّاصٌ” dalgıçtır. Ve “غِيَاصَةٌ” bundan ismdir. Bu āyette murād deryādan inci ve sāir cevāhir istihrāc edenler olduğu gibi sanāyiᶜ ve fünūnda taᶜammuk ve hazākatle aᶜmāl-i garībe ve efᶜāl-i sanāyiᶜ-i bedīᶜa vü nefīse īdāᶜ ve īcād edenlerle de tefsīr olunmuştur, nitekim ᶜulūm ve maᶜārif-i zāhiriyye vü bātıniyyede müteᶜammik ve mütebahhir ve rāsıhlara da ıtlāk olunur, “غَوَّاصُ بِحَارِ الْمَعَارِفِ وَالْحَقَائِقِ” gibi vasflar görülür.

- غَوْلٌ [ġavlun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ﴾[457] أَيْ لَيْسَ فِي تِلْكَ الْخَمْرِ غَائِلَةٌ كَغَوَائِلِ خَمْرِ الدُّنْيَا

Fethle “غَوْلٌ” ihlāk maᶜnāsınadır. “قَالَ” bābından “غَالَهُ غَوْلًا” denir, “أَهْلَكَهُ” demektir. Ve “إِفْتِعَالٌ”den “إِغْتَالَهُ” hudᶜa ile bir kimseyi ᶜale’l-gaflet katl edivermektir. Ve bundan “غَائِلَةٌ” lafzı fesād ve şerr maᶜnāsınadır. Cemᶜi “غَوَائِلُ” gelir. Binā᾽enᶜaleyh bu āyette “غَائِلَةٌ” ile tefsīr olunduğu gibi, ifsād ve ism ile de tefsīr edilmiştir. Ve mufassalātta “غَائِلَةٌ” hamr-ı dünyānın īrās ettiği envāᶜ-ı mefāsidle yaᶜnī zehāb-ı ᶜakl, vecaᶜ-ı batn ve sudāᶜ ve kay᾽ ve humār ve ᶜarbede ile tavzīh olunmuş ki şürb-i hamrın netāyic-i mezmūme vü muhribesindendir. Ve “يُنْزَفُونَ” , “يُسْكَرُونَ” ile tefsīr olunmuş. Bābu’l-Yā’da fasl-ı mahsūsuna nazar oluna.

- غَوَى [ġavā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى﴾[458] أَيْ مَا عَدَلَ صَاحِبُكُمْ عَنْ طَرِيقِ الْهُدَى وَمَا جَهِلَ

Yaᶜnī “Sāhibiniz Muḥammed ᶜaleyhi’s-salātu ve’s-selām doğru yoldan sapmadı ve cāhil

---

454 “Üstlerinde de cehennem ateşinden örtüler var.” el-Aᶜrāf, 7/41.
455 “Bina ustası olan ve dalgıçlık yapan her bir şeytanı” Sād, 38/37.
456 “Biz de rüzgārı onun buyruğuna verdik.” Sād, 38/36.
457 “Onda baş döndürme özelliği yoktur. Onlar, onu içmekle sarhoş da olmazlar.” es-Sāffāt, 37/47.
458 “Arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı.” en-Necm, 53/2.

olmadı ve cehlde münhemik değildir” [119] demek olur. Bu kelime cehlde inhimāk ve hilāf-ı reşed maʿnāsına olan “غَيٌّ”dandır. “ضَرَبَ” bābından “غَوَى يَغْوِي غَيًّا فَهُوَ غَاوٍ وَغَوِيٌّ” denir. Fethle “غَوَايَةٌ” bundan ismdir. Ve ﴿وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى﴾[459] kavl-i kerīminde “فَعَصَى بِأَكْلِ الشَّجَرَةِ فَضَلَّ عَنِ الْمَطْلُوبِ” ʿibāretiyle tefsīr olunmuş. Ve ﴿قَالَ لَهُ مُوسَى إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ﴾[460] kavl-i kerīminde “ضَالٌّ عَنِ الرَّشَدِ” ve “مُجَادِلٌ بَيِّنُ الْجِدَالِ” ʿibāretleriyle tefsīr olunmuştur. Bābu’l-Hemze’de “أَغْوَيْنَاهُمْ” kelimesine de mürācaʿat oluna.

FASLU’L-ĠAYNİ’L-MUʿCEME MAʿA’L-YĀʾİ’L-MUSENNĀTİ’T-TAHTİYYE: “غ،ي”

- الْغَيّ [el-ġayyi]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾[461]
- و﴿وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا﴾[462]
- و﴿وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾[463] أَيِ الْجَهْلِ وَالضَّلَالِ

Bābu’l-hemzede “أَغْوَيْنَاهُمْ” ve ānifen “غَوَى” kelimesinde mufassalen beyān olundu, mürācaʿat oluna. Ancak ﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا﴾[464] āyetinde ʿazāb ve helāk maʿnāsınadır.

- غَيَابَة [ġayābeti]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ﴾[465] أَيْ فِي قَعْرِ الْبِئْرِ أَوْ فِي أَسْفَلِهِ أَوْ فِي ظُلْمَتِهِ

“غَيَابَةٌ” bir şeyʾi nazar-ı nāzırdan gāib kılan şeyʾdir, her ne olursa, zulmet ve sehāb gibi. Cemʿi “غَيَابَاتٌ” gelir. “غَيْبٌ”dendir ki Fārisīde nihān denir. “بَاعَ” bābından “غَابَ عَنْهُ يَغِيبُ غَيْبًا وَغَيْبَةً وَغَيْبُوبَةً وَغُيُوبًا وَبِالْفَتْحِ غَيَابًا وَمَغِيبًا فَهُوَ غَائِبٌ وَذَاكَ مَغْيُوبٌ” denir, gözden nihān olmak maʿnāsına. Ve bi’l-cümle havāss ve kuvā-yı müdrikeden nihān olan şeyʾe de “غَيْبٌ” ve “غَائِبٌ” denir. Rāġıb rahimehullāhu *Mufredāt*’ta “وَالْغَيَابَةُ مُنْهَبَطٌ مِنَ الْأَرْضِ” kavliyle tefsīr etmiş ki çukur yer demek olur. “جُبّ” zamm ve bā-i müşeddede ile derūnu örülmemiş

---

459 “Adem Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı.” Tā Hā, 20/121.

460 “Mūsā da ona, “Belli ki sen azgın bir kimsesin” dedi.” el-Kasas, 28/18.

461 “Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır.” el-Bakara, 2/256.

462 “Ama sapıklık yolunu görseler onu (hemen) yol edinirler.” el-Aʿrāf, 7/146.

463 “Şeytanlara kardeş olanlara gelince, şeytanlar onları azgınlığın içine çekerler, sonra da bundan hiç geri durmazlar.” el-Aʿrāf, 7/202.

464 “Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevi tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır.” Meryem, 19/59.

465 “Onlardan bir sözcü, “Yūsuf’u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın ki geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın” dedi.” Yūsuf, 12/10.

kuyudur. Bābu'l-Cīm'e bak. [120]

- الْغَيْبِ وَغَيْبِهِ [el-ġaybi ve ġaybihī]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا﴾[466] أَيْ هُوَ عَالِمُ مَا غَابَ عَنْ غَيْرِهِ فَلاَ يُعْلِمُ وَلاَ يُطْلِعُ عَلَى مَا انْفَرَدَ بِعِلْمِهِ اَحَدًا سِوَاهُ

Yaᶜnī "O Allāh-ı ᶜazīmü'ş-şān kendinden gayrı yaᶜnī ins ve cinn ve melekten gāib olanı ᶜālimdir. ᶜİlminde infirād buyurduğu ve ᶜilmini kendine hāss kıldığı gaybı üzerine hīçbir kimseyi muttaliᶜ kılmaz" demek olur. Āyet-i ātiyede resūlleri istisnā buyuruyor. "غَيْبٌ" lafzına dāir kelām ānifen "غَيَابَتِ" kelimesinde mürūr etti. Burada zikri elzem olan budur ki "غَيْبٌ" ki evvelce beyān olunduğu üzere havāss-ı ve medārik-i beşeriyye ile idrāk edilemez ve vücūd ve keyfiyyet ve kemmiyyet ve māhiyyetine hīçbir vechle ᶜilm-i beşer taᶜalluk etmeyen şeyᵓdir; halka nisbet ve izāfetle "غَيْبٌ" ve "غَائِبٌ"dir, Cenāb-ı Hakk'a nisbetle "غَيْبٌ" ve "غَائِبٌ" yoktur. Nasıl olabilir ki mevcūdāt bi-ecmaᶜihā suver-i maᶜlūmāt-ı ilāhiyyedir. ᶜİlm-i ezel sebk etmeyen şeyᵓ ᶜadem-i mahz ve ᶜadem-i mutlaktır ki muhāl ve bātıl ve mümteniᶜü'l-vücūddur. "غَيْبٌ" ise mevcūddur: ﴿وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾[467] أَيْ أَحَاطَهُ عِلْمًا ve ﴿أَلاَ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ﴾[468] ve ﴿لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ﴾[469] أَيْ لاَ يَغِيبُ عَنْهُ Āmentu billāhi ve bi-ennehu vesiᶜa kulle şeyᵓin rahmeten ve ᶜilmen.

- الْغَيْث [el-ġays̱e]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ﴾[470] أَيِ الْمَطَرَ

Yaᶜnī "Yağmuru inzāl eder" demektir. "غَيْثٌ" burada matar demektir. Masdar da olur. "بَاعَ" bābından "غَاثَ الْغَيْثُ الْأَرْض يَغِيثُ غَيْثًا" ve "غَاثَ اللهُ الْبِلَادَ غَيْثًا" denir. Lāzım ve müteᶜaddī de olur. Ve ism-i sebeble tesmiye kabīlinden nebāta da "غَيْثٌ" denildi. Ve sehāba da "غَيْثٌ" ıtlāk olunur. Bu kelime ecvef-i [121] yāᵓīdir. Nusret ve iᶜāne ve imdād maᶜnāsına olan "غِيَاثٌ" lafzı "غَوْثٌ"dendir ki vāvīdir. Ancak bu kelimeler "ifᶜāl" ve "istifᶜāl" bāblarında lafzen ittifāk ve ittihād eder, maᶜnāları kırāᵓatle taᶜayyün eder. Meselā "أَغَاثَ الله "أَعَانَهُمْ وَنَصَرَهُمْ" demektir. Ve "إِسْتَغَاثَ الْبِلَادَ", "أَنْزَلَ عَلَيْهَا الْمَطَرَ" ve "أَغَاثَ اللهُ الْقَوْمَ عَلَى عَدُوِّهِمْ", "الله أَهْلُ الْبِلَادِ فَأَغَاثَهُمْ", "إِسْتَنْزَلُوا الْمَطَرَ فَأَنْزَلَ" demek olur. Ve istiᶜānet ve istimdād maᶜnāsına ﴿فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ﴾[471] kavl-i kerīmi şāhiddir. Vallāhu aᶜlemu.

---

466 "O gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez." el-Cinn, 72/26.

467 "Rabbim'in ilmi her şeyi kuşatmıştır." el-Enᶜām, 6/80.

468 "İyi bilin ki, O, her şeyi kuşatandır." Fussilet, 41/54.

469 "Ne göklerde ve ne de yerde zerre ağırlığında bir şey bile ondan gizli kalmaz." Sebeᵓ, 34/3.

470 "O, insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayandır." eş-Şūrā, 42/28.

471 "Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi." el-Kasas, 28/15.

• الْغَيْظَ [el-ġayẓa]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ﴾[472] أَيِ الْغَضَبَ

"غَيْظٌ" eşedd-i gazabdır. Bunun tahkīki bu bābın evvelinde "غَائِظُونَ" ve Bābu't-Tā'da "تَغَيُّظًا" kelimelerinde mezkūrdur.

MAZMŪMETU'L-ĠAYN: "غُ،ي"

• الْغُيُوبِ [el-ġuyūbi]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾[473]

Ānifü'l-beyān "الغَيْبِ"'in cemᶜidir, ircāᶜ-ı nazar buyurula.

MEKSŪRETU'L-ĠAYN: "غِ،ي"

• وَغِيضَ [ve ġīḍa]

• ﴿وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ﴾[474] أَيْ نَقَصَ الْمَاءُ وَتَمَّ أَمْرُ إِهْلاَكِ الْمُشْرِكِينَ بِالْغَرَقِ

Yaᶜnī "Arzda su çekildi ve müşriklerin ihlākı emri garkla tamām oldu" demek olur. Naks demek "غَيْضٌ"dendir. "سَارَ" bābından "غَاضَ الْمَاءُ يَغِيضُ غَيْضًا" denir. "نَقَصَ وَذَهَبَ فِي الْأَرْضِ" Yaᶜnī "Su eksildi" yāhūd arza yaᶜnī kaᶜr-ı zemīne gitti demek olur ki biz buna "Su çekildi gitti" deriz. Noksān maᶜnāsına lāzım ve müteᶜaddī olarak istiᶜmāl olunur, meselā "غَاضَ الشَّيْءُ" , "نَقَصَ" ve "غَاضَهُ غَيْرُهُ" , "نَقَصَهُ" demektir. [122]

472 "Öfkelerini yenenler" Āl-i ᶜİmrān, 3/134.
473 "Gaybleri hakkıyla bilen ancak sensin" el-Māide, 5/109, 116.
474 "Su çekildi, iş bitirildi." Hūd, 11/44.

BĀBU'L-FĀ˒

FASLU'L-FĀ˒ MAᶜA'L-HEMZE: "ف، ء"

- فِئَةٍ [fi˒etin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ﴾[475] أَيْ جَمَاعَةٍ قَلِيلَةٍ

"فِئَةٌ", cemāᶜat ve tāife maᶜnālarına istiᶜmāl olunur. Cemᶜi "فِئَاتٌ" ve vāv ve nūn'la "فِئُونَ" gelir. Bu aslen "فَيْءٌ" lafzındandır. Tahkīki Bābu't-Tā'da "تَفَيَّأَ" kelimesinde mufassalen mezkūrdur, mahall-i mezbūra mürācaᶜat oluna.

FASLU'L-FĀ˒ MAᶜA'L-ELİF: "فَ،ا"

- الْفَائِزُونَ [el-fā˒izūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾[476] أَيِ الظَّافِرُونَ بِالْخَيْرِ وَالنِّعْمَةِ

Bu kelime selāmetle bir hayr-ı niᶜmete zafer ve murād ve maksūda vusūl ve necāt maᶜnāsına olan "فَوْزٌ"dendir. "قَالَ" bābından "فَازَ يَفُوزُ فَوْزًا فَهُوَ فَائِزٌ" denir. Ve "مَفَازٌ" ve "مَفَازَةٌ" bundan masdar-ı mīmī ve ism-i mekān olur: ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا﴾[477] ve ﴿لاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا اَتَوْا وَيُحِبُّونَ اَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾[478] ve emsāli āyetlerde vākiᶜ olmuştur. Hemze ile taᶜaddī eder, "أَفَازَهُ يُفِيزُهُ إِفَازَةً" denir.

---

475 "Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır." el-Bakara, 2/249.

476 "Cennetlikler kurtuluşa erenlerin ta kendileridir." el-Haşr, 59/20.

477 "Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir kurtuluş vardır." en-Nebe˒, 78/31.

478 "Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin, sakın azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için elem dolu bir azap vardır." Āl-i ᶜİmrān, 3/188.

- الْفَاسِقُونَ [el-fāsiḳūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا اِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ﴾[479] أَيِ الْخَارِجُونَ عَنْ أَمْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ

Yaᶜnī "emr-i ilāhīye itāᶜatten ve hudūd-ı şerīᶜatten hurūc edenler" demektir. "قَعَدَ" bābından "فَسَقَ يَفْسُقُ فُسُوقًا فَهُوَ فَاسِقٌ" denir. Ve kesrle "فِسْقٌ" bundan ismdir. Asl maᶜnāsı bir şey᾿in bir şey᾿den ᶜalā-vechi'l-fesād çıkmasıdır. Şerᶜde emr-i Hakk'a itāᶜat ve inkıyād-dan ve her ne sūretle olursa olsun hudūd-ı şerīᶜatten hurūc maᶜnāsına istiᶜmāl olundu. Mürtekibine "فَاسِقٌ" denir. [123] İblīs hakkında [480]﴿فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ﴾ buyuruldu. Ancak "فِسْقٌ"ın derecātı vardır, aᶜzamı şirk billāhtır, asgarı edne'l-maᶜāsīdir. Bunu ifāde için Rāġıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "فِسْقٌ" küfrden eᶜammdır, çünkü zünūbdan aza, çoğa "فِسْقٌ" denir, lākin zünūb-ı kesīrede istiᶜmāli müteᶜāreftir. Ve ekser hükm-i şerᶜi iltizām ve ikrārla berāber yaᶜnī mü᾿mīn olduğu hālde şerᶜin cemīᶜ-i ahkāmını veyā baᶜzını ihlāl eden kimseye ıtlāk olunur demiş ki her bir kāfir fāsıktır, lākin her bir fāsık kāfir değildir demek olur. Ve kāfir ve müşrike fāsık ıtlākı ᶜaklın ilzām ve fıtratın iktizā᾿ ettiği hükmü ihlāl ile tarīk-i müstakīmden hurūcundan nāşīdir.

- فَارِضٌ [fāriḍun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ﴾[481] أَيْ مُسِنَّةٌ

Yaᶜnī "yaşlı ve kart değil" demek olur, "فَرْضٌ" lafzındandır. "جَلَسَ" bābından "فَرَضَتِ الْبَقَرَةُ" أَيْ كَبُرَتْ وَطَعَنَتْ فِي السِّنِّ فَهِيَ فَارِضٌ" denir ki "Büyüdü, sinne dāhil oldu" demek olur ki "مُسِنَّةٌ" yaşlı maᶜnāsınadır. Her hālde "بِكْرٌ"in zıddıdır.

- فَاقِعٌ [fāḳiᶜun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ﴾[482] أَيْ نَاصِعٌ لَوْنُهَا

Yaᶜnī "sarı rengi hālis" demektir. "خَضَعَ" bābından "فَقَعَ فُقُوعًا فَهُوَ فَاقِعٌ" denir, "خَلَصَ" demek olur. Kelime-i mezbūre hālis ve sāfī maᶜnāsına olduğu gibi, koyu ve şedīd sarı maᶜnāsına da gelir. Binā᾿en ᶜaleyh "نَاصِعٌ" kelimesiyle tefsīr olundu ki her şey᾿in hālisine denir, çünkü "فَاقِعٌ" , "صَفْرَاءُ" kelimesine naᶜat olmakla mutazammın olduğu maᶜnā-yı "صُفْرَةٌ"ten [124] gınā hāsıl olduğundan hālis maᶜnāsına haml lāzım geldi. "صَفْرَاءُ" lafzı için Bābu'l-Cīm'de "جِمَالَتٌ صُفْرٌ" ve Bābu'ṣ-Ṣād'da "صَفْرَاءُ" kelimelerine mürācaᶜat buyurula.

---

479 "Andolsun, biz sana apaçık āyetler indirdik. Bunları ancak fasıklar inkār eder." el-Bakara, 2/99.
480 "Rabbinin emri dışına çıktı." el-Kehf, 18/50.
481 "Mūsā şöyle dedi: "Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır." el-Bakara, 2/68.
482 "Mūsā şöyle dedi: "Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır" dedi." el-Bakara, 2/69.

- فَاءُوا [fāᵓū]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾[483] أَيْ رَجَعُوا
- وَ﴿فَإِنْ فَاءَتْ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاقْسِطُوا﴾[484] رَجَعَتْ

Bu kelime "فَيْءٌ"dendir ki rücūᶜdur. Tahkīki Bābu't-Tā'da "تَفَيَّأَ" kelimesinde mürūr etti, mürācaᶜat oluna.

- فَالِقُ [fāliḳu]
- ﴿إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى﴾[485] أَيْ شَاقُّهَا بِالنَّبَاتِ

Yanᶜī "tenebbüt etmek ve bitmekle yāhūd inbāt etmek bitirmekte habbeyi yaᶜnī tohumu ve çekirdeği şakk eden, yaran" demektir.

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَالِقُ الْإِصْبَاحِ﴾[486] كَذَا شَاقُّهُ حَتَّى يَتَبَيَّنَ مِنَ اللَّيْلِ

Yaᶜnī subhu geceden tebeyyün etmek için şakk eden demek olur ki fecrle zalām-ı leyli şakk edip sabāhı izhārdır. Bir şeyᵓi şakkla baᶜzını baᶜzından ayrı etmek maᶜnāsına olan "فَلْقٌ"dendir. Bāb-ı evvel ve sānīden "فَلَقَ الشَّيْءَ فَلْقًا فَتَفَلَّقَ فَهُوَ فَالِقٌ" denir, "شَقَّهُ شَقًّا وَانْشَقَّ" demek olur. Ve "tefᶜīl"den "فَلَّقْتُهُ فَانْفَلَقَ" de böyledir, ancak mübālagayı müfīddir. Ve fethateynle "فَلَقٌ" bi-ᶜaynihi subhtur: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾[487] Vallāhu aᶜlemu.

- فَاحِشَةٍ [fāḥişetin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ﴾[488] أَيْ زِنَاءٍ بَيِّنٍ

Burada zinādan kinayettir. "نُشُوزٌ" maᶜnāsına ve bi-gayr-i izni'z-zevc hurūc maᶜnāsına ve hadden tecāvüz maᶜnāsına da haml olunur. Bu nisāya isnād iᶜtibāriyledir, yoksa "فُحْشٌ" aslen her nede olursa olsun hadden tecāvüzdür. Veznen ve maᶜnen "قَبُحَ قُبْحًا" gibi zammla "فَحُشَ فُحْشًا" denir. Ve "قَتَلَ" bābından da lügattır. "فَهُوَ فَاحِشٌ" çirkin ve haddi mütecāviz demektir. [125] Buna dāir kelām ātiyen "الْفَحْشَاءِ" kelimesinde dahi zikr olunur.

- فَاتِنِينَ [fātinīne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ اِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ﴾[489] أَيْ مُضِلِّينَ أَحَدًا

---

483 "Eğer (bu süre içinde) dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." el-Bakara, 2/226.

484 "Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın." el-Hucurāt, 49/9.

485 "Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp filizlendirendir." el-Enᶜām, 6/95.

486 "O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır." el-Enᶜām, 6/96.

487 "De ki: "sabah aydınlığının Rabbine sığınırım."" el-Felak, 113/1.

488 "Açık bir hayasızlık yapmış olmaları dışında" en-Nisā, 4/19; et-Talāk, 65/1.

489 "(Ey müşrikler!) Ne siz ve ne de taptıklarınız cehenneme gireceklerden başkasını kandırıp Allah'ın yolundan saptırabilirsiniz." es-Sāffāt, 37/161-163.

مِنْهُمْ أَوْ مُفْسِدِينَ النَّاسَ بِالْإِغْوَاءِ

"فَتْنٌ" lafzından "fāᶜil" olmakla "فَاتِنٌ" mudill ile tefsīr olundu. Bunun tahkīki ileride "فَتَنُوا" kelimesinde mufassalen beyān olunur, oraya nazar oluna.

- فَارَ التَّنُّورُ [fāra't-tennūri]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿حَتَّى إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ﴾[490] أَيْ نَبَعَ الْمَاءُ مِنْهُ

Yaᶜnī "tennūrdan su nebeᶜān ettiği, su fışkırdığı vaktte" demek olur. "تَنُّورٌ" bizim lisānımızda tandır dediğimiz ocaktır ki fırın gibi onda ekmek ve taᶜām pişirilir. "فَوْرٌ" lafzından sīga-i māzīdir. Her bir şey᾿ ki muztarib olup kaynar ve kabarır ve taşar, "قَدْ فَارَ" meselā "قَدْ فَارَ الْقِدْرُ فَوْرًا وَفَوَرَانًا" "Kaynadı, taştı" maᶜnāları murād olunur. Evāhir-i bābda "فَوْرِهِمْ" kelimesinde mufassaldır, oraya nazar oluna.

- فَارِهِينَ [fārihīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ﴾[491] وَقُرِئَ "فَرِهِينَ" بِغَيْرِ أَلِفٍ فِي كِلاَ الْحَالَيْنِ بِمَعْنَى أَشِرِينَ

Yaᶜnī iki kırā᾿atte "أَشِرِينَ" maᶜnāsınadır ki "مُتَكَبِّرِينَ" demektir. "فَارِهِينَ" , "فَارِهٌ" lafzının ve "فَرِهِينَ" , "فَرِهٌ" lafzının cemᶜidir. "أَشِرٌ" ve "بَطِرٌ" maᶜnāsınadır ki ifrāt-ı sürūr u ferah u neşāttan mütehassıl kibr ve ᶜuluvvdür ki müstevcib-i gazab-ı kibriyā᾿dır. Neᶜūzu billāhi minhu. Ve lafz-ı mezkūr hāzık ve māhir ve eli uz olmak maᶜnāsına da gelir; ᶜamel ve sanᶜatte insānda kullanıldığı gibi, taᶜlīm ve terbiye edilmiş bār-gir ve katır ve eşekte de kullanılır.

- فَاكِهَةٌ [fākihetun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ﴾[492]

"فَاكِهَةٌ" bi'l-cümle meyvelere [126] ıtlāk olunur ki eklleriyle teneᶜᶜum ve telezzüz edilir. Ve kurusuna ve tāzesine de "فَاكِهَةٌ" denir. Ve ecnās ve envāᶜı iᶜtibāriyle cemᶜi "فَوَاكِهُ"tir: ﴿وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾[493] bāyiᶜine "فَاكِهَانِيٌّ" denir. Zamm-ı fā mizāh maᶜnāsına olan "فُكَاهَةٌ" de bundandır ki birbiriyle mü᾿ānis ve muvāfık kimselerin inbisāt-ı nefs yaᶜnī eğlenmek için beynlerinde mizāh ve sāireden teᶜātī ettikleri letāif-i kelām ve musāhabelerine denir. Bu maᶜnāda bir kimse mizācen tayyibü'n-nefs ve hoş-gū oldukta "سَلِمَ" bābından "فَكِهَ الرَّجُلُ فَكَاهَةً فَهُوَ فَكِهٌ" denir. Ve "tefaᶜᶜul"den taᶜaccüb ve teneddüm ve temettuᶜ maᶜnālarına istiᶜmāl olunur. Bābu't-Tā'da "تَفَكَّهُونَ" kelimesine de bir nazar ᶜatf oluna.

490 "Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca)" Hūd, 11/40. Ayrıca bkz. el-Mü᾿minūn, 23/27.
491 "Bir de dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz." eş-Şuᶜarā᾿, 26/149.
492 "Orada sizin için bol bol meyve var, onlardan yersiniz." ez-Zuhruf, 43/73.
493 "Canlarının çektiği meyveler içerisindedirler." el-Murselāt, 77/42.

- فَاكِهُونَ [fākihūne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ﴾[494] أَيْ نَاعِمُونَ
- و﴿وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ﴾[495] كَذَا نَاعِمِينَ
- و﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ﴾[496] أَيْ مُتَلَذِّذِينَ بِمَا أَعْطَاهُمْ مِنَ النِّعَمِ

Bu kelime "فَاكِهٌ"in cemᶜidir. Ve "فَاكِهٌ" ᶜindinde fevākih-i kesīre olan kimsedir. "لَبَنٌ"den "لَابِنٌ" gibi ᶜindinde süt çok olan kimsedir. Kezā "تَمْرٌ"den "تَامِرٌ" hurması çok kimseye denir. Ve elifle "فَاكِهُونَ" ve bilā-elif "فَكِهُونَ" , "مُعْجِبُونَ" ve "مُتَعَجِّبُونَ" demektir de denildi. Bu maᶜnā "حَاذِرٌ" ve "حَذِرٌ" üzerine kıyāsladır. Ve tefsīr-i me꜀sūrda "فَاكِهُونَ" أَيْ نَاعِمُونَ وَفَكِهُونَ "أَيْ مُعْجِبُونَ" tefsīri vārid olmuştur. Ve Sicistānī rahimehullāhu "فَكِهُونَ"u "يَتَفَكَّهُونَ" ile tefsīr ederek diyor ki ᶜArab bir kimse taᶜām veyā "فَاكِهَةٌ" yāhūd halkın ᶜırzlarına müteᶜallik söz söylediği ve mizāh eylediği vaktte "سَلِمَ" bābından "فَكِهَ الرَّجُلُ فَكَاهَةً بِالْفَتْحِ فَهُوَ فَكِهٌ" [127] ve "إِنَّ فُلَانًا لَفَكِهٌ" derler. Mā-kablinde vākiᶜ "فَاكِهَةٌ" kelimesine ircāᶜ-ı nazar buyurula.

- فَاجِرًا [fāciran]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا﴾[497] أَيْ مَائِلاً عَنِ الْحَقِّ

"فُجُورٌ"dandır ki meyl ve inhirāf maᶜnāsınadır. Bunun tahkīki aşağıda "فَجْرٌ" ve "فَجَّرْنَا" kelimelerinde tafsīl olunur, mahall-i mezkūra nazar oluna.

- فَاقِرَةٌ [fāḳiratun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ﴾[498] أَيْ دَاهِيَةٌ

Yaᶜnī belā ve meşakkat ve emr-i ᶜazīm demektir. "فَاقِرَةٌ" lafzı "فِقَارُ ظَهْرٍ"dandır da denildi ki ᶜamūd-ı fıkārīdir. Türkçe bel kemiği denir. Bu sūrette vāhiye-i mütevakkıᶜa şiddet ve sıkletiyle vücūh-ı bāsire ashābının gūyā bel kemiklerini kırması tasavvur olunur. "قَتَلَ" bābından "فَقَرَتِ الدَّاهِيَةُ الرَّجُلَ تَفْقُرُهُ فَقْرًا فَهِيَ فَاقِرَةٌ" denir, "Şu kimseye bir belā ve mihnet nüzūl etti ki belini kırdı" demek tasavvur olunur. Ve "فَقَرْتُ الرَّجُلَ" kavli "Şu adamın belini kırdım" demektir, nitekim "رَأْسٌ"den "رَأَسْتُهُ" "Onun başına vurdum, başını kırdım" demek olur.

494 "Şüphesiz cennetlikler o gün nimetlerle meşguldürler, zevk sürerler." Yāsīn, 36/55.
495 "Zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler!" ed-Duhān, 44/27.
496 "Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar Rablerinin, kendilerine verdiği şeylerle zevk ve mutluluk duyarak cennetlerde ve nimetler içinde bulunurlar." et-Tūr, 52/17-18.
497 "Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlāksız ve kafir kimseler yetiştirirler." Nūh, 71/27.
498 "Bel kemiklerini kıran bir felakete uğratılacaklarını anlarlar." el-Kıyāme, 75/25.

- فَاهُ [fāhu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ ﴾[499] أَيْ فَمَهُ

Bu "فَمٌ" kelimesinin zamīre izāfetindeki hālet-i nasbıdır, nitekim hālet-i refᶜinde "فُوهُ" ve hālet-i cerrinde "فِيهِ" denir. ﴿لِيَبْلُغَ فَاهُ﴾ ağzına erişsin için demektir.

- فَاطِرَ [fāṭira]
- ﴿فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾[500] أَيْ خَالِقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمُبْتَدِعَهُمَا

Yaᶜnī "Ey semāvāt ve arzın yaratanı ve örneksiz kendiliğinden var edeni" demek olur. Bu kelime şakk maᶜnāsına olan "فَطْرٌ"dan "fāᶜil"dir. "قَتَلَ" babından "فَطَرَ اللهُ الْخَلْقَ فَطْرًا فَهُوَ فَاطِرٌ" "Yarattı, var etti" [128] demektir. Kesrle "فِطْرَةٌ" bundan ismdir: ﴿فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا﴾[501] İşbu şakk maᶜnāsına olan "فَطْرٌ"ın halk ve ibdāᶜ ve ibtidā͗ maᶜnālarına istiᶜmāli, kudret-i fātıra-i Hakk'ın zulmet-i ᶜademi nūr-ı vücūdla şakk edip mevcūdāt-ı mümkine zāhir olması iᶜtibāriyledir. Ve bu lafzdan "فُطُورٌ" , "صُدُوعٌ" ve "شُقُوقٌ" ve "خَلَلٌ" maᶜnāsınadır, ke-mā se-yecī͗u.

- الْفَارِقَاتِ [el-fāriḳāti]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا﴾[502] أَيْ آيَاتِ الْقُرْآنِ الَّتِي تَفْرِقُ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ وَالْحَلَالِ وَالْحَرَامِ

"Hak ile bātılın ve helāl ile harābın beynini ayıran Ḳur͗ān hakkı" için demektir. Ve İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan mervīdir ki "فَارِقَاتٌ"tan murād, hakla bātılın beynini müferrik olan şey͗i yaᶜnī enbiyāya vahyi ve mülhemīne ilhāmı getiren melāikedir buyurdular. "فَرْقٌ" lafzı ātiyen "فُرْقَانٌ" kelimesinde mufassalen beyān olunur, oraya nazar buyurula.

499 "O'ndan başka yalvardıkları ise onların isteklerine ancak, ağzına ulaşmayacağı hālde, ulaşsın diye avuçlarını suya uzatan kimsenin isteğine suyun cevap verdiği kadar cevap verirler." er-Raᶜd, 13/14.
500 "Ey göklerin ve yerin yaratıcısı olan" ez-Zumer, 39/46. Ayrıca bkz. el-Enᶜām, 6/14; Yūsuf, 12/101; İbrāhīm, 14/10; Fātır, 35/1; eş-Şūrā, 42/11.
501 "Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata sımsıkı tutun." er-Rūm, 30/30.
502 "Hakkıyla ayıranlara andolsun." el-Murselāt, 77/4.

FASLU'L-FĀʾ MAʿA'T-TĀʾİ'L-MUSENNĀTİ'L-FEVKIYYE: "ف،ت"

- فَتَيَاتِكُمْ [feteyātikumu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ﴾[503] أَيْ مِنْ إِمَائِكُمْ
- و﴿وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّناً﴾[504] أَيْ إِمَائِكُمْ

Yaʿnī "cariyelerinizden, halayıklarınızdan ve halayıklarınızı" demektir. "فَتـى" lafzı ki genç ve tāze oğlandır. Müʾennesi "فَتَـاةٌ"tir. Bunun cemʿi "فَتَيَـاتٌ" gelir. "فَتـى"nın cemʿi "فِتْيَةٌ" ve "فِتْيَانٌ"dır, fā'ların kesriyle.

- فَتْرَةٍ [fetratin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ﴾[505] أَيْ عَلَى سُكُونٍ وَانْقِطَاعٍ

Yaʿnī "irsāl-i rüsülün tevakkufu ve min ʿindillāh baʿs ve mecīʾlerinin inkıtāʿı üzerine" demek olur, zīrā Hazret-i Hātemu'l-enbiyāʾ ʿaleyhi ve ʿaleyhimu's-salātu ve's-selām efendimiz baʿde inkıtāʿ-ı rüsül baʿs buyuruldular, çünkü rüsül-i [129] kirām hazerātının biʿsetleri ʿĪsā ʿaleyhi's-selām hazretlerinin refʿine kadar mütetābiʿa ve mütevātire idi, baʿde'r-refʿ mebʿas-ı seniyye-i Muḥammedīye kadar tevakkuf etti. "فَتْـرَةٌ" kelimesi bir hiddetten sonra sükūn ve şiddetten sonra līnet ve kuvvetten sonra zaʿf maʿnālarına müstaʿmel zammla "فُتُـورٌ" lafzındandır. Ve inkisār maʿnāsına da gelir. "دَخَـلَ" bābından "فَتَرَ يَفْتُرُ فُتُورًا فَهُوَ فَاتِرٌ" denir. İnkisār maʿnāsı "قَدْ فَتَرَ الْحَرُّ أَوِ الْبَرْدُ" gibi ki "إِنْكَسَرَ" demektir. Ve "tefʿīl"den müteʿaddī olur, "فَتَّرَ تَفْتِيرًا" gibi.

- فَتِيلًا [fetīlen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾[506] اَيْ قَدْرَ قِشْرَةِ النَّوَاةِ

Yaʿnī "hurma çekirdeğinin kapçığı kadar" demektir. Ve "فَتِيلٌ" hurma çekirdeğinin şakkı aralığında olan incecik şeyʾe denir ki onunla pek az ve değersiz bir şeyʾden kināyet edilir. Bu lafz bükmek demek olan "فَتْـلٌ" lafzındandır. "ضَـرَبَ" bābından "فَتَـلَ الْحَبْـلَ يَفْتِلُ فَتْلًا" denir, ip bükmek maʿnāsınadır. Ve fethle "فَتِيـلٌ" zübāle yaʿnī kandīli yakmak için vazʿ olunan ve lisānımızda kesr ile fitil denilen şeyʾ-i maʿrūftur.

- فَتَيَانِ [feteyāni]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ﴾[507] أَيْ مَمْلُوكَانِ

503 "Mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden)" en-Nisāʾ, 4/25.
504 "İffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın." en-Nūr, 24/33.
505 "Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada" el-Māide, 5/19.
506 "Kendilerine kıl kadar zulmedilmez." en-Nisāʾ, 4/49; el-İsrāʾ, 17/71. Ayrıca bkz. en-Nisāʾ, 4/77.
507 "Onunla beraber zindana iki delikanlı daha girdi." Yūsuf, 12/36.

Yaʿnī "iki köle, çāker" demektir. Sālifü'z-zikr "فَتًى" lafzının tesniyesidir. ʿArab genç ve yaşlı olsun köleye "فَتًى" derler. Ānifü'l-beyān "فَتَيَاتِكُمْ" kelimesine bak.

- فَتَاهُ [fetāhu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَ إِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ﴾[508] أَيْ لِيُوشَعَ بْنَ نُونٍ خَادِمِهِ

Bu esahh-ı akvāldir. Müşārün ileyh dāimā Hazret-i Mūsā ʿaleyhi's-selām hazretlerinin maʿiyyet-i seniyyelerinde bulunup hizmet ederlerdi. Ve Yūşaʿ'ın birāderidir de [130] denildi. Ve mutlakan Hazret-i Mūsā ʿaleyhi's-selāmın kölesi idi de denilmiş ise de kavl-i evvel akvādır. Mā-kabline ircāʿ-ı nazar oluna.

- فَتَنُوا [fetenū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ﴾[509] أَيْ أَحْرَقُوهُمْ وَعَذَّبُوهُمْ

Yaʿnī "Erkek ve kadın müʾminleri yaktılar ve āteşe atmakla taʿzīb ettiler." Bu kelime "فَتْنٌ" lafzındandır ki aslen altının hālis ve magşūşunu anlamak için āteşe vurmak, koymak maʿnāsına olup sonra insānda dahi istiʿmāl olundu, nitekim bu āyette öyledir. İkinci bābdan "فَتَنَ الذَّهَبَ يَفْتِنُهُ فِتْنَةً وَفُتُونًا" denir, "اَدْخَلَهُ النَّارَ لِيَنْظُرَ مَا جَوْدَتُهُ" demektir. Ve ʿazāb maʿnāsına da gelir: ﴿ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ﴾[510] اَيْ عَذَابَكُمْ Ve baʿzen sebeb-i ʿazāb olan şeyʾe de denir. ﴿أَلاَ فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا﴾[511] أَيْ فِيمَا يَكُونُ سَبَبَ الْعَذَابِ Baʿzen de imtihān ve ihtibār yaʿnī tecribe maʿnāsına istiʿmāl olunur: ﴿وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا﴾[512] أَيِ امْتَحَنَّاكَ وَاخْتَبَرْنَاكَ Ve "belā" gibi şiddet ve rehāʾ da, lākin ekser şiddette istiʿmāl olunur: ﴿وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً﴾[513] Ve şiddette: ﴿إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ﴾[514] ve ﴿وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ﴾[515] ve ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ﴾[516] Ve fitneye ve beliyyeye īkāʿ etmek maʿnāsına da müstaʿmeldir: ﴿وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ﴾[517] أَنْ يُوقِعُوكَ فِي الْفِتْنَةِ ve ﴿وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ﴾[518] أَيْ يُوقِعُونَكَ فِي الْفِتْنَةِ Ve sāir maʿānīde meselā imāle ve istimāle maʿnāsına da gelir. "فَتَنَ الْمَالُ الرَّجُلَ فُتُونًا" kavlinde imāle mine's-salāh ve istimāle ileyhi maʿnālarına haml olunur. Ve sāir maʿnāları fusūl-i mahsūsasında zikr olunur.

---

508 "Hani Mūsā beraberindeki gence şöyle demişti:" el-Kehf, 18/60.
509 "Şüphesiz mü'min erkeklerle mü'min kadınlara işkence edip, sonra da tövbe etmeyenlere; cehennem azabı ve yangın azabı vardır." el-Burūc, 85/10.
510 "Azabınızı tadın!" ez-Zāriyāt, 51/14.
511 "Bilesiniz ki onlar (böyle diyerek) fitnenin ta içine düştüler." et-Tevbe, 9/49.
512 "Seni sıkı bir denemeden geçirdik" Tā Hā, 20/40.
513 "Bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz." el-Enbiyāʾ, 21/35.
514 "Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz." el-Bakara, 2/102.
515 "Zulüm ve baskı adam öldürmekten daha ağırdır." el-Bakara, 2/191.
516 "Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın." el-Bakara, 2/193.
517 "Seni şaşırtmalarından sakın" el-Māide, 5/49.
518 "Az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı." el-İsrāʾ, 17/73.

- فَتَقْنَاهُمَا [fetaḳnāhumā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا﴾[519] أَيْ شَقَقْنَاهُمَا

Yaᶜnī Semāyı yağmurla arzı nebātla şakk ettik” demek olur. Asl “فَتْقٌ” libāsın dikişlerini [131] söküp eczāsını birbirinden ayırmaktır, sonra şakk etmek ve açmak maᶜnālarına da istiᶜmāl olundu. Bābu’r-Rā’da “رَتْقًا” kelimesinde buna dāir fevāid vardır, müracaᶜat oluna.

FASLU’L-FĀ› MAᶜA’L-CĪM: “ف،ج”

- فَجْوَةٍ [fecvetin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ﴾[520] أَيْ مُتَّسَعٍ مِنَ الْكَهْفِ

Yaᶜni “gārın geniş yerinde” demektir. Ve “مَفْيَأَةٍ مِنْهُ” de denir ki güneş değmeyen yaᶜnī gölgelik yerinde demek olur. “فَجْوَةٌ” aslen iki şey› arasında olan fürceye, aralığa denirdi, sonra mekān ve mahall-i müttesaᶜ maᶜnāsına kullanıldı. Ve “فَجْوَةُ الدَّارِ” sāha-i beyt yaᶜnī ev önünde olan avlu demektir. Cemᶜi fetehātla ve o veznde “فَجَوَاتٌ” gelir.

- فَجٍّ [feccin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالاً وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾[521] أَيْ مَسْلَكٍ بَعِيدٍ غَامِضٍ

Yaᶜnī “uzak ve derin yol” demektir. “فَجٌّ” vāzıh ve vāsiᶜdir ki şeh-rāh denir. Cemᶜi kesrle “فِجَاجٌ”dır: ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلاً لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ﴾[522] Ve iki dağ arasında olan yola da “فَجٌّ” denir, biz boğaz deriz.

- الْفَجْرِ [el-fecri]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾[523] أَيِ الصَّادِقِ

“فَجْرٌ” āhir-i leylde ufk-ı şarkīden nümāyān olan aydınlıktır, nitekim evvel-i leylde olana “شَفَقٌ” denir. Ve “فَجْرٌ” ikidir. Evvelkine fecr-i kāzib denir ki devām etmeyip zāil olur. İkinciye fecr-i sādık denir ki ᶜamūden zāhir olup yükselerek intişārla ufku beyāzıyla doldurur; bu, fecr-i kāzibin gaybūbetini taᶜkīb eder. Ve aslen “فَجْرٌ” bir şey›i vāsiᶜce şakk

---

519 “Göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdık.” el-Enbiyā›, 21/30.

520 “Kendileri ise mağaranın geniş bir yerinde idiler.” el-Kehf, 18/17.

521 “İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler.” el-Hacc, 22/27.

522 “Ve (varacakları yere) yol bulabilsinler diye ondan geçitler yollar meydana getirdik.” el-Enbiyā›, 21/31.

523 “Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için.” el-Bakara, 2/187.

etmektir. Sabāhın hālet-i mezkūresine "فَجْرٌ" tesmiye edilmesi zulmet-i leyli şakk etmesi iᶜtibāriyledir. "قَتَلَ" bābından [132] "فَجَرَ الْمَاءَ فَانْفَجَرَ أَيْ فَتَحَ" ve "فَجَرَ الرَّجُلُ الْقَنَاةَ فَجْرًا أَيْ شَقَّهَا" "فَجَرَ الْحَالِفُ فُجُورًا كَذَبَ" yaᶜnī "Yalan yere yemīn etti" demek olur. "فَجَرَ الْعَبْدُ فُجُورًا فَسَقَ وَزَنَى" ve "دَخَلَ" bābından "لَهُ طَرِيقًا فَجَرَى" ve "فَهُوَ فَاجِرٌ، أَيْ فَاسِقٌ وَزَانٍ وَكَاذِبٌ" [Ve] "فَاجِرٌ"in cemᶜi "فُجَّارٌ" ve "فَجَرَةٌ" gelir.

- فَجَّرْنَا [feccernā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا﴾[524] أَيْ شَقَقْنَا بَيْنَ الْجَنَّتَيْنِ نَهَرًا

Yaᶜnī "İki bāgçenin aralarında bir ırmak yardık, yaᶜnī akıttık" demek olur. Bu kelime ānifü'l-beyān "فَجْرٌ"den "tefᶜīl"dir. "فَجَّرَ يُفَجِّرُ تَفْجِيرًا" denir. "شَقَّ" ve "أَجْرَى" maᶜnāları ifāde eder. Mā-kabline nazar oluna.

- الْفَجَرَةُ [el-feceratu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ﴾[525] أَيِ الْجَامِعُونَ بَيْنَ الْكُفْرِ وَالْفُجُورِ

Yaᶜnī "Hem kāfirler hem fācirlerdir" demek olur. "فُجُورٌ"dan "فَاجِرٌ"in cemᶜidir. Geçen "الْفَجْرُ" kelimesine ircāᶜ-ı nazar oluna.

MAZMŪMETU'L-FĀ᾿: "فُ،ج"

- فُجُورَهَا [fucūrahā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾[526] أَيْ شَرَّهَا وَخَيْرَهَا

Yaᶜnī "Nefse şerrini ve hayrını ilhām etti, bildirdi" demek olur. "فُجُورٌ" ānifü'l-beyān "فَجْرٌ"den masdardır. Merre beyānuhu ānifen.

- الْفُجَّارَ [el-fuccāra]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ﴾[527] أَيِ الْفُسَّاقَ

Ānifü'l-beyān "فُجُورٌ"dan "فَاجِرٌ"in cemᶜidir. "الْفَجْرُ" kelimesine bak.

- فُجِّرَتْ [fuccirat]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ﴾[528] أَيْ فُتِحَ بَعْضُهَا فِي بَعْضٍ فَصَارَتِ الْبِحَارُ بَحْرًا وَاحِدًا

Yaᶜnī "Denizlerin baᶜzı baᶜzına açılarak yaᶜnī aralarındaki hācizler şakk olunarak birbi-

524 "Bu iki bağın arasından bir de nehir fışkırtmıştık." el-Kehf, 18/33.
525 "İşte onlar, kāfirlerdir, günaha dalanlardır." ᶜAbese, 80/42.
526 "Ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun" eş-Şems, 91/8.
527 "Şüphesiz, günahkārlar da cehennemdedirler." el-İnfitār, 82/14.
528 "Denizler kaynayıp fışkırtıldığı zaman" el-İnfitār, 82/3.

rine girip bir deniz olduğunda” demek olur. “تَفْجِيرٌ”den māzī-i mebnī ᶜale’l-mefᶜūldür. Ve “فُجِّرَتْ” , “فَاضَتْ” [133] ile de tefsīri menkūldür ki “Bahrler taşırıldı” veyā “taştı” ve “bahr-i vāhid oldu” demek olur. “فَجَّرْنَا” kelimesine nazar oluna.

MEKSŪRETU’L-FĀ꞉: “ف،ج”

- فِجَاجًا [ficācen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَجَعَلْنَا فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ﴾[529]
- و﴿لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا﴾[530] أَيْ مَسَالِكَ

Ānifü’l-beyān “فَجٌّ”in cemᶜidir. “فَجّ” kelimesine mürācaᶜat oluna.

FASLU’L-FĀ꞉ MAᶜA’L-ḤĀ꞉İ’L-MUHMELE: “ف،ح”

- الْفَحْشَاءِ [el-faḥşā꞉i]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ﴾[531] أَيْ عَنِ الْمَعَاصِي كُلِّهَا وَالذُّنُوبِ الْمُفْرِطَةِ فِي الْقُبْحِ

Ve İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumā “يَعْنِي عَنِ الزِّنَا” buyurmuşlar. *Mufredāt*’ta Rāġıb rahimehullāhu “فُحْشٌ” ve “فَحْشَاءُ” ve “فَاحِشَةٌ” efᶜāl ve akvālden kubhü ᶜazīm olan şey꞉dir demiş. Ve ﴿الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ﴾[532] kavl-i kerīminde buhl ve menᶜ-i zekāt ile tefsīr olunmuştur. Kelbī rahimehullāhdan menkūldür ki “كُلَّ فَحْشَاءَ فِي الْقُرْآنِ فَهِيَ الزِّنَا إِلَّا [فِي] هَذَا الْمَوْضِع” demiş. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi. Ānifü’l-beyān “فَاحِشَةً” kelimesinde tasrīfi beyān olundu. Ve “ifᶜāl”den “أَفْحَشَ فُلَانٌ” kavli, “Fuhş işledi” ve “Çirkin ve kötü söz söyledi” demektir.

FASLU’L-FĀ꞉ MAᶜA’L-ḪĀ꞉İ’L-MUᶜCEME: “ف،خ”

- الْفَخَّارِ [el-fuccāri]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ﴾[533] أَيْ كَالْخَزَفِ

Yaᶜnī “çamurdan yapılıp āteşte tabh olunmuş kap gibi” demektir. “صَلْصَال” Bābu’ş-Ṣād’da beyān olundu. “فَخَّارٌ”ın aslı insānın nefsinden hāric yaᶜnī eşyā-i hāriciyye ile meselā māl ve cāh [134] gibi şey꞉lerle magrūr olarak sayıp döküp mübāhāt etmek ve

---

529 “Onları sarsmasın diye yere de sabit dağlar yerleştirdik ve (varacakları yere) yol bulabilsinler diye ondan geçitler yollar meydana getirdik.” el-Enbiyā꞉, 21/31.

530 “Oradaki geniş yollarda yürüyesiniz diye.” Nūh, 71/20.

531 “Hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar” en-Nahl, 16/90.

532 “Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayasızlığı emreder.” el-Bakara, 2/268.

533 “Allah insanı, pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı.” er-Rahmān, 55/14.

öğünmek ve nāzlanmak maʿnāsına olan "فَخْـرٌ" lafzındandır. "نَفَعَ" bābından "فَخَرَ بِـهِ يَفْخَـرُ فَخْـرًا" denir. Bununla muttasıf kimseye fethateynle "فَخَـرٌ" ve "فَاخِـرٌ" ve "فَخُـورٌ" ve "فَخِيـرٌ" denir. Ve teksīr için fā' ve ḫā-i müşeddedenin kesreleriyle "فِخِّيـرٌ" denir ki pek öğüngen kimse demek olur. "خَـزَفٌ" gibi şey'lere "فَخَّـارٌ" tesmiye edildiği, meselā bir testi veyā çömleğe bir şey'le vurulduğu vaktte sedā çıkarması iʿtibāriyledir, gūyā pişkin ve sağlam olduğunu söyler ve böylece öğünür olduğu tasavvur edilir. Bu sıfat ve hūy insān için sıfāt ve ahlāk-ı mezmūmedendir.

- فَخُورٌ [faḫūrun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ﴾[534]
- و﴿إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾[535]

Bu kelime mā-kablinde vākiʿ "الْفَخَّـارِ" kelimesinde mufassalen beyān olundu, mahall-i mezkūra ircā'-ı nazar oluna.

FASLU'L-FĀ' MAʿA'R-RĀ': "ف،ر"

- فَرَقْنَا [ferakْnā]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ﴾[536] أَيْ فَلَقْنَا لَكُمْ

Yaʿnī "Sizin için şakk ettik, yardık" demektir ki "فَرَّقَ" lafzı "فَلَقَ" ve bā-i cārre lām maʿnāsına alınmıştır. Hurūf-ı cārre yekdīgere niyābet ettiği kelām-ı ʿArabda kesīrü'l-emsāldir. "فَـرْقٌ" ile "فَلْـقٌ" maʿnāca mütekārib iseler de "فَـرْقٌ" infisāl yaʿnī ayrılmak ve "فَلْـقٌ" ise inşikāk yaʿnī yarılmak iʿtibāriyle iki veyā ziyādeye bölünmektir. Ve kesrle "فِـرْقٌ" kıtʿa-i munfasıla yaʿnī bölüktür. Ve āhir hā ile "فِرْقَـةٌ" nāstan bir cemāʿat-i müteferrikada başlı başına bir cemāʿattir, "فَرِيـقٌ" de bundandır. [135] "قَتَـلَ" bābından müteʿaddī olarak "فَرَقْـتُ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ فَرْقًا فَأَنَا" denir. Ve [sāir] maʿānīde de müstaʿmeldir: "بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ فَرْقًا وَفُرْقَانًا فَـارِقٌ بَيْنَهُمَـا" denir. Ve "tefʿīl"den "فَرَّقْـتُ الشَّـيْءَ تَفْرِيقًا وَتَفْرِقَةً فَانْفَرَقَ وَتَفَـرَّقَ وَافْتَرَقَ" denir. Vallāhu aʿlemu.

- فَرِيقٌ [ferīkun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾[537] وَفِي أَمْثَالِهَا مِنَ الْآيَاتِ أَيْ طَائِفَةٌ

Ānifü'l-beyān "فَـرْقٌ"den "faʿīl"dir ki dīgerlerinden ayrılmış bir bölük halktır. Binā'en

534 "Çünkü o şımarık ve böbürlenen biridir." Hūd, 11/10.
535 "Çünkü Allah hiçbir kibirleneni, övüngeni sevmez." Lokmān, 31/18. Ayrıca bkz. el-Hadīd, 57/23.
536 "Hani, sizin için denizi yarmıştık." el-Bakara, 2/50.
537 "Oysa içlerinden bir takımı, Allah'ın kelamını dinler, iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi." el-Bakara, 2/75.

ʿaleyh "طَائِفَةٌ" ile tefsīr olunur. Mā-kabline ircāʿ-ı nazar oluna.

• فَرْشًا [ferşen]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا﴾[538] أَيْ مَا يَحْمِلُ الْأَثْقَالَ وَمَا يُفْرَشُ لِلذَّبْحِ

Yaʿnī "Enʿāmdan yük yüklenen büyükler hayvānları ve boğazlamak için yere serilenleri" demektir, ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ﴾[539] üzerine maʿtūftur. İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumādan "الْحَمُولَةُ هِيَ الْكِبَارُ مِنَ الْإِبِلِ وَالْفَرْشُ هِيَ الصِّغَارُ مِنَ الْإِبِلِ" kavli mervīdir ki "حَمُولَةٌ" büyük develer ve "فَرْشٌ" küçükleridir demek olur. Ṭaberī rahimehullāhu taʿālānın rivāyetinde "أَمَّا الْحَمُولَةُ فَالْإِبِلُ وَالْخَيْلُ وَالْبِغَالُ وَالْحَمِيرُ وَكُلُّ شَيْءٍ يُحْمَلُ عَلَيْهِ وَأَمَّا الْفَرْشُ فَالْغَنَمُ" buyurdukları görülüyor ki "حَمُولَةٌ" deve ve at ve katır ve eşek ve her yük yüklenen hayvāndır. Ve "فَرْشٌ" ganem yaʿnī koyun ve keçi demek olur. Ve "فَرْشًا", "مَا يُفْرَشُ الْمَنْسُوجُ مِنْ شَعْرِهِ وَصُوفِهِ" ʿibāretiyle de tefsīr olundu. Ve Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "اَلْفَرْشُ مَا يُفْرَشُ مِنَ الْأَنْعَامِ" أَيْ يُرْكَبُ قَالَ تَعَالَى ﴿حَمُولَةً وَفَرْشًا﴾ demiş. Bu sūrette tefsīr-i āyet-i kerīme "وَمِنَ الْأَنْعَامِ مَا يَصْلُحُ لِلْحَمْلِ [136] وَالرُّكُوبِ" sebkinde olur. Vallāhu aʿlemu. Bu kelime aslen sermek ve yaymak ve döşemek maʿnāsınadır. "قَتَلَ" bābından "فَرَشْتُ الْبِسَاطَ فَرْشًا" denir, "Döşeği serdim" demek olur. "ضَرَبَ" bābından da lügattır. Ve kesrle "فِرَاشٌ" mā-yufreşu yaʿnī döşenen şey᾽in ismi olduğu gibi "مَفْرُوشٌ" maʿnāsına da gelir. "كِتَابٌ" gibi ki "مَكْتُوبٌ" demektir. Ve zevceynden her birine de ıtlāk olunur. Bu ehadühümā āharın firāşı yāhūd hem-firāşı olmak iʿtibāriyledir, nitekim "لِبَاسٌ" da tesmiye olunurlar, ke-mā se-yecī᾽u fī bābihi.

• فَرَشْنَاهَا [feraşnāhā]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا﴾[540] أَيْ بَسَطْنَاهَا

Yaʿnī "Döşedik, müstevī ve münbasit kıldık tā ki bisāt gibi istikrār ve sükūn mümkin olsun" demektir. Bu āyet de arzın kürevī olmayıp basīt olduğuna delīl-i katʿī olamaz, fe-te᾽emmel. Sālifü'z-zikr "فَرْشٌ"dendir.

• فَرَّطْنَا [ferraṭnā]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا﴾[541] أَيْ قَدَّمْنَا الْعَجْزَ

Yaʿnī "Dünyāda yāhūd kıyāmete īmān etmekte yāhūd aʿmāl-i sāliha işlemekte biz takdīm-i zaʿf yaʿnī süstlük ettik" demektir. "فَرْطٌ"tan "tefʿīl"dir, binā᾽en ʿaleyh "تَفْرِيطٌ" zaʿf ve kesel ve tekāsül ve nisyān ve naks ve fevt ve terk etmek mahallerinde kullanılır. ﴿مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ﴾[542] kavl-i kerīminde "مَا تَرَكْنَا" ile tefsīr olunmuştur ki "Ḳur᾽ān'da

538 "Yine O, hayvanlardan da irili ufaklı var edendir." el-Enʿām, 6/142.
539 "O, çardaklı, çardaksız olarak bahçeleri yaratandır." el-Enʿām, 6/141.
540 "Yeri de biz döşedik." ez-Zāriyāt, 51/48.
541 "Hayatta yaptığımız kusurlardan ötürü vay hālimize!" diyecekler." el-Enʿām, 6/31.
542 "Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık." el-Enʿām, 6/38.

biz hīçbir şey᾿ bırakmadık" yaᶜnī her şey᾿i zikr ve beyānda noksān etmedik demektir. Ve ﴿وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ﴾[543] قَصَّرْتُمْ فِي أَمْرِهِ Yaᶜnī "Yūsuf'un emrinde taksīr ettiniz" demektir. Kāfile için su ve sāire tedārükü için takaddüm eden kimse demek olan fethateynle "فَرَطٌ" [137] lafzından müştakk olmakla "تَفْرِيطٌ" kelime her hangi bir maᶜnāya haml olunursa olunsun "تَقْدِيمٌ" maᶜnāsını da mutazammındır. Ve "إِفْرَاطٌ" kelimesi de "فَرْطٌ"ten "ifᶜāl"dir. Bunda da takdīm ve tekaddüm maᶜnāsını mutazammındır, şöyle ki her nede olursa olsun ileri gitmekte lāyık ve lāzım olan mertebeden tecāvüz etmek ve isrāf etmek maᶜnāsınadır. "أَفْرَطَ فِي الْأَمْرِ إِفْرَاطًا فَهُوَ مُفْرِطٌ" ileri gitmekte isrāf demek olur. Vallāhu aᶜlemu.

- فَرْثٍ [ferṣin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾[544] أَيْ ثُفْلِ الْكِرْشِ

Yaᶜnī şikemin tortusu ve posası "فَرْثٌ" , "كِرْشٌ" yaᶜnī şikemde olan sercīndir ki Türkçe gübre denir, lākin şikemde bulunduğu müddetçe "فَرْثٌ" denir, baᶜde'l-ifrāz sercīn taᶜbīr edilir. Ve sercīn Fārisī "sergīn"den muᶜarrebdir ki gübredir. Cemᶜi "فُرُوثٌ" gelir, nitekim "ifᶜāl"den "أَفْرَثَ الرَّجُلُ الْكِرْشَ" denir, "Şikemi yarıp derūnunda olan fersi boşalttı" demek olur.

- فَرِيًّا [feriyyen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا﴾[545] أَيْ عَجَبًا

Ve "عَجِيبًا" ve "عَظِيمًا" dahi denir. Bu kelime "فَرْيٌ" lafzındandır ki tahkīki Bābu'l-Hemze'de "إِفْتَرَى" ve "إِفْتِرَاءٌ" kelimelerinde beyān olundu, mahall-i mezkūra mürācaᶜat oluna.

- فَرَضَ [ferada]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ﴾[546] أَيْ أَوْجَبَ عَلَيْكَ الْعَمَلَ بِهِ

Yaᶜnī "Ḳur᾿ān'la ᶜāmil olmağı senin üzerine vācib kıldı" demektir. "فَرْضٌ" aslen ağaç ve demir ve emsāli eşyā-yı sulbeyi kertmektir, yaᶜnī eseri kalmamak üzere katᶜdır. Bu esere biz kertik deriz. Bu maᶜnādan [138] ahz ile bir takım maᶜānīde meselā īcāb ve takdīr ve beyān ve ᶜatiyye-i mersūme ve maᶜlūm ve maktūᶜ ve tafsīl maᶜnālarında istiᶜmāl olunmuş. Ve lisān-ı şerᶜ-i Muḥammedī'de Cenāb-ı Hakk'ın ᶜibād üzerine vācib kıldığı şey᾿e ism olmuştur. Ve maᶜānī-i mezkūr fusūl-i mahsūsasında mübeyyendir. "ضَرَبَ" bābından tasrīf olunur, "فَرَضَ يَفْرِضُ فَرْضًا" denir. Vallāhu aᶜlemu.

543 "Daha önce de Yūsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz?" Yūsuf, 12/80.
544 "Onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (süzülen) içenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz." en-Nahl, 16/66.
545 "Onlar şöyle dediler: "Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın!"" Meryem, 19/27.
546 "Kur'an'ı sana farz kılan Allah, şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir." el-Kasas, 28/85.

- فَرَضْنَاهَا [feraḍnāhā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا﴾[547] أَيْ فَرَضْنَا مَا فِيهَا

Yaʿnī “Onda olan ahkāmla ʿameli farz ettik, vācib kıldık” demek olur. Ve أَيْ ”فَرَضْنَاهَا“ أَنْزَلْنَا فِيهَا فَرَائِض مُخْتَلِفَةً de denildi ki “Biz onda mütenevviʿ farzlar inzāl ettik” demektir.

- فَرِيضَةً [ferīḍaten]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً﴾[548] أَيْ تُعَيِّنُوا أَوْ تُبَيِّنُوا لَهُنَّ مَهْرًا

﴿مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ﴾ üzerine ʿatfen “nisā͗ için mehr taʿyīn yāhūd tebyīn etmedikçe” demektir. Bu āyet-i kerīmede “فَرْضٌ” tesmiye-i mehr maʿnasınadır ki taʿyīn ve tebyīn ile tefsīr olundu. Ve “فَرِيضَةٌ” kelimesi “فَرْضٌ”dan “faʿīlet” bi-maʿnā “mefʿūlet” olup mehr-i muʿayyen ve mübeyyen ve müsemmā maʿnāsınadır. Bābu’t-Tā’da “تَفْرِضُوا” kelimesinde beyān olundu.

- فَرِهِينَ [feriḥūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ”وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَرِهِينَ“[549] أَيْ أَشِرِينَ مُتَكَبِّرِينَ

Bu kelime evāil-i bābda “فَارِهِينَ” kelimesinde beyān olundu, çünkü iki sūretle dahi kırā͗at olunmuştur, mahall-i mezkūra ircāʿ-ı nazar oluna.

- الْفَرَاشِ [el-ferāşi]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ﴾[550] أَيْ كَالْجَرَادِ الْمُنْتَشِرِ

Yaʿnī “topraktan çıkıp dağılmış, yayılmış çekirge gibi” demektir. Murād kabrlerinden kalkıp mütehayyir oldukları hālde arz üzerinde nāsın intişārıdır. [139] Bu nefha-i sāniye ve halkın kabrden baʿsi günüdür yāhūd mutlakan yevm-i kıyāmettir. “فَرَاشٌ” fethle aslen havāda uçan bir hayvāndır ki dāimā ziyāya ve āteşe salar, biz ona pervāne ve büyüğüne kelebek deriz, nitekim bu āyette bununla da tefsīr olunmuştur. Bu lafz “فَرَاشَةٌ”nin cemʿidir. Ve “فَرَاشٌ” çekirgeye denir. Ve rüzāl-i nās yaʿnī ayak takımı ve esāfil-i nāstan da kinayet olur. Vallāhu aʿlemu.

547 “Bu, bizim indirdiğimiz ve (hükümlerini) farz kıldığımız bir sūredir.” en-Nūr, 24/1.

548 “Ya da kendileri için mehir belirlemeden” el-Bakara, 2/236.

549 “Bir de dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz.” eş-Şuʿarā͗, 26/149.

550 “O gün insanlar, her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır.” el-Kāriʿa, 101/4.

MAZMŪMETU'L-FĀ᾿: "فُ،ر"

- الْفُرْقَانَ [el-furḳāne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيراً﴾[551] أَيِ الْقُرْآنَ

"الْفُرْقَانَ" lafzı "فَرْقٌ"tan "فُعْلَانٌ"dır. Buna dāir kelām bu faslın evvelinde "فَرَقْنَا" kelimesi bahsinde mürūr etti. "فُرْقَانٌ"a gelince, "مَا فُرِّقَ بِهِ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ" ile müfesserdir. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "فُرْقَانٌ" lafzı "فَرْقٌ"tan eblagdır, zīrā "فُرْقَانٌ" hakla bātılın beynini farkta ve "فَرْقٌ" gayrıda da istiᶜmāl olunur demiş. Lafz-ı mezkūr bu maᶜnā asl olarak her mahalde mahalline göre tefsīr edilmiştir. Ez-cümle bu āyette hakla bātıl beynini tefrīk ettiği için "الْقُرْآنَ" ile ve ﴿إِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ﴾[552] ﴿إِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا﴾[553] أَيْ نُورًا وَتَوْفِيقًا عَلَى قُلُوبِكُمْ يُفْرَقُ بِهِ ve أَيْ يَوْمَ بَدْرٍ الْفَارِقِ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ ile tefsīr olunmuştur. Burada "فُرْقَانٌ" sekīne ve revh gibidir. Ve kelāmullāh ve kütüb-i münzele ile de tefsīr olundu: ﴿وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾[554] أَيِ التَّوْرَاةَ الْفَارِقَ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ وَالْحَلَالِ وَالْحَرَامِ Burada "وَالْفُرْقَانَ" ᶜatf-ı beyandır, binā᾿en ᶜaleyh Tevrāt ile tefsīr olundu. Vallāhu aᶜlemu bi-kelāmihi'l-kerīmi.

- فُرَادَى [furādā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ﴾[555]

- و﴿قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلّٰهِ مَثْنَى وَفُرَادَى﴾[556] [140] أَيْ فَرْدًا فَرْدًا

Yaᶜnī "her biriniz teker teker, birer birer, ayrı ayrı" demektir. "فُرَادَى" , "فَرْدٌ" ve "فَرِيدَةٌ"nin cemᶜidir. "فَرْدٌ" tek demektir; "وَتْرٌ"den farkı "وَتْرٌ" mutlakan tek demektir, aᶜdād ve sāirede kullanılır. Meselā bir, üç, beş, yedi, dokuz, "وَتْرٌ"dir. "فَرْدٌ" eşi yok tektir. "قَتَلَ" bābından "فَرَدَ يَفْرُدُ فَرْدًا أَيْ صَارَ فَرْدًا فَهُوَ فَرِيدٌ" denir. Ve "ifᶜāl"den "أَفْرَدْتُهُ" , "جَعَلْتُهُ فَرْدًا" demektir. Ve "وَجَدْتُهُ فَرْدًا" maᶜnāsına da kullanılır ki emsālsiz taᶜbīr ederiz. Ve bir sūret veyā sıfat ve dīger bir sebeble emsālinden ayrılana "tefaᶜᶜul" ve "infiᶜāl"den "تَفَرَّدَ" ve "إِنْفَرَدَ الرَّجُلُ" denir ki "Emsālinden ayrılıp yalnız başına kaldı" demek olur.

551 "Ālemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkān'ı indiren Allah'ın şanı yücedir." el-Furkān, 25/1.
552 "Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin)." el-Enfāl, 8/41.
553 "Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız o size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış verir." el-Enfāl, 8/29.
554 "Hani, doğru yolu tutasınız diye Mūsā'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) ve Furkan'ı vermiştik." el-Bakara, 2/53.
555 "Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz." el-Enᶜām, 6/94.
556 "(Ey Muhammed!) De ki: "Ben size ancak bir tek şeyi, Allah için ikişer ikişer, teker teker kalkıp düşünmenizi öğütlüyorum." Sebeᶜ, 34/46.

- فُرُشٍ [furuşin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مُتَّكِئِينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَائِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ﴾557
- و﴿وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ﴾558 جَمْعُ فِرَاشٍ

“فِرَاشٌ” döşektir. “فَرْشٌ”dendir ki sermek ve yaymak maᶜnāsınadır. Ve “فَرْشٌ” lafzı “مَفْرُوشٌ” maᶜnāsına da kullanılır. Ānifü’l-beyān “فَرْشًا” kelimesinde bunun mufassalen zikri geçti. Mürācaᶜat oluna.

- فُرُطًا [furuṭan]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا﴾559 أَيْ سِرْفًا وَتَضْيِيعًا

Zammeteynle “فُرُطٌ” bu faslın evvelinde vākiᶜ “فَرَّطْنَا” kelimesinde beyān edilen “فَرْطٌ” lafzındandır. “أَمْرٌ فُرُطٌ” denir, “مُجَاوَزٌ فِيهِ الْحَدُّ” demektir ki hadd-i iᶜtidāli geçmiş demek olur, binā᾽en ᶜalā-hāzā “سِرْفٌ وَتَضْيِيعٌ” ile tefsīr edilmiştir. Ānifü’l-beyān “فَرَّطْنَا” kelimesine nazar oluna.

- فُرَاتًا [furāten]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا﴾560 عَذْبًا حُلْوًا

Yaᶜnī soğuk ve tatlı demek ve “لَيِّنًا” de denildi ki hoş-güvār demek olur. “فُرَاتٌ” zammla tatlılıkta derece-i gāyede olan sudur. Bābu’l-ᶜAyn’da “عَذْبٌ” kelimesine mürācaᶜat oluna. [141]

MEKSŪRETU’L-FĀ᾽: “فِ،ر”

- فِرَاشًا [firāşen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً﴾561 أَيْ بِسَاطًا

Yaᶜnī “döşenekli” ki üzerinde döşek gibi istikrār etmek ve oturup yatmak mümkin olur. Ve “ذَلَّلَهَا لَكُمْ” demek de olur ki firāş-ı mebsūt gibi sükkānının ayakları altında zelīl ve bu sūretle üzerinde yaşamağa sālih ve muᶜtedil kıldı demek olur. “فَرْشٌ”dendir. Faslın evvelinde vākiᶜ “فَرْشًا” ve “فَرَشْنَاهَا” kelimelerine mürācaᶜat oluna.

Tenbīh: Bu āyet ve ānifü’l-beyān ﴿وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا﴾562 ve Bābu’l-Bā’da geçen ﴿وَاللهُ جَعَلَ

557 “Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar.” er-Rahmān, 55/54.
558 “Ve yüksek döşekler” el-Vākıᶜa, 56/34.
559 “Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.” el-Kehf, 18/28.
560 “Size tatlı bir su içirmedik mi?” el-Murselāt, 77/27.
561 “O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapandır.” el-Bakara, 2/22.
562 “Yeri de biz döşedik.” ez-Zāriyāt, 51/48.

﴿لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا﴾[563] āyetleri ile emsāli arzın müsattaha olup küriyyü'ş-şekl olmadığına delālet-i katᶜiyye ile delālet etmez, çünkü arz ᶜizam-ı hacm ve saᶜa-i cirm sebebiyle gerek nazarda ve gerek üzerinde sebāt ve istikrār ve cülūs ve rükūdda mefrūş ve mebsūt ve mümehhed hükmünde olduğu zāhirdir, binā᾿en ᶜaleyh küreviyyetine kāil olan tekfīr ve erbāb-ı fennile mücādele edecek kadar taᶜassuba mahal yoktur. Vallāhu yekūlu'l-hakka ve yehdi's-sebīle.

- الْفِرْدَوْسَ [el-firdevse]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ﴾[564] أَيِ الْبُسْتَانَ يَعْنِي الْجَنَّةَ

"فِـرْدَوْس" lügatte "bostān"dır. Ferrā᾿ rahimehullāhu bu kelime-i ᶜArabiyyedir dedi. Ve cennette bir hadīkanın ismidir de denildi. Ve lafz-ı mezkūrla murād hurma ve üzüm ağaçlarını cāmiᶜ olan bostāndır, denildi ki maksad aᶜlā-yı derecāt-ı cināndır. Ve enhār-ı cennetin menābiᶜi "فِـرْدَوْس"tendir, nitekim buna dāir ehādīs-i nebeviyye dahi mervīdir. Ve baᶜzı ehl-i ᶜilm lafz-ı mezbūr lügat-ı Rūmiyyedir dedi. Ve Ḥabeşiyyedir de denildi. Lügat-ı ᶜArabiyye olduğu hālde "سَعَةٌ" maᶜnāsına olan "فَرْدَسَةٌ"den müştaktır. [142]

FASLU'L-FĀ᾿ MAᶜA'Z-ZĀY: "ف،ز"

- الْفَزَعُ [el-fezeᶜu]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ﴾[565] قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ هُوَ إِطْبَاقُ بَابِ النَّارِ حِينَ تُغْلَقُ عَلَى أَهْلِهَا

Yaᶜnī "ehli üzerine cehennem kapandığı hīnde bāb-ı cehennemin kapatılmasıdır" demek olur. Bu "اَلْأَكْبَرُ" ile mevsūf "اَلْفَـزَعُ"in hazret-i emīrü'l-mü᾿minīnden rivāyet olunan bir tefsīridir. "فَزَعٌ" lafzı lügatte korkunç bir şey᾿in tahaddüs veyā rü᾿yetinden insāna ᶜārız olan inkıbāz ve ürkmekliktir. Ve nevᶜan "جَـزَعٌ" demektir. "تَعِـبَ" bābından "فَـزِعَ يَفْزَعُ فَزَعًا" denir, "خَافَ" maᶜnāsı murād edilir. Ve "لَجَأَ" maᶜnāsına da gelir ki bir kimseye sığınmak ve himāyesine girmektir, meselā "فَزِعْتُ إِلَيْهِ فَهُوَ مَفْزَعٌ" denir, "لَجَأْتُ إِلَيْهِ فَهُوَ مَلْجَأٌ" demek olur. Ve mevt maᶜnāsına ve "tefᶜīl"den izāle-i fezaᶜ maᶜnāsına müstaᶜmeldir.

- فَزِعَ [feziᶜa]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّموَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ﴾[566] أَيْ فَصَعِقَ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا اَنَّهُ قَالَ مَاتَ

563 "Allah yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır." Nūh, 71/19.
564 "Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar." el-Mü᾿minūn, 23/11.
565 "En büyük korku bile onları tasalandırmaz." el-Enbiyā᾿, 21/103.
566 "Sūr'a üfürüleceği ve Allah'ın dilediği kimselerden başka göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla." en-Neml, 27/87.

Ānifü'l-beyān "فَزَعٌ"den māzīdir. Bu āyette "düşüp bayılmak" ile ve İbn ʿAbbās hazretleri "mevt"le tefsīr buyurmuşlardır. Bu şiddet-i fezaʿin netīcesi iʿtibāriyledir, çünkü nefh-i sūrdan hāsıl olan fezaʿdır, nitekim ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ﴾[567] kavl-i celīli bunu müʾeyyid ve müfessirdir. Bu Ḳurʾān'ı Ḳurʾān'la tefsīrdir. "الْقُرْآنُ يُفَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا" dīger mahallerde "فَزَعٌ" ve müştakkātı kendi maʿnā-yı lügavīsi üzerinedir.

MAZMŪMETU'L-FĀ᾿: "فُ،ز"

• فُزِّعَ [fuzziʿa]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿حَتَّى إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ﴾[568] أَيْ جُلِّيَ الْفَزَعُ عَنْ قُلُوبِهِمْ

Yaʿnī "Kalblerinden fezaʿ ihrāc ve izāle olundu. Ve kalbleri fezaʿdan tecliye olundu [143] ve açıldı" demek de olur. Bu maʿnā "فُزِّعَ" yaʿnī mebnī ʿale'l-mefʿūl olarak kırāʾate göre, mebnī ʿale'l-fāʿil olarak da kırāʾat olunmuştur. Bu kırāʾate göre maʿnā "حَتَّى أَزَالَ اللهُ الْفَزَعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ" sebkinde olur. Allāhu aʿlemu bi-murādihi min kelāmihi'l-kerīm.

FASLU'L-FĀ᾿ MAʿA'S-SĪNİ'L-MUHMELE: "فَ،س"

• فَسَقَ [feseḳa]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ﴾[569] أَيْ خَرَجَ

Yaʿnī "Rabbinin emrine itāʿat ve inkıyād dāiresinden çıktı" demek olur. "فِسْقٌ" lafzındandır. Tahkīki mufassalen bu bābın evvelinde "الْفَاسِقُونَ" kelimesinde mezkūrdur, mürācaʿat oluna.

• فَسَادٍ [fesādin]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ﴾[570]

• و﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي النَّاسِ﴾[571] وَغَيْرِهَا مِنَ الْآيَاتِ

Çürümek ve bozulmak maʿnāsına olan "فَسَادٌ" lafzı lisānımızda da müteʿāref ve müstaʿmeldir. "قَعَدَ" bābından "فَسَدَ يَفْسُدُ فُسُودًا فَهُوَ فَاسِدٌ" denir. "فَسَادٌ" bundan ismdir. Masdar da olur. Bāb-ı evvelden "فَسَدَ يَفْسُدُ فَسَادًا فَهُوَ فَاسِدٌ" denir. Ve bāb-ı hāmisten "فَسُدَ فَسَادًا فَهُوَ فَسِيدٌ"

567 "Sūr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür." ez-Zumer, 39/68.
568 "Şefaat için izin verilip de) kalplerinden korku giderilince" Sebeʾ, 34/23.
569 "Rabbinin emri dışına çıktı." el-Kehf, 18/50.
570 "Veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak" el-Māide, 5/32.
571 "İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır." er-Rūm, 30/41.

de denir, her hālde bir şey᾽ iᶜtidālden çıkıp bozulmaktır. Hālet-i mezkūrenin kalīl ve kesīrinde kullanılır. Ve ebdān ve ecsād ve ecsām gibi māddiyyātta ve mizāc ve ahlāk ve ᶜādāt ve iᶜtikād gibi maᶜneviyyāt ve maᶜkūlātta da ıtlāk edilir. Bu āyetlerde kısm-ı ahīr maksūddur, her şey᾽de “صَلَاحٌ”ın zıddıdır. Ve “مَفْسَدَةٌ” , “مَصْلَحَةٌ”ın zıddıdır. Hemze ile taᶜaddī eder, “هُوَ أَفْسَدَهُ إِفْسَادًا فَفَسَدَ” denir; “infiᶜāl”den “إِنْفَسَدَ” denilmez. Vallāhu aᶜlemu. [144]

MAZMŪMETU’L-FĀ᾽: “فُ،س”

- فُسُوقَ [fusūḳa]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ﴾[572] وَفِي غَيْرِهَا الْخُرُوجُ عَنِ الطَّاعَةِ

Faslın evvelindeki “فَسَقَ”den masdardır. Bu bābın evvelinde vākiᶜ “الْفَاسِقُونَ” kelimesine mürācaᶜat oluna.

FASLU’L-FĀ᾽ MAᶜA’Ş-ŞĪNİ’L-MUᶜCEME: “فَ،ش”

- فَشِلْتُمْ [feşiltum]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَ﴾[573]

- و﴿إِذْ يُرِيكَهُمُ اللّٰهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلاً وَلَوْ اَرٰيكَهُمْ كَثِيراً لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ﴾[574] أَيْ ضَعُفْتُمْ وَجَبِنْتُمْ عَنِ الْقِتَالِ

Yaᶜnī “Düşmanla kıtālde zaᶜīfü’l-kalb ve korkak oldunuz” demektir. Bu lafzın tahkīki Bābu’t-Tā’da “تَفْشَلُوا” kelimesinde mezkūrdur, mürācaᶜat oluna.

FASLU’L-FĀ᾽ MAᶜA’Ṣ-ṢĀDİ’L-MUHMELE: “فَ،ص”

- فَصْلٌ [faṣlun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ﴾[575] أَيْ فَاصِلٌ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ أَوْ لَحَقٌّ وَجِدٌّ

“فَصْلٌ” aslen iki şey᾽den birini dīgerinden arada bir gūne ittisāl kalmamak üzere ayırmaktır. “ضَرَبَ” bābından “فَصَلْتُهُ عَنْ غَيْرِهِ فَصْلًا فَأَنَا فَاصِلٌ وَذَاكَ مَفْصُولٌ” denir. Ve ayrılmak maᶜnāsına

572 “Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur.” el-Bakara, 2/197.
573 “Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, za’f gösterdiniz. (Peygamber’in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz.” Āl-i ᶜİmrān, 3/152.
574 “Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz.” el-Enfāl, 8/43.
575 “Şüphesiz o Kur’an, hak ile bātılı ayırt eden bir sözdür.” et-Tārık, 86/13.

lāzım olarak da istiᶜmāl olunur: “فَصَلَ الْقَوْمُ عَنْ مَكَانِ كَذَا” denir, “فَارَقُوهُ وَانْفَصَلُوا عَنْهُ” demek olur. Ve hükm ve kazā᾿ ve katᶜ ve beyān maᶜnālarına da müstaᶜmeldir ki beyān olunurlar.

- فَصْلَ الْخِطَابِ [faṣle’l-ḫiṭābi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ﴾[576] أَيِ الْبَيَانَ الشَّافِيَ فِي كُلِّ قَصْدٍ

Yaᶜnī “muhātabın sadrına şifā olacak beyān” demek olur. Sicistānī rahimehullāhu “اَمَّا بَعْدُ” kelimesidir, denir ki hutbe baᶜde’l-hamdele hitāba şürūᶜda söylenir ve “اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الطَّالِبِ وَالْيَمِينُ عَلَى الْمَطْلُوبِ” [145] hükm ve hikmetidir de denir buyurmuş. Ve Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*’ta “مَا فِيهِ قَطْعُ الْحُكْمِ” ᶜibāretiyle tefsīr etmiş. İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumā “بَيَانُ الْكَلَامِ” ve İbn Mesᶜūd radıyallāhu ᶜanhu “عِلْمُ الْحُكْمِ وَالتَّبَصُّرِ بِالْقَضَاءِ” ᶜibāretiyle tefsīr etmişler. İbn Mesᶜūd hazretlerinin kavlinden el-yevm ᶜilm-i hukūk nāmıyla tedāvül eden ᶜilm olduğu anlaşılıyor. Bunlar tevcīhtir. Maᶜnā-yı lügavī kelām-ı beyyin ü vāzıh demek olur. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi bihi.

- الْفَصْلِ [el-faṣli]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ﴾[577]

- و﴿هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾[578]

- و﴿لِيَوْمِ الْفَصْلِ﴾[579] أَيْ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

Burada yevm-i kıyāmetle tefsīr yevm-i kıyāmetin yevm-i kazā᾿ olması ve muhsin ile müsī᾿in beynleri fark olunması iᶜtibāriyledir.

- الْفَصْلِ [el-faṣli]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ﴾[580] أَيِ الْقَضَاءِ السَّابِقِ فِي الْعِلْمِ الْأَزَلِيِّ بِتَأْجِيلِ الْجَزَاءِ أَوْ بِتَأْخِيرِ الْعَذَابِ عَنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ﴿لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾[581] أَيْ لَفُرِغَ مِنْ هَلَاكِهِمْ فِي الدُّنْيَا

Bu āyette kazā-i sābık ile tefsīri “فَصْلٌ” lafzının ānifen beyān olunduğu vechle hükm ve kazā᾿ maᶜnāsına istiᶜmāl olunduğuna binā᾿endir.

- فَصَلَتِ [faṣaleti]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ﴾[582] أَيْ فَارَقَتْ عَنْ مِصْرَ

---

576 “Biz Davud’un mülkünü güçlendirdik, ona hikmet ve hakla batılı ayıran söz (hüküm verme) yeteneği verdik.” Sād, 38/20.
577 “Şüphesiz, hüküm günü” ed-Duhān, 44/40; en-Nebe᾿; 78/17.
578 “Onlara, “İşte bu, yalanlamakta olduğunuz hüküm ve ayırım günüdür” denilir.” es-Sāffāt, 37/21.
579 “Hüküm ve ayırım gününe.” el-Murselāt, 77/13.
580 “Eğer (cezaların ertelenmesine dair) kesin hükmü olmasaydı” eş-Şūrā, 42/21.
581 “Derhāl aralarında hüküm verilirdi.” eş-Şūrā, 42/21.
582 “Kervan (Mısır’dan) ayrılınca” Yūsuf, 12/94.

Yaʿnī "Vaktā ki kāfile Mısır'dan ayrıldı" demek olur. كذا في ﴿فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ﴾[583] اَيْ فَارَقَ مِنْ بَيْتِ الْمَقْدِسِ Yaʿnī "Vaktā ki Ṭālūt ʿaskerleriyle Beytü'l-Maḳdis'ten ayrıldı" demektir. Müfārakat buralarda hurūc ifāde eder, buna mebnī baʿzı ehl-i tefsīr "خَرَجَتْ" ve "خَرَجَ" ile tefsīr etmişlerdir, maʿnā birdir.

- فَصَّلَ [faṣṣale]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ﴾[584] أَيْ بَيَّنَ لَكُمْ

Yaʿnī [146] "Size beyān etti". Gūyā bir bir ayrı ayrı bildirdi demek olur. Ānifen beyān edildiği üzere "فَصْلٌ" kelimesi beyān maʿnāsına istiʿmāl olunur. Mübālagayı müfīd olduğu için "tefʿīl"den "تَفْصِيلٌ" mücmeli lāyıkı vechle vāzıhan beyān etmek maʿnāsına kullanılır, nitekim sīga-i mefʿūl ile "مُفَصَّلٌ" , "مُجْمَلٌ"'in mukābilidir. Ve kelime-i mezbūre kelām ve kitābı fusūla ayırıp mebāhis ve ahkāmı fasl fasl beyān etmek maʿnāsına da kullanılır: ﴿قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ﴾[585] ve ﴿وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ﴾[586]

- فَصِيلَتِهِ [faṣīletihī]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ﴾[587] أَيْ عَشِيرَتِهِ الْأَدْنَوْنَ

"فَصِيلَةٌ" kişinin akrabā ve hīşānından olup kendisinden ayrılmış hısım ve akārībdir ki onu īvāʾ ve himāyet ve sıyānet etmek onlar üzerine lāzımdır. "فَصْلٌ"dan "faʿīlet" olup bi-maʿnā "مَفْصُولَةٌ"tir.

MAZMŪMETU'L-FĀʾ: "فُ،ص"

- فُصِّلَتْ [fuṣṣilet]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ﴾[588] أَيْ بُيِّنَتْ آيَاتُهُ

"تَفْصِيلٌ"den māzī-i mechūldür. Karīben beyān olunan "فَصَّلَ" kelimesine ircāʿ-ı nazar oluna.

MEKSŪRETU'L-FĀʾ: "فِ،ص"

583 "Tālūt ordu ile hareket edince" el-Bakara, 2/249.
584 "Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamışken" el-Enʿām, 6/119.
585 "Āyetleri ayrı ayrı açıkladık" el-Enʿām, 6/97; 98, 126.
586 "Andolsun biz onlara, bilerek açıkladığımız bir kitabı getirdik." el-Aʿrāf, 7/52.
587 "Kendisini koruyup barındıran tüm ailesini" el-Meʿāric, 70/13.
588 "Bu āyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır." Fussilet, 41/3.

- فِصَالُهُ [fiṣāluhū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾[589] أَيْ فِطَامُهُ

Yaᶜnī "sütten, memeden kesilmesi" demektir. Bu kelime de sābıkları gibi "فَضْلٌ" mādde-sinden "müfāᶜalet" bābından masdardır, "فَاصَلَ يُفَاصِلُ مُفَاصَلَةً وَفِصَالًا" denir. "فِطَامٌ" maᶜnā-sına istiᶜmāli sütten kesilen tıfl ile vālide veyā murdiᶜasının birbirlerinden ayrılması [147] iᶜtibāriyledir, Çünkü "مُفَاصَلَةٌ" iki yā daha ziyāde eşhās veyā eşyānın ayrılması maᶜnāsınadır.

FASLU'L-FĀ᾿ MAᶜA'Ḍ-ḌĀDİ'L-MUᶜCEME: "ف،ض"

- فَضَّلَكُمْ [faḍḍalekum]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيكُمْ اِلٰهاً وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾[590] أَيْ صَيَّرَكُمْ أَفْضَلَ بِمَا أَنْعَمَ عَلَيْكُمْ عَلَى عَالَمِي دَهْرِكُمْ

Yaᶜnī "size bahş eylediği niᶜmetlerle zamānınız halkı üzerine fāzıl kıldı." Yaᶜnī inᶜām husūsunda sizi ey Benī İsrā᾿īl sāir ehl-i zamānınız üzerine tafdīl etti demek olur. "نَقْصٌ" in zıddı ve ziyādelik ve artıklık ve hüner maᶜnāsına olan "فَضْلٌ" lafzından "tefᶜīl"dir. "فَضَّلَهُ عَلَى غَيْرِهِ تَفْضِيلًا فَهُوَ مُفَضِّلٌ وَذَاكَ مُفَضَّلٌ" denir ki "صَيَّرَهُ فَاضِلًا أَوْ حَكَمَ لَهُ بِذَلِكَ" demek olur. Bu kelime-i maᶜrūfenin burada zikri hāssaten "الْعَالَمِينَ" kelimesinin tahsīsini beyān içindir, Şöyle ki kelime-i mezbūrede lām istigrāk için olmayıp ᶜahd içindir. Ve "عَالَمٌ" Bābu'l-ᶜAyn'da beyān olunduğu üzere halk yaᶜnī nās veyā eşrāf-ı nās maᶜnāsınadır. Binā᾿en ᶜaleyh kayd ve tahsīs lāzım gelir, çünkü Benī İsrā᾿īl kāffe-i halk üzerine tafdīl buyurul-madı, zīrā baᶜzı āyātın hükmünü nākız olur. İşte bunun için ehl-i tefsīr "الْعَالَمِينَ"i "عَالَمِي دَهْرِكُمْ وَعَصْرِكُمْ" ile takyīd ve tahsīs ettiler. Hattā bu kayd ve tahsīs, Hazret-i Meryem ᶜaleyhe's-selām hakkında vārid olan ﴿وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ﴾[591] āyetinde de vardır, "أَيْ عَلَى نِسَاءِ دَهْرِكَ وَعَصْرِكَ" ile müfesserdir, Nitekim Haz-ret-i Ümmü'l-mü᾿minīn Ḫadīcetü'l-Kübrā ve Baḍᶜatu'r-resūl Fāṭımatu'z-Zehrā ᶜaley-hime's-selām haklarında vāride olan ehādīs-i nebeviyyede de nisā-i ümmet-i Muḥam-mediyye [148] ile müfesserdir. Ve "عَالَمِينَ" lafzı "عَالَمٌ"in cemᶜi "عَالَمٌ" de fethateynle "عَلَمٌ"den me᾿hūz olup "عَلَمٌ" dahi zamānın ᶜilm ve fazl ve şeref ve haseb ve nesebde meşhūr ve be-nām olan kimseye ıtlāk olunmakla "فُضَلَاءُ الزَّمَانِ" ve "فَاضِلَاتُ الزَّمَانِ" ile de tefsīr olunur.

Tenbīh: Bu beyān burada tefsīr-i lügat değil ancak baᶜzı fevāid-i kavāᶜid-i tefsīri iᶜlām

589 "Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır." el-Ahkāf, 46/15.

590 "Sizi ālemlere üstün kılmış iken, Allah'tan başka ilah mı araştırayım size?" el-Aᶜrāf, 7/140.

591 "Hani melekler, "Ey Meryem! Allah seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı. demişti." demişti." Āl-i ᶜİmrān 3/42.

için īrād olunmuştur. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi.

MAZMŪMETU’L-FĀ᾿: “فُ،ض”

- فُضِّلُوا [fuḍḍilū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ﴾[592] أَيِ الْمَوَالِي

Yaᶜnī “ᶜabd-i memlūkleri üzerine rızkta mufaddal olan mālikler, seyyidler, efendiler” demektir. Sālifü’z-zikr “تَفْضِيلٌ” kelimesinden māzī-i mebnī ᶜale’l-mefᶜūlün cemᶜidir. Bu āyette mālik ve seyyid maᶜnāsına olan “مَوَالِي” ile tefsīr olunur. Mā-kabline de ircāᶜ-ı nazar oluna.

FASLU’L-FĀ᾿ MAᶜA’Ṭ-ṬĀ᾿: “فَ،ط”

- فَطَرَهُنَّ [faṭarahunne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَاَنَا عَلَى ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾[593] اَيْ خَلَقَهُنَّ ابْتِدَاعًا اَيْ بِغَيْرِ مِثَالٍ سَبَقَ

Yaᶜnī semāvāt ve arzı evvelce bir misāl olmadığı hālde ibdāᶜ olarak yarattı demek olur. “فَطْرٌ”dandır ki bu bābın evvelinde “فَاطِر” kelimesinde beyān olundu, mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU’L-FĀ᾿: “فُ،ط”

- فُطُورٍ [futūrin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ﴾[594] أَيْ صُدُوعٍ وَشُقُوقٍ

Yaᶜnī “yarıklar ve ayrıklar” demektir ki halel ve ihtilāl murād olur. Bu kelime de “فَاطِرٌ” kelimesinde “فَطْرٌ”dandır. “فَاطِرُ” kelimesine bak. [149]

MEKSŪRETU’L-FĀ᾿ “فِ،ط”

- فِطْرَت [fıṭrate]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فِطْرَتَ اللهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا﴾[595] أَيْ خِلْقَةَ اللهِ الَّتِي خَلَقَ النَّاسَ عَلَيْهَا

---

592 “Üstün kılınanlar rızıklarını ellerinin altındakilere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar.” en-Nahl, 16/71.

593 “İbrahim dedi ki: “Hayır! Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir. O bunları yaratandır ve ben de buna şahitlik edenlerdenim.”” el-Enbiyā᾿, 21/56.

594 “Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?” el-Mülk, 67/3.

595 “Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata sımsıkı tutun.” er-Rūm, 30/30.

Yaʿnī "Allāh-ı ʿazīmü'ş-şānın yaratışıdır ki nāsı onun üzerine yarattı" demektir. Ānifü'l-beyān ibdāʿ ve īcād maʿnāsına olan "فَطْرٌ"dan ismdir. Hilkāt ve tabīʿat maʿnāsına mevzūʿ olup lisān-ı şerʿde tevhīd ve İslām maʿnāsına müstaʿmeldir. "كُلٌّ يُولَدُ عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ" "وَفِي رِوَايَةٍ" "عَلَى الْفِطْرَةِ"[596] hadīs-i nebevīsiyle bu maʿnā tavazzuh ve teʾeyyüd eder ki nāsın hilkaten ve tabʿan kendilerinin bir rabb-i maʿbūdu olduğunu bilmelerinden ʿibārettir. Sābıkları gibi "فَاطِرُ" kelimesine mürācaʿat tavsiye olunur.

FASLU'L-FĀ᾽ MAʿA'Ẓ-ẒĀ᾽İ'L-MANKŪTA: "ف،ظ"

- فَظًّا [faẓẓan]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ﴾[597] أَيْ سَيِّءَ الْخُلُقِ جَافِيًا

Yaʿnī "dürüşt huylu, cefā-kār" demek olur. Fā-i meftūha ve ẓā-i müşeddede ile "فَظّ" kerīhü'l-huluk, iğrenç ve kötü hūylu kimseye denir. Aslen "مَاءُ الْكِرْشِ" yaʿnī karın suyu yaʿnī emʿāʾ ve şikemde bulunan suyun adı olup pek iğrenç olmakla sūʾ-i ahlāk sāhibi kimsede istiʿāreten istiʿmāl olundu. "غَلِيظُ الْقَلْبِ" katı yürekli, haşīn, dil-āzār kimsedir. Bāb-ı rābiʿden "فَظَّ يَفَظُّ فَظَاظَةً فَهُوَ فَظٌّ" denir, şerrinden ve musāhabetinden ictināb olunacak derece bed-hūy ve katı yürekli ve cefā-kār ve dil-āzār olmak maʿnāsınadır.

FASLU'L-FĀ᾽ MAʿA'L-ḲĀF: "ف،ق"

- الْفَقْرَ [el-faḳra]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ﴾[598] أَيْ يُخَوِّفُكُمُ الْفَقْرَ عِنْدَ [150] الصَّدَقَةِ

Yaʿnī "Sadaka ve infākta sizi yoksulluğa düşmekle korkutur." "فَقْرٌ" kıllet-i māl ve ihtiyāc Türkçe yoksulluktur, Fārisīde teng-destī ve dervīşī denir. "الْفَقْرَ" kelimesi zamm-ı fāʾ ve sükūn-ı ḳāf'la "الْفُقْرَ" ve zammeteynle "الْفُقُرَ" ve fethateynle "الْفَقَرَ" sūretinde de kırāʾat olunmuştur, maʿnāca fark yoktur. "تَعِبَ" bābından "فَقِرَ الرَّجُلُ يَفْقَرُ فَقْرًا وَفَقَرًا فَهُوَ فَقِيرٌ" denir, "قَلَّ مَالُهُ" demektir. Ve "فَقِيرٌ" , "faʿīl" bi-maʿnā "fāʿil"dir. Yoksul ve teng-dest ve dervīş maʿnāsına ism de olur. Cemʿi "فُقَرَاءُ" gelir, "مِسْكِينٌ" ile farkı "مِسْكِينٌ" , "مَنْ لَا شَيْءَ لَهُ وَلَا حِيلَةَ" yaʿnī hīçbir şeyʾi olmayıp elinden de hīçbir şeyʾ gelmeyen nāçār kimse demektir ki buna nisbeten "فَقِيرٌ" kimse hoş-hāl ʿadd olunur. "فَقْرٌ" māddesi maʿānī-i sāirede dahi müstaʿmeldir. Bābın evāilinde "فَاقِرَةٌ" kelimesine mürācaʿat oluna.

MAZMŪMETU'L-FĀ᾽: "فُ،ق"

596 Buhārī, Cenāiz, 92, no:1385; Ebū Dāvud, Sünnet, 18, no:4714.
597 "Eğer kaba, katı yürekli olsaydın" Āl-i ʿİmrān, 3/159.
598 "Şeytan sizi fakirlikle korkutur." el-Bakara, 2/268.

- الْفُقَرَاءِ [el-fuḳarāᵓi]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْباً فِي الْاَرْضِ﴾[599] أَيْ أَهْلِ الصُّفَّةِ وَهُمْ أَرْبَعْمِائَةٍ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ

Ehl-i suffe ve ashāb-ı suffe tesmiye olunan zevāt-ı kudsiyyetü's-simāt fukarā-i muhācirīnden dört yüz kimse idiler ki mesken ve meᵓvāları yoktu. Taleben li-marzātillāh mescid-i saᶜādetin suffesinde sākin olurlar ve nefslerini taᶜallüm-i Ḳurᵓān ve ᶜibādāt ve fī-sebīlillāh cihād için hasr ve habs etmişlerdi. İşte bu āyette "فُقَرَاء"dan murād bunlardır. Ve denildi ki cihādda mecrūh olup maᶜlūl kalmakla gerek cihād ve gerek ihtiyār-ı seferle kesb ve ticāretten mahbūs kalanlardır. Vallāhu aᶜlemu. [151] "لِلْفُقَرَاءِ" kelimesinde "lām", "أَعْمِدُوا" yāhūd "إِجْعَلُوا صَدَقَاتِكُمْ" gibi bir mahzūfa müteᶜalliktir. Yāhūd "لِلْفُقَرَاءِ" kelimesi "هٰذِهِ الصَّدَقَاتُ" gibi bir mübtedeᵓ-i mahzūfa haberdir. Bu āyetten gayrı mahallerde "الْفُقَرَاء" lafzı ᶜāmmdır, yaᶜnī mutlakan fukarāᵓ maᶜnāsınadır: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾[600] kavl-i kerīmi ve emsālinde olduğu gibi.

FASLU'L-FĀᵓ MAᶜA'L-KĀF: "فَ،ك"

- فَكِهُونَ وَفَكِهِينَ [fekihūne ve fekihīne]

Evāil-i bābda vākiᶜ "فَاكِهَةٌ" ve "فَاكِهُونَ" kelimelerinde mufassalen mezkūrdur, mürācaᶜat oluna.

- فَكُّ رَقَبَةٍ [fekku raḳabetin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ فَكُّ رَقَبَةٍ﴾[601] أَيْ عِتْقُ رَقَبَةٍ مِنَ الرِّقِّ

Yaᶜnī "esīr āzād etmek" Gūyā esāret-i rıkktan nefs-i ᶜabd-i esīri fekk eder. "فَكٌّ" açmak ve tahlīs etmek ve katᶜ etmek maᶜnālarına gelir. "رَدَّ" bābından "فَكَّهُ يَفُكُّهُ فَكًّا" denir. "رَقَبَةٌ" Bābu'r-Rā'da kendi faslında mezkūrdur.

---

599 "(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir." el-Bakara, 2/273.

600 "Sadakalar (zekātlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekāt toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir." et-Tevbe, 9/60.

601 "Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin? O tutsak bir boynu çözmek (köle azat etmek)tir." el-Beled, 90/12-13.

FASLU'L-FĀ͗ MAᶜA'L-LĀM: "ف،ل"

- فَلَكٍ [felekin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾[602] أَيْ فِي سَمَاءٍ وَيُقَالُ فِي مَدَارٍ أَوْ فِي مَجْرَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا "الْفَلَكُ السَّمَاءُ"

"فَلَكٌ" aslen iplik bükülen Türkçe iğ taᶜbīr edilen āletin arşak denilen kısmıdır ki müdevver ve ortası delik şey͗-i maᶜrūftur. Bundan medār-ı nücūm olan dāire maᶜnāsında istiᶜmāl olundu. Cemᶜi "أَفْلَاكٌ" gelir; nücūmun semāda kendilerine mahsūs olan devāirdir ki her biri kendine hāss olan dāirede seyr ve devr eder. Rāġıb rahimehullāhu [152] "وَالْفَلَكُ مَجْرَى الْكَوَاكِبِ" ᶜibāretiyle tefsīr etmiş. Ve "هُوَ الْقُطْبُ الَّذِي تَدُورُ بِهِ النُّجُومُ" da denilmiş. ᶜİlm-i nücūm ve hey͗ete dāir yazılan mütekaddim ve müte͗ahhir kitāblarda bunun māhiyyet ve keyfiyyetine dāir akvāl-i kesīre vardır, tetebbuᶜ buyurula.

- الْفَلَقِ [el-felaḳi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾[603] أَيِ الصُّبْحِ

Bu bābın evvelinde "فَالِقٌ" kelimesine mürācaᶜat oluna. Ve "فَلَقٌ" cehennemde bir vādī yāhūd bir çāh-ı ᶜazābdır da denilmiş. "خَلْقٌ" maᶜnāsına dahi haml olunmuştur. Bu maᶜnā şakk maᶜnāsından me͗hūz olur, zīrā "خَلْقٌ" Cenāb-ı Hakk'ın zulmet-i ᶜademi nūr-ı vücūdla şakk etmesinden ᶜibārettir. Bu sūrette "فَلَقٌ" lafzı "faᶜal" bi-maᶜnā "mefᶜūl" olmakla "خَلْقٌ" bi-maᶜnā "مَخْلُوقٌ" gibidir.

MAZMŪMETU'L-FĀ͗: "فُ،ل"

- الْفُلْكِ [el-fulki]

- فِي كُلِّ مَحَلٍّ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ بِمَعْنَى السَّفِينَةِ

Vāhidde ve cemᶜde müstaᶜmeldir. Vāhid murād olursa "قُفْلٌ" gibi müzekker iᶜtibār olunur, ke-kavlihi taᶜālā [604]﴿إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ﴾ [Āyette] "الْمَشْحُونَةِ" buyurulmadı. Ve eğer cemᶜ murād olunursa "حُمْرٌ" gibi mü͗ennes iᶜtibār olunur, ke-kavlihi taᶜālā ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللّٰهِ﴾[605] ve ﴿وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ﴾[606] [Āyette] "تَجْرِي" buyuruldu, "يَجْرِي" buyurulmadı, kezā "الَّذِي يَجْرِي" buyurulmadı.

---

602 "Her biri bir yörüngede yüzmektedir." Yāsīn, 36/40.
603 "De ki: sabah aydınlığının Rabbine sığınırım." el-Felak, 113/1.
604 "Hani o kaçıp yüklü gemiye binmişti." es-Sāffāt, 37/140.
605 "Görmedin mi ki, gemiler Allah'ın nimetiyle denizde akıp gitmektedir." Lokmān, 31/31.
606 "Denizde seyreden gemilerde" el-Bakara, 2/164.

FASLU'L-FĀ᾿ MAᶜA'L-VĀV: "ف،و"

- فَوْرِهِمْ [fevrihim]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ﴾[607] أَيْ مِنْ وَجْهِهِمْ هَذَا

Yaᶜnī "şu kendi cihetlerinden" demektir ki Mekke-i mükerreme cihetidir. Ve "مِنْ غَضَبِهِمْ" [153] dahi denildi, nitekim "قَالَ" bābından "فَارَ فَوْرًا فَهُوَ فَائِرٌ" denir, "Gazablandı" demek olur. İşbu "فَوْرٌ" lafzının tahkīkinde Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "فَوْرٌ" şiddet-i galeyāndır ve nefs-i āteşte dahi şiddetlendiği vaktte söylenir ve tencere ve kazgan kaynadığı vaktte ve iştidād-ı gazabda dahi söylenir demiş. Ve sürᶜat ve galeyān-ı hāl ve şiddet ve sāᶜat-i hāzıraya da denir. Ve istiᶜāreten sürᶜatte istiᶜmāli şāyiᶜdir. "خَرَجَ مِنْ فَوْرِهِ" kavli "مِنْ سَاعَتِهِ" yaᶜnī derhāl ve sürᶜatle demektir. ﴿وَفَارَ التَّنُّورُ﴾[608] ve ﴿إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ﴾[609] āyetlerinde de böyle tatbīk olunur. Ve "فَوْرَةُ الْحَرِّ، شِدَّتُهُ" Vallāhu aᶜlemu.

- فَوَاقٍ [fevāḳin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَا يَنْظُرُ هَؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ﴾[610] أَيْ لَيْسَ لَهَا بَعْدَ الصَّيْحَةِ إِفَاقَةٌ وَلَا رُجُوعٌ إِلَى الدُّنْيَا وَلَيْسَ لَهَا رُجُوعٌ إِلَى رَاحَةٍ وَلَيْسَ لَهَا مِنْ تَأَخُّرٍ أَوْ مِنِ انْتِظَارٍ

ᶜibāretleriyle tefsīr olunmuştur, zīrā fethle "فَوَاقٍ" ifākat ve rücūᶜ ve rāhat ve te᾿ehhür ve intizār maᶜnālarına istiᶜmāl olunur. Bu kelime zamm-ı fā᾿ ile "مِنْ فُوَاقٍ" sūretinde de kırā᾿at olundu. Bu sūretle maᶜnā mā-beyne halbeteyn terk olunan zamān, mikdār-ı vakttir, yaᶜnī deve sağılır iken sütünü indirsin diye biraz vakt sağmayı terk edip yavruyu emzirirler, bu pek az bir zamāndır. ᶜArab bununla pek az bir zamāndan kināyet ederler. "مَا أَقَامَ عِنْدَهُ إِلَّا فُوَاقًا" derler, "Pek az durdu" demektir. Ve fethle ve zammla maᶜnā birdir ki "تَرْكُ مَا بَيْنَ الْحَلْبَتَيْنِ" demektir de denildi. Vallāhu aᶜlemu.

- فَوْجٌ [fevcun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ﴾[611]
- و﴿هَذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ﴾[612] أَيْ جَمَاعَةٌ

Lākin Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "اَلْفَوْجُ الْجَمَاعَةُ الْمَارَّةُ الْمُسْرِعَةُ" kavliyle takyīd [154] etmiş, yaᶜnī ᶜale'l-ıtlāk cemāᶜat değil, sürᶜatle mürūr eden cemāᶜat demek olur. Cemᶜi

607 "Onlar ansızın üzerinize gelseler bile" Āl-i ᶜİmrān, 3/125.
608 "Tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca)" Hūd, 11/40; el-Mü᾿minūn, 23/27.
609 "Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı korkunç uğultuyu işitirler." el-Mülk, 67/7.
610 "Bunlar da (müşrikler de) ancak (vakti gelince) asla geri kalmayacak korkunç bir ses bekliyorlar" Sād, 38/15.
611 "Oraya her bir topluluk atıldıkça" el-Mülk, 67/8.
612 "(Kendi aralarında şöyle derler:) "İşte sizinle beraber cehenneme tıkılacak bir grup."" Sād, 38/59.

"أَفْوَاجٌ" gelir. ﴿وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ أَفْوَاجًا﴾[613] ve ﴿فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا﴾[614] bundandır.

- فَوْتَ [fevte]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ﴾[615] أَيْ فَلاَ يَفُوتُ أَحَدٌ مِنْهُمْ أَوْ فَلاَ مَهْرَبَ لَهُمْ أَوْ فَلَا نَجَاةَ لَهُمْ بِهَرَبٍ أَوْ تَحَصُّنٍ

"فَوْتٌ" lafzı bir şey᾽in idrāki müteᶜazzir belki mümteniᶜ olacak mertebede insāndan baᶜīd olması yāhūd elden gitmesi ve bir şey᾽in vakti geçmesi ve sebk ve sāir maᶜanide kullanılır. "قَالَ" bābından "فَاتَ يَفُوتُ فَوْتًا وَفَوَاتًا فَهُوَ فَائِتٌ" denir, binā᾽en ᶜalā-hāzā bu āyette "Kaçmak ve tahassun etmekle Allāh'ın emrinden ve hükm ve ahzından tebāᶜud ve necāt ve kurtuluş yoktur" demek olur. Vallāhu aᶜlemu.

- اَلْفَوْزُ [el-fevzu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ﴾[616]

- و﴿الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾[617] أَيِ النَّجَاةُ وَالظَّفَرُ بِالْخَيْرِ

Bābın evvelinde vākiᶜ "الْفَائِزُونَ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- فَوْق [fevḳa]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ﴾[618] أَيْ مُسْتَعْلِيًا عَلَى عِبَادِهِ

Yaᶜnī "Kullar üzerinde gālib ve onlar onun taht-ı kahr-ı ᶜazametinde maglūb olmakla onun emr ve hükmünden çıkmağa kādir değillerdir" demek olur. "فَوْق" lafzı "تَحْت" mukabilidir, Yaᶜnī cihāt-ı sitteden semt-i re᾽se "فَوْق" ve semt-i kademe "تَحت" denir. Lākin üst taraf maᶜnāsına alınarak mekān, zamān da ve cism ve maᶜnāda ve ᶜaded ve menzilet ve ᶜilm ve fazl ve şeref ve kuvvet ve gınāda ve salāh ve takvāda kullanılır. Ḳur᾽ān-ı kerīm'de çok yerlerde vākiᶜdir, mahalline göre tefsīr olunur. Ancak Cenāb-ı Hakk'a [155] nisbet ve izāfetinde istiᶜlā᾽ ve kahr ve galebe maᶜnāsına haml olunur. "قَالَ" bābından "فَاقَ الرَّجُلُ يَفُوقُ فَوْقًا فَهُوَ فَائِقٌ" denir. Ve ebvāb-ı sāireden maᶜānī-i kesīrede dahi müstaᶜmeldir, nitekim "ifᶜāl"den "أَفَاقَ يُفِيقُ إِفَاقَةً" denir, maraz ve cinnetten kurtulmak ve igmā᾽ ve sekrden ayılmak maᶜnāsı ifāde eder: ﴿فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ﴾[619]

613 "Ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde" en-Nasr, 110/2.
614 "Siz bölük bölük gelirsiniz." en-Nebe᾽, 78/18.
615 "Sen onları, dehşetli bir korkuya kapılıp da kaçıp kurtulamayacakları ve yakın bir yerden yakalanacakları zaman bir görsen!" Sebe᾽, 34/51.
616 "İşte bu apaçık kurtuluştur." el-Enᶜām, 6/16. Ayrıca bkz. el-Cāsiye, 45/30.
617 "Büyük kurtuluş" en-Nisā, 4/13. Ayrıca Kur'ān-ı kerīm'de on üç yerde geçmektedir.
618 "O, kullarının üstünde mutlak hakimiyet sahibidir." el-Enᶜām, 6/61.
619 "Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi." el-Aᶜrāf, 7/143.

MAZMŪMETU'L-FĀʾ: "فُ،و"

- فُومِهَا [fūmihā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا﴾[620]

Kāle İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhu "اَلْفُومُ اَلْخُبْزُ" yaʿnī ekmektir buyurdu. Buğdaydır da denildi. "فَوِّمُوا لَنَا" denir, "إِخْتَبِزُوا لَنَا" Yaʿnī "Bize ekmek yapınız" demektir. Ve "فُومٌ" hubūbdur dahi denildi. Ve sarımsak maʿnāsınadır. Aslı s̱ā-i müsellese ile "ثُومٌ" olup müsellese fā'ya ibdāl olundu da denildi.

Ḳurʾān-ı kerīm'de fāʾ maʿa'l-yāʾ yoktur, ancak [621]﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ kavl-i kerīminde vākiʿ "فِيلٌ" lafzı olup o da maʿrūftur.

620 "O hālde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz." el-Bakara, 2/61.

621 "Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?" el-Fīl, 105/1.

BĀBU'L-ḲĀF

FASLU'L-ḲĀF MAʿAL-ELİF: "قَ،ا"

- قَانِتُونَ [ḳānitūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ﴾[622] أَيْ مُطِيعُونَ وَمُقِرُّونَ بِالْعُبُودِيَّةِ

Yaʿnī "itāʿat ediciler ve kulluklarını ikrār ve iʿtirāf ediciler" demek olur. "قُنُوتٌ"tan "قَانِتٌ"in cemʿidir. Sicistānī rahimehullāhu "قُنُوتٌ" vücūh-ı ʿadīde üzere istiʿmāl olunur demiş ve şunları zikr etmiş, "قُنُوتٌ" tāʿat ve namāzda kıyām ve duʿāʾ ve samt yaʿnī terk-i kelāmdır deyip maʿnā-yı ahīre Zeyd b. Erḳam radıyallāhu ʿanhın [156] "كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِي الصَّلَاةِ حَتَّى نَزَلَتْ ﴿وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ﴾[623] فَأَمْسَكْنَا عَنِ الْكَلَامِ" kavlini delīl getirmiş. Ve Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "قُنُوتٌ", "خُضُوعٌ"la tāʿata mülāzemettir. Ve "خُضُوعٌ" ve "طَاعَةٌ"tan her biriyle de tefsīr olundu. ﴿كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ﴾[624]un tefsīrinde "خَاضِعُونَ" ve "طَائِعُونَ" ve "سَاكِتُونَ" da denildi. Ve "سَاكِتُونَ" ile sükūt-ı küllī murād olunmadı, ancak Resūl-i ekrem sallallāhu ʿaleyhi ve ālihi ve sellem efendimizin "إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصِحُّ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ الْآدَمِيِّينَ إِنَّمَا هِيَ قُرْآنٌ وَتَسْبِيحٌ"[625] hadīs-i nebevīlerinin medlūlü murād olundu. Ve bunun üzerine "أَيُّ الصَّلَاةِ أَفْضَلُ" denildi. Buyurdu ki "طُولُ الْقُنُوتِ" yaʿnī hemān ʿibādetle iştigāl ve mā-sivallāhı terktir demek olur. İntehā mulahhasan minhu.

İşbu "قُنُوتٌ" lafzının müştakkātı Ḳurʾān-ı kerīm'de bu yolda tefsīr olunmuştur. "دَخَلَ" babından "قَنَتَ يَقْنُتُ قُنُوتًا فَهُوَ قَانِتٌ وَهُمْ قَانِتُونَ وَهُنَّ قَانِتَاتٌ" denir. Vallāhu aʿlemu.

---

622 "Hepsi O'na boyun eğmiştir." el-Bakara, 2/116; er-Rūm, 30/26.

623 "Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun." el-Bakara, 2/238.

624 "Hepsi O'na boyun eğmiştir." el-Bakara, 2/116; er-Rūm, 30/26.

625 İbn Battāl, Şerhu Sahīhi'l-Buhārī, 2/449; İbn Receb, Fethu'l-Bārī, 9/355; İbnu'l-Mulakkin, et-Tavdīh li-Şerhi'l-Cāmii's-Sahīh, 7/279.

- الْقَاسِيَةِ [el-ḳāsiyeti]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِ﴾[626]
- و﴿وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً﴾[627] أَيْ غَلِيظَةً يَابِسَةً لاَ تَلِينُ

Yaʿnī "katı ve kuru" ki yumuşamaz demek olur. "قَسْوَةٌ"tendir ki yübūset ve salābet ve gılzat ve şiddet maʿnālarına kullanılır. Zikrullāhtan mütebāʿid ve kabūl-i īmāna gayr-ı müstaʿidd demek murād olunur. Tahkīki āti'z-zikr "قَسْتٌ" kelimesinde görülür.

- الْقَائِلُونَ [el-ḳāʾilūne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ﴾[628] أَيْ نَائِمُونَ نِصْفَ النَّهَارِ

Feth-i ḳāf ile "قَيْلٌ"den olan "قَائِلٌ"in cemʿ-i müzekker-i sālimidir; vāvī olan "قَوْلٌ" değildir. "بَاعَ" bābından "قَالَ يَقِيلُ قَيْلًا وَقَيْلُولَةً وَمَقِيلًا فَهُوَ قَائِلٌ" nısf-ı nehār uyumak maʿnāsınadır. [157] Ve "قَيْلُولَةٌ" bundan ism de olur. Ve "قَائِلَةٌ" vakt-i kaylūlettir ve kaylūlet maʿnāsına da kullanılır. Bu āyette "بَأْسٌ" ʿazāb ve "بَيَاتًا" gece maʿnāsınadır. Murād vürūd u nüzūl-i ʿazābullāh bir vaktle mukayyed değildir, bagteten geliverir demektir. Neʿūzu bi-rahmetillāhi ve ʿafvihi ve magfiretihi min-gazabihi ve ʿikābihi ve ʿazābihi.

- قَاسَمَهُمَا [ḳāsemehumā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ﴾[629] أَيْ حَلَفَ لَهُمَا

Yaʿnī "Onlar[a] yemīn etti ki ben sizin için hayr kasd edenlerdenim" demek olur. Yemīn maʿnāsına olan "قَسَمٌ"den "müfāʿalet"tir. Ve "ifʿāl"den "اَقْسَمَ" ve "tefāʿul"den "تَقَاسَمَ" de böyledir.

- قَارِعَةٌ [ḳāriʿatun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرِيباً مِنْ دَارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِ﴾[630] أَيْ دَاهِيَةٌ

Yaʿnī belā ve meşakkat ve şiddet ve emr-i ʿazīm hevl-nāk demektir. Bu kelime dakk etmek ve bir şeyʾi bir şeyʾ üzerine vurmak maʿnāsına olan "قَرْعٌ"dandır. "قَطَعَ" bābından "قَرَعَ الْبَابَ يَقْرَعُ قَرْعًا فَهُوَ قَارِعٌ" denir ki dakk-ı bāb yaʿnī kapı çalmak maʿnāsınadır. Ve bir sebeble bir kimsenin saçı dökülüp dazlak kalmak maʿnāsına da kullanılır; bunda "طَرِبَ"

626 "Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay hāline!" ez-Zumer, 39/22.
627 "Kalplerini de kaskatı kıldık." el-Māide, 5/13.
628 "Onlara azabımız gece uykusuna dalmışken, yahut gündüz istirahat hālinde iken gelmişti." el-Aʿrāf, 7/4.
629 ""Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim" diye de onlara yemin etti." el-Aʿrāf, 7/21.
630 "Allah'ın sözü yerine gelinceye kadar, inkār edenlere yaptıkları işler sebebiyle devamlı olarak, ya büyük bir felaket gelecek veya o felaket yurtlarının yakınına inecektir." er-Raʿd, 13/31.

bābından "قَـرِعَ رَأْسُـهُ قَرَعًا فَهُوَ أَقْرَعُ" denir. Ve şedāid-i dehrden bir vākiᶜa-i şedīde ve dāhiyeye de "قَارِعَـةٌ" denildi ki bu āyette maᶜnā da budur. Ve sāha-i beyt maᶜnāsına da gelir. Ve "قَارِعَـةُ الطَّرِيـقِ" yolun yüksek mahalline denir. Ve maᶜrūf "قُرْعَـةٌ" da "قَـرْعٌ"dandır. Ve "tefᶜīl"den "تَقْرِيعٌ"de ᶜunf ve levm etmektir.

- الْقَارِعَة [el-ķāriᶜatu]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ﴾[631]
- ﴿الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ﴾[632] بِمَعْنَى الْقِيَامَةِ

Hevl ve şiddet [158] ve dehşetiyle kulūb-i ehl-i arzı karᶜ ve dakk etmesi iᶜtibāriyle tesmiye edilmiştir.

- الْقَانِطِينَ [el-ķāniṭīne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ﴾[633] أَيِ الْيَائِسِينَ

"يَـأْسٌ" demek olan "قُنُـوطٌ"tandır ki hayrdan ümīdi kesmektir. "جَلَـسَ" bābından "قَنَـطَ يَقْنِـطُ قُنُوطًـا فَهُـوَ قَانِـطٌ" Dördüncü bābdan "قَنِطَ يَقْنَطُ" dahi denir, ke-mā cāᵓe bihi'l-Ķurᵓān: ﴿قَالَ وَمَنْ يَقْنَـطُ مِـنْ رَحْمَـةِ رَبِّـهِ إِلَّا الضَّالُّـونَ﴾[634] أَيْ يَيْـأَسُ Ve feth-i ķāf'la "feᶜūl" vezninde "قَنُـوطٌ" maᶜnā-yı mezbūrda mübalagadır, yaᶜnī lafzen ve maᶜnen "يَؤُسٌ" gibidir. ﴿وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَئُوسٌ قَنُوطٌ﴾[635] teᵓkīddir.

- قَاصِفًا [ķāṣifen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ﴾[636] أَيْ رِيحًا شَدِيدَةً تَقْصِفُ كُلَّ [ما] مَرَّتْ عَلَيْهِ

Kırmak, yıkmak maᶜnāsına olan "قَصْـفٌ"dendir. "ضَـرَبَ" bābından "قَصَـفَ يَقْصِـفُ قَصْفًـا فَهُـوَ قَاصِـفٌ" denir. Ve rīhe vasf olduğu gibi raᶜda da vasf olur da "رَعْـدٌ قَاصِـفٌ" denir, şedīdü's-savt demektir. Hāsılı "قَاصِـفٌ" önüne her ne gelirse şiddetiyle kırıp yıkıp deviren şeyᵓdir.

- قَاعًا [ķāᶜan]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا﴾[637] أَيْ مُسْتَوًى مِنَ الْأَرْضِ أَمْلَسَ

---

631 "Semūd ve Ād kavimleri, yüreklerini hoplatacak olan büyük felaketi (Kıyameti) yalanladılar." el-Hākka, 69/4.

632 "Yürekleri hoplatan büyük felaket! Nedir o yürekleri hoplatan büyük felaket? Yürekleri hoplatan büyük felaketin ne olduğunu sen ne bileceksin?" el-Kāriᶜa, 101/1-3.

633 ""Biz sana gerçeği müjdeledik. Sakın ümitsizlerden olma" dediler." el-Hicr, 15/55.

634 "Dedi ki: Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?" el-Hicr, 15/56.

635 "Fakat başına bir kötülük gelince umutsuzluğa düşer, yıkılır." Fussilet, 41/49.

636 "Üstünüze, kasıp kavuran bir fırtına yollayarak" el-İsrāᵓ, 17/69.

637 "Onların yerlerini dümdüz, boş bir alan hālinde bırakacaktır." Tā Hā, 20/106.

“قَيْعٌ” ve “قَاعٌ” arz-ı müstevī yaʿnī düz yere denir ki hām ve işlenmemiş ola. Ve “صَفْصَفٌ” emles yaʿnī nebātsız kaypancak ve hayrsız arzdır. Ve kesrle “قِيعَةٌ”da böyledir: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً﴾[638] Cemʿi “أَقْوَاعٌ” ve “أَقْوُعٌ” ve “قِيعَانٌ” gelir: “إِنَّ الْجَنَّةَ لَقِيعَانٌ”[639] el-hadīs. Murād “Arz-ı cennet müstevī ve ağaçsızdır.” Yaʿnī onun gırāsı ehlinin tesbīh ve tehlīl ve aʿmāl-i sālihasıyladır demek olur. Ve “قَاعَةُ الدَّارِ” , “سَاحَتُهَا”

- الْقَانِعَ [el-ḳāniʿa]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ﴾[640] أَيِ السَّائِلَ [159] أَوِ الَّذِي يَقْنَعُ بِمَا يُعْطَى

Zīrā “خَضَعَ” bābından “قَنَعَ يَقْنَعُ قُنُوعًا فَهُوَ قَانِعٌ” denir, “سُؤَالٌ” yaʿnī dilenmek maʿnāsınadır. Ve “تَعِبَ” bābından “قَنِعَ يَقْنَعُ قَنَعًا وَقَنَاعَةً فَهُوَ قَانِعٌ” denir, bilā-suʾāl verilen az şeyʾe rāzī olmak maʿnāsınadır ki fakīr-i müteʿaffif demek olur. Ve “قَنَاعَةٌ” şeyʾ-i yesīr ü kalīl ile iktifāʾ maʿnāsına ism de olur. Ve “مُعْتَرَّ” Bābu’l-Mīm’de kendi faslında görülür.

- الْقَالِينَ [el-ḳālīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ﴾[641] أَيْ مِنَ الْمُبْغِضِينَ

Yaʿnī “Bugz edicilerdenim” demektir. “قَلَيْتُهُ أَقْلِيهِ قِلًى فَأَنَا الْقَالِي” denir, “Ona bugz ettim” demektir. ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى﴾[642] kavl-i kerīminde de “قَلَى” bundandır. Bu “رَمَى” bābındandır. “قَتَلَ” ve “ضَرَبَ” ve “تَعِبَ” bāblarından dahi lügattır. Vāvī olarak “عَدَا” bābından “قَلَوْتُهُ قَلْوًا” dahi mervīdir. Bu kelimenin aslı tavada et kızartmak ve pişirmek maʿnāsına olan “قَلْيٌ” ve ʿalā-rivāyetin “قَلْوٌ” lafzıdır.

- قَاصِرَاتُ [ḳāṣırātu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ﴾[643]

- و﴿وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ﴾[644] أَيْ حَابِسَاتِ الْأَعْيُنِ

Yaʿnī “gözlerini habs ve menʿ edenler” demektir, yaʿnī kendi zevclerinin gayrıdan nazarlarını menʿ eden zevceler demek olur ki murād ehl-i cennete verilen hūrīlerin vas-

---

638 “İnkār edenlere gelince; onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır.” en-Nūr, 24/39.

639 Tirmizī, Zekāt, 45, no:3462; Taberānī, el-Muʿcemu’l-evsat, 4/270, no:4170 “أَنَّ الْجَنَّةَ طَيِّبَةُ التُّرْبَةِ، عَذْبَةُ الْمَاءِ، وَإِنَّهَا قِيعَانٌ” şeklinde.

640 “Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin, istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedirin.” el-Hacc, 22/36.

641 “Lūt şöyle dedi: “Şüphesiz ben sizin yaptığınız bu çirkin işe kızanlardanım.”” eş-Şuʿarāʾ, 26/168.

642 “Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da.” ed-Duhā, 93/3.

643 “Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır.” er-Rahmān, 55/56.

644 “Yanlarında bakışlarını yalnızca kendilerine çevirmiş iri gözlü eşler vardır.” es-Sāffāt, 37/48; Sād, 37/52.

fıdır. "طُولٌ" hilāfı ve zıddı olan "قَصْرٌ"dan meᵓhūzdur. Hasr ve habs ve menᶜ ve sāir maᶜānīde kullanılmıştır.

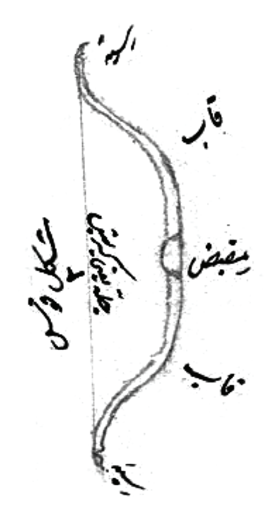
- قَانِتٌ [ķānitun]

- ﴿أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ﴾[645] أَيْ مُصَلٍّ سَاعَاتِ اللَّيْلِ

Faslın evvelinde vākiᶜ "قَانِتُونَ" kelimesinde mufassalen beyān olundu, mürācaᶜat oluna. [160]

- قَاب [ķābe]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى﴾[646] أَيْ قَدْرَ قَوْسَيْنِ عَرَبِيَّتَيْنِ

Yaᶜnī "iki ᶜArab kavsı kadar" demek olur. "قَابٌ" kadar ve mikdār maᶜnāsınadır. Ve "قَابٌ", kavsın yaᶜnī kemānın ki ok atılan yaydır mikbazı yaᶜnī tutulacak mahalliyle ucunda çille takılacak mahallin arasıdır. Bu sūrette bir kavsin iki kābı olur ki mikbazın iki tarafından ᶜibārettir.

Bu maᶜnāya göre sebk-i kelām "فَكَانَ قَابَيْ قَوْسٍ" olmak lāzım olup kalb ile "قَابَ قَوْسَيْنِ" buyurulmuş denir. Lākin bunda tekellüf olmakla maᶜnā-yı evvel yaᶜnī mikdār maᶜnāsına hamli tercīh olunmuştur, fi'l-hakīka eshel ve evzahtır.

- الْقَاضِيَة [el-ķāḍiyete]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ﴾[647] أَيِ الْمَنِيَّةِ

Yaᶜnī "mevt, ölüm" demek olur. Murād mevtin bilā-baᶜs ebedī olmasını temennidir, gūyā "Kāşkī baᶜs olunmaya idim, ebedī meyyit kala idim" demek ister. Bu kelime aslen hükm maᶜnāsına olan "قَضَاءٌ" lafzındandır. İkinci bābdan "قَضَى يَقْضِي قَضَاءً فَهُوَ قَاضٍ" denir ki "حَكَمَ" demektir. Ve lafz-ı mezkūr ferāg ve katl ve mevt ve edāᵓ ve inhāᵓ ve katᶜ ve emr ve īcāb ve fasl ve sunᶜ ve takdīr gibi maᶜnālarda müstaᶜmeldir. Meselā ﴿وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾[648] أَيْ أَمَرَ وَأَوْجَبَ ve ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ﴾[649] أَيْ مَاتَ ve ﴿فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ﴾[650] أَيْ صَنَعَ وَقَدَّرَهُنَّ ve ﴿وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذٰلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ﴾[651] أَيْ

645 "Yoksa gece vakitlerinde itaat ve kulluk eden mi?" ez-Zumer, 39/9.
646 "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." en-Necm, 53/9.
647 "Keşke ölüm her şeyi bitirseydi." el-Hākka, 69/27.
648 "Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti." el-İsrāᵓ, 17/23.
649 "İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur)." el-Ahzāb, 33/23.
650 "Böylece onları, iki günde (iki evrede) yedi gök olarak yarattı" Fussilet, 41/12.
651 "Ona şu durumu kesin olarak bildirdik: Sabaha çıkarken onların sonu kesilmiş olacak." el-Hicr,

﴿فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ﴾[653] أَيْ فَرَغْتُمْ مِنْهَا ve ﴿فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ﴾[652] أَيْ أَدَّيْتُمْ ve انْهَيْنَا إِلَيْهِ Ve gayru zālike mine'l-āyāt. Bu maᶜānīde mevāziᶜ-i ᶜadīdede vākiᶜ olmuştur ki fusūl-i mahsūsasında beyān olunur. Ve "الْقَاضِيَةَ" [161] kelimesi āyet-i sābıkada "الْقَاطِعَةَ لِأَمْرِي" ve "الْقَاطِعَةَ لِلْحَيَاةِ" ᶜibāretleriyle de tefsīr olunmuştur. Vallāhu aᶜlemu.

- الْقَاسِطُونَ [el-ḳāsiṭūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾[654] أَيْ وَأَمَّا الْجَائِرُونَ

Yaᶜnī "cevr ve haktan ᶜudūl ile zulm edenler" demektir. Bunun aslı "قِسْطٌ" māddesidir. "جَلَسَ" bābından "قَسَطَ يَقْسِطُ قُسُوطًا فَهُوَ قَاسِطٌ" denir, cevr ve zulm ve haktan ᶜudūl maᶜnāsınadır. Ve "ضَرَبَ" bābından "قَسَطَ يَقْسِطُ قِسْطًا" denir, ᶜadl maᶜnāsınadır. Bu sūrette azdāddan olur. Ve "قِسْطٌ" adl maᶜnāsına ismdir. Ve hāssaten "ifᶜāl"den "أَقْسَطَ" , "عَدَلَ" demektir: "أَقْسَطَ الرَّجُلُ فَهُوَ مُقْسِطٌ" , "عَدَلَ فَهُوَ عَادِلٌ" demek olur. Ve "اَلْمُقْسِطُ" esmā-i hüsnādandır, mazlūmun hakkını zālimden almakta tarafeyni irzā edecek sūrette ᶜādil maᶜnāsınadır. Ve "tefᶜīl"den bir şeyᵓi eczā-i maᶜlūmeye taksīm maᶜnāsına gelir: "قَسَّطَ تَقْسِيطًا" denir. Maᶜānī-i mezkūre fusūl-i mahsūsasında beyān olunur, nitekim Bābu'l-Hemze'de "أَقْسَطُ" kelimesinde de zikri geçti.

- الْقَارِعَةُ [el-ḳāriᶜatu]

- ﴿الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ﴾[655] أَيِ الْقِيَامَةُ مَا الْقِيَامَةُ وَمَا اَدْرَاكَ مَا الْقِيَامَةُ

Murād "yevm-i kıyāmet"tir. Emr-i kıyāmet ve hevl-i dehşetinden iᶜzām tarīkiyle tehvīl irāde buyuruluyor. Faslın evvelinde "قَارِعَةٌ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- الْقَادِرُ [el-ḳādiru]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ﴾[656] أَيْ هُوَ لَا يَعْجِزُ عَنْ ذَلِكَ

Bu kelime "قُدْرَةٌ"ten "fāᶜil"dir. Bununla insān vasf [162] olunduğu vaktte onun için kendisiyle bir işi işlemek mümkün olan heyᵓete ism olur ki Türkçemizde gücü yetmek taᶜbīr olunur. Cenāb-ı Hak taᶜālā şānuhu vasf olundukta "قُدْرَةٌ" nefy-i ᶜacz ifāde eder, çünkü "قُدْرَةُ اللهِ" kudret-i mutlaka ki onunla mahlūkun ittisāfı muhāldir, zīrā mahlūkun kudreti "ᶜalā şeyᵓin dūne-şeyᵓin"dir, bināᵓen ᶜaleyh kudret-i mukayyededir. Buna bināᵓen kud-

15/66.

652 "Hac ibadetinizi bitirdiğinizde" el-Bakara, 2/200.

653 "Namazı kılınca" en-Nisāᵓ, 4/103.

654 "Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır." el-Cinn, 72/15.

655 "Yürekleri hoplatan büyük felaket! Nedir o yürekleri hoplatan büyük felaket? Yürekleri hoplatan büyük felaketin ne olduğunu sen ne bileceksin?" el-Kāriᶜa, 101/1-3.

656 "De ki: "O size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeğe gücü yetendir."" el-Enᶜām, 6/65.

retullāh intifā᾽-ı ᶜaczdir. Ve “اَلْقَادِرُ” bu maᶜnāda esmā-i hüsnādandır. Ve “اَلْمُقْتَدِرُ” ism-i şerīfi bundan eblāġdır. Ve “اَلْقَدِيرُ” ism-i şerīfi me᾽sūr olan esmā-i ihsādan olmamakla berāber esmā-i ilāhiyyedendir ve “faᶜīl” bi-maᶜnā “fāᶜil”dir. İkinci bābdan ”قَدَرَ يَقْدِرُ قُدْرَةً وَمَقْدِرَةً فَهُوَ قَادِرٌ وَقَدِيرٌ“ denir. Ve “قُدْرَةٌ” bundan ism de olur. Ve lafz-ı mezbūr ġınā᾽ ve yesār maᶜnāsına da kullanılır: “فُلَانٌ ذُو قُدْرَةٍ” denir, “ذُو غِنَاءٍ وَيَسَارٍ وَمَالٍ” demektir. Ve ḳāf’ın fethi ve dāl’ın sükūnu ve fethiyle de “قَدَرٌ قَدْرٌ ” her bir şey᾽in mikdār ve meblaġına denir. Ve tāb ve tākat ve takdīr ve taksīm-i rızk ve tazyīk ve tedbīr-i umūr ve husūs ve bir şey᾽i āhara kıyās ve taᶜzīm ve sāir maᶜnālarda da istiᶜmāl olunur ki fusūl-i mahsūsasında mübeyyendir.

- قَاصِدًا [ḳāṣiden]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ﴾[657] أَيْ غَيْرَ شَاقٍّ

Yaᶜnī “muᶜtedil olmakla nüfūs üzerine meşakkatsiz yorgunluksuz” demek olur. İᶜtidāl “قَصْدٌ”dandır. Bābu’l-ᶜAyn’da “عَرَضًا” kelimesinde beyān olundu, Ve Bābu’l-Hemze’de “إِقْصِدْ” kelimesine de mürācaᶜat oluna.

FASLU’L-ḲĀF MAᶜA’L-BĀ᾽İ’L-MUVAHHADE: “ق،ب” [163]

- قَبِيلُهُ [ḳabīluhū]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ﴾[658] أَيْ جِيلُهُ وَأُمَّتُهُ

Yaᶜnī “Şeytān ve onun asnāf-ı cemāᶜati ve kavmi sizi görür” demek olur. Ve “قَبِيلُهُ” , “جُنُودُهُ” ile de tefsīr olunmuş. “قَبِيلٌ” lafzı müştakkātı maᶜānī-i kesīrede müstaᶜmel “قَبْلَ”dendir ki “بَعْدَ” zıddıdır, nitekim beyān olunur.

- قَبِيلًا [ḳabīlen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوْ تَأْتِيَ بِاللهِ وَالْمَلٰئِكَةِ قَبِيلًا﴾[659] أَيْ كَفِيلاً يَكْفُلُونَ بِمَا تَقُولُ أَوْ شَاهِدًا يَشْهَدُونَ عَلَى مَا تَقُولُ

Tercemede “Yāhūd Allāh-ı ᶜazīmü’ş-şānı ve melekleri iddiᶜā ettiğin şey᾽in sıdk ve sıhhatine kefīl getiresin”, Veyāhūd “iddiᶜā ettiğin şey᾽in sıdk ve sıhhati üzerine şāhid getiresin” denir. Bu maᶜnā “قَبِيلٌ” kelimesi kefīl ve şāhid maᶜnāsına olduğu iᶜtibāriyledir. Ve lafz-ı mezbūr “عَشِيرٌ” ve “مُعَاشِرٌ” maᶜnāsına dahi geldiği cihetle “مُقَابِلٌ” maᶜnāsına alınıp maᶜnen “Allāhu taᶜālā ve melāikeyi mukābilimize yaᶜnī karşımıza getiresin ki ᶜayānen görelim” demek dahi olur. Bu sūrette “قَبِيلٌ” kelimesi “قَابِلٌ”in cemᶜidir veyāhūd

---

657 “Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyarlardı.” et-Tevbe, 9/42.

658 “Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler.” el-Aᶜrāf, 7/27.

659 “Yahut Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe” el-İsrā᾽, 17/92.

"قَبِيلٌ", "قَبِيلَةٌ"nin cemᶜidir ki baᶜzı baᶜzına ikbāl ve muzāheret eden cemāᶜat-i müctemiᶜa-dır. Bu sūrette Mucāhid rahimehullāhın tefsīri üzerine "قَبِيلًا", "جَمَاعَةً جَمَاعَةً" demek olur ki "الْمَلَئِكَةِ"ten hāldir. Bu kelimenin aslı sābıkı "بَعْد"in zıddı olan "قَبْل" lafzıdır ki bunun müştakkāt ve mutasarrafātı ve maᶜānī ve sūret ve keyfiyyet ve mevāziᶜ-i istiᶜmālinin kesret ve vüsᶜati hasebiyle tahkīkinde mufassalāt-ı kütüb-i lügate mürācaᶜatten istignā olunamaz. Vallāhu aᶜlemu.

- قَبَسٍ [ḳabesin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ﴾[660] أَيْ بِشُعْلَةِ نَارٍ

Yaᶜnī [164] "Fetīle ve ağaç gibi bir şeyᵓle size āteş şuᶜlesi getireyim" demektir. Aslen "قَبَس" şuᶜle-i nārdan alınan şuᶜledir, nitekim öyle tefsīr olundu. Ve "iftiᶜāl"den "إِقْتِبَاس" onu talebdir, sonra taleb-i ᶜilm ve hidāyette dahi istiᶜāreten istiᶜmāl olundu: ﴿أَنْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ﴾[661] kavl-i kerīminde olduğu gibi. Ve "إِقْتَبَسْتُ مِنْهُ الْعِلْمَ" denir, "طَلَبْتُ وَأَخَذْتُ" demek olur. Ve "ifᶜāl"den "أَقْبَسْتُهُ نَارًا أَوْ عِلْمًا", "أَعْطَيْتُهُ" demektir ki muktebisin talebini isᶜāftan ᶜibārettir. Ve "إِقْتِبَاس" ahz ve taᶜallüm maᶜnāsına da istiᶜmāl olundu. Ve "ضَرَبَ" bābından "قَبَسَ نَارًا يَقْبِسُهَا", "أَخَذَهَا" ve "قَبَسَ عِلْمًا يَقْبِسُ", "تَعَلَّمَهُ" demektir. Müteᶜaddī olarak da müs-taᶜmeldir: "قَبَسْتُ الرَّجُلَ عِلْمًا", "عَلَّمْتُهُ" demek olur.

- قَبَضْتُ [ḳabeḍtu]
- ﴿فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ﴾[662] أَيْ أَخَذْتُ بِجَمِيعِ الْكَفِّ

Yaᶜnī "Tamām avuçla bir avuç aldım" demek olur. Murād Cibrīl ᶜaleyhi's-selām merkū-bu olan "فَرَسُ الْحَيَاةِ"ın izinden bastığı yerden bir avuç toprak aldım demektir. "قَبْضٌ" bir şeyᵓi tamām-ı keff ile almaktır. Ve "قَبْضُ الْيَدِ" bir şeyᵓi almakta eli yummak yaᶜnī parmakları kapamaktır, bunda "عَلَى" ile istiᶜmāl olunur: "قَبَضَ عَلَيْهِ" gibi, lākin "عَنْ" ile ahzden ibāᵓ ve imtināᶜ maᶜnāsınadır: "قَبَضَ يَدَهُ عَنِ الشَّيْءِ" "Ondan elini yumdu, imsāk etti" yaᶜnī almadı demek olur. Ve "قَبْضَةٌ" bir tutam bir avuç şeyᵓe denir. Ve "قَبْضٌ" lafzı "بَسْطٌ"ın da mukābili olur. "ضَرَبَ" bābından "قَبَضَ يَقْبِضُ قَبْضًا فَهُوَ قَابِضٌ وَذَاكَ مَقْبُوضٌ" denir. Bu āyet-i kerīmede ṣād-ı mühmele ile "قَبَصْتُ" kırāᵓati de vardır. Bu sūrette [165] maᶜnā "Parmak uçlarıyla aldım" demek olur, çünkü ṣād-ı mühmele ile "قَبْصٌ" bir şeyᵓi parmak uçlarıyla almaktır.

MAZMŪMETU'L-ḲĀF: "قُ،ب"

- قُبُلًا [ḳubulen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا﴾[663] أَيْ أَصْنَافًا

660 "Yahut ısınasınız diye bir kor ateş getireceğim." en-Neml, 27/7.
661 "Bize bakın ki sizin ışığınızdan biz de aydınlanalım." el-Hadīd, 57/13.
662 "Elçinin izinden bir avuç avuçladım." Tā Hā, 20/96.
663 "Ya da kendilerine azabın göz göre göre gelmesi..." el-Kehf, 18/55.

Bu kelime “قَبِيلٌ”in cemᶜidir. Binā’en ᶜaleyh “قَبِيلًا قَبِيلًا” mevziᶜinde olup “صِنْف صِنْف” maᶜnāsına haml olunmakla “أَصْنَافًا” ile tefsīr edildi ki envāᶜ-ı ᶜazāb murād olunur. Bu kelimeye dāir kelām ānifü’l-beyān “قَبِيلًا” kelimesinde mürūr etti, ircāᶜ-ı nazar buyurula.

MEKSŪRETU’L-ĶĀF:“قِ،ب“

- قِبْلَةً [ķibleten]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا﴾[664] أَيْ جِهَةً

Yaᶜnī “teveccüh edecek, yönelecek taraf” demektir. “أَيْنَ قِبْلَتُكَ” denir ve “إِلَى أَيْنَ تَتَوَجَّهُ” maᶜnāsı irāde edilir. Burada murād kıble-i salāttır. Buna kıble tesmiyesi musallī ona ve o musallīye mukābele eylediği iᶜtibāriyledir; dīn-i İslām’da Kaᶜbe-i muᶜazzamadır.

- قِبَلَ [ķibele]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا اَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾[665] اَيْ لَا طَاقَةَ لَهُمَا بِهَا

Yaᶜnī “Onlar için o ᶜaskerle mukābeleye ona karşı gelmeğe tākat yoktur” demek olur. Kesr-i kāf ve feth-i muvahhade ile “قِبَلٌ” tākat maᶜnāsınadır ki karşı gelmekten ᶜibārettir. Ve “قِبَلٌ” cānib ve taraf maᶜnālarına gelir, ānifü’l-beyān “قِبْلَة” gibi: ﴿بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ﴾[666] أَيْ جِهَتِهِ أَوْ جَانِبِهِ وَطَرَفِهِ وَنَحْوِهِ Bu lafz yaᶜnī “قِبَلٌ” māddesinin tahkīki faslın evvelinde “قَبِيلًا” kelimesinde beyān olundu. [166]

FASLU’L-ĶĀF MAᶜA’T-TĀ’İ’L-MUSENNĀTİ’L-FEVKİYYE: “قَ،ت”

- قَتَرَةٌ [ķateratun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ﴾[667] أَيْ غُبَارٌ

Yaᶜnī “toz” demek. Bu Sicistānī’nin kavlidir. Bunu gubār ile tefsīri “غَبَرَةٌ” zemīnde olan ince topraktır ki sıkletine mebnī arzda kalır. “قَتَرَةٌ” ziyāde inceliğinden havāya kalkan

664 “(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz.” el-Bakara, 2/144.

665 “Sen onlara dön. Andolsun, biz onlara, karşı koyamayacakları ordularla gelir ve onları oradan aşağılanmış ve küçük düşürülmüş olarak çıkarırız.” en-Neml, 27/37.

666 “Bunun iç tarafında rahmet, onlar (münafıklar) tarafındaki dış cihetinde ise azap vardır.” el-Hadīd, 57/13.

667 “O gün nice yüzler de vardır ki, toz toprak içindedirler. Onları bir siyahlık bürür.” ᶜAbese, 80/40-41.

toz olmak iʿtibāriyledir. İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumā "قَتَرَةٌ"yı "ذِلَّةٌ" ile ve rivāyet-i uhrāda "كَآبَة" ve "كُسُوفٌ" ile tefsīr buyurmuş. Ve baʿzı ehl-i tefsīr "ظُلْمَةٌ وَكُسُوفٌ" demiş. Ve "سَوَادٌ كَالدُّخَانِ" da denilmiş. Cümlesi yevm-i hisābın hemm ve hüzn ve gamının īrās ettiği sūʾ-i hālin vechde nümāyān olan āsārından kināyettir. Lafz-ı mezkūr ki "قَتْرٌ"dır, işāret olunduğu vechle gubār ve cānib ve nāhiye ve zīk-i nafaka ve tazyīk ve hüzn ve keder ve zulmet maʿnālarında istiʿmāl olunur. "ضَرَبَ" ve "قَعَدَ" bāblarından "قَتَرَ قَتْرًا وَقُتُورًا" denir. Ve "ifʿāl"den "أَقْتَرَ إِقْتَارًا فَهُوَ مُقْتِرٌ" denir. Ve "tefʿīl"den "قَتَّرَ تَقْتِيرًا" de denir, maʿnā birdir.

- قَتَرٌ [ḳaterun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ﴾[668] أَيْ سَوَادٌ أَوْ حُزْنٌ وَانْكِسَارٌ

Mā-kablinde mufassalen beyān olundu.

- قَتُورًا [ḳatūran]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا﴾[669] أَيْ بَخِيلاً ضَيِّقًا

Yaʿnī "infākta buhl ve nafaka-i ehl ü ʿıyālde tazyīk edici" demektir ki insānın buhl üzerine mecbūl olduğunu tenbīhtir. Ānifü'l-beyān "قَتْرٌ"den "feʿūl"dür ki sīga-i mübālagadır. Ve "قَتْرٌ" , "إِسْرَافٌ"ın mukābilidir. Ve her ikisi de mezmūmdur, memdūh olan "إِعْتِدَالٌ"dir, ke-mā fī kavlihi taʿālā: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا [167] وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا﴾[670] أَيْ وَسَطًا مُعْتَدِلًا Yaʿnī "O kimseler ki infāk ettikleri vaktte isrāf etmezler ve tazyīk etmezler, belki infākları bunlar beyninde mütevassıt ve muʿtedildir" demek olur.

MAZMŪMETU'L-ḲĀF: "قُ،ت"

- قُتِلَ [ḳutile]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ اَلَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ﴾[671]
- و﴿قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ﴾[672] أَيْ لُعِنَ

Yaʿnī "Laʿnet olundu ve melʿūn oldu" demektir. Bedenden ruhu, hayātı izāle maʿnāsına olan "قَتْلٌ"den māzī-i mechūldür. "قَتْلٌ" ile "مَوْتٌ"in farkı "قَتْلٌ" bir kimsenin fiʿliyle olan ölüm; "مَوْتٌ" bilā-fiʿl-i ehadin vākiʿ olan ölümdür. Kāle taʿālā: ﴿أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى

668 "Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet." Yūnus, 10/26.
669 "Zaten insan çok cimridir." el-İsrāʾ, 17/100.
670 "Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır." el-Furkān, 25/67.
671 "Cehalet içinde gaflete dalmış olan (ve "Muhammed şairdir, delidir" diyen) yalancılar kahrolsun!" ez-Zāriyāt, 51/10-11.
672 "(Mü'minleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar lanetlenmiştir." el-Burūc, 85/4.

﴿أَعْقَابِكُمْ﴾[673] Sülāsīden māzī-i mechūlü ile "müfāᶜalet"ten māzī-i maᶜlūmu duᶜā-i ᶜaleyh mevkiᶜinde vākiᶜ olursa "لُعِنَ" ve "لَعَنَ" maᶜnālarınadır. ﴿قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ﴾[674] أَيْ لُعِنَ ve ﴿قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾[675] أَيْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ Ve helāk ile duᶜāya da haml olunur ki "أَهْلَكَ" ve "أَهْلَكَهُمْ" denir. Bundan gayrı mevāziᶜde gerek "قَتَلَ" ve gerek "قَاتَلَ" fiᶜlleri maᶜnā-yı hakīkīleri üzeredir: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتاً بَلْ اَحْيَاءٌ﴾[676] ve ﴿وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ﴾[677] gibi. Vallāhu aᶜlemu.

FASLU'L-ḲĀF MAᶜA'D-DĀLİ'L-MUHMELE: "ق،د"

- قَدَمَ صِدْقٍ [ḳademe ṣidḳin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾[678] أَيْ عَمَلاً صَالِحًا قَدَّمُوهُ

Terceme-i āyette "Ve müjdele īmān eden kimseleri ki onlar için Rabbleri ᶜindinde evvelce işlemiş ve takdīm etmiş oldukları ᶜamel-i sālih veyā onun sevābı vardır" denir. Ve "قَدَمَ صِدْقٍ"tan murād zāt-ı refīᶜi'l-cenāb-ı Muhammedīdir ki şefīᶜ-i sıdktır da denildi. İşbu قَدَمَ صِدْقٍ"ın tefsīrinde ᶜibārāt-ı müfessirīn [168] ve ehl-i lügat birtakım iᶜtibārāt sebebiyle taᶜaddüd etmiştir. Ez-ān-cümle İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumā "أَجْرًا حَسَنًا بِمَا قَدَّمُوا مِنْ أَعْمَالِهِمْ" buyurmuş. Ve Ḍaḥḥāk rahimehullāhu taᶜālā "ثَوَابَ صِدْقٍ" demiş. Ve Mucāhid rahimehullāhu taᶜālā "اَعْمَالَ الصَّالِحَةِ صَلَاتَهُمْ وَصَوْمَهُمْ وَصَدَقَتَهُمْ وَتَسْبِيحَهُمْ" demiş. Ve Ḥasen-i Baṣrī rahimehullāhu taᶜālā "عَمَلَ صَالِحٍ أَسْلَفُوهُ يُقَدِّمُونَ عَلَيْهِ" demiş. Ve İbn ᶜAbbās'tan rivāyet-i uhrāda "سَبَقَتْ لَهُمُ السَّعَادَةُ فِي الذِّكْرِ الْأَوَّلِ يَعْنِي فِي اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ" buyurmuş. Ve İbn Ḳayyim "شَفَاعَةُ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ" demiş. Ve "لَهُمْ مَنْزِلَةٌ رَفِيعَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ" ᶜibāretiyle de tefsīr olunmuş. "قَدَمْ"in "صِدْقٌ"a izāfeti ziyāde-i fazl ve medh-i kademi tenbīh içindir, çünkü sıdka izāfet edilen her şeyᵓ memdūhtur. Ebū ᶜUbeyde gerek hayr gerek şerrde sābık olan her şeyᵓe ᶜinde'l-ᶜArab "قَدَمْ" denir demiş ve baᶜzı misāller īrād etmiş. "قَدَمْ" aᶜzā-yı bedenden ayağın ismi olup ālet-i tekaddüm ü teᵓehhür olmakla maᶜānī-i kesīre tevlīd edilmiştir ki mahalli mufassalāt-ı kütüb-i lügattır. İbnu'l-Es̱īr *Nihāye*'de pek vāsiᶜ ve güzel tahkīk etmiş, fe'lyurācaᶜ fīhi.

- قَدَرٍ [ḳaderin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي اَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَى قَدَرٍ يَا مُوسَى﴾[679] أَيْ عَلَى الْقَدَرِ الَّذِي قَدَّرْتُ

673 "Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz?" Āl-i ᶜİmrān, 3/144.
674 "Kahrolası (inkarcı) insan! Ne nankördür o!" ᶜAbese, 80/17.
675 "Allah onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar!" et-Tevbe, 9/30; el-Münāfikūn, 63/4.
676 "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler" Āl-i ᶜİmrān, 3/169.
677 "Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı." Āl-i ᶜİmrān, 3/146.
678 "Ve iman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele." Yūnus, 10/2.
679 "Medyen halkı içinde yıllarca kaldın sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda (Tūr'a) geldin ey Mūsā!" Tā Hā, 20/40.

مَجِيئَكَ فِيهِ

Yaᶜnī "Senin gelmeni takdīr ettiğim vaktte" yāhūd "عَلَى مِقْدَارٍ مِنَ السِّنِ الَّذِي يُوحَى فِيهِ لِلْأَنْبِيَاءِ" yaᶜnī "Sinnden enbiyāya vahy olunan mikdāra geldin" demek olur. Mikdār-ı mezkūr kırk sinni olduğu kayd olunmuş ise de Yaḥyā ve ᶜĪsā ᶜaleyhime's-selām gibi müstesnālar vardır. Ve İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan "عَلَى مَقْدُورِي بِالْكَلَامِ وَالرِّسَالَةِ إِلَى فِرْعَوْنَ" kavli de mervīdir ki "Kelāmla ve firᶜavna risāletle mukadder kıldığım vakt [169] üzerine geldin" demek olur. Murād "Bilā-takdīm ve lā-takdīrinā vaktinde geldin" demektir. "قَدَرَ" māddesine dāir kelām evāil-i bābda "الْقَادِرُ" kelimesinde mufassalen mezkūrdur, ircāᶜ-ı nazar oluna.

- قَدَرَ [ḳadera]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي اَهَانَنِ﴾[680] أَيْ ضَيَّقَ أَوْ قَتَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ

Yaᶜnī "Rızkını daralttığı veyā eksilttiği ve güçleştirdiği vaktte" demektir. Sābıkı gibi "الْقَادِرُ" kelimesine nazar oluna.

- قَدَرُوا [ḳaderū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا قَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾[681] أَيْ وَمَا عَظَّمُوا اللهَ حَقَّ تَعْظِيمِهِ

Yaᶜnī "Allāh-ı ᶜazīmü'ş-şānı gereği gibi taᶜzīm etmediler" demektir. "الْقَادِرُ" kelimesine bak.

- قَدَرًا مَقْدُورًا [ḳaderan maḳdūran]

- ﴿وَكَانَ اَمْرُ اللهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾[682] أَيْ قَضَاءً مَقْضِيًّا أَوْ حُكْمًا مَبْتُوتًا أَيْ مَقْطُوعًا

Yaᶜnī "takdīr olunmuş hükm" veyā "katᶜ olunmuş hükm" demektir. "الْقَادِرُ"e bak.

- اَلْقَدْرِ [el-ḳadri]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾[683] أَيْ لَيْلَةِ التَّقْدِيرِ، تَقْدِيرِ الْأَحْكَامِ

"قَدْرٌ" burada "تَقْدِيرٌ" maᶜnāsınadır. Leyle-i kadr kāffe-i umūr ve ahkām ve erzāk ve ācāl-de sene āhirine kadar vākiᶜ olacak şuᵓūnāt-ı ilāhiyye mukteziyātının takdīr olunduğu leyle-i mübārekedir.

Tenbīh: Bu takdīr ᶜilm-i ezelīde müᵓessir değildir. Subhānehu ve taᶜālā ᶜan zālike. Belki ᶜilm-i ezelīde sābit olan maᶜlūmāt-ı ilāhiyyenin zamān ve mekān ve kemmiyyet ve keyfiyyet-i sābite-i maᶜlūmesinin hāricde tahakkuku için melāike-i müvekkelīne tafsīl ve

680 "Ama onu deneyip rızkını daraltınca da, "Rabbim beni aşağıladı" der." el-Fecr, 89/16.
681 "Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler." el-Enᶜām, 6/91; el-Hacc, 22/74; ez-Zumer, 39/67.
682 "Allah'ın emri kesinleşmiş bir hükümdür." el-Ahzāb, 33/38.
683 "Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik." el-Kadr, 97/1.

infāzının iʿlāmından ʿibārettir.

- قَدَّرَهُ [ḳadderahū]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ﴾[684] أَيْ هَيَّأَهُ لِمَا يَصْلُحُ لَهُ

Yaʿnī "İnsānı hāzırladı, yaʿnī ona istiʿdād ve kābiliyyet verdi kendine uygun olan şeyʾi kabūle." Murād aʿzāʾ ve cevārih ve kuvā ve havāss ve sāir levāzım-ı insāniyyeyi [170] kabūl ve lāyıkı üzere istiʿmāle müstaʿidd kıldı demektir. "الْقَادِرُ" kelimesine mürācaʿat oluna.

MAZMŪMETU'L-ḲĀF: "قُ،د"

- قُدِرَ [ḳudira]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا اٰتٰيهُ اللّٰهُ﴾[685] أَيْ ضُيِّقَ

"تَضْيِيقٌ" daraltmak yaʿnī rızk ve maʿīşetini ve geçimini daraltmak maʿnāsına. Sābıkları "قَدْرٌ" māddesindendir ki "الْقَادِرُ" kelimesinde beyān olundu. Bābu'n-Nūn'da vākiʿ "نَقْدِرَ" kelimesine de nazar buyurula.

- الْقُدُّوسُ [el-ḳuddūsu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ﴾[686]

Bu kelīme-i celīle feth-i ḳāf'la "اَلْقَدُّوسُ" sūretinde de kırāʾat olundu, öyle de lügattır. Lafz-ı celīl-i mezkūr esmā-i hüsnādandır. Maʿnā-yı şerīfi mertebe-i ehadiyyet-i zātiyyesinde hasāyıs-ı vücūb-ı zātī ve ulūhiyyetinin gayrı evsāftan pāk ve suver-i hissiyye ve hayāliyye ve ʿakliyye ve sāir ahkām-ı imkāniyye ve tabīʾiyyeden biriyle tasavvur olunmaktan münezzeh ve münezzihlerin tenzīhiyle mukaddislerin takdīsinden müteʿālī demektir. Asl-ı kelime zammeteynle ve dāl'ın sükūnuyla da "قُدُسٌ قُدْسٌ" māddesidir. "Tefʿīl"den "تَقْدِيسٌ" , "تَطْهِيرٌ"dir, lākin "تَطْهِيرٌ" ʿāmmdır, her şeyʾde söylenir; necāsāt-i hissiyyede "تَقْدِيسٌ" kullanılmaz. Ve "tefaʿʿul"den "تَقَدُّسٌ" , "تَنَزُّهٌ"tür. "تَقَدَّسَ الْحَقُّ عَنِ النَّقَائِصِ وَهُوَ الْقُدُّوسُ" denir, mezkūr "قُدُسٌ"den "فُعُولٌ"dur ki sīga-i mübālagadır.

684 "Az bir sudan (meniden). Onu yarattı ve ona ölçülü bir şekil verdi." ʿAbese, 80/19.
685 "Rızkı dar olan da, Allah'ın ona verdiğinden (o ölçüde) harcasın." et-Talāk, 65/7.
686 "O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağıdır." el-Haşr, 59/23.

- الْقُدُسِ [el-ḳudusi]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾[687]
- و﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ﴾[688] هُوَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ

Hazret-i müşārün ileyh nüfūs-ı [171] beşeriyyeyi min-külli’l-vücūh mutahhir olan Ḳurʾān-ı kerīm ve hükm-i ilāhiyye ve füyūz ve beşārātla geldiği ve o sūretle vürūdu ʿibāda mūris-i hayāt-ı tayyibe-i ebediyye olduğu iʿtibāriyle “رُوحُ الْقُدُسِ” tesmiye olunmuştur. Ve “حَظِيرَةُ الْقُدُسِ” cennettir. Şerīʿattir de denildi, çünkü “قُدُسٌ” ve tahāret-i zāhireye ve bātıneye müstefād olan hükm-i ilāhīdir. Mā-kabline de nazar oluna.

- قُدُورٍ [ḳudūrin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ﴾[689] جَمْعُ قِدْرٍ بِالْكَسْرِ

“قِدْرٌ” ḳāf’ın kesriyle tencere, Fārisīde “dīg” denilen ve bakır ve topraktan yapılan kaptır ki içinde taʿām pişirilir. “رَاسِيَاتٍ” ile tavsīf edildiği cihetle ocaklar üzerinde sābit büyük kazganlar ile tefsīr olunur. Aslen içinde et pişirilen kaba denirdi, sonra tevsīʿan her yemek pişirilen kaba ıtlāk olundu.

FASLU’L-ḲĀF MAʿA’Z-ẒĀLİ’L-MUʿCEME: “ق،ذ”

- قَذَفَ [ḳaẕefe]
- ﴿وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ﴾[690] أَيْ رَمَى فِي قُلُوبِهِمُ الْخَوْفَ

Yaʿnī “Onların kalblerine korku attı.” Bizim taʿbīrimizce “Yüreklerine korku düşürdü” demektir. “قَذْفٌ” uzaktan atıp vurmak maʿnāsınadır. “ضَرَبَ” bābından قَذَفَهُ بِالْحِجَارَةِ يَقْذِفُهُ” “رَمَاهُ” demek ve kabāyih ve ʿuyūb isnādıyla remyde de müstaʿmeldir: قَذَفَ” الْمُحْصَنَةَ قَذْفًا أَيْ رَمَاهَا بِالزِّنَا وَالْفَاحِشَةِ” , قَذْفًا فَهُوَ قَاذِفٌ” Hulāsā māddī ve maʿnevī “قَذْفٌ” lisānımızda taşlamak taʿbīr ettiğimiz maʿnāda istiʿmāl olunur. Ve tarh ve ilkāʾ maʿnālarına da kullanılır: ﴿فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ﴾[691] أَيْ أَلْقِيهِ وَاطْرَحِيهِ فِيهَا Ve taslīt maʿnāsına da gelir: ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ﴾[692] أَيْ [172] بَلْ نُسَلِّطُ الْإِيمَانَ عَلَى الْكُفْرِ

Lafz-ı mezkūr maʿānī-i sāirede de müstaʿmeldir. “قَذِيفَةٌ” lafzen ve maʿnā “قَبِيحَةٌ” gibidir. Bābu’l-Hemze’de “إِقْذِفِيهِ” kelimesiyle Bābu’n-Nūn’da “نَقْذِفُ” kelimesine de nazar oluna.

---

687 “Onu Ruhu’l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik.” el-Bakara, 2/87, 253.
688 “Ey Muhammed! De ki: “Kur’an’ı, Ruhu’l-Kudüs (Cebrail) indirdi.”” en-Nahl, 16/102.
689 “Ve sabit kazanlar (yapıyorlardı).” Sebeʾ, 34/13.
690 “Ve kalplerine büyük bir korku saldı.” el-Ahzāb, 33/26, 2.
691 “Ve denize (Nil’e) bırak” Tā Hā, 20/39.
692 “Hayır, biz hakkı batılın üzerine atarız da beynini parçalar.” el-Enbiyāʾ, 21/18.

FASLU'L-ḲĀF MAᶜA'R-RĀ᾽: "ق،ر"

- قَرْحٌ [ḳarḥun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ﴾[693] وَقُرِئَ بِالضَّمِّ فِي الْمَوْضِعَيْنِ "قُرْحٌ" أَيْ جِرَاحٌ

Yaᶜnī yara demektir. Fethle yara; zammla elem, yaᶜnī yaranın acısıdır da denildi. Ve fethle hāricden isābet eden bir şey᾽in açtığı ve zammla dāhilden bir sebeble tekevvün ve tahaddüs eden yara yaᶜnī "دُمَّلٌ" , çıbandır da denildi. "قَطَعَ" maᶜnāsına da kullanılır. "قَطَعَ" bābından "قَرَحَهُ قَرْحًا" , "جَرَحَهُ وَقَطَعَهُ" demek olur. Ve "طَرِبَ" bābından "قَرِحَ جِلْدُهُ قَرْحًا", "خَرَجَتْ بِهِ الْقُرُوحُ" demek olur.

- الْقَرْيَتَيْنِ [el-ḳaryeteyni]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ﴾[694] أَيْ مَكَّةَ وَطَائِفٍ يَعْنِي أَهْلِهَا

Bu recül-i ᶜazīmden murādları Mekke'den Velīd b. el-Mūgīre, Ṭāif'ten ᶜUrve b. Mesᶜūd eṣ-Ṣaḳafī idi ki ᶜinde'l-müşrikīn bunlar büyük tanınmışlardı. Ḳur᾽ān-ı kerīm'in bu ikiden birine inzāl olunmasını enseb görüyorlardı, gūyā böyle olsa imiş īmān ve ittibāᶜ etmek kibrlerine dokunmayacak imiş. Kātelehumullāhu [695]﴿أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ﴾ Nes᾽e-lullāhe't-tevfīka ve'l-hidāyete.

- قَرْنَ [ḳarne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾[696] وَقُرِئَ "وَقِرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ" بِكَسْرِ الْكَافِ

Beyānı Meksūretu'l-Ḳāf'ta "قِرْنَ" kelimesindedir. [173]

- قَرِّي [ḳarrī]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا﴾[697] أَيْ طَيِّبِي نَفْسًا أَيْ نَفْسَكِ

Yaᶜnī "Hoş-nefs ol." Hitāb Hazret-i Meryem ᶜaleyhe's-selāmadır. Bu kelimede iki vech vardır: 1) "قَرِّي" , "قَرَارٌ"dan emr-i hāzır müfred ve mü᾽ennes olmak, zīrā göz sürūr-ı kalbi mūcib olan bir şey᾽ gördükte onda karār edip dīgere nazardan sākin olur, binā᾽en ᶜaleyh "قَرِّي عَيْنًا" "Gözünü, nazarını ey Meryem, oğlun ᶜĪsā ile sākin kılıp yaᶜnī teskīn edip mesrūr ve hoş-dil ve hoş-dem ol" demek olur. 2) "قَرِّي" kelimesi, ḳāf'ların zammıyla

693 "Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı." Āl-i ᶜİmrān, 3/140.
694 "Bu Kur'an iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!" dediler." ez-Zuhruf, 43/31.
695 "Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar?" ez-Zuhruf, 43/32.
696 "Evlerinizde oturun." el-Ahzāb, 33/33.
697 "Ye, iç, gözün aydın olsun." Meryem, 19/26.

“قَـرٌّ” ve “قُـرُورٌ”dan kezā emr olur. “قُـرٌّ” ve “قُـرُورٌ” berd yaᶜnī soğuk ve soğumaktır. İkinci bābdan “قَرَّ الْيَوْمُ قُرًّا وَقُرُورًا فَهُوَ قُرٌّ وَعَلى الْأَصْلِ قَارٌّ” denir. “بَرَدَ” “Soğudu” demektir. Ve zammla “قُـرٌّ” bundan ism de olur. Bundan vakt-i sürūrda göz soğuyup eşk-i sürūr-ı bārid geldiği cihetle “قَرَّتْ عَيْنُهُ قُرًّا وَقُرُورًا فَهُوَ قَرِيرُ الْعَيْنِ” denir, “Mesrūr oldu, sevindi, hoş-dil oldu” demek olur. Bu sūrette “قَرِّي عَيْنًا” “Mesrūr ol ve sevin” demektir. Vallāhu aᶜlemu bi-asvebihimā.

MAZMŪMETU’L-ḲĀF: “قُ،ر”

- اَلْقُرْآنُ [el-ḳurᵓānu]

- هُوَ اسْمُ الْكِتَابِ الْمُنَزَّلِ خَاصَّةً عَلَى مُحَمَّدٍ خَاتَمِ الْأَنْبِيَاءِ صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ اَجْمَعِينَ

Evet, “قُـرْآنٌ” hāssaten kitāb-ı Hātemü’l-enbiyānın ismidir, dīger kütüb-i münezzele-i ilāhiyyeye Ḳurᵓān denilemez. Bu ism-i celīlü’ş-şānla sebeb-i tesmiyede akvāl vardır. Ez-cümle Ḳurᵓān-ı ᶜazīmü’ş-şān suver-i kesīreyi cemᶜ ve zamm eylediği iᶜtibārladır, çünkü üçüncü bābdan “قَـرَأَ الشَّـيْءَ يَقْـرَأُ قُرْآنًا” kavli “جَـمَـعَ وَضَـمَّ” demektir. Ve baᶜzı ᶜulemāᵓ kütüb-i [174] münezzele arasında hāssaten kitāb-ı Hātemü’l-enbiyāya “قُـرْآنٌ” tesmiyesi cemīᶜ-i kütüb-i münezzelenin ve belki cemīᶜ-i ᶜulūmun hakāyık ve fevāidini cāmiᶜ olması iᶜtibāriyledir dediler ve gayr-ı zālik. Ve “قُـرْآنٌ” masdar olur. Bāb-ı sālisten “قَـرَأَ الْقُـرْآنَ يَقْـرَؤُهُ قِـرَاءَةً وَقُرْآنًـا فَهُـوَ قَـارِئٌ” denir. Ve “قِرَائَـةٌ”nin cemᶜ ve zamm maᶜnāsına istiᶜmāli hurūf ve kelimāta hāsstır, eşyā-i sāirede istiᶜmāl olunmaz. Meselā halkı “Cemᶜ ettim” diyecek yerde “قَـرَأْتُ الْقَـوْمَ” denilmez. Ve “قُـرْآنٌ” kelimesi ism olarak ve “قِـرَاءَةٌ” maᶜnāsına masdar olarak ve sāir maᶜnālarda dahi Ḳurᵓān-ı kerīm’de vākiᶜ olmuştur. İsm olarak: ﴿إِنَّ هَـذَا الْقُـرْآنَ يَهْـدِي لِلَّتِـي هِيَ أَقْوَمُ﴾[698] Ve “kırāᵓat” maᶜnāsına masdar olarak: ﴿فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾[699] أَيْ قِرَائَتَهُ Ve isbāt maᶜnāsına olarak: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ﴾ فِي صَدْرِكَ ﴿وَقُرْآنَهُ﴾[700] أَيْ اِثْبَاتَ قِرَائَتِهِ فِي لِسَانِكَ Ve salāt yaᶜnī namāz maᶜnāsına da gelmiştir: ﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ﴾[701] أَيْ صَلَاةَ الصُّبْحِ ﴿إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ﴾ أَيْ صَلَاةَ الصُّبْحِ

Sicistānī rahimehullāhu bu āyette ﴿قُرْآنَ الْفَجْرِ﴾ kavl-i kerīmini “مَا يُقْرَأُ بِهِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ” ᶜibāretiyle tefsīr etmiş. Ancak kırāᵓat sabāh namāzına hāss olmayıp her bir namāzda vācib olduğu cihetle bununla sabāh namāzında iltizām olunan tūl-ı kırāᵓat murād olunur da denilmiş. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi bihi.

- قُرُوءٍ [ḳurūᵓin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ﴾[702] جَمْعُ قُرْءٍ بِالضَّمِّ

---

698 “Gerçekten bu Kur’an en doğru olan yola götürür.” el-İsrāᵓ, 17/9.

699 “O hālde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy.” el-Kıyāmet, 75/18.

700 “Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir.” el-Kıyāmet, 75/17.

701 “Derken biz onu hasta bir hālde sahile attık.” el-İsrāᵓ, 17/78.

702 “Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hāli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler.” el-Bakara, 2/228.

"قُـرْءٌ" lafzı ehl-i Hicāz ʿindinde tuhr ve ehl-i ʿIrāķ ʿindinde hayzdır. Ve her iki kavl de sahihtir, zīrā "قُـرْءٌ" bir şeyʾden [175] dīgerine hurūcdur; kadın da hayzdan tuhra ve tuhrdan hayza hurūc eder. Bu Ebū ʿUbeyde'nin kavlidir. Sāir ʿulemāʾ "قُـرْءٌ" vakttir dediler, nitekim "رَجَعَ فُلَانٌ لِقُرْئِهِ وَلِقَارِئِهِ" denir, "لِوَقْتِهِ الَّذِي كَانَ يَرْجِعُ فِيهِ" Yaʿnī "O vaktte rücūʿ etti ki onda rücūʿ ederdi" demek olur. Netīce hayz li-vakt gelir tuhr li-vakt. Ve İbnu's-Sikkīt "قُـرْءٌ" hayzdır ve tuhrdur, yaʿnī her iki maʿnāda da istiʿmāl olunmuştur, bināʾen ʿaleyh azdāddandır dedi. Kütüb-i fıkhiyyeye mürācaʿat oluna.

- قُرْبَانٍ [ķurbānin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿اَلَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ إِلَيْنَا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ﴾[703]

"قُرْبَـانٌ" kendisiyle Cenāb-ı Hakk'a takarrüb edilen şeyʾdir. "ذَبْـحٌ" yaʿnī Allāh için koyun ve deve ve sığır zebh etmek ve sāir Allāh için olan takdimeler ve sadakāt ve emsālidir. Bu kelime "قُرْبَـةٌ"ten "فُعْـلَانٌ"dır. Ve "قُرْبَـةٌ" , "بُعْـدٌ"un mukābili olan "قُـرْبٌ" lafzındandır. "حَسُـنَ" bābından "قَـرُبَ الشَّـيْءُ مِنَّـا يَقْرُبُ قُرْبًـا وَقَرَابَةً وَقُرْبَةً وَقُرْبَى فَهُـوَ قَرِيبٌ" denir, "Bize yakın oldu" demektir. Görülüyor ki "مِنْ" ile taʿaddī ediyor. Ve işbu masādır-ı erbaʿadan "قُرْبٌ" mekānda ve "قُرْبَـةٌ" menzilede ve "قُرْبَـى" ve "قَرَابَـةٌ" rahimde yaʿnī hısımlıkta kullanılır. Ve Cenāb-ı Hakk'a takarrüb edilen şeyʾe de "قُرْبَـةٌ" denir; cemʿi "قُـرَبٌ" ve zammeteynle "قُرُبَاتٌ" gelir. Ve "قُرْبَانٌ" maʿnāca "قُرْبَـةٌ" gibidir, cemʿi "قَرَابِينُ" gelir.

- الْقُرْبَى [el-ķurbā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾[704] أَيْ أَنْ تَوَدُّوا أَهْلَ بَيْتِي

"قُرْبَى"dan murād bu āyette ehl-i beyt-i Resūlullāh'tır, nitekim Buḫārī rahimehullāhu, İbn ʿÖmer radıyallāhu ʿanhudan rivāyet etti: [176] "أَنَّ أَبَا بَكْرٍ قَالَ: ارْقُبُوا محمدًا صلى الله عليه وسلم فِي أَهْلِ بَيْتِهِ"[705] Yaʿnī "Resūl-i ekrem sallallāhu ʿaleyhi ve ālihi ve sellem hazretlerinin hürmet ve hukūk ve rızā-i nebeviyyelerini ve muhabbetini ehl-i beyt-i kirāmıyla olan muʿāmelāt ve münāsebātta gözetiniz" demek olur. Ve ehl-i beyt-i kirām kimler olduğunda ihtilāf edildi. Bir cemāʿat ʿAlī ve Fāṭıma ve Ḥasan ve Ḥüseyn rıdvānullāhi ʿaleyhim hazerātıdır dediler ki bunların edille-i kaviyyeleri vardır. Ez-cümle yevm-i mübāhelede vākiʿ ve meşhūd olan hāl ve vārid olan hadīs-i nebevīdir ki maʿrūf ve meşhūrdur. Ve bir cemāʿat ehl-i beyt akārib-i nebeviyyeden kendilerine ekl-i sadaka harām olanlardır ki Benū Hāşim ve Benū ʿAbdulmuṭṭalib'dir dediler. Ve bir cemāʿat de onlar Ālu ʿAlī ve Ālu ʿAķīl ve Ālu Caʿfer ve Ālu ʿAbbās'tır dediler. Ve rivāyet olundu ki bu āyetin nüzūlünde denildi ki "Yā Resūlullāh, meveddet ve muhabbetleri üzerimize vācib olan karābetiniz

703 "Onlar, "Allah bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti" dediler." Āl-i ʿİmrān, 3/183.

704 "De ki: "Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum."" eş-Şuʿarāʾ, 42/23.

705 Buhārī, Ashābu'n-nebī, 12, no:3713.

kimlerdir?” قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلِيٌّ وَفَاطِمَةُ وَابْنَاهُمَا“ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَى نَبِيِّنَا وَعَلَى آلِهِ وَأَهْلِ بَيْتِهِ” Bu āyetin tefsīrinde daha başka akvāl da vardır. Ancak edille-i kaviyye-i müteᶜaddide ile teᵓeyyüd eden ve kütüb-i muᶜtebere-i tefsīrde de tercīh edilen budur.

- قُرَّتُ [ķurratu]
- ﴿قُرَّتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ﴾[706]

Ānifü’l-beyān “قُرِّي عَيْنًا” kelimesine mürācaᶜat buyurula.

MEKSŪRETU’L-ĶĀF: “قِ،ر”

- قِرْطَاسٍ [ķirṭāsin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ﴾[707] أَيْ صَحِيفَةٍ

Ķāf’ın harekāt-ı selāsesiyle “قُرْطَاسٌ قَرْطَاسٌ قِرْطَاسٌ” , “مَا يُكْتَبُ فِيهِ” yaᶜnī kendisine yazı yazılan şeyᵓdir, bināᵓen ᶜaleyh “صَحِيفَةٌ” ile tefsīr olundu. Cemᶜi “قَرَاطِيسُ” gelir, ke-mā fī kavlihi taᶜālā: ﴿تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ﴾[708] أَيْ فِي صَحَائِفَ مُقَطَّعَةٍ “yaᶜni kıtᶜa [177] kıtᶜa ayrı ayrı sahīfelere yazarsınız” demek olur. Asl “قِرْطَاسٌ” bir kıtᶜa sahtiyān yaᶜnī deri parçasıdır ki nişān olarak nasb olunur ve ona remy edilir. Eğer rāmī remyde isābet ederse “دَحْرَجَ” vezninde “قَرْطَسَ قَرْطَسَةً” denirdi. Sonra yazı yazılan cilde, deriye de “قِرْطَاسٌ” denildi. Bundan sahīfeye ve ahīren kāgıd zuhūr edip bunun yerine kāim olmakla kāgıda da “قِرْطَاسٌ” ıtlāk olundu.

- قِرْنَ [ķirne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقِرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾[709] وَقُرِئَ بِالْفَتْحِ وَهُوَ الْمُتَدَاوَلُ اْلآنَ

Kesrle kırāᵓatine göre bu kelime hilm ve sükūn maᶜnāsına, vāv’ın kesriyle “وِقَارٌ” lafzından emr-i hāzır-ı cemᶜ-i müᵓennestir, “Evlerinizde sākin olunuz” demektir. Hitāb ezvāc-ı tāhirāt-ı nebeviyyeyedir. “ضَرَبَ” bābından “وَقَرَ يَقِرُ وَقْرًا” emri “قِرْ” gelir, cemᶜ-i müᵓennesi “قِرْنَ”dir. Görülüyor ki kelime misāl-i vāvīdir. Feth-i kāfla ﴿وَقَرْنَ﴾ kırāᵓatine göre sebāt maᶜnāsına olan “قَرَارٌ”dandır. “ضَرَبَ” ve “عَلِمَ” bābından “قَرَّ يَقَرُّ قَرَارًا” denir. Emr-i hāzırı aslen “إِقْرَرْ” olup tahfīfen rā-i evveli hazf ve harekesi ķāf’a nakl olunmakla hemze-i vasl sākıt olup “قَرْ” kalmıştır. Cemᶜ-i müᵓennesi “قَرْنَ” olur. Kelime muzāᶜaftır.

706 “Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)!” el-Kasas, 28/9.
707 “(Ey Muhammed!) Eğer sana kağıda yazılı bir kitap indirseydik.” el-Enᶜām, 6/7.
708 “Parça parça kāğıtlar hāline koyup ortaya çıkardığınız” el-Enᶜām, 6/91.
709 “Evlerinizde oturun.” el-Ahzāb, 33/33.

FASLU'L-ḲĀF MAᶜA'S-SĪNİ'L-MUHMELE: "ق،س"

- قَسَتْ [ḳaset]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ﴾[710] أَيْ يَبِسَتْ وَصَلُبَتْ

Yaᶜnī "Kurudu ve katıladı" demektir. "قَلْبٌ قَاسٍ وَجَاسٍ وَعَاسٍ وَعَاتٍ" denir ki katı ve hīçbir şey'den müte'essir olmayan taş gibi kalbe vasflardır. Bu kelime "قَسْوَةٌ"ten māżī-i müfred mü'ennes-i gāibedir. Bāb-ı evvelden "قَسَا قَلْبُهُ يَقْسُو قَسَاءً وَقَسْوَةً وَقَسَاوَةً فَهُوَ قَاسٍ" denir, galīz ve şedīd [178] ve katı ve yābis maᶜnālarınadır. Aslı "حَجَرٌ قَاسٍ" kavlindendir ki katı şedīd ve sert taşa vasftır, nitekim [711]﴿فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً﴾ buyuruldu.

- قَسْوَرَةٍ [ḳasveratin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ﴾[712] أَيْ أَسَدٍ

"قَسْوَرَةٌ" , esed yaᶜnī arslandır. Rāmīdir ve sāiddir de denildi. Bu lafz aslen kahr ve galebe maᶜnāsına feth-i ḳāf ve sükūn-ı sīn'le "قَسْرٌ"den "faᶜvelet"tir.

- قَسْوَةً [ḳasveten]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً﴾[713] أَيْ شِدَّةً وَغِلْظَةً

Ānifen "قَسَتْ" kelimesinde beyān olundu. Fe'rciᶜi'l-basar.

- قَسَمْنَا [ḳasemnā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾[714]

İfrāż-ı nasīb maᶜnāsına olan "قَسْمٌ"dendir. "ضَرَبَ" bābından "قَسَمَ الْمَالَ بَيْنَهُمْ يَقْسِمُ قَسْمًا وَقِسْمَةً فَهُوَ قَاسِمٌ" denir ki pay ayırmak, paylaştırmaktır. "قَسَّامٌ" mübālaga sīgasıdır. "قِسْمَةُ الْمِيرَاثِ" ve "قِسْمَةُ الْغَنِيمَةِ" bundandır ki biz taksīm diyoruz. Ve "قِسْمَةٌ" ism de olur. Ve ayrılmış hisse ve nasīb ve paya da "قِسْمَةٌ" denir. Cemᶜi "أَقْسَامٌ" ve "قِسَمٌ" gelir. Ve fethateynle "قَسَمٌ" yemīndir. "قَسَمٌ" ve "müfāᶜalet"ten "قَاسَمَ" ve "ifᶜāl"den "أَقْسَمَ" "Yemīn etti" demektir. Bu da mezkūr "قَسْمٌ"dendir, "حَلْفٌ" yemīn maᶜnāsına istiᶜmāli maᶜrūf "قَسَامَةٌ" münāsebetiyledir ki evliyā-i maktūl üzerine taksīm edilen yemindir, sonra her yemīne "قَسَمٌ" denildi. "قَسَامَةٌ" kütüb-i fıkhda görülür.

710 "Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı." el-Bakara, 2/74.
711 "Taş gibi; hatta daha katı oldu." el-Bakara, 2/74.
712 "Onlar sanki arslandan kaçan yaban eşekleridirler." el-Müddessir, 74/50-51.
713 "Taş gibi; hatta daha katı oldu." el-Bakara, 2/74.
714 "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık." ez-Zuhruf, 43/32.

- قَسَمٌ [ḳasemun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِذِي حِجْرٍ﴾[715]
- و﴿وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ﴾[716]

Ānifü'l-beyān "قَسَمٌ"dir ki yemīndir. Mā-kabline bak. [179]

MEKSŪRETU'L-ḲĀF: "قِ،س"

- الْقِسْطِ [el-ḳisṭi]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ﴾[717] وَفِي غَيْرِهَا مِنَ الْآيَاتِ بِمَعْنَى الْعَدْلِ

Buna dāir kelām bābın evāilinde "الْقَاسِطُونَ" kelimesinde mürūr etti, mürācaᶜat oluna.

- الْقِسْطَاسِ [el-ḳisṭāsi]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ﴾[718] أَيِ الْمِيزَانِ

Yaᶜnī terāzū denilen ālettir ki onunla eşyā tartılır. Bu kelime lügat-ı Rūmiyyedir denildi. Ve denildi ki "قِسْطَاسٌ" mīzān maᶜnāsına kelime-i ᶜArabiyyedir. ᶜAdl maᶜnāsına olan "قِسْطٌ" lafzındandır ki Bābu'l-Hemze'de "أَقْسَطُ" kelimesinde ve bu bābın evāilinde "الْقَاسِطُونَ" kelimelerinde beyān olundu.

- قِسِّيسِينَ [ḳissīsīne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا﴾[719] أَيِ الْعَالِمِينَ وَزُهَّادًا

"قِسِّيسٌ"in cemᶜidir ki rüʾesā-yı Nasārādan ᶜālim ve ᶜābid olanlara denir. "رُهْبَانٌ" haşyetullāhla berāy-ı taᶜabbüd iᶜtikāf eden zühhād-ı nasārāya denir. Bābu'r-Rā'da "رَهْبَانِيَّةً" kelimesine nazar oluna. Baᶜzı ᶜulemānın beyānına göre "قِسِّيسٌ" lafzı "تَتَبُّعٌ" maᶜnāsına olan "قُسٌّ" lafzından "فِعِّيلٌ"dir. "قَسَسْتُ الشَّيْءَ" denir, "تَتَبَّعْتُهُ" demektir. Sīn bedelinde ṣād'la "قَصَصْتُ" da lügattır, bināʾen ᶜalā-hāzā "قِسِّيسٌ", mütetebbiᶜ maᶜnāsına olur. Vallāhu aᶜlemu.

---

715 "Şüphesiz bunlarda, akıl sahibi bir kimse için üzerine yemin edilmeye değer bir özellik vardır." el-Fecr, 89/5.
716 "Eğer bilirseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir" el-Vākıᶜa, 56/76.
717 "Aralarında adaletle hükmet." el-Māide, 5/42.
718 "Doğru terazi ile tartın." el-İsrāʾ, 17/35; eş-Şuᶜarāʾ, 26/182.
719 "Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır." el-Māide, 5/82.

FASLU’L-ḲĀF MAᶜA’Ṣ-ṢĀDİ’L-MUHMELE “ق،ص”

- قَصِيًّا [ḳaṣiyyen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا﴾[720] أَيْ بَعِيدًا

Yaᶜnī “uzak bir mahalle” demektir. Fethateynle “قَصًى” buᶜd yaᶜnī uzaklık, Fārisīde dūrī denir. Ve feth-i ḳāf ve kesr-i ṣād’la “قَصِيٌّ” baᶜīd, uzak, dūr demektir. “قَعَدَ” [180] bābından “قَصَى الْمَكَانُ قُصُوًّا” , “بَعُدَ”; “فَهُوَ قَاصٍ وَقَصِيٌّ” , “بَعِيدٌ” demektir. Ve “بِلَادٌ قَاصِيَةٌ وَمَكَانٌ أَقْصَى” “وَنَاحِيَةٌ قُصْوَى” denir. Ve “قَصَوْتُ عَنِ الْقَوْمِ أَوِ الْبَلَدِ” denir ki “Kavmden yā beledden uzak oldum” demek olur.

- قَصَمْنَا [ḳaṣamnā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً﴾[721] أَيْ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْهَا

Feth ve sükūnla “قَصْمٌ” kesr maᶜnāsınadır ki meksūr ayrıla, birbirinden ayrılacak sūrette kırmaktır. “ضَرَبَ” bābından “قَصَمْتُ الْعُودَ قَصْمًا” , “كَسَرْتُهُ فَأَبَنْتُهُ فَانْقَصَمَ وَبَانَ” demek olur. Biz “Değneği kırdım, iki parça oldu” deriz. Bundan ihlāk ve ihānet ve izlāl maᶜnālarına istiᶜmāl olundu. Duᶜā-i ᶜaleyh mevkiᶜinde “قَصَمَهُ الله” kavli “أَهْلَكَهُ، أَهَانَهُ، وَأَذَلَّهُ” maᶜnālarına haml olunur. Ve duᶜā-i mezbūrun “قَرُبَ مَوْتُهُ” maᶜnāsına olduğu da söylendi.

- الْقَصْرِ [el-ḳaṣri]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ﴾[722] أَيْ كَالْبِنَاءِ الْعَظِيمِ

“قَصْرٌ” köşk ve sarāy demektir ki cemᶜi “قُصُورٌ” gelir. Burada şererin ᶜizamı irāde olunur. Ve fethateynle “الْقَصَرِ” sūretinde de kırāʾat olundu. “قَصَرٌ” hurma ağaçlarının bedeni yaᶜnī gövdesi kütüğü demektir. Murād yine ᶜizam ve gılzat olur. Bu kelimenin maᶜnāsı İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan suʾāl olundu, buyurdular ki “هِيَ الْخُشُبُ الْعِظَامُ الْمُقَطَّعَةُ” Yaᶜnī “Kesilmiş büyük ağaçlardır” demek olur. Ve müşārün ileyh hazretlerinin bu kavllerini baᶜzı gūne tavzīhlerinden odun kütüğü demek olduğu zāhir oluyor. Ve bunun vāhidesi “قَصَرَةٌ”dir.

- قَصْرٍ [ḳaṣrin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ﴾[723] أَيْ قَصْرٍ رَفِيعٍ حَصِينٍ طَوِيلٍ

Yaᶜnī “yüksek ve muhāfazalı ve uzun sarāy” demektir. Ve “مَشِيدٌ” [181] kireç demek

---

720 “Böylece Meryem çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi.” Meryem, 19/22.

721 “Biz zulmetmekte olan nice memleket kırıp geçirdik.” el-Enbiyāʾ, 21/11.

722 “Şüphesiz cehennem, her biri saray büyüklüğünde kıvılcımlar saçar.” el-Murselāt, 77/32.

723 “Halkı zulmetmekteyken helak ettiğimiz, böylece duvarları, çökmüş çatılarının üzerine yıkılmış nice memleketler, nice kullanılmaz kuyular, nice muhteşem saraylar vardır!” el-Hacc, 22/45.

olan "شِيدٌ" lafzından olarak zamm-ı mīm ve feth-i şīn ve yā-i müşeddede-i meftūha ile "مُشَيَّدٍ" sūretinde de kırāᵓat olunmuş. Bu takdīrce maᶜnā "مُجَصَّصٍ" yaᶜnī kireçle metīn ve muhkem binā edilmiş, köşk ve sarāy demektir.

- قَصَّ [ḳaṣṣa]

- ﴿فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾[724] أَيْ أَخْبَرَهُ بِأَمْرِهِ أَجْمَعَ

Bir haberi şifāhen söylemek ve hikāye etmek maᶜnāsına olan "قَصٌّ"dan fiᶜl-i māzīdir. "قَتَلَ" bābından "قَصَّ يَقُصُّ قَصًّا فَهُوَ قَاصٌّ" denir. "قَصَّاصٌ" bundan mübālagadır. Fethateynle "قَصَصٌ" ismdir. Ve lafz-ı mezbūr yine "قَتَلَ" bābından, katᶜ etmek ve tetebbuᶜ etmek ve bir şeyᵓin izini peylemek maᶜnālarına da gelir, kāle taᶜālā: ﴿فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا﴾[725] Maᶜnā-yı ahīre misāldir. Ve ﴿وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ﴾[726] أَيِ اتَّبِعِي أَثَرَهُ حَتَّى تَعْلَمِي خَبَرَهُ وَتَنْظُرِي مَنْ يَأْخُذُهُ Ve kesrle "قِصَّةٌ" emr ve şeᵓn maᶜnāsınadır: "مَا قِصَّتُكَ" denir, "مَا شَأْنُكَ وَأَمْرُكَ" demektir. Cemᶜi kesr-i ḳāf'la "قِصَصٌ"tır. Ve ﴿فَاقْصُصِ الْقَصَصَ﴾[727] kavl-i kerīminde "قَصٌّ"tan fiᶜl-i emrdir, "أَخْبِرِ الْخَبَرَ" demektir.

- قَصْدُ [ḳaṣdu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ﴾[728] أَيْ بَيَانُ الطَّرِيقِ الْمُسْتَقِيمِ

"طَرِيقٌ قَصْدٌ وَقَاصِدٌ" denir, "Müstakīm ve muᶜtedil ve mahall-i maksūda īsālde inhirāf etmez" demektir. Bābu'l-Hemze'de "إِقْصِدْ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU'L-ḲĀF: "قُ،ص"

- قُصِّيهِ [ḳuṣṣīhi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ﴾[729] أَيِ اتَّبِعِي أَثَرَهُ

Ānifü'l-beyān "قَصَّ" kelimesine ircāᶜ-ı nazar oluna.

- الْقُصْوَى [el-ḳuṣvā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى﴾[730] أَيِ الْبُعْدَى

Yaᶜnī "uzak" [182] demektir. Bu kelime "أَقْصَى" müᵓennesidir. Bu faslın evvelinde vākiᶜ

---

724 "Mūsā onun (Şuayb'ın) yanına gelip başından geçenleri ona anlatınca Şuayb, "Korkma o zalim kavimden kurtuldun" dedi." el-Kasas, 28/25.
725 "Bunun üzerine tekrar izlerini takip ederek gerisin geri döndüler." el-Kehf, 18/64.
726 "Annesi, Mūsā'nın kız kardeşine, "Onu takip et" dedi." el-Kasas, 28/11.
727 "Şimdi onlara bu olayları anlat." el-Aᶜrāf, 7/176.
728 "Doğru yolu göstermek Allah'a aittir." en-Nahl, 16/9.
729 "Annesi, Mūsā'nın kız kardeşine, "Onu takip et" dedi." el-Kasas, 28/11.
730 "Onlar uzak tarafında" el-Enfāl, 8/42.

“قَصِيًّا” kelimesine nazar oluna. Bu āyete dāir baᶜzı kelimāt da Bābu’l-ᶜAyn’da “الْعُدْوَةِ” kelimesinde mezkūrdur.

- قُصُورًا [ḳuṣūran]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا﴾[731] جَمْعُ قَصْرٍ وَقَدْ مَرَّ ذِكْرُهُ قَرِيبًا

“قَصْرٌ” köşk ve sarāy maᶜnāsınadır. “الْقَصْرِ” kelimesine nazar oluna.

MEKSŪRETU’L-ḲĀF: “قِ،ص”

- الْقِصَاصِ [el-ḳiṣāṣi]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ﴾[732] أَيْ فِي قَتْلِ قَاتِلِ الْمُتَعَمِّدِ

Yaᶜnī kātil-i müteᶜammidi maktūlün yerine katl etmek demektir. Bu kelimenin aslı āni-fü’l-beyān katᶜ maᶜnāsına olan “قَصٌّ” māddesidir. “قِصَاصٌ” masdardır. “Müfāᶜalet”ten “قَاصَّهُ مُقَاصَّةً وَقِصَاصًا” denir, birbirine medyūn olan iki kimseden her biri sāhibindeki alacağını vereceğine mahsūb etmek maᶜnāsına. El-yevm de ehl-i ticāret beyninda buna takas deniyor, sonra kātil-i müteᶜammidin katlinde istiᶜmāli galebe etti. Ve cezāᵓ bi’l-misl ve mukābele bi’l-misl maᶜnāsına da istiᶜmāl olundu, nitekim ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ﴾[733] buyuruldu. Ve ﴿الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ﴾[734] kavl-i kerīminde de böyledir.

FASLU’L-ḲĀF MAᶜA’Ḍ-ḌĀDİ’L-MUᶜCEME: “قَ،ض”

- قَضْبًا [ḳaḍben]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا وَعِنَبًا وَقَضْبًا﴾[735] أَيْ قَتًّا رَطْبًا

Yaᶜnī “tāze yonca otu.” Ve mutlakan nebāt da denildi ki hayvāna ᶜalef olan her bir çayır otudur. Bu kelime aslen katᶜ maᶜnāsınadır. “ضَرَبَ” bābından “قَضَبَ يَقْضِبُ قَضْبًا فَهُوَ قَاضِبٌ وَقَضِيبٌ” denir. Haşīşe-i mezkūra “قَضْبٌ” tesmiyesi vakt vakt [183] katᶜ olunması yaᶜnī biçilmesi iᶜtibāriyledir. Ve bu tesmiye bi’l-masdar kabīlindendir. Ve “قَضِيبٌ” bi-maᶜnā “مَقْضُوبٌ” da olur, bināᵓen ᶜaleyh bir ağaçtan kesilmiş dala da “قَضِيبٌ” denir.

---

731 “Yerin ovalarında köşkler kuruyorsunuz.” el-Aᶜrāf, 7/74.

732 “Kısasta sizin için hayat vardır.” el-Bakara, 2/179.

733 “Onda (Tevrat’ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir.” el-Māide, 5/45.

734 “Haram ay, haram aya karşılıktır. Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir.” el-Bakara, 2/194.

735 “Orada taneler, üzümler, yoncalar çıkardık.” ᶜAbese, 80/27-28.

- قَضَى [ḳaḍā]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً﴾[736] أَيْ أَمَرَ وَأَوْجَبَ
- وفي ﴿فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا﴾[737] وَأَمْثَالِهَا بِمَعْنَى فَرَغَ وَأَوْفَى وَأَتَمَّ

Bu bābın evvelinde vākiᶜ “الْقَاضِيَةَ” kelimesine mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU’L-ḲĀF: “قُ،ض”

- قُضِيَ [ḳuḍiye]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ﴾[738] أَيْ تَمَّ
- وَكَذَا فِي ﴿وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ﴾[739]
- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ﴾[740] وَأَمْثَالِهَا مِنَ الْآيَاتِ أَيْ حُكِمَ بَيْنَهُمْ بِالْعَدْلِ وَالْحَقِّ

Sābıḳında işāret olunduğu üzere “الْقَاضِيَةَ” kelimesine mürācaᶜat oluna.

FASLU’L-ḲĀF MAᶜA’Ṭ-ṬĀʾ: “قَ،ط”

- قَطِرَانٍ [ḳaṭirānin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ﴾[741]

“قَطِـرَانٌ” şeyʾ-i maᶜrūfun ismidir ki lisānımızda da katrān denir, Fārisīde kīr tesmiye olunur. Maᶜdenī yaᶜnī arzdan çıkanı olduğu gibi nebātīsi de vardır ki çam ağacından sızar. Ekser gemi ve kayık kalafatlarında kullanılır ve hayvānātın husūsan deve kısmının uyuzlarına tılāʾ edilir. “قَطِـرَانٌ” mevādd-ı müşteʾileden şiddetle yanar ve şedīdü’l-harāre ve serīᶜu’l-iştiᶜāl olduğu için libās-ı ehl-i nār bundan olduğu beyān buyuruldu. Murād serīᶜ ve şedīdü’l-iştiᶜāl olan katrān gömlek gibi bedenlerine mülāsık ve muhīt olmakla şiddet-i ᶜazāb-ı ehl-i dūzahı beyāndır. “قَطِرَانٌ” [184] ḳāf’ın fethi ve ṭā’nın kesriyledir. Bu kelime ḳāf’ın kesri ve sükūn-ı ṭāʾ ile “قِطْـرَانٍ” sūretinde de kırāʾat olunmuştur, bu sūrette nuhās yaᶜnī bakır demek olan “قِطْرٌ”dan son derecede kızgın erimiş bakır demek olur. Nelteciʾu ilā-rahmetillāhi ve gufrānihi min gazabihi ve ᶜazābihi.

---

736 “Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti.” el-İsrāʾ, 17/23.

737 “Zeyd eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca)” el-Ahzāb, 33/37.

738 “Yorumunu sorduğunuz iş böylece kesinleşmiştir.” Yūsuf, 12/41.

739 “Su çekildi, iş bitirildi.” Hūd, 11/44.

740 “Onlara zulmedilmeksizin aralarında adaletle hükmedilir.” Yūnus, 10/47 ve 54.

741 “Gömlekleri katrandandır.” İbrāhīm, 14/50.

- قَطَعْنَا [ḳaṭaᶜnā]

- ﴿وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ﴾[742] أَي اسْتَأْصَلْنَاهُمْ

"Onları bi-ecmaᶜihim helāk ettik" demek olur. "دَابِرَ" asl maᶜnāsına bir şeyᵓin ve cemᶜin ardında olan ve en sonu demek olmakla tekzīb-i āyāt edenlerin aslını kökünü kestik veyā en sonunu kestik tā ki onlardan bir kimse kalmadı demek olur ki ᶜazāb-ı istiᵓsāl ile ihlāk demektir. Buna dāir kelām Bābu'd-Dāl'da "دَابِرَ" kelimesinde de murūr etti.

- قَطَّعْنَاهُمْ بِالتَّشْدِيدِ [ḳaṭṭaᶜnāhum]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا﴾[743] أَيْ صَيَّرْنَاهُمْ قِطَعًا أَوْ فَرَّقْنَاهُم فِرَقًا

"قَطَعَ"dan "tefᶜīl"dir ki bir şeyᵓi kıtᶜa kıtᶜa, fırka fırka yaᶜnī bölük bölük etmek ve ayırmaktır. Türkçe parça, halk ve nās ve kavm maᶜnāsınadır. Ḫāce Aḥrār, beyt:

Parça yahşı biz yaman // Parça buğday biz saman

﴿وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا﴾[744] kavl-i kerīminde de böyledir.

MAZMŪMETU'L-ḲĀF: "قُ،ط"

- قُطِعَ [ḳuṭiᶜa]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾[745] أَيْ أُهْلِكَ وَأُفْنِيَ

Yaᶜnī "Bi'l-istīsāl ihlāk ve ifnā ve imhāᵓ edildiler" demektir. Ānifü'l-beyān "قَطَعْنَا" kelimesine bak.

- قُطِّعَتْ [ḳuṭṭiᶜat]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ﴾[746] أَيْ [185] قُدِّرَتْ لَهُمْ

Yaᶜnī "Biçildi." Murād cüsselerine bedenlerine göre āteşten siyāb, libās biçildi demektir ki cehennemde herkesin kendine hāss ve aᶜmāline muvāfık bir ᶜazāb takdīr edildi ki onu libās gibi ihāta eder demek olur.

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ﴾[747] أَيْ شُقِّقَتْ بِهِ الأَرْضُ

Yaᶜnī "Onunla yer yarılsa ve çak çak edilse" demektir. Yāhūd katᶜ-ı mesāfe maᶜnāsına olup mesāfe-i baᶜīde onunla yaᶜnī Ḳurᵓān'la bir anda katᶜ olunsa ki tayy-ı arz demektir.

742 "Āyetlerimizi yalanlayan ve iman etmemiş olanların ise kökünü kestik." el-Aᶜrāf, 7/72.
743 "Biz onları yeryüzünde parça parça topluluklara ayırdık." el-Aᶜrāf, 7/168.
744 "Biz onları on iki kabile hālinde topluluklara ayırdık." el-Aᶜrāf, 7/160.
745 "Böylece zulmeden o toplumun kökü kesildi." el-Enᶜām, 6/45.
746 "Bunlardan inkār edenler için ateşten giysiler biçilmiştir." el-Hacc, 22/19.
747 "Veya kendisiyle yeryüzünün parçalanacağı" er-Raᶜd, 13/31.

Bu da "قَطَعَ"dan "tefᶜīl"dir. Evvelki āyette takdīr bu āyette şakk veyā tayy-ı arz maᶜnāsınadır. "قَطْعٌ" evvelce beyān olundu.

- قُطُوفُهَا [ḳuṭūfuhā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا﴾[748]
- و﴿قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ﴾[749] جَمْعُ قِطْفٍ بِالْكَسْرِ

"قِطْفٌ" , ᶜunkūd yaᶜnī salkımdır. Murād simārdır ki meyve deriz. Evvelki āyette "سُخِّرَتْ وَسُهِّلَتْ ثِمَارُهَا لِلْمُتَنَاوِلِ" demektir; ikincide "ثِمَارُهَا قَرِيبَةٌ مِنَ الْمُتَنَاوِلِ" demektir.

MEKSŪRETU'L-ḲĀF: "قِ،ط"

- قِطَعًا [ḳiṭaᶜan]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا﴾[750] وَقُرِئَ بِسُكُونِ الطَّاءِ "قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ"

Evvelki kırāᵓate göre yaᶜnī ṭā'nın fethiyle parça demek olan "قِطْعَةٌ"nın cemᶜidir. Maᶜnā gūyā "Sūᵓ-i hāllerinden onlar yüzleri zulumāt-ı leylin kıtaᶜ āt-ı sevādıyla bürünmüştür" demek olur. Sükūn-ı ṭāᵓ ile "قِطْعٌ" şeyᵓ-i maktūᶜun ismi olmakla maᶜnā "جُزْءًا مِنْ سَوَادِ ظُلْمَةِ اللَّيْلِ" Yaᶜnī "Gece karanlığının karalığından bir cüzᵓ ile yüzleri bürünmüştür" demek [olur]. Her hālde "قَطْعٌ" māddesindendir.

- قِطَعٌ [ḳiṭaᶜun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ﴾[751] أَيْ قُرًى مُتَقَارِبَاتٌ [186]

Yaᶜnī "birbirine yakın köyler" demektir. Ve "بِقَاعٌ مُخْتَلِفَةٌ" ᶜibāretiyle de tefsīr olunmuştur ki "Arzda yekdīgere karīb veyā muttasıl yerler vardır ki levnen ve tabīᶜaten birbirine muhaliftir" demek olur. Bu maᶜnā "مُتَجَاوِرَاتٌ" kelimesinin meyl ve inhirāf maᶜnāsına olan "جَوْرٌ"den "tefāᶜul" olması iᶜtibāriyledir ki evsāfta birbirinden māil ve münharif demek olmakla ihtilāf maᶜnāsı alınmıştır. Vallāhu aᶜlemu.

- قِطَّنَا [ḳiṭṭanā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ﴾[752] أَيْ كِتَابَ أَعْمَالِنَا

Yaᶜnī "defter-i aᶜmālimizi" demek olur. Kesrle "قِطٌّ" aslen üzerine cāize ve ᶜatiyye yazı-

---

748 "Üzerlerine cennetin gölgeleri sarkmış, cennetin meyveleri (kolayca alınacak şekilde) yakınlaştırılarak hazırlanmıştır." el-İnsān, 76/14.

749 "Onun meyveleri sarkar (kolaylıkla devşirilebilir)." el-Hākka, 69/23.

750 "Sanki yüzleri, karanlık geceden parçalarla örtülmüştür." Yūnus, 10/27.

751 "Yeryüzünde birbirine komşu kara parçaları" er-Raᶜd, 13/4.

752 "Müşrikler (alay ederek) şöyle dediler: "Ey Rabbimiz! Hesap gününden önce payımızı hemen ver!"" Sād, 38/16.

lan varakadır. Ve mektūba ve kitāba da "قِطٌّ" denir. Bir şeyʾi ʿarzına katʿ etmek maʿnāsına olan fethle "قَطٌّ"dan meʾhūz olmakla varaka ve sahīfe-i maktūʿa tasavvuruyla mektūba ve kitāba husūsan cāize yazılan varakaya kesrle "قِطٌّ" tesmiye olundu. Cemʿi "حِمْلٌ" ve "حُمُولٌ" gibi zammeteynle "قُطُوطٌ" gelir. Ve lafz-ı mezkūr "نَصِيبٌ" ve "حِصَّةٌ" maʿnāsına da müstaʿmeldir, nitekim bu āyette "عَجِّلْ لَنَا نَصِيبَنَا وَحِصَّتَنَا" ile de tefsīr edilmiştir. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi bihi.

- قِطْمِيرٍ [ḳıṭmīrin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ﴾[753] أَيْ لِفَافَةِ النَّوَاةِ

Yaʿnī "hurma çekirdeğinin üzerinde olan incecik zar" demektir. Ve mezkūr çekirdeğin zahrında olan küçük nukraya, noktaya da denir. Bununla az ve değersiz ve nāçīz ve hakīr şeyden kināyet edilir. "مَا لَهُ مِنْ قِطْمِيرٍ" "Hīçbir şeyʾe mālik değil" demek yerinde meseldir. Ve ashāb-ı kehfin kelbinin de ismidir.

FASLU'L-ḲĀF MAʿA'L-ʿAYNİ'L-MUHMELE: "ق،ع"

- قَعِيدٌ [ḳaʿīdun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ﴾[754] اَيْ قَاعِدٌ

Yaʿnī "عَنِ الْيَمِينِ قَعِيدٌ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ" takdīrinde olarak "قَعِيدٌ" bi-maʿnā "قَاعِدٌ"dir. [187] Ve "faʿīl" vezni vāhidde ve müteʿaddidde kullanılır, bināʾen ʿaleyh takdīre lüzūm yoktur. Burada "قَعِيدَانِ" mevziʿindedir de denildi. Ve "قَعِيدٌ" bi-maʿnā "مُقَاعِدٌ" dahi olur. "جَلِيسٌ" ve "مُجَالِسٌ" gibi yaʿnī dāimā birlikte bulunan musāhib ve mülāzım ki sāhibinden ayrılmaz ve bırakıp gitmez. Bu kelime "قِيَامٌ"ın mukābili olan "قُعُودٌ"dan "faʿīl"dir. Bāb-ı evvelden "قَعَدَ يَقْعُدُ قُعُودًا فَهُوَ قَاعِدٌ وَقَعِيدٌ" denir. Ve bu masdar olan "قُعُودٌ" lafzı "قَاعِدٌ"in cemʿi de olur, nitekim [755]﴿إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ﴾ kavl-i kerīminde "قَاعِدُونَ عَلَى الْأُخْدُودِ" demektir. Ve lafz-ı mezkūr terk ve tekāsül ve bir işte teʾehhür ve tahallüf maʿnālarına dahi istiʿmāl olunur, ke-mā yecīʾu.

- قَعَدَ [ḳaʿade]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾[756] أَيْ تَرَكُوا الْمَجِيءَ لِلْإِعْتِذَارِ أَوْ تَكَاسَلُوا

Yaʿnī "İʿtizār için huzūr-ı Risālet-penāh'a gelmeği terk ettiler" yāhūd "o husūsta tekāsül

---

753 "Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleriniz, bir çekirdek zarına bile hükmedemezler." Fātır, 35/13.

754 "Üstelik biri insanın sağ tarafında, biri sol tarafında oturmuş iki alıcı melek de (onun yaptıklarını) alıp kaydetmektedir." Kāf, 50/17.

755 "O vakit, ateşin etrafında oturmuş, mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı." el-Burūc, 85/6.

756 "Allah'a ve Resūlüne yalan söyleyenler ise (mazeret bile belirtmeden) oturup kaldılar." et-Tevbe, 9/90.

ettiler” demek olur.

- قَعَدُوا [ḳaʿadū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ اَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا﴾[757] أَيْ تَأَخَّرُوا عَنِ الْجِهَادِ أَوْ تَخَلَّفُوا عَنِ الْخُرُوجِ لِلْجِهَادِ

Yaʿnī “Emr-i cihāda ḳıyāmdan teʿahhur ettiler” yāhūd “cihāda çıkmaktan tahallüf ettiler” demek olur. Ve aşağıda “الْقَوَاعِد” kelimesinde de buna dāir kelām vardır.

FASLU’L-ḲĀF MAʿA’L-FĀʾ: “ق،ف”

- قَفَّيْنَا [ḳaffeynā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ﴾[758] أَيْ أَتْبَعْنَا

Yaʿnī “Ondan sonra resūlleri birbiri ardınca irsāl eyledik” demek olur. Bu kelime “قَفَا” lafzındandır ki muʿahhar-ı ʿunuktur, biz ense deriz. İtbāʿ ve ittibāʿ ve iktidāʾ maʿnālarında istiʿmāl olundu. “عَدَا” ve “سَما” bāblarından “قَفَوْتُ الرَّجُلَ [188] أَقْفُو قَفْوًا وَقُفُوًّا” , ittibāʿ ve iktidāʾ ve isrince ve ardınca gitmek maʿnālarınadır. Bu āyette “قَفَّيْنَا” bundan “tefʿīl”dir. Bu sūrette müteʿaddī olur. Ve bir kimseyi dīgere tābiʿ kılmak maʿnāsınadır. Buna dāir kelām Bābu’t-Tā’da “تَقْفُ” kelimesinde geçti, mürācaʿat oluna.

FASLU’L-ḲĀF MAʿA’L-LĀM: “ق،ل”

- قَلَى [ḳalā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى﴾[759] مَا أَبْغَضَكَ

Yaʿnī “Sana bugz eylemedi.” Bu kelime eşedd-i bugz maʿnāsına olan “قَلْيٌ” lafzındandır. Bu bābın evvelinde “الْقَالِينَ” kelimesinde beyān olundu, mürācaʿat oluna.

- الْقَلَائِدَ [el-ḳalāʾide]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ﴾[760] جَمْعُ قِلَادَةٍ

“قِلَادَةٌ” gerdanlıktır. Bu āyette murād huccāc-ı beytullāhın Kaʿbe-i muʿazzama’ya kurbeten lillāh hediyye ve takdīm ettikleri kurbānların bir kimse tarafından taʿarruz edilmeyerek emīn ve sālim kalması için harem-i şerīf-i Mekke eşcārından iʿmāl edilip karābīn-i

---

757 “(Onlar), kendileri oturup kaldıkları hālde kardeşleri için, “Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi” diyen kimselerdir.” Āl-i ʿİmrān, 3/168.

758 “Ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik.” el-Bakara, 2/87.

759 “Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da.” ed-Duhā, 93/3.

760 “Hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara” el-Māide, 5/2.

mezkūrenin boyunlarına astıkları nişānlardır.

- قَلْبٌ [ķalbun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾[761] أَيْ عَقْلٌ

“قَلْبٌ” insānda ʿuzv-ı maʿrūf-ı dāhilīnin ismidir ki makarr u mahall-i hayāttır, Türkçede yürek denir. Buna kalb tesmiyesi kesret-i takallübündendir denildi. Ve rūh ve ʿilm ve fehm ve ʿakl ve şecāʿat gibi maʿānīden “قَلْبٌ” ile taʿbīr olundu, nitekim ﴿وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ﴾[762] kavl-i kerīminde “قُلُوبٌ” , “أَرْوَاحٌ” ile tefsīr olundu. Ve ﴿وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ﴾[763] āyeti “تَثْبُتَ بِهِ شَجَاعَتُكُمْ” ʿibāretiyle müfesserdir. Ve her bir şeyʾin eşref ve hālis ve sāfī ve lübbüne de “قَلْبٌ” denildi, nitekim [764]“يس قَلْبُ الْقُرْآنِ” hadīs-i nebevīsi bu bābda şāhiddir. Ve bir şeyʾin [189] yüzünü tersine ve içini dışına ve önünü ardına getirmek döndürmek ve alt üst etmek ve tasrīf ve tasarruf gibi maʿānīde de müstaʿmeldir. Ve “ضَرَبَ” bābından “قَلَبَ يَقْلِبُ قَلْبًا”den masdar olur.

- قَلَّبُوا [ķallebū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ﴾[765] أَيْ أَجَالُوا الْفِكْرَ فِي كَيْدِكَ وَإِبْطَالِ دِينِكَ

Yaʿnī “Sana keyd ve hīle ve mekr etmekte ve senin dīnini ibtāl etmekte icāle-i fikr ettiler” demek olur. Ānifü’l-beyān “قَلْبٌ” masdarından “tefʿīl”dir. Bābu’t-Tā’da “تَقَلُّبَهُمْ” kelimesine de nazar oluna.

FASLU’L-ĶĀF MAʿA’L-MĪM: “قَ،م”

- قَمْطَرِيرًا [ķamṭarīran]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا﴾[766] أَيْ شَدِيدًا فِي الْعُبُوسَةِ

“Belā ve meşakkat ve mihnet cihetiyle eyyāmın en şedidi” demektir. Ve “قَمَاطِرُ” ve “قَمَاطِيرُ” de denir. Maʿnāca “يَوْمٌ عَصِيبٌ” gibidir, murād yevm-i hisābdır.

MAZMŪMETU’L-ĶĀF: “قُ،م”

761 “Şüphesiz bunda, aklı olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.” Kāf, 50/37.

762 “Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti.” el-Ahzāb, 33/10.

763 “Kalpleriniz yatışsın diye” el-Enfāl, 8/10.

764 Taberānī, el-Muʿcemu’l-kebīr, 20/220, no:511; Beyhakī, Şuabu’l-īmān, 4/94, no:2233.

765 “Sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi.” et-Tevbe, 9/48.

766 “Çünkü biz, asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız.” el-İnsān, 76/10.

- الْقُمَّل [el-ḳummele]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ﴾[767] أَيِ السُّوسَ

Yaʿnī buğday ve emsāli hubūba ʿārız olan böcektir. Ve "قُمَّلٌ" henüz kanadı bitmedik küçük çekirgedir de denildi. Vāhidi "قُمَّلَةٌ"dir. Ve hayvānāta üşen sakırga dediğimiz böcektir de denildi. Ve bergūs yaʿnī piredir de denilmiş. Ve feth-i ḳāf ve sükūn-ı mīm'le "قَمْلٌ"in cemʿidir ki maʿrūf bittir, insānın başına ve vücūduna ve libāsına üşer. "طَرِبَ" bābından "قَمِلَ الرَّجُلُ قَمْلًا" denir ki "Bitlendi." "فَهُوَ قَمِلٌ" "bitli" demek olur.

FASLU'L-ḲĀF MAʿA'N-NŪN: "ق،ن" [190]

- الْقَنَاطِير [el-ḳanāṭīri]

- ﴿وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ﴾[768] اَيِ الْأَمْوَالِ الْكَثِيرَةِ

"قَنَاطِيرُ" ḳāf'ın kesri ve nūn'un sükūnuyla "قِنْطَارٌ"ın cemʿidir. Sicistānī rahimehullāhu diyor ki: "قِنْطَارٌ"ın tefsīrinde ihtilāf olundu. Baʿzıları altın yāhūd gümüş olarak bir öküz derisi istīʿāb ettiği kadar māldır dediler. Ve bin kerre bin miskāldır ki bir milyon demektir dahi denildi. Ve miskāl bir dirhem ve üç sübüʿ dirhemdir ki yedi miskāl on dirhem eder. Ve baʿzıların beyānına göre bir miskāl yirmi kırat ve her kırat beş arpa olmakla bir miskāl yüz arpa vezni olur. Evzān ve ekyāl ve zurūf her beldede bir gūne olmakla makādīrde ihtilaf vardır ki kütüb-i fıkhiyyede görülür. Ve "قِنْطَارٌ"ın taʿyīn-i mikdārında bundan gayrı akvāl da vardır. Ve akvālın gāyeti māl-ı kesīrdir. Ve "اَلْمُقَنْطَرَةِ", "الْمُكَمَّلَةِ" demektir, nitekim "بَـدْرٌ مُبَـدَّرَةٌ" ve "اَلْـفٌ مُؤَلَّفَـةٌ", "تَامَّـةٌ" ve "كَامِلَـةٌ" demek olur. Ve Ferrāʾ rahimehullāhu "الْمُقَنْطَرَةِ", "الْمُضَعَّفَةِ" demektir dedi. Gūyā "قَنَاطِيرُ" cemʿ olmakla üç farz olunsa muzaʿʿafı dokuz olur. Lākin Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "قَنَاطِير" feth-i ḳāf ve sükūn-ı nūn ve ṭā-i meftūha ile "قَنْطَرَةٌ"nın cemʿidir deyip "وَالْقَنْطَرَةُ مِنَ الْمَالِ مَا فِيهِ عُبُورُ الْحَيَاةِ تَشْبِيهًا بِالْقَنْطَرَةِ" kavliyle şerh etmiş ki köprüye teşbīhen müddet-i hayāt geçecek kadar yaʿnī bir kimsenin ʿömrünün āhirine dek yetecek māl demek olur. Bu kavle göre ahvāl ve ʿādāt ve derecāt-ı suver-i hayāt ve taʿayyüşün tefāvütü sebebiyle "قِنْطَارٌ" veyāhūd "قَنْطَرَةٌ"nın mikdārı nisbī olur. Vallāhu aʿlemu.

- قَنَطُوا [ḳaneṭū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ﴾[769] أَيْ يَئِسُوا

767 "Biz de, her biri ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşerāt), kurbağalar ve kan gönderdik." el-Aʿrāf, 7/133.

768 "Yük yük altın ve gümüş" Āl-i ʿİmrān, 3/14.

769 "O, insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayandır." eş-Şūrā, 42/28.

Yaʿnī ümmīd kestikten sonra demektir. Bu bābın evāilinde vākiʿ “الْقَانِطِينَ” kelimesine bak. [191]

- قَنُوطٌ [ḳanūṭun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَئُوسٌ قَنُوطٌ﴾[770] أَيْ يَؤُوسٌ أَشَدَّ الْيَأْسِ

Yeʾs maʿnāsına olan zammla “قُنُوطٌ”tan “feʿūl”dür, mübālaga ifāde eder. Mā-kabline nazar oluna.

MEKSŪRETU’L-ḲĀF: “قِ،ن”

- قِنْوَانٌ [ḳinvānun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ﴾[771] أَيْ عَنَاقِيدُ

Murād salkımdır. Bu kelime “حِمْلٌ” vezninde “قِنْوٌ” lafzının cemʿidir. “قِنْوٌ” hurmā salkımına denir ve üzerinde hurmāsı olan hurmā sapına denir ki hurmāsı olmayana zammla “عُرْجُونٌ” derler. Bināʾen ʿaleyh baʿzı tefāsīrde “عَرَاجِينُ” ile tefsīr edilmiş. Her hālde murād salkımdır.

- قِنْطَارًا [ḳinṭāran]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا﴾[772]
- و﴿وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ اِلَيْكَ﴾[773]

Ānifü’l-beyān “قَنَاطِيرِ” kelimesine mürācaʿat oluna.

FASLU’L-ḲĀF MAʿA’L-VĀV: “قَ،و”

- الْقَوَاعِدَ [el-ḳavāʿide]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾[774] أَيِ الْأَسَاسَ

“قَوَاعِدُ” lafzı “قَاعِدَةٌ”nin cemʿidir. “قَاعِدَةٌ” esāstır ki Türkçe temel denir. “قُعُودٌ”dan sebāt

770 “Fakat başına bir kötülük gelince umutsuzluğa düşer, yıkılır.” Fussilet, 41/49.
771 “Hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar” el-Enʿām, 6/99.
772 “Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın.” en-Nisāʾ, 4/20.
773 “Kitap ehlinden öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder.” Āl-i ʿİmrān, 3/75.
774 “Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kābe’nin) temellerini yükseltiyor, “Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin” diyorlardı.” el-Bakara, 2/127.

maʿnāsına alınarak esāsta sıfat-ı gālibe olmuştur. "قَاعِدَةُ الْبَيْتِ" evin esāsı, temeli demektir. Ve esās maʿnāsına maʿkūlāt ve maʿneviyyātta da "قَوَاعِدُ الْحِسَابِ" , "قَوَاعِدُ اللِّسَانِ" , "قَوَاعِدُ النَّحْوِ" , "قَوَاعِدُ الدِّينِ" , "قَوَاعِدُ الْفِقْهِ" ve "قَوَاعِدُ التَّصَوُّفِ" ve gayru zālik hep bundandır. Ve ﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ لَا يَرْجُونَ نِكَاحاً فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ﴾[775] kavl-i kerīminde "الْعَجَائِزُ" demektir. Yaʿnī yaşlı kadınlar demek olur. Kiber-i sinnleri sebebiyle izdivācdan kāʿid maʿnāsı tasavvur olunur. Ve hayzdan ve hablden kāʿid olanlara da denir. Bu maʿnā "قُعُودٌ" [192] lafzının ferāg maʿnāsındandır. Bu kelimeye dāir kelām ānifü'l-beyān "قَعِيدٌ" kelimesinde murūr etti. Mürācaʿat oluna.

- قَوَامًا [ḳavāmen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا﴾[776] أَيْ وَسَطًا وَمُعْتَدِلاً

Yaʿnī isrāf ve iktār beyninde mütevassıt demek olur. Bu kelime "قِيَامٌ" lafzındandır. Āti'l-beyān "الْقَيُّومُ" kelimesine nazar oluna.

- قَوَّامُونَ [ḳavvāmūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾[777] أَيِ الْقَائِمُونَ عَلَيْهِنَّ قِيَامَ الْوُلاَةِ عَلَى الرَّعِيَّةِ

Yaʿnī vālī ve sultānın raʿiyye üzerinde kıyāmı gibi ricāl de nisāʾ üzerinde masālıh ve tedbīr-i umūr ve sıyānet ve muhāfaza-i hukūk ve emr-i infāk ve iʿāşede ve lāyık olmayan ahvāl ve harekāttan menʿ ve zecr ve ʿinde'l-īcāb teʾdīb gibi husūsātta ricāl nisāʾ üzerinde vālī gibi kāim ve onlar üzerine musallıttır. Ve bu umūrda şerīʿatin taʿyīn ettiği hudūddan ricālin de hurūc ve tecāvüzü de memnūʿdur. "قَوَّامٌ"ın maʿnāsı cehl ve taʿassub ashābıyla muhālif-i dīn olan erbāb-ı agrāzın anladığı gibi ricāl, nisāyı tahte'l-kahr kullanmak ve her bir zulm ve cevri mübāh bilmek ve lā yusʾel ʿammā yefʿal gibi her ʿaklına geleni yapmak değildir. Bu pek çok ehādīs-i nebeviyye ile teʾeyyüd etmiştir ki ricālin nisāʾ üzerindeki hukūkuna muʿādil nisānın da ricāl üzerinde hukūku vardır ki vācibü'l-īfādır.

- قَوَّامِينَ [ḳavvāmīne]

- ﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلَى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ﴾[778] أَيْ قَائِمِينَ بِالْعَدْلِ

- و﴿اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ﴾[779] أَيْ قَائِمِينَ بِحُقُوقِ اللهِ كَمَا مَرَّ قَبْلَهُ

---

775 "Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur." en-Nūr, 24/60.

776 "Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır." el-Furkān, 25/67.

777 "Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar." en-Nisāʾ, 4/34.

778 "Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun." en-Nisāʾ, 4/135.

779 "Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun." el-Māide, 5/8.

Aşağıda “الْقَيُّومُ” ve “قِيَامٌ” kelimelerine de nazar oluna.

- قَوَارِيرَا [ḳavārīrā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا﴾[780] جَمْعُ قَارُورَةٍ

“قَارُورَةٌ” şişe demektir. “قَوَارِيرَا” lafzı gayr-ı munsarıf [193] olmakla münevven değildir. Āhirindeki elif fevāsıl-ı āyāta riʿāyeten hālet-i vakfta fethanın işbāʿına ʿalāmettir, nitekim ikinci ﴿قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا﴾[781] reʾs-i āyet olduğu için işbāʿa lüzūm olmadığından elifsizdir. Münevvenen de kırāʾat vardır. “أَكْوَابٌ” lafzı kāf-ı mazmūme ile “كُوبٌ”un cemʿidir ki kulpsuz kadehtir. Ve “قَوَارِيرَ”in “مِنْ فِضَّةٍ” ile beyānı cennetin şişe ve billevrleri dünyādaki gibi olmadığını beyān içindir. Gūyā şişenin safā ve şeffāfiyyetini ve gümüşün beyāzlığıyla līnetini cāmiʿdir demek olur. Bu cennete mahsūstur. Zīrā neşʾe-i uhrā neşʾe-i ūlādan eltaftır. Bināʾen ʿaleyh gümüş kadehte billevr gibi hāricden levn-i şarābın görünmesi istibʿād olunamaz. Ve o ʿālemin eşyāsı hīçbir sūretle bu ʿālemin eşyāsına kıyās edilemez. İnnallāhe ʿalā-mā yeşāʾu kadīrun.

FASLU’L-ḲĀF MAʿA’L-YĀʾİ’L-MUSENNĀTİ’T-TAHTİYYE: “ق،ي”

- الْقَيُّومُ [el-ḳayyūmu]

- قَالَ جُلَّتْ عَظَمَتُهُ ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾[782]

Esmā-i hüsnādandır ki her bir şeyʾin hıfzında kāim ve dāim-i lā-yezāl ve her bir şeyʾin kıvām-ı vücūd ve devām-ı nizāmı için muhtāc olduğu her şeyʾi kudretiyle muʿtī ve kāffe-i mevcūdāt kendisiyle kāim olan kāim bi-zātihi demektir. “قِيَامٌ” lafzındandır. Meksūretu’l-ḳāf’ta zikri gelir.

- الْقَيِّمُ [el-ḳayyimu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾[783] أَيِ الْقَائِمُ الْمُسْتَقِيمُ

Yaʿnī sābit ve doğru dīn demek olur. Ve ﴿قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا﴾[784] أَيْ مُسْتَقِيمًا “الْكِتَاب”dan hāl-i sāniyedir. Yaʿnī doğru olduğu hālde demektir. Bu da “قِيَامٌ”dan “faʿīl”dir. Aslı “قَيْوِمٌ” olup idgām olunmuştur. [194]

---

780 “Etraflarında gümüş kaplar, şeffaf kadehler dolaştırılır.” el-İnsān, 76/15.

781 “Gümüşten billur kaplar ki, onları (ihtiyaca göre) ölçüp düzenlemişlerdir.” el-İnsān, 76/16.

782 “Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur.” el-Bakara, 2/255; Āl-i ʿİmrān, 3/2.

783 “İşte bu Allah’ın dosdoğru kanunudur.” et-Tevbe, 9/36; Yūsuf, 12/40; er-Rūm, 30/30.

784 “Şiddetli bir azap ile (inanmayanları) uyarmak için dosdoğru (bir kitap kıldı).” el-Kehf, 18/2.

- قَيِّمَةٌ [ḳayyimetun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ﴾[785] أَيْ مُسْتَقِيمَةٌ
- وفي ﴿وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ﴾[786] أَيِ الْمُسْتَقِيمَةَ

Bu āyette "دِيـنٌ" , "اَلْمِلَّـةُ" maᶜnāsınadır. Mā-kablinde beyān olunan "قَيِّـمٌ"in müᵓennesidir. "قِيَامٌ"a bak.

- قَيَّضْنَا [ḳayyaḍnā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾[787] أَيْ سَبَّبْنَا لَهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ وَلَا يَحْتَسِبُونَ

Yaᶜnī "Dünyāyı ve ittibāᶜ-ı nefs ve hevāyı tezyīn için onlara bilmedikleri ve zann etmedikleri haysiyyetten nefs ve hevā ve şeyātīn-i ins ve cinnden bir takım karīnleri sebeb kıldık" demek olur. Ve "قَيَّضْنَا" kelimesi "قَدَّرْنَا" ve "بَعَثْنَا" ve "وَكَّلْنَا" ve "هَيَّأْنَا" ve "سَلَّطْنَا" ᶜibāretleriyle de tefsīr olunmuştur. Bu kelime yumurtanın dış kabuğu demek olan "قَيْضٌ" lafzından "tefᶜīl"dir, bināᵓen ᶜaleyh ihāta-i tāmme maᶜnāsını müşᶜirdir, gūyā ki kurenā-i mezkūre yumurtanın kabuğu gibi ihāta eder. Ve "müfāᶜalet"ten "مُقَايَضَةٌ" , "مُعَاوَضَةٌ" maᶜnāsına gelir.

MEKSŪRETU'L-ḲĀF: "قِ،ي"

- قِيَامٌ [ḳiyāmun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾[788] أَيْ قَائِمُونَ

"قِيَامٌ" lafzı üç vechle müstaᶜmeldir: 1) "قَائِمٌ"in cemᶜidir. "نِيَامٌ" , "نَائِمٌ"in cemᶜi olduğu gibi, nitekim bu āyette vākiᶜdir. 2) Masdar olur: "قَامَ يَقُومُ قِيَامًا" denir, ke-kavlihi taᶜālā: ﴿فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ﴾[789] مَصْدَرُ قَامَ 3) "قِوَامٌ" maᶜnāsına gelir; "قِيَامُ الْأَمْرِ" kavli "قِوَامُ الْأَمْرِ" demektir, kāle taᶜālā: ﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا﴾[790] أَيْ قِوَامًا Yaᶜnī "Ebdān ve emr-i maᶜāşınız için nizām ve ᶜimād kıldı" demektir. Bu sūrette "قِيَامٌ"ın aslı "قِوَامٌ" olup mā-kablinin kesresine bināᵓen vāv yā'ya tebdīl olunmuştur. Bu bir müşābehet-i lafziyyedir. [195]

---

785 "O sahifelerde dosdoğru hükümler vardır." el-Beyyine, 98/3.
786 "İşte bu dosdoğru dindir." el-Beyyine, 98/5.
787 "Biz onların başına birtakım arkadaşlar sardık da bu arkadaşlar onlara geçmişlerini ve geleceklerini süslü gösterdiler." Fussilet, 41/25.
788 "Bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar." ez-Zumer, 39/68.
789 "Artık, ne yerlerinden kalkmaya güçleri yetti ne de başkasından yardım görebildiler." ez-Zāriyāt, 51/45.
790 "Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin." en-Nisāᵓ, 4/5.

- قِيلًا [ḳīlen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيلًا﴾[791]
- و﴿إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا﴾[792]
- و﴿إِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِيَ اَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾[793] أَيْ قَوْلاً

Cümlesinde böyle tefsīr olundu. Çünkü "قِيلٌ" de "قَوْلٌ" gibi "قَالَ"den masdadır: "قَالَ يَقُولُ قَوْلًا وَقِيلًا فَهُوَ قَائِلٌ" denir. Ve "قِيلَ يُقَالُ قِيلًا" de denildi. Ve "قِيلٌ" lafzı masdar olmayıp kelām ve söz maʿnāsına ismdir de denildi ki güft u gū ve söz ve lāf gibi, "قِيلٌ وَقَالٌ" da denir. Elsine-i ʿavāmda dedikodu taʿbīri bu maʿnāyadır.

- قِيلِهِ [ḳīlihī]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ﴾[794] أَيْ قَوْلِ محمدٍ صَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ بِالْجَرِّ عَطْفًا عَلَى السَّاعَةِ

Yaʿnī "وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَعِلْمُ قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ" takdīrindedir. Zamīr-i mecrūr Zāt-ı Risālet-penāh'a rāciʿdir. Ve nasbla "وَقِيْلَهُ يَا رَبِّ" sūretinde de kırāʾat olunmuştur, bu sūrette sābık ﴿أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ﴾[795] kavl-i kerīmindeki "سِرِّ" üzerine maʿtūftur. Takdīr-i kelām "أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَقَوْلَ محمدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا رَبِّ" olur. Ve "السَّاعَة" kelimesinin mahalline ʿatfla mansūbdur da denildi, bu sūrette "وَيَعْلَمُ قَوْلَهُ" takdīrinde olur. Veyāhūd hazf-ı cārla mansūb-ı kasemdir de denildi, bu sūrette maʿnā "رَسُولك يَا رَبِّ" ilā-āhiri kavli hakkı için demek olur. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi. Her hālde "قِيْلٌ" burada masdar olup "قَوْلٌ" maʿnāsınadır.

- قِيعَةٍ [ḳīʿatin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً﴾[796] أَيْ أَرْضٍ مُسْتَوِي

Yaʿnī "Çölde olan serāb gibi susuz kimse onu su zann eder" demek olur. "قَيْعٌ" ve "قَاعٌ" arzdan düz yere denir. Cemʿi kesrle "قِيعَانٌ"dır. Ve "قِيعَةٌ" lafzı "قَاعٌ"ın cemʿidir de denildi, Türkçemizde buna ova ve çöl taʿbīr edilir.

---

791 "Kimdir sözü Allah'ınkinden daha doğru olan?" en-Nisāʾ, 4/122.

792 "Sadece "selam!", "selam!" sözünü işitirler." el-Vākıʿa, 56/26.

793 "Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla, (bu ibadetteki) sözler (Kur'an ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır." el-Müzzemmil, 73/6.

794 "Onun (Muhammed'in), "Ya Rabbi!" demesine andolsun ki, şüphesiz bunlar iman etmeyen bir kavimdir." ez-Zuhruf, 43/88.

795 "Yoksa onların sırlarını ve gizli konuşmalarını duymadığımızı mı sanıyorlar?" ez-Zuhruf, 43/80.

796 "İnkār edenlere gelince; onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır." en-Nūr, 24/39.

BĀBU’L-KĀF

[196] FASLU’L-KĀF MAᶜA’L-HEMZE: “ك،ء”

- كَأَيِّنْ [keᵓeyyin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ﴾[797] أَيْ كَمْ مِنْ نَبِيٍّ

Bu kelime kāf-ı teşbīh ve münevvene olan “أَيٍّ” lafzından mürekkeb ismdir, gāliben “كَمْ” maᶜnāsına teksīr-i ᶜadede ve baᶜzen istifhāma delālet eder. Bunda altı lügat vardır: 1) Aslı olan “كَأَيٍّ” 2) Tenvīnin nūn resminde isbātıyla “كَأَيِّنْ” ki resm-i mushaf da böyledir. 3) “İsm” vezni üzere lākin nūn’un sükūnuyla “كَائِنْ” 4) Elifin hazfiyle “كَئِنْ” 5) Hemzenin iskānı ve yā-i meksūre ile “كَأْيِنْ” 6) Hemzenin kesri ve yā’nın iskānıyla “كَإِيْنْ”dir.

- كَأْسٍ [keᵓsin]
- كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ بَشِيراً وَنَذِيراً﴾[798] وَأَمْثَالِهَا هُوَ الْإِنَاءُ بِشَرَابِهِ

Yaᶜnī “dolu kadeh.” Bizim kāse dediğimiz zarftır, ancak lisān-ı ᶜArabda dolusuna “كَأْسٌ” denir, boşuna denilmez. Maᶜa-hāzā yalnız kadehe ve şarāba da ıtlāk olundu.

FASLU’L-KĀF MAᶜA’L-ELİF: “ك،ا”

- كَافَّةً [kāffeten]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ﴾[799] أَيْ إِلاَّ إِرْسَالَةً عَامَّةً لَهُمْ وَمُحِيطَةً بِهِمْ

Yaᶜnī “Ancak risāletin nās için ᶜāmme ve onları muhīta olarak” demek olur. “كَافَّةً” kāf-ı

797 “Nice peygamberler var ki” Āl-i ᶜİmrān, 3/146.

798 “Ve içenlere lezzet veren kadehler dolaştırılır.” es-Sāffāt, 37/45.

799 “Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.” Sebeᵓ, 34/28.

hitābdan hāldir, "نَاسٌ"tan değil, muhtār olan da budur. Sicistānī rahimehullāhu: "أَيْ تَكُفُّهُمْ وَتُرْدِعُهُمْ" ʿibaretiyle tefsīr etmiş ki "Sen nāsı menʿ ve redd eder olduğun hālde" yaʿnī nāsı bu risāletin hāricinde kalmaktan menʿ ve redd eder olduğun hālde demek olur. Yāhūd "إِرْسَالَةً تَكُفُّهُمْ وَتُرْدِعُهُمْ" takdīrinde olup "Nāsı bu risālet hükmünden hurūcdan menʿ ve redd eder bir irsāl ile" demek olur. Ve "عَامَّةً" ile [197] tefsīr olunmuş, nitekim dīger āyetlerde öyle tefsīr olunmuştur. Her hālde bu āyet-i kerīme risālet-i Muḥammediyye'nin ʿAraba hāss olmayıp cins-i beşerin siyāh ve beyāzına ve ʿAraba ve ʿAcem ve Rūm'una ʿāmme ve şāmile olduğunu musarrahan mübeyyindir. Buna dāir ehādīs-i sahīha da vardır. Ez-cümle sahīhaynda müttefikan Cābir radıyallāhu ʿanhdan mervī "أُعْطِيتُ خَمْسًا"[800] hadīs-i şerīfinin āhirinde vākiʿ "وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ عَامَّةً" fikra-i celīlesiyle de bu maʿnā ve hükm teʾeyyüd etmiştir. *Ṣaḥīḥ-i Buḫārī* ve *Muslim*'e mürācaʿat oluna. İşbu "كَافَّةً" lafzı dīger āyātta "عَامَّةً" ve "جَمَاعَةً" ve ﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً﴾[801] kavl-i kerīminde "أَيْ كُلُّكُمْ" ile tefsīr olunmuştur. Menʿ ve redd maʿnāsına olan "كَفٌّ" lafzındandır.

- الْكَاظِمِينَ [el-kāẓimīne]

- ﴿اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِوَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ﴾[802] أَيْ حَابِسِينَ الْغَيْظَ

Yaʿnī hışım ve gazabı Türkçe öfkeyi habs ve menʿ edenler tutanlar demektir. Bu kelime "كَظْمٌ"den ism-i fāʿil cemʿ-i müzekker-i sālimdir. "ضَرَبَ" ve "جَلَسَ" bāblarından "كَظَمَ غَيْظَهُ كَظْمًا وَكُظُومًا فَهُوَ كَاظِمٌ" denir, "إِجْتَرَعَهُ" Yaʿnī "Yuttu" demektir. Ve "رَجُلٌ كَظِيمٌ" denir. Gayz ve gazabını habs ve menʿe ve zabta muktedir kimseye vasf olur. *Mufredāt*'ta Rāğıb rahimehullāhu "كَظْمٌ" mahrec-i nefstir, "أَخَذَ بِكَظْمِهِ" denir ki "Boğazından tuttu" demektir. Ve "كُظُومٌ", ihtibās-ı nefestir, bununla sükūttan taʿbīr olunur. Ve "كَظْمُ الْغَيْظِ حَبْسُهُ" diyor. Hulāsaten minhu. Gāyet-i mā-fi'l-bāb gayz ve gazabı nefsinde habsle ihkām ve muktezīyātını icrāʾ ve izhārdan menʿ-i nefs demektir.

- كَادَ [kāde]

- ﴿لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ﴾[803] أَيْ قَارَبَ

"كَادَ" kelimesi efʿāl-i mukārebedendir. [198] "قُرْبٌ" maʿnāsına olan "كَوْدٌ"den tekārub-ı fiʿl için mevzūʿdur. "كَادَ يَفْعَلُ" denir, "أَنْ" ile "كَادَ أَنْ يَفْعَلَ" denilmez. Bu asldır, lākin baʿzen "عَسَى" kelimesine teşbīhen "أَنْ" idhāliyle istiʿmāli de vākiʿdir. Gāliben şiʿrde vākiʿdir.

---

800 Buhārī, Teyemmüm, 7, no: 335; Salāt, 55, no:438; Müslim, Salātu'l-mesācid, 3.

801 "Ey iman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslam'a) girin." el-Bakara, 2/208.

802 "Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir." Āl-i ʿİmrān, 3/134.

803 "Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmege yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle ensarın tövbelerini kabul etmiştir." et-Tevbe, 9/117.

Kelime-i mezbūre bir kimse bir işi işlemeğe karīb olup yāhūd hemm ve kasd edip de işlememek maᶜnāsını ifāde eder, lisānımızda “az kaldı yapacaktı” taᶜbīr olunur. Bu maᶜnā edāt-ı nefyden mücerred bulunduğu hāldedir. Eğer nefy ve cahda mukārin olursa ᶜaks-i maᶜnāya delālet eder. Meselā ﴿وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾[804] kavl-i kerīminde “Az kaldı yapamayacaklardı” yaᶜnī “güçlükle yaptılar ve batāᵓetle işlediler” demek olur. Ve baᶜzen edāt-ı nefy ile “مَا كِدْتُ أَفْعَلُهُ” denir ki “Ben onu işlemeğe yaklaşmadım, yanaşmadım” demek olup katᶜiyyen fiᶜlin nefyini teᵓkīd maᶜnāsı murād olunur. Ve baᶜzı ᶜulemāᵓ bu kelimenin irāde maᶜnāsına geldiğine zāhib olarak ﴿إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى﴾[805] kavl-i kerīmini “أُرِيدُ أُخْفِيهَا” ile tefsīr etmişler. Bu sūret “يُرِيدُ” kelimesinin “يَكَادُ” yerinde istiᶜmāli kabilindendir, çünkü ﴿فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ﴾[806] kavl-i kerīminde “يُرِيدُ” , “يَكَادُ” mevkiᶜindedir ve öyle de tefsīr olunmuştur.

- كَالُوهُمْ [kālūhum]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ﴾[807] أَيْ وَإِذَا كَالُوا لَهُمْ أَوْ وَزَنُوا لَهُمْ

Yaᶜnī “Onlar için ölçtükleri veyā tarttıkları vaktte” demektir. Bunun tahkīki aşağıda “كَيْلَ بَعِيرٍ” kelimesindedir, oraya nazar oluna.

- كَادِحٌ [kādiḥun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ﴾[808] أَيْ عَامِلٌ أَوْ سَاعٍ فِي عَمَلِكَ إِلَى لِقَاءِ رَبِّكَ يَعْنِي الْمَوْتَ

Yaᶜnī “Sen ey insān, ᶜamelinde Rabbinin likāsına [199] ki mevttir, ᶜāmilsin” yāhūd “sāᶜīsin” demek olur. Bu kelimeye dāir kelām biraz aşağıda “كَدْحًا” kelimesinde görülür, oraya nazar oluna.

FASLU’L-KĀF MAᶜA’L-BĀᵓİ’L-MUVAHHADE: “كَ،ب”

- كَبَائِرَ [kebāᵓira]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ﴾[809] جَمْعُ كَبِيرَةٍ

“كَبِيرَةٌ” lisān-ı şerᶜde nass-ı celī vü katᶜī Kitāb-ı kerīm’le nehy ve tahrīm edilip mürtekibi

804 “Neredeyse bunu yapmayacaklardı.” el-Bakara, 2/71.

805 “Kıyamet mutlaka gelecektir. Herkes işlediğinin karşılığını görsün diye, neredeyse onu gizleyecek (geleceğinden hiç söz etmeyecek)tim.” Tā Hā, 20/15.

806 “Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler.” el-Kehf, 18/77.

807 “Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp, yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.” el-Mutaffifīn, 83/3.

808 “Ey insan! Şüphesiz sen, Rabbine (kavuşuncaya kadar) didinip duracak ve sonunda didinmenin karşılığına kavuşacaksın.” el-İnşikāk, 84/6.

809 “Büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar” eş-Şūrā, 42/37; en-Necm, 53/32.

için dünyā ve āhirette ʿukūbet beyān ve taʿyīn ve teşrīʿ edilmiş olan emr-i münkerdir. Meselā bi-gayr-i hakk katl-i nefs dünyāda kısās, āhirette ʿazāb-ı medīd ü elīm ile ve şürb-i hamr dünyāda hadd-i şürb ve āhirette ʿazāb ile ve zinā dünyāda muhsana recm ve gayr-ı muhsana celde ve āhirette kezā ʿazāb-ı elīm ile ʿukūbet edilmesi teşrīʿ buyurulmuştur. Böyle olan her bir zenb ve ism “كَبِيرَةٌ”dir.

- كَبَدٍ [kebedin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ﴾[810] أَيْ شِدَّةٍ وَمُكَابَدَةٍ لِأُمُورِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

Yaʿnī “şiddet ve meşakkatte” demek olur. Bunun mebdeʾi mazīk-i rahm-i muzlim ve gāyeti merāret-i mevt ve mā-baʿdidir ve ikisi arasında yaʿnī hayāt-ı dünyāda maʿrūz kaldığı şedāyid-i rüzgārdır. Fethateynle “كَبَدٌ” meşakkattir. “müfāʿalet”ten “كَابَدَ الرَّجُلُ لِهَذَا الْأَمْرِ” denir, “Şu iş için yaʿnī onu işlemekte bir takım meşākk ve mezāhime katlandı ve çok zahmet ve meşakkat çekti” demek olur. Bā’nın kesriyle “كَبِدٌ” ciğerdir.

MAZMŪMETU’L-KĀF: “كُ،ب”

- كُبْكِبُوا [kubkibū]

- ﴿فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ﴾[811] أَيِ الْقُوا عَلَى رُؤُوسِهِمْ وَقِيلَ عَلَى وُجُوهِهِمْ فِي جَهَنَّمَ

Yaʿnī Başları üzerine yāhūd yüzleri üzerine cehenneme bırakılırlar” [200] yaʿnī atılırlar demek olur. “كَبْكَبْتُ الْإِنَاءَ” denir, “Kabı başı aşağı çevirdim” demektir. Aslen “كَبٌّ” lafzındandır ki bir şeyʾi yüzü üstüne iskāt etmek ve kapatmaktır. Kāle taʿālā: ﴿وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ﴾[812] “Cehennemde yüzleri üstüne kapatıldılar” demektir. Ve kāfeyn-i meftūheteyn ile “دَحْرَجَةٌ” vezninde “كَبْكَبَةٌ” bir şeyʾin derin bir çukura düşmesidir. “كَبْكَبَ يُكَبْكِبُ كَبْكَبَةً” denir. Bahsinde olduğumuz “كُبْكِبُوا” māzī cemʿ-i müzekker-i gāib mebnī ʿale’l-mefʿūldür.

- كُبَّتْ [kubbet]

- ﴿وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ﴾[813]

Mā-kabline nazar buyurula.

---

810 “Biz insanı bir sıkıntı ve zorluk içinde (olacak ve bunlara göğüs gerecek şekilde) yarattık.” el-Beled, 90/4.

811 “Artık onlar ve o azgınlar tepetakla oraya atılırlar.” eş-Şuʿarāʾ, 26/94.

812 “Kimler de kötü amel getirirse, yüzüstü ateşe atılırlar.” en-Neml, 27/90.

813 “Kimler de kötü amel getirirse, yüzüstü ateşe atılırlar.” en-Neml, 27/90.

- كُبِتُوا [kubitū]
- ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾[814] أَيْ أُهْلِكُوا كَمَا أُهْلِكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

Bu kelime ʿunf ve tezlīl ile redd maʿnāsına olan “كَبْتٌ”dendir. Bu āyette redd, gazaben min-ʿindillāh olmakla ihlāk ile tefsīr olunmuştur. “ضَرَبَ” bābından “كَبَتَ يَكْبِتُ كَبْتًا” denir. Ve “كَبَتَهُ لِوَجْهِهِ” , “صَرَعَهُ” “Yaʿnī “Yüzü üstüne düşürdü” demek olur.

- كُبَّارًا [kubbāran]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا﴾[815] أَيْ كَبِيرًا فِي الْغَايَةِ

Yaʿnī “son derece büyük” demektir. Ve tahfīfle “كُبَارًا” sūretinde de kırāʾat olundu. Bu hālde “كَبِيرًا” diye tefsīr olunur, zīrā zamm ve tahfīfle “كُبَارٌ” kebīrdir; teşdīdle “كُبَّارٌ” eblag ve eşedddir. Tahfīfle “كُبَارٌ” dahi “كِبْرٌ”den eblagdır.

- الْكُبَرِ [el-kuberi]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّهَا لَإِحْدَى الْكُبَرِ﴾[816] أَيْ لَإِحْدَى الْأُمُورِ الْعِظَامِ وَلِإِحْدَى الْبَلَايَا الْعِظَامِ

Yaʿnī “Büyük işlerin biridir ve büyük [201] belāların biridir” demektir. “كُبَرُ” lafzı “كُبْرَى”nın cemʿidir ki teʾnīs-i “أَكْبَرُ”dir. Zamīr, āyet-i sābıkadaki “سَقَرَ”a rāciʿdir ve “سَقَرُ” esmā-i cehhemmden bir ismdir. Ve ebvāb-ı sebʿa-i cehennemden bir bābın ismidir de denildi. Bābu’s-Sīn’de “سَقَرَ” kelimesine bak.

MEKSŪRETU’L-KĀF: “كِ،ب”

- كِبْرَهُ [kibrahū]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾[817] أَيْ مُعْظَمَهُ

Yaʿnī “büyüğüne” demektir. Zamīr, “إِفْكٌ”e rāciʿdir. Ve zammla “كُبْرَهُ” dahi kırāʾattir, bu sūrette mütevellīye rāciʿ olur. Kesr ile “كِبْرٌ” eşyāya vasf olan “كَبِيرٌ”den masdardır; zammla sinnde yaşta kullanılan “كَبِيرٌ”den masdardır denildi. Bu maʿnāya göre murād ʿAbdullāh b. Ubeyy’dir, çünkü merkūm ifke ictisār edenlerin esenni, en yaşlısı idi, bināʾen ʿaleyh hakkında tahsīsle ﴿لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ buyuruldu. Ve “كِبْرٌ” ve “كُبْرٌ” birdir, her ikisi de lügattır da denildi. Vallāhu aʿlemu.

---

814 “Allah’a ve Resülüne düşmanlık edenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi alçaltılacaklardır.” el-Mücādele, 58/5.

815 “Bunlar da, çok büyük bir tuzak kurdular.” Nūh, 71/22.

816 “O (cehemmen) insan için, içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için uyarıcı olarak elbette en büyük bir şeydir.” el-Müddessir, 74/35.

817 “İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır.” en-Nūr, 24/11.

- كِبْرٌ [kibrun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ﴾[818] أَيْ مَا فِي صُدُورِهِمْ إِلاَّ تَكَبُّرٌ وَتَعَظُّمٌ

Yaᶜnī “Hakkı kabūl ile mütābaᶜat-i resūlden tekebbür” demek olur. İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumā: “مَا حَمَلَهُمْ عَلَى تَكْذِيبِكَ إِلَّا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنَ الْكِبْرِ وَالْعَظَمَةِ” buyurmuşlar ki “Onları senin tekzībine haml etmedi, ancak sadrlarında olan kibr ve ᶜazāmet” demektir.

- الْكِبْرِيَاءُ [el-kibriyāʾu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾[819] أَيْ وَلِلّٰهِ الْعَظَمَةُ وَالْمُلْكُ وَالسَّلْطَنَةُ وَالتَّصَرُّفُ الْحَقِيقِيُّ فِيهِمَا لِكَوْنِهِ خَالِقَهُمَا

“كِبْرِيَاءُ” Bu āyette ve her Cenāb-ı Hakk’a vasf olduğu mahalde bu maᶜnāyadır: [202] Gayrullāhta mülk yaᶜnī saltanat ve hükümdārlık maᶜnāsınadır ki fāniye ve gayr-ı hakīkiyyedir. Kesr-i kāf’la memdūden “الْكِبْرِيَاءُ” ᶜazamet ve ululuk maᶜnāsına mevzūᶜdur.

FASLU’L-KĀF MAᶜA’T-TĀʾİ’L-MUSENNĀTİ’L-FEVKİYYE: “ك،ت”

- كَتَبَ [ketebe]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾[820] أَيِ الْتَزَمَ أَوْ وَعَدَ

“كَتْبٌ”den sīga-i māzīdir. Bu lafz maᶜānī-i ᶜadīdede müstaᶜmeldir. Aslen cemᶜ ve zamm maᶜnāsına olup kātib hurūf ve kelimātı cemᶜ ve birbirine zamm ettiği iᶜtibāriyle yazmak maᶜnāsına istiᶜmāl olundu. Ve hükm ve kazāʾ ve īcāb ve farz maᶜnālarında istiᶜmāl olundu. Ancak Cenāb-ı Hakk’a taᶜalluk ettiği mahallerde iltizām ve vaᶜd maᶜnāsına haml olunur, çünkü ᶜabd ve hīçbir mahlūk için Cenāb-ı Hak üzerine hīçbir şeyʾ vācib olmaz. “قَتَلَ” bābından “كَتَبَ يَكْتُبُ كَتْبًا وَكِتَابًا فَهُوَ كَاتِبٌ” denir. Ve “كِتَابَةٌ” bundan ismdir. Ve “كِتَابٌ” lafzı “مَكْتُوبٌ” maᶜnāsına da kullanıldığı gibi, “müfāᶜalet”ten de “مُكَاتَبَةٌ” maᶜnāsına masdar olur. “كَاتَبَ يُكَاتِبُ مُكَاتَبَةً وَكِتَابًا فَهُوَ مُكَاتِبٌ وَذَاكَ مُكَاتَبٌ” denir. ﴿وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ﴾[821] أَيِ الْمُكَاتَبَةَ Bunu siyākındaki ﴿فَكَاتِبُوهُمْ﴾ emri müfessir ve müʾeyyiddir. “كَتْبٌ” māddesi Ḳurʾān-ı kerīm’de çok yerlerde maᶜlūmen ve mechūlen vākiᶜ olmuştur. Mahalline göre maᶜānī-i mezkūreden biriyle tefsīr olunur, ke-mā se-yecīʾu.

---

818 “Onların kalplerinde ancak bir büyüklük taslama vardır.” el-Müʾmin, 40/56.
819 “Göklerde ve yerde ululuk O’na aittir.” el-Cāsiye, 45/37.
820 “O merhamet etmeyi kendine gerekli kıldı.” el-Enᶜām, 6/12.
821 “Sahip olduğunuz kölelerden “mükātebe” yapmak isteyenlere gelince” en-Nūr, 24/33.

MAZMŪMETU'L-KĀF: "كُ،ت"

- كُتِبَ [kutibe]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ﴾[822] أَيْ فُرِضَ

Yaᶜnī "Üzerinize [203] oruç farz kılındı" demektir. Ve emsālinde de böyle tefsīr olunur.

MEKSŪRETU'L-KĀF: "كِ،ت"

- الْكِتَابَ [el-kitābe]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ﴾[823] أَيِ الْمُكَاتَبَةَ كَمَا مَرَّ آنِفًا

"كَتَبَ" kelimesine bak. Ve "كِتَابٌ" lafzı Ḳurᵓān maᶜnāsına gelir: ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا﴾[824] أَيْ عَلَى مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلاَمُ الْقُرْآنَ Ve Tevrāt maᶜnāsına: ﴿وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾[825] أَيِ التَّوْرَاةَ Ve İncīl ve sāir kütüb-i semāviyye ve hattā suhuf-i enbiyāya da ıtlāḳ olunmuştur: ﴿فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾[826] أَيِ الصُّحُفَ الْمُنَزَّلَةَ عَلَيْهِ عَلَيْهِ السَّلاَمُ

FASLU'L-KĀF MAᶜA'S̱-S̱Āᵓİ'L-MUSELLESE: "كَ،ث"

- كَثِيبًا [kes̱īben]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا﴾[827] أَيْ رَمْلاً سَايِلاً أَوْ رَمْلاً مُجْتَمِعًا

Fethateynle "كَثَبٌ" aslen kurb ve cemᶜ ve ictimāᶜ maᶜnālarınadır. "رَمَى مِنْ كَثَبٍ" , "مِنْ قُرْبٍ" demektir. Ve "ضَرَبَ" bābından "كَثَبَ الْقَوْمُ" denir, "إِجْتَمَعُوا" demek olur. Ve müteᶜaddī de olur: "كَثَبَ الْقَوْمَ يَكْثِبُهُمْ" , "جَمَعَهُمْ يَجْمَعُهُمْ" demektir. Bundan ahzle kum yığınına "كَثِيبٌ" denildi, rüzgārdan bir yere toplanıp da tepe olduğu için ve bu maᶜnāda iştihār etti. Ve "مَهِيلٌ" lafzı "هَيْلٌ"den sāyil yaᶜnī akıcı demektir. Kum ve toprak ve emsāli bir şeyᵓi elden salıverip akıttıkta "قَدْ هِلْتُهُ" denir, recefāt ve zelāzil-i şedīde-i kıyāmetten dağlar rīze rīze olup reml-i sāyilden müteşekkil kum yığını ve kum tepesi gibi olacağını iᶜlāmdır.

---

822 "Oruç size farz kılındı." el-Bakara, 2/183.

823 "Sahip olduğunuz kölelerden "mükātebe" yapmak isteyenlere gelince" en-Nūr, 24/33.

824 "Hamd, kuluna Kitab'ı (Kur'an'ı) indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan Allah'a mahsustur." el-Kehf, 18/1.

825 "Mūsā'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik." el-İsrāᵓ, 17/2.

826 "Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir." en-Nisāᵓ, 4/54.

827 "Yerin ve dağların sarsılacağı ve dağların akıp giden kum yığını olacağı günü (kıyameti) hatırla." el-Müzzemmil, 73/14.

FASLU'L-KĀF MAᶜA'D-DĀLİ'L-MUHMELE: "د،ك" [204]

- كَدْحًا [kedḥan]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ﴾[828] أَيْ عَامِلٌ أَوْ سَاعٍ فِي عَمَلِكَ إِلَى لِقَاءِ رَبِّكَ أَيِ الْمَوْتِ عَمَلًا أَوْ سَعْيًا فَمُلَاقِيهِ

Tercemede "Ey insān, sen ᶜamelinde yā saᶜyında rabbinin likāsına ki mevttir, bir ᶜamel veyā saᶜyle ᶜāmil veyā sāᶜīsin ki ona kavuşacaksın, mülākī olacaksın" denir. "كَدْحٌ" cehd ile de tefsīr olunmuştur. ﴿إِلَى رَبِّكَ﴾, "إِلَى جَزَاءِ رَبِّكَ" ᶜibāretiyle de tefsīr edilmiş. Murād mevttir ki sebeb-i likā-i rabbdır. Ve "كَدْحٌ" , saᶜyde şiddet ve kesb ve hadş maᶜnālarına gelir. Cümlesinde "قَطَعَ" bābından "كَدَحَ يَكْدَحُ كَدْحًا فَهُوَ كَادِحٌ" denir. "كَدَحَ لِعِيَالِهِ" ve "iftiᶜāl"-den "يَكْتَدِحُ لِعِيَالِهِ" denir, "يَكْتَسِبُ" demektir. Vallāhu aᶜlemu.

MEKSŪRETU'L-KĀF: "كِ،د"

- كِدْنَا [kidnā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ﴾[829] أَيْ عَلَّمْنَاهُ الْإِحْتِيَالَ فِي أَخْذِ أَخِيهِ مِنْ إِخْوَتِهِ

Yaᶜnī "Biz Yūsuf'a birāderi Bünyāmīn'i kardeşlerinden almak için hīle etmeği taᶜlīm ettik" demek olur. Ve "صَنَعْنَا لَهُ" ve "أَلْهَمْنَا لَهُ" ᶜibāreleriyle de tefsīr edilmiştir. Mekr ve hīle ve hadīᶜa maᶜnāsına olan "كَيْدٌ"dendir. "بَاعَ" bābından "كَادَ يَكِيدُ كَيْدًا وَمَكِيدَةً" denir. Ve "مَكِيدَةٌ" bundan ism de olur. Bu lafz iki sūretle istiᶜmāl edilir, yaᶜnī memdūh ve mezmūm olur, lākin mezmūmda istiᶜmāli ekserdir ve aglebdir. Cenāb-ı Hakk'a isnād olunan "كَيْدٌ" mahalline göre bi't-teᵓvīl tefsīr edilir ki memdūh olan bu kısmdır. Bu āyette ve ﴿إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ﴾[830] kavl-i celīlinde olduğu gibi mezmūm kısmı: ﴿ذَلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّي لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي [205] كَيْدَ الْخَائِنِينَ﴾[831] ve ﴿فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ﴾[832] āyetlerinde olduğu gibi. Ve ﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا وَأَكِيدُ كَيْدًا﴾[833] āyet-i kerīmesi ikisini de cāmiᶜadır.

Tenbīh: Efᶜāl-i mukārebeden olan sālifü'z-zikr "كَادَ" vāvīdir, bu māddeden değildir. ᶜalā-kavlin yāᵓī de olsa "تَعِبَ" bābından olarak "كَادَ يَكَادُ كَوْدًا وَمَكَادَةً" denir. Bunda da "مَكَادَةٌ" ism dahi olur. Vallāhu aᶜlemu.

---

828 "Ey insan! Şüphesiz, sen Rabbine (kavuşuncaya kadar) didinip duracak ve sonunda didinmenin karşılığına kavuşacaksın" el-İnşikāk, 84/6.

829 "İşte biz Yūsuf'a böyle bir plan öğrettik." Yūsuf, 12/76.

830 "Şüphesiz benim tuzağım çetindir." el-Aᶜrāf, 7/183; el-Kalem, 68/45.

831 "(Yūsuf), "Benim böyle yapmam, Aziz'in; yokluğunda, benim kendisine hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindi" dedi." Yūsuf, 12/52.

832 "Böylece ona bir tuzak kurmak istediler. Biz de onları en alçak kimseler kıldık." es-Sāffāt, 37/98.

833 "Şüphesiz onlar bir tuzak kurarlar. Ben de bir tuzak kurarım." et-Tārık, 86/16-17.

FASLU’L-KĀF MAᶜA’Z̲-Z̲ĀLİ’L-MUᶜCEME: “ك،ذ”

MEKSŪRETU’L-KĀF: “كِ،ذ”

- كِذَّابًا [kiz̲z̲āben]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا﴾[834] أَيْ كَذِبًا

Yaᶜnī “yalan söz” ve “تَكْذِيبًا” ile de tefsīr olunmuştur ki murād “Ehl-i cennet yekdīgeri tekzīb ettiğini işitmezler” demek olur. Ve z̲āl’ın tahfīfiyle dahi kırāʾat olunmuş, bu sūrette “müfāᶜalet” bābından “فِعَالٌ” vezninde masdar olur. Maᶜnā “مُكَاذَبَةً” demek olup “Ehl-i cennet birbirine yalan söyleştiklerini işitmezler” demek olur.

FASLU’L-KĀF MAᶜA’R-RĀʾ: “كَ،ر”

- كَرَّةً [kerraten]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً﴾[835] أَيْ رَجْعَةً إِلَى الدُّنْيَا

Yaᶜnī “dünyāya bir kerre daha dönmek” demektir. “كَرَّةٌ” bināʾ-i merredir. Aslı “عَوْدٌ” maᶜnāsına olan feth ve teşdīdle “كَرٌّ” lafzıdır. “رَدَّ” bābından “كَرَّ الْفَارِسُ كَرًّا” denir ki “Süvārī bir cevelāndan sonra tekrār kıtāle ᶜavdet etti” demek olur. Burada “عَوْدٌ” ve rucūᶜ maᶜnāsı ahz olunarak bu āyette “رَجْعَةٌ” mevziᶜinde vākiᶜ oldu. Ve “كَرَّةً” lafzı [206] Ḳurʾān-ı kerīm’de hep böyle tefsīr olunmuştur, ancak sūre-i Benī İsrāʾīl’de ﴿ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ﴾[836] أَيِ الدَّوْلَةَ وَالْغَلَبَةَ ile müfesserdir. Ve lafz-ı mezbūr “مَرَّةٌ” maᶜnāsına da gelir, bir daha demektir.

- كَرِهَ [kerihe]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ﴾[837] أَيْ لَمْ يُرِدْ خُرُوجَهُمْ يَعْنِي لِلْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللهِ

Yaᶜnī “Allāh-ı ᶜazīmü’ş-şān dilemedi, istemedi” demek olur. Zammla ve fethle ibāʾ ve imtināᶜ ve meşakkat maᶜnālarında kullanılan “كَرْهٌ كُرْهٌ”dendir. Baᶜzı ehl-i lügat ᶜindinde zammla “كُرْهٌ” bir şeyʾi hoşnūdsuzlukla cebr-i nefs ederek tahammül maᶜnāsınadır, fethle “كَرْهٌ” āharın cebr ve ikrāhıyla hoşnūd olmayarak tahammül maᶜnāsınadır. Her maᶜnāsına göre “كُرْهٌ” fiᶜlinin Cenāb-ı Hakk’a isnādı müstehīl ve gayr-ı cāiz olmakla ᶜadem-i irāde maᶜnāsına hamli lāzım ve vācibdir. Bu maᶜnā dahi “هَذَا شَيْءٌ أَكْرَهُهُ وَهَذَا شَيْءٌ أُرِيدُهُ” kavline nazaran sahīh olduğundan “كَرِهَ الله” , “لَمْ يُرِدِ الله” ile tefsīr olundu. Dīger mahallerde yaᶜnī

834 “Orada ne bir boş söz işitirler, ne de bir yalan.” en-Nebeʾ, 78/35.
835 “Keşke dünyaya bir dönüşümüz olsaydı.” el-Bakara, 2/167; eş-Şuᶜarāʾ, 26/102.
836 “Sonra onlara karşı size tekrar egemenlik verdik.” el-İsrāʾ, 17/6.
837 “Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi.” et-Tevbe, 9/46.

Hakk'a isnād olunmayan yerlerde maᶜnā-yı hakīkīsi üzerinedir.

MAZMŪMETU'L-KĀF: "كُ،ر"

- كُرْهٌ [kurhun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ﴾[838] أَيْ مَشَقَّةٌ لَكُمْ

Yaᶜnī "Sizin için meşakkattir." Yaᶜnī tabᶜan mekrūh ve nefse mülāyim olmadığı cihetle güçtür demek olur. Mā-kabline nazar oluna.

FASLU'L-KĀF MAᶜA'S-SĪNİ'L-MUHMELE "كَ،س"

- كَسَادَهَا [kesādehā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا﴾[839] أَيْ عَدَمَ نَفَاقِهَا"

Yaᶜnī "revācsızlık ve geçmezlik" demek olur. Bāb-ı evvelden [207] "كَسَدَ يَكْسُدُ كَسَادًا فَهُوَ كَاسِدٌ" denir, bir şeyᵓ ragbetsizlik sebebiyle kıymetten düşüp geçmez olmak maᶜnāsınadır. Ve geçmez ve kıymetsiz ve dūn ve düşkün olan şeyᵓe de her ne olursa "كَسِيدٌ" denir.

- كَسَوْنَا [kesevnā]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا﴾[840] أَيْ أَنْبَتْنَا عَلَى الْعِظَامِ لَحْمًا فَصَارَ عَلَيْهَا كَاللِّبَاسِ

Giymek ve giydirmek maᶜnāsına olan "كِسْوَةٌ"dendir. "كَسَوْتُهُ أَكْسُوهُ ثَوْبًا كِسْوَةً فَاكْتَسَى" denir. Ve lāzım olarak "كَسَى الْعُرْيَانُ، أَيِ اكْتَسَى" dahi denir. Bu āyette ᶜizām üzerinde lahmın inbāt yaᶜnī halkı ile ᶜizāmı setr etmeği iksāya ve lahmı libāsa teşbīh vardır. Ve "كِسْوَةٌ" libās maᶜnāsına da gelir. Ve "كِسَاءٌ" maᶜrūf ᶜabāᵓdır.

MAZMŪMETU'L-KĀF: "كُ،س"

- كُسَالَى [kusālā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى﴾[841] أَيْ مُتَثَاقِلِينَ

Yaᶜnī "ağırlıkla, istemeyerek" demektir. "كَسْلَانٌ"ın cemᶜidir. "طَرِبَ" bābından "كَسِلَ عَنِ الْأَمْرِ كَسَلًا فَهُوَ كَسْلَانٌ" denir, tesākul ve kāhillik ve tenbellik maᶜnāsına istiᶜmāl olunur. Rāğıb rahimehullāhu "كَسَلٌ" kendinde tesākul lāyık olmayan bir şeyᵓde tesākul yaᶜnī ağırlık ve gevşekliktir, bunun için mezmūmdur demiş. Ve "كَسَلٌ" bir ᶜamelin ityānında

838 "Savaş, hoşunuza gitmediği hālde, size farz kılındı." el-Bakara, 2/216.
839 "Kesada uğramasından korktuğunuz bir ticāret" et-Tevbe, 9/24.
840 "Ve bu kemiklere de et giydirdik." el-Müᵓminūn, 23/14.
841 "Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar." en-Nisāᵓ, 4/142.

fāᶜide ve terkinde zarar görülmemekle berāber li-sebebin işlemeğe mecbūriyyet hāsıl olan bir ᶜamel ve harekette tabᶜan ᶜārız olan ağırlık ve gevşekliktir. Beyhūde çalışan kimsenin hāli gibi münāfıkların sahīh bir īmānı olmadığı için namāzda hālleri bu idi. Vallāhu aᶜlemu. [208]

MEKSŪRETU'L-KĀF: "كِ،س"

• كِسَفًا [kisefen]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾[842] أَيْ قِطَعًا

Yaᶜnī parçalar demektir. Bu cemᶜ olup vāhidesi "كِسْفَةٌ"dir ki parça demek olur. Aslen "قَطَعَ" maᶜnāsına olan "كَسْفٌ"den "كَسْرٌ" ve "كِسْرَةٌ" gibi "كِسْفَةٌ" de "قِطْعَةٌ" maᶜnāsınadır. Sīn'in sükūnuyla da kırāʾat olunmuştur. Bu sūrette yā tahfīfen veyāhūd "سِدْرَةٌ" ve "سِدْرٌ" gibi yine "كِسْفَةٌ" cemᶜidir. "كُسُوفٌ" lafzı da bundandır. "جَلَسَ" bābından "كَسَفَتِ الشَّمْسُ تَكْسِفُ كُسُوفًا وَكَذَا كَسَفَهُ الله" denir. Böylece lāzımen ve müteᶜaddiyen istiᶜmāl olunur. Lāzım olduğunda "إِنْقَطَعَ ضَوْءُهَا" ve müteᶜaddī olduğunda "قَطَعَ الله ضَوْءَهَا" demek olur.

FASLU'L-KĀF MAᶜA'Ş-ŞĪNİ'L-MUᶜCEME: "كَ،ش"

• كَشَفَتْ [keşefet]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا﴾[843] أَيْ رَفَعَتْ ثِيَابَهَا عَنْ سَاقَيْهَا

Yaᶜnī "Baldırlarından libāsını kaldırdı" yāhūd "açtı" demektir. Biz bundan paçalarını sığadı taᶜbīr ederiz. Ve "كَشَفَ عَنِ السَّاقِ" ile harb ve emsāli devāhīnin iştidādından da kināyet edilir, nitekim ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾[844] yevm-i kıyāmette emrin iştidādından kināyettir. Bābu'l-Yā'da "يُكْشَفُ" kelimesinde de beyān olunur.

MAZMŪMETU'L-KĀF: "كُ،ش"

• كُشِطَتْ [kuşiṭat]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ﴾[845] أَيْ نُزِعَتْ

Yaᶜnī "Semāʾ nezᶜ olunup meselā bir şeyʾden perde dürüldüğü gibi dürüldüğü vaktte" demektir. "كَشْطٌ" devenin derisini yüzmek maᶜnāsınadır. [209] "كَشَطَ الْبَعِيرَ" denir, "سَلَخَ الشَّاةَ" gibidir. "سَلَخَ الْبَعِيرَ" denilmez, hāsstır. Bundan nezᶜ maᶜnāsına alınıp "كَشَطَ الْجُلَّ عَنِ

842 "Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi gökten üzerimize bir parça düşür." eş-Şuᶜarāʾ, 26/187.
843 "Köşkü görünce onu(zeminini) derin bir su sandı ve eteklerini topladı." en-Neml, 27/44.
844 "Baldırların açılacağı (işlerin zorlaşacağı) gün" el-Kalem, 68/42.
845 "Gökyüzü (yerinden) sıyrılıp koparıldığı zaman" et-Tekvīr, 81/11.

“الْفَرَسِ” denildi. Ve izāle etmek ve sıyırmak maʿnāsına da kullanıldı: “ضَرَبَ” bābından “كَشَطَ يَكْشِطُ كَشْطًا” denir. Ve zāid bir şeyʾi kesmek ve soymak ʿuryān etmek ve bir şeyʾi yerinden kalʿ ve kamʿ maʿnālarına da gelir.

FASLU’L-KĀF MAʿA’Ẓ-ẒĀʾİ'L-MENKŪTA: “ك،ظ”

- كَظِيمٌ [kaẓīmun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ﴾[846] أَيْ حَابِسٌ حُزْنَهُ فَلاَ يَشْكُوهُ

Yaʿnī “hüznünü derūnunda habs edip bess ve şikāyet etmeyen” demek olur. Bu bābın evvelinde “الْكَاظِمِينَ” kelimesinde mufassalen beyān olundu, ircāʿ-ı nazar oluna.

FASLU’L-KĀF MAʿA’L-ʿAYNİ’L-MUHMELE: “ك،ع”

- الْكَعْبَةَ [el-kaʿbetu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلاَئِدَ﴾[847]

“اَلْبَيْتَ الْحَرَامَ” , “الْكَعْبَةَ”den bedel veyā ʿatf-ı beyāndır. Mefʿūl-i sānī değildir, mefʿūl-i sānī ﴿قِيَامًا لِلنَّاسِ﴾ kavlidir, yoksa “الْكَعْبَةُ” , “الْبَيْتُ الْحَرَامُ”ın ismidir. Ve Beytü’l-ḥarām, Kaʿbe’dir. Sebeb-i tesmiyede akvāl vardır: 1) Beyt-i muʿazzama murabbaʿu’ş-şekl olmasıdır, çünkü “كَعْبٌ” lafzındandır ki beyān olunacaktır. 2) Lafz-ı mezbūr mecd ve rifʿat ve şeref maʿnāsına olmakla medhan ve iʿlāmen li-mecdihā ve rifʿatihā ve şerefihā Kaʿbe tesmiye edilmiştir. 3) Tepe ve yüksek şeyʾe “كَعْبَةٌ” denildiği cihetle o mukaddes arzda ibtidā yükselen binā olduğu için Kaʿbe denildi. Bu kelimenin aslı feth ve sükūnla “كَعْبٌ” lafzıdır ki sāk ile kademin mültekāsında olan yumru kemiklerdir, biz ona topuk [210] deriz. Her ayakta sağlı sollu ikişer topuk vardır. Ve ʿinde’ş-şīʿa bizim ökçe dediğimiz muʾahhar-ı kademdir, ʿArab ona “عَقِبٌ” der, lākin eʾimme-i lügat ʿindinde bu kavl münkerdir. Ve her dört köşe şeyʾe “كَعْبٌ” ve “كَعْبَةٌ” denir. Ve “غُرْفَةٌ” yaʿnī köşk ve çardak ve murabbaʿu’ş-şekl hāne ve bināya da ıtlāk olunur: “فُلاَنٌ جَالِسٌ فِي كَعْبَتِهِ” denir, “فِي غُرْفَتِهِ وَبَيْتِهِ” demektir.

- الْكَعْبَيْنِ [el-kaʿbeyni]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾[848]

Ānifü’l-beyān “كَعْبٌ”ın tesniyesidir ki “iki topuklarınıza kadar” demektir. Mā-kablinde

846 “Üzüntüden iki gözüne ak düştü. O artık acısını içinde saklıyordu.” Yūsuf, 12/84.
847 “Allah; Ka’be’yi, o saygıdeğer evi, haram ayı hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı.” el-Māide, 5/97.
848 “Başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı (yıkayın).” el-Māide, 5/6.

vākiᶜ “الْكَعْبَة” kelimesinde beyān olundu.

FASLU’L-KĀF MAᶜA’L-FĀ˒: “ك،ف”

- كَفَّلَهَا [keffelehā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا﴾[849]

Ve tahfīfle “كَفَلَهَا” sūretinde dahi kırā˒at olundu. Teşdīd ile “tefᶜīl”den “كَفَّلَهَا اللّٰه زَكَرِيَّا” Yaᶜnī “Allāh-ı ᶜazīmü’ş-şān Hazret-i Meryem’e Zekeriyyā ᶜaleyhi’s-selāmı kāfil kıldı” Yaᶜnī terbiye ve infāk ve kāffe-i mesālihine zāmin kıldı demektir. Tahfīfle kırā˒atine göre “ضَمَّهَا إِلَيْهِ وَحَضَنَهَا” Yaᶜnī “Zekeriyyā ᶜaleyhi’s-selām Hazret-i Meryem’i kendi nefsine zammla kendi ᶜıyāli gibi infāk ve terbiyesini kendi nefsine lāzım kıldı” demek olur ki der-ᶜuhde etmektir, biz bundan onu boynuna aldı taᶜbīr ederiz. “قَتَلَ” bābından كَفَلَ” “يَكْفُلُ كَفْلًا وَكَفَالَةً وَكُفُولًا فَهُوَ كَافِلٌ وَكَفِيلٌ” denir. Ve “كَفَالَةٌ” bundan ism de olur, müteᶜaddīdir. Ve “tefᶜīl”den mefᶜūleyne taᶜaddī eder, nitekim ānifen tercemede işāret olundu. Bu lafza dāir Bābu’l-Hemze’de “أَكْفِلْنِيهَا” kelimesinde de kelām vardır. [211]

- كَفَفْتُ [kefeftu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾[850] أَيْ مَنَعْتُ حِينَ هَمُّوا بِقَتْلِكَ

Yaᶜnī “Senin katlini kasd ettiklerinde Benī İsrā˒īl’i sana tevassulden men˒ ettiğimiz vakti zikr eyle” demek olur. “كَفٌّ”den māzī-i müfred mütekellimdir. “كَفٌّ” lafzı men˒ ve imtināᶜ ve sükūt ve terk maᶜnālarına istiᶜmāl olunur. “قَتَلَ” bābından “كَفَّ يَكُفُّ كَفًّا فَهُوَ كَافٌّ” denir. Ve lāzım ve müteᶜaddī olur. Ve “كَفٌّ” el ayası ki avuç deriz parmaklarla berāber elin içidir. Bundan tasarrufla “تَكَفَّفَ الرَّجُلُ النَّاسَ وَاسْتَكَفَّ النَّاسَ” denildi ki “Su˒āl için nāsa el uzattı ve nāsa el açtı” demek olur; biz “dilendi” deriz. Ve lafz-ı mezbūr maᶜānī-i sāireye de gelir, mahallerinde mübeyyendir.

- كَفُورٍ [kefūrin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ﴾[851] وَغَيْرِهَا مِنَ الْآيَاتِ

“كَفْرٌ”den “feᶜūl”dür. Ve zammla “كُفْرٌ” , īmānın zıddı ve cuhūd ve inkār-ı niᶜmet ve setr maᶜnālarına müstaᶜmeldir. Ve zıdd-ı şükr maᶜnāsına da gelir. Bu āyette inkār-ı niᶜmet maᶜnāsınadır. Bāb-ı evvelden “كَفَرَ يَكْفُرُ كُفْرًا فَهُوَ كَافِرٌ” denir, “كَفُورٌ” bundan mübālagadır. Ve zammla “كُفُورٌ” , “دَخَلَ” bābından masdardır. Ve “بُرْدٌ” ve “بُرُودٌ” gibi “كَفْرٌ”ün cemᶜidir

849 “Zekeriya’yı da onun bakımıyla görevlendirdi.” Āl-i ᶜİmrān, 3/37.
850 “Hani sen, İsrailoğullarına açık mucizeler getirdiğin zaman ben seni onlardan kurtarmıştım da onlardan inkār edenler, “Bu ancak açık bir büyüdür” demişlerdi.” el-Māide, 5/110.
851 “Doğrusu Allah hiçbir haini, nankörü sevmez.” el-Hacc, 22/38.

de denildi. ﴿فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا﴾[852] أَيْ جُحُودًا Ve setr maʿnāsına olan fethle “كَفْرٌ”in ki karye demektir, cemʿi de zammla “كُفُورٌ” gelir, “قُرَى” demektir.

- كَفَّارٍ [keffārin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ﴾[853] أَيْ كَافِرٍ عَظِيمِ الْكُفْرِ وَمُصِرٍّ عَلَيْهِ بِتَحْلِيلِ الرِّبَا وَاثِيمٍ فَاجِرٍ بِاَكْلِهِ

Bu kelime ānifü’l-beyān [212] “كُفْرٌ”den “فَعَّالٌ”dır ki sīga-i mübālagadır. Bu āyette ribāyı tahlīl ve ekl edenler murād olunur. Ve seyyiʾü’l-ʿamel yaʿnī kötü işli maʿnāsına dahi haml olunur. Efʿāl-i mahmūde īmāndan ʿadd olunduğu gibi efʿāl-i mezmūme dahi küfrden ʿadd edildi. Bu akvāle de şāmildir ki sebb ve şetm ve emsāli kötü sözlere de “كُفْرٌ” denir.

- كَفِّرْ [keffir]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا﴾[854] أَيِ اسْتُرْ وَحُطَّ

Yaʿnī “Bizim seyyiʾātımızı ört ʿafvınla, izhār etme, iskāt eyle” demek olur. Ānifü’l-beyān fethle setr maʿnāsına olan “كَفْرٌ” lafzından “tefʿīl”dir, “كَفَّرَ عَنْهُ يُكَفِّرُ تَكْفِيرًا” denir, setr ve hatt yaʿnī iskāt ve tarh maʿnālarına gelir. “كَفَّارَةٌ” bundan ismdir. Ve tathīr ve izāle ve imhāʾ maʿnālarıyla da tefsīr olundu.

- كَفَى [kefā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا﴾[855]
- و﴿وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ﴾[856]

“كِفَايَةٌ”tendir, “كِفَايَةٌ” bir şeyʾle gayrıdan gınā maʿnāsınadır: “كَفَى الشَّيْءُ يَكْفِي كِفَايَةً فَهُوَ كَافٍ” denir; bā ile ve bā’sız da istiʿmāl olunur, bāʾ ile ekserdir. Ve “iftiʿāl”den “إِكْتَفَيْتُ بِهِ” , “إِسْتَغْنَيْتُ بِهِ وَقَنَعْتُ بِهِ” demektir. Biz lisānımızda bu āyetlerin tercemesinde yeter ve yetişir taʿbīr ederiz; cemīʿ-i Ḳurʾān’da böyledir

- كَفَيْنَاكَ [kefeynāke]
- ﴿إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِءِينَ اَلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ اِلٰهاً اٰخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾[857]

---

852 “Yine de insanların çoğu ancak inkārda direttiler.” el-İsrāʾ, 17/89; el-Furkān, 25/50.
853 “Allah hiçbir günahkār nankörü sevmez.” el-Bakara, 2/276.
854 “Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört.” Āl-i ʿİmrān, 3/193.
855 “Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.” en-Nisāʾ, 4/6.
856 “Allah, savaşta mü’minlere kāfi geldi.” el-Ahzāb, 33/25.
857 “Şüphesiz biz, Allah ile beraber başka ilah edinen alaycılara karşı sana yeteriz. İlerde bilecekler.” el-Hicr, 15/95.

“Sana kifāyet ettik, yaʿnī müstehziʾlerin istihzāʾ ve ezālarından tevakkī etmekten onları ihlāk ve şerlerini izāle ile seni müstagnī kıldık” demek olur. Mā-kabline bak.

- كَفِيلًا [kefīlen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا﴾[858] أَيْ ضَامِنًا

Sālifü’z-zikr [213] “كَفَالَةٌ”ten “faʿīl”dir, “zāmin” demektir, lisānımızda da şāyiʿdir. Tercemede “Yemīninizde vefā ve sebāt edeceğinize ve nakz etmeyeceğinize Allāh’ı üzerinize kefīl ve zāmin ittihāz ettiniz” denir. “كَفَّلَهَا” kelimesine mürācaʿat oluna.

- كَفَّارَةٌ [keffāratun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ﴾[859] أَيْ مَا يُغَطِّي الْإِثْمَ وَيَحُطُّهُ وَيُسْقِطُهُ

Yaʿnī “Onun için günāhı setr eden ve iskāt eden şeyʾdir ki onunla cezāʾ ve muʿākabeden kurtulur.” Fethle “كَفْرٌ”dendir. “كَفِرٌ” kelimesine bak.

MAZMŪMETU’L-KĀF: “كُ،ف”

- كُفْرَانَ [kufrāne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ﴾[860] أَيْ فَلَا جُحُودَ لِسَعْيِهِ

Yaʿnī “Onun saʿyı için inkār ve izāʿa.” Bu da zammla inkār maʿnāsına olan “كُفْرٌ”dendir. Ve niʿmete karşı şükrsüzlüğe de denir ki niʿmeti inkārdır. Ancak bu āyette olduğu gibi menfiyyen Cenāb-ı Hakk’a isnādında inkār ve ʿadem-i izāʿa maʿnāsına mahmūldür, nitekim [861]﴿أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ﴾ buyurulmuştur. “كَفِرٌ” kelimesine nazar oluna.

- الْكُفَّارَ [el-kuffāra]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ﴾[862] أَيِ الزُّرَّاعَ

Yaʿnī ekincileri demektir. Fethle “كَفْرٌ”den meʾhūz “كَافِرٌ”in cemʿidir ki sātir demektir. “زُرَّاعٌ” dāneyi zemīne atıp setr ettiği için onlara da “كَافِرٌ” ve cemʿinde “كُفَّارٌ” denildi. Zammla zıdd-ı īmān olan “كُفْرٌ”den “كَافِرٌ”in de cemʿidir. Kālallāhu taʿālā: ﴿وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ﴾[863] أَيِ الْكَافِرُونَ بِمُحَمَّدٍ وَالْقُرْآنِ ve ﴿وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّي تُبْتُ الْئٰنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ﴾[864] أَيْ كَافِرُونَ Vallāhu aʿlemu. [214]

---

858 “Allah’ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın.” en-Nahl, 16/91.
859 “Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur.” el-Māide, 5/45.
860 “Şu hālde kim mü’min olarak bir salih amel işlerse, çalışması asla inkār edilmez.” el-Enbiyāʾ, 21/94.
861 “Sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim.” Āl-i ʿİmrān, 3/195.
862 “Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider.” el-Hadīd, 57/20.
863 “İnkār edenler de dünya yurdunun sonunun kime ait olduğunu bileceklerdir.” er-Raʿd, 13/42.
864 “Yoksa (makbul) tövbe, kötülükleri (günahları) yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çatınca, “İşte

- كُفِرَ [kufira]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿تَجْرِي بِاَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ﴾[865] أَيْ جُحِدَ وَأُنْكِرَ

Ānifü’l-beyān inkār ve cahd maʿnāsına olan “كُفْرٌ”den māzī-i mechūldur. Nāib-i fāʿili zamīr-i müstetir “مَنْ”e rāciʿdir ki Nūḥ ʿaleyhi’s-selāmdan ʿibārettir, binā’en ʿaleyh “جُحِدَ وَأُنْكِرَ” ile tefsīr olundu. Ve sīga-i maʿlūm ile de kırā’at olundu, yaʿnī: “لِمَنْ كَانَ كَفَرَ” أَيْ أَنْكَرَ وَجَحَدَ بِنُوحٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ Bu sūrette kavm-i Nūḥ murād edilir. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi.

- كُفُوًا [kufuven]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾[866] أَيْ مِثْلاً

“كُفْءٌ”dendir ki misl ve nazīr ve Fārisīde mānend ve Türkçe denkdaş demektir. Ve müsāvāt maʿnāsına da istiʿmāl olunur, yaʿnī nikāh ve muhārebe ve mübārezede kadr ve menzilet ve sinndeki müsāvāt gibi. Ve “müfāʿalet” bābından “مُكَافَأَةٌ”de müsāvāt, bir işte mukābele maʿnāsına istiʿmāl olunur.

MEKSŪRETU’L-KĀF: “كِ،ف”

- كِفْلٌ [kiflun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا﴾[867] أَيْ نَصِيبٌ مِنْ وِزْرِهَا وَوَبَالِهَا
- وقَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ﴾[868] أَيْ نَصِيبَيْنِ مِنْهَا

“Nasīb” ve “hisse-i maʿlūm.” Ve “كِفْلٌ” , “ضِعْفٌ” maʿnāsına da gelir. Bu sūrette “كِفْلٌ” , “ضِعْفٌ” ve “كِفْلَيْنِ” , “ضِعْفَيْنِ” demek olur. Kesrle “ضِعْفٌ” şey’in bir misli “ضِعْفَيْنِ” iki mislidir.

- كِفَاتًا [kifāten]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا﴾[869] أَيْ أَوْعِيَةً جَمْعُ كِفْتٍ بِالْكَسْرِ وَهُوَ وِعَاءٌ

Türkçe “kap” ki içine şey’ konur, zarf gibi. Nitekim arz insān ve hayvān ve nebāt ve maʿden gibi mevcūdat [215] için zahren ve batnen viʿā’ ve zarftır, hele zahrı ahyāya ve batnı emvāta viʿā’ olduğu āşikārdır. Ve cemʿ ve zamm ve kabz maʿnāsına olan fethle “كَفْتٌ”ten olup “فِعَالٌ” vezninde “كِفَاتٌ” cemʿ ve zamm eden şey’in ismi olur, nitekim

---

ben şimdi tövbe ettim” diyen kimseler ile kāfir olarak ölenlerinki değildir.” en-Nisā’, 4/18.

865 “Gemi, inkār edilen kimseye (Nuh’a) bir mükāfat olarak gözetimimiz altında yüzüyordu.” el-Kamer, 54/14.

866 “Hiçbir şey O’na denk ve benzer değildir.” el-İhlās, 112/4.

867 “Kim de kötü bir (işte) aracılık ederse ona da o kötülükten bir pay vardır.” en-Nisā’, 4/85.

868 “Size rahmetinden iki kat pay versin” el-Hadīd, 57/28.

869 “Biz yeryüzünü dirileri de ölüleri de toplayan (bir yurt) yapmadık mı?” el-Murselāt, 77/25-26.

"كَفَتَ الشَّيْءَ يَكْفِتُ كَفْتًا" bābından "ضَرَبَ" denir. "جِمَاعٌ" den "جَمْعٌ" ve "ضِمَامٌ" den kesrle "ضَمٌّ"
"فَهُوَ كَافِتٌ" denir. "كِفَاتٌ" bundan "كَافِتٌ" maᶜnāsına ism olur. Buna mebnī baᶜzı ehl-i tefsīr "كَافِتَةٌ" ile tefsīr etmişler. Ve "كِفَاتٌ" lafzı "كَافِتٌ"in cemᶜidir. "صِيَامٌ" , "صَائِمٌ"in ve "قِيَامٌ", "قَائِمٌ"in cemᶜi olduğu gibi de denildi. Ve ﴿أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا﴾[870] أَحْيَاءً عَلَى ظَهْرِهَا وَأَمْوَاتًا فِي بَطْنِهَا demektir denildi. Veyāhūd ﴿أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا﴾ eczā-i arza sıfat veyā ondan hāl olarak "أَحْيَاءً" "أَيْ مِنْهَا مَا يُنْبِتُ وَ"أَمْوَاتًا" "أَيْ مِنْهَا مَا لَا يُنْبِتُ" yaᶜnī arzdan münbit ve gayr-ı münbit olanı demek olur. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi.

FASLU'L-KĀF MAᶜA'L-LĀM "ك،ل"

- كَلَالَةً [kelāleten]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ﴾[871]
- و﴿قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ﴾[872] أَيْ مَا خَلَا الْوَالِدَ وَالْوَلَدَ

Yaᶜnī "baba ve oğulun gayrı vāris" demektir. Bu Ebū Bekr eṣ-Ṣıddīḳ radıyallāhu taᶜālā ᶜanhın kavlidir ki Hazret-i ᶜÖmer radıyallāhu taᶜālā ᶜanhu de bunu takrīr buyurdu. Ve Hazret-i ᶜAlī radıyallāhu taᶜālā ᶜanhu da böyle buyurdu. Ve İbn Mesᶜūd Ve Zeyd b. S̱ābit ve ehad-ı rivāyeteynde ᶜÖmer ve İbn ᶜAbbās rıdvānullāhi ᶜaleyhim hazerātı da böyle buyurdu, kavl-i sahīh de budur. Ve li-ümm er ve kız kardaşlardır da denildi. Ve eserde rivāyet olundu ki Hazret-i Resūl-i ekrem sallallāhu taᶜālā ᶜaleyhi ve sellem efendimiz "كَلَالَةً"den suᵓāl [216] olundular. Buyurdular ki "مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَا وَالِدٌ"[873] Bu da maᶜnā-yı evveli teᵓyīd ediyor. Ancak bu eserden zāhir oluyor ki "كَلَالَةٌ" mūrise ism kılınıyor, evvelki kavllerde vārise ism olduğu anlaşılıyor. Rāğıb rahimehullāhu diyor ki her kavl de sahīhtir, zīrā lafz-ı mezkūr masdar olmakla vāris ve mūrisi cāmiᶜdir. Aslen "ثِقَلٌ" maᶜnāsına olan "كَلٌّ" lafzındandır. Sebeb-i tesmiyede akvāl-i kesīre olmakla mufassalāta mürācaᶜat tavsiye olunur, mā-baᶜdini oku.

- كَلٌّ [kellun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَهُوَ كَلٌّ عَلَى مَوْلَاهُ﴾[874] أَيْ ثَقِيلٌ عَلَى سَيِّدِهِ وَوَلِيِّ أَمْرِهِ وَقَرَابَتِهِ

Yaᶜnī "Efendisi ve veliyy-i emri ve akrabāsı üzerine ağırdır, yüktür" demek olur. Bu fethle "كَلٌّ" lafzı "ثِقَلٌ" ve ᶜıyāl yaᶜnī infāk ve iᶜāşesi bir kimsenin üzerine müterettib

870 "Dirileri de ölüleri de" el-Murselāt, 77/26.
871 "Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa ona altıda bir düşer." en-Nisāᵓ, 4/12.
872 "De ki: "Allah size "kelāle" (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor:" en-Nisā, 4/176.
873 İbn Abdilberr, et-Temhīd li-mā fi'l-Muvatta mine'l-maᶜānī ve'l-esānīd, 5/197.
874 "Efendisine sadece bir yüktür." en-Nahl, 16/76.

olan tevābiʿi ve yetīm ve "مَنْ لَا وَالِدَ لَهُ وَلَا وَلَدَ" yaʿnī ānifü'l-beyān "كَلَالَةٌ" ve zaʿf ve ʿacz ve taʿab maʿnālarına ve ʿamelden ve teʾsīrden sākıt olmak maʿnālarına müstaʿmeldir. "ضَرَبَ" bābından "كَلَّ الرَّجُلُ يَكِلُّ كَلًّا وَكَلَالًا وَكَلَالَةً فَهُوَ كَلٌّ وَكَلِيلٌ" denir. Ve "كَلَّ السَّيْفُ أَوِ السِّكِّينُ أَيْ غَلُظَ حَدُّهُ صَارَ لَا يَقْطَعُ" ve "كَلَّ لِسَانُهُ، أَيْ عَجَزَ عَنِ التَّكَلُّمِ" Ve ānifü'l-beyān "كَلَالَةٌ" de bundandır.

• كَلَّا [kellā]

"حَتَّى" vezninde ʿinde'l-Başriyyīn harf-i redʿ ve zecrdir. Ve bundan başka maʿnāsına kāil olmadıklarından müşārün ileyhim dāimā "كَلَّا" üzerine vakfı cāiz gördüler, ke-mā fī kavlihi taʿālā: ﴿يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ كَلَّا لَا وَزَرَ﴾[875] Ve Kisāʾī ve tevābiʿi baʿzı mahallerde "حَقًّا" maʿnāsına kelime-i tahkīktir demişler: ﴿كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ﴾[876] أَيْ حَقًّا Ve Ebū Ḥātim [217] ve tevābiʿi baʿzı mahalde "أَلَا" maʿnāsına kelime-i istiftāhiyye olur demişler ve ﴿كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا﴾[877] kavl-i kerīmini "أَلَا إِنَّهَا" ile tefsīr etmişlerdir. Ve Naḍr b. Şumeyl ve Ferrāʾ ve mütābiʿleri ʿindinde "إِي" ve "نَعَمْ" gibi harf-ı cevāb olur: ﴿وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ كَلَّا وَالْقَمَرِ﴾[878] gibi ki "إِي وَالْقَمَرِ" , "نَعَمْ وَالْقَمَرِ" Yaʿnī "Evet, kamer hakkı için öyledir" demek olur. Harf-i redʿ ve zecr olmadıkça "كَلَّا" üzerine vakf olunmaz. Redʿ ve zecr maʿnāsına olduğu hālde "öyle değil" ve "yok yok" diye terceme edilir. Buna dāir daha ziyāde tahkīkāt *Muḥtāru'l-Enbāʾ* nām eser-i fakīrīde beyān olunmuştur.

• كَلِمَة وَكَلِم وَكَلِمَات وكَلَام [kelimet ve kelim ve kelimāt ve kelām]

Bu elfāz Ḳurʾān-ı kerīm'de müteʿaddid mevāziʿde ve maʿānī-i ʿadīdede istiʿmāl olunmuştur. Aslen cerh maʿnāsına olan "كَلْمٌ" lafzındandır. "كَلَامٌ" maʿnā-yı mefhūma delālet eden asvāt-ı mütetābiʿadan ʿibā[re]t olup söz maʿnāsına istiʿmāl olunmuş. Ve kavl ve söylev demek maʿnāsına "tefʿīl" ve "tefaʿʿul"den "كَلَّمَهُ تَكْلِيمًا وَتَكَلَّمَ تَكَلُّمًا" denilmiştir. Ḳurʾān-ı kerīm'de ﴿كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ﴾[879] kavl-i kerīmi, "كَلَامًا" ile tefsīr edilir, yaʿnī "ağızlarından çıkan söz" demek olur. Ve ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ﴾[880] āyetinde murād "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ" kelime-i münciyesiyle emsāli kelimāt-ı tesbīh ve temcīd ve tahmīddir. Ve ﴿وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ﴾[881], mevāʿīdillāh demektir ve ﴿وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ﴾[882], "بِأَوَامِرَ وَنَوَاهٍ" ʿibāretiyle müfesserdir. Ve ﴿يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ﴾[883] āyetinde Tevrāt ve sāir enbiyāya vahy olunan kütüb-i ilāhiyye murād olunmuştur. Ve baʿzı mahallerde Ḳurʾān-ı kerīm'le de tefsīr olundu. [218]

---

875 "O gün insan "kaçış nereye?" diyecektir. Hayır, hiçbir sığınacak yer yoktur." el-Kıyāmet, 75/10-11.
876 "Hayır, kesin olarak bir bilseniz..." et-Tekāsür, 102/5.
877 "Hayır! Bu sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir." el-Müʾminūn, 23/100.
878 "Bu, insanlar için ancak bir uyarıdır. Hayır, (öğüt almazlar.) Aya andolsun." el-Müddessir, 74/32-33.
879 "Ne büyük bir söz (bu) ağızlarından çıkan!" el-Kehf, 18/5.
880 "Güzel sözler ancak ona yükselir." Fātır, 35/10.
881 "Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek bir güç de yoktur." el-Enʿām, 6/34.
882 "Bir zaman Rabbi İbrahim'i bir takım emirlerle sınamıştı." el-Bakara, 2/124.
883 "Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler." el-Feth, 48/15.

- كَلِمَتُ رَبِّكَ [kelimetu rabbike]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾[884] وَفِي أَمْثَالِهَا مِنَ الْآيَاتِ أَيْ حُكْمُ رَبِّكَ

Ḳatāde rahimehullāhu taʿālā “سَخَطُ رَبِّكَ” dedi yaʿnī “غَضَبُ رَبِّكَ” ve “لَعْنَةُ رَبِّكَ” dahi denildi. Ve “مَا قَدَّرَهُ عَلَيْهِمْ وَمَا قَضَاهُ عَلَيْهِمْ فِي الْأَزَلِ” ile de tefsīr olunmuş. Vallāhu aʿlemu.

- كَلِمَةً بَاقِيَةً [kelimeten bāḳiyeten]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾[885] أَيْ كَلِمَةَ التَّوْحِيدِ يَعْنِي لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ قَوْلًا وَاعْتِقَادًا وَعَمَلًا

Yaʿnī “İbrāhīm ʿaleyhi’s-selām kavlen ve iʿtikāden ve ʿamelen kelime-i tevhīdi kendi zürriyyeti arasında kelime-i bākiye kıldı, şöyle ki onlarda Allāh’ı tevhīd edenler eksik ve zāil olmaz” demek olur. “جَعَلَ”de zamīr “إِبْرَاهِيمُ”e rāciʿdir.

- كَلِمَةُ اللّٰهِ [kelimetullāhi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَا﴾[886] أَيْ كَلِمَةُ لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ

Bu İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumānın kavlidir. Müşārün ileyh hazretleri “هِيَ كَلِمَةُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ فَهِيَ بَاقِيَةٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ عَالِيَةً” buyurmuşlar. Ve “كَلِمَةُ اللهِ” burada “دَعْوَةُ الْإِسْلَامِ” ile ve tevhīd ile de tefsīr olunmuş, “الْعُلْيَا” , “الْغَالِبَةُ” maʿnāsınadır. Bunun siyākında vākiʿ ﴿وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى﴾[887] cümlesindeki “كَلِمَةَ” , “كَلِمَةَ الشِّرْكِ” yāhūd “دَعْوَةَ الْكُفْرِ” demektir. Ve “السُّفْلَى” , “الْمَغْلُوبَةَ” maʿnāsınadır. Ve “كَلِمَةٌ” ile ʿĪsā ʿaleyhi’s-selām da murād olunmuş, nitekim ﴿وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ﴾[888] ve ﴿مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ﴾[889] ve ﴿إِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ﴾[890] āyāt-ı kerīmesinde murād Hazret-i ʿĪsā ʿaleyhi’s-selāmdır. Ve ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً﴾[891] kavl-i kerīminde kelime-i “لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ” ve ﴿وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ﴾[892] cümle-i celīlesinde “هِيَ كَلِمَةُ الْكُفْرِ” ile tefsīr olunmuştur. Ve ﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ﴾[893] ve emsālinde “وَعْدُنَا” [219] ile tefsīr olunmuş. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi ve huve yehdi’s-sebīl.

---

884 “Şüphesiz, haklarında Rabbinin sözü (hükmü) gerçekleşmiş olanlar inanmazlar.” Yūnus, 10/96.

885 “İbrahim bunu, belki dönerler diye, ardından gelecekler arasında kalıcı bir söz yaptı.” ez-Zuhruf, 43/28.

886 “Allah’ın sözü ise en yücedir.” et-Tevbe, 9/40.

887 “Böylece inkār edenlerin sözünü alçaltmıştı.” et-Tevbe, 9/40.

888 “Meryem’e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi” en-Nisāʾ, 4/171.

889 “Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa’yı) doğrulayıcı” Āl-i ʿİmrān, 3/39.

890 “Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor.” Āl-i ʿİmrān, 3/45.

891 “Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi?” İbrāhīm, 14/24.

892 “Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkānı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir.” İbrāhīm, 14/26.

893 “Andolsun, peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkında şu sözümüz geçmişti” es-Sāffāt, 37/171.

MAZMŪMETU'L-KĀF: "كُ،ل"

- كُلَّمَا [kullemā]
- فِي كُلِّ مَوْضِعٍ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ

Bu kelime mürekkebedir ki "كُلّ" kelimesi "مَا"ya mukārin olup vakt maᶜnāsına bir ism-i nekire olarak istiᶜmāl olunur; lisānımızda her gāh ki ve her ne vakt ki ve her ne zamān ki ile taᶜbīr edilir. Ve bu sūretle kendisine maᶜnā-yı zarfiyyet hāsıl olmakla dāimā mansūb bulunur: ﴿كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا﴾[895] ve ﴿وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ﴾[894] ve gayruhumāda olduğu gibi. Ve "كُلّ" kelimesi izāfetle "مَا"-i mevsūleye muzāf oldukta "كُلُّ مَا" sūretinde mafsūl yazılır.

- كُلٌّ [kullun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ﴾[896] وَفِي أَمْثَالِهَا مِنَ الْآيَاتِ

Cemīᶜ-i eczānın şümūl ve istigrāk üzere ismi olup cemᶜi teʾkīdde müstaᶜmel zamm-ı kāf ve teşdīd-i lām ile "كُلٌّ" kelimesi olup bilā-izafet münevvenen kullanılmıştır. Bu sūret eblāg ve ākeddir. Lisānımızda hep ve Türkīde dükeli denir, Fārisīde heme mukābilidir. İzāfetle şeyʾin eczā ve efrādını ᶜalā-vechi'l-istigrāk cemᶜ ve zamm ifāde eder: ﴿وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ﴾[897] ve ﴿كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ﴾[898] gibi. Ve lafz-ı mezbūr baᶜzen tamām ve kemāl ifāde eder, kavluhu taᶜālā: ﴿وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾[899] أَيْ بَسْطًا تَامًّا أَوْ كَامِلًا Biz bundan bütün bütün ve büsbütün taᶜbīr ederiz.

MEKSŪRETU'L-KĀF: "كِ،ل"

- كِلَا [kilā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا﴾[900]

Tesniye zamīrleri "الْوَالِدَيْنِ"e rāciᶜdir; vālideynin biri yāhūd ikisi birden demek olur. [220] Bu lafz tesniyeyi teʾkīdde sālifü'z-zikr cemᶜi müʾekkid "كُلٌّ" gibidir. Müʾennesinde tāʾ ile "كِلْتَا" denir: ﴿كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ﴾[901] Muzmer ve muzhara muzāf olur, nitekim misāllerde vākiᶜ olmuştur. Bilā-izāfet müstaᶜmel değildir.

894 "Kavminden ileri gelenler her ne zaman yanına uğrasalar, onunla alay ediyorlardı." Hūd, 11/38.
895 "Zekeriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu." Āl-i ᶜİmrān, 3/37.
896 "Mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a iman etti." el-Bakara, 2/285.
897 "Her insanın amelini boynuna yükledik." el-İsrāʾ, 17/13.
898 "Her grup kendinde bulunan ile sevinmektedir." el-Müʾminūn, 23/53; er-Rūm, 30/32.
899 "Büsbütün eli açık da olma." el-İsrāʾ, 17/29.
900 "Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa" el-İsrāʾ, 17/23.
901 "Her iki bağ da" el-Kehf, 18/33.

FASLU’L-KĀF MAᶜA’N-NŪN: “ك،ن”

• كَنُودٌ [kenūdun]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ﴾[902] أَيْ كَفُورٌ

Yaᶜnī münkir-i niᶜmet ve sātir-i niᶜmet demektir ki nankör denir. “دَخَلَ” bābından كَنَدَ” “يَكْنُدُ كُنُودًا بِالضَّمِّ فَهُوَ كَنُودٌ بِالْفَتْحِ denir. Ve mutlakan küfr-i niᶜmette istiᶜmāl olunur.

• كَنْزٌ [kenzun]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا﴾[903] أَيْ مَالٌ مَدْفُونٌ

Yaᶜnī “Defīne vardı” demektir. Bunun māhiyyetinde sahīfe-i ᶜilm idi denilmiş. Ve māl-ı ᶜazīm ve kesīr maᶜnāsına gelir, kāle taᶜālā ﴿لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ﴾[904] أَيْ مَالٌ عَظِيمٌ Ve cemᶜ ve iddihār maᶜnāsına gelir, kāle subhānehu ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ﴾[905] أَيْ يَجْمَعُونَ وَيَدَّخِرُونَ Maᶜnā-yı aslīsi de budur. “ضَرَبَ” bābından “كَنَزَ الْمَالَ يَكْنِزُ كَنْزًا” ve “كَنَزَ التَّمْرَ فِي الْوِعَاءِ كَنْزًا” denir, cemᶜ ve iddihār maᶜnāsınadır. Görülüyor ki “كَنْزٌ” bāb-ı mezkūrdan aslen masdar olup tesmiye bi’l-masdar kabīlinden māl-ı meknūza da ism olmuştur. Ve kāf’ın fethi ve kesriyle de “كِنَازٌ كَنَازٌ ” vakt ü mevsim-i iddihār maᶜnāsınadır. Ve “iftiᶜāl”den “إِكْتِنَازٌ” ictimāᶜ ve imtilāʾ demektir: “إِكْتَنَزَ الشَّيْءُ إِكْتِنَازًا” , “إِجْتَمَعَ” ve “إِمْتَلَأَ” demek olur. Ve lisān-ı şerᶜde zekātı verilmeyen māla “كَنْزٌ” denir ki sāhibi āhirette muᶜazzebdir, ﴿هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ﴾[906] kavl-i kerīmindeki vaᶜīd onun içindir. Tefāsīre nazar oluna.

MAZMŪMETU’L-KĀF: “كُ،ن” [221]

• الْكُنَّسِ [el-kunnesi]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ﴾[907] جَمْعُ كَانِسٍ

Bunun tahkīk ve tefsīr ve beyānı Bābu’l-Ḫāi’l-Muᶜceme’de “الْخُنَّسِ” kelimesinde mürūr etti, mürācaᶜat oluna.

---

902 “İnsan gerçekten Rabbine karşı pek nankördür.” el-ᶜĀdiyāt, 100/6.
903 “Altında onlara ait bir define vardı.” el-Kehf, 18/82.
904 “Ona bir hazine indirilseydi la!” Hūd, 11/12.
905 “Altın ve gümüşü biriktirip gizleyenler” et-Tevbe, 9/34.
906 “İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir.” et-Tevbe, 9/35.
907 “Andolsun, bir görünüp bir sinenlere, akıp gidip kaybolanlara” et-Tekvīr, 81/15-16.

FASLU'L-KĀF MAᶜA'L-VĀV: "ك،و"

• كَوَاعِبَ [kevāᶜibe]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا﴾[908] أَيْ جَوَارِي قَدْ تَكَعَّبَتْ ثَدْيُهُنَّ

Yaᶜnī "memeleri belirmiş genç kızlar" demek olur. "كَاعِبٌ"in cemᶜidir. "دَخَلَ" bābından "كَعَبَتِ الْجَارِيَةُ كُعُوبًا فَهِيَ كَعَابٌ وَكَاعِبٌ" denir. "قَتَلَ" bābından "كَعَبَتِ الْمَرْأَةُ كَعْبًا فَهِيَ كَاعِبٌ" de denir, belirmek, kabarmak ve büyümek maᶜnāsınadır. Bu maᶜnā ancak genç kızlara mahsūs olup merᵓede yaᶜnī kadında büyük ve iri memeli olmak maᶜnāsınadır. Vallāhu aᶜlemu.

• الْكَوْثَرَ [el-kevsera]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾[909] أَيِ الْخَيْرَ الْكَثِيرَ

Bu kelime-i kerīme "كَثْرَةٌ"ten "فَوْعَلٌ"dir, kesret-i müfrit ifāde eder. Buḫārī rahimehullāhu İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan rivāyet etti, müşārünᵓileyh hazretleri buyurdu ki: "اَلْكَوْثَرُ اَلْخَيْرُ الْكَثِيرُ الَّذِي أَعْطَاهُ اللهُ إِيَّاهُ"[910] يَعْنِي مُحَمَّدًا صلى الله عليه وسلم Ve Hātemü'l-enbiyāᵓ efendimize verilen bir nehr-i cennettir de denildi. Bu meᵓālde hadīs de rivāyet olundu. Ve "كَوْثَرٌ"den murād Ḳurᵓān-ı kerīm'dir ve nübüvvet ve kitāb ve hikmettir de denildi. Ve evlād-ı Resūlullāh'tır ve hāssaten Fāṭımatu'z-Zehrā ᶜaleyhe's-selāmdır da denildi ki kesret-i zürriyyāt-ı mutahhere-i Muḥammediyye ondan gelmiştir. Ve bunu müᵓeyyid ehādīs-i sahīha da vardır. Ve bi'l-ᶜumūm evlād ve etbāᶜ ve ᶜulemāᵓ ve verese-i Resūlullāh'tır dahi denildi. Ve hayr-ı [222] kesīr-i müfrit cümlesini cāmiᶜdir. Ve maᶜānī-i ahīreyi āhir-i sūre-i şerīfede vākiᶜ [911]﴿إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾ āyeti teᵓyīd eder. Ve ᶜArab "كَوْثَرٌ" lafzını ᶜaded ve kadr ve menzilet ve şeref ve hatarda kesret maᶜnāsına istiᶜmāl eder. Meselā bir kimse için "هُوَ الْكَوْثَرُ مِنَ الرِّجَالِ" deseler "السَّيِّدُ الْكَثِيرُ الْخَيْرِ" demek murād ederler. Bu mezkūrātın cümlesi ᶜalā-vechi'l-ekmeliyye Zāt-ı akdes-i risālet-penāha verilmiş olduğunda ehl-i īmānın hīçbir şübhe ve tereddüdü yoktur, meğer münāfıkīnden ola.

MAZMŪMETU'L-KĀF: "كُ،و"

• كُوِّرَتْ [kuvvirat]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾[912] أَيْ كُفَّتْ

Yaᶜnī "dürüldüğü vaktte" demektir. Bu "كَوَّرْتُ الْعِمَامَةَ" kavlindendir, devr etmek, sarmak,

---

908 "Göğüsleri çıkmış genç kızlar" en-Nebeᵓ, 78/33.

909 "Şüphesiz biz sana Kevseri verdik." el-Kevser, 108/1.

910 Buhārī, Rikāk, 53, no:6578.

911 "Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir." el-Kevser, 108/3.

912 "Güneş, dürüldüğü zaman" et-Tekvīr, 81/1.

dolamak demek olan "كَوْرٌ"dendir. "قَالَ" bābından "كَارَ يَكُورُ كَوْرًا" denir. "كُوِّرَتْ" bundan "tefʿīl"den māzī-i müfred müʾennestir. Şemsin dürülmesi, sarılması, davʾı gitmesiyle āfāka intişārı zāil olmasından ʿibārettir. İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumā "أَظْلَمَتْ وَغُوِّرَتْ" ile tefsīr buyurmuş. Ve "إِضْمَحَلَّتْ" ile de tefsīr edilmiş. Bu sūrette azdāddan olur, çünkü ziyāde maʿnāsına da gelir. [913]"نَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْحَوْرِ بَعْدَ الْكَوْرِ" kavli "مِنَ النُّقْصَانِ بَعْدَ الزِّيَادَةِ" demektir. Vallāhu aʿlemu.

FASLU'L-KĀF MAʿA'L-HĀʾ: "ك،ه"

- [el-kehfi] الْكَهْفِ
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَباً﴾[914] أَي الْغَارِ فِي الْجَبَلِ

"كَهْفٌ" dağda olan magāra yaʿnī kovuk mahaldir. [223] Cemʿi "كُهُوفٌ" gelir. Tabīʿī olanı ve sunʿī olanı vardır. Ve lafz-ı mezkūr melceʾ ve meʾmen maʿnāsına da istiʿāre olunur ve "فُلَانٌ كَهْفُ الْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ" denir.

- [kehlen] كَهْلًا
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا﴾[915] أَي فِي الطُّفُولِيَّةِ قَبْلَ أَوَانِ النُّطْقِ وَحَالَ الْكُهُولِيَّةِ

Yaʿnī "Tıfl-ı sagīr iken vakt-i nutktan evvel ve yetişmiş er olduğu [vakitte] nāsa kelām-ı enbiyāʾ ile tekellüm ederdi" demek olur. "كَهْلٌ" fethle lügatte vakt-i şebābı tamām olmuş ve kemālini bulmuş ve kuvā-yı cismiyye vü ʿakliyyesi tekemmül etmiş kimsedir. ʿİnde'l-ʿArab otuz yaşını tecāvüz eden kimseye denir. Ve merd-i dū-mūy yaʿnī saç ve sakalına kır düşmüş kimsedir de denildi. Maʿnā-yı ahīr ʿĪsā ʿaleyhi's-selām hazretlerine mutābık değildir. Vallāhu aʿlemu.

FASLU'L-KĀF MAʿA'L-YĀʾİ'L-MUSENNĀTİ'T-TAHTİYYE: "ك،ي"

- [keylun] كَيْلٌ
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ﴾[916] أَيْ حِمْلُ جَمَلٍ

Yaʿnī "bir deve yükü" demektir. Aslen "كَيْلٌ" taʿām ölçmek maʿnāsına masdardır. "بَاعَ" bābından "كَالَ زَيْدًا الطَّعَامَ كَيْلًا" denir, böylece mefʿūleyne taʿaddī eder. Baʿzen mefʿūl-ı

913 Nesāī, İstiāze, 40; İbn Battāl, Şerhu Sahīhi'l-Buhārī, 3/279; el-Kārī, Umdetu'l-Kārī, 8/90.

914 "Yoksa sen, (sadece) Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Rakīm'i mi bizim ibret verici delillerimizden sandın?" el-Kehf, 18/9.

915 "O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacaktır."Āl-i ʿİmrān, 3/46. Ayrıca bkz. el-Māide, 5/110; Meryem, 19/29.

916 "Bir deve yükü zahire de fazladan alırız. Çünkü bu getirdiğimiz az bir zahiredir (dediler)." Yūsuf, 12/65.

evvele lām idhāliyle “كَالَ لِزَيْدٍ الطَّعَامَ” de denir. Kesr-i kāf’la “كِيلَةٌ” ismdir, kesr-i mīm’le “مِكْيَالٌ” ölçektir. “كَيْلٌ” de denir. Rāġıb rahimehullāhu *Mufredāt*’ta كِلْتُ لَهُ الطَّعَامَ إِذَا تَوَلَّيْتُ ذَلِكَ لَهُ، وَكِلْتُهُ الطَّعَامَ إِذَا أَعْطَيْتَهُ “كَيْلٌ” ᶜibāretiyle beynlerini tefrīk etmiş. “كَيْلَ بَعِيرٍ”in tefsīrinde ölçü maᶜnāsına alınarak “مِقْدَارَ حِمْلِ بَعِيرٍ” takdīriyle tefsīr olunmuştur. Sicistānī [224] rahimehullāhın yalnız “حِمْلَ جَمَلٍ” ᶜibāretinde hazf-i muzāf vardır. Ve “إِفْتِعَالٌ”den “إِكْتَالَ عَلَيْهِ” , “أَخَذَ مِنْهُ” maᶜnāsınadır: ﴿إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ﴾[917] , “إِذَا أَخَذُوا مِنَ النَّاسِ” demektir. Bunda “عَلَى” , “مِنْ” maᶜnāsınadır. Bābu’l-Hemze’de “إِكْتَالُوا” ve bu bābın evvelinde “كَالُوا” kelimelerinde de bir nebze beyān olundu.

• كَيْفَ [keyfe]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ﴾[918] فَكَيْفَ يَفْعَلُونَ عِنْدَ ذَلِكَ

“كَيْفَ” feth-i kāf ve sükūn-ı yāᵓ ve āhirin feth üzerine bināsıyla nice ve nasıl ve ne gūne maᶜnāsına mevzūᶜ kelimedir. ᶜİnde Sībeveyhi zarftır. İki vech üzere istiᶜmāl olunur: Biri istifhām olarak istiᶜmālidir, nitekim bahsinde olduğumuz āyette vākiᶜdir ki “Nāsıl ederler?” demektir. Dīger vechi şart olarak istiᶜmālidir. Bu maᶜnāda lafzen ve maᶜnen iki fiᶜl-i gayr-ı meczūm kendini taᶜkīb eder: “كَيْفَ تَجْلِسْ أَجْلِسْ” ve “كَيْفَ تَصْنَعْ أَصْنَعْ” gibi. Ve ᶜArab istifhāmda “كَيْفَ” ile iktifāᵓ ederek zikri lāzım olan fiᶜli terk ederler, maᶜnāda takdīr olunur, nitekim bu āyette “كَيْفَ يَفْعَلُونَ” takdīrindedir. Ve lafz-ı mezkūr taᶜaccüb dahi ifāde eder: ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتاً فَاَحْيَاكُمْ﴾[919] kavl-i kerīminde olduğu gibi. Ve baᶜzen de inkār ve tevbīhi müşᶜir olur, nitekim bahsinde olduğumuz āyet-i kerīme öyle de tefsīr ve tevcīh olunmuştur. Ve “كَيْفَ تَضْرِبُ وَهُوَ شَيْخٌ كَبِيرٌ” kavlinde olduğu gibi ki “Bir pīr-i fānī olduğu hālde onu nasıl döğersin?” Yaᶜnī utanmaz ve Allāh’tan korkmaz mısın demek olur.

• كَيْدٌ [keydun]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ﴾[920] أَيْ مَكْرٌ وَحِيلَةٌ

Bunun [225] tahkīki evvelce “كِدْنَا” kelimesinde mufassalen beyān olundu, mürācaᶜat oluna.

---

917 “Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler.” el-Mutaffifīn, 83/2.

918 “Melekler, onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken hālleri nasıl olacak?” Muhammed, 47/27.

919 “Siz cansız (henüz yok) iken sizi dirilten (dünyaya getiren) Allah’ı nasıl inkār ediyorsunuz?” el-Bakara, 2/28.

920 “Eğer bir tuzağınız varsa haydi bana tuzak kurun!” el-Murselāt, 77/39.

BĀBU'L-LĀM

FASLU'L-LĀM MAʿA'L-ELİF: "لَ،ا"

• لَامَسْتُمُ [lāmestum]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ﴾[921] أَيْ جَامَعْتُمْ بِهِنَّ وَقُرِئَ "لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ" بِلاَ أَلِفٍ وَالْمَعْنَى وَاحِدٌ "مَسٌّ" maʿnāsına olan "لَمْسٌ"tendir, bir şeyʾi bilmek için el ile değip yaʿnī el sürüp yoklamaktır. Bāb-ı evvel ve sānīden "لَمَسَهُ يَلْمُسُهُ يَلْمِسُهُ لَمْسًا فَهُوَ لَامِسٌ" denir ve bununla cimāʿdan kināyet edilir. Ve "لَمْسٌ" havāss-ı hamseden biridir, "لَامِسَةٌ" bu kuvvenin ismidir. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "اَللَّمْسُ إِدْرَاكٌ بِظَاهِرِ الْبَشَرَةِ كَالْمَسِّ" demiş. Buna nazaran "لَمْسٌ" ele mahsūs olmayıp mutlakan beşere ile yaʿnī sath-ı ten ile bir şeyʾin keyfiyyetini idrāk demek olur. "لَامَسْتُمْ" bundan "müfāʿalet"tir, "مُجَامَعَةٌ" maʿnāsında istiʿmāli ekserdir. "لَمَسْنَا" ve "لَمَسُوهُ" kelimelerine de nazar oluna.

• لَابِثِينَ [lābisīne]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾[922] أَيْ مَاكِثِينَ وَمُقِيمِينَ فِي جَهَنَّمَ دُهُورًا لاَ نِهَايَةَ لَهَا

Yaʿnī "Cehennemde ikāmet ederler, eğlenirler dehren baʿde dehrin" yaʿnī ebeden onda kalırlar demek olur. Aşağıda "لَبِثَ" kelimesine bak.

• لَائِمٍ [lāʾimin]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ﴾[923] أَيْ عَذْلَ عَاذِلٍ وَذَمَّ ذَائِمٍ

Āti'z-zikr "اللَّوَّامَةِ" kelimesine nazar oluna.

---

921 "Ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup" en-Nisāʾ, 4/43; el-Māide, 5/6.
922 "İçinde çağlar boyu kalacaklar." en-Nebeʾ, 78/23.
923 "(Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar." el-Māide, 5/54.

- لَازِبٍ [lāzibin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ﴾[924] أَيْ لَاصِقٍ

Yaʿnī “yapışkan, özlü çamurdan” demektir. Ve “لَازِجٌ” ve “لَـزِجٌ” ile de tefsīr olunmuş [226] ki özlü kaypancak çamur demek olur. Ve “نَتِنٍ” de denildi ki müddet-i medīde suda durmakla çürümüş demektir, bunu çömlekçiler kullanırlar. Zammla “لُزُوبٌ”dandır. “قَعَدَ” bābından “لَـزَبَ الشَّـيْءُ يَلْـزُبُ لُزُوبًا فَهُـوَ لَازِبٌ” denir, katılaşıp kuvvetlenmek maʿnāsınadır. Ve iştidād ile özlenip ele yapışan çamura “طِينٌ لَازِبٌ” denir.

- لَاهِيَةً [lāhiyeten]

- ﴿لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ﴾[925] أَيْ غَافِلَةً قُلُوبُهُمْ

Yaʿnī “zikrin, Ḳurʾān’ın maʿnāsından gāfil” demektir. “لَهْوٌ”dendir. Āti’l-beyān “اللَّهْوِ” kelimesinde mufassalen beyān olunur.

- لَاغِيَةً [lāġiyeten]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً﴾[926] أَيْ هَذَيَانًا مِنَ الْكَلَامِ

Yaʿnī “bātıl ve beyhūde söz” demektir. Aşağıda “اللَّغْو” kelimesine bak. Ve Bābu’l-Hemze’de “إِلْغَوْا” kelimesinde daha mufassaldır.

- لَاعِبِينَ [lāʿibīne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ﴾[927] أَيْ عَابِثِينَ

Yaʿnī “beyhūde ve fāidesiz ve maʿnāsız işleyici olarak” demektir. Bundan sonra gelecek “لَعِبٌ” kelimesine nazar oluna.

- لَا جَرَمَ [lā cerame]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَا جَرَمَ أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾[928] أَيْ حَقًّا

Bu kelime Ferrāʾ kavlince “لَا بُـدَّ” ve “مَحَالَـةَ” menzilesinde iken kaseme tahavvül ederek “حَقًّا” maʿnāsına istiʿmāl olundu.

- لَاتَ حِينَ [lāte ḥīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَنَادَوْا وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ﴾[929] أَيْ لَيْسَ الْحِينُ حِينَ فِرَارٍ وَتَأَخُّرٍ

---

924 “Şüphesiz biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.” es-Sāffāt, 37/11.
925 “Kalpleri de gaflette olarak” el-Enbiyāʾ, 21/3.
926 “Orada hiçbir boş söz işitmezler.” el-Gāşiye, 88/11.
927 “Biz yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.” el-Enbiyāʾ, 21/16. Ayrıca bkz. ed-Duhān, 44/38.
928 “Şüphe yok ki Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.” en-Nahl, 16/23.
929 “Onlar da feryat ettiler, ama artık kurtuluş zamanı değildi.” Sād, 38/3.

Yaʿnī “Bu vakt kaçmak ve gerilemek vakti değildir” demek olur. Bu kelime “لَا” ile “حِين”den mürekkebdir. Ancak “ثَمَّ” ve “رُبَّ” kelimelerine teʾkīd için ziyāde edildiği gibi tāʾ ziyādesiyle nefy-i [227] ahyāna tahsīs edilmiştir. Bu kelimeye dāir tahkīkāt *Muḫtāru’l-Enbāʾ* nām eser-i fakīrīde tafsīl olunmuştur.

- اللَّاتَ [el-lāte]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى وَمَنَوةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى﴾[930] أَيْ أَخْبِرُونَا عَنْ هَذِهِ الْآلِهَةِ الثَّلاثِ الَّتِي تَعْبُدُونَهَا أَتَظُنُّونَ أَنَّهَا تَنْفَعُكُمْ فِي دُنْيَاكُمْ أَوْ آخِرَتِكُمْ

Yaʿnī takdīr-i maʿnā-yı āyet-i kerīme “Ey Ḳureyş müşrikleri, bize haber veriniz şu üç puttan ki siz onlara ʿibādet edersiniz, zann eder misiniz dünyānız yā āhiretinizde size menfaʿat verirler!” sebkindedir. Ālihe-i mezkūreden “لَات” Ṭāif’te Ṣaḳīf kabīlesinin sanemi idi yāhūd Naḫle’de Ḳureyş’in asnāmındandı. Ve “عُزَّى” , Ġaṭafān kabīlesinin taptığı bir ağaçtı, sakız ağacı veyā dikenli bir ulu ağaçtı. Ve “مَنَاة” bir sahra yaʿnī kaya idi ki Huẕeyl ve Ḫuzāʿa veyāhūd Ṣaḳīf taparlardı. ﴿أَفَرَأَيْتُمُ﴾de istifhām inkār içindir, yaʿnī “Mezkūrāt size bir menfaʿat vermeğe kādir değillerdir” demek olur.

Tenbīh: Bu āyetin Ḳureyş’e kırāʾati esnāsında vukūʿu rivāyet edilen Ġarānīḳ kıssa-i melʿūnesi mevzūʿ ve masnūʿ bir kezib ve iftirā-i sarīhtir. Buna şāhidimiz bu āyetin mā-kablindeki āyāt-ı kerimedir: ﴿مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى﴾[931] *Tefsīr-i Kebīr*’e mürācaʿat oluna. Ve bu bābda yazılmış āsār-ı müdekkikīni kemāl-i iʿtināʾ ile tefekkür ve tedebbür ve tetebbüʿ her müʾmin ve müslime vācibdir. ﴿وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ﴾[932] kavl-i celīli bu iftirāya karşı bir seyf-i meslūl-ı celālettir, hemān tekzībine bu kāfīdir. Hasbunallāhu ve niʿme’l-vekīlu. [228]

FASLU’L-LĀM MAʿA’L-BĀʾİ’L-MUVAHHADE: “ل،ب”

- لَبَسْنَا [lebesnā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ﴾[933] أَيْ خَلَطْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَخْلُطُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ

Terceme-i āyet-i kerīmede “Eğer küffārın dediği ve istediği gibi onlara inzāl olunanı

930 “Lāt ve Uzza’ya ve diğer üçüncüsü Menat’a ne dersiniz?” en-Necm, 53/19-20.

931 “O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. (Kur’an’ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (aslī sūretine girip) doğruldu. en-Necm, 53/2-6.

932 “O Kur’an’ı şeytanlar indirmemiştir. Zaten bu onların harcı değildir, buna güçleri de yetmez.” eş-Şuʿarāʾ, 26/210-211.

933 “Eğer onu (Peygamberi) bir melek kılsaydık yine onu bir adam (suretinde) yapardık ve onları yine içinde bulundukları karmaşaya düşürmüş olurduk.” el-Enʿām, 6/9.

melek kılsa idik (meleği görmeğe kādir olmadıkları için) elbette onu bir recül sūretinde kılar ve onlar üzerine elbette onların kendi nefsleri üzerine karıştırdıkları şeyʾi karıştırır idik" yaʿnī kendilerinden olan şübhe ve tereddüdü bir daha karıştırmakla inzāl olunan melek mi insān mı bilemezlerdi demek olur. "لَبْسٌ"dendir. Burada "خَلْطٌ" etmek karıştırmak maʿnāsınadır. Bu lafzın tahkīki Bābu't-Tā'da "تَلْبِسُونَ" kelimesinde beyān olundu, oraya nazar oluna.

- لَبْسٍ [lebsin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾[934] أَيْ فِي شَكٍّ

Burada "şekk" maʿnāsınadır ki ihtilāt-ı umūrdan neşʾet eder. Mā-kabline bak.

- لَبُوسٍ [lebūsin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ﴾[935] أَيْ دُرُوعٍ

Yaʿnī harbde giyilen libās-ı āhen, cebedir, zırh da denir. Bu da "لُبْسٌ"dendir. "لَبُوسٌ" lafzı müfred ve cemʿ olarak kullanılır. Bāb-ı sānīden "لَبِسَ يَلْبِسُ لُبْسًا بِالضَّمِّ فَهُوَ لَابِسٌ" denir, giymek maʿnāsınadır. Ve "لِبَاسٌ" ve "مَلْبَسٌ" ve "لِبْسٌ" kesrle ve "لَبُوسٌ" fethle giyecek şeyʾe denir. Lākin fethle "لَبُوسٌ" hāssaten harb ve kıtālde giyilen libās-ı āhenīne ʿalem olmuştur ki dirʿ demektir. Ve zevcāndan kadın ve erkeğin her birine de "لِبَاسٌ" denir, kāle taʿālā ﴿هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ﴾[936] Bu tesmiye [229] zevcāndan biri dīgerini libās gibi fezāyıh ve irtikāb-ı fevāhişten setr ettiği iʿtibārladır.

- لَبِثَ [lebise]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ﴾[937] أَيْ فَمَا مَكَثَ

Yaʿnī "Gecikmedi ve eğlenmedi" demektir. Aslen "لَبْثٌ" , mülāzimen yaʿnī ayrılmayarak bir mekānda ikāmet maʿnāsına olup bundan mutlakan ikāmet ve tevakkuf ve eğlenmek ve baʿzen gecikmek maʿnāsına da istiʿmāl olundu. "فَهِمَ" bābından "لَبِثَ يَلْبَثُ لَبْثًا فَهُوَ لَابِثٌ" denir. Zammla "لُبْثٌ" bundan ismdir.

MAZMŪMETU'L-LĀM: "لُ،ب"

- لُبَدًا [lubeden]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا﴾[938] أَيْ كَثِيرًا

934 "Doğrusu onlar, yeniden yaratılış konusunda şüphe içindedirler." Kāf, 50/15.
935 "Bir de Davud'a, sizin için, zırh yapma sanatını öğrettik." el-Enbiyāʾ, 21/80.
936 "Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz." el-Bakara, 2/187.
937 "Kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi." Hūd, 11/69.
938 ""Yığınla mal harcadım" diyor." el-Beled, 90/6.

Yaʿnī “Çok māl telef ettim” demektir. Murād riyāʾen ve Resūl-i ekremine ʿadāveten sarf ettiği emvāl-i müctemiʿadır ki baʿzı baʿzına inzimām ederek kesret peydā etmiştir. Ḳāil akviyā-i Ḳureyş’ten Ebu’l-Eşedd b. Kelede’dir. Ve kīle gayruhu. Bu kelime “لُبْدَةٌ” lafzının cemʿidir. Kesret ve cemʿiyyet maʿnāsına istiʿmāl olundu. Aslen “جِلْدٌ” vezninde “لِبْدٌ”dir ki sūf yaʿnī yünden tepme ile yapılan keçedir, kar keçesi denir. Yünlerin birbirine inzimāmla müctemiʿ olması tasavvuruyla birikip tekessür eden şeyʾdir; istiʿāreten istiʿmāl olundu, ictimāʿ-ı nāsta da müstaʿmeldir.

MEKSŪRETU’L-LĀM: “لِ،ب”

- لِبَدًا [libeden]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا﴾[939] مُتَرَكِّمِينَ مُجْتَمِعِينَ أَوْ جَمَاعَاتٍ يَرْكَبُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا

Mā-kablinde beyān olunan “لِبْدٌ”dendir, cemāʿāt-i müterākime ve izdihāmla halk birbiri üstüne binercesine yığılmaktır. Murād Ḳurʾān-ı kerīm’i istimāʿ için biriken tāife-i cinndir. Bunun gayrı da söylenildi. Mufassalāta nazar [oluna]. [230]

- لِبَاسًا [libāsen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَجعَلْنَا اللَّيْل لِبَاسًا﴾[940] أَيْ غِطَاءً وَسِتْرًا يَسْتُرُ مَنْ ارَادَ اسْتِتَارًا بِظُلْمَتِهِ

Yaʿnī “İstitār ve ihtifāʾ murād eden kimseyi zulmetiyle örter, saklar bir perde ve örtü kıldı” demek olur, meselā libās sāhibini setr ettiği gibi. Bābu’t-Tā’da “تَلْبَسُونَ” kelimesinde zikri geçti. Bu faslın evveline de ircāʿ-ı nazar oluna.

FASLU’L-LĀM MAʿA’L-CĪM: “لَ،ج”

- لَجُّوا [leccū]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿بَلْ لَجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ﴾[941]
- وفي ﴿وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾[942] أَيْ تَمَادَوْا

Lafz-ı mezkūr “لَجَاجٌ”dandır ki menʿ ve zecr olunan bir fiʿlde temādī ve devām husūsunda ʿinād ve ısrār etmek maʿnāsınadır. “تَعِبَ” ve “ضَرَبَ” bāblarından “لَجَّ يَلَجُّ يَلِجُّ لَجَجًا وَلَجًّا وَلَجَاجَةً فَهُوَ لَجُوجٌ” denir, sīga-i mübālaga ile. Ve fethle “لَجَّةُ الصَّوْتِ” kesret ve tereddüd-i asvāt maʿnāsınadır. Zammla “لُجَّةُ الْبَحْرِ” tereddüd-i emvāc maʿāsınadır. Ve “لُجَّةُ اللَّيْلِ”

---

939 “Cinler nerede ise (Kur’an’ı dinlemek için kalabalıktan) onun etrafında birbirlerine geçiyorlardı.” el-Cinn, 72/19.

940 “Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık.” en-Nebeʾ, 78/10.

941 “Hayır, onlar azgınlık ve nefretle direnip durdular.” el-Mülk, 67/21.

942 “Biz onlara merhamet edip başlarına gelen zararı giderseydik yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlardı.” el-Müʾminūn, 23/75.

zalāmının tereddüdü ve gāyet-i sevādıdır. Ve āhirde yāʾ ile "لُجِّيّ" bahr-i ʿamīk ve derin sudur. Ve "لُجَّةٌ" deryā maʿnāsına da müstaʿmeldir.

MAZMŪMETU'L-LĀM: "لُ،ج"

- لُجَّةً [lucceten]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً﴾[943] أَيْ مَاءً عَظِيمًا

Yaʿnī "Büyük ve derin su zann etti" demektir. Mā-kablindeki "لَجٌّ" maddesindendir, ircāʿ-ı nazar oluna.

- لُجِّيٍّ [lucciyyin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ﴾[944] أَيْ عَظِيمٍ

"لُجَّةٌ"ye nisbetle bahre sıfat vākiʿ olması pek derin ve zātü'l-emvāc bir bahr-i ʿazīm olduğunu müfīd olmakla "عَظِيمٌ" ile tefsīr olundu. Evvel-i fasla nazar edile. [231]

FASL[U'L-LĀM] MAʿA'L-ḪĀʾİ'L-MUHMELE: "لَ،ح"

- لَحْنِ [laḥni]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾[945] أَيْ نَحْوِ الْقَوْلِ وَمَعْنَاهُ

Yaʿnī "Elbette sen onları kasd ve maʿnā ve fehvā-yı kelāmda bilirsin" demek olur. "لَحْنٌ" feth-i lām ve sükūn-ı mühmele ile izāle-i iʿrāb yāhūd tashīfle kelāmı ʿādet-i cāriyesinden çıkarmak ve üslūbundan sarfla türlü türlü anlaşılacak sūrete koymaktır. Memdūh ve mezmūm olarak envāʿı vardır. "قَطَعَ" bābından "لَحَنَ الرَّجُلُ فِي قَوْلِهِ يَلْحَنُ لَحْنًا فَهُوَ لَحَّانٌ" denir. Ve iʿrābda hatāʾ maʿnāsına da gelir, murād münāfıkların üslūb-ı kelāmlarında dāimā dīn-i İslām ve müslimīni tehcīn ve istihzāya meyl etmeleridir. Fethateynle "لَحَنٌ" fıtnat ve zekāvet ve kiyāset maʿnālarınadır. Bu maʿnāda "تَعِبَ" bābından "لَحِنَ يَلْحَنُ لَحْنًا فَهُوَ لَحِنٌ" denir.

FASLU'L-LĀM MAʿA'D-DĀLİ'L-MUHMELE: "لِ،د"

- لَدَى [ledā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ﴾[946] أَيْ عِنْدَ الْبَابِ

943 "Köşkü görünce onu (zeminini) derin bir su sandı." en-Neml, 27/44.
944 "Yahut (inkārcıların küfür içindeki hālleri) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir." en-Nūr, 24/40.
945 "Andolsun, sen onları, konuşma tarzlarından da tanırsın." Muhammed, 47/30.
946 "Kapının yanında hanımın efendisine rastladılar." Yūsuf, 12/25.

Bu lafz "عِنْدَ" maʿnāsına olup muzmere muzāf oldukta elifi yā'ya tebdīl edilir: لَدَيْهِ، لَدَيْكَ" "وَلَدَيَّ Ve bunların cemʿlerinde olduğu gibi ki "لَدَيْهِمْ، وَلَدَيْكُمْ، وَلَدَيْنَا" denir.

- لَدُنْ [ledun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ﴾[947] أَيْ مِنْ عِنْدِ حَكِيمٍ

Maʿnāca "لَدَى" gibidir. Ancak onun gibi muzmere izāfeti hālinde tagayyür etmez, yalnız zamīr-i mütekellime izāfetinde nūn'u idgām olunarak "لَدُنِّي، وَلَدُنَّا" şekline girer. ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا﴾[948]

MAZMŪMETU'L-LĀM: "ل،د"

- لُدًّا [ludden]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا﴾[949] أَيْ شَدِيدُ الْخُصُومَةِ

"أَلَدُّ"in [232] cemʿidir. Bābu'l-Hemze'de "أَلَدُّ" kelimesine mürācaʿat oluna.

FASLU'L-LĀM MAʿA'Z-ZĀLİ'L-MUʿCEME: "ل،ذ"

- لَذَّةٍ [lezzetin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ﴾[950] أَيْ لَذِيذَةٍ

Lisānımızda dahi müstaʿmeldir, lezzetli deriz, tayyibü't-taʿm, şehiyyü't-tabʿ şey'dir. Lafz-ı mezbūr "لَذٌّ" te'nīsidir. "سَلِمَ" bābından لَذَّ الشَّيْءُ يَلَذُّ لَذَاذًا وَلَذَاذَةً فَهُوَ لَذٌّ فَهِيَ لَذَّةٌ وَلَذِيذٌ" "وَلَذِيذَةٌ denir, hoş ve latīf taʿmlı olmak maʿnāsınadır. Ve "لَذَّةٌ" lafzı bundan ism de olur. Cemʿi "لَذَّاتٌ" gelir.

FASLU'L-LĀM MAʿA'Z-ZĀY: "ل،ز"

MEKSŪRETU'L-LĀM: "ل،ز"

- لِزَامًا [lizāmen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى﴾[951] أَيْ لَازِمًا لَهُمْ أَيِ الْعَذَابِ

947 "Şüphesiz bu Kur'an sana, hüküm ve hikmet sahibi, hakkıyla bilen Allah tarafından verilmektedir." en-Neml, 27/6.
948 "Kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." el-Kehf, 18/65.
949 "İnat eden bir topluluğu da uyarasın diye" Meryem, 19/97.
950 "İçenlere zevk veren şarap ırmakları vardır." Muhammed, 47/15.
951 "Rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir hüküm ve belirlenmiş bir süre olmasaydı onlar da he-

فِي الدُّنْيَا

Yaʿnī "Eğer teʾhīr-i ʿazāb hakkında rabbından hükm sebkat etmiş olmaya idi elbette onlara ʿazāb dünyāda lāzım olurdu."

- وفي ﴿فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا﴾[952] اي الْعَذَاب مُلاَزِمًا فِي الْأٰخِرَة

Yaʿnī "ʿAzāb āhirette mülāzım olur" demek. Kesrle "لِـزَامٌ" masdardır. "müfāʿalet"ten "لاَزَمَ يُـلاَزِمُ مُلاَزمَـةً وَلِزَامًا فَهُوَ مُـلاَزِمٌ" denir. Āyeteynde ism-i fāil mevziʿine vazʿla āyet-i ūlāda "لاَزِمًا" ve sāniyede kendi bābından "مُلاَزِمًا" ile tefsīr olundu. Ve āyet-i ahīrenin tefsīrinde ʿazābın āhirete tahsīsi "سَوْفَ" kelimesinden meʾhūzdur. Aslı "لُزُومٌ" lafzıdır.

FASLU'L-LĀM MAʿA'S-SĪNİ'L-MUHMELE: "ل،س"

MEKSŪRETU'L-LĀM: "لِ،س" [233]

- لِسَانَ صِدْقٍ [lisāne ṣidḳin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا﴾[953] أَيْ ثَنَاءً حَسَنًا عَلِيًّا أَيْ رَفِيعًا

"لِسَـانٌ"ın senaʾ-i hasen ve zikr-i cemīl maʿnāsına hamli "يَـدٌ" ile ʿatiyye ve ʿatāʾ irādesi kabīlinden olur. Ve "صِـدْقٌ"a izāfetiyle senāʿ ve zikrin senā-i hasen ve zikr-i cemīl olduğu ifhām edildi. Ve [954]﴿وَاجْعَـلْ لِـي لِسَـانَ صِـدْقٍ فِـي الْآخِرِيـنَ﴾ kavl-i kerīminde de böyledir. ʿİnde'l-ʿArab bir şeyʾin sıdka ve medhe ve ziyāde-i fazla delālet eder. Ḳurʾān-ı kerīmde [955]﴿قَدَمَ صِدْقٍ﴾ ve [956]﴿مُبَوَّأَ صِدْقٍ﴾ ve [957]﴿مُدْخَلَ صِدْقٍ﴾ ve [958]﴿مُخْرَجَ صِدْقٍ﴾ ve [959]﴿مَقْعَدِ صِدْقٍ﴾ kelimāt-ı kerīmesi cümleten böyledir.

FASLU'L-LĀM MAʿA'Z-ẒĀʾİ'L-MENKŪTA: "لَ،ظ"

- لَظَى [leẓā]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَلَّا إِنَّهَا لَظَى﴾[960] اِسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ جَهَنَّمَ

men cezalandırılırlardı." Tā Hā, 20/129.

952 "Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak." el-Furkān, 25/77.

953 "Onlar için yüce bir doğruluk dili var ettik (güzel bir söz ile anılmalarını temin ettik)." Meryem, 19/50.

954 "Sonra gelecekler arasında beni doğrulukla anılanlardan kıl." eş-Şuʿarāʾ, 26/84.

955 "Bir doğruluk makamı" Yūnus, 10/2.

956 "Çok güzel bir yurda" Yūnus, 10/93.

957 "Doğruluk ve esenlik içinde girmemi" el-İsrāʾ, 17/80.

958 "Doğruluk ve esenlik içinde çıkmamı" el-İsrāʾ, 17/80.

959 "Doğruluk meclisi" el-Kamer, 54/55.

960 "Hayır (ne mümkün)! Şüphesiz, cehennem alevli ateştir." el-Meʿāric, 70/15.

Gayr-ı masrūfe olarak cehennemin ismlerindendir. Aslen bu lafz leheb-i hālis maᶜnāsınadır ki dumansız ᶜalevdir, bu sūrette masrūfedir. Bābu't-Tā'da "تَلَظَّى" kelimesine mürācaᶜat edile.

FASLU'L-LĀM MAᶜA'L-ᶜAYNİ'L-MUHMELE: "ل،ع"

- اللَّعْنَة [el-laᶜnete]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ﴾[961] أَي الطَّرْد وَالإِبْعَاد

"لَعَنَهُ يَلْعَنُهُ لَعْنًا فَهُوَ لَاعِنٌ وَالْمُبَالَغَةُ لَعَّانٌ" "لَعْنٌ" hışım ve gazabla tard ve ibᶜāddır. "نَفَعَ" bābından "وَذَاكَ لَعِينٌ وَمَلْعُونٌ" denir. "لَعْنَةٌ" bundan ismdir. Ve Allāh-ı ᶜazīmü'ş-şāndan laᶜnet, āhirette ᶜukūbet ve dünyāda rahmet ve tevfīkini kabūlden inkıtāᶜdır. İnsān tarafından hemān magzūbun ᶜaleyhe bed-duᶜādır. Ve "لَعْنَةٌ" sebb maᶜnāsına da gelir.

- لَعِبٌ [laᶜibun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّمَا الْحَيوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ﴾[962] أَيْ بَاطِلٌ وَغُرُورٌ

Yaᶜnī [234] "fāidesiz ve beyhūde"dir. Ve nāfiᶜ olan şey'den gayr-ı nāfiᶜle meşgūl olmaktır da denildi. Ve ferahtır da denildi ki çocukların oyunla ferahlarıdır. "لَعِبٌ" oyundur, yaᶜnī bir maksad-ı sahīh ve nāfiᶜle maksūd olmayan fiᶜl ve harekettir. Bāb-ı rābiᶜden "لَعِبَ يَلْعَبُ لَعِبًا فَهُوَ لَاعِبٌ" denir. Ve "غُرْفَةٌ" vezninde "لُعْبَةٌ" bundan ismdir. Ve "لُعْبَةٌ" nerd ve şatranc gibi mā-yulᶜabu bih olan şey'e ism de olur. Ve bāb-ı sālisten "لَعَبَ يَلْعَبُ" , "سَالَ لُعَابُهُ" Yaᶜnī "Salyası aktı" demektir.

- لَعَمْرُكَ [le-ᶜamruke]

- ﴿لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾[963] أَيْ وَحَيَاتِكَ وَبَقَائِكَ

Kasemdir. Bu kelime müddet-i hayāt maᶜnāsına olan "عَمْرٌ" lafzı üzerine lām-ı meftūha-i kasem idhāliyle "Senin sağlığın hakkı için, bekān hakkı için" maᶜnāsına kelime-i mürekkebe-i kasemdir. Ve ﴿إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾[964] cevāb-ı kasemdir. Fethle "عَمْرٌ" lafzının tahkīki Bābu'l-ᶜAyn'da "عُمُرٌ" kelimesinde beyān olundu.

---

961 "Şüphesiz hesap gününe kadar lānet senin üzerinedir." el-Hicr, 15/35.

962 "Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir." Muhammed, 47/36; el-Hadīd, 57/20.

963 "(Melekler Lūt'a:) "Ömrüne andolsun ki onlar (şehvetten) gözleri dönmüş hālde sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler)" dediler." el-Hicr, 15/72.

964 ""Onlar (şehvetten) gözleri dönmüş hālde sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler)" dediler." el-Hicr, 15/72.

FASLU’L-LĀM MAᶜA’L-ĠAYNİ’L-MUᶜCEME: “ل،غ”

- اللَّغْوِ [el-laġvi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾[965] أَيِ التَّسَاقُطِ الَّذِي لاَ يُعْتَدُّ بِهِ

Yaᶜnī yemīnden ᶜadd olunmayıp bilā-reviyye lisāndan cereyān eden yemīn demek olur. Sicistānī rahimehullāhu “مَا لَمْ تَعْتَقِدُوهُ تَدَيُّنًا وَلَمْ تُوجِبُوهُ عَلَى أَنْفُسِكُمْ نَحْوُ لاَ وَاللهِ وَبَلَى وَاللهِ” ᶜibāretiyle tefsīr etmiş ki maᶜnā-yı evveli mutazammındır. Yemīn-i lagv için kütüb-i fıkhiyyeye mürācaᶜat lāzımdır, zīrā akvāl-i ᶜadīde vardır. Ve “لَغْوٌ” aslen bātıl ve maᶜnāsız beyhūde sözdür, nitekim ﴿وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا﴾[966] kavl-i kerīminde “أَيِ الْكَلاَمِ الْبَاطِلِ” ile tefsīr olunmuştur. Ve kelām-ı fuhş ve redī ve münker, çirkīn söz maᶜnāsına [235] gelir, kāle taᶜālā ﴿وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ﴾[967] أَيِ الْكَلاَمَ الْفَاحِشَ الْمُؤْذِي Murād küffār ve müşrikīnden işitilen sebb ve şetmdir. Bābın evvelinde vākiᶜ “لاَغِيَة” ve Bābu’l-Hemze’de vākiᶜ “إِلْغَوْا” kelimelerine mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU’L-LĀM: “ل،غ”

- لُغُوبٌ [luġūbun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ﴾[968] أَيْ إِعْيَاءٌ مِنَ التَّعَبِ

Yaᶜnī “bozgunluğun īrās ettiği zaᶜf ve ᶜacz ve kelāl”dir. وَكَذَا ﴿وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ﴾[969] أَيْ مِنْ إِعْيَاءٍ وَتَعَبٍ Yaᶜnī “hīçbir güne yorgunluk ve ᶜacz ve kelāl” demek olur. “قَتَلَ” ve “تَعِبَ” bāblarından “لَغَبَ لَغْبًا” ve “لَغِبَ لَغَبًا” zammla “لُغُوبًا” denir, yorulmak ve yorgunluktan kesilip ᶜāciz kalmak maᶜnāsınadır.

FASLU’L-LĀM MAᶜA’L-FĀ᾽: “ل،ف”

- لَفِيفًا [lefīfen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا﴾[970] أَيْ جَمِيعًا

Bu kelime aslen sarmak ve dürmek ve cemᶜ ve zamm etmek maᶜnāsına olan “لَفٌّ”dendir, “رَدَّ” bābından “لَفَّ يَلُفُّ لَفًّا فَهُوَ لَفِيفٌ وَمَلْفُوفٌ” denir. Ve “لَفِيفٌ” kabāil-i şettādan müctemiᶜ nāsa da denir. Ve bu āyette “لَفِيفًا” hāl vākiᶜ olmakla “مُجْتَمِعِينَ مُخْتَلِطِينَ” demektir de denil-

965 “Allah sizi, kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz.” el-Bakara, 2/225; el-Māide, 5/89.

966 “Faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.” el-Furkān, 25/72.

967 “Boş sözü işittikleri vakit ondan yüz çevirirler.” el-Kasas, 28/55.

968 “Bize orada bir yorgunluk dokunmaz.” Fātır, 35/35.

969 “Bize bir yorgunluk da dokunmadı.” Kāf, 50/38.

970 “Hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz.” el-İsrā᾽, 17/104.

di. Bābu’l-Hemze’de “أَلْفَافًا” ve “إِلْتَفَّتْ” kelimelerine de mürācaᶜat oluna.

FASLU’L-LĀM MAᶜA’L-MĪM: “ل،م”

- اللَّمَم [el-lememe]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ﴾[971] أَيْ صِغَارَ الذُّنُوبِ

Yaᶜnī “küçük günāhlar.” Aslen feth ve teşdīdle “لَمٌّ” lafzındandır. Bundan “لَمَمٌ” mukābere-i zenb yaᶜnī günāh işlemeğe yaklaşmaktır. Ve “لَمَمٌ” sagāir-i zünūbdur da denildi. Ve bir zenbi işlemeğe [236] takarrüb yā kasddır ki sonra ona ᶜavdetle tekerrür etmez demektir de denildi. “قَتَلَ” bābından “لَـمَّ يَلُـمُّ لَمًّا فَهُـوَ لَامٌّ” denir. Ve “ifᶜāl”den “اَلَمَّ بِالذَّنْبِ إِلْمَامًا” denir, “Zenbi işledi” demektir. Ve lāzım olarak “اَلَـمَّ الشَّـيْءُ” denir, “قَـرُبَ” demektir. Ve daha başka maᶜnālarda da müstaᶜmeldir. Ez-cümle cemᶜ ve zamm ve şiddet maᶜnālarına da gelir.

- لَمًّا [lemmen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا﴾[972] أَيْ أَكْلاً ذَا لَمٍّ يَعْنِي جَمْعٍ بَيْنَ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ

Yaᶜnī “helāl ve harām beynini tefrīk etmeyip yemek” olacak. Ve “أَكْلًا شَدِيدًا” ile de tefsīr olundu ki vāris mīrāstan kendi nasībini ve gayrın nasībini cemᶜle yemektir. Bu kelime mā-kablinde beyān olunan “لَمَّ” māddesindendir.

- لَمْحِ الْبَصَرِ [lemḥi’l-başari]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ﴾[973] أَيْ كَطَرْفِ الْبَصَرِ

Yaᶜnī “Kıyāmeti īkāᶜ kudret-i Hakk’a nisbetle sürᶜat ve sühūlette değildir, ancak taraf-ı basar yaᶜnī göz kıpmak gibidir” demek olur. Fethi sükūnla “لَمْـحٌ” aslen lemeᶜān-ı berk, şimşek çakmak maᶜnāsına olup bundan ahzle nazar-ı hafīf maᶜnāsına da istiᶜmāl olundu. “بَصَرٌ”a izāfetinde “طَرْفِ الْبَصَرِ” maᶜnāsına gelir ki göz kıpmaktır. “قَطَعَ” bābından “لَمَحَ يَلْمَحُ لَمْحًا فَهُوَ لَامِحٌ” denir. “لَمَعَ” ve “طَرَفَ” demektir. “لَمْحَةٌ” bundan binā-i merredir.

- لَمَسْنَا [lemesnā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ﴾[974] أَيْ طَلَبْنَا بُلُوغَ السَّمَاءِ أَوِ انْتَهَيْنَا إِلَى السَّمَاءِ أَوْ رُمْنَا اسْتِرَاقَ السَّمْعِ فِي السَّمَاءِ

Bu ᶜibārātın cümlesinde münfehim olan gāye-i maᶜnā cinlerin istirāka-i semᶜ için semā-

---

971 “Onlar, ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir.” en-Necm, 53/32.

972 “Haram helāl demeden mirası alabildiğine yiyorsunuz.” el-Fecr, 89/19.

973 “Kıyamet’in kopması bir göz kırpması gibi veya daha az bir zamandır.” en-Nahl, 16/77.

974 “Kuşkusuz biz göğe ulaşmak istedik.” el-Cinn, 72/8.

ya suᶜūd etmek istedikleri olur. “لَمَسْ”ten māzī cemᶜ-i mütekellimdir. Bunun [237] tahkīki bu bābın evvelinde “لَامَسْتُمْ” kelimesinde mürūr etti. “لَمَسْ” aslen “مَسٌّ” maᶜnāsına olmakla ism-i fāᶜili olan “مَاسٌّ” kelimesi tālib-i müteᶜarrif demek olduğu cihetle “لَمَسْ” de taleb maᶜnāsına istiᶜāre olunmuştur.

- لَمَسُوهُ [lemesūhu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ﴾[975] أَيْ مَسُّوهُ بِأَيْدِهِمْ

Yaᶜnī “Elleriyle yoklarlardı” demek olur. Burada da “لَمَسْ” , “مَسٌّ” maᶜnāsınadır. Sālifü’z-zikr “لَامَسْتُمْ” kelimesine bāk.

MAZMŪMETU’L-LĀM: “لُ،م”

- لُمَزَةٍ [lumezetin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ﴾[976] أَيْ عَيَّابٌ

“لَمْزٌ”den “فُعَلَةٌ”dir. “لَمْزٌ” bir kimseyi müvāceheten taᶜyīb ve zemm maᶜnāsınadır ki gıyāben taᶜyīb ve zemm maᶜnāsına olan “هَمْزٌ”in mukābilidir. Bunların “فُعَلَةٌ” sīgası üzerine bināsı fiᶜl-i mezkūru iᶜtiyādla onda rüsūh ifādesine ve kesrete delālet ettiği içindir, bināᵓen ᶜaleyh sīga-i mübālaga olan “عَيَّابٌ” ile tefsīr olundu. “ضُحَكَةٌ” ve “لُعَنَةٌ” gibi ki kesīrü’d-dahik ve kesīrü’l-laᶜn demektir. Bābu’t-Tā’da “تَلْمِزُوا” kelimesine de mürācaᶜat oluna.

- لُمْتُنَّنِي [lumtunnenī]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ﴾[977]

ᶜAzl ve taᶜyīb maᶜnāsına olan “لَوْمٌ”den sīga-i māzī-i cemᶜ-i müᵓennes muhātabadır. Bu kelimenin tahkīki āti’l-beyān “اللَّوَامَةِ” kelimesinde görülür.

FASLU’L-LĀM MAᶜA’N-NŪN: “ل،ن”

MESKŪRETU’L-LĀM: “لِ،ن” [238]

- لِنْتَ [linte]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ﴾[978] أَيْ سَهَّلْتَ لَهُمْ أَخْلَاقَكَ أَوْ لِنْتَ لَهُمْ جَانِبَكَ وَجَنَاحَكَ

975 “Ey Muhammed!) Eğer sana kāğıda yazılı bir kitap indirseydik, onlar da elleriyle ona dokunsalardı.” el-Enᶜām, 6/7.

976 “İnsanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hāline!” el-Hümeze, 104/1.

977 “İşte bu, beni hakkında kınadığınız kimsedir.” Yūsuf, 12/32.

978 “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın.” Āl-i ᶜİmrān, 3/159.

Bābu't-Tā'da "تَلِين" kelimesinde bu kelimenin tahkīki mürūr etti. Ve āti'l-beyān "لَيِّنًا" kelimesinde dahi buna dāir kelām vardır.

FASLU'L-LĀM MAᶜA'L-VĀV: "ل،و"

- لَوْلَا وَلَوْمَا [levlā ve levmā]

Bu iki kelime eğer kelāmda cevāba muhtāc olmazlarsa "هَلَّا" maᶜnāsınadır ki harf-i tahḍīḍdir ki hass ve tahrīz ve tergīble bir fiᶜlin husūlünü taleb ifāde eder: ﴿لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ﴾[979] kavl-i kerīminde olduğu gibi ki "هَلاَّ يَنْهَاهُمْ" maᶜnāsınadır, yaᶜnī "Rabbānīler onları niçin nehy etmezler! Lāyık olan etmekti" demek olur. Ve ﴿لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلٰئِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾[980] kavl-i kerīminde de "هَلاَّ تَأْتِينَا" demektir. Bu kelimelerin bu maᶜnāya hamli cevābdan müstagnī oldukları hāldedir, yoksa ﴿فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾[981] kavl-i kerīminde olduğu gibi maᶜnā-yı şartı tazammun eder ve cevābına da lām dāhil olursa mahalline göre bir maᶜnā alır. Bu āyette "لَوْلَا" , "إِنْ" "لَمْ يَكُنْ" maᶜnāsı ifāde eder. İşbu "لَوْلَا" ve "لَوْمَا" ve "هَلَّا" kelimeleri husūsunda bilinmesi lāzım olan kavāᶜid *Muḫtāru'l-Enbā*'da mufassalen beyān olunmuştur ki ondan bir tālib müstagnī olamaz.

- لَوَاقِح [levāḳiḥa]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ﴾[982]

"لَوَاقِحُ" lafzı "مَلَاقِحُ" maᶜnāsınadır ki "مُحْسِنٌ" vezninde "مُلْقِحٌ"in cemᶜidir. Erkek develere ve karnında yavrusu olan nākalara da denir. Maᶜnā-yı ahīrde [239] müfredi "مَكْرَمَةٌ" vezninde "مَلْقَحَةٌ"dır, āyet-i kerīmede her iki maᶜnā dahi muvāfıktır. Maᶜnā-yı evvele göre erkek deve nākayı basıp hāmil kıldığı gibi riyāhın sehābı yağmurla hāmil kılması tasavvur olunur. İkinciye göre yağmur bulutlarını batnında yavrusu olan nākaya teşbīh vardır. Yāhūd "لَوَاقِحُ" gebe kalmış nāka demek olan "لَاقِحٌ"in cemᶜidir. Bu feth-i lām ve sükūn-ı ḳāf'la "لَقْحٌ"dendir. Bu ve fethateynle "لَقَحٌ" ve "سَحَابٌ" vezninde "لَقَاحٌ" lafzları her üçü de nāka erkek devenin nutfesini kabūl ile hāmil olmak maᶜnāsınadır. Ve "لَاقِحٌ" bu sūrette gebe kalan nākadır. Bu "لَقْحٌ" māddesi daha sāir maᶜānīde de müstaᶜmeldir, meselā "لِقَاحٌ" ve "تَلْقِيحٌ" aşılamaktır, binā'en ᶜaleyh İbn ᶜAbbās bu āyeti "يَعْنِي لِلشَّجَرِ" kavliyle tefsīr buyurmuş ki ᶜilm-i nebātāt erbābı buna henüz vākıf olabilmişlerdir.

---

979 "Bunları, din adamları ve bilginler günah söz söylemekten ve haram yemekten sakındırsalardı ya!" el-Māide, 5/63.

980 "Eğer doğru söyleyenlerden isen bize melekleri getirsene!" el-Hicr, 15/7.

981 "Allah'ın bol nimeti ve merhameti olmasaydı herhālde ziyana uğrayanlardan olurdunuz." el-Bakara, 2/64.

982 "Rüzgārları da aşılayıcı olarak gönderdik." el-Hicr, 15/22.

- لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ [levvāḥatun li'l-beşeri]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُ لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ﴾[983] أَيْ مُغَيِّرَةٌ لَهُمْ

Yaʿnī "Cins-i beşeri cins-i beşerden sekara idhāl olunanları tagyīr edicidir" demek olur. ve şems harāretiyle bir şey'i tagyīr ettiği vaktte "قَالَ" bābından "لَاحَتْهُ الشَّمْسُ" denir. "غَيَّرَتْهُ" demektir. Ve "tefʿīl"den "لَوَّحَتْهُ" dahi denir. Bu da "غَيَّرَتْهُ" demek olur. Görülüyor ki Sicistānī rahimehullāhu "بَشَرٌ" lafzını halk ve nās maʿnāsına haml etmiş ve öyle de tefsīr edilmiştir. Lākin dīger ʿulemā' "اَلْبَشَرِ" lafzını zāhir-i cild-i insān demek olan "بَشَرَةٌ"nin cemʿidi ve "لَوَّاحَةٌ" , müsevvide ve muhrika maʿnāsına sālifü'z-zikr "لَاحَ يَلُوحُ"dan sīga-i mübālagadır demişler. Ve bu İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumā kavlidir ve Hazret-i müşārün'ileyhe mensūb tefsīrde "شَوَّاهَةٌ لِأَبْدَانِهِمْ" yaʿnī "bedenlerini çirkīn edici", "مُسَوِّدَةٍ لِوُجُوهِهِمْ" de denir diye beyān [240] edilmiştir. Ve "لَوْحٌ" lafzı "لَمْحٌ" ve "لَمْعٌ" maʿnāsına da gelir. "قَالَ" bābından "لَاحَ يَلُوحُ لَوْحًا" denir "لَمَحَ" ve "لَمَعَ" demek olur. İşte bundan ahzle "بَشَرٌ" halk ve nās maʿnāsına olarak "لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ" , "تَلُوحُ لَهُمْ جَهَنَّمَ حَتَّى يَرَوْهَا عَيَانًا" ʿibāretiyle de tefsīr edilmiş. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi bi-kelāmihi'l-kerīm.

- اللَّوَّامَةِ [el-levvāmeti]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾[984] أَيِ النَّفْسِ الَّتِي نَفْسَهَا وَإِنِ اجْتَهَدَ فِي الْإِحْسَانِ

Yaʿnī "Aʿmāl-i hasenede ictihād ve saʿy etti ise de kendini taksīr ile levm eden nefs" demek olur. ʿAzl ve taʿyīb ve takbīh ve mu'āheze mevkiʿlerinde istiʿmāl olunan "لَوْمٌ"dendir. "قَالَ" bābın "لَامَهُ يَلُومُهُ لَوْمًا وَلَوْمَةً فَهُوَ لَائِمٌ وَذَاكَ مَلُومٌ" denir. "فَعَّالَةٌ" vezninde "لَوَّامَةٌ" , "لَائِمٌ"den mübālagadır. Ve "tefʿīl"den "لَوَّمَهُ تَلْوِيمًا" maʿnā-yı mezkūrdan mübālaga ifāde eder. Ve nüfūs-ı insāniyyeden gerek berre gerek fācire her bir nefs yevm-i kıyāmette elbette kendini levm eder. Eğer hayr işlediyse niçin ziyāde etmedi ve şer işlediyse niçin işledi diye bu bir hadīs-i nebevī me'ālidir. Ve nefs-i levvāve ile murād nefs-i şerīfe vü zekiyye-i mü'mindir, çünkü dāimā nüfūs-ı ʿāsıyeyi levm eder de denildi. Bir de nefsin "لَوَّامَةٌ" ile tavsīfi serrā' ve darrā'dan hīçbirine rāzī olmayıp dāimā hayr ve şerri levm etmesi iʿtibāriyledir denildi. Bu zemmdir, binā'en ʿaleyh āyette murād olan bu değildir, çünkü mezmūm muksemün bih olamaz.

---

983 "Sekar'ın ne olduğunu sen ne bileceksin? Geride bir şey koymaz, bırakmaz. Derileri kavurur." el-Müddessir, 74/27-29.

984 "(Kusurlarından dolayı kendini) kınayan nefse de yemin ederim (ki diriltilip hesaba çekileceksiniz)." el-Kıyāmet, 75/2.

- لَوْمَةَ لَائِمٍ [levmete lāʾimin]
- ﴿وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ﴾[985] أَيْ عَذْلَ عَاذِلٍ

Bābın evvelinde "لَائِمٍ" kelimesinde işāret edildiği üzere "اللَّوَّامَةِ" kelimesinde beyān edildi.

- لَوَّوْا [levvev]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللهِ لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ﴾[986] [241] أَيْ أَمَالُوهَا

Yaʿnī "Başlarını imāle ettiler, büküp döndürdüler." Murād iʿrāz ettiklerini hikāyettir ki yüz çevirmektir. Bu kelime, "رَمَى" bābından "لَوَى يَلْوِي لَيًّا"den "tefʿīl"dir. "لَوَّى يُلَوِّي تَلْوِيَةً" denir, bükmek ve dürmek, eğmek yaʿnī imāle etmek maʿnāsınadır. "لَوَّوْا" sīga-i māżī cemʿ-i müzekker-i gāibdir. Bābu't-Tā'da "تَلْوُونَ" ve āti'l-beyān "لَيًّا" kelimelerine de nazar oluna.

- لَوْحٍ [levḥin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ﴾[987] أَيْ مِنْ وُصُولِ الشَّيَاطِينِ إِلَيْهِ وَقُرِئَ "مَحْفُوظٌ" بِالرَّفْعِ

Bu sūrette Ḳurʾān'a sıfat olur. Maʿnā tebdīl ve tagyīrden mahfūz demek olur. "لَوْحٌ" lafzı aslen üzerine yazı yazılan, tahtadan masnūʿ, bizim levha dediğimiz şeyʾlerdir. Ve ketif yaʿnī hayvānda olan kürek kemiği ve her ʿarīz olan kemiğe ve tevsīʿan üzerine yazı yazılan her şeyʾe de ıtlāk olundu: "لَوْحٌ مِنْ ذَهَبٍ وَلَوْحٌ مِنْ فِضَّةٍ أَوْ مِنْ عَاجٍ" denir. Bu āyet-i kerīmede vākiʿ "لَوْحٌ"den murād bir kitāb-ı mübīndir ki "mā-kāne ve mā-se-yekūnu" onda sabittir, keyfiyyeti bize göre mahfīdir, ʿukūl-i beşeriyye ile idrākten de mahfūzdur. Bināʾen ʿaleyh nass-ı Ḳurʾān'la sābit olduğu için vücūduna īmān ederiz ki o bir kitāb-ı ezelī-i ilāhīdir ve ona "كِتَابٌ مُبِينٌ" ve "أُمُّ الْكِتَابِ" da denir. Ve ʿinde'l-muhakkikīne'l-ʿārifīn nefs-i külliyyeden ʿibārettir. Vallāhu aʿlemu bi-hakīkatihi.

MEKSŪRETU'L-LĀM: "لِ،و"

- لِوَاذًا [livāẕen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا﴾[988] أَيْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْمَسْجِدِ مُسْتَتِرِينَ بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ أَوْ بِشَيْءٍ

985 "(Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar." el-Māide, 5/54.
986 "O münafıklara, "Gelin, Allah'ın Resülü sizin için bağışlama dilesin" denildiği zaman başlarını çevirirler." el-Münāfikūn, 63/5.
987 "Hayır o (yalanlamakta oldukları kitap) şanı yüce bir Kur'an'dır. O korunmuş bir levhada (Levh-i Mahfuz'da)dır." el-Burūc, 85/22.
988 "O, bir alevli ateşe girecektir." en-Nūr, 24/63.

Yaʿnī "Mescidden ʿinde'l-hutbe birbirleriyle yā bir şeyʾle saklanarak çıkarlar ve savuşurlar" demek olur. Kesr-i lām'la "لِيَاذٌ" [242] lafzından "müfāʿalet"ten masdardır. "لَاوَذَ يُلَاوِذُ مُلَاوَذَةً وَلِوَاذًا" denir, birbirine ilticāʾ etmek, sığınmak ve birbiriyle istitār etmek, gizlenmek maʿnāsınadır.

FASLU'L-LĀM MAʿA'L-HĀʾ: "لَ،هـ"

- لَهْوَ [lehve]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُواً﴾[989] أَيْ بَاطِلَهُ

Yaʿnī fāidesiz söz ve haberden işgāl eden mā-lā-yaʿnī demektir. Ve mizāh ve hezl ve mudhikāta müteʿallik söz ve esātīr-i bātıla ve fuzūl-i kelāmdır da denildi. Ve "لَهْوَ الْحَدِيثِ"den murād ginā yaʿnī teganniyāt ve çalgıdır da denildi. Ke-mā kāle taʿālā: ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا اِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾[990] أَيْ غِنَاءً وَطُبُولاً وَجَلَاجِلَ ve ﴿لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا اِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ﴾[991] أَيْ مَا يُلْهَى بِهِ مِنْ زَوْجَةٍ أَوْ وَلَدٍ Yaʿnī "Kendisiyle eğlenilip oyalanılacak zevce ve veledden bir şeyʾ ittihāz etmek murād edeydik" demektir. İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumādan "اَللَّهْوُ الْمَرْأَةُ" ve dīger rivāyette de "اَللَّهْوُ الْوَلَدُ" tefsīrleri dahi rivāyet olunmuş. Ve lügat-ı ehl-i Yemen'de "لَهْوٌ" veled maʿnāsınadır. Ve zevce maʿnāsınadır da denildi. "لَهْوٌ" lafzı laʿib ve gaflet ve oyalanmak ve tegannī ve çalgı çağanak ve onları istiʿmāl ile hayrdan ve fāideli şeyʾlerden meşgūl olmak maʿnālarına gelir. Ve baʿzen cimāʿdan da kināyet olur. "قَعَدَ" bābından "لَهَوْتُ أَلْهُو لُهِيًّا" denir. Bu lügat-ı Necd'dir. ʿĀliye lügatinde "تَعِبَ" bābından "لَهِيْتُ أَلْهِي لَهْوًا" denir. Ve "ifʿāl"den "اَلْهَاهُ إِلْهَاءً" , "أَشْغَلَهُ إِشْغَالًا" demektir. "Tefaʿʿul"den "تَلَهَّيْتُ عَنْهُ" , "إِشْتَغَلْتُ عَنْهُ" ve "تَلَهَّيْتُ بِهِ" , "إِشْتَغَلْتُ بِهِ" demektir. Bābu'l-Hemze'de "أَلْهَاكُمْ" kelimesine de mürācaʿat oluna. [243]

- لَهَبٍ [lehebin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾[992] أَيْ عَبْدِ الْعُزَّى عَمِّ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم وَهُوَ عَبْدُ الْعُزَّى بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَقِيلَ هُوَ أَخُو عَبْدِ اللهِ مِنْ أُمِّهِ وَأَبُو لَهَبٍ كُنْيَتُهُ

"لَهَبٌ" Türkçe od yalını; biz lisānımızda ʿalev deriz. Mūmā ileyh vechen güzel ve parlak yüzlü olduğu için "أَبُو لَهَبٍ" ile künyelenmiştir. Ve üçüncü āyette ﴿سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ﴾[993],

---

989 "İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, eğlencelik asılsız ve faydasız sözleri satın alır." Lokmān, 31/6.

990 "(Durum böyle iken) onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koştular ve seni ayakta bıraktılar." el-Cumʿa, 62/11.

991 "Eğer bir eğlence edinmek isteseydik onu kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık." el-Enbiyāʾ, 21/17.

992 "Ebū Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu." el-Mesed, 111/1.

993 "O, bir alevli ateşe girecektir." el-Mesed, 111/3.

"نَارٌ"a sıfat vākiᶜ olmuştur. Burada "لَهَبٌ" maᶜnā-yı lügavīsi üzerinedir, ᶜalevli ve iştiᶜāl sāhibi āteş demektir; murād cehennemdir.

FASLU'L-LĀM MAᶜA'L-YĀᵓİ'L-MUSENNĀTİ'T-TAHTİYYE: "ل،ي"

- لَيًّا [leyyen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ﴾[994] أَيْ فَتْلاً وَتَحْرِيفًا

Yaᶜnī "lisānlarını bükmek ve kelimātı tahrīf etmekle" demek olur. Sālifü'z-zikr "لَوَى"dandır. "لَوَى لِسَانَهُ بِكَذَا" kavli kizb ve tahrīf-i kelāmla hilāf-ı hakīkati söylemekten kināyettir. Ānifü'l-beyān "لَوَّوْا" ve Bābu't-Tā'da "تَلْوُوا" kelimesinde beyān olundu.

- لَيِّنًا [leyyinen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا﴾[995] أَيْ لَطِيفًا

Murād "Kelāmda lutf ve rıfkla müdārāt ediniz" demektir. "خُشُونَةٌ"in zıddı olan "لِينٌ"dendir ki yumuşaklıktır. Burada lutf ve rıfk maᶜnāsına olup murād "Firᶜavnın ᶜizzet-i nefsine dokunacak sūrette söyleyip tenfīr etmeyiniz" demek olur. Feth-i lām ve yā-i müşeddede-i meksūre ile "لَيِّنٌ" , "لَانَ يَلِينُ لِينًا وَلِينَةً"ten naᶜttır. Aslen ecsāmda müstaᶜmel iken sonra ahlāk ve kelām ve muᶜāmele ve emsāli maᶜānīde istiᶜāre edildi. Ve muvāfakat ve mutavāᶜat mevziᶜlerinde de kullanılır. Ve "tefaᶜᶜul"den "تَلَيُّنٌ" , "تَمَلُّقٌ" maᶜnāsınadır. Bābu't-Tā'da "تَلِينُ" kelimesinde tahkīki mürūr etti. Ve āti'l-beyān "لِينَةٍ" kelimesine de bak. [244]

- لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ [leyletin mubāraketin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ﴾[996] أَيْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ أَوْ لَيْلَةِ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ

Yaᶜnī kadr gecesi yā berāt gecesidir.

- لَيَالٍ عَشْرٍ [leyālin ᶜaşrin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ﴾[997] أَيْ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ

Yaᶜnī zu'l-hiccenin ᶜaşr-ı evvelidir. Bu İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumā kavlidir. Bābu'ş-Şīn'de "الشَّفْعِ وَالْوَتْرِ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

MEKSŪRETU'L-LĀM: "لِ،ي"

---

994 "Dillerini eğip bükerek" en-Nisāᵓ, 4/46.
995 "Ona yumuşak söz söyleyin." Tā Hā, 20/44.
996 "Biz onu mübārek bir gecede indirdik." ed-Duhān, 44/3.
997 "Tan yerinin ağarmasına andolsun. On geceye andolsun." el-Fecr, 89/1.

- لِينَةٍ [līnetin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا فَبِإِذْنِ اللّٰهِ﴾[998] اَيْ أَيُّ شَيْءٍ قَطَعْتُمْ مِنْ نَخْلَةٍ

Yaᶜnī "Hurma ağacı cinsinden her neyi kestiniz veyā terk ettiniz ise" demektir. "لِينَةٌ" İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumā ᶜindinde "عَجْوَةٌ"nin gayrıdır. "عَجْوَةٌ" Medīne-i münevvere hurmaları envāᶜından bir nevᶜ iyi hurmadır. Ve müşārün ileyh hazretlerinden āhar bir rivāyette bilā-istisnāᵓ hurma ağacına denir. Bunun aslı "لَوْنٌ"den "فِعْلَةٌ"tir. Ve "لَوْنٌ" bir cins hurmadır, cemᶜi "اَلْوَانٌ" gelir. Mā-kablinin kesresine riᶜāyeten vāv yā'ya kalb olunmuştur. Ve ānifü'l-beyān huşūnetin zıddı olan "لِينَةٌ"tendir de denildi. Murād tāze yaᶜnī yaş hurma ağacı demek olur.

998 "(Savaş gereği,) hurma ağaçlarından her neyi kestiniz yahut (kesmeyip) kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa hep Allah'ın izniyledir." el-Haşr, 59/5.

BĀBU'L-MĪM

FASLU'L-MĪM MAᶜA'L-HEMZE: "مَ، ء"

- مَأْتِيًّا [meᵓtiyyen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا﴾[999] أَيْ آتِيًا

Burada "mefᶜūl" bi-maᶜnā "fāᶜil"dir denildi. Ve "وَعْدُهُ", "مَوْعُودُهُ" demek olup "مَأْتِيًّا", "يَأْتِيهِ أَوْلِيَاؤُهُ" yaᶜnī "Allāh'ın velīleri ona gelir" demek olur. Ve "مَأْتِيًّا", "مَفْعُولًا مُنْجَزًا" demektir de denildi. Ve İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan [245] "كَائِنًا" ile tefsīr de mervīdir. Ve "mefᶜūl" bi-maᶜnā "fāᶜil" olduğu hālde "آتِيًا" yerine "مَأْتِيًّا" buyurulması vaᶜdin katᶜiyyet ve tahakkkuk-ı vukūᶜunu ifāde içindir; "مَجِيءٌ" maᶜnāsına olan "إِتْيَانٌ"dandır. Bāb-ı sānīden "أَتَاهُ يَأْتِيهِ إِتْيَانًا فَهُوَ آتٍ وَذَاكَ مَأْتِيٌّ" denir.

- مَآبٍ [meᵓābin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ﴾[1000] و﴿وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ﴾[1001] أَيْ مَرْجِعٍ

Yaᶜnī "dönüp gidecek yer" demektir. "أَوْبٌ"den ism-i mekāndır. "أَوْبٌ" lafzına dāir kelām Bābu'l-Hemze'de "أَوَّابِينَ" ve "أَوِّبِي" kelimelerinde mezkūrdur, mürācaᶜat oluna.

- مَآرِبُ [meᶜāribu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى﴾[1002] أَيْ حَوَائِجُ أُخْرَى

---

999 "Şüphesiz onun va'di kesinlikle gerçekleşir." Meryem, 19/61.

1000 "Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için elbette güzel bir dönüş yeri vardır." Sād, 38/49.

1001 "Şüphesiz azgınlar için elbette kötü bir dönüş yeri, cehennem vardır." Sād, 38/55.

1002 "Mūsā dedi ki: "O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm."" Tā Hā, 20/18.

Vāhidesi rā'nın harekāt-ı selāsıyla "مَأْرُبَةٌ"dir. Ve fethateynle "أَرَبٌ" ve kesr-i hemze ve sükūn-ı rā᾽ ile "إِرْبَةٌ" cümleten hācet demektir. Bu iki sīga-i ahīrenin cemᶜi kesr-i hemze ve feth-i rā᾽ ile "إِرَبٌ"dir. "تَعِبَ" bābından "أَرِبَ الرَّجُلُ إِلَى الشَّيْءِ أَرَبًا فَهُوَ آرِبٌ" denir, "Muhtāc oldu" demek olur. Bābu'l-Hemze'de "إِرْبَةٍ" kelimesine de mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ، ء"

- الْمُؤْمِنُ [el-mu᾽minu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ﴾[1003] إِسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ اللهِ الْحُسْنَى

Bu ism-i şerīf iki vechle tefsīr olunur: Biri musaddık demek olup vaᶜdini tasdīk edici demektir ki vaᶜdinde hulf etmez. Bu sūrette tasdīk maᶜnāsına olan "إِيمَانٌ"dandır ki "أَمْنٌ"den "ifᶜāl"dir. Vech-i āhar "امَانٌ"dan me᾽hūz olup "اَلْمُؤْمِنُ" hīçbir kimse için dünyā ve āhirette hīçbir vechle emān tasavvur olunamaz, ancak Allāh tarafından te᾽mīn [246] olunur. Hakīkī emn ve emān bağışlayıcı demektir.

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ﴾[1004] و﴿آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾[1005]

Tasdīk etmek ve inanmak maᶜnāsına olan "إِيمَانٌ"dan ism-i fāᶜil olup min-ᶜindillāh ᶜumūm enbiyā᾽ ve bi'l-hāssa Hātemü'l-enbiyā᾽ salavātullāhi ve selāmuhu ᶜaleyhi ve ᶜaleyhim ecmaᶜīn hazerātının teblīg ettiği evāmir-i ahkām-ı ilāhiyyeye inanan ve onu tasdīk eden ᶜabde ismdir ki kāfirin zıddıdır. Maᶜnā-yı lügavīsi Bābu'l-Hemze'de "أَمَنَةً" kelimesinde beyān olunmuştur, mürācaᶜat oluna.

- الْمُؤْتَفِكَاتِ [el-mu᾽tefikāti]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ﴾[1006] أَيْ قُرَى قَوْمِ لُوطٍ يَعْنِي أَهْلُهَا

Murād kavm-i Lūṭ'un medāyin ve kurāsıdır ki onda sākin ve mütevattın idiler. Ve ashāb-ı Medyen, Şuᶜayb ᶜaleyhi's-selāmın kavmidir. Kurā ve medāyin-i kavm-i Lūṭ ᶜaleyhi's-selāma "مُؤْتَفِكَات" tesmiyesi ehl ve sükkānı ile berāber münkalib ve zīr ü zeber ve helāk oldukları içindir. Ve hālleri hayrdan şerre ve niᶜmetten nikmete inkılāb ettiği içindir de denildi. Ve bununla murād mutlakan helāk-ı mükezzibīnin kurā ve medāyinidir de denilmiştir. Vāhidesi "مُؤْتَفِكَة"dir. Kāle taᶜālā: ﴿وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى﴾[1007] أَيِ الْقُرَى الَّتِي انْقَلَبَتْ بِأَهْلِهَا وَ"أَهْوَى" أَسْقَطَهَا بَعْدَ الرَّفْعِ إِلَى السَّمَاءِ demektir. Bu lafzın tahkīki Bābu'l-Hemze'de "اَلْإِفْكِ"

1003 "O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik verendir." el-Haşr, 59/23.
1004 "İman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır." el-Bakara, 2/221.
1005 "Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler)." el-Bakara, 2/285.
1006 "Medyen halkının ve yerle bir olan şehirlerin (haberleri ulaşmadı mı?)" et-Tevbe, 9/70.
1007 "O, "Mu'tefike"yi de kaldırıp yere çarpmıştır." en-Necm, 53/53.

kelimesinde mufassalen beyān olundu, mürācaᶜat oluna.

- مُؤْصَدَةٌ [muᵓṣadetun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ﴾[1008] أَيْ مُطْبَقَةٌ

Yaᶜnī "örtülmüş, kapatılmış" demektir. Ve ﴿إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ﴾[1009] kavl-i kerīminde de böyledir. Ve hemzeye bedel vāv ile "مُوصَدَةٌ" sūretinde de kırāᵓat olunmuştur; maᶜnā [247] birdir. Bu kelime finā-i dār ve ᶜatebe-i bāb maᶜnāsına olan "وَصِيدٌ"den "ifᶜāl"dir: "أَوْصَدْتُ الْبَابَ أَوْ آصَدْتُهُ" denir, "Kapıyı kapadım ve örttüm" demektir. "مُؤْصَدَةٌ" ve "مُوصَدَةٌ" bundan ism-i mefᶜūl olmakla "مُطْبَقَةٌ" ve "مُغْلَقَةٌ" demek olur.

FASLU'L-MĪM MAᶜA'L-ELİF: "ما، ا"

- مَارِدٍ [māridin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ﴾[1010] أَيْ عَاتٍ

Yaᶜnī "Hayrdan ᶜārī ve kibrde haddini mütecāviz ve vaᶜz-ı nasīhat kabūl etmez" demektir. Bu lafz şeyātīn-i cinne vasf olduğu gibi şeyātīn-i inse de vasf olur. Ve "مَارِدٌ" ve "مَرِيدٌ" birdir. Bu maᶜnāda "قَتَلَ" bābından "مَرَدَ يَمْرُدُ مَرْدًا فَهُوَ مَارِدٌ وَمَرِيدٌ" denir. Ve sakalı bıyığı bitmemiş gence "أَمْرَدُ" denir: "غُلَامٌ أَمْرَدُ" ve "شَابٌّ أَمْرَدُ" gibi. Ve yaprakları dökülüp çıplak kalan ağaca "شَجَرٌ أَمْرَدُ" denir. Bu maᶜnāda "تَعِبَ" bābından "مَرِدَ مَرَدًا فَهُوَ أَمْرَدُ" denir. Ve "أَمْرَدُ" bundan naᶜttır. Ve mutlak taᶜarrī maᶜnāsına da gelir: "مَرَدَ عَنِ الْقَبَائِحِ" ve "مَرَدَ عَنِ الْمَحَاسِنِ" denir. Ve lecc ve ᶜinād maᶜnāsına müstaᶜmeldir: ﴿وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ﴾[1011] Ve bu āyette "إِسْتَمَرُّوا فِيهِ وَارْتَكَسُوا عَنِ الْخَيْرِ" ᶜibāretleriyle de tefsīr olundu. "إِرْتِكَاسٌ", "إِرْتِدَادٌ" ve "إِرْتِجَاعٌ" demektir.

- مَارِجٍ [māricin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ﴾[1012] أَيِ الصَّافِي مِنْ لَهِيبِ النَّارِ

Yaᶜnī "āteşin dumandan sāf ve hālis ᶜalevinden" demek olur. Ekser böyle tefsīr olunmuş, çünkü "مَارِجٌ" dumansız sāf ᶜalevidir. Lākin "مَرْجٌ" halt maᶜnāsında da istiᶜmāl olunduğu için "مَارِجٌ" kelimesi [248] "مُخْتَلِطٌ" ile de tefsīr edilmiştir, yaᶜnī nārın ahmer ve asfer ve ahdarından karışık olan lehībinden, ᶜalevinden demek olur. "طَرِبَ" bābından "مَرِجَ الْأَمْرُ مَرْجًا" denir, "إِخْتَلَطَ" demektir. Ve "نَصَرَ" bābından "مَرَجَ الدَّابَّةَ مَرْجًا", "أَرْسَلَهَا" demektir.

1008 "Üzerlerinde etrafı sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır." el-Beled, 90/20.

1009 "Şüphesiz uzatılmış direkler arasında (bağlı oldukları hālde) ateş onların üzerine kapatılacaktır." el-Hümeze, 104/8-9.

1010 "Onu itaatten çıkan her şeytandan koruduk." es-Sāffāt, 37/7.

1011 "Medine halkından da münafıklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz." Tevbe, 9/101.

1012 ""Cin" i de yalın bir ateşten yarattı." er-Rahmān, 55/15.

﴿مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ﴾[1013] bundandır, "أَرْسَلَهُمَا" demek olur. Āti'l-beyān "مَرْج" ve "مَرِيج" kelimelerine nazar oluna.

- الْمَاعُونَ [el-māʿūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾[1014] أَيِ الزَّكَاةَ، عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه أَنَّهُ قَالَ هِيَ الزَّكَاةُ

Yaʿnī müşārün ileyh hazretleri "مَاعُونٌ" zekāttır buyurdu. İbn ʿÖmer ve Ḥasen-i Başrī ve Ḳatāde ve Ḍaḥḥāk rıdvānullāhi ʿaleyhim de buna kāil oldular. "مَاعُونٌ" ʿahd-i cāhiliyyette her ʿatiyye ve menfaʿate ıtlāk olunurdu. İslām'da zekāt ve tāʿata tahsīs edildi. Ve denildi ki "مَاعُونٌ" her meslekin ʿāriyye eşyāʾ almak ve igāse ve imdād ve iʿāne ve istiʿānet ve emsāli husūsātta dīn kardeşinden intifāʿ ettiği şeyʾdir. Ve Ferrāʾ rahimehullāhu dedi ki baʿzı ʿArabdan işittim ki "مَاعُونٌ" sudur dedi ve "يَمُجُّ صَبِيرُهُ الْمَاعُونَ صَبًّا" mısraʿını inşād etti. "مَجٌّ" reşş etmek ve "صَبِيرَةٌ" sehābdır. İbn Mesʿūd radıyallāhu ʿanhu "مَاعُونٌ" balta ve kova ve tencere ve emsāli eşyādır dedi. Ve İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumādan da böyle rivāyet olundu. Ve Mucāhid rahimehullāhu "مَاعُونٌ" ʿāriyyedir dedi. Ve ʿİkrime rahimehullāhu "مَاعُونٌ"un mertebe-i aʿlāsı zekāt-ı mefrūza ve ednāsı ʿāriyye-i metāʿdır dedi, bu cāmiʿdir. Vallāhu aʿlemu.

- مَاكِثُونَ [mākiṡūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ﴾[1015] أَيْ مُقِيمُونَ فِي الْعَذَابِ

- وَكَذَا الْقَوْلُ فِي ﴿مَاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا﴾[1016] أَيْ مُقِيمِينَ فِيهِ يَعْنِي فِي الْجَنَّةِ

"مَكْثٌ"dendir. Lafz-ı mezkūr [249] lebs ve sebāt ve intizār yaʿnī eğlenmek ve durmak ve beklemek maʿnālarına istiʿmāl olunur. "قَتَلَ" bābından "مَكَثَ يَمْكُثُ مَكْثًا فَهُوَ مَاكِثٌ" denir. Ve "قَرُبَ" bābından da "مَكُثَ يَمْكُثُ مَكْثًا فَهُوَ مَكِيثٌ" denir. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta zammla "الْمَكْثُ ثَبَاتٌ مَعَ انْتِظَارٍ" ʿibāretiyle tefsīr etmiş; bu sūrette durup beklemek demek olur, kāle taʿālā: ﴿وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا﴾[1017] ve ﴿فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ﴾[1018] fasl-ı mahsūsunda zikr olunur.

1013 "(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar." er-Rahmān, 55/19.
1014 "Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar. Ufacık bir yardıma bile engel olurlar." el-Māʿūn, 107/6-7.
1015 "O da, "Siz hep böyle kalacaksınız" der." ez-Zuhruf, 43/77.
1016 "İçlerinde ebedi olarak kalacakları" el-Kehf, 18/3.
1017 "Biz Kur'an'ı, insanlara dura dura okuyasın diye āyet āyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik." el-İsrāʾ, 17/106.
1018 "Derken Hüdhüd çok beklemedi, çıkageldi." en-Neml, 27/22.

FASLU’L-MĪM MAᶜA’L-BĀᵓİ’L-MUVAHHADE: “مَ، ب”

- مَبْثُوثَةٌ [mebs̱ūs̱etun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ﴾[1019] أَيْ مُفَرَّقَةٌ فِي كُلِّ مَجَالِسِهِمْ

Yaᶜnī “her bir meclislerinde dağıtılmış” demektir. Ve “مَبْسُوطَةٌ” ile tefsīr edilmiştir; “بَثٌّ”dendir. Bābu’l-Bā’da “بَثٌّ” ve Bābu’z-Zāy’da “زَرَابِيُّ” kelimelerine mürācaᶜat oluna.

- الْمَبْثُوثِ [el-mebs̱ūs̱i]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ﴾[1020] أَيِ الْمُنْتَشِرِ

Mā-kablinde beyān olunduğu vechle Bābu’l-Bā’ya mürācaᶜat buyurula.

- مَبْسُوطَتَانِ [mebsūṭatāni]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾[1021] أَيْ مَفْتُوحَتَانِ عَلَى الْبِرِّ وَالْفَاجِرِ

Yaᶜnī “iyi ve kötüye açıktır” demek olur ise de bu āyet-i kerīme de müteşābihāttan olmakla bi’t-teᵓvīl zāhirinden sarf edilir, şöyle ki “بَسْطُ يَدٍ” cūd ve sehā ve keremden kināyet olup evsāf-ı mezkūrede mübālaga ifāde eder, nitekim lisānımızda da eli açık deriz. “يَدٌ” lafzının tesniyesi kesret ve devām ve tekerrür-i ᶜatāᵓ ve inᶜām ve ihsān ifādesi içindir, çünkü iki el ile vermek bezl-i ihsānda gāyet ve seᶜat [250] ifāde eder. “بَسْطٌ”dandır. Tahkīki Bābu’l-Bā’da “بَسْطَةً” kelimesinde beyān edildi, mürācaᶜat oluna.

- مَبْعُوثُونَ ومَبْعُوثِينَ [mebᶜūs̱ūne ve mebᶜūs̱īne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَالُوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا﴾[1022]
- وفي ﴿وَقَالُوا اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾[1023] مِنَ الْبَعْثِ

“بَعْثٌ” bu āyetlerle emsālinde “baᶜde’l-mevt hayāt” maᶜnāsınadır. Bu lafzın tahkīki Bābu’l-Bā’da “بَعَثْنَاهُمْ” kelimesinde mufassalen beyān olundu, mürācaᶜat edile.

- مَبْلَغُهُمْ [meblaġuhum]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ﴾[1024] أَيْ نِهَايَةُ عِلْمِهِمْ أَوْ مِقْدَارُ عِلْمِهِمْ أَوْ مُنْتَهَاهُمْ مِنَ الْعِلْمِ

“بُلُوغٌ”dan “mefᶜal”dir. Bābu’l-Bā’da “بَالِغَةٌ” kelimesinde beyān edildi, rāciᶜ ileyhā.

1019 “(Orada) serilmiş gösterişli yaygılar (vardır).” el-Gāşiye, 88/16.

1020 “O gün insanlar, her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır.” el-Kāriᶜa, 101/4.

1021 “Hayır, onun iki eli de açıktır dediler.” el-Māide, 5/64.

1022 “Dediler ki: “Biz bir yığın kemik, bir yığın ufantı olduğumuz zaman mı yeniden bir yaratılışla diriltilecekmişiz, biz mi?”” el-İsrāᵓ, 17/49; 98; el-Müᵓminūn 23/82; el-Vākıᶜa, 56/47.

1023 “Derler ki: “Hayat ancak dünya hayatımızdır. Artık biz bir daha diriltilecek de değiliz.”” el-Enᶜām, 6/29; el-Müᵓminūn, 23/37.

1024 “İşte onların ilimden ulaşabildikleri nokta!” en-Necm, 53/30.

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،ب"

- مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ [mubtelīkum bi-naharin]
- ﴿قَالَ إِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ﴾[1025] أَيْ مُخْتَبِرُكُمْ وَمُمْتَحِنُكُمْ وَمُجَرِّبُكُمْ بِشُرْبِهِ بِالنَّهْيِ عَنْهُ

Bābu'l-Bā'da "بلاء" kelimesinde tahkīki mürūr etti, oraya nazar oluna.

- مُبْلِسُونَ [mublisūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ﴾[1026] أَيْ يَائِسُونَ مُلْقُونَ بِأَيْدِيهِمْ

Yaʿnī "ümīdsiz kalıp ellerini bırakanlar" demek. "مُبْلِسٌ"in cemʿidir. "مُبْلِسٌ" hazīn ve nādim ve mütehayyir ve sākit yaʿnī şaşıp kalarak lisānı tutulmuş ve bir gūne diyeceği kalmamış kimselere denir. Aslen "بَلَسٌ" lafzından "ifʿāl"dir. "اَبْلَسَ يُبْلِسُ إِبْلَاسًا فَهُوَ مُبْلِسٌ" denir, yeʾs maʿnāsınadır: "أَبْلَسَ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ أَيْ يَئِسَ مِنْهُ" Neʿūzu billāhi mine'l-yeʾsi min rahmetihi. Şeytāna ıtlāk edilen "إِبْلِيسُ" lafzı da bundandır denildi ise de sahīh olan lafz-ı mezkūrun aʿcemī olmasıdır.

- مُبْصِرَةً [mubṣiraten]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً﴾[1027] أَيْ مُبْصَرًا بِهَا

Yaʿnī "mübsarāt, [251] kendisiyle görülen."

- وَفِي قَوْلِهِ سُبْحَانَهُ ﴿وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً﴾[1028] أَيْ آيَةً بَيِّنَةً

Yaʿnī "Kemāl-i kudretimize ʿalāmet-i zāhire olarak."

- وفي ﴿فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾[1029] أَيْ وَاضِحَةً مُبَيَّنَةً
- وفي ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا﴾[1030] أَيْ مُضِيئًا لِتَبْصُرُوا فِيهِ

Ve kıs ʿalā-hāzihi el-bevākīye.

- مُبَشِّرِينَ [mubeşşirīne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ﴾[1031] مِنَ الْبِشَارَةِ

Yaʿnī müjde demek olan "بِشَارَةٌ"ten müjdeleyiciler demektir. Lafz-ı mezbūrdan "ifʿāl"dir.

1025 "Şüphesiz Allah sizi bir ırmakla imtihan edecektir dedi." el-Bakara, 2/249.
1026 "Onları ansızın yakaladık da bir anda tüm ümitlerini kaybedip yıkıldılar." el-Enʿām, 6/44.
1027 "Gündüz alametini aydınlatıcı kıldık." el-İsrāʾ, 17/12.
1028 "(Nitekim) Semūd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik" el-İsrāʾ, 17/59.
1029 "Nitekim āyetlerimiz kendilerine gerçeği gösterecek biçimde gelince, "Bu apaçık bir sihirdir" dediler." en-Neml, 27/13.
1030 "O, içinde dinlenesiniz diye geceyi sizin için (karanlık); gündüzü ise aydınlık kılandır." Yūnus, 10/67.
1031 "Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi." el-Bakara, 2/213.

"بَشَّرَهُ تَبْشِيرًا فَهُوَ مُبَشِّرٌ وَذَاكَ مُبَشَّرٌ" denir. Bābu'l-Bā'da "بَشَرٌ" kelimesine mürācaᶜat buyurula.

- مُبَارَكًا [mubāraken]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ﴾[1032] أَيْ نَفَّاعًا لِلنَّاسِ

Yaᶜnī "Nās için kesīrü'n-nefᶜ kıldı" demek olur. Bābu'l-Bā'da "بَارَكَ" ve Tā'da "تَبَارَكَ" kelimelerine mürācaᶜat edile.

FASLU'L-MĪM MAᶜA'T-TĀʾİ'L-MUSENNĀTİ'L-FEVKIYYE: "م،ت"

- مَتَاعٌ [metāᶜun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾[1033] أَيِ الْمُتْعَةُ بِالْإِحْسَانِ وَقِيلَ الْمُرَادُ بِهِ نَفَقَةُ الْعِدَّةِ

"مَتَاعٌ" lafzı Ḳurʾān-ı kerīm'de ekser müştakkāt ve mutasarrafātıyla mevāziᶜ-i kesīrede istiᶜmāl olunmuştur. Lafz-ı mezkūr lügatte taᶜām ve bez ve libās ve esās-ı beyt yaᶜnī ev eşyāsı ve sāireden her bir intifāᶜ olunan şeyʾe ıtlāk olunur. Ve cemᶜi "أَمْتِعَةٌ" gelir, "tefᶜīl" bābından "مَتَّعَهُ يُمَتِّعُهُ" denir, "أَعْطَاهُ يُعْطِيهِ مَا يُتَمَتَّعُ بِهِ" demektir. Ve bu bābdan imhāl maᶜnāsına da gelir, zīrā "مَتَاعٌ" mümteddü'l-vakt olan intifāᶜ maᶜnāsına da gelir, ke-mā kāle taᶜālā: ﴿وَلَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ﴾[1034] أَيْ أَجَّلْتَهُمْ فِي الْكُفْرِ بِإِطَالَةِ الْعُمُرِ وَتَمْدِيدِ الْحَيَاةِ Ve "tefaᶜᶜul" ve "istifᶜāl" [252] bāblarından da maᶜnā-yı mezkūr ile intifāᶜ maᶜnāsına gelir: ﴿قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ﴾[1035] أَيْ إِنْتَفِعْ أَوْ عِشْ بِكُفْرِكَ بَقِيَّةَ عُمُرِكَ ve ﴿فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ﴾[1036] أَيْ تَمَتَّعُوا ve "مُتْعَةُ النِّكَاحِ وَالطَّلَاقِ وَالْحَجِّ" bundandır ve ﴿وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ﴾[1037] أَيْ طَعَامَهُمْ ﴿فَإِذَا اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾[1038] أَيِ اسْتَمْتَعَ

- مَتِينٌ [metīnun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ﴾[1039] أَيْ شَدِيدٌ لَا يُطَاقُ

1032 "Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı." Meryem, 19/31.

1033 "Boşanmış kadınların örfe göre geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır. Bu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir borçtur." el-Bakara, 2/241.

1034 "Fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda seni anmayı unuttular." el-Furkān, 25/18.

1035 "De ki: "Küfrünle az bir süre yaşayıp geçin! Şüphesiz sen cehennemliklerdensin."" ez-Zumer, 39/8.

1036 "Onlar paylarına düşenden faydalanmışlardı." et-Tevbe, 9/69.

1037 "Yüklerini açıp zahire bedellerinin kendilerine geri verildiğini gördüler." Yūsuf, 12/65.

1038 "Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser." el-Bakara, 2/196.

1039 "Ben onlara mühlet veririm. Şüphesiz benim tuzağım çetindir." el-Aᶜrāf, 7/183; el-Kalem, 68/45.

Yaʿnī “Benim ahz ve ʿıkābım şiddetli.” Türkçe katıdır, güç yetmez demek olur.

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ اللهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾[1040] أَيِ الشَّدِيدُ

Burada esmā-i hüsnādandır, nitekim esmāʾü’l-ahsāda “الْقَوِيُّ الْمَتِينُ” vāriddir. Lügatte kuvvet ve şiddet ve salābet maʿnālarına istiʿmāl olunur. “ظَرُفَ” bābından “مَتُنَ الشَّيْءُ مَتَانَةً فَهُوَ مَتِينٌ” denir. Ve feth-i mīm ve sükūn-ı tāʾ ile “مَتْنٌ” zemīnden yüksek ve sulb ve şedīd mahalle denir. Cemʿi kesr-i mīm’le “مِتَانٌ” gelir. Ve zahr yaʿnī arka sırt maʿnāsına da gelir. Bunda mīm’in ve tā’nın zammı ve vāv’la “مُتُونٌ” sūretinde cemʿlenir.

- مَتَابًا [metāben]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللهِ مَتَابًا﴾[1041] أَيْ تَوْبَةً

Burada masdar-ı mīmīdir. Ve ﴿قُلْ هُوَ رَبِّي لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ﴾[1042] اَيِ الرُّجُوعُ Kezā masdardır. Bu lafz Bābu’t-Tā’da “التَّوَّابُ” kelimesinde beyān edildi, mürācaʿat oluna.

- مَتْرَبَةٍ [metrabetin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ﴾[1043] أَيْ فَقْرٍ

Yaʿnī “fakrdan toprağa iltisāk etmiş miskin” demek olur. İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumā “هُوَ الْمَطْرُوحُ فِي التُّرَابِ لَا يَقِيهِ شَيْءٌ” buyurmuş, “مِسْكِينٌ”e sıfat vākiʿ olmuştur. Bizim taʿbīrimizce toprak üstünde kalmış, altta yok üstte yok demek olur. [253] “مَتْرَبَةٌ” toprak ve arz demek olan “تُرَابٌ” lafzından “mefʿalet”tir. “تَعِبَ” bābından “تَرِبَ الرَّجُلُ تَرَبًا فَهُوَ تَرِبٌ” denir. “اِفْتَقَرَ كَأَنَّهُ لَصِقَ بِالتُّرَابِ” demektir ki şiddet ve gāyet-i fakr u fākadan hākla berāber oldu demek murād olur. Ve “ifʿāl”den “أَتْرَبَ الرَّجُلُ” de böyledir, lākin bu bābdan istignāʾ yaʿnī gınāʾ ve servet sāhibi olmak maʿnāsına da istiʿmāl olunmakla azdāddan olur, bu sūrette “أَتْرَبَ الرَّجُلُ”, “إِسْتَغْنَى” demektir, gūyā ki “Toprak kadar māl sāhibi oldu” demeği ifāde eder.

MAZMŪMETU’L-MĪM: “مُ،ت”

- مُتَشَابِهًا [muteşābihen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اللهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ﴾[1044] أَيْ يَشْبَهُ بَعْضُهُ بَعْضًا فِي الْجَوْدَةِ وَالْحُسْنِ

1040 “Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir.” ez-Zāriyāt, 51/58.

1041 “Kim de tövbe eder ve salih amel işlerse işte o, Allah’a, tövbesi kabul edilmiş olarak döner.” el-Furkān, 25/71.

1042 “De ki: “O, benim Rabbimdir. O’ndan başka hiçbir ilāh yoktur. Ben yalnız O’na tevekkül ettim, dönüşüm de yalnız O’nadır.”” er-Raʿd, 13/30.

1043 “Yahut yerde sürünen bir yoksulu (doyurmaktır).” el-Beled, 90/16.

1044 “Allah sözün en güzelini; āyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir.” ez-Zumer, 39/23.

Yaʿnī "Ciyādet ve güzellikte baʿzı āyātı baʿzına benzer." Ve birbirini musaddik ve müʾeyyid ve yekdīgerle ihtilāf ve biri digerini nākız değil demek olur; "شِبْهٌ"dendir. Ve "شِبْهٌ" ve "شَبَهٌ" ve "شَبِيهٌ" min-ciheti'l-keyfiyye mümāselettir, yaʿnī bir şeyʾ bir şeyʾe benzemek ve birbirinin dengi ve eşi olmaktır. Bu müşābehet ʿaynen olur, maʿnen olur, yaʿnī cismen ve resmen ve sūreten veyāhūd sıfaten ve hāssiyyeten bir cāmiʿa ile olur. "Tefāʿul"den "تَشَابَهَ يَتَشَابَهُ تَشَابُهًا فَهُوَ مُتَشَابِهٌ" denir, ancak ﴿مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ﴾[1045] kavl-i kerīminde "مُتَشَابِهَاتٌ" mezkūr "شِبْهٌ"den olmayıp "شُبْهَةٌ"dendir. "شُبْهَةٌ" fart-ı müşābehet sebebiyle meselā şeyʾeynden biri āhardan temeyyüz etmemekten insāna ʿārız olan tereddüdden mütehassıl hālet-i [254] kalbiyyedir, bināʾen ʿaleyh bu āyette "مُتَشَابِهَاتٌ", "مُحْكَمَاتٌ"ın zıddıdır. "مُحْكَمَاتٌ" vāzıhü'd-delāle olan āyāttır ki bunlar "أُمُّ الْكِتَابِ"dır. Ahkāmda muʿtemedün ʿaleyh olup teʾvīl ve tevcīhe muhtāc değildir. "مُتَشَابِهَاتٌ" evāil-i baʿzı suver-i şerīfede olup bizce maʿnāsı maʿlūm olmayan hurūf ve elfāz ile zāhirinden asl-ı murād-ı mütekellim münfehim olmayıp kendinde tevakkuf veyā teʾvīle ihtiyāc hāsıl olan āyāt-ı kerimedir, ﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾[1046] ve emsāli āyāt gibi. Ve ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ﴾[1047] kavl-i kerīmindeki "تَشَابَهَ" de bundandır.

- الْمُتَرَدِّيَةُ [el-muteraddiyetu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ﴾[1048] أَيِ السَّاقِطُ مِنْ عُلْوٍ إِلَى سُفْلٍ فَمَاتَتْ

Murād ekli helāl hayvānāttan olarak dağ ve duvar ve emsāli mürtefiʿ bir mahalden düşüp tezkiyeden evvel ölen hayvāndır, kuyuya düşen de bunda dāhildir. Bu kelime helāk maʿnāsına olan "رَدًى"dan ve "tefaʿʿul" bābından ism-i fāʿildir: "تَرَدَّى تَرَدِّيًا فَهُوَ مُتَرَدِّي وَهِيَ مُتَرَدِّيَةٌ" denir. Bu lafza dāir tahkīkāt Bābu'l-Hemze'de "أَرْدَاكُمْ" ve Bābu't-Tā'da "تَرْدَى" ve "تَرَدَّى" kelimelerinde beyān olundu, mürācaʿat oluna.

1045 "Onun (Kur'an'ın) bazı āyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir." Āl-i ʿİmrān, 3/7.

1046 "Rahmān, Arş'a kurulmuştur." Tā Hā, 20/5.

1047 "Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih āyetlerinin ardına düşerler." Āl-i ʿİmrān, 3/7.

1048 "Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı." el-Māide, 5/3.

- مُتَجَانِفٍ [mutecānifin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾[1049] أَيْ غَيْرَ مُتَمَايِلٍ لِإِثْمٍ

Yaʿnī “Günāha meyl edici olmayarak” demek olur. Haktan meyl ve ʿudūl maʿnāsına olan “جَنَفٌ”dendir. Bābu’l-Cīm’de “جَنَفًا” kelimesinde mufassalen mezkūrdur, mürācaʿat buyurula.

- مُتَبَّرٌ [mutebberun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ هٰٓؤُلَاءِ مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فِيهِ﴾[1050] أَيْ مُهْلَكٌ بِمَعْنَى [255] هَالِكٍ مَا هُمْ فِيهِ اَوْ مُكَسَّرٌ مُدَمَّرٌ

Bu kelime helāk maʿnāsına olan “تَبَار” lafzından “tefʿīl”dir. Bābu’t-Tā’da “تَبَّرْنَا” kelimesine mürācaʿat buyurula.

- مُتَحَرِّفًا [muteḥarrifen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ﴾[1051] أَيْ مَائِلًا لِقِتَالٍ

Murād “düşmana firār gösterip tekrār hamleye māil olarak” demek olur ki hiyel ve hudaʿ-ı harbiyyeden bir harekettir. Bu kelime taraf maʿnāsına olan “حَرْفٌ”den “tefaʿʿul”dür: “تَحَرَّفَ تَحَرُّفًا فَهُوَ مُتَحَرِّفٌ” denir, meyl etmek ve bertaraf olmak maʿnāsınadır. Ve “infiʿāl”-den “اِنْحِرَافٌ” ve “iftiʿāl”den “إِحْتِرَافٌ” sanʿat maʿnāsına gelir ki kesrle “حِرْفَةٌ” bundan ismdir. Tefsīr-i āyette bu da nazar-ı iʿtibāre alınır, bu sūrette “إِلَّا مُتَصَنِّعًا لِقِتَالٍ” denir. Vallāhu aʿlemu.

- مُتَحَيِّزًا [muteḥayyizen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ﴾[1052] أَيْ مُنْضَمًّا وَصَائِرًا إِلَى جَمَاعَةٍ

Yaʿnī “Dīger bir cemāʿat-i mücāhidīne yaʿnī kıtʿa-i ʿaskeriyyeye inzimām edici ve iltihāk kasdıyla onlara gidici olarak” demek olur. Cemʿ ve zamm maʿnāsına olan “حَوْزٌ”dan “tefaʿʿul”dür. “تَحَيَّزَ تَحَيُّزًا فَهُوَ مُتَحَيِّزٌ” denir, inzimām ve ictimāʿ maʿnāsınadır. Ve mekān tutmak maʿnāsına da gelir ki temekkündür. Ve yā-i müşeddede ile “حَيِّزٌ” mekāndır.

1049 “Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” el-Māide, 5/3.

1050 “Şüphesiz bunların (din diye) içinde bulundukları şey yok olmaya mahkumdur.” el-Aʿrāf, 7/139.

1051 “Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç-böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah’ın gazabına uğramış olur.” el-Enfāl, 8/16.

1052 “Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah’ın gazabına uğramış olur.” el-Enfāl, 8/16.

- مُتَّكَأً [muttekiᵓen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً﴾[1053] أَيْ نُمْرُقًا يُتَّكَأُ عَلَيْهَا

Yaᶜnī "yastık" ki balīndir, üzerine dayanılır. Ve "مَجْلِسًا مُتَّكَأً فِيهِ" ile de tefsīr edilir. Ve "طَعَامًا" ile de tefsīr edilmiştir. Ve "مُتَّكَأٌ", "أُتْرُجٌ" demektir de denildi ki bizim turunc dediğimiz meyvedir. Ve [256] zümāverddir de denildi ki et ile yumurtadan müstahzar bir taᶜāmdır. *Terceme-i Ḳāmūs*'ta ᶜĀṣım Efendi merhūm kadın budu ve kadı köftesi olduğunu yazmış. Bu kelime aslen iᶜtimād ve dayanmak maᶜnāsına olan "تَكِيَّةٌ"den "if-tiᶜāl"dir: "اِتَّكَأَ إِتِّكَاءً فَهُوَ مُتَّكِئٌ وَذَاكَ مُتَّكَأٌ" denir. Ve "مُتَّكَأٌ" ism-i mekān da olur. "تَكِيَّةٌ" lafzında tāᵓ vāv'dan maklūbdur, aslı "وَكِيءَ"dir. Bābu'l-Hemze'de "أَتَوَكَّأُ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- مُتَّكِئُونَ ومُتَّكِئِينَ [muttekiᵓūne ve muttekiᵓīne]

- ﴿هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِئُونَ﴾[1054]

- و﴿يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ﴾[1055]

- فِي جَمِيعِ الْقُرْآنِ مِنَ الْإِتِّكَاءِ

"Dayanmak ve yaslanmak" maᶜāsınadır. Mā-kabline ircāᶜ-ı nazar oluna.

- الْمُتَوَسِّمِينَ [el-mutevessimīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ﴾[1056] أَيِ الْمُتَفَرِّسِينَ

Bir kimsede "مِيسَمٌ" yaᶜnī sime ve ᶜalāmet-i hayr görüldükte "تَوَسَّمْتُ فِيهِ الْخَيْرَ" denir. Dāg ve damga ve ᶜalāmet ve eser maᶜnāsına olan "وَسْمٌ"den "tefaᶜᶜul"dür, "تَفَرُّسٌ" maᶜnāsına istiᶜmāl olunur.

- مُتْرَفُوهَا[1057] ومُتْرَفِيهَا[1058] ومُتْرَفِيهِمْ[1059] ومُتْرَفِينَ[1060] [mutrafūhā ve mutrafīne]

Bu kelimāt aslen niᶜmet ve huzūr ve refāhiyyet maᶜnāsına olan "غُرْفَةٌ" vezninde "تُرْفَةٌ" lafzındandır. Maᶜnā-yı mezkūrda "ifᶜāl" ve "tefᶜīl" ve "tefaᶜᶜul" ve "istifᶜāl" bāblarından suver-i muhtelifede istiᶜmāl olunur. "İfᶜāl"den sīga-i mefᶜūl ile "مُتْرَفٌ" başıboş hayvān

1053 "(Ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı." Yūsuf, 12/31.
1054 "Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmaktadırlar." Yāsīn, 36/56.
1055 "İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir." el-Kehf, 18/31
1056 "Şüphesiz bunda düşünüp görebilen kimseler için ibretler vardır." el-Hicr, 15/75.
1057 Sebeᵓ, 34/34; ez-Zuhruf, 43/23.
1058 el-İsrāᵓ, 17/16.
1059 el-Müᵓminūn, 23/64.
1060 el-Vākıᶜa, 56/45.

gibi kendi hāline terk olunmuş bī-pervā kimseye denir ki hüsn ve kubh ve hayr ve şerr demeyip her dilediğini yapar, cebbār ve müstevlī ve tenaᶜᶜum ve terefffühüne māniᶜ bulunmayan azgındır. Bināᵓen ᶜalā-hāzā kelimāt-ı mezbūre gayr-ı tāᶜatullāhta niᶜmet-i dünyā ile mütenaᶜᶜim kimselerle [257] tefsīr olunmuştur ki ahvāl-i mezkūre mūcib-i helākları olur. Bābu'l-Hemze'de "أَتْرَفْنَاهُمْ" ve "أُتْرِفُوا" kelimelerine mürācaᶜat oluna.

- مُتَبَرِّجَاتٍ [muteberricātin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ﴾[1061] أَيْ مُظْهِرَاتٍ مَحَاسِنِهِنَّ

Yaᶜnī "izhārı cāiz ve lāyık olmayan güzelliklerini izhār ve teşhīr edici" demektir. "بُرْجٌ" lafzından meᵓhūz "tefaᶜᶜul"den ism-i fāᶜil cemiᶜ müᵓennestir. Bābu'l-Bā'da "بُرُوجٌ" ve Tā'da "تَبَرَّجْنَ" kelimelerine mürācaᶜat oluna. Istılāh-ı şerᶜde "تَبَرُّجٌ" nisāᵓ tāifesinin ricālin nazar-ı dikkatini cālib ve meyl ve iştihāsını mūcib her bir hāl ve hareketlerine denir. Celī ve hafī sarāhaten ve işāreten māddeten ve maᶜnen her ne keyfiyyetle olursa olsun mürtekibi olan kadın "مُتَبَرِّجٌ"dir. ᶜItriyyāt sürünüp de dışarı çıkan dahi bunda dāhildir, belki eşedd ü eşnaᶜ-i teberrücdür, zīrā hadīs-i nebevīde fuhş ile tasrīh vardır. Hālet-i mezkūre ᶜuyūb-ı nisāᵓdandır, ᶜaklen ve ᶜörfen ve ᶜādeten hayvānāttan gayrıda çirkīndir ve nisāᵓ için zillettir, çünkü keyfe-mā kāne ᶜarz-ı nefstir ve ᶜiffetle mümteniᶜü'l-ictimāᶜdır. Hālāt-ı mezkūrenin vücuduyla berāber bir kadın için ᶜiffet ve ᶜismet iddiᶜāsı gülünçtür. Hasbünellāhu ve niᶜme'l-vekīl.

- مُتَشَاكِسُونَ [muteşākisūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا﴾[1062] عُسُرُو الْأَخْلَاقِ

Yaᶜnī "çetin ve yaramaz huylu" demektir ki tünd ve haşīn kimselerdir. Ve "مُتَنَازِعُونَ سَيِّئَةُ أَخْلَاقُهُمْ" ᶜibāretiyle de müfesserdir, "شَكْسٌ"dendir. "سَلِمَ" bābından "شَكِسَ الرَّجُلُ شَكَاسَةً فَهُوَ شَكِسٌ" denir, kötü ve titiz ve çetin hūylu ve nāsla geçiniksiz ve hakkına rāzı olmazlık maᶜnāsınadır. "مُتَشَاكِسٌ" [258], "tefāᶜul"den ism-i fāᶜildir. Ve "شَكَاسَةٌ" bundan ism de olur.

FASLU'L-MĪM MAᶜA'S-S̱Āᵓİ'L-MUSELLESE: "مَ،ث"

- مَثُوبَةٌ [mes̱ūbetun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾[1063] أَيْ ثَوَابٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ

1061 "Zinetlerini göstermeksizin" en-Nūr, 24/60.
1062 "Allah, birbiriyle çekişen ortak sahipleri bulunan bir (köle) adam ile, yalnızca bir kişiye ait olan bir (köle) adamı örnek verdi. Bu iki adamın durumu hiç bir olur mu?" ez-Zumer, 39/29.
1063 "Eğer onlar iman edip Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazana-

خَيْرٌ

Yaʿnī "Cenāb-ı Hakk'tan cezā-yı ʿamel" demektir. "ثَـوَابٌ" ve "مَثُوبَـةٌ" cezā-yı ʿameldir, hayrda ve şerrde istiʿmāl edilir, nitekim bu āyette hayrda istiʿmāl olunmuş. Şerrde istiʿmāline ﴿قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ﴾[1064] kavl-i kerīmi şāhiddir. Bābu'l-Hemze'de "أَثَابَهُمْ" ve S̱ā-i Müsellese'de "ثَوَاب" kelimelerine de mürācaʿat oluna.

- مَثَابَةً [mes̱ābeten]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا﴾[1065] أَيْ مَرْجِعًا لَهُمْ

Yaʿnī "mahall-i rücūʿ" ki her sene hacc ve ʿumrelerinde ona rücūʿ ederler. Rücūʿ maʿnāsına olan "ثَوْبٌ"den mekān-ı rücūʿ demektir. "قَالَ" bābından "ثَابَ يَثُوبُ ثَوْبًا وَثُؤُوبًا وَثَوَبَانًا" denir, rücūʿ maʿnāsınadır. Ve ʿalā-kavlin hālet-i ūlāya rücūʿ maʿnāsınadır ki Bābu'l-Hemze'de "أَثَابَهُمْ" kelimesinde zikr olundu, oraya mürācaʿat oluna. Ve bu āyette "مَكَانًا يُكْتَبُ فِيهِ الثَّوَابُ" ʿibaretiyle de tefsīr olunmuştur ki cezā-i ʿamel yazılan mekān, mahal demek olur.

- مَثْبُورًا [mes̱būran]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا﴾[1066] أَيْ نَاقِصَ الْعَقْلِ

Helāk maʿnāsına olan "ثُبُورٌ"dandır. Tahkīki mufassalen Bābu's-S̱ā'da "ثُبُورًا" kelimesindedir, mürācaʿat oluna.

- مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ [mes̱nā ve s̱ulās̱e ve rubāʿa]
- ﴿مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ﴾[1067]

İkişer ikişer ve üçer üçer ve dörder dörder demektir. Esmā-i aʿdād-ı mezkūre meʾhūz gayr-ı munsarıf kelimelerdir. [259]

- مَثْوَاهُ [mes̱vāhu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَكْرِمِي مَثْوَاهُ﴾[1068] أَيْ مَقَامَهُ عِنْدَنَا وَمَنْزِلَهُ

Bu kelime maʿa'l-istikrār ikāmet maʿnāsına olan feth-i s̱āʾ ve meddle "ثَـوَاءٌ"dan ism-i mekāndır ki durup eğlenecek yerdir. "رَمَى" bābından "ثَوَى بِالْمَكَانِ وَفِي الْمَكَانِ يَثْوِي ثَوَاءً فَهُوَ ثَاوٍ" denir. Ve "مَثْـوَى" makām ve menzil ve ikāme maʿnālarına ism de olur. Müteʿaddī ve lā-

---

cakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı." el-Bakara, 2/103.

1064 "De ki: "Allah katında cezası bundan daha kötü olanları size haber vereyim mi?"" el-Māide, 5/60.

1065 "Hani, biz Kābe'yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık." el-Bakara, 2/125.

1066 "Ey Firavun, ben de seni kesinlikle helak olmuş bir kişi olarak görüyorum" (demişti)." el-İsrāʾ, 17/102.

1067 "İkişer, üçer, dörder olmak üzere" en-Nisāʾ, 4/3; Fātır, 35/1.

1068 "Ona iyi bak." Yūsuf, 12/21.

zım olur. Bābu's-S̱ā'ʾda "ثَاوِيًا" kelimesine mürācaʿat oluna. Ve ﴿وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ﴾[1069] kavl-i celīlinde de "مَنْزِلٌ لَهُمْ" demektir.

• الْمَثُلَاتُ [el-mes̱ulātu]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ﴾[1070] أَيِ الْعُقُوبَاتُ

"مَثُلَةٌ"nin cemʿidir. Bāb-ı evvel ve sānīden "مَثَلَ الْقَتِيلَ مَثْلًا" denir, ʿukūbeten katīlin burun, kulak, dudaklarını kesmek maʿnāsınadır. Ve "tefʿīl"den teşdīdle "مَثَّلَ الْقَتِيلَ تَمْثِيلًا" maʿnā-yı mezkūrda mübālaga ifāde eder. "غُرْفَةٌ" vezninde "مُثْلَةٌ" bundan ismdir. Feth-i mīm ve zamm-ı s̱āʾ ve feth-i lām'la "مَثُلَةٌ" mutlak ʿukūbet maʿnāsınadır.

• مَثَلُهُمْ [mes̱eluhum]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا﴾[1071] أَيْ صِفَتُهُمْ

Bu kelime kesr ve sükūnla "مِثْلٌ"dendir. Lafz-ı mezkūr üç vechle müstaʿmeldir: 1) Şebīh ve dengdaş ve bir şeyʾin eşi. 2) Şeyʾin nefsi zātı 3) Kelāmda zāide olarak istiʿmālidir. ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾[1072] gibi maʿnā-yı evvelden ahzle fethateynle "مَثَلٌ" vasf ve sıfat maʿnālarına istiʿmāl olunmuş. Bābu't-Tā'da "تَمَثَّلَ" kelimesine mürācaʿat oluna.

• مَثَانِيَ [mes̱āniye]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿اللّٰهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ﴾[1073]

• و﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ﴾[1074]

Bu kelimenin tefsīr ve tahkīkinde beyne'l-müfessirīn akvāl-i kesīre [260] vardır: Evvelā kelimenin aslında, sāniyen tefsīrinde hayli söz söylenmiştir, şöyle ki bunun aslı "تَثْنِيَةٌ"dir denildi. "تَثْنِيَةٌ" tekrīr etmek ve bir şeyʾi katlamaktır. "مَثَانِي" maʿnā-yı mezkūrdan "مُثَنَّاةٌ" cemʿdir, ʿāmme-i Ḳurʾān-ı kerīm'e ve ʿalā-kavlin baʿzı suver-i şerīfeye ve hāssaten sūre-i Fātiha-i şerifeye denir. Kavl-i ahīr Hazret-i ʿÖmer ve İbn ʿAbbās ve İbn Mesʿūd ve Ebū Hureyre ve gayruhum rıdvānullāhi ʿaleyhim ecmeʿīn hazerātının kavlidir ki bunu "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ أُمُّ الْقُرْآنِ" ve "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ ا لَّذِي أُوتِيتُهُ"[1075] "وَأُمُّ الْكِتَابِ وَالسَّبْعُ الْمَثَانِي"[1076] hadīs-i şerīfleri teʾyīd eder. ʿĀmme-i Ḳurʾān-ı kerīm'e "مَثَانِي" denmesi de vücūh üzerinedir. Ez-cümle elfāz ve kırāʾat ve āyāt ve kasas ve evāmir

1069 "Onların kalacakları yer ateştir." Muhammed, 47/12; Fussilet, 41/24.
1070 "Oysa onlardan önce ibret alınacak birçok azap gelip geçmiştir." er-Raʿd, 13/6.
1071 "Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer:" el-Bakara, 2/17.
1072 "Onun benzeri hiçbir şey yoktur." eş-Şūrā, 42/11.
1073 "Allah sözün en güzelini; āyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir." ez-Zumer, 39/23.
1074 "Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi āyeti ve büyük Kur'an'ı verdik." el-Hicr, 15/87.
1075 Buhārī, Tefsīru'l-Kurʾān, 1, no:4474; Nesāʾī, İftitāh, 26, no:913.
1076 Dārimī, Fezāilu'l-Kurʾān, 12, no:3417; Ebū Dāvūd, Salāt, 8, no:1457.

ve nevāhī ve mevāᶜizinde vākiᶜ tekrīrdir yāhūd emrle nehy ve vaᶜdle vaᶜīd ve helāl ile harām ve nāsihle mensūh ve muhkemle müteşābih ve inzārla tebşīr ve tergīble terhīb gibi mesānīyi yaᶜnī çift şeyᵓleri ihtivā etmesidir. Ve baᶜzı suver-i şerīfeye tahsīsi suver-i Ḳurᵓāniyyenin "طُوَالٌ" ve "مِئِين" ve "مُفَصَّلٌ" gibi tasnīfi iᶜtibāriyledir ki mufassalātta görülebilir. Ve Fātiha-i şerīfeye "سَبْعُ الْمَثَانِي" tesmiyesi yedi āyet olması ve namāzda her rekᶜatte okunmakla tekrīri ve sāir baᶜzı iᶜtibārāt iledir. Ve asl "مَثَانِي" mehāmid ve mehāsini yād ile öğmek maᶜnāsına olan fethle "ثَنَاء" ve kesr-i hemze ile "إِثْنَاء" olduğu da söylendi. Bu sūrette yā senāᵓ ve mehāmid-i ilāhiyyeyi iştimāli yāhūd Ḳurᵓān bi'z-zāt ve her hālde ilā-āhiri'd-dehr ᶜukūl-i selīme ve nüfūs-ı zekiyye ᶜindinde mahall-i senā vü mehāmid bulunması iᶜtibāriyledir. Bu kelime hakkındaki mebāhis bu muhtasara sığamayacağından bir nebzecik beyānla mufassalāta mürācaᶜat tavsiye edildi. [261]

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،ث"

- الْمُثْلَى [el-mus̱lā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالُوا اِنْ هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَى﴾[1077] تَأْنِيثُ الْأَمْثَلِ

"أَمْثَلُ" lafzı "اَفْضَلُ" maᶜnāsınadır, bināᵓen ᶜaleyh "الْمُثْلَى", "اَلْفُضْلَى" demektir. Maᶜnā zāhir "طَرِيقَةٌ" burada dīn ve mezheb ve sünnet maᶜnāsınadır. Bābu'l-Hemze'de "أَمْثَلُهُمْ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- مُثْقَلَةٌ [musḳaletun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى﴾[1078] أَيْ نَفْسٌ أَثْقَلَتْهَا الْأَوْزَارُ

Yaᶜnī zünūb yükleri kendiye ağırlık veren bir nefs demektir. "مُثْقَلَةٌ", "خِفَّةٌ"'in zıddı olan "ثِقْلَةٌ"'ten "ifᶜāl"'dir: "أَثْقَلَهُ إِثْقَالًا فَهُوَ مُثْقَلٌ وَذَاكَ مُثْقَلٌ وَتِلْكَ مُثْقَلَةٌ" denir. Ve istiskāl etmek yüksünmek maᶜnāsına da gelir: ﴿اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ﴾[1079] أَيْ مُحَمَّلُونَ الثِّقَلَ أَوْ يَسْتَثْقِلُونَ الْغُرْمَ Bābu's-S̱ā'da "ثَقُلَتْ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

1077 "Şöyle dediler: "Şüphesiz bu ikisi, sihirleri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak ve en üstün olan dininizi ortadan kaldırmak isteyen birer sihirbazdırlar."" Tā Hā, 20/63.

1078 "Günah yükü ağır olan kimse, (bir başkasını), günahını yüklenmeye çağırırsa, ondan hiçbir şey yüklenilmez, çağırdığı kimse yakını da olsa." Fātır, 35/18.

1079 "Yoksa sen onlardan (tebliğ görevine karşılık) bir ücret istiyorsun da onlar, borçtan ağır bir yük altında mı kalmışlardır?" et-Tūr, 52/40; el-Kalem, 68/46.

MEKSŪRETU'L-MĪM: "م،ث"

- مِثْقَالَ ذَرَّةٍ [miṡḳāle ẕerratin]
- ﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾[1080] أَيْ زِنَةَ نَمْلَةٍ صَغِيرَةٍ

"ذَرَّةٌ" en küçük bir nevᶜ karıncadır. Ānifü'l-beyān "ثِقْلَةٌ"ten "mifᶜāl"dir ki bir şeyᵓin ağırlığının bir mislidir.

- مِثْلِهِ [miṡlihī]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾[1081] أَيْ كَذَاتِهِ وَقِيلَ كَصِفَاتِهِ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا لَيْسَ لَهُ نَظِيرٌ وَقِيلَ الْكَافُ زَائِدَةٌ وَالْمَعْنَى لَيْسَ مِثْلُهُ شَيْءٌ

Bu faslda "مَثَلُهُمْ" ve Bābu't-Tā'da "تَمَثُّلَ" kelimelerine mürācaᶜat oluna.

FASLU'L-MĪM MAᶜA'L-CĪM: "م،ج"

- مَجِيدٌ [mecīdun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ﴾[1082] أَيْ شَرِيفٌ رَفِيعٌ كَرِيمٌ

Yaᶜnī sāhib-i şeref ve rifᶜat ve kerem ve şeref ve rifᶜat ve keremi her bir şeref ve rifᶜat [262] ve kerem üzerine zāid ve fāik demektir. Ve şeref ve rifᶜat ve keremi zātī demek de olur. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "اَلْمَجْدُ السَّعَةُ فِي الْكَرَمِ وَالْجَلَالِ" ᶜibāretiyle taᶜrīf etmiş. "مَجْدٌ" aslen seᶜat ve iksār ve ziyāde maᶜnāsınadır, nitekim "أَمْجِدِ النَّاقَةَ عَلَفًا" denir. "أَكْثِرْ" ve "زِدْ" demektir. Bāb-ı evvelden "مَجَدَ يَمْجُدُ مَجْدًا وَمَجَادَةً فَهُوَ مَجِيدٌ" denir. Ve Ḳurᵓān'a vasf olduğu mutazammın olduğu mekārim ü mahāsin-i dünyeviyye vü uhreviyyenin kesret ve vüsᶜati iᶜtibāriyledir. Ve "اَلْمَجِيدُ" esmā-i hüsnā-i ilāhiyyedendir. Ḳāle taᶜālā şānuhu: ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ﴾[1083] ve ﴿إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ﴾[1084] ey: "الشَّرِيفُ أَوْ شَرِيفٌ مَعَ جَمَالِ الْأَفْعَالِ وَكَمَالِ الصِّفَاتِ وَعَظِيمِ الشَّانِ وَالْمُنْفَرِدُ فِي كَثْرَةِ الْخَيْرَاتِ وَجَزَالَةِ النَّوَالِ وَالْإِحْسَانِ" demektir, şöyle ki sıfāt-ı mezkūrede ona şerīk ve nazīr hattā mütekārib bir şeyᵓ tasavvur olunamaz.

- مَجْذُوذٍ [mecẕūẕin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ﴾[1085] أَيْ غَيْرَ مَقْطُوعٍ

Yaᶜnī "munkatıᶜ olmayan" demektir. "قَتَلَ" bābından "جَذَذْتُ الشَّيْءَ جَذًّا فَهُوَ مَجْذُوذٌ" denir, "Kestim" demektir. Ve kesr yaᶜnī kırmak maᶜnāsına da gelir ki bir şeyᵓi kırık kırık ve

1080 "Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez." en-Nisāᵓ, 4/40.
1081 "Onun benzeri hiçbir şey yoktur." eş-Şūrā, 42/11.
1082 "Hayır o (yalanlamakta oldukları kitap) şanı yüce bir Kur'an'dır." el-Burūc, 85/21.
1083 "Arş'ın sahibidir, şanı yüce olandır." el-Burūc, 85/15.
1084 "Şüphesiz O övülmeye layıktır, şanı yücedir." Hūd, 11/73.
1085 "Bu onlara ardı kesilmez bir lütuf olarak verilmiştir." Hūd, 11/108.

rīze rīze etmektir. Mezkūr kırıntılara zammla “جُذَاذٌ” denir, cīm’in kesriyle de lügattır. Bābu’l-Cīm’de “جُذَاذًا” kelimesine ircāᶜ-ı nazar buyurula.

- مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ [mecmaᶜa’l-baḥrayni]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ لَا اَبْرَحُ حَتّٰى اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِيَ حُقُبًا﴾[1086] أَيِ الْعَذْبِ وَالْمِلْحِ

“Tatlı ve tuzlu denizlerin birleştiği mahal” demek olur. Bunda ᶜinde’l-müfessirīn akvāl vardır, şöyle ki “بَحْرَيْنِ” bahr-i Fāris ve bahr-i Rūm’dur denildi. Ve bahr-i Maşrık ve bahr-i Magrib’dir de denildi. Ve mahalli hakkında [263] Ṭanca’dadır ve İfrīḳiyye’dedir de denildi. Ve “بَحْرَيْنِ”den murād Mūsā ve Ḫıḍr ᶜaleyhime’s-selāmdırlar ki biri bahr-i ᶜilm-i zāhir, biri [bahr-i] ᶜilm-i bātındır da denildi. Ve bu kavl garīb ᶜadd olundu.

Tenbīh: Bu bābda söylenilen sözlerin evlā ve aᶜdel olanı *Tefsīr-i Kebīr*’de īrād edilenidir. Onda deniliyor ki nazm-ı kerīmde lafzen “بَحْرَيْنِ”in taᶜyīnine delālet eder bir şeyᵓ yoktur. Eğerçi bir haber-i sahīh ile bir şeyᵓ tahakkuk ederse ona iᶜtimād olunur, yoksa bundan sükūt etmek evlādır. İşte en doğrusu da budur. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi bihi.

- مَجْرَاهَا [mecrāhā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٰيهَا وَمُرْسٰيهَا اِنَّ رَبّ۪ي لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ﴾[1087]

“مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا” kelimeleri mīm’lerin fethi ve zammıyla ve vāv-ı ūlānın fethi ve sāniyenin zammıyla ve mīm’lerin zammıyla ism-i fāᶜil bünyesiyle de kırāᵓat olunmuştur. Ūlā “جَرْيٌ”den ve sāniye “رَسْوٌ”den masdar-ı mīmī ve ism-i zamān ve ism-i mekān da iᶜtibār olunmuştur. Masdar iᶜtibār edenler “بِسْمِ اللهِ إِجْرَاؤُهَا وَإِقْرَارُهَا” ile, ism-i zamān iᶜtibār edenler “وَقْتَ جَرْيِهَا وَقَرَارِهَا” ve mekān iᶜtibār edenler “مَكَانَ جَرْيِهَا وَقَرَارِهَا” ile tefsīr etmişler. Ve ism-i fāᶜil bünyesiyle “الله” kelime-i celīlesine sıfat olur veyāhūd “بِسْمِ اللهِ هُوَ مُجْرِيهَا وَمُرْسِيهَا” takdīrinde olarak mübtedā-i mahzūfa haber olurlar. Ve İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan “بِسْمِ اللهِ حَيْثُ تَجْرِي وَحَيْثُ تُحْبَسُ” ve “الله مُجْرِيهَا حَيْثُ شَاءَ وَمُرْسِيهَا حَيْثُ شَاءَ” ᶜibāretleri de mervīdir. Bu lafzlara dāir tahkīkāt Bābu’l-Cīm’de “اَلْجَوَارِي” ve Bābu’r-Rā’da “الرَّاسِيَات” kelimelerinde görülür. [264]

MAZMŪMETU’L-MĪM: “مُ،ج”

- الْمُجْرِمِينَ [el-mucrimīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَوْ تَرٰى اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا اَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا

1086 “Hani Mūsā beraberindeki gence şöyle demişti: “İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim.”” el-Kehf, 18/60.

1087 “(Nūh), “Binin ona. Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” dedi.” Hūd, 11/41.

اِنَّا مُوقِنُونَ﴾[1088] أَي الْمُذْنِبِينَ

Bu kelime ve mutasarrafātı her mahalde "ذَنْبٌ" maʿnāsınadır ki günāh ve suç demektir. Tahkīki Bābu'l-Hemze'de "إِجْرَامِي" kelimesinde beyān olundu, mürācaʿat oluna.

FASLU'L-MĪM MAʿA'L-ḤĀʾİ'L-MUHMELE: "م،ح"

- مَحِلَّهُ [maḥillehū]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ﴾[1089] أَيْ مَنْحَرَهُ

Yaʿnī "mahall-i nahrına, boğazlanacağı mahalle, kesileceği yere" demek olur. Bu kelime nüzūl maʿnāsına olan "حُلُولٌ"den "مَجْلِسٌ" vezninde ism-i mekāndır. "قَعَدَ" bābından "حَلَّ بِالْمَكَانِ يَحُلُّ حُلُولًا فَهُوَ حَالٌّ" denir, "نَزَلَ" demektir. Hemze ile taʿaddī eder: ﴿الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ﴾[1090] أَيْ أَنْزَلْنَا دَارَ الْإِقَامَةِ Ve "حُلُولٌ" dahi aslen düğüm çözmek ve açmak maʿnāsına "حَلٌّ"den müştaktır. Lafz-ı mezkūr müştakkātı maʿānī-i kesīrde istiʿmāl edilir.

- الْمَحِيضِ [el-maḥīḍi]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ﴾[1091] أَي الْحَيْضِ

"مَحِيضٌ" ve "حَيْضٌ" maʿnāca birdir, ikisi de masdarlardır. "بَاعَ" bābından "حَاضَتِ الْمَرْأَةُ تَحِيضُ حَيْضًا وَمَحِيضًا فَهِيَ حَائِضٌ وَحَائِضَةٌ" denir. Ve "مَحِيضٌ" masdar olduğu gibi ism-i zamān ve mekān olarak "وَقْتَ حَيْضٍ" ve "مَوْضِعَ حَيْضٍ" maʿnālarına da gelir. "حَيْضٌ" her ayda kadınlara ʿārız olan bir hālettir ki vakt-i mahsūsta vasf-ı mahsūs üzere rahimden kan hurūcudur. Kütüb-i fıkhiyyeye nazar oluna.

- مَحِيصًا [maḥīṣan]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أُولٰئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا﴾[1092] أَيْ مَعْدَلًا وَمَهْرَبًا وَمَفَرًّا وَمَحِيدًا

Yaʿnī "Ondan sakınıp da ʿudūl edilecek ve sapılıp da kurtulacak [265] yer bulamazlar ve kaçacak yer bulamazlar" demektir. "بَاعَ" bābından "حَاصَ يَحِيصُ حَيْصًا" denir, "مَالَ" ve "عَدَلَ" ve "فَرَّ" maʿnālarına gelir. Ve "مَا عَنْهُ مَحِيصٌ" kavli "Ondan meyl ve ʿudūl ile kaçıp kurtulmak yāhūd kurtulacak mahal yoktur" demektir. ﴿وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ﴾[1093] kavl-i kerīmiyle emsālinde hep böyledir. "مَحْصٌ" aslen

---

1088 "Suçlular Rablerinin huzurunda boyunlarını büküp, "Rabbimiz! (Gerçeği) gördük ve işittik. Artık şimdi bizi (dünyaya) döndür ki, salih amel işleyelim. Biz artık kesin olarak inanmaktayız" dedikleri vakit, (onları) bir görsen!" es-Secde, 32/12. Kelime "الْمُجْرِمِينَ" şeklinde on dokuz yerde geçmektedir.

1089 "Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin." el-Bakara, 2/196.

1090 "O, lütfuyla bizi kalınacak yurda yerleştirendir." Fātır, 35/35.

1091 "Ay hālinde kadınlardan uzak durun." el-Bakara, 2/222.

1092 "İşte onların barınağı cehennemdir. Ondan bir kaçış yolu bulamazlar." en-Nisāʾ, 4/121.

1093 "Biz onlardan önce, kendilerinden daha zorlu nice nesilleri helak ettik de ülke ülke dolaşıp kaçacak

bir şeyʾi kendinde olan ʿayb ve kederden tahlīs maʿnāsınadır. Ve tathīr maʿnāsına da gelir: “مَحَصْتُ الذَّهَبَ” ve “تَفْعِيلٌ”den “مَحَّصْتُ الذَّهَبَ تَمْحِيصًا”kavli “Altını kendinde olan cürūf ve kederden tahlīs ettim, tathīr ettim” demektir, nitekim ﴿وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ﴾[1094] kavl-i kerīminde de tahlīs ve tezkiye ve tathīr maʿnāsınadır.

- مَحَارِيب [maḥārībe]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ﴾[1095] جَمْعُ مِحْرَابٍ

Bu lafz āyette mesācid ve kusūr-ı metīne ve hasīne maʿnālarınadır. Ātiyü’z-zikr “اَلْمِحْرَاب” kelimesine nazar oluna.

- مَحْيَايَ وَمَمَاتِي [maḥyāye ve memātī]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾[1096] أَيْ حَيَاتِي وَمَوْتِي

- وَكَذَا فِي ﴿اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ اَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ﴾[1097] أَيْ حَيَاتِهِمْ وَمَوْتِهِمْ

Türkçe “dirlik ve ölüm” denir. “مَوْتٌ”in zıddı olan “حَيَاةٌ”tan “mefʿal”dir ki masdar-ı mīmī olur. “تَعِبَ” bābından “حَيِيَ يَحْيَا حَيَاةً فَهُوَ حَيٌّ” denir ki diri olmaktır. Hemze ile taʿdiye eder: “أَحْيَاهُ اللّٰهُ” “Diriltti” demektir. Ve “istifʿāl”den “إِسْتَحْيَيْتُهُ” “Onu diri bıraktım” yaʿnī öldürmedim demektir. ﴿يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ﴾[1098] kavl-i kerīminde maʿnā budur. Utanmak maʿnāsına olan “إِسْتِحْيَاءٌ” mehmūz olan “حَيَاءٌ”dandır. Bābu’l-Ḥāʾda “اَلْحَيَوَان” kelimesiyle tālīsine de nazar oluna. “حَيَاةٌ” lafzı için [266] *Mufredāt*-ı Rāġıb’a mürācaʿatte fevāid-i kesīre vardır ve bundan istignā yoktur.

- مَحْسُورًا [maḥsūran]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا﴾[1099] أَيْ مُنْقَطِعًا عَنِ النَّفَقَةِ وَالتَّصَرُّفِ

Yaʿnī “İnfākta ifrāt etme ki beyne’n-nās melūm yaʿnī mezmūm ve nezdinde māl tüken-

---

delik aradılar. Kaçacak bir yer mi var?” Kāf, 50/36.

1094 “Bir de Allah, iman edenleri arındırmak ve küfre sapanları mahvetmek için böyle yapar.” Āl-i ʿİmrān, 3/141.

1095 “Cinler Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz gibi çanaklar ve sabit kazanlar yapıyorlardı.” Sebeʾ, 34/13.

1096 “Ey Muhammed! De ki: “Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de ālemlerin Rabbi Allah içindir.”” el-Enʿām, 6/162.

1097 “Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenler gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar?” el-Cāsiye, 45/21.

1098 “Oğullarınızı öldürüyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı.” el-Aʿrāf, 7/141.

1099 “Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.” el-İsrāʾ, 17/29.

mekle infāk ve tasarruftan munkatıᶜ olarak oturur kalırsın" demek olur. Yorgunluktan zaᶜīf ve bītāb ve ᶜāciz kalmak maᶜnāsına olan "حَسْرٌ"dendir. "قَعَدَ" bābından "حَسَرَ الْبَعِيرُ حُسُورًا فَهُوَ حَسِيرٌ وَذَاكَ مَحْسُورٌ" denir, yaᶜnī "Deve yorgunluktan zaᶜīf ve nātüvān ve ᶜāciz kaldı" demek olur. "بَعِيرٌ حَسِيرٌ" denir ki zaᶜf ve nātüvānlıktan bir daha işe yaramaz olan devedir. Baᶜzen müteᶜaddī de olur: "قَدْ حَسَرَهُ السَّفَرُ" denir, "Yol onu zaᶜīf düşürdü" demektir. Bu āyette "مَحْسُورٌ" nefād-ı māl ve helāk-ı servetle infāk ve tasarruftan ᶜacz maᶜnāsınadır.

• مَحْجُورًا [maḥcūran]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا﴾[1100] أَيْ حَرَامًا مُحَرَّمًا

Yaᶜnī "Melāike onlara derler: Cennetle beşāret yāhūd cennete duhūl size tahrīm edilmiş, harāmdır" demek olur. Ve kāiller küffār olup kendi nefslerine hitāb etmek de olur. Bu sūrette maᶜnā "بُعْدًا بَعِيدًا"dir, gūyā küffār melāike-i ᶜazābı görünce nefslerinde derler: "Kāşkī beynimizde buᶜd-ı baᶜīd olaydı yaᶜnī sizi görmeye idik!" demek olur. Çünkü ᶜArab bir şiddet vukūᶜunda veyā korktukları bir şeyᵓe uğradıklarında "حِجْرًا مَحْجُورًا" derler ki "Kāşkī bunu veyā bu günü görmeye idik!" demektir. Bu kelimeye dāir tahkīkāt Bābu'l-Ḥā'da "حِجْرًا" kelimesinde mezkūrdur, mürācaᶜat oluna.

• الْمَحْرُومِ [el-maḥrūmi]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾[1101] أَيِ الْمُحَارَفِ [267]

Yaᶜnī "işi bozulmakla rızkı kendinden inhirāf etmiş kimse" demektir. "اَلْمَحْرُوم"un "اَلْمُحَارَف"le tefsīri ikisi de bir maᶜnaya olmakla dīger tefsīrleri de cāmiᶜ olduğu içindir, zīrā "مَحْرُومٌ" rızkı memnūᶜ olup tedārükü de kendine āsān olmayan kimsedir. "مُحَارَفٌ" rızkı kendisinden inhirāf eden kimsedir. "مَحْرُومٌ" lafzı mükerreren beyān olunan "حُرْمَةٌ"tendir. Ve "اَلْمَحْرُوم" bu āyette taᶜaffüfen ᶜadem-i suᵓāli sebebiyle ganī zann edilip sadakadan mahrūm kalan kimsedir ki ﴿يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ﴾[1102] kerīmiyle medh buyurulmuştur da denildi. Ve ganāimden sehmi olmayan ve feyᵓden bir şeyᵓ verilmeyen kimsedir de denildi. Ve mutlakan hayr-ı ᶜatāᵓdan mahrūm demektir de denildi. Ve zerᵓine ve hayvānatına āfet gelen āfetzededir ki şiddet-i müzāyakaya düşmüş ola. Ve ᶜabd-i memlūk yaᶜnī esīrdir ve ᶜabd-i mükātebdir de denildi. Azhar-ı akvāl "مُتَعَفِّفٌ"dir kavlidir.

• مَحْرُومُونَ [maḥrūmūne]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ﴾[1103] أَيْ مَمْنُوعُونَ مِنَ الرِّزْقِ

Ānifü'l-beyān memnūᶜu'r-rızk demek olan "مَحْرُومٌ"un cemᶜidir. Bu āyet sūre-i Vākıᶜa ve

1100 ""Eyvah! Biz Allah'ın rahmetinden tamamen uzaklaştırılmışız" diyecekler." el-Furkān, 25/22.

1101 "Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır." ez-Zāriyāt, 51/19.

1102 "Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler." el-Bakara, 2/273.

1103 "Daha doğrusu büsbütün mahrumuz!" el-Vākıᶜa, 56/67; el-Kalem, 68/27.

sūre-i Nūn’da da tekerrür etmiştir. Zerᶜ ve simār-ı cehennemden āfetzedelerdir.

MAZMŪMETU’L-MĪM: “مُ،ح”

- مُحَرَّرًا [muḥarraran]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾[1104] أَيْ عَتِيقًا لِعُبُودِيَّتِكَ وَخِدْمَةِ بَيْتِكَ

Yaᶜnī “Māder-i Hazret-i Meryem dedi: Ben karnımda olanı hür ve maᶜtūk olarak sana nezr ettim” demektir ki hāmil olduğum çocuğu baᶜde’l-vilāde bünüvvet [268] haysiyetiyle olan kuyūddan āzāde olarak sana ᶜibādet ve senin beytinde hizmete tahsīs ettim demek olur. “عَبْدٌ”ın zıddı olan “حُرٌّ”den “tefᶜīl”dir. “حَرَّرْتُهُ تَحْرِيرًا”, “أَعْتَقْتُهُ وَجَعَلْتُهُ حُرًّا” demektir. Bunun tahkīki Bābu’l-Hā’da “اَلْحُرُّ” kelimesinde mürūr etti, mürācaᶜat oluna.

- وَالْمُحْصَنَاتُ [ve’l-muḥṣanātu]

- ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾[1105] اَيْ ذَوَاتُ الْأَزْوَاجِ

Yaᶜnī “kadınlardan müteʾehhil olanlar” ki kocalı kadınlar demek olur. “مُحْصَنَةٌ”nın cemᶜidir. Ve “اَلْمُحْصَنَاتُ” ṣād’ın fethi ve kesriyle de “حَرَائِرُ” maᶜnāsına da gelir. “مُتَزَوِّجَاتٌ” olmasalar dahi bu “إِمَاءٌ”ın zıddıdır. Ve kezā “عَفَائِفُ” yaʾnī “عَفِيفَةٌ”ler ki harām ve rezāilden nefslerini menᶜ ile tevakkī edenler demek de olur. Bābu’l-Hemze’de “أُحْصِنَّ” kelimesine mürācaᶜat oluna.

- مُحْصِنِينَ [muḥṣinīne]

- ﴿مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾[1106] أَيْ مُتَزَوِّجِينَ غَيْرِ زَانِينَ

Yaᶜnī “bi’t-tezevvüc helāl olarak”, irtikāb-ı zinā ile harām olarak değil demek olur. Bu “مُحْصِنٌ”ın cemᶜidir. Bunlar “إِحْصَانٌ”dandırlar. “أُحْصِنَّ” kelimesine bak.

- مُحْضَرًا [muḥḍaran]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ اَمَدًا بَعِيدًا﴾[1107] أَيْ مُتَهَيِّئًا حَاضِرًا لَمْ يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْءٌ

Yaᶜnī “Her bir nefs hayrdan işlediği şeyʾi eksiksiz hāzırlanmış bulduğu gün” demek olur. “غَيْبَةٌ”tin zıddı olan “حُضُورٌ”dan ve “ifᶜāl” bābından ism-i mefᶜūldür ki hāzır kılın-

---

1104 “Hani, İmran’ın karısı, “Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım. Benden kabul et. Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin” demişti.” Āl-i ᶜİmrān, 3/35.

1105 “(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı.” en-Nisāʾ, 4/24.

1106 “İffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla” en-Nisāʾ, 4/24; el-Māide, 5/5.

1107 “Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister.” Āl-i ᶜİmrān, 3/30.

mış demek olur. Ve “مُحْضَرًا”, “مَكْتُوبًا فِي دِيوَانِ الْأَعْمَالِ” ʿibāretiyle de tefsīr olunmuştur.

• الْمُحْضَرِينَ [el-muḥḍarīne]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ﴾[1108] أَيْ أُحْضِرُوا [269] النَّارَ

Yaʿnī cehenneme ihzār olunanlardan ve ﴿وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ﴾[1109] ve ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ﴾[1110] ve gayr-ı zālik hep ānifü’l-beyān “إِحْضَارٌ”dan ism-i mefʿūldür.

• الْمُحْتَظِرِ [el-muḥtaẓiri]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ﴾[1111] أَيْ صَاحِبِ الْحَظِيرَةِ

“حَظِيرَةٌ” deve ve koyun ağılına denir. “مُحْتَظِرٌ” bundan “iftiʿāl”dir. “هَشِيمٌ” kemāliyle kurumuş ot ve ağaç kurularına denir ki kuruluğundan kırılır ve ufaklanırlar. Tāze ve yaşına “هَشِيمٌ” denilmez. Bu kelime aslen menʿ maʿnāsına olan “حَظْرٌ”dendir. “قَتَلَ” bābından “حَظَرَهُ يَحْظُرُهُ حَظْرًا” denir, “مَنَعَهُ” demektir. Bu maʿnādan alınarak hayvānātı dağılmak menʿ ve taʿarruzdan hıfz için yapılan ağıla “حَظِيرَةٌ” denildi. Cemʿi “حَظَائِرُ” ve kesrle “حِظَارٌ” gelir, “كَرِيمَةٌ”, “كَرَائِمُ”, “كِرَامٌ” gibi. Ve mezkūr ağıl için yapılan duvar ve çit ve parmaklığa da “حِظَارٌ” denir. Ve “iftiʿāl”den “إِحْتِظَارٌ” ağıl yapmaktır.

• مُحْتَضَرٌ [muḥtaḍarun]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ﴾[1112] أَيْ مَحْضُورٌ تَحْضُرُهُ الْقَوْمُ يَوْمَهُمْ وَالنَّاقَةُ يَوْمَهَا

Yaʿnī “Sudan her bir nasīb sāhibine mahzūrdur ki kavm-i S̱emūd kendi gününde ve nākatullāh kendi gününde hāzır olup biri dīgerin nasībine veyā gününe hāzır olmasın” demek olur. “حُضُورٌ”dan “iftiʿāl”dir: “اِحْتَضَرَ الْقَوْمُ الْمِيقَاتَ يَعْنِي حَضَرَ فَالْمِيقَاتُ مُحْتَضَرٌ” yaʿnī mahall-i huzūr.

MEKSŪRETU’L-MĪM: “مِ، ح”

• الْمِحْرَابَ [el-miḥrābe]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا﴾[1113] أَيِ الْغُرْفَةَ

1108 “Sonra da kıyamet günü (hesaba çekilmek için) huzura getirilecek kimse gibi midir?” el-Kasas, 28/61.

1109 “Rabbimin nimeti olmasaydı, mutlaka ben de cehenneme konulanlardan olmuştum.” es-Sāffāt, 37/57.

1110 “İnkār edip āyetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince, işte onlar azabın içine atılacaklardır.” er-Rūm, 30/16; Sebeʾ, 34/38.

1111 “Onlar, ağıldaki hayvanların çiğneyip ufaladıkları kuru çöpler gibi oldular.” el-Kamer, 54/31.

1112 “Her su nöbetinde sahibi hazır bulunsun.” el-Kamer, 54/28.

1113 “Zekeriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu.” Āl-i ʿİmrān, 3/37.

Yaʿnī [270] "köşk"e. "مِحْرَابٌ" lafzı maʿānī-i ʿadīdede müstaʿmeldir. Bu āyet-i kerīmede "غُرْفَةٌ" demektir ki biz köşk deriz. Murād Beytü'l-Maḳdis'te şerāfet ve kerāmetine hürmeten Hazret-i Meryem'e mahall-i iʿtikāf olmak üzere tahsīs edilen mahfildir ki beyt-i şerīfe müşārün ileyhānın sadr ve eşref ve aʿlā-yı mecālisi idi. Mescid maʿnāsına da gelir: ﴿فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ﴾[1115] Ve ﴿فَنَادَتْهُ الْمَلَئِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ﴾[1114] اَيِ الْمَسْجِدِ kavl-i kerīminde iki vechle de tefsīr olunmuş, yaʿnī "مِنَ الْمَسْجِدِ أَوِ الْغُرْفَةِ الَّتِي فِي الْمَسْجِدِ" ʿibāretleriyle tefsīr edilmiştir. Ve ﴿إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ﴾[1116] āyetinde "أَيِ الْمَسْجِدِ الْمَخْصُوصِ بِهِ" ile tefsīr kılınmış ki Dāvūd ʿaleyhi's-selāmın maʿbed-i hāssı demek ve "غُرْفَةٌ" ve müşārün ileyhin hücre-i iştigālidir dahi denildi. Ve mebānī-i ʿāliye vü rasīneye de ıtlāk edilir ki derūnunda tahassun edilerek düşmanla harb edilir. "مِحْرَابٌ"ın cemʿi "مَحَارِيبُ" gelir. ﴿يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ﴾[1117] Bunda maʿnā-yı ahīr murāddır denildi. Kelime-i mebhūsün ʿanhā cenk maʿnāsına olan "حَرْبٌ" lafzından "mifʿāl"dir.

- الْمِحَالِ [el-miḥāli]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ﴾[1118] أَيِ الْعُقُوبَةِ وَالنَّكَالِ

Yaʿnī "mihnet ve ʿazābla muʾāhazesi şiddetli" demektir. Ve keyd ve mekri şedīddir dahi denildi. Bu kelime ʿArabın "قَطَعَ" ve "تَعِبَ" bāblarından "مَحَلَ فُلَانٌ بِفُلَانٍ مَحْلًا وَمَحَلًا وَمِحَالًا فَهُوَ مَاحِلٌ" kavlindendir ki bir kimse hakkında sūʾ-i niyyet ve gam-nāk edecek bir şeyʾ murād etmektir. Ve siʿāyet ve gamz etmekte de istiʿmāl olunur. Ve zamān veyā mekānda kaht ve cedb maʿnāsına [271] dahi gelir: "مَحَلَ الزَّمَانُ أَوْ مَحِلَتِ السَّنَةُ أَوِ الْبَلْدَةُ" denir, "Kaht ve kurak oldu" demek olur.

FASLU'L-MĪM MAʿA'L-ḪĀʾİ'L-MUʿCEME: "م،خ"

- مَخْمَصَةٍ [maḫmaṣatin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾[1119] أَيْ مَجَاعَةٍ تُورِثُ خَمْصَ الْبَطْنِ

Yaʿnī "batnın çekilmesini mūris olacak kadar açlık" demektir. Bāb-ı evvelden "وَقَدْ خَمَصَهُ الْجُوعُ يَخْمُصُهُ خَمْصًا وَمَخْمَصَةً فَهُوَ خَمِيصٌ" denir ve maʿnā-yı mezkūr murād edilir. Ve lāgar-meyān ve dāmir maʿnāsına ve yaranın şişi inmek maʿnāsına da kullanılır.

1114 "Zekeriya mabedde namaz kılarken melekler ona seslendiler." Āl-i ʿİmrān, 3/39.

1115 "Derken Zekeriya ibadet yerinden halkının karşısına çıktı." Meryem, 19/11.

1116 "Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi." Sād, 38/21.

1117 "Cinler Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz gibi çanaklar ve sabit kazanlar yapıyorlardı." Sebeʾ, 34/13.

1118 "Hālbuki O, azabı çok şiddetli olandır." er-Raʿd, 13/13.

1119 "Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir." el-Māide, 5/3.

• الْمَخَاضُ [el-maḫāḍu]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ﴾[1120] أَيْ وَجَعُ الْوِلَادَةِ

"مَخَاضٌ" Veledin hurūc için batn-ı māderde temahhuzu yaʿnī tahrīkidir. Aslı sütün yağını çıkarmak için tahrīk maʿnāsına olan "مَخْضٌ"dır. "قَتَلَ" ve "ضَرَبَ" ve "فتح" bāblarından tasrīf edilir. Ve mīm'in fethi ve kesriyle de "مَخَاضٌ" vecaʿ-ı vilādettir. "تَعِبَ" bābından "مَخَضَتِ الْمَرْأَةُ مَخْضًا فَهِيَ مَاخِضٌ" denir, hā ile "مَاخِضَةٌ" denilmez. Bu sūrette "حَامِلٌ" ve "حَائِضٌ" gibidir. Hayvānātta da kullanılır: "شَاةٌ مَاخِضٌ وَنَاقَةٌ مَاخِضٌ" Cemʿi teşdīdle "مُخَّضٌ" ve "مَوَاخِضُ" gelir.

• مَخْضُودٍ [maḫḍūdin]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ﴾[1121] أَيْ لَا شَوْكَ فِيهِ

Yaʿnī "dikensiz" demek, gūyā ki dikenleri kesilmiş veyā kırılmış ola. Lākin murād hilkaten mahzūd yaʿnī dikensiz olmasıdır. "ضَرَبَ" bābından خَضَدَ يَخْضُدُ خَضْدًا فَهُوَ خَضِيدٌ" "وَمَخْضُودٌ" denir, katʿ ve kesr maʿnālarında istiʿmāl olunur. "سِدْرٌ" Bābu's-Sīn'de beyān olundu. [272]

• مَخْذُولًا [maḫẕūlen]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا﴾[1122] أَيْ مَتْرُوكُ النُّصْرَةِ وَلَا نَاصِرَ لَكَ

Yaʿnī "yardımsız bırakılmış ve yardımcısız kalmış" demektir. Bābu'l-Ḫā'da "مَخْذُولًا" kelimesine mürācaʿat oluna.

• مَخْرَجًا [maḫracen]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا﴾[1123] مِنَ الْمَضَائِقِ وَالشَّدَائِدِ وَالْغُمُومِ

Yaʿnī "darlıklardan ve güçlüklerden ve gamlardan muhlas veyā halās" demek olur. "مَخْرَجٌ" lafzı "خُرُوجٌ"dan ism-i zamān ve mekān ve masdar-ı mīmī olur. Her vechle bu āyete tevāfuk eder ve halās ve muhlas maʿnāsınadır.

1120 "Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti." Meryem, 19/23.

1121 "(Onlar), dikensiz sidir ağaçları (altındadır)." el-Vākıʿa, 56/28.

1122 "Allah ile birlikte başka bir tanrı edinme, yoksa kınanmış ve yalnızlığa itilmiş olarak kalırsın." el-İsrā', 17/22.

1123 "Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu açar." et-Talāk, 65/2.

MAZMŪMETU’L-MĪM: “مُ،خ”

- مُخْرِجٌ [muḫricun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾[1124] أَيْ مُظْهِرٌ

Yaᶜnī “Allāhu taᶜālā siz sakladığınız şeyᵓi izhār edicidir” yaᶜnī meydāna çıkarır demektir. “إِخْرَاجٌ”dan ism-i fāᶜildir. Burada “إِخْرَاجٌ” , izhār maᶜnāsınadır.

- مُخْرَجَ [muḫrace]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا﴾[1125] أَيْ إِخْرَاجَ صِدْقٍ يَعْنِي إِخْرَاجًا لَا أَلْتَفِتُ بِقَلْبِي إِلَيْهَا

Yaᶜnī “Beni Mekke’den gerçek çıkarmakla çıkar, şöyle ki kalbimle artık oraya iltifāt etmeyeyim.” Bundan murād hicret ettiğimden dolayı nedāmet etmeyeyim demektir, yoksa belde-i harāmdan bi’l-külliyye kalben ve rūhan inkıtāᶜ demek değildir ve olamaz. Burada da “مُخْرَجٌ” bi-maᶜnā masdardır.

- مُخْلِصُونَ [muḫlişūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ﴾[1126] الدِّينَ وَالْعَمَلَ وَالْعُبُودِيَّةَ لِلّٰهِ تَعَالَى

Yaᶜnī dīn ve ᶜamel-i dīni ve kulluğu Allāh için sāfī ve hālis kılıcılarız demek olur. Bu kelime sāfī kılmak maᶜnāsına olan “إِخْلَاصٌ”tan ism-i [273] fāᶜil cemᶜ-i müzekkerdir. “إِخْلَاصٌ” necāt ve selāmet ve safā maᶜnālarına olan “خُلُوصٌ”tan “ifᶜāl”dir. “قَعَدَ” bābından “خَلَصَ مِنَ التَّلَفِ يَخْلُصُ خُلُوصًا وَخَلَاصًا وَمُخْلِصًا فَهُوَ خَالِصٌ” denir, “سَلِمَ” ve “نَجَا” demek olur. Ve “خَلَصَ الْمَاءُ مِنَ الْكَدَرِ”, “صَفَا” demek olur. “İfᶜāl” ve “tefᶜīl” bāblarından müteᶜaddī olarak “اَخْلَصْتُهُ” ve “خَلَّصْتُهُ” denir, “خُلَاصَةُ الشَّيْءِ”, “مَا صَفَا مِنْهُ”dur. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*’ta “خَالِصٌ” ile “صَافِي”nin beynini tefrīk ediyor. “خَالِصٌ” şevb ve kederi izāle edilmiş ve “صَافِي” aslen ve zāten şevb ve kederi olmayan şeyᵓdir diyor. Ve lafz-ı mezkūr infirād ve temeyyüz ve halās maᶜnālarına da gelir. Bābu’l-Ḫā’da “خَلَصُوا” kelimesine nazar oluna. Bābu’l-Hemze’de “أَسْتَخْلِصُهُ” kelimesine de bir nazar [oluna].

- الْمُخْلَصِينَ [el-muḫlaṣīne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ﴾[1127] وَأَمْثَالُهَا عَلَى بِنْيَةِ الْمَفْعُولِ

“إِخْلَاصٌ”tan ism-i mefᶜūl cemᶜ-i müzekkerdir. “مُخْلَصٌ”, mustafā ve muhtār ve maᶜsūm maᶜnāsınadır.

1124 “Hālbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı.” el-Bakara, 2/72.

1125 “Deki: “Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver.”” el-İsrāᵓ, 17/80.

1126 “Biz ona gönülden bağlanmış kimseleriz.” el-Bakara, 2/139.

1127 “Çünkü o, ihlāsa erdirilmiş kullarımızdandı.” Yūsuf, 12/24.

- مُخْتَالٍ [muḫtālin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾[1128] أَيْ ذِي خُيَلَاءَ

Yaʿnī "kibr ve ʿucb sāhibi, hod-pesend kimse" demektir. Kesīrü'l-maʿānī olan "خَيْلٌ" lafzından "iftiʿāl"dir. "اِخْتَالَ الرَّجُلُ إِخْتِيَالًا فَهُوَ مُخْتَالٌ" denir, "Tekebbür ve ʿucb ve hod-pesendlik etti" yāhūd öyle oldu demek olur. "فَخُورٌ" Bābu'l-Fā'da mezkūrdur.

- مُخْزِي [muḫzī]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَنَّ اللّٰهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ﴾[1129] أَيْ مُهْلِكُهُمْ وَيُقَالُ مُذِلُّهُمْ

"Dünyāda katl ve isrābla āhirette cehenneme idhāl ile ihlāk yāhud zelīl kılıcıdır" [274] demek olur. Kesrle "خِزْيٌ"dendir. Bābu'l-Hemze'de "أَخْزَيْتُهُ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- مُخَلَّقَةٍ [muḫalleḳatin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ﴾[1130] أَيْ مَخْلُوقَةٍ تَامَّةٍ وَغَيْرِ تَامَّةٍ

Yaʿnī "tāmmetü'l-hilkat ve nākısatü'l-hilkat" demek olur. Ve "مُسَوَّاةٍ وَغَيْرِ مُسَوَّاةٍ" ʿibāretiyle de tefsīr edilmiş. Ve "خَلْقٌ" tasvīr maʿnāsına müstaʿmel olduğu için "مُصَوَّرَةٍ وَغَيْرِ مُصَوَّرَةٍ" ile de tefsīr edilmiştir. Ve "مُخَلَّقَةٍ" vaktinde doğan ve "غَيْرِ مُخَلَّقَةٍ" vaktsiz doğandır da denildi. Vallāhu aʿlemu bi-esrāri halkihi.

- مُخَلَّدُونَ [muḫalledūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا﴾[1131] أَيْ مُبْقَوْنَ وِلْدَانًا

Yaʿnī "Tāze ve genç olarak ibkā olunup ihtiyārlamazlar ve tagayyür etmezler." Ve "مُسَوَّرُونَ" ve "مُقَرَّطُونَ" ve "مُحَلَّوْنَ" ʿibāretleriyle de tefsīr edilmiş, Yaʿnī hulliyyāt-ı müzeyyine ile tezyīn kılınmış demek olur, çünkü hulliyyāta emvāl içinde sarf olunmayıp ibkāʾ edildiği için "خَلَدَةٌ" taʿbīr olunur. "خُلْدٌ" lafzının tahkīki Bābu'l-Hemze'de "أَخْلَدَ" ve Bābu'l-Ḫā'da "خَالِدُونَ" kelimelerinde beyān edildi.

1128 "Çünkü Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez." el-Hadīd, 57/23. Ayrıca bkz. Lokmān, 31/18.

1129 "Allah ise, inkārcıları perişan edecektir." et-Tevbe, 9/2.

1130 "Sonra az bir sudan (meniden), sonra bir "alaka"dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir "mudga"dan yarattık." el-Hacc, 22/5.

1131 "Çevrelerinde, gördüğünde saçılmış inciler sanacağın, hep aynı gençlik ve güzellikte kalacak hizmetçiler dolaşır." el-İnsān, 76/19. Ayrıca el-Vākıʿa, 56/17.

FASLU’L-MĪM MAᶜA’D-DĀLİ’L-MUHMELE: “مَ،د”

- مَدْحُورًا [medḥūran]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلٰيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا﴾[1132] أَيْ مُبَعَّدًا مِنَ الرَّحْمَةِ

Yaᶜnī “Rahmetten uzaklaştırılmış ve tard edilmiş olduğu hālde” demektir. Tebᶜīd maᶜnāsına olan “دَحْرٌ”dendir. “خَضَعَ” bābından “دَحَرَهُ دُحُورًا فَهُوَ دَاحِرٌ وَذَاكَ مَدْحُورٌ” denir. “اِدْحَرْ عَنْكَ الشَّيْطَانَ” kavli “أَبْعِدْ” ve “أُطْرُدْهُ” demektir. [275] ﴿وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ دُحُورًا﴾[1133] kavl-i kerīminde de “طَرْدًا وَتَبْعِيدًا” ile tefsīr edildi.

- مَدْيَنَ [medyene]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا﴾[1134] أَيْ إِلَى أَهْلِ مَدْيَنَ

“مَدْيَنَ” bir arzın ismidir. Denildi ki bahr-ı Ḳulzum civārında medīne-i Şuᶜayb ᶜaleyhi’s-selāmdır. Bu lafz “فُعُولٌ” vezninde “مُدُونٌ”dan meᵓhūzdur ki ikāmet maᶜnāsınadır. “قَعَدَ” bābından “مَدَنَ بِالْمَكَانِ يَمْدُنُ مُدُونًا” denir, “أَقَامَ فِيهِ” demek olur. Ancak efᶜāl-i mehcūredendir. Lākin ekser-i ehl-i tefsīr “مَدْيَن” bir recülün ismidir ve o Medyen b. İbrāhīm ᶜaleyhi’s-selāmdır. Medīne-i mezbūre ona mensūb ve sükkānı onun evlādı ve Şuᶜayb ᶜaleyhi’s-selām İbn Mīkīl b. Yeşcur b. Medyen ve ᶜalā-kavlin İbn Ṣuveyb b. Medyen’dir. Bināᵓen[ᶜaleyh] ﴿أَخَاهُمْ﴾ buyuruldu. Bu sūrette takdīr-i kelām “إِلَى ابْنِ مَدْيَنَ بِمَعْنَى إِلَى بَنِي مَدْيَنَ” olur. Ve “مَدْيَن” bir suyun ismidir ki kavm-i Şuᶜayb onda sākin idiler de denildi: ﴿وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ﴾[1135] Ve bir kabīlenin ismidir de denildi, bu sūrette “وَإِلَى قَبِيلَةِ مَدْيَنَ” denir. Vallāhu aᶜlemu bihi.

- الْمَدَائِنِ [el-medāᵓini]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالُوا ارْجِهْ وَاَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ﴾[1136] جَمْعُ مَدِينَةٍ

Yaᶜnī şehr ve belde maᶜnāsına olan “مَدِينَةٌ” lafzının cemᶜidir. Ve “مَدَائِنُ” Hazret-i Ṣāliḥ ᶜaleyhi’s-selāma mensūb bir arz-ı maᶜlūmun ismidir ki el-yevm medāin-i Ṣāliḥ deniyor, hazret-i müşārün ileyhin mebᶜası olacaktır ki bu lafz heyᵓetiyle arz-ı mezkūrun ismidir.

1132 “Sonra da cehennemi ona mekan yaparız. O, buraya kınanmış ve Allah’ın rahmetinden kovulmuş olarak girer.” el-İsrāᵓ, 17/18.

1133 “Kovulmaları için her taraftan taşa tutulurlar.” es-Sāffāt, 37/8.

1134 “Medyen halkına da kardeşleri Şuayb’ı peygamber olarak gönderdik.” el-Aᶜrāf, 7/85; Hūd, 11/84; el-ᶜAnkebūt, 29/36.

1135 “Medyen suyuna varınca, suyun başında (hayvanlarını) sulamakta olan bazı insanlar gördü.” el-Kasas, 28/23.

1136 “Onlar şöyle dediler: “Mūsā’yı ve kardeşini (bir süre) beklet (haklarında bir işlem yapma) ve şehirlere toplayıcılar yolla.”” el-Aᶜrāf, 7/111.

- مَدَّ الظِّلَّ [medde'ẓ-ẓille]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ﴾[1137] أَيْ كَيْفَ بَسَطَهُ عَلَى الْأَرْضِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ

Yaʿnī "Tulūʿ-ı fecrden tulūʿ-ı şemse kadar devām-ı zıllı arz üzerine nāsıl yaydı?" Bu āyette "ظِلٌّ"den murād [276] fecrden tulūʿ-ı şemse kadar imtidād eden rūşenāyī-i latīfedir ki cennetten bir nümūnedir. "مَدٌّ" hālet-i mezkūreyi basttır. Vallāhu aʿlemu.

- مَدَّ الْأَرْضَ [medde'l-ʾarḍa]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ﴾[1138] أَيْ بَسَطَهَا

Yaʿnī "Arzı yaydı, döşedi" demek olur. "مَدٌّ" aslen bir şeyʾi çekip uzatmak maʿnāsınadır. "رَدَّ" bābından "مَدَّ يَمُدُّ مَدًّا" ve "ifʿāl"den "أَمَدَّ يُمِدُّ إِمْدَادًا فَهُوَ مُمِدٌّ" denir, "Uzandı" demektir. Ve "إِمْدَادٌ" imhāl ve nusret ve iʿāne maʿnālarına da kullanılır. Bu maʿnālardan ahz ile bast yaʿnī yaymak ve döşemek ve artırmak ve ziyāde etmek maʿnālarına istiʿmāl olundu. Ve lāzım olarak da istiʿmāl olunur.

- مَدًّا [medden]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا﴾[1139]

- و﴿كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا﴾[1140] وَفِي أَمْثَالِهَا بِمَعْنَى التَّمْدِيدِ وَالْإِمْهَالِ وَالتَّزْيِيدِ

Mā-kabline ve Bābu'l-Hemze'de de "أَمْدَدْنَا" kelimelerine nazar buyurula.

- مَدِينُونَ ومَدِينِينَ [medīnūne ve medīnīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ءَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَإِنَّا لَمَدِينُونَ﴾[1141] أَيْ مَجْزِيُّونَ

- و﴿فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾[1142] أَيْ مَجْزِيِّينَ

Kelime-i mezbūre maʿnā ve istiʿmālde vāsiʿ ve tavīlü'z-zeyl olan "د،ي،ن" māddesinden meʾhūzdur. Burada cezāʾ etmek maʿnāsına olan "دَانَ يَدِينُ دِينًا"den ism-i mefʿūldür. "دَائِنٌ",

1137 "Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin?" el-Furkān, 25/45.
1138 "O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır." er-Raʿd, 13/3.
1139 "Ey Muhammed!) De ki: "Kim sapıklık içinde ise Rahmān onlara, istenildiği kadar süre versin!" Meryem, 19/75.
1140 "Hayır! (İş onun dediği gibi değil). Biz onun söylediklerini yazacağız ve azabını arttırdıkça arttıracağız!" Meryem, 19/79.
1141 "Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını hāline geldikten sonra mı, biz mi hesaba çekileceğiz?" es-Sāffāt, 37/53.
1142 "Eğer hesaba çekilmeyecekseniz ve doğru söyleyenler iseniz, onu geri döndürsenize!" el-Vākıʿa, 56/86-87.

"جَازَاهُ" ve "دِنْتُهُ", "جَازَيْتُهُ" demektir. Ve "مَدِينٌ", "مَجْزِيٌّ" demek olur. Ve bir kimse mekrūh ve müʾzī bir emrle mükellef kılındığı vaktte sīga-i mechūl ile "دِينَ فُلَانٌ يُدَانُ" denir. Ve tecziyeden "كَمَا تَدِينُ تُدَانُ" meseli de meşhurdur, "كَمَا تَجْزِي تُجْزَى" demektir. Ve umūr ve hidemāt-ı şākka ile mükellef olduğu cihetle köleye "مَدِينٌ" ve cāriyeye "مَدِينَةٌ" denir. [277]

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،د"

- مُدَّخَلًا [muddeḫalen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَئًا أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ﴾[1143] أَيْ نَفَقًا يَعْنِي سَرَبًا

Fethateynle "نَفَقٌ" ve "سَرَبٌ" tahte'l-arz oyuktur ki dīger tarafa menfezi olur. Köstebek yuvasına, deliğine de denir. "دُخُولٌ"den "müfteʿaldir. Mevziʿ-i duhūl demek olur. Aslı "مُدْتَخَلٌ" olup idgāmla "مُدَّخَلٌ" şekline girmiştir. Bizim lisānımızda da kaçıp girecek delik taʿbīr edilir.

- الْمُدْحَضِينَ [el-mudḥaḍīne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ﴾[1144] أَيِ الْمَغْلُوبِينَ وَقِيلَ مَقْرُوعِينَ وَقِيلَ مَقْمُورِينَ

Bu kelime aslen "زَلْقٌ" yaʿnī kaymak ve sürçmek demek olan"دَحْضٌ"dendir. "قَطَعَ" ve "نَفَعَ" bāblarından "دَحَضَ دَحْضًا فَهُوَ دَاحِضٌ" denir, "زَلَقَ" yaʿnī "Kaydı, sürçtü" demek ve "زَالَ" ve "بَطَلَ" maʿnālarına da gelir. Bābu'd-Dāl'da "دَاحِضَةٌ" kelimesinde zikr olundu. Ve "بَطَلَ" maʿnāsına "خَضَعَ" bābından da gelir: "دَحَضَ دُحُوضًا فَهُوَ دَاحِضٌ" denir. Bu āyet-i kerīmede Yūnus ʿaleyhi's-selām kıssası maʿlūm olduğu vechle ehl-i sefīne ile mukāraʿa netīcesinde maglūb olduğu için "مُدْحَضِينَ" , "مَغْلُوبِينَ" ile ve "قُرْعَةٌ" de fāiz olamadığı iʿtibārıyla "مَقْرُوعِينَ" ile ve "مُقَارَعَةٌ" da meʾyūsiyyeti iʿtibārıyla da"مَقْمُورِينَ" ile tefsīr edilmiştir, gāye birdir.

- مُدْهَامَّتَانِ [mudhāmmetāni]

- ﴿مُدْهَامَّتَانِ﴾[1145] أَيْ سَوْدَاوَانِ مِنْ شِدَّةِ الْخُضْرَةِ وَالرِّيِّ

Bu kelime-i kerīme sibākında vākiʿ [1146]﴿وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ﴾ kavl-i kerīmindeki ﴿جَنَّتَانِ﴾ kelimesine sıfat vākiʿ olmuştur. Maʿnā "Öyle iki cennet yaʿnī bāgçe ki şiddet-i hadāret ve sulaklarından sevāda māillerdir" demek olur. [278] Aslen sevādu'l-leyl demek olan "دُهْمَةٌ" lafzındandır. Ve Türkçe yağız denilen atın levnine denir, naʿtı "أَدْهَمُ"dir. Ve ʿArab

1143 "Eğer sığınacak bir yer veya (gizlenecek) mağaralar yahut girilecek bir delik bulsalardı, hemen koşarak oraya kaçarlardı." et-Tevbe, 9/57.

1144 "Gemidekilerle kur'a çekmiş ve kaybedenlerden olmuştu." es-Sāffāt, 37/141.

1145 "O iki cennet koyu yeşil renktedir." er-Rahmān, 55/64.

1146 "Bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır." er-Rahmān, 55/62.

koyu yeşil maᶜnāsına da kullanır, biz ona neftī deriz. ﴿مُدْهَامَّتَانِ﴾ lafzı "إِفْعِيلَالٌ" bābından "مُدْهَامَّةٌ"nin tesniyesidir. "اِدْهَامَّ يَدْهَامُّ إِدْهِيمَامًا فَهُوَ مُدْهَامٌّ وَهِيَ مُدْهَامَّةٌ وَهُمَا مُدْهَامَّتَانِ" denir ki kararmak maᶜnāsınadır. Ve ᶜArabda "أَخْضَرُ" yerine "أَسْوَدُ" ıtlākı şāyiᶜdir ki gāyet koyu yeşil rengi murād ederler.

• مُدْهِنُونَ [mudhinūne]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَفَبِهَذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ﴾[1147] أَيْ مُكَذِّبُونَ وَكَافِرُونَ وَمُسِرُّونَ خِلَافَ مَا تُظْهِرُونَ

ᶜibāretleriyle de tefsīr edilmiştir ki tekzīb ve inkār ve hilāf-ı zāhiri izmār demektir ki nifāktır. Bābu't-Tā'da "تُدْهِنُ" kelimesine de mürācaᶜat oluna.

• الْمُدَّثِّرُ [el-muddes̱s̱iru]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾[1148] أَيِ الْمُتَلَفِّفُ بِثِيَابِهِ

Yaᶜnī "siyābıyla örtünmüş, bürünmüş ve sarınmış" demek olur. Bürünmek ve örtünmek maᶜnāsına olan "دَثْرٌ"den ve "tefaᶜᶜul" bābından ism-i fāᶜildir. Aslı "مُتَدَثِّرٌ" olup tā᾽ dāl'da idgāmla "مُدَّثِّرٌ" olmuştur. "تَدَثَّرَ يَتَدَثَّرُ تَدَثُّرًا فَهُوَ مُتَدَثِّرٌ" denir. Ve üste giyilen libāsa da kesrle "دِثَارٌ" denir.

MEKSŪRETU'L-MĪM: "مِ،د"

• مِدْرَارًا [midrāran]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا﴾[1149] أَيْ دَارَّةً

Yaᶜnī "inzāl edici." Murād yağmur yağdırıcı demektir. "مِدْرَارٌ", "دَرٌّ"den [279] "mifᶜāl"-dir. Vezn-i mezkūr mübālaga ifāde eder. Ve "دَرٌّ" hayvānın memesine süt nüzūlü ve süt ve kesret-i hayr ve ᶜamel maᶜnālarına istiᶜmāl olunur. Bundan yağmur ve yağmur yağmak maᶜnāsına istiᶜāre edildi. Ve "سَمَاءٌ" yağmurun semā᾽dan nüzūlü iᶜtibāriyle "مَطَرٌ" maᶜnāsınadır.

FASLU[‘L-MĪM] MAᶜA'Z̠-Z̠ĀLİ'L-MUᶜCEME: "مَ،ذ"

• مَذْؤُومًا [mez̠᾽ūmen]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُومًا مَدْحُورًا﴾[1150] أَيْ مَذْمُومًا بِأَبْلَغِ الذَّمِّ

Bu kelime maᶜa't-taᶜyīb ve't-tahkīr zemm maᶜnāsına olan "ذَأْمٌ"den ism-i mefᶜūldür. "نَفَعَ"

1147 "Şimdi siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz." el-Vākıᶜa, 56/81.
1148 "Ey örtünüp bürünen (Peygamber!)" el-Müddessir, 74/1.
1149 "Onlara bol bol yağmur yağdırmıştık." el-Enᶜām, 6/6. Ayrıca bkz. Hūd, 11/52; Nūh, 71/11.
1150 "Allah dedi ki: "Yerilmiş ve kovulmuş olarak çık oradan."" el-Aᶜrāf, 7/18.

ve "قَطَعَ" bāblarından "ذَأَمَهُ يَذْأَمُهُ ذَأْمًا فَهُوَ ذَائِمٌ وَذَاكَ مَذْؤُومٌ" denir. Ve "بَاعَ" bābından bilā-hemze "ذَامَ الْمَتَاعُ يَذِيمُ ذَيْمًا" de denir. Maᶜnāca müttehidlerdir.

- مَذْمُومًا [mezmūmen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا﴾[1151]

"ذَمٌّ" ism-i mefᶜūldür. Ve "ذَمٌّ", "مَدْحٌ"in zıddıdır. "رَدَّ" bābından "ذَمَّهُ يَذُمُّهُ ذَمًّا فَهُوَ ذَامٌّ وَذَمِيمٌ وَمَذْمُومٌ" denir. Ve "مَذَمَّةٌ" zıdd-ı "مَحْمَدَةٌ" tir. Ve ﴿ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلٰيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا﴾[1152]da dahi böyledir. "مَخْذُولٌ" ve "مَدْحُورٌ" ānifen mahallerinde beyān olundu.

- مَذْكُورًا [mezkūran]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا﴾[1153] بَلْ كَانَ شَيْئًا مَنْسِيًّا مَجْهُولًا

Yaᶜnī "Bir şeyᵓ mevcūd idi lākin mezkūr değil mensī ve kendinden ve vücūdundan murād ne ve ᶜākıbeti ne idüğü mechūl idi" demek olur. Gayr-ı mevcūd maᶜnāsına haml olunamaz, zīrā "هَلْ" burada "قَدْ" maᶜnāsına olmakla ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ﴾ cümlesi vücūduna delālet eder, ancak gayr-ı mezkūr ve şeyᵓ-i mensī ve mechūl olduğunu ifāde eder. [280]

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،ذ"

- مُذْعِنِينَ [muzᶜinīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ﴾[1154] أَيْ مُقَرِّينَ مُنْقَادِينَ وَمُطِيعِينَ وَمُسْرِعِينَ وَطَائِعِينَ

ᶜibāretleriyle tefsīr olunmuştur. "ذَعْنٌ" lafzından "ifᶜāl"dir. "إِذْعَانٌ" aslen maᶜa't-tāᶜat "إِسْرَاعٌ"dır. Ve "أَذْعَنَ" "خَضَعَ" ve "ذَلَّ" ve "أَطَاعَ" ve "إِنْقَادَ" maᶜnālarında istiᶜmāl olunmuştur, ancak sülāsīden istiᶜmāli şāyiᶜ değildir.

- مُذَبْذَبِينَ [muzebzebīne]

- ﴿مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا﴾[1155] أَيْ مُتَرَدِّدِينَ

"Faᶜlelet" vezninde "ذَبْذَبَةٌ" aslen muᶜallak olan bir şeyᵓin hareketinden mütehassıl sedā-

---

1151 "Allah ile birlikte başka bir tanrı edinme, yoksa kınanmış ve yalnızlığa itilmiş olarak kalırsın." el-İsrāᵓ, 17/22.

1152 "Sonra da cehennemi ona mekan yaparız. O, buraya kınanmış ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak girer." el-İsrāᵓ, 17/18.

1153 "İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti." el-İnsān, 76/1.

1154 "Ama gerçek (verilen hüküm) kendi lehlerinde ise, boyun eğerek ona gelirler." en-Nūr, 24/49.

1155 "Onlar küfür ile iman arasında bocalayıp dururlar. Ne bunlara (mü'minlere) ne de şunlara (kāfirlere) bağlanırlar. Allah kimi saptırırsa ona asla bir çıkar yol bulamazsın." en-Nisāᵓ, 4/143.

dan hikayettir, sonra her bir ıztırāb ve serserī harekette isti^cmāl olundu. Bu āyet-i kerīmede münāfikīnin küfr ile īmān ve küffār ile mü^ɔminīn arasında muztarib ve mütereddid olarak gāh bir tarafa ve gāh dīger tarafa meyl ile bir hāl üzerine ᶜadem-i karārlarını beyāndan ᶜibārettir.

FASLU'L-MĪM MAᶜA'R-RĀɔ: "مَ،ر"

- مَرَضٌ [maraḍun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا﴾[1156] أَيْ شَكٌّ وَنِفَاقٌ

Asl "مَرَضٌ", fütūr ve ᶜacz ve zaᶜftır. Bināɔen ᶜaleyh kalbde maraz, haktan ve hakkı kabūlden fütūrdur. Ve bedende maraz, aᶜzāda fütūr ve gözde maraz nazarda fütūrdur denildi. Rāġıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta maraz insāna hāss olan iᶜtidālden hurūcdur. Bu da ikidir: Birincisi maraz-ı cismīdir ki biz ona hastalık deriz. Bu ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ﴾[1157] ve ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ﴾[1158] ve emsālinde olduğu gibi. İkincisi rezāilden ᶜibārettir. Cehl [281] ve cübn ve buhl ve nifāk ve rezāil-i ahlāktan bunların emsāli şeyɔlerdir, ﴿فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾[1159] ve emsālinde olduğu gibi. Ve küfr ve nifāk ve şekk gibi rezāilin maraza teşbīhi maraz bedende tasarruf-ı kāmile māniᶜ olduğu gibi, rezāil de insān için idrāk-ı fezāile māniᶜ olduğu içindir demiş. Lügaten "مَرَضٌ" bi'l-fiᶜl muzırr olan hāric ez-tabīᶜat hālete denir, ālām ve evcāᶜ ve evrām-ı vākıᶜa bunun aᶜrāzıdır. Ve "مَرَضٌ" insānı hadd-i sıhhatten çıkaran şeyɔdir de denildi. Bu maᶜnā-yı ahīr Rāġıb'ın beyān ettiği ikinci kısm maᶜnāyı da müştemildir. "تَعِبَ" bābından "مَرِضَ الرَّجُلُ" "مَرَضًا فَهُوَ مَرِيضٌ" denir. Ve sāir hayvānda da kullanılır: "مَرِضَتِ الشَّاةُ مَرَضًا" gibi, biz "Hastalandı" deriz.

- مَرِيدًا [merīden]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا﴾[1160] أَيْ مَارِدًا أَيْ عَاتِيًا

Yaᶜnī "hayrdan taᶜarrī etmiş, soyunmuş ve şerri zāhir" demektir. Bu lafzın tahkīki bu bābın evvelinde "مَارِدٌ" kelimesinde mufassalen beyān edildi, mürācaᶜat oluna.

1156 "Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır." el-Bakara, 2/10.

1157 "Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur." en-Nūr, 24/61; el-Feth, 48/17.

1158 "Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız" en-Nisāɔ, 4/43; el-Māide, 5/6.

1159 On yerde, örneğin bkz. el-Bakara, 2/10 "Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır."

1160 "Onlar, Allah'ı bırakıp ancak dişilere tapıyorlar. Hālbuki (aslında) azgın bir şeytana tapmaktadırlar." en-Nisāɔ, 4/117.

- مَرَدُوا [meradū]

- ﴿وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ﴾[1161]

Sābıkı gibi “مَارِدٌ” kelimesine nazar oluna.

- مَرْصَدٍ [merṣadin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ﴾[1162] أَيْ طَرِيقٍ

Bunun cemʿi “مَرَاصِدُ” gelir, yol demek olur. Aslı “رَصَدٌ”dır. Bunun cemʿi “سَبَبٌ” ve “أَسْبَابٌ” gibi, “أَرْصَادٌ”dır. “قَتَلَ” bābından “رَصَدْتُهُ رَصَدًا” denir. “قَعَدْتُ لَهُ عَلَى الطَّرِيقِ” Yaʿnī “Onun için yolu üzerine oturdum” demek olur. Bunun fāʿili “رَاصِدٌ”dir. Ve “رَاصِدٌ” baʿzen “خَادِمٌ” ve “خَدَمٌ” gibi fethateynle “رَصَدٌ” sūretinde de cemʿlenir. Ve kesr-i mīm’le [282] “مِرْصَادٌ” ve zammla “مُرْتَصَدٌ” maʿnāca “مَرْصَدٌ” gibidir. “فُلَانٌ قَعَدَ بِالْمَرْصَدِ وَبِالْمِرْصَادِ وَبِالْمُرْتَصَدِ” kavli “İrtikāb ve intizār yaʿnī gözlemek kasdıyla yola oturdu” demektir. Rāğıb rahimehullāhu “رَصَدٌ” terekküb yaʿnī intizār ve gözetmek için hāzırlanmaktır ve “رَصَدَ وَتَرَصَّدَ وَأَرْصَدَ لَهُ” bir maʿnāyadır ve “رَصَدٌ” vāhide ve cemāʿate söylenir ve “مَرْصَدٌ” ve “مِرْصَادٌ” mevziʿ ve mekān-ı rasad olup “تَرَصُّدٌ”a tahsīs olunan mekāna denilir demiş ve āyāt-ı kerīme ile istişhād etmiş.

- الْمَرَافِقِ [el-merāfiḳi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُوسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾[1163] جَمْعُ مِرْفَقٍ بِالْكَسْرِ

“مِرْفَقٍ” lisānımızda dirsek denilen ʿuzvun ismidir ki “Yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklerinize kadar yıkayınız” demek olur. Bu kelime “رِفْقٌ”ten olup maʿānī-i sāirede de istiʿmāl olunmuştur. Ātiyü’z-zikr “مُرْتَفَقًا” ve “مِرْفَقًا” kelimelerine nazar oluna.

- مَرِيئًا [merīʾen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا﴾[1164] أَيْ طَيِّبًا سَائِغًا

Yaʿnī “helāl ve hoş-güvār” olarak demektir. Ve “مَحْمُودَ الْعَاقِبَةِ” ve “لَا إِثْمَ فِيهِ وَلَا دَاءَ” ʿibā-

1161 “Çevrenizdeki bedevīlerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir.” et-Tevbe, 9/101.

1162 “Her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin.” et-Tevbe, 9/5.

1163 “Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın.” el-Māide, 5/6.

1164 “Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin.” en-Nisāʾ, 4/4.

retleriyle de tefsīr olunmuş. Cümlesi de ibāhada mübālagadan ʿibārettir. "مَـرْيٌ"dendir ki aslen mecrā-yı taʿāmdır ki hulkūma muttasıl ve miʿdenin kısm-ı aʿlāsıdır. "هَنِيءٌ" lafzına terdīfen taʿāma vasf olarak istiʿmāli taʿāmın tabʿa muvāfık ve lezzet-bahş olmakla boğazda ilişmeyip sühūletle belʿ olunmasını ifāde eder. "ظَرُفَ" bābından "مَـرُؤَ الطَّعَامُ فَهُـوَ مَرِيءٌ" denir, "لَذَّ وَصَارَ نَافِعًا مَحْمُودَ الْعَاقِبَةِ" demektir.

- مَرَحًا [meraḥan]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا﴾[1165] أَيْ ذَا مَرَحٍ

"مَـرَحٌ" şiddet-i [283] ferah ve neşāt ve ʿucb ve hod-bīn ve hod-pesendliktir ki kibrden münbaʿistir. "طَرِبَ" bābından "مَرِحَ الرَّجُلُ مَرَحًا فَهُوَ مَرِحٌ" denir. Ve "سِـكِّيتٌ" vezninde "مِرِّيحٌ" mübālaga ve ʿādet ve istimrār ifāde eder.

- مَرْحَبًا [merḥaben]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿هَذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُو النَّارِ﴾[1166]

- و﴿قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ الْقَرَارُ﴾[1167] أَيْ لَا سَعَةَ عَلَيْهِمْ وَعَلَيْكُمْ

"Genişlik." Fārisīde ferāh denir. "حَسُـنَ" bābından "رَحُبَ رُحْبًا" denir, "وَسِـعَ" demek olur. Ve kādime ve zayfa "مَرْحَبًا" kavli "أَتَيْتَ سَعَةً" demektir. Ve "tefʿīl"den "تَرْحِيبٌ" bir kimseye tatyīben "مَرْحَبًا" demektir.

- مَرَدَّ [meradde]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا أَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ﴾[1168] أَيْ فَلَا رَدَّ لَهُ يَعْنِي لَا يَقْدِرُ أَحَدٌ أَنْ يَرُدَّهُ

- و﴿لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ﴾[1169] أَيْ رَدٍّ إِلَى الدُّنْيَا وَيُقَالُ رُجُوعٍ

- وَفِي قَوْلِهِ سُبْحَانَهُ ﴿وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا﴾[1170] أَيْ مَرْجِعًا وَيُقَالُ عَاقِبَةً

Bu kelime "رَدٌّ" lafzından "mefʿal" olup masdar ve ism-i zamān ve mekān olarak kullanılır, nitekim iki evvelki āyetlerde masdar ve āyet-i ahīrede ism-i mekān olarak "مَرْجِعٌ" maʿnāsına olduğu gösterildi. Ve ﴿وَأَنَّ مَرَدَّنَا إِلَى اللّٰهِ﴾[1171] kavl-i kerīminde de "مَرْجِعَنَا" ve

---

1165 "Yeryüzünde böbürlenerek yürüme." el-İsrāʾ, 17/37; Lokmān, 31/18.

1166 "(Kendi aralarında şöyle derler:) "İşte sizinle beraber cehenneme tıkılacak bir grup. Onlara rahat ve huzur olmasın! Şüphesiz onlar cehenneme gireceklerdir."" Sād, 38/59.

1167 "O grup da, "Hayır, size rahat ve huzur olmasın. Bu cehennemi bizim önümüze siz sürdünüz. Orası ne kötü durak yeridir!" der." Sād, 38/60.

1168 "Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez." er-Raʿd, 13/11.

1169 "Azabı gördüklerinde zālimlerin, "Dünyaya dönmek için bir yol var mı?" dediklerini görürsün." eş-Şūrā, 40/44.

1170 "Kalıcı salih ameller Rabbinin katında sevap bakımından da daha hayırlıdır, sonuç itibari ile de." Meryem, 19/76.

1171 "Kuşkusuz dönüşümüz Allah'adır." el-Müʾmin, 40/43.

“رُجُوعَنَا” ile tefsīr olunur. Vallāhu aʿlemu.

- مَرَجَ [merace]

- ﴿مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ﴾[1172] أَيْ خَلَّى بَيْنَهُمَا

Yaʿnī “Tatlı ve tuzlu iki deryāyı yekdīgere kavuşturur oldukları hālde salıverdi” demek olur. “قَتَلَ” bābından “مَرَجَ دَابَّتَهُ مَرْجًا” denir ki “خَلَّاهَا تَرْعَى” demektir. Ve bu āyette “خَلَطَهُمَا” dahi denir, çünkü fethle “مَـرْجٌ” , halt etmek karıştırmak ve eşyādan baʿzını baʿzına katmak maʿnāsına da müstaʿmeldir.

- مَرِيجٍ [merīcin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ﴾[1173] أَيْ مُخْتَلِطٍ مُلْتَبِسٍ

Yaʿnī “karışık [284] ve meşkūk” demektir. Ve “مُضْطَرِبٍ” ile de tefsīr edildi. Gerek ihtilāt gerek ıztırāb-ı emr keyfe-mā-kān ihtilāf-ı ahvāl ü akvāl-i müşrikindendir, çünkü kısmen tekzīb, kısmen tereddüd ve kısmen tasdīk olup herkes ağzına geleni söylüyordu, kimi şāʿir ve şiʿr ve kimi sāhir ve sihr ve kimisi kāhin ve kehānet diyor ve kimi mecnūn diyordu ve kendileri de bunun içinden çıkamıyorlardı. Böylece muhtelit ve muhtelif ve mültebis veyā muztarib bir hāl içinde kalmışlardı. Bu kelime de ānifü’l-beyān “مَرْجٌ”dendir.

- مَرْجُوًّا [mercuvven]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا﴾[1174] أَيْ نَرْجُو أَنْ تَكُونَ سَيِّدًا

Yaʿnī “Ey Ṣāliḥ, sen bundan evvel içimizde mercū yaʿnī kendinde ümmīd beslenilen bir kimse idin.” Murād ümmīd eder idik ki sen bizim aramızda dīnen ve ʿādeten bizim ulumuz ve seyyidimiz olacaksın hālbuki ʿaksi zuhūr etti demek olur. “رَجَاءٌ”dan ism-i mefʿūldür. “رَجَاءٌ” mūcib ve mūris-i sürūr olacak bir şeyʾin husūlüne zann etmektir ki bir nevʿ intizār-ı hayr demek olur. “عَـدَا” bābından “رَجَا يَرْجُـو رَجَاءً فَهُوَ رَاجٍ وَذَاكَ مَرْجُوٌّ” denir. Ve “ifʿāl”den “إِرْجَاءٌ” teʾhīr ve tevkīf maʿnāsınadır, gūyā intizāra bırakmaktır. Bābu’l-Hemze’de “أَرْجِئْهُ” ve Bābu’t-Tā’da “تَرْجُونَ” kelimelerine de mürācaʿat oluna.

- الْمَرْجُومِينَ [el-mercūmīne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ﴾[1175] أَيِ الْمَقْتُولِينَ

Yaʿnī “Katl olunanlardan olursun.” “رَجْـمٌ”den ism-i mefʿūldür. Bu āyette katl maʿnāsı-

---

1172 “(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.” er-Rahmān, 55/19-20.

1173 “Hatta gerçek kendilerine gelince onu yalanladılar. Artık onlar kararsız bir hāldedirler.” Kāf, 50/5.

1174 “Onlar şöyle dediler: “Ey Salih! Bundan önce sen, aramızda ümit beslenen bir kimseydin.” Hūd, 11/62.

1175 “Dediler ki: “Ey Nūh! (Bu işten) vazgeçmezsen mutlaka taşlananlardan olacaksın!”” eş-Şuʿarāʾ, 26/116.

nadır. Ve sebb ve kazf maᶜnālarına da gelir. Bu maᶜnālar hep "رَجْم"'in hıcāre ile remy yaᶜnī taşlamak maᶜnāsından meʾhūzdur. [285] Ve "رَجْم" kabr maᶜnāsına da müstaᶜmel olmakla "مَرْجُومِينَ", "مَقْتُولِينَ" ile tefsīr edilmiştir. "قَتَلَ" bābından "رَجَمَ يَرْجُمُ رَجْمًا" denir. Ve "قَعَدَ" bābından "رَجَمَ يَرْجُمُ رُجُومًا فَهُوَ رَجِيمٌ وَمَرْجُومٌ" denir. Bābu'r-Rā'da "الرَّجِيمِ" kelimesine de mürācaᶜat oluna.

• الْمَرَاضِعَ [el-marāḍiᶜa]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ﴾[1176] جَمْعُ مُرْضِعٍ

Yaᶜnī "emziren kadınlar" demek olur. "رَضْعٌ"den "ifᶜāl"dir: "أَرْضَعَتِ الْمَرْأَةُ الصَّبِيَّ فَارْتَضَعَ فَهِيَ مُرْضِعٌ وَمُرْضِعَةٌ" de denir, lākin baᶜzı ehl-i lügat kendi veledini emzirene "مُرْضِعٌ" ve mutlakan "إِرْضَاع"-ı veledle vasf irāde edilirse "مُرْضِعَةٌ" denir demişler. Bunun ᶜaksi de söylendi. ﴿يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ﴾[1177] kavl-i kerīmi iki vechle de tefsīr edilebilir. Ve sülāsīden "ضَرَبَ" bābından "رَضَعَ الْمَوْلُودُ يَرْضِعُ رَضْعًا فَهُوَ رَضِيعٌ" ve "تَعِبَ" bābından "رَضِعَ رَضَعًا" ve bāb-ı sālisten "رَضَعَ يَرْضَعُ رَضَاعًا وَرَضَاعَةً فَهُوَ رَضِيعٌ" çocuk emmek yaᶜnī meme emmek maᶜnāsınadır. Ve "رَضَاعَةٌ" bundan ism de olur: ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ﴾[1178] ve ﴿وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ﴾[1179] āyetlerinde olduğu gibi. Vallāhu aᶜlemu.

• مَرْضَى [marḍā]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ﴾[1180] جَمْعُ مَرِيضٍ

Yaᶜnī "hastalar" demek olur. Faslın evvelinde vākiᶜ "مَرَضٌ" kelimesine ircāᶜ-ı nazar oluna.

• مَرْضَاتَ [marḍāte]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ﴾[1181] و﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ﴾[1182] بِمَعْنَى الرِّضَا

Yaᶜnī "hoşnūdluk" maᶜnāsınadır. Bu kelime Mushaf-ı şerīf'in gayrıda "مَرْضَاةٌ" şeklinde yaᶜnī hāʾ ile yazılır. "عَلِمَ" bābından "رَضِيَ يَرْضَى رِضًا فَهُوَ رَاضٍ وَذَاكَ مَرْضِيٌّ" denir, kasrla "رِضًا" masdar ve meddle "رِضَاءٌ" [286] ismdir. Ve "مَرْضَاةٌ" fethle ve "رِضْوَانٌ" rā'nın zam-

1176 "Biz, daha önce onun, süt analarının sütünü emmemesini sağladık." el-Kasas, 28/12.
1177 "Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer." el-Hacc, 22/2.
1178 "Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler." el-Bakara, 2/233.
1179 "Süt kız kardeşleriniz" en-Nisāʾ, 4/23.
1180 "Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız" en-Nisāʾ, 4/43; el-Māide, 5/6.
1181 "Allah'ın rızasını kazanmak için" el-Bakara, 2/207, 265; en-Nisāʾ, 4/114.
1182 "Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helāl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun?" et-Tahrīm, 66/1.

mı ve kesriyle “رِضًا” demektir.

- مَرْقَدِنَا [merḳadinā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا﴾[1183] أَيْ مَنَامِنَا

Yaᶜnī “uykumuzdan.” Ve “مَضْجَعِنَا” yaᶜnī “yattığımız yerden” demek olur. Bunun aslı uyku ve ᶜinde’l-baᶜz az ve tatlı uyku ve ᶜalā-kavlin uzun ve medīd uyku maᶜnāsına olan “رُقُودٌ” ve “رُقَادٌ” māddesidir. “نَصَرَ” ve “دَخَلَ” bāblarından “رَقَدَ يَرْقُدُ رَقْدًا وَرُقُودًا فَهُوَ رَاقِدٌ” denir. Ve “مَرْقَدٌ” bundan masdar-ı mīmī ve ism-i mekān olur. Ve “رُقُودٌ” masdar olduğu gibi, “رَاقِدٌ”in cemᶜi de olur: ﴿وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ﴾[1184] Bābu’r-Rā’da “رُقُودٌ” kelimesine de mürācaᶜat oluna.

- مَرْكُومٌ [merkūmun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ﴾[1185] أَيْ تَرَاكَمَ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ

Yaᶜnī birbiri üstüne yığılan bulutlar” demek olur. Bāb-ı evvelden “رَكَمَ الشَّيْءُ يَرْكُمُ رَكْمًا” denir, bir şeyᵓi biriktirip berāber üzerine yığmak maᶜnāsına. Müteᶜaddīdir, lāzımı “iftiᶜāl” ve “tefāᶜul”den “اِرْتَكَمَ اَوْ تَرَاكَمَ الشَّيْءُ” denir ki “Toplandı ve birbiri üzerine yığıldı” demek olur. Bābu’r-Rā’da “رُكَامًا” kelimesinde dahi zikri geçti.

- الْمَرْجَانُ [el-mercānu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ﴾[1186] أَيْ صِغَارُ اللُّؤْلُؤِ

Yaᶜnī inci denilen cevher-i bahrīnin küçükleri ki “لُؤْلُؤٌ” büyüğüne denir. Vāhidesi “مَرْجَانَةٌ” tir. Ve “اَلْخَرَزُ الْأَحْمَرُ” ile de tefsīr edilmiş. “خَرَزٌ أَحْمَرُ” lisānımızda dahi mercān denilen ve hacer ve şecer beyninde berzah olan şeyᵓ-i maᶜrūftur. Salābeti iᶜtibāriyle hacere ve tahte’l-bahr tenebbüt ve şekli iᶜtibāriyle şecere benzediğinden beynehümāda berzah ᶜadd edilmiş. Vallāhu aᶜlemu bi-hakīkatihi [287].

- مَرْصُوصٌ [marṣūṣun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ﴾[1187] أَيْ لَاصِقٌ بَعْضُهُ بِبَعْضٍ

Yaᶜnī “Her bir cüzᵓü dīgerine bitişik şöyle ki birbirini bırakmaz” demek olur. “قَتَلَ”

1183 “Şöyle derler: “Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı?” Yāsīn, 36/52.

1184 “Uykuda oldukları hālde sen onları uyanık sanırsın.” el-Kehf, 18/18.

1185 “Gökten düşmekte olan parçalar görseler, “Bunlar, üst üste yığılmış bulutlardır” derler.” et-Tūr, 52/44.

1186 “O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar.” er-Rahmān, 55/22.

1187 “Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.” es-Saff, 61/4.

bābından "رَصَّ الْبُنْيَانُ يَرُصُّ رَصًّا" denir, yaᶜnī "Eczāsını birbirine bitiştirip muhkem yaptı" demek olur. Müteᶜaddīdir. Ve "تَفَاعُلٌ"den "تَرَاصَّ الْقَوْمُ فِي الصَّفِّ" denir, "Birbirlerine bitişip duvar gibi durdular" demektir. Saff-ı harb ve saff-ı salātta da istiᶜmāl olunur. "تَرَاصُّوا فِي الصَّفِّ"[1188] emr-i nebevīsi de bundandır.

- مَرْقُومٌ [merḳūmun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كِتَابٌ مَرْقُومٌ﴾[1189] أَيْ مَكْتُوبٌ فِي أَنْوَارِ التَّنْزِيلِ أَيْ مَسْطُورٌ بَيْنَ الْكِتَابَةِ

Yaᶜnī "Zāhir ve ᶜayān yazılmakla yazılmış" demek olur. Ve Ḥimyer lügatinde "مَرْقُومٌ", "مَخْتُومٌ" demektir de denildi; "رَقْمٌ"dandır. Bābu'r-Rā'da "الرَّقِيمِ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- الْمَرْحَمَةِ [el-merḥameti]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ أُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾[1190] أَيِ الرَّحْمَةِ أَيْ عَلَى خَلْقِ اللهِ وَقِيلَ بِرَحْمَةِ النَّاسِ وَقِيلَ بِالتَّرَاحُمِ فِيمَا بَيْنَهُمْ

"رَحِمَ"den masdar-ı mīmīdir. Lisānımızda da merhamet taᶜbīr ettiğimiz maᶜnā ve hālet-i kalbiyyedir ki acımak ile terceme ederiz, meselā "Bana merhamet et" kavlimizle "Bana acı" demeği irāde ederiz. Bābu'r-Rā'da "الرَّحْمَنِ" ve "الرَّحِيمِ" kelimelerine mürācaᶜat oluna.

- الْمَرْفُودُ [el-merfūdu]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ﴾[1191] أَيِ الْعَطَاءُ الْمُعْطَى

Bābu'r-Rā'da "الرِّفْد" kelimesinde beyān olundu.

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،ر"

- مُرَاغَمًا [murāġamen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً﴾[1192] أَيْ مُهَاجَرًا كَثِيرًا

Yaᶜnī "Hicret edilecek çok mahal veyā tarīk bulur" demek olur. İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhümā "مُتَحَوَّلًا يَتَحَوَّلُ إِلَيْهِ مِنْ أَرْضٍ إِلَى أَرْضٍ" [288] ᶜibāretiyle ve Mucāhid rahimehullāh "يَجِدْ مُتَزَحْزَحًا عَمَّا يَكْرَهُ" ᶜibāretiyle tefsīr etmişler. Ve "يَجِدْ مُنْقَلَبًا يَنْقَلِبُ إِلَيْهِ" demektir de de-

---

1188 Hākim, el-Mustedrek ala's-sahīhayn, 1/337, no:786; Beyhakī, es-Sunenu'l-kubrā, 3/143; no:5184.

1189 "O, yazılmış bir kitaptır." el-Mutaffifīn, 83/9, 20.

1190 "Sonra da iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye edenlerden, birbirine merhameti tavsiye edenlerden olanlar var ya, işte onlar Ahiret mutluluğuna erenlerdir." el-Beled, 90/17-18.

1191 "Ne kötü destektir onlara verilen destek!" Hūd, 11/99.

1192 "Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de." en-Nisā᾽, 4/100.

nildi. “مُهَاجَرَةٌ” ve “مُرَاغَمَةٌ” bir maʿnāyadır. “أَرْغَمْتُ قَوْمِي”, “هَاجَرْتُهُمْ” demektir. “مُهَاجَرَةٌ”e “مُرَاغَمَةٌ” tesmiyesi muhācirin kavmine ragmen hicreti iʿtibāriyledir. Bu kelime türāb-ı rakīk maʿnāsına olan “رُغَامٌ”dandır. “قَتَلَ” bābından رَغَمَ أَنْفُهُ” ve “تَعِبَ” bābından “رَغِمَ أَنْفُهُ” denir, “Burnu toprağa sürtüldü” demektir ki züll ve ihtikār ve hevāndan kināyettir. Hemze ile taʿaddī eder: “اَرْغَمَ الله أَنْفَهُ” “Allāh onun burnunu sürttürdü.” Ve duʿā-i ʿaleyh mevkiʿinde “Sürttürsün” demek olur. Ve “إِرْغَامٌ”, “إِسْخَاطٌ” ve igzāb maʿnāsına dahi haml olunur. Ve “فَعَلْتُهُ عَلَى رَغْمِ أَنْفِهِ” kavliyle “عَلَى كُرْهٍ مِنْهُ” demek de irāde edilir.

- مُرْدِفِينَ [murdifīne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدَفِينَ﴾[1193] بِفَتْحِ الدَّالِ أَيْ أَرْدَفَهُمُ الله بِغَيْرِهِمْ

Yaʿnī Allāh-ı ʿazīmü’ş-şān buyuruyor: “Ben size kendilerine dīgerleri itbāʿ edildiği hālde melāikeden bin melekle imdād ediciyim.” Murād imdād için gönderilen bin meleği iki bin ve onu da üç bin meleğin taʿkīb ettiğini ihbārdır. Ve dāl’ın kesriyle ﴿مُرْدِفِينَ﴾ kırāʾatine göre “رَادِفِينَ” demektir, yaʿnī “birbiri ardınca geldikleri hālde” demek olur. Bu lafzın tahkīki Bābu’r-Rā’da “رَدِفَ” kelimesinde beyān edilmiştir, mürācaʿat oluna.

- مُرْجَوْنَ [murcevne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللّٰهِ﴾[1194] أَيْ مُؤَخَّرُونَ“

Yaʿnī “teʾhīr ve tevkīf edilenler” demektir. Maksūren “رَجَا” lafzından “ifʿāl”dir. [289] “أَرْجَأَهُ” ve “أَرْجَاهُ” denir yaʿnī hezme ile ve hemzesiz lügattır ki “Teʾhīr etti” demek olur. “رَجَا” evvelce beyān edildiği üzere ümmīd demektir. Bu da intizār ifāde etmekle “إِرْجَاءٌ” inzār maʿnāsına istiʿmāl olundu. Ānifü’l-beyān “مَرْجُوًّا” kelimesine ircāʿ-ı nazar buyurula.

- مُرْسٰيهَا [mursāhā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٰيهَا وَمُرْسٰيهَا اِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾[1195] أَيْ مَحَلَّ مَثْبَتِهَا

- وَ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا﴾[1196] أَيْ زَمَانَ ثُبُوتِهَا

Evvelkinde mahall-i sübūt, ikincide zamān-ı sübūt demektir. Bunun beyānı sālifü’z-zikr “مُجْرَاهَا” kelimesinde ve lafzın tahkīki Bābu’r-Rā’da “الرَّاسِيَات” kelimesinde mürūr etti.

1193 “Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, “Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum” diye cevap vermişti.” el-Enfāl, 8/9.

1194 “(Sefere katılmayanlardan) diğer bir kısmı da, Allah’ın emrine bırakılmışlardır.” et-Tevbe, 9/106.

1195 “Nūh), “Binin ona. Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” dedi.” Hūd, 11/41.

1196 “Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.” el-Aʿrāf, 7/187; en-Nāziʿāt, 79/42.

• مُرْتَفَقًا [murtefeḳan]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا﴾[1197] أَيْ مُتَّكَأً عَلَيْهِ عَلَى الْمِرْفَقِ

Yaᶜnī dirseğini dayayıp ittikāᵓ edecek mahal demek olur ki mahall-i istirāhat ü sükūndur. Bu kelime dirsek demek olan "مِرْفَقٌ"ten "iftiᶜāl"dir. "مُرْتَفَقٌ" yastık maᶜnāsına istiᶜmāl olunmuş, bizde koltuk yastığı denir. Tevsīᶜan baş yastığına da "مُرْتَفَقٌ" denilir, "مِخَدَّةٌ" gibi. "بَاتَ فُلَانٌ أَوْ نَامَ مُرْتَفِقًا" denir ki "Dirseği üzerine dayanarak beytūtet etti" yāhūd "uyudu" demek olur.

MEKSŪRETU'L-MĪM: "مِ،ر"

• مِرْفَقًا [mirfeḳan]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا﴾[1198] وَقُرِئَ بِفَتْحِ الْمِيمِ وَكَسْرِ الْفَاءِ مَرْفِقًا

Her iki sūrette de "مَا تَرْفِقُونَ بِهِ" yaᶜnī "intifāᶜ edeceğiniz şeyᵓ" ve "nefᶜi size ᶜāid olacak şeyᵓ" demek olur. Bu kelime "عُنْفٌ"un zıddı olan "رِفْقٌ"tandır ki mülāyemet, yumuşaklıktır. "قَتَلَ" bābından "رَفَقَ بِهِ فَهُوَ رَفِيقٌ" denir ki "Mülāyemet ve mülāyenet etti" demektir. Ve "رَفِيقٌ" [290] yoldaş maᶜnāsına da müstaᶜmeldir. "رُفْقَةٌ" ve "رُفَقَاءُ" bunun cemᶜidir. Ve "اَخْرَق"ın zıddıdır. "اَخْرَق" ᶜaklsız cāhil, hīçbir işe yaramaz kimsedir. Bu sūrette "رَفِيقٌ" ᶜākıl, ᶜālim, māhir kār-güzār demek olur. Daha sāir maᶜānīye gelir. vallāhu aᶜlemu.

• مِرْيَةٍ [miryetin]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ﴾[1199] أَيْ فِي شَكٍّ

"مِرْيَةٍ" Bir emrde tereddüd maᶜnāsına ismdir. "İftiᶜāl" ve "müfāᶜalet"ten "إِمْتِرَاءٌ" ve "مُمَارَاةٌ" şekk ve tereddüd edilen şeyᵓde muhācce yaᶜnī muhātaba delīl ve burhān ve huccet īrādıyla galebeye çalışmak maᶜnāsınadır. Ve cedel ve kāili tezyīf ve tasgīr ve taᶜrīz ve muhāsame maᶜnālarına kullanılır. Sülāsīden istiᶜmāli şāyiᶜ değildir.

• مِرَاءً [mirāᵓen]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا﴾[1200] أَيْ جِدَالًا ظَاهِرًا

Yaᶜnī "Ashāb-ı Kehf husūsunda mücādele etme." Ancak cidāl-i zāhirle yaᶜnī Ḳurᵓān'da bildirilen şeyᵓden gayrısını söylemekle taᶜmīk-i bahs etme demek olur. Ānifü'l-beyān "مِرْيَةٌ"ten "müfāᶜalet"in masdar-ı sānīsidir. "مَارَى يُمَارِي مُمَارَاةً وَمِرَاءً" denir. Bu lafzın baᶜzı

1197 "Cehennem ne korkunç bir yaslanacak yerdir." el-Kehf, 18/29.

1198 "İçinde bulunduğunuz durumda yararlanacağınız şeyler hazırlasın."el-Kehf, 18/16.

1199 "Ondan hiç şüphen olmasın." Hūd, 11/17, 109; el-Hacc, 22/55; es-Secde, 32/23; Fussilet, 41/54.

1200 "O hālde onlar hakkında (Kur'an'daki) apaçık tartışma (yı aktarmak)dan başka tartışmaya girme." el-Kehf, 18/22.

māʾānīsi de Bābu't-Tā'da "تَمَارَوْا" ve "تُمَارِ" kelimelerinde zikr edildi.

- مِرَّةٍ [mirratin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى﴾[1201] أَيْ ذُو قُوَّةٍ

Bunun aslı "أَمْرَرْتُ الْحَبْلَ" kavlidir ki "İpi büktüm" demektir takviye etmek olur. Bundan "مَرِيرٌ" ve "مُمَرٌّ" meftūl, yaʿnī bükülmüş demektir, kuvvet ifāde eder. Ve ﴿ذُو مِرَّةٍ﴾, "ذُو رَأْيٍ" "مُحْكَمٍ" ʿibāretiyle de tefsīr edilmiş [291] zīrā müvassaku'l-hulk yaʿnī hūyuna iʿtimād edilen esb-i mücerrebe "فَرَسٌ مُمَرٌّ" ve muhkem bükülmüş metīn ipe de "حَبْلٌ مُمَرٌّ" denir.

- الْمِرْصَادِ [el-mirṣādi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ﴾[1202] أَيْ لَبِالطَّرِيقِ الْمُعْلَمِ الَّذِي يُرْتَصَدُونَ بِهِ

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا﴾[1203] أَيْ مُعَدَّةٍ

Bu faslın evāilinde vākiʿ "مَرْصَدٍ" kelimesine mürācaʿat oluna.

FASLU'L-MĪM MAʿA'Z-ZĀY: "م،ز"

- مَزَّقْنَاهُمْ [mezzaḳnāhum]

- ﴿فَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ﴾[1204] أَيْ مَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ التَّفْرِيقِ

Şakk etmek yaʿnī yırtıp ayırmak maʿnāsına olan "مَزْقٌ"dendir. "ضَرَبَ" bābından "مَزَقْتُ الثَّوْبَ أَمْزِقُ مَزْقًا" denir, şakk etmek maʿnāsınadır. Ve teskīl ile yaʿnī "tefʿīl"den "مَزَّقْتُهُ فَتَمَزَّقَ" denir. Ve "مَزَّقَهُمُ اللهُ كُلَّ مُمَزَّقٍ" , "فَرَّقَهُمُ اللهُ" ve "مَزَّقَ مُلْكَهُ", "أَذْهَبَ أَثَرَهُ" ve mebnī ʿale'l-mefʿūl olarak [1205]﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ اِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ اِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ kavl-i kerīminde "قَطَّعْتُمْ كُلَّ تَقْطِيعٍ" ve "فَرَّقْتُمْ كُلَّ تَفْرِيقٍ" ile tefsīr olunmuştur. Murād "Ecsādınız mevt sebebiyle çürüyüp kıtʿa kıtʿa ve her bir cüzʾü ayrılıp toprak olduğu vaktte" demek olur.

1201 "(Kur'an'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (aslī sūretine girip) doğruldu." en-Necm, 53/5-7.

1202 "Şüphesiz Rabbin, gözetlemededir." el-Fecr, 89/14.

1203 "Şüphesiz cehennem, bir gözetleme yeridir." en-Nebeʾ, 78/21.

1204 "Biz de onları ibret kıssalarına çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik." Sebeʾ, 34/19.

1205 "Yine inkār edenler şöyle dediler: "Çürüyüp ufalandıktan sonra sizin yeniden diriltileceğinizi söyleyen bir adamı size gösterelim mi?" Sebeʾ, 34/7.

- مَزِيدٌ [mezīdun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَهُمْ مَا يَشَاؤُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ﴾[1206]
- و﴿يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ﴾[1207] أَيْ زِيَادَةٍ

"زِيَادَةٌ" lafzından masdar-ı mīmīdir. Bābu'l-Hemze'de "إِزْدَادُوا" ve Bābu'z-Zāy'da "زِيَادَة" kelimelerine mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU'L-MĪM, "مُ،ز"

- مُزَحْزِحِهِ [muzaḥziḥihī]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ﴾[1208] أَيْ بِمُبَعِّدِهِ

Yaᶜnī onu ᶜazābdan uzaklaştırıcı demektir. "بُعْدٌ" ifāde eden "زَحٌّ"dendir. "فَعْلَلَ" bābından "زَحْزَحَ", "بَعَّدَ" ve "نَحَّى" maᶜnāsınadır. Ve "تَفَعْلُلٌ"den [292] "تَبَاعَدَ" ve "تَنَحَّى" demektir. Bābu'z-Zāy'da "زُحْزِحَ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- مُزْجَاةٍ [muzcātin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ﴾[1209] أَيْ يَسِيرَةٍ قَلِيلَةٍ

Yaᶜnī "nāçīz ve az bir sermāye ile" demektir. Aslen bir şeyʾi rıfkla sevk etmek, sürmek ve teʾhīr etmek maᶜnālarına azdāddan olan "زَجَى" lafzındandır. "Tefᶜīl"den: "زَجَّيْتُهُ", "دَفَعْتُهُ بِرِفْقٍ وَكَذَا سُقْتُهُ" demektir. Ve "ifᶜāl"den: "أَزْجَتِ الرِّيحُ السَّحَابَ", "سَاقَتْهُ سَوْقًا رَفِيقًا" demektir. ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ يُزْجِي سَحَابًا﴾[1210] أَيْ يَسُوقُهُ بِرِفْقٍ demek olur. Ve teʾhīr maᶜnāsına "أَزْجَيْتُ الْأَمْرَ" "إِزْجَاءً" denir, "أَخَّرْتُهُ" demektir. Ve "مُزْجَاة" ism-i mefᶜūldür. "بِضَاعَةٍ"e vasf olarak şeyʾ-i kalīl ve yesīr murād olunur ki onunla hemān günün ihtiyācı defᶜ olunup bir şeyʾ artmakla intifāᶜ olunamaz. Vallāhu aᶜlemu.

- مُزْدَجَرٌ [muzdecerun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ﴾[1211] أَيْ مُتَّعَظٌ

Yaᶜnī "mütenassıh olacak şeyʾ" demektir. "زَجْرٌ"den ve "إِفْتِعَالٌ" bābından mefᶜūl bi-maᶜnā fāᶜil dir. Ve ism-i masdar da denir. Ve ism-i mekān da olur. Aslı "مُزْتَجَرٌ" olup dāl tā'dan mübdeldir. Bābu'z-Zāy'da "الزَّاجِرَات" kelimesine mürācaᶜat buyurula.

1206 "Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda daha fazlası da vardır." Kāf, 50/35.
1207 "O gün Cehenneme, "Doldun mu?" deriz. O da, "daha var mı?" der." Kāf, 50/30.
1208 "Hālbuki uzun yaşamak onları azaptan kurtaracak değildir." el-Bakara, 2/96.
1209 "Değersiz bir sermaye ile geldik." Yūsuf, 12/88.
1210 "Görmez misin ki Allah, bulutları sevk eder." en-Nūr, 24/43.
1211 "Andolsun, onlara içinde caydırıcı tehditlerin bulunduğu haberler geldi." el-Kamer, 54/4.

- الْمُزْنِ [el-muzni]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ﴾[1212] أَيِ السَّحَابِ

Yaʿnī "buluttan." Lafz-ı mezbūr aslen sehābe-i beyzāʾ yaʿnī ak bulut maʿnāsınadır. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "سَحَابٌ مُضِيءٌ" kavliyle tefsīr etmiş ve "مُزْنَةٌ" ondan bir kıtʿadır demiş ve "مُزْنٌ" yağmur yağdırdığı için onunla sehā ve keremden kināyet edildiğine işāreten "فُلَانٌ يَتَمَزَّنُ" أَيْ يَتَسَخَّى وَيَتَشَبَّهُ [293] بِالْمُزْنِ وَمَزَّنْتُ فُلَانًا أَيْ شَبَّهْتُهُ بِالْمُزْنِ" ʿibāretini yazmış. Vallāhu aʿlemu.

- الْمُزَّمِّلُ [el-muzzemmilu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ﴾[1213] أَيِ الْمُلْتَفُّ فِي ثِيَابِهِ

Yaʿnī "siyābına sarınmış, bürünmüş" demektir. Murād Zāt-ı Risālet-penāh hazretleridir, kıssası kütüb-i tefsīrde görülür. Örtünmek ve bürünmek maʿnāsına olan "زَمْلٌ"den "tefaʿʿul"dür. "تَزَمَّلَ تَزَمُّلًا فَهُوَ مُتَزَمِّلٌ" denir. Āyette tāʾ, zāy'da idgām olunmakla "الْمُزَّمِّلُ" sūretine girmiştir. "Tefʿīl"den "زَمَّلْتُهُ فَتَزَمَّلَ" denir, "لَفَّفْتُهُ فَتَلَفَّفَ" demektir.

FASLU'L-MĪM MAʿA'S-SĪNİ'L-MUHMELE: "م،س"

- الْمَسْكَنَةُ [el-meskenetu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ﴾[1214] أَيِ الْفَقْرُ وَالْفَاقَةُ

"مِسْكِينٌ" lafzından ism-i masdardır. Ve "مَسْكَنَةٌ" fakr-ı nefstir de denildi ki biz aç gözlülük taʿbīr ederiz, ʿAcem gedā-çeşm ve gürisne-çeşm derler. Bunun zıddı gınā-yı nefstir ki tok-gözlülük denir. Sicistānī ve ekser-i ehl-i tefsīr diyorlar ki gerek zengin gerek fakīr ganiyyü'n-nefs tok-gözlü bir Yahūdī yoktur, her ne kadar bunun izālesine saʿy ve ictihād ederse de bundan kurtulamaz. Ercah-ı akvāl bu kelimenin aslı "سَكْنٌ" maddesidir, mīm'i asahh-ı kavleyn üzere zāidedir. Nāsa sükūnu yaʿnī kefāf-ı nefs bābında nāsın rahm ve şefkat ve infākına kalmış olmak ve hīçbir şeyʾe mālik ve hīçbir ʿamel ve kesbe kadir olmamak iʿtibāriyle "مِسْكِينٌ" denilmiştir. Ve zelīl ve mahkūd ve makhūr maʿnāsına da kullanılır.

1212 "Siz mi onu buluttan indirdiniz, yoksa indiren biz miyiz?" el-Vākıʿa, 56/69.
1213 "Ey örtünüp bürünen (Peygamber)!" el-Muzzemmil, 73/1.
1214 "Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ve (mü'min) insanların güvencesine sığınmadıkça kendilerini zillet kaplamıştır. Onlar Allah'ın gazabına uğradılar ve yoksulluk onları kapladı." Āl-i ʿİmrān, 3/112.

- مَساكِينَ [mesākīne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَساكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ﴾[1215] جَمْعُ مِسْكِينٍ [294]

Ānifen beyān olunan “مِسْكِينٌ”in cemʿi olup ashāb-ı sefīneden ʿibārettir ki ekseri ʿalīl kötürüm ve ʿamelden sākıt ʿaceze idiler. Bunların saʿye kādir olanları bu sefīne ile çalışıp onları iʿāşe ederlerdi, bināʾen ʿaleyh ʿumūmuna “مَسَاكِينُ” ıtlāk buyuruldu. Ve “مِسْكِينٌ” ve “مَساكِينُ” mahall-i sarf-ı sadaka ve müstahakk-ı infāk olmak üzere Ḳurʾān-ı kerīm’de müteʿaddid mahallerde vārid olmuştur. Bābu’l-Ḳāf’ta “الْفَقْرُ” kelimesine de mürācaʿat oluna.

- الْمَسِّ [el-messi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ﴾[1216] اَيِ الْجُنُونِ

“رَجُلٌ مَمْسُوسٌ” denir, mecnūn demektir. Ve “جُنُونٌ”dan murād burada “صَرْعَى” denilen ʿillet-i maʿrūfedir. “تَخَبُّطٌ” düşürmek ve ʿaklı muhtell etmek maʿnāsınadır. “مَسٌّ” in cünūn maʿnāsına hamli ʿArabın bir kimseye cinn dokunur ve değerse onun ʿaklı karışıp masrūʿ olması zuʿm ve iʿtikādına bināʾendir. Aslen “مَسٌّ” lafzı “لَمْسٌ” gibi değmek ve dokunmak maʿnāsınadır. Beynlerindeki fark “لَمْسٌ” mevcūd yā gayr-ı mevcūd bir şeyʾ taleb yaʿnī araştırmak mevcūd mu değil mi diye yoklamak maʿnāsınadır; “مَسٌّ” ise şeyʾ-i mevcūdu temāstır. Lisānımızda evvelkinden yoklamak, ikinciden değmek ve dokunmak taʿbīr edilir: “مَسَّهُ يَمَسُّهُ مَسًّا” denir, “تَعِبَ” ve “قَتَلَ” bāblarından tasrīf edilir. Ve “مَسٌّ” lafzıyla “لَمْسٌ” gibi cimāʿdan da kināyet olunur: ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً﴾[1217] kavl-i kerīmiyle emsālinde olduğu gibi. Ve fethle “مَسِيسٌ” nikāh maʿnāsına gelir. Ve idrāk ve isābet ve ilcāʾ maʿnāsına da kullanılır. Meselā [295] “مَسَّتِ الْحَاجَةُ إِلَى السَّفَرِ” denir ki “اَلْجَأَتْ إِلَيْهِ” [ve] “﴿وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ اَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾[1218]أَصَابَنِي” ve “أَدْرَكَنِي” demek olur. Vallāhu aʿlemu.

- الْمَسِيحُ [el-mesīḥu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِذْ قَالَتِ الْمَلَئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اِسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ﴾[1219] أَيِ الْمُبَارَكُ

1215 “O gemi, denizde çalışan bir takım yoksul kimselere ait idi.” el-Kehf, 18/79.
1216 “Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.” el-Bakara, 2/275.
1217 “Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur.” el-Bakara, 2/236.
1218 “Eyyūb’u da hatırla. Hani o Rabbine, “Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin” diye niyaz etmişti.” el-Enbiyāʾ, 21/83.
1219 “Hani melekler şöyle demişti: “Ey Meryem! Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryemoğlu İsa Mesih’dir. Dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah’a çok yakın olanlardandır.”” Āl-i ʿİmrān, 3/45.

Bu kelime-i kerīme elkāb-ı müşerrifeden Hazret-i ᶜĪsā'nın lakabıdır, "صِدِّيقٌ" gibi. Bu kelimede akvāl-i kesīre vardır. Buna da sebeb "مَسِيحٌ" lafzının mādde ve aslında vākiᶜ olan ihtilāftır. Evvelā bunun bir kelime-i ᶜArabiyye iᶜtibār edildiğine göre baᶜzı ᶜulemā-i lisān "سَاحَ يَسِيحُ"den "mefᶜil" olduğuna ve baᶜzıları "مَسْحٌ"den "faᶜīl" olduğuna zāhib olmuşlardır. Fe-li-zā denildi ki ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selāmın "مَسِيحٌ" tesmiyesi arzda dāimā seyāhat ettiği içindir. Aslı "سَاحَ"den "mefᶜil" vezninde "مَسْيَحٌ" olup yāʾ iskān ve kesresi mā-kabline nakl ile medd olunup "مَسِيحٌ" olmuştur. Bu sūrette mīm zāidedir. Ve "مَسْحٌ" lafzından iᶜtibār edenlere göre "قَطَعَ" bābından "مَسَحَ الْأَرْضَ مَسْحًا فَهُوَ مَسِيحٌ" denir. Bu sūrette lafz-ı mezbūr "مَسْحٌ"den "faᶜīl" olup mīm hurūf-ı asliyyesindendir. "مَسَحَ الْأَرْضَ" arzı seyr ve seyāhatle katᶜ etmektir. Ve seyf ile katᶜ maᶜnāsına da gelir: ﴿فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ﴾[1220] kavl-i kerīminde olduğu gibi aslen lafz-ı mezkūr "إِمرَارُ الْيَدِ عَلَى الشَّيْءِ وَإِزَالَةُ الْأَثَرِ عَنْهُ" yaᶜnī bir şeyʾi el ile sığayıp üzerinde olanı silmek maᶜnāsınadır. Ve Hazret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selāmın "مَسِيحٌ" ile tesmiyesi veyā telkībi esbābında dahi akvāl-i kesīre vardır ki mufassalāt-ı kütüb-i tefsīrde görülür, lākin asahh-ı akvāl kelime-i şerīfe-i mezbūre ᶜArabī bir lafz olmayıp "مَشِيحَا" kelime-i ᶜİbrāniyyesinin [296] muᶜarrebidir. Ve "مَشِيحَا" mübārek maᶜnāsınadır, nitekim ibtidāda da öyle tefsīr edildi.

İstidrāk: Deccālin mesīh tesmiyesi bundan değildir. Lafz-ı mezkūr kelime-i ᶜArabiyye olan "مَسْحٌ"ten "faᶜīl" olup "مَمْسُوحٌ" maᶜnāsınadır. Deccāl memsūhu'l-ᶜayni'l-vāhide olmakla "مَسِيحٌ"denildi, çünkü ᶜArab böyle memsūh olup kaşı gözü olmayana "مَسِيحٌ" der. Yāhūd durmayıp sehāyat ettiği için "مَسِيحٌ" denildi, bu sūrette "سَاحَ يَسِيحُ"dendir, ke-mā merre. "مَسِيحٌ" kelimesinde İbnu'l-Esīr'in *en-Nihāye*'deki tahkīkātı ekmel ve evsaᶜdır. Vallāhu aᶜlemu.

- مَسْفُوحًا [mesfūḥan]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قُلْ لَا اَجِدُ فِي مَا اُوحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ﴾[1221] اَيْ مَصْبُوبًا وَسَائِلًا

Yaᶜnī "dökülmüş, akıtılmış veyā seyelān eden kan" demektir. Bu "مَسْفُوحٌ" kaydıyla aslı kan olan "كَبِدٌ" ve "طِحَالٌ" yaᶜnī karaciğerle dalak mübāh kalır, zīrā dem-i masbūb ve sāil değillerdir. "نَفَعَ" bābından "سَفَحَ الرَّجُلُ الدَّمَ أَوِ الدَّمْعَ سَفْحًا فَهُوَ سَافِحٌ وَسَفَّاحٌ وَذَاكَ مَسْفُوحٌ" denir, dökmek ve akıtmak maᶜnāsına. Ve dökülmek ve akmak maᶜnāsına lāzım da olur: "سَفَحَ الْمَاءُ" denir, "Aktı ve döküldü" demektir. Ve lafz-ı mezkūr ile zinādan da kinayet edilir. "Müfāᶜalet"ten "سَافَحَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ مُسَافَحَةً وَسِفَاحًا" denir, "زَنَا بِهَا" demektir. Bu maᶜnā nutfenin zāyiᶜ olarak dökülmesi iᶜtibāriyledir. Ātiyü'l-beyān "مُسَافِحِينَ" kelimesine nazar oluna.

1220 "(Atlar gelince de) bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı." Sād, 38/33.

1221 "De ki: "Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum." el-Enᶜām, 6/145.

- مَسْنُونٍ [mesnūnin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ﴾[1222] أَيْ مَصْبُوبٍ

"مَسْنُونٍ" kelimesi müddet-i medīde su içinde kalmakla kararmış balçık çamur demek olan "حَمَأٌ" kelimesine vasf olduğundan "مَصْبُوبٌ" ile [297] tefsīr edilmiştir. Bu maʿnā "مَسْنُونٌ" kelimesinin "إِسَالَةٌ" maʿnāsına olan "سَنٌّ" lafzından meʾhūz olduğuna göredir ki bir kimse bir şeyʾi kolayca sabb ettiği vaktte "سَنَنْتُ الشَّيْءَ سَنًّا" der. Ve "مَسْنُونٌ" kelimesi "مُتَغَيِّرُ الرَّائِحَةِ" ile de tefsīr olundu. Bu maʿnā kelime-i mezbūrenin sāl yaʿnī yıl demek olan "سَنَةٌ" lafzından meʾhūz olduğuna göredir, "مَسْنُونٌ" bu sūrette yıllanmış demek olur, gūyā üzerinden yıllar geçmiş olmakla suyun içinde renk rāyihası tagayyür etmiş demektir. ﴿فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ﴾[1223] kavl-i kerīminde de "لَمْ يَتَغَيَّرْ" ile tefsīr olundu. Lākin bu sūret yaʿnī "مَسْنُونٌ" kelimesinin "سَنَةٌ" lafzından olmasında nazar vardır, zīrā "سَنَةٌ" in aslında iki kavli olup iki kavle göre de muvāfakat yoktur. Mufassalāta nazar oluna.

- مَسْطُورًا [mesṭūran]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا﴾[1224] أَيْ مَكْتُوبًا
- وَ﴿وَالطُّورِ (1) وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ﴾[1225] أَيْ مَكْتُوبٍ

"قَتَلَ" bābından "سَطَرْتُ الْكِتَابَ سَطْرًا فَهُوَ مَسْطُورٌ" denir, "كَتَبْتُهُ فَهُوَ مَكْتُوبٌ" demek olur. Ve "سَطْرٌ" şecer ve sāireden saffa sıraya denir. Ve kezā bir sıraya yazılmış kelimāta da "سَطْرٌ" denir. Maʿrūftur. Cemʿi fethle "أَسْطَارٌ" ve zammla "أَسْطُرٌ" ve bilā-hemze zamm-ı sīn'le "سُطُورٌ" gelir. Ve "أَسَاطِيرُ", "أَبَاطِيلُ" demektir. Bunun vāhidi kesr ile "إِسْطَارَةٌ" ve zammla "أُسْطُورَةٌ"dır. Bābu'l-Hemze'de "أَسَاطِيرُ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- مَسْحًا [mesḥan]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ﴾[1226] أَيْ قَطْعًا بِالسَّيْفِ وَذَبْحًا

"اَلسُّوقُ" , "سَاقٌ"ın ve "اَلْأَعْنَاق", "عُنُقٌ"un [298] cemʿidir. Bu lafzın tahkīki ānifü'l-beyān "اَلْمَسِيح" kelimesi bahsinde beyān edildi. Bu āyette katʿ bi's-seyf maʿnāsına olan "مَسْحٌ"tir. "قَطَعَ" bābından "مَسَحَ يَمْسَحُ مَسْحًا" denir, "قَطَعَ بِالسَّيْفِ" ve "ذَبَحَ" demek olur. "اَلْمَسِيح"e ircāʿ-ı nazar oluna.

- مَسَخْنَاهُمْ [mesaḫnāhum]
- بِالْمُعْجَمَةِ؛ قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَى مَكَانَتِهِمْ﴾[1227] أَيْ حَوَّلْنَا صُوَرَهُمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا

1222 "Şekillendirilmiş bir balçıktan" el-Hicr, 15/26, 28, 33.
1223 "Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış." el-Bakara, 2/259.
1224 "İşte bu, Kitap'ta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış bulunuyor." el-İsrāʾ, 17/58; el-Ahzāb, 33/6.
1225 "Tūr'a, yayılmış ince deri sayfalara andolsun." et-Tūr, 52/1-2.
1226 "(Atlar gelince de) bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı." Sād, 38/33.
1227 "Yine eğer dileseydik oldukları yerde başka yaratıklara dönüştürürdük." Yāsīn, 36/67.

Yaᶜnī "Onların sūretlerini tahvīl eder idik, değiştirir ve çevirir idik" demek olur. Ḫā-i muᶜceme ile "مَسْخٌ" bir sūreti dīger bir sūrete tahvīl ve ᶜalā-kavlin kabīh çirkīn bir sūrete tahvildir, meselā insānı hayvān sūretine ve ümem-i sālifede vākiᶜ olduğu gibi kırede ve hanāzīr sūretine tahvīl gibi. "قَطَعَ" bābından "مَسَخَهُ الله مَسْخًا" denir. Bu ᶜukūbetin ümem-i sālifede vukūᶜunu Ḳurᵓān-ı kerīm nātıktır, bināᵓen ᶜaleyh īmān vācibdir. Ve bu tahvīl ümmet-i Muḥammediyye'den ᶜafv olunmuştur, lākin hulkan ve sıfaten "مَسْخٌ" müstahakk olanlarda vākiᶜdir, ahlāk-ı haseneyi kabīhaya ve salāh ve istikāmeti hilāfına ve ᶜilm ve maᶜrifeti cehle tahvīl gibi. Neᶜūzu billāhi min-ᶜukūbetihi, bu gūne "مَسْخٌ"-i maᶜnevī ile insān insānlıktan çıkar, esfel-i derekāt-ı hayvāniyyeye düşer.

- الْمَسْجُورِ [el-mescūri]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ﴾[1228] أَيِ الْمَمْلُوءِ

Yaᶜnī "dolu, pür" demektir yāhūd "اَلْمُوقَدِ" yaᶜnī "kızdırılmış tennūr" gibi. Bu ahīr İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādandır. Buyuruyor ki yevm-i kıyāmette Allāh-ı ᶜazīmü'ş-şān deryāları āteş kılar ve onunla cehennemin āteşi artırılır, yaᶜnī şiddet-i harāreti. Bu tefsīr ﴿وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ﴾[1229] kavl-i celīliyle müᵓeyyeddir ki "أُضْرِمَتْ" [299] ile müfesserdir, zīrā aslı tehyīc-i nār ve "إِضْرَامٌ" maᶜnāsına olan "سَجْرٌ"dir. "قَتَلَ" bābından "سَجَرْتُهُ سَجْرًا، مَلَأْتُهُ وَسَجَرْتُ التَّنُّورَ أَوْقَدْتُهُ فَهُوَ مَسْجُورٌ أَيْ مَمْلُوءٌ أَوْ مُوقَدٌ" Ve suyu çekilip kurutulmuş diye de tefsīr olunmuştur. Ve "الْمَسْجُورِ", "الْمُخْتَلِط" ile tefsīr edilmiştir. Murād şiddet-i zelāzil ve recefāt-ı yevm-i kıyāmetten bahrlerin birbirine karışmasıdır. Her hangisi de olursa maᶜkūl ve cāizü'l-vukūᶜdur. Bihārın āteş olması muhāl değildir, zāten kudret-i Hakk'a karşı muhāl yoktur yā! Murādım ehl-i fenn ᶜindinde de muhāl değildir, çünkü tahte'l-bihār el-yevm mevcūd olan volkanların feverānları iştidād ve indifāᶜātı artar ve nebeᶜān eden maᶜādin-i müzāba buhāra münkalib olan miyāhın yerine bir āteş-i seyyāl olarak kāim olmak gayr-ı maᶜkūl bir şeyᵓ midir? Vallāhu ᶜalā-kulli şeyᵓin kadīr.

- مَسْكُوبٍ [meskūbin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ﴾[1230] أَيْ مَصْبُوبٍ سَائِلٍ جَارٍ دَائِمًا

Yaᶜnī "ᶜale'd-devām akarsu" demek olur. Dökmek ve akıtmak maᶜnālarına gelen "سَكْبٌ"dendir. Bāb-ı evvelden "سَكَبْتُ الْمَاءَ سَكْبًا فَهُوَ مَسْكُوبٌ" denir, "صَبَبْتُ فَهُوَ مَصْبُوبٌ" demek olur ki "Döktüm ve akıttım" diye terceme edilir.

- الْمَسَاجِدَ [el-mesācide]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾[1231] جَمْعُ مَسْجِدٍ

1228 "Kabaran denize andolsun." et-Tūr, 52/6.
1229 "Denizler kaynatıldığı zaman" et-Tekvīr, 81/6.
1230 "Çağlayan bir su (başında)" el-Vākıᶜa, 56/31.
1231 "Şüphesiz mescitler, Allah'ındır. O hālde, Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin." el-Cinn,

Murād derūnunda edā-yı salāt edilen maᶜrūf mescidlerdir denildi. Ve bütün bikāᶜ-ı arzdır da denildi. Ve "الْمَسَاجِدَ"den murād insānda mevāziᶜ-i sücūd olan sekiz aᶜzādır ki secde onların mecmūᶜuyla tām ve kāmil olur. Bunlar cebhe, enf, yedān, rükbetān, riclāndır da denildi. Bu sūrette maᶜnā "Bu aᶜzā Allāh'a secde için yaratıldı, bunlarla Allāh'tan [300] gayrı bir kimseye secde etmeyiniz" demek olur. "مَسْجِدٌ", "مَجْلِسٌ" vezninde "سَجَدَ يَسْجُدُ"den ism-i mekāndır.

- مَسْغَبَةٍ [mesġabetin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ﴾[1232] أَيْ مَجَاعَةٍ

Yaᶜnī "açlık" demektir. Ve ᶜataş ve şiddet maᶜnāsına da gelir. "تَعِبَ" bābından "سَغِبَ يَسْغَبُ سَغَبًا وَسُغُوبًا فَهُوَ سَاغِبٌ وَسَغْبَانٌ" denir. Mīm-i meftūha ile "مَسْغَبَةٍ" maᶜnā-yı mezkūrede bundan ismdir. Ve "سَغَبٌ" maᶜa't-taᶜab ve'l-meşakka olan açlıktır. Ve baᶜzen maᶜa't-taᶜab ᶜataş yaᶜnī susaklığa da denir. Vallāhu aᶜlemu bihi.

- مَسَدٍ [mesedin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ﴾[1233] أَيْ مِمَّا مُسِدَ أَيْ فُتِلَ

Yaᶜnī "bükülen ve bükülmüş" demek olur. Ve "مَسَدٌ" hurma līfidir de denildi. Bu sūrette hurma līfinden ip demek olur. Ve her neden olursa olsun muhkem bükülmüş iptir de denildi. Ve "مَسْدٌ" sīn'in sükūnuyla ip bükmektir. Bāb-ı evvelden "مَسَدَ الْحَبْلَ مَسْدًا" denir, "İpi büktü" yāhūd "muhkem ve metīn büktü" demektir. Bābu'l-Ḥā' da "حَمَّالَةَ الْحَطَبِ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- الْمَسَاقُ [el-mesāḳu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ﴾[1234] أَيِ السَّوْقُ

Yaᶜnī "hayāt hulkūma geldiği günde "سَوْقٌ" senin Rabbinin hükmünedir." "سَاقَ يَسُوقُ"dan masdar-ı mīmīdir; ism-i mekān da olabilir.

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،س"

- مُسْتَهْزِئُونَ [mustehziʾūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا اِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ

72/18.

1232 "Yahut şiddetli bir açlık gününde kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi, yahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmaktır." el-Beled, 90/14-16.

1233 "Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu hālde" el-Mesed, 111/5.

1234 "İşte o gün sevkediliş Rabbinedir." el-Kıyāmet, 75/30.

مُسْتَهْزِئُونَ﴾[1235] أَيْ سَاخِرُونَ

Yaʿnī "onları istihzāʾ edici, masharaya alıcı" demektir. "اِسْتِهْزَاء" lafzı maʿnā-yı maʿrūfuy-la lisānımızda da müstaʿmeldir. Zammeteynle "هُزُؤٌ"dendir ki masharaya almak [301] ve hufyeten mezh ve istihfāf ve istihkār ve lāg ve latīfe etmektir. Bu maʿnā-yı mevzūʿudur. Ancak siyāk-ı āyette olduğu gibi yaʿnī [1236]﴿اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ﴾ kavl-i kerīminde olduğu gibi Cenāb-ı Hakk'a isnād olundukta teʾvīl ile tefsīr edilir de "يُجَازِيهِمْ جَزَاءَ اسْتِهْزَائِهِمْ" denir, çünkü "إِسْتِهْزَاءٌ" maʿnā-yı hakīkīyle Hakk'a isnād olunamaz, bināʾen ʿaleyh "Onlara istih-zālarının lāyık olduğu cezāʾ ile cezāʾ eder" demek olur.

- مُسَمًّى [musemmen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾[1237] أَيْ مَعْلُومٍ

"تَسْمِيَةٌ"den ism-i mefʿūldür. Tesmiye edilmiş olması ecelin ve müddet ve vaʿdenin maʿlūm olmasını muktezī olmakla maʿlūm ile tefsīr edilmiştir.

- الْمُسَوَّمَةِ [el-musevvemeti]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ﴾[1238] أَيِ الْحِسَانِ

Bu kelime-i kerīme "سَوْمٌ" lafzındandır. Lafz-ı mezkūr üç vechle müstaʿmeldir: 1) "قَالَ" bābından "سَامَتِ الْمَاشِيَةُ سَوْمًا فَهِيَ سَائِمَةٌ بِنَفْسِهَا وَمُسَوَّمَةٌ بِإِرْسَالِهَا عَلَى وَجْهِهَا" denir ki hayvānın çobansız otlaması başıboş gezmesi maʿnāsınadır; "مُسَوَّمَةٌ" bundan "tefʿīl"dir. 2) Zammla "سُومَةٌ"den olur ki ʿalāmet, nişān demektir, nitekim hayvānāt-ı ehliyyeye ashābı tarafın-dan yapılır, tamga deriz. Bu sūrette "مُسَوَّمَةٌ", "مُعَلَّمَةٌ" yaʿnī nişānlı damgalı demek olur. 3) "اَلْمُسَوَّمَةُ", "اَلْمُطَهَّمَةُ" maʿnāsına olur ki tezyīn edilerek güzelleştirilen maʿnāsınadır: ﴿بَلَى اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰئِكَةِ مُسَوِّمِينَ﴾[1239] أَيِ الْمُعَلِّمِينَ ve ﴿مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ﴾[1240] أَيْ مُعْلَمَةً عَلَى كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهَا بِاسْمِ يُرْمَى بِهَا Yaʿnī her bir taş remy olunacak kimsenin ismiyle nişānlı demek olur.

1235 "İman edenlerle karşılaştıkları zaman, "İnandık" derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, "Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz" derler." el-Bakara, 2/14.

1236 "Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır)" el-Bakara, 2/15.

1237 "Belli bir süre için" el-Bakara, 2/282. Ayrıca on bir yerde geçmektedir.

1238 "Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzu-ladığı şeyler insana süslü gösterildi." Āl-i ʿİmrān, 3/14.

1239 "Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelse-ler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melekle size yardım eder." Āl-i ʿİmrān, 3/125.

1240 "Rabbinin katında işaretlenmiş." Hūd, 11/83.

- مُسَافِحِينَ [musāfiḥīne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾[1241] أَيْ مُتَزَوِّجِينَ [302] غَيْرَ زَانِينَ

Bu kelime aslen sabb yaʿnī dökmek ve akıtmak maʿnāsına olan “سَفْحٌ”den “müfāʿalet”tir. “سَافَحَ يُسَافِحُ مُسَافَحَةً وَسِفَاحًا فَهُوَ مُسَافِحٌ وَالْمَرْأَةُ مُسَافِحَةٌ” denir, zinā etmek maʿnāsınadır.

- وَكَذَا فِي قَوْلِهِ ﴿مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ﴾[1242] أَيْ مُتَزَوِّجَاتٍ غَيْرَ زَانِيَاتٍ

Sālifü’z-zikr “مَسْفُوحًا” kelimesine de mürācaʿat oluna.

- مُسْتَقَرٌّ ومُسْتَوْدَعٌ [musteḳarrun ve mustevdaʿun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ﴾[1243] أَيِ الْوَلَدُ فِي صُلْبِ الْأَبِ وَالْوَلَدُ فِي رَحِمِ الْأُمِّ

Yaʿnī “مُسْتَقَرٌّ” peder sulbünde ve “مُسْتَوْدَعٌ” vālidesi rahiminde olan veleddir. Bunun ʿaksiyle de tefsīr olundu. Ve Ḳāḍī *Envāru’t-Tenzīl*’de “فَلَكُمْ” takdīriyle sizin için aslāb-ı ābāʾda yāhūd arz üstünde istikrār ve erhām-ı ümmehātta veyā taht-ı arzda istīdāʿ vardır demiş. Ve “مُسْتَقَرٌّ” ve “مُسْتَوْدَعٌ”in ism-i mekān olmak ihtimālini īmāʾen yāhūd mevziʿ-i istikrār ve istīdāʿ vardır denilebileceğini beyān ve “مُسْتَقِرٌّ”ın ḳāf’ın kesriyle kırāʾatine göre “فَمِنْكُمْ قَارٌّ وَمِنْكُمْ مُسْتَوْدَعٌ” takdīriyle tefsīr edilebileceğini de ifāde eylemiştir. Vallāhu aʿlemu.

- الْمُسَحَّرِينَ [el-musaḥḥarīne]

- بِالْحَاءِ الْمُهْمَلَةِ؛ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ﴾[1244] أَيِ الْمُعَلَّلِينَ بِالطَّعَامِ وَالشَّرَابِ

Murād “Sen ancak cins-i beşerden bir kimsesin” demektir. Bu maʿnā kelime-i mezbūrenin riʾe yaʿnī akciğer demek olan feth-i sīn ve sükūn-ı ḥāʾ ile “سَحْرٌ”den olmak iʿtibāriyledir. “Tefʿīl” bābı izāle maʿnāsına da gelmekle “تَسْحِيرٌ” cevften riʾe çıkarılıp insānın içini boşaltmak demek olmakla her bir içi boş şeyʾe de “مُسَحَّرٌ” [303] denildi. İşte bundan ekl ve şürb ihtiyācı tasavvuruna bināʾen “اَلْمُعَلَّلِينَ بِالطَّعَامِ وَالشَّرَابِ” murād edildi. Bu İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumāya isnād edilen tefsīrdir. Bir de fethle “سَحْرٌ”den “اَلْمُسَحَّرِينَ” kelimesine “ذَوِي السَّحْرِ” ʿibāretiyle tefsīr edilmiştir ki “Sen riʾe sāhiblerindensin” demek olur ki insānsın demektir. Ve sīn’in kesri ve sükūn-ı ḥāʾ ile “سِحْرٌ”den olmak iʿtibāriyle “اَلْمُسَحَّرِينَ, “اَلْمَسْحُورِينَ الْمَخْدُوعِينَ” yaʿnī büyülenmiş ve aldatılıp ʿaklı giderilmiş kimseler demek olur. Kesrle “سِحْرٌ” tahkīki Bābu’s-Sīn’de “سَحَرُوا” kelimesinde mezkūrdur, mürācaʿat buyurula.

1241 “İffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla” en-Nisāʾ, 4/24; el-Māide, 5/5.

1242 “İffetli yaşamaları, zina etmemeleri hālinde” en-Nisāʾ, 4/25.

1243 “O, sizi bir tek candan yaratandır. Sizin bir karar kılma yeriniz, bir de emanet bırakılma yeriniz var.” el-Enʿām, 6/98.

1244 “Dediler ki: “Sen ancak büyülenmişlerdensin.”” eş-Şuʿarāʾ, 26/153, 185.

- مُسْتَسْلِمُونَ [musteslimūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ﴾[1245] أَيْ خَاضِعُونَ وَقِيلَ مُنْقَادُونَ وَقِيلَ مُتَسَالِمُونَ

Bu kelime "سَلَامَةٌ"ten "istifᶜāl"dir. Bābu's-Sīn'de "سَلَمًا" ve "سَلَامًا" kelimelerinde buna dāir tahkīkāt mufassalen beyān edildi, mürācaᶜat edile. Bu āyette "إِسْتِسْلَامٌ" huzūᶜ ve inkıyād ve tesālüm ile tefsīr edilmiş, şu iᶜtibārla ki bir kimse her sūretle maglūb ve her hālde ᶜāciz kalınca selāmet için gālib ve kāhirin hükmüne teslīm-i nefsten başka çāre olmadığını teyakkun ederse bi'z-zarūre hāziᶜ ve münkād ve müsālemet tālibi olur. Sicistānī rahimehullāhu bu kelimeyi "أَيْ مُعْطُونَ بِأَيْدِيهِمْ" ᶜibāretiyle tefsīr etmiş ise de āsār-ı sāirede bu yolda bir tefsīre tesādüf edilememiş ve āyetin sibāk ve siyāsında da bu maᶜnāya muvāfık ve müsāᶜid bir şeyᵓ görülmemiştir, meğer müşārün ileyh ﴿حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾[1246] kavl-i kerīminden ahzle zillet hevān ve ihtikār maᶜnālarını murād etmiş ola. Vallāhu aᶜlemu. [304]

- اَلْمُسَيْطِرُونَ [el-musayṭirūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى "أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُسَيْطِرُونَ"[1247] أَيِ الْأَرْبَابُ الْغَالِبُونَ

Yaᶜnī "Mālik ve mürebbī midirler?" yāhūd "Emr-i rubūbiyyeti tedbīr edilebilecek ve hīç emr ve nehy altına girmeyecek rabb-i kāhir midirler?" demek olur. Ve "اَلْغَالِبُونَ، وَالْجَبَّارُونَ وَالْقَاهِرُونَ وَالْمُسَلَّطُونَ" ᶜibāretleriyle dahi tefsīr edilmiştir. Ve asl "مُسَيْطِرٌ" bir şeyᵓin hafāyā ve husūsiyyātına muttaliᶜ olmak için musallıt olan kimsedir ki dāimā o şeyin ahvālini taᶜahhüdle tefahhus ve tecessüs eder. Bu kelime aslen sīn'le "سَطْرٌ" lafzındandır. Ve sīn bedelinde ṣād'la ﴿اَلْمُصَيْطِرُونَ﴾ dahi kırāᵓattir, maᶜnāca fark yoktur.

- مُسَيْطِرٍ [musayṭir]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ﴾[1248] أَيْ بِمُسَلِّطٍ قَاهِرٍ جَبَّارٍ تُجْبِرُهُمْ وَتُكْرِهُهُمْ عَلَى الْإِيمَانِ

Yaᶜnī "Onları īmān etmek için cebr ve ikrāh edici bir kāhir ve cebbār-ı musallat değilsin" demek olur. Bu āyet-i kerīmenin hükmü kıtāl ve cihād emri nüzūlünde nesh olunmuştur. Bu āyette de sīn'e bedel ṣād'la ﴿بِمُصَيْطِرٍ﴾ kırāᵓati vardır. Mā-kable ircāᶜ-ı nazar oluna.

1245 "Hayır, onlar bugün teslim olmuş kimselerdir." es-Sāffāt, 37/26.

1246 "Küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar (savaşın)." et-Tevbe, 9/29.

1247 "Yoksa, Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Ya da her şeye hakim olan kendileri midir?" et-Tūr, 52/37.

1248 "Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin. Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin." el-Gāşiye, 88/21-22.

- مُسْتَمِرٌّ [mustemirrun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ﴾[1249]
- وفي ﴿اِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ﴾[1250] أَيْ قَوِيّ شَدِيدٍ أَوْ مُسْتَحْكَمٍ

Bu tefsīr "مُسْتَمِرٌّ"in kuvvet ve şiddet maᶜnāsına olan kesrle "مِرَّةٌ"den "istifᶜāl" olduğuna göredir. Ve "مُسْتَمِرٌّ", "دَائِمٌ" ile de tefsīr olunmuştur, bu takdīrce zammla "مُرُورٌ"dan "istifᶜāl" olur. Kelime-i mezbūre bāb-ı mezkūrdan devām ifāde eder, nitekim elsinede de devām lafzına terdīfle devām ve istimrār taᶜbīri cārīdir. Ve āyet-i sāniyede "دَائِمُ السُّوءِ" ᶜibāretiyle [305] dahi tefsīr edilmiş.

İstitrād: Yevm-i mezkūr ayın son çarşamba günü idi denilmiş. Buna binā'en olmalıdır ki her ayın son çarşambasından teşe''üm edilmiştir. Ve "آخِرُ أَرْبِعَاءَ فِي الشَّهْرِ يَوْمُ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ"[1251] hadīsi dahi rivāyet olunmuş ise de zaᶜīftir belki vāhīdir diye redd edilmiştir. Vallāhu aᶜlemu bi-hakīkati'l-hāl.

- مُسْتَطَرٌ [musteṭarun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ﴾[1252] أَيْ مَكْتُوبٌ فِي اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ

"سَطْرٌ" lafzındandır. Bābu'l-Hemze'de "أَسَاطِير" ve bu faslın evāsıtında "مَسْطُورًا" kelimelerine mürācaᶜat buyurula.

- مُسْتَخْلَفِينَ [mustaḫlefīne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿آمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ﴾[1253] أَيْ جَعَلَكُمُ اللّٰه خُلَفَاءَ فِي التَّصَرُّفِ فِيهِ

Yaᶜnī "Tasarrufta Allāh'ın sizi halīfeler kıldığı māldan infāk ediniz" demek olur. Murād "Elinizdeki māl ki siz kendinizi onun mālik-i hakīkīsi zann edersiniz, o fi'l-hakīka sizin mālınız değil, mālullāhtır, ancak sizi vücūh-ı birrde infāk için onda halīfe kıldı" demektir. Yāhūd "Sizden mukaddem olan sāhiblerinin helāk ve zevāli üzerine tasarrufunda sizi halīfe kıldığı māldan infāk ediniz" demek olur. Ve "مُمَلَّكِينَ فِيهِ" ᶜibāretiyle de tefsīr edilmiştir ki temellükünde hulefā' olarak size tevdīᶜ ettiği māldan demektir. Bu kelime "خَلْفٌ"den "istifᶜāl"dir. Tahkīki Bābu'l-Ḫā'da "اَلْخَوَالِفُ" kelimesinde mebnīdir, mürācaᶜat oluna.

1249 "Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler ve "Süregelen bir sihirdir" derler." el-Kamer, 54/2.

1250 "Biz onların üstüne, uğursuzluğu sürekli bir günde gürültülü ve dondurucu bir rüzgār gönderdik." el-Kamer, 54/19.

1251 Taberānī, el-Muᶜcemu'l-evsat, 1/243, 6/283; Beyhakī, es-Sunenu'l-kubrā, 10/286, "يَوْمُ الْأَرْبِعَاءِ يَوْمُ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ" şeklinde.

1252 "Küçük, büyük her şey satır satır yazılmıştır." el-Kamer, 54/53.

1253 "Allah'a ve Resülüne iman edin ve sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı maldan, (Allah yolunda) harcayın." el-Hadīd, 57/7.

• مُسْتَنْفِرَةٌ [mustenfiratun]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ﴾[1254] أَيْ نَافِرَةٌ

Yaᶜnī" ürkek." Ve "مَذْعُورَةٌ" ile de tefsīr edilmiş ki korkutulmuş ve ürkütülmüş demektir. Ve "وَحْشِيَّةٌ" de denilmiş ki murād yaban eşeğidir. Bu kelime intikāl etmek [306] ve ürkmek ve ağlayıp gitmek ve kaçmak maᶜnālarında müstaᶜmel "نَفْرٌ"den "istifᶜāl"dir. Ve müştakkāt ve mutasarrafātı maᶜānī-i sāirede de istiᶜmāl olunmuştur ki mahallerinde mebnīdir.

• مُسْتَطِيرًا [musteṭīran]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا﴾[1255] أَيْ فَاشِيًا وَمُنْتَشِرًا

Yaᶜnī "şerri zāhir ve āşikār olan ve intişār eden" demek olur. "طَيْرٌ"den "istifᶜāl"dir. "اِسْتَطَارَ الْحَرِيقُ، إِنْتَشَرَ وَاسْتَطَارَ الْفَجْرُ إِنْتَشَرَ وَظَهَرَ ضَوْؤُهُ" denir, "اِسْتَطَارَ إِسْتِطَارَةً فَهُوَ مُسْتَطِيرٌ" demektir. Bābu't-Tā'da "تَطَيَّرْنَا" ve Bābu'ṭ-Ṭā'da "طَائِرُكُمْ" kelimelerine mürācaᶜat oluna.

• مُسْفِرَةٌ [musfiratun]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ﴾[1256] أَيْ مُضِيئَةٌ

Yaᶜnī "sürūr ve şādmānīden nurlu, parlak, rūşen" demektir. Siyākında vākiᶜ ﴿ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ﴾[1257] kavl-i kerīmi de bunu müᵓeyyiddir. Aslen keşf-i gıtāᵓ maᶜnāsına olan "سَفْرٌ"den "ifᶜāl"dir. Bābu'l-Hemze'de "أَسْفَارًا" ve "أَسْفَرَ" kelimelerine mürācaᶜat edile.

MEKSŪRETU'L-MĪM: "مِ،س"

• مِسْكِينٍ [miskīnin]

• ﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾[1258] فِي آيَاتٍ مُتَعَدِّدَةٍ[1259]

Bu faslın evvelinde vākiᶜ "مَسْكَنَة" kelimesiyle "مَسَاكِين" kelimesine nazar oluna.

• مِسَاسَ [misāse]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ﴾[1260] أَيْ مُمَاسَّةَ وَمُخَالَطَةَ

1254 "Onlar sanki arslandan kaçan yaban eşekleridirler." el-Muddessir, 74/50.

1255 "O kullar adaklarını yerine getirirler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar." el-İnsān, 76/7.

1256 "O gün birtakım yüzler vardır ki pırıl pırıl parlarlar." ᶜAbese, 80/38.

1257 "Gülerler, sevinirler." ᶜAbese, 80/39.

1258 "Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir." el-Bakara, 2/184.

1259 el-Kalem, 68/24. "المسكين" el-Hākka, 69/34; el-Muddessir, 74/44; el-Fecr, 89/18; el-Māᶜūn, 107/3.

1260 "Mūsā, "Çekil git! Artık sen hayatın boyunca (hastalanıp) "Bana dokunmak yok!" diyeceksin." Tā Hā, 20/97.

Bu kelime değmek ve dokunmak maᶜnāsına olan "مَسٌّ" lafzından "müfāᶜalet"tir. "مَاسَّهُ مُمَاسَّةً وَمِسَاسًا" denir, masdardır, "مَسَّهُ مَسًّا" demektir. Ve "مِسَاس" lafzı "لَا أَمَسُّ وَلَا أُمَسُّ" ᶜibāretleriyle de tefsīr [307] edilmiştir. Ānifü'l-beyān "الْمَسِّ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

FASLU'L-MĪM MAᶜA'Ş-ŞĪNİ'L-MUᶜCEME: "م،ش"

- الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ [el-meşᶜari'l-ḥarāmi]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَإِذَا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ﴾[1261] هُوَ مُزْدَلِفَةُ وَيُسَمَّى جَمْعَ وَقُزَحَ

"مَشْعَرٌ" , "مُعْلَمٌ" yaᶜnī nişānlı demektir. Burada Ḳureyş'in ᶜibādet-gāhları olan bir mahall-i ᶜibādettir ki Müzdelife'dir. Ve "جَمْعٌ" ve "قُزَحُ" de tesmiye edilir. Mahal ve hudūdunda akvāl vardır ki kütüb-i fıkhiyyede görülür. Kezā bu ismlerle tesmiyenin esbābında da akvāl vardır. Bābu'ş-Şīn'de "شَعَائِرِ اللّٰهِ" kelimesine de nazar oluna.

- مَشِيدٍ [meşīdin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ﴾[1262] أَيْ مَبْنِيٍّ بِالشِّيدِ

Yaᶜnī "kireçle bināʾ edilmiş" demektir. Kesrle "جِصٌّ" "شِيدٌ" yaᶜnī kireçtir. Ve sıvaya dahi "شِيدٌ" denir ki binā ve duvarı tahkīm ve tezyīn eder. Ve "مَشِيدٌ" ile "مُشَيَّدٌ" birdir de denildi, "مُطَوَّلٌ" ve "مُرْتَفِعٌ" maᶜnāsınadır. Kavluhu taᶜālā: ﴿أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ﴾[1263] أَيْ مُطَوَّلَةٍ مُرْتَفِعَةٍ وَمُحْكَمَةٍ بِالشِّيدِ Vallāhu aᶜlemu.

- الْمَشْحُونِ [el-meşḥūni]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَاَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ﴾[1264] أَيِ الْمَمْلُوءِ إِمْلَاءً

Doldurmak maᶜnāsına olan "شَحْنٌ"dendir. "نَفَعَ" bābından "شَحَنْتُ الْبَيْتَ وَالسَّفِينَةَ شَحْنًا فَهُوَ مَشْحُونٌ" denir, mutlak imlāʾ maᶜnāsınadır. Ve "تَعِبَ" bābından tard ve ᶜadāvet ve bagzāʾ ve hıkd maᶜnālarına gelir. Ve "müfāᶜalet"ten "شَاحَنْتُهُ مُشَاحَنَةً" ve "tefāᶜul"den "تَشَاحَنَ الْقَوْمُ" denir. Ve fethle "شَحْنَاءُ" ᶜadāvetten nefste olan olgunluktur ki biz şişkinlik deriz.

1261 "Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin." el-Bakara, 2/198.

1262 "Halkı zulmetmekteyken helak ettiğimiz, böylece duvarları, çökmüş çatılarının üzerine yıkılmış nice memleketler, nice kullanılmaz kuyular, nice muhteşem saraylar vardır!" el-Hacc, 22/45.

1263 "Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır." en-Nisāʾ, 4/78.

1264 "Derken biz onu ve beraberindekileri dolu geminin içinde (taşıyıp) kurtardık." eş-Şuᶜarāʾ, 26/119; Yāsīn, 36/41.

- الْمَشْأَمَةِ [el-meşꜥemeti]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ﴾[1265]
- وفي [308] ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ﴾[1266]

Āti'l-beyān "الْمَيْمَنَة" kelimesine nazar oluna.

- الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ [el-maşāriḳi]
- ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ عَلَى اَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ﴾[1267]

Murād sayf ve şitānın maşrık ve magribleridir. Maꜥlūmdur ki fusūl-ı senede her bir gü-nün bir maşrıkı ve bir magribi vardır ki ertesi günü onların gayrıdır. Bināꜥen ꜥaleyh cemꜥ sīgasıyla ifāde buyuruldu.

- الْمَشْرِقَيْنِ والْمَغْرِبَيْنِ [el-maşriḳayni]
- ﴿رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ﴾[1268]

Burada yalnız sayf ve şitāꜥ iꜥtibāriyle sīga-i müsennā istiꜥmāl buyurulmuştur.

- مَشَّاءٍ [meşşāꜥin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ﴾[1269] أَيْ سَاعٍ بِالْكَلَامِ الْمُفْسِدِ بَيْنَ النَّاسِ

Yürümek maꜥnāsına olan "مَشْيٌ"dan "faꜥꜥāl"dir ki sīga-i mübālagadır. Murād ilkā-i fesād için nakl-ı kelām etmekte mübālaga ile sāꜥī demektir, bundan duyduğunu ona, şurada işittiği şeyꜥi oraya nakl etmekte hīç terāhī etmez.

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،ش"

- مُشْتَبِهًا [muştebihen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ﴾[1270] حَالٌ مِنَ الرُّمَّانِ اَوْ مِنْ كُلِّ مَا ذُكِرَ

Yaꜥnī "heyꜥette ve mikdārda ve taꜥm ve levnde ve evrak ve eşkālde baꜥzı baꜥzına benzer ve benzemez oldukları hālde" demek olur. "شَبَهٌ"ten "iftiꜥāl"dir. Ve "مُتَشَابِهٌ", "tefāꜥul"dür.

1265 "Kötülüğe batanlara gelince; ne mutsuz kimselerdir!" el-Vākıꜥa, 56/9.
1266 "Āyetlerimizi inkār edenler ise; kötülüğe batmış kimselerdir." el-Beled, 90/19.
1267 "Doğuların ve Batıların Rabbine yemin ederim ki, şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz yeter." el-Meꜥāric, 70/40-41.
1268 "O iki doğunun ve iki batının Rabbidir." er-Rahmān, 55/17.
1269 "Aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan" el-Kalem, 68/11.
1270 "Üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız: (Herbiri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı." el-Enꜥām, 6/99.

Bu lafza dāir tahkīkāt Bābu’t-Tā’da “تَشَابَهَ” ve bu bābda “مُتَشَابِهًا” kelimelerinde görülür.

- مُشْفِقُونَ [muşfiḳūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ﴾[1271] أَيْ خَائِفُونَ

Yaᶜnī “korkanlardır” demek olur. Müteᶜaddid mahallerde hep bu maᶜnāyadır. Havf ve hazer ve esirgemek ve terahhüm maᶜnālarında müstaᶜmel “شَفَقَةٌ”dan ve “ifᶜāl”den ism-i fāᶜildir. “أَشْفَقَ مِنْهُ إِشْفَاقًا فَهُوَ مُشْفِقٌ وَهُمْ مُشْفِقُونَ” denir, “حَذَرَ مِنْهُ” demektir. Ve عَلَى [309] ile tahannün ve taᶜattuf ve terahhum maᶜnālarına kullanılır. Ve sülāsīden “ضَرَبَ” bābından “شَفَقَ يَشْفِقُ فَهُوَ شَفِيقٌ”, “أَشْفَقَ” gibi lügattır denilmiş ise de iᶜtirāz ve inkār edilmiştir.

- مُشْرِقِينَ [muşriḳīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ﴾[1272] أَيْ مُصَادِفِينَ شُرُوقَ الشَّمْسِ

Yaᶜnī “Güneşin yıldıraması vaktine tesādüf eder oldukları hālde” demek olur. Ve “Vakt-i işrāka duhūlleri hininde” demek olur, çünkü “ifᶜāl” bābı maᶜnā-yı duhūlü de ifāde eder. “أَصْبَحَ وَأَمْسَى” gibi “إِشْرَاقٌ” Türkçede kuşluk vaktidir ki şerᶜde tulūᶜla bedᵓ eden vakt-i kerāhetin inkizāsından başlar ve bunu “ضُحَى” ve “ضَحْوَةٌ”-i kübrā taᶜkīb eder.

MEKSŪRETU’L-MĪM: “مِ،ش”

- مِشْكَاةٍ [mişkātin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿اللهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ﴾[1273] أَيْ كُوَّةٍ غَيْرِ نَافِذَةٍ

Duvarda çerāğ koymak için yapılan ve hārice nüfūzu olmayan derīçedir ki sağır pencere de denir ve kandīl vazᶜ olunur. Bu kelime Ḳāmūs’ta “شَكْوٌ” māddesinde zikr olunmuş ise de vech-i taᶜalluku meskūt bırakılmıştır.

FASLU’L-MĪM MAᶜA’Ṣ-ṢĀDİ’L-MUHMELE: “مَ،ص”

- مَصْرِفًا [maṣrifen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَرَا الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا﴾[1274] أَيْ مَعْدِلًا

1271 “Hepsi onun korkusuyla titrerler.” el-Enbiyāᵓ, 21/28. Ayrıca bkz. el-Müᵓminūn, 23/57.

1272 “Derken güneşin doğuşu sırasında o korkunç uğultulu ses onları yakalayıverdi.” el-Hicr, 15/73.

1273 “Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fānūs içinde.” en-Nūr, 24/35.

1274 “Suçlular (o gün) ateşi görünce onun içine düşeceklerini iyice anlayacaklar ve ondan kurtuluş yolu da bulamayacaklardır.” el-Kehf, 18/53.

Yaʿnī "meyl ve ʿudūl edecek, sapıp savuşacak mahal" demektir. "صَرْفٌ" lafzından "مَجْلِسٌ" vezninde ism-i mekāndır. Bu lafza dāir tahkīkāt Bābu't-Tā'da "تَصْرِيف" ve Bābu'ṣ-Ṣād'da "صَرْفًا" kelimelerinde mürūr etti, mürācaʿat oluna.

- مَصَانِع [maṣāniʿa]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ﴾[1275] أَيْ أَبْنِيَةً

"مَصْنَعَةٌ"nin cemʿidir. Sicistānī rahimehullāhu böyle ʿale'l-ıtlāk "أَبْنِيَةً" ile tefsīr ediyorsa da [310] Rāğıb rahimehullāhu "مَصَانِعُ" ebniye-i şerīfeden taʿbīr eylediğini yazmış ki kusūr-ı ʿāliye ve kılāʿ ve mebānī-i muʿtenā-bihāyı da şāmil olur. *Miṣbāḥu'l-Munīr*'de ise "مَصْنَعٌ", birke ve sıhrīc gibi su cemʿi için yapılan şeyʾdir. Hāʾ ile "مَصْنَعَةٌ" da lügattır. Cemʿi "مَصَانِعُ" gelir diye takyīd edilmiş, bināʾen ʿalā-hāzā "أَبْنِيَةً" tefsīri cāmiʿ bulunuyor. "صُنْعٌ" lafzı Bābu'l-Hemze'de "اِصْطَنَعْتُكَ" kelimesinde mufassalen beyān olundu, mürā-caʿat oluna.

- مَصَابِيح [maṣābīḥa]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا﴾[1276] أَيْ بِكَوَاكِبَ تَشْرُقُ كَالْمَصَابِيحِ

Yaʿnī "Çerāğlar yıldırayan parlak yıldızlarla zīnetledik" demek olur. Kevākib semāda ehl-i arza kanādīl ve çerāğlar gibi parlak göründükleri cihetle "مَصَابِيحُ" ile "كَوَاكِبُ"den kināyet buyurulmuştur. Bu taʿbīr bu bābda pek belīğdir, zīrā cāmiʿu'l-maʿānīdir, şöyle ki enzār-ı ehl-i arzda semāʾ yıldızlarla müzeyyendir, lākin yıldızlar sevābit ve seyyārāt olarak iki kısım olup şihāblar da bunlara ilhāk olunurlarsa üç kısım olurlar. Sevābit arza pek baʿīd ve onlara nisbetle seyyārāt karīb ve şühüb ise akrebdir. Cümlesini cāmiʿ olmakla "مَصَابِيح" taʿbīri ahsen ve eltaf ve eblağdır, çünkü bu āyette ﴿وَحِفْظًا﴾ ve sūre-i Mülk'te ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ﴾[1277] kaydları bunlarla semāya ʿurūc eden şeyātīnin recm edildiklerini ifāde ediyor. Hālbuki sevābit ve seyyārāt yerlerinden ayrılmak ve ʿızam-ı cirmleri iʿtibāriyle de "مَا يُرْجَمُ بِهِ" olmak ʿaklen ve hikmeten ve fennen muhāldir. Eğer vākiʿ olacak olsa o hemān kıyāmet-i ʿuzmā demektir. Lākin ﴿إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ﴾[1278] ve ﴿إِلاَّ مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ﴾[1279] gibi āyāt-ı kerīme delāletleri ve semānın dünyāya izāfeti nüktesiyle mezkūr recm kevākib ve nücūma olmayıp semā-i [311] dünyāda bulunan şihāblarla olduğu mütahakkak olması ve şihābların da bu ʿālemden yıldız gibi görünmesi iʿtibāriyle ʿumūma şāmil olmak üzere "مَصَابِيح" taʿbīri ahsen ve eblag-i taʿbīrāttandır. Ve bu sūretle ehl-i fennin itirāzları merdūd ve bātıldır.

1275 "İçlerinde ebedi yaşama ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?" eş-Şuʿārā, 26/129.

1276 "En yakın göğü kandillerle süsledik ve onu koruduk." Fussilet, 41/12.

1277 "Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık." el-Mülk, 67/5.

1278 "Ancak onlardan söz kapan olur. Onu da delip geçen bir alev izler (ve yok eder)." es-Sāffāt, 37/10.

1279 "Ancak kulak hırsızlığı eden olursa, onu da parlak bir ateş takip etmektedir." el-Hicr, 15/18.

Vallāhu aᶜlemu.

- مَصْفُوفَةٍ [maṣfūfetin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ﴾[1280]
- وَ﴿وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ﴾[1281] أَيْ قَدْ جُعِلَتْ بَعْضُهَا إِلَى جَنْبِ بَعْضٍ صَفًّا

Yaᶜnī "sıralanmış" demektir. "مَصْفُوفَةٌ" sıra demek olan "صَفٌّ"tan ism-i mefᶜūldür, birbirine muttasıl olarak sıralanmış bir sıraya dizilmiş demektir. "سُرُرٌ", "سَرِيرٌ"in ve "نَمَارِقُ", "نُمْرُقَةٌ"nın cemᶜidir. Bābu'ṣ-Ṣād'da "صَفًّا" kelimesine mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،ص"

- مُصِيبَةٌ [muṣībetun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾[1282] أَيْ بَلَاءٌ وَشِدَّةٌ نَازِلَةٌ

"مُصِيبَةٌ" insāna isābet eden her bir emr-i mekrūha ıtlāk olunur; "إِصَابَةٌ"tendir. Ve "إِصَابَةٌ" aslen okun hedefe vusūlü maᶜnāsınadır: "أَصَابَ السَّهْمُ إِصَابَةً" denir, "وَصَلَ الْغَرَضَ" Yaᶜnī "Nişāngāha erişti" demek olur. Bunun sülāsīsinde iki lügat vardır: Biri "قَالَ" bābından "صَابَ الْمَطَرُ صَوْبًا" , "نَزَلَ الْمَطَرُ" demektir. Ve tesmiye bi'l-masdar kabīlinden matara da "صَوْبٌ" denildi. Ve "صَيِّبٌ" yağmur yağdıran buluttur: ﴿أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ﴾[1283] أَيْ سَحَابٍ Dīger lügatte "بَاعَ" bābından "صَابَ يَصِيبُ صَيْبًا" denir. Ve nüzūl ve vüsūl ve kasd ve neyl maᶜnālarında da olur. Bābu'ṣ-Ṣād'da "صَوَاب" ve "صَيِّب" kelimelerine de nazar oluna.

- مُصْرِخِكُمْ [muṣriḫikum]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ﴾[1284] أَيْ مُغِيثِكُمْ [312]

Ḫā-i muᶜceme ile "صَرْخٌ"dandır ki feryād ve imdād maᶜnāsına istiᶜmāl olunur. Tahkīki Bābu'ṣ-Ṣād'da "صَرِيخ" kelimesinde mezkūrdur, mürācaᶜat oluna.

MEKSŪRETU'L-MĪM: "مِ،ص"

1280 "Sıra sıra dizilmiş koltuklara dayanarak" et-Tūr, 52/20.

1281 "Sıra sıra yastıklar" el-Gāşiye, 88/15.

1282 "Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler." el-Bakara, 2/156.

1283 "Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak hālinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir." el-Bakara, 2/19.

1284 "Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız." İbrāhīm, 14/22.

- مِصْبَاحٌ [miṣbāḥun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اللّٰهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ﴾[1285] أَيْ سِرَاجٌ

Yaᶜnī kandīl ve çerāg ki zulmeti izāle eder. “فَجْرٌ” maᶜnāsına olan “صُبْحٌ”den “mifᶜāl”dir. Faslın evvelinde vākiᶜ “مَصَابِيحَ” kelimesine mürācaᶜat oluna.

FASLU’L-MĪM MAᶜA’Ḍ-ḌĀDİ’L-MUᶜCEME: “مَ،ض”

- الْمَضَاجِعِ [el-maḍāciᶜi]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾[1286] جَمْعُ مَضْجَعٍ

Yaᶜnī mevziᶜ-i zucūᶜdur, bir yanını bir yere koyup yatmaktır. Biz yan üstü yatmak deriz. Üçüncü bābdān “ضَجَعَ يَضْجَعُ ضَجْعًا وَضُجُوعًا” denir. “مَضْجَعٌ” bundan ism-i mekāndır. “İfᶜāl”den “أَضْجَعَ إِضْجَاعًا” de “ضَجَعَ” gibidir. Müteᶜaddī de olur: “أَضْجَعْتُهُ” “Onu yan üstü yatırdım” demektir. Ve “iftiᶜāl”den “اِضْطَجَعَ” “Yan üstü yattı” demektir. Ṭāʾ tāʾdan mübdeldir.

MAZMŪMETU’L-MĪM: “مُ،ض”

- مُضْغَةً [muḍġaten]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً﴾[1287] أَيْ لَحْمَةً صَغِيرَةً قَدْرَ مَا يُمْضَغُ

Yaᶜnī “bir defᶜada çiğnenecek kadar et parçası” ki bir lokma ettir. Taᶜāmı ağızda çiğnemek maᶜnāsına olan “مَضْغٌ”dendir. Bāb-ı evvelden “مَضَغَ يَمْضَغُ مَضْغًا” denir, “Çiğnedi” demektir. Bundan zamm-ı mīm ve sükūn-ı ḍād’la “مُضْغَةٌ” rahim-i māderde nutfenin tahavvül ettiği üçüncü hāl ve mertebesine ism olmuştur.

- الْمُضْعِفُونَ [el-muḍᶜifūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ﴾[1288] أَيْ ذَوُو الْأَضْعَافِ [313] مِنَ الْحَسَنَاتِ

Yaᶜnī “hasenāttan adᶜāf sāhibleri” demek olur, nitekim “رَجُلٌ مُقْوٍ”, “ذُو قُوَّةٍ” demektir, kezā “مُوسِرٌ” ve “مُعْسِرٌ” sāhib-i yesār ve sāhib-i ᶜusret demektir. Bunlar gibi “مُضْعِفٌ” de sāhib-i zaᶜf demektir.

1285 “Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fānūs içinde.” en-Nūr, 24/35.

1286 “Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar.” es-Secde, 32/16.

1287 “Alakayı da “mudga” yaptık.” el-Müʾminūn, 23/14.

1288 “İşte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır.” er-Rūm, 30/39.

• مُضَاعَفَةً [muḍāʿafeten]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً﴾[1289] أَيْ زِيَادَاتٍ مُكَرَّرَةً

Yaʿnī "kat kat, emsālinin zammıyla" demek olur. Kesrle "ضِعْفٌ"tandır ki bir şeyʾin bir mislidir, yaʿnī bir şeyʾi iki kat eden şeyʾdir. Meselā on ʿadedin "zıʿf"ı yirmi, yüzünki iki yüzdür. Hāsılı "ضِعْفٌ" her neye izāfe edilirse onunla berāber bir mislinin vücūdunu muktezīdir. Ve lafz-ı mezkūrun müsennāsının izāfesi muzāfun ileyh ile iki mislinin vücūdunu muktezīdir, meselā "ضِعْفَي الْعَشَرَةِ", "ثَلَاثُونَ" olur. Ve cemʿi olan "أَضْعَافٌ" muzāfun ileyhin emsālinin vücūdunu muktezīdir. "Müfāʿalet"ten "مُضَاعَفَةٌ" mübālaga işʿār eder ki kat kat taʿbīr ederiz. İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumādan ﴿أَضْعَافًا﴾ عَلَى الدِّرْهَمِ ﴿مُضَاعَفَةً﴾ فِي الْأَجَلِ ʿibāretiyle de bir tefsīr mervīdir. Bābu'ḍ-Ḍād'da ḍād maʿa'l-ʿayn faslına mürācaʿatla buna dāir fevāid-i sāire de istifāde edilir. Vallāhu aʿlemu.

• مُضِيًّا [muḍiyyen]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ﴾[1290] أَيْ لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى ذَهَابٍ وَلَا مَجِيءٍ

Yaʿnī "Ne ileri gitmeğe ne de geri gelmeğe muktedir oldular" demek olur. Geçip gitmek ve nüfūz maʿnāsına olan fethle "مَضْيٌ"dandır. "رَمَى" bābından "مَضَى الشَّيْءُ يَمْضِي مَضْيًا فَهُوَ مَاضٍ" denir, "ذَهَبَ" ve "مَرَّ" ve "نَفَذَ" demek olur. Ve "مَضَى فِي الْأَمْرِ يَمْضِي مَضَاءً", "نَفَذَ فِيهِ" demek olur. "İfʿāl"den "إِمْضَاءٌ", "إِنْفَاذٌ" demektir: "أَمْضَى الْقَاضِي الْحُكْمَ", "أَنْفَذَهُ" demektir. [314]

• مُضَارٍّ [muḍārrin]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ﴾[1291] أَيْ غَيْرَ مُدْخِلِ الضَّرَرِ لِلْوَرَثَةِ

"نَفْعٌ"in zıddı olan "ضَرٌّ"dan "müfāʿalet"tir. Sülāsīde "رَدَّ" bābından "ضَرَّهُ يَضُرُّهُ ضَرًّا فَهُوَ ضَارٌّ" ve "müfāʿalet"ten "ضَارَّهُ يُضَارُّهُ مُضَارَّةً فَهُوَ مُضَارٌّ" denir. Her iki bābdan da āhara idhāl-i zarar ve īrās-ı zarār maʿnāsınadır. Aslı "مُضَارِرٌ" olup rā'ların idgāmıyla "مُضَارٌّ" olmuştur. Ve "ifʿāl"den "أَضَرَّهُ يُضِرُّهُ إِضْرَارًا" de böyledir.

• الْمُضْطَرَّ [el-muḍṭarra]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ﴾[1292] أَيِ الْمَكْرُوبِ الَّذِي مَسَّهُ الضُّرُّ

Yaʿnī "kendini zarar mess etmiş magmūm kimse" demektir. "ضَرُورَةٌ"ten "iftiʿāl"dir. Aslı "müfteʿil" vezninde "مُضْتَرِرٌ" olup ḍād'a mücāveret sebebiyle tāʾ ṭāʾa kalb ve rā'lar idgām

---

1289 "Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin." Āl-i ʿİmrān, 3/130.

1290 "Yine eğer dileseydik oldukları yerde başka yaratıklara dönüştürürdük de ne ileri gidebilirler, ne geri dönebilirlerdi." Yāsīn, 36/67.

1291 "(Yine bu paylaştırma) yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır." en-Nisāʾ, 4/12.

1292 "Yahut kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren mi?" en-Neml, 27/62.

olunmakla "مُضْطَرٌّ" şekline girmiştir. "ضَرُورَةٌ" bir kimseyi dīgere ilticāya muhtāc eden hālettir, her ne yüzden olursa olsun Bābu'l-Hemze'de "أُضْطُرَّ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- مُضِلٍّ [muḍillin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ﴾[1293] أَيْ مَنْ يُضِلُّهُ

Yaᶜnī "onu azdıracak bir kimse" demek olur. Bābu'l-Hemze'de "أَضَلَّ" ve Bābu'd-Ḍād'da "ضَالًّا" kelimelerine mürācaᶜat oluna.

FASLU'L-MĪM MAᶜA'Ṭ-ṬĀ᾿: "مَ،ط"

- مَطْوِيَّاتٌ [maṭviyyātun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴾[1294] أَيْ مَجْمُوعَاتٍ بِقُدْرَتِهِ

"Allāh'ın kudretiyle dürülmüş ve devşirilmiş, toplanmış" demektir. Dürmek ve devşirmek ve cemᶜ etmek maᶜnāsına olan "طَيٌّ" lafzından ism-i mefᶜūldür. "رَمَى" bābından "طَوَى يَطْوِي طَيًّا فَهُوَ طَاوٍ وَذَاكَ مَطْوِيٌّ" [315] denir. Bābu'ṭ-Ṭā'da "طَيِّ" kelimesinde mufassalen beyān olundu, oraya mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،ط"

- مُطَهَّرَةٌ [muṭahharatun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ﴾[1295] أَيْ مُبَرَّاتٌ مِمَّا فِي نِسَاءِ الْآدَمِيِّينَ

Yaᶜnī nisā-i ādemiyyīnde olan haml ve nifās ve hayz ve emsāli ezālardan berī ve halkan ve hulkan pāk demektir.

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً﴾[1296] أَيْ بَرِيئَةٌ مِنَ الْبَاطِلِ
- وَفِي قَوْلِهِ سُبْحَانَهُ ﴿فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ﴾[1297] أَيْ مُنَزَّهَةٌ مَحْفُوظَةٌ عَنْ مَسِّ الشَّيَاطِينِ

Bābu'ṭ-Ṭā'da "طَهُورًا" kelimesine mürācaᶜat oluna.

1293 "Allah kimi de doğru yola iletirse artık onu saptıracak hiç kimse yoktur." ez-Zumer, 39/37.
1294 "Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür." ez-Zumer, 39/67.
1295 "Onlar için orada tertemiz eşler de vardır." el-Bakara, 2/25; en-Nisā᾿, 4/57.
1296 "Bu delil, tertemiz sahifeleri okuyan, Allah tarafından gönderilen bir peygamberdir." el-Beyyine, 98/2.
1297 "O, şerefli ve sādık yazıcı meleklerin elindeki yüksek, tertemiz ve çok değerli sahifelerdedir." ᶜAbese, 80/13-16.

- مُطَهِّرُك [muṭahhiruke]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾[1298] أَيْ مُبَعِّدُكَ مِنْ إِيذَائِهِمْ

Yaʿnī "Seni kāfirlerin īzāsından tebʿīd yaʿnī ırak edici" demektir.

- الْمُطَهَّرُونَ [el-muṭahherūne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾[1299] مِنَ الْأَحْدَاثِ

Yaʿnī "hadeslerden pāk" demektir. "مُطَهَّرٌ" burada "طَاهِرٌ" maʿnāsı ifāde ediyor.

- الْمُطَّهِّرِينَ [el-muṭṭahhirīne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾[1300] بِتَشْدِيدِ الطَّاءِ أَيِ الْمُتَطَهِّرِينَ

Yaʿnī "tetahhur edenleri" demektir. Kurb-ı mahrec sebebiyle tāʾ ṭāʾda idgām olunmuştur. Murād ahdās ve ednās ve encāstan tahārettir.

- الْمُطَّوِّعِينَ [el-muṭṭavviʿīne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾[1301] أَيِ الْمُتَطَوِّعِينَ

Yaʿnī "sadaka vermekte tetavvuʿ edenler" demektir. "Tefaʿʿul"den ism-i fāʿildir. Kurb-ı mahrece mebnī tāʾ ṭāʾda idgām olunmuştur. Bābu't-Tā'da "تَطَوَّعَ" kelimesine bak.

- الْمُطَفِّفِينَ [el-muṭaffifīne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ﴾[1302] أَيْ لَا يُوفُونَ الْكَيْلَ وَالْوَزْنَ [316]

Yaʿnī "kīle ve ölçüyü noksān edenler" demek olur. Lafzen ve maʿnen "قَلِيلٌ" gibi istiʿmāl olunan "طَفِيفٌ"ten "tefʿīl"dir: "طَفَّفَ يُطَفِّفُ تَطْفِيفًا فَهُوَ مُطَفِّفٌ وَهُمْ مُطَفِّفُونَ لِلْمُطَفِّفِينَ" denir ki "تَقْلِيلٌ" maʿnāsınadır. Murād mekīlün lehin nasībini īfāda taklīldir ki eksik vermek taʿbīr edilir. Bundan vezne yaʿnī tartıya teşmīl edilmiştir, nitekim siyāk-ı āyet de bunu müʾeyyiddir ki ﴿وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ﴾[1303] buyuruluyor, "كَالُوا لَهُمْ أَوْ وَزَنُوا لَهُمْ" takdīrindedir.

1298 "Hani Allah şöyle buyurmuştu: "Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni inkār edenlerden kurtararak temizleyeceğim."" Āl-i ʿİmrān, 3/55.

1299 "Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir." el-Vākıʿa, 56/79.

1300 "Allah da tertemiz onları sever." et-Tevbe, 9/108.

1301 "Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan mü'minlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya; işte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır." et-Tevbe, 9/79.

1302 "Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hāline!" el-Mutaffifīn, 83/1.

1303 "Fakat, kendileri onlara bir şey ölçüp, yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar." el-Mutaffifīn, 83/3.

FASLU’L-MĪM MAᶜA’Ẓ-ẒĀ͗Ī’L-MENKŪTA: “م،ظ”

- مَظْلُومًا [maẓlūmen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا﴾[1304] أَيْ غَيْرَ مُرْتَكِبٍ بِمَا يُبِيحُ الدَّمَ

Yaᶜnī “İrāka-i demini ibāha edecek bir zenbi irtikāb etmediği hālde” demek olur. Murād taᶜammüden katl edilen kimsedir ki katli zulmdür. Ve “غَيْرَ مُسْتَوْجِبٍ لِلْقَتْلِ” ᶜibāretiyle tefsīr edilmiştir, gāye birdir. Bu taᶜbīr ile meselā kendi bir vech ve sūretle mazlūm ise de dīger cihetten bi-hakkın katlini mūcib bir şey͗i irtikāb eden kimse bu hükmden hāric kalacağı īzāh ediliyor. “ظُلْمٌ”ün tahkīki Bābu’ẓ- Ẓā’da “ظُلْم” kelimesinde mufassalen beyān olunmuştur, mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU’L-MĪM[1305]: “مُ،ظ”

- مُظْلِمُونَ [muẓlimūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ﴾[1306] أَيْ دَاخِلُونَ الظَّلَامَ

“ظُلْمَةٌ”ten “ifᶜāl”dir. Bunda hemze-i “إِفْعَالٌ”, “أَصْبَحَ” ve “أَضْحَى” ve “أَمْسَى” gibi duhūl maᶜnāsı ifāde eder.

- مُظْلِمًا [muẓlimen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا﴾[1307] أَيِ اللَّيْلِ الشَّدِيدِ السَّوَادِ

Burada leylden hāldir. “حَالَ كَوْنِهِ مُظْلِمًا” Bununla leyl-i [317] şedīdü’s-sevād yaᶜnī koyu karanlık gece murād olunur. Maᶜnā-yı āyet-i kerīme “Şiddet ve hevl ve dehşet ve havf ve haşyetten gūyā yüzleri koyu karanlık gecenin kıtᶜaları parçalarıyla örtülmüş, bürünmüş gibi kararmış” demek olur.

FASLU’L-MĪM MAᶜA’L-ᶜAYNİ’L-MUHMELE: “م،ع”

- مَعْرُوشَاتٍ [maᶜrūşātin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ﴾[1308] أَيْ مَسْمُوكَاتٍ عَلَى مَا يَحْمِلُهَا وَمَتْرُوكَاتٍ

1304 “Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir.” el-İsrā͗, 17/33.

1305 Yazmada sehven “Mazmūmetu’z-Zā” yazılmış.

1306 “Gece de onlar için bir delildir. Gündüzü ondan çıkarırız, bir de bakarsın karanlık içinde kalmışlardır.” Yāsīn, 36/37.

1307 “Sanki yüzleri, karanlık geceden parçalarla örtülmüştür.” Yūnus, 10/27.

1308 “O, çardaklı, çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (herbiri) birbirine benzer ve (herbiri) birbirinden farklı biçimde yaratandır.” el-Enᶜām, 6/141.

Yaʿnī kendi sākı üzerine kalkamadığı için onu yerden kaldıracak herek ve çardak üzerine kaldırılan meselā üzüm asma gibi ve kendi sākı üzerine kāim olan nahl ve eşcār-ı sāire gibi ʿalā-hālihā terk olunan demek olur. Ve "مَعْرُوشَاتٍ" nāsın gars ettiği ve yetiştirdiği eşcār ve sāire ve "غَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ" dağlarda ve berriyyede kendi biten eşcār ve sāiredir de denildi. Ve "مَعْرُوشَاتٍ" üzüm ve kabak ve karpuz gibi yere yayılan ve "غَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ" nahl ve zerʿ ve eşcār-ı sāiredir de denildi. Bu İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumādan mervīdir. Sicistānī rahimehullāhu diyor ki "مَعْرُوشَاتٍ" ve "مُعَرَّشَاتٍ" yaʿnī rā-i müşeddede ile "tefʿīl"den maʿnāca birdir. Asma ve emsāli üzerinde imtidād etmek için altına destek ve herek ve emsāli şeyʾler vazʿ olunduğu vaktte "عَرَشْتُ الْكَرْمَ وَعَرَّشْتُهُ" denir. Ve "غَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ" destek ve herek ve çardak yapılmayan eşcārdır. Bu kelime "عَرْشٌ"dandır. Ve "عَرْشٌ" aslen sakfı olan mebnādır, cemʿi "عُرُوشٌ" gelir. Sonra mülūkun tahtına, serīr-i saltanatına denildi. Zann olunur ki üzerinde kubbe gibi murassaʿ ve müzeyyen sakfı olduğu iʿtibārla tesmiye edilmiştir. Bābu'l-ʿAyn'da "اَلْعَرْش" ve "عُرُوشِهَا" kelimelerine mürācaʿat buyurula. [318]

- مَعَايِش [maʿāyişe]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ﴾[1309] أَيْ أَسْبَابًا تَعِيشُونَ بِهَا

"مَعِيشَةٌ"in cemʿidir. Ve "مَعِيشَةٌ" metaʿim ve meşārib ve melābis ve emsāli menāfiʿden levāzım-ı hayāt olan şeylerdir. Bu lafz "عَيْشٌ"dan olmakla yāʾ asliyye olduğundan hemze ile "مَعَائِش" denilemez, çünkü "عَيْشٌ"ten "mefʿilet"tir, yā'nın kesresi mā-kabline nakl olunarak "مَعِيشَةٌ" olmuştur. "سَارَ" bābından "عَاشَ يَعِيشُ عَيْشًا فَهُوَ عَائِشٌ وَهِيَ عَائِشَةٌ" denir. Hemze ile "عَائِشَةٌ" zū-hayāt kalmak yaʿnī yaşamak maʿnāsı ifāde eder de denilmiştir. "Mefʿil" ve "mefʿilet" vezninde "مَعِيشٌ" ve "مَعِيشَةٌ" ber-vech-i beyān sebeb-i taʿayyüştür, bināʾen ʿaleyh "mekseb" maʿnāsına da gelir. Ve[1310]﴿وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا﴾ kavl-i kerīminde "مَعَاشٌ" ism-i zamāndır, bināʾen ʿaleyh "وَقْتَ مَعَاشٍ" ile tefsīr olunmuş ki "Nehārı size kesb ve tahsīl-i maʿīşet vakti kıldık" demek olur. Ve "سَبَبًا لِلْمَعَاشِ وَالتَّصَرُّفِ فِي الْمَصَالِحِ" ʿibāretiyle de tefsīr edilmiştir.

- مَعَاذَ اللّٰهِ [maʿāẕallāhi]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ﴾[1311] أَيْ أَعُوذُ بِاللهِ مِمَّا دَعَوْتَنِي إِلَيْهِ

Yaʿnī "Allāh'a sığınırım senin beni daʿvet ettiğin şeyʾden" demek olur. "مَعَاذَ اللهِ" ve "عَوْذَ اللهِ" ve "عِيَاذَ اللهِ" cümleten bir maʿnayadır ki "أَسْتَجِيرُ بِاللهِ" demektir. Bunların nasbları fiʿl-i muzmerle yaʿnī "أَعُوذُ بِاللهِ مَعَاذًا وَعَوْذًا وَعِيَاذًا" takdīriyledir. Bābu'l-ʿAyn'da "عُذْتُ" kelimesine de mürācaʿat buyurula.

1309 "Andolsun, size yeryüzünde imkān ve iktidar verdik. Sizin için orada birçok geçim imkānları da yarattık." el-Aʿrāf, 7/10; el-Hicr, 15/20.

1310 "Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık." en-Nebeʾ, 78/11.

1311 "O ise, "Allah'a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı." Yūsuf, 12/23.

• مَعَادٍ [maʿādin]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ﴾[1312] أَيْ إِلَى مَكَّةَ وَقِيلَ إِلَى الْجَنَّةِ

Asl-ı "مَعَادٌ", "عَوْدٌ"den ism-i mekāndır ki "مَرْجِعٌ"dir. [319]

• مَعَارِجَ [maʿārice]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ وَلَوْلَا اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ﴾[1313] أَيْ دَرَجًا مِنْ فِضَّةٍ عَلَيْهِ تَعْلُونَ

Yaʿnī "gümüşten nerdübānlar, merdivenler" demek olur. Bu kelime cemʿdir, vāhidi "مِعْرَجٌ" ve "مِعْرَاجٌ"dır ki "عُرُوجٌ"dan ism-i ālettir.

• وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مِنَ اللّٰهِ ذِي الْمَعَارِجِ﴾[1314] أَيْ مَصَائِدِ الْمَلَائِكَةِ

İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumādan "ذِي السَّمَاوَاتِ" tefsīri mervīdir. Müşārün ileyh hazretleri buyuruyor ki semāvātı Cenāb-ı Hak "مَعَارِجُ"le tesmiye buyurdu, zīrā melāike semāvātta ʿurūc ederler. Beyḍāvī tefsīrinde "ذِي الْمَصَائِدِ" ile tefsīr edip "مَصَائِد"i de kelim-i tayyib ve ʿamel-i sālih kendisinde suʿūd eden derecāttır yāhūd müʾminler sülūklarında veyā dār-ı sevāblarında veyā merātib-i melāikede terakkī ettikleri derecāttır diye tevcīhler de yazmış. Ancak akvā ve evlā olan kavl siyāk-ı āyette vākiʿ ﴿تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ﴾[1315] cümle-i kerīmesi delāletiyle "مَصَائِدِ الْمَلَائِكَةِ" tefsīridir.

Tenbīh: "عُرُوجٌ" ve intihā-i gāyete mevzūʿ "إِلَى" kelimeleri Cenāb-ı Hak için fevka's-semāvāt mekān olduğuna delālet-i lafziyye ile delālet etmesi de Zāt-ı Bārī için mekān ve cihet taʿyīni mümteniʿ ve müstehīl olduğu edille-i ʿakliyye ve nakliyye ile min külli'l-vücūh sābit ve mütehakkak olmakla sāir müteşābihāt gibi bunun da teʾvīli lāzımdır. Bināʾen ʿaleyh bundan murād ﴿وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ﴾[1316] gibi ki "إِنْتِهَاءُ الْأُمُورِ إِلَى مُرَادِهِ" demektir yāhūd ﴿وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾[1317] gibi ki "إِلَى مَوْضِعِ الْعِزِّ وَالْكَرَامَةِ" demektir. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi bihi. Bu bābdan mufassalāta mürācaʿat lāzımdır.

• مَعَرَّةٌ [maʿarratun]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ

1312 "Eğer bütün insanlar (kāfirlere verdiğimiz nimetlere bakıp küfürde birleşen) bir tek ümmet olacak olmasalardı, Rahmān'ı inkār edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine çıkacakları merdivenler yapardık." el-Kasas, 28/85.

1313 "Eğer bütün insanlar (kāfirlere verdiğimiz nimetlere bakıp küfürde birleşen) bir tek ümmet olacak olmasalardı, Rahmān'ı inkār edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine çıkacakları merdivenler yapardık." ez-Zuhruf, 43/33.

1314 "yükselme yollarının sahibi Allah tarafından" el-Meʿāric, 70/3.

1315 "Melekler ve Ruh (Cebrail) ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir." el-Meʿāric, 70/4.

1316 "Bütün işler ona döndürülür." Hūd, 11/123.

1317 "İbrahim şöyle dedi: "Ben Rabbime (onun emrettiği yere) gideceğim. O bana yol gösterecektir."" es-Sāffāt, 37/99.

عِلْمٍ﴾[1318] أَيْ جِنَايَةٌ كَجِنَايَةِ الْعَدُوِّ وَهُوَ الْحَرْبُ

Yaʿnī "Bilmeyerek size düşmanın cināyeti gibi bir cināyet, bir suç isābet eder ki o harbdir." Murād Mekke-i mukerreme'deki küffār ve müşrikīn arasında [320] müʾminler de bulunduğundan harb esnāsında onların da bilinmeyerek katli sebebiyle size cināyet ve ism isābet eder ki diyet veyā keffāret vācib olur demektir. Ve "مَعَرَّةٌ" kelimesi "مَكْرُوهٌ" ve "إِثْمٌ" ve "شِدَّةٌ" ve "سَيِّئَةٌ" ve "غُرْمُ الدِّيَةِ" ʿibāretleriyle de tefsīr olunmuştur. Cümlesi de müʾmin olduğunu bilmeyerek kāfir zannıyla irtikāb-ı cināyet ü ism olacaktır ki mūcib-i diyet yāhūd keffāret olur. Bu kelime zammla "عُرٌّ" lafzındandır. Aslen cereb yaʿnī uyuz maʿnāsınadır ki bir maraz-ı sāir-i müstakzerdir. Bundan fazīha ve kazer ve mesāʾet ve ism maʿnālarına alındı. "رَدَّ" bābından müteʿaddī olarak "عَرَّهُ بِالشَّرِّ يَعُرُّهُ عَرًّا وَعُرًّا" denir, "لَطَخَهُ" yaʿnī "Bulaştırdı" demektir. Ve "مَعَرَّةٌ" maʿānī-i mezkūrede ismdir. Ve āti'z-zikr "الْمُعْتَرَّ" kelimesi de bundan "iftiʿāl"dir.

- مَعْكُوفًا [maʿkūfen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ﴾[1319] أَيْ مَحْبُوسًا أَنْ يَبْلُغَ مَكَانَ نَحْرِهِ

Yaʿnī "kurbānı kesileceği mahalle ulaşmaktan mahbūs olarak" demek olur. Bābu'l-ʿAyn'da "عَاكِفِينَ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- مَعِينٍ [maʿīnin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾[1320] أَيْ جَارٍ ظَاهِرٍ

Yaʿnī "akarsu" ki göz göre akar; burada arz üstünde olan su murād buyuruluyor. ﴿يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ﴾[1321] kavl-i kerīminde hamr-ı cennet murād olunmuştur ki ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى﴾[1322] kavl-i kerīmi delāletiyle cennette nehr-i cārī-i zāhirdir. Bu kelime su menbaʿı demek olan "عَيْنٌ" lafzındandır. Murād mā-i cārī āb-ı revandır, Türkçe ırmak denir. Ve "مَعِينٌ" mutlakan cārī maʿnāsına da kullanılır.

1318 "Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah Mekke'ye girmenize izin verirdi)." el-Feth, 48/25.

1319 "Onlar, inkār edenler ve sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır." el-Feth, 48/25.

1320 "De ki: "Söyleyin bakalım: Suyunuz çekiliverse, size kim temiz bir akar su getirir?"" el-Mülk, 67/30.

1321 Ebediyen genç kalan uşaklar, onların etrafında cennet pınarından doldurulmuş sürahileri, ibrikleri ve kadehleri dolaştırırlar." el-Vākıʿa, 56/17-18.

1322 "Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır." Muhammed, 47/15.

• مَعَاذِيرَهُ [maʿāẕīrahū]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ﴾[1323] أَيْ مَا اعْتُذِرَ بِهِ

Yaʿnī “Kendisiyle iʿtizār edilen şeyʾlerin cümlesini de ilkā eylese” yaʿnī söylese de [321] demek olur. Bu sūrette “مَعَاذِير”, “عُذْرٌ”den “مَعْذِرَةٌ”in cemʿi olur. Bābu’l-ʿAyn’da “عُذْرًا” kelimesine mürācaʿat oluna. Ve “مَعَاذِير” lafzı sitr, perde demek olan “مِعْذَارٌ” lafzının cemʿi olup bu āyette “سُتُورَةُ” ile de tefsīr olunur. Bu lügat-ı ehl-i Yemen’dir. Ve denildi ki “مَعْذِرَةٌ” cemʿi kıyāsen bilā-yāʾ “مَعَاذِرُ” olacağından yā “مَنَاكِير” gibi ʿalā-gayr-ı kıyās “مَعْذِرَةٌ” cemʿi olur yāhūd “مَعَاذِير” lafzı “مَعْذِرَةٌ” maʿnāsına ism-i cemʿ olur. Mufassalāta nazar oluna.

MAZMŪMETU’L-MĪM “مُ،ع”

• مُعْجِزِينَ [muʿcizīne]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ﴾[1324] وَفِي أَمْثَالِهَا أَيْ بِفَائِتِينَ

Yaʿnī “Mevt ve kıyāmet ve baʿs baʾde’l-mevt ve suʾāl ve hisāb ve emsāli mevāʿīd elbette gelecek ve olacaktır. Siz onu fevt edici yaʿnī fevte muktedir değilsiniz. Her nerede olsanız ve her ne yapsanız sizi muʾāhaze eden kādir-i mutlakı ʿāciz kılıp onlardan kurtulamazsınız” demek olur. “عَجْزٌ”den “ifʿāl”dir. “أَعْجَزَ إِعْجَازًا فَهُوَ مُعْجِزٌ” denir.

• الْمُعَذِّرُونَ [el-muʿaẕẕirūne]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ﴾[1325] أَيِ الْمُعْتَذِرُونَ مِنْ أَعْرَابِ الْبَوَادِي

Murād “Hīçbir ʿözrleri olmadığı hālde ʿözrleri olduğunu īhām eden kimseler.” Bu kelime “عُذْرٌ”den “tefʿīl”dir, “عَذَّرَ يُعَذِّرُ تَعْذِيرًا فَهُوَ مُعَذِّرٌ وَهُمْ مُعَذِّرُونَ” denir. Ve denildi ki bunun aslı “iftiʿāl”den “مُعْتَذِرُونَ”dur. Tāʾ ẕāl’de idgām ve fetha mā-kabline nakl edilerek teşdīdle “مُعَذِّرُونَ” olmuştur. Bābu’l-ʿAyn’da “عُذْرًا” kelimesinde [322] bu lafza dāir kelām mufassalen mezkūrdur, mahall-i mezkūra mürācaʿat oluna.

• مُعَقِّبَاتٌ [muʿaḳḳibātun]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ﴾[1326] اَيِ الْحَفَظَةُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ

Yaʿnī “melāikeden insānı hıfza müvekkel melekler” demektir. “لَهُ” zamīri “إِنْسَانٌ”a rāciʿdir. Murād insān için önünde ve ardında onu taʿkīb eden hafeze melekleridir. Ve ﴿وَاللّٰهُ

1323 “Hatta mazeretlerini ortaya koysa da” el-Kıyāmet, 75/15.
1324 “Şüphesiz size va’d edilen şeyler mutlaka gelecektir. Siz bunun önüne geçemezsiniz.” el-Enʿām, 6/134.
1325 “Bedevīlerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler.” et-Tevbe, 9/90.
1326 “İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır.” er-Raʿd, 13/11.

﴿يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ﴾[1327] kavl-i kerīminde "لَا رَادَّ لِحُكْمِهِ" ile tefsīr olunmuştur, zīrā Cenāb-ı Hak bir şeyʾi hükm eylediği vaktte imzāʾ ve infāz eder ki onu tagyīr ve nakz için bir kimse ve hīçbir şeyʾ taʿkīb edemez. Bu maʿnā "عَقَّبَ الْحَاكِمُ عَلَى حُكْمِ مَنْ قَبْلَهُ" kavlinden meʾhūzdur ki bir hākim selefi olan hākimin hükmünü taʿkīb eder ve hatāsını bulursa nakz eder, tagyīr eder. Hākim-i mutlakın hükmünü taʿkīb edecek bir kimse yoktur. "عَقْبٌ" lafzından "tefʿīl"dir. Bābu'l-ʿAyn'da "عَاقَبَ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- الْمُعْتَرَّ [el-muʿtarra]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ﴾[1328] أَي الَّذِي يُلِمُّ بِكَ وَلَا يَسْأَلُ

Yaʿnī "Sana takarrüb eder de suʾāl etmez." Yaʿnī taʿaffüfünden istemez, yalnız yaklaşır ve ʿarz-ı nefs ile seni ihtār eder demek olur. Ve ʿaksiyle tefsīr edilerek suʿāle taʿarruz eden fakīrdir de denilmiş, biz dilenci deriz. Bu kelime zammla "عُرٌّ" lafzından "iftiʿāl"-dir: "اِعْتَرَّ يَعْتَرُّ إِعْتِرَارًا فَهُوَ مُعْتَرٌّ" denir, dayf-ı zāire ve suʾāl için ʿarz-ı vücūdla sarāhaten suʾāl etmeyen fakīre denir. ʿAksini diyenler de bulunduğu evvelce beyān edildi. İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumā "الْمُعْتَرُّ الَّذِي يَعْتَرُّ بِالسَّلَامِ وَلَا يَسْأَلُ" buyurmuşlar. Bu "عُرٌّ" lafzı ānifü'l-beyān "مَعَرَّةٌ" kelimesinde mezkūrdur.

- مُعَطَّلَةٍ [muʿattaletin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ﴾[1329] أَيْ مَتْرُوكَةٌ عَلَى هَيْأَتِهَا [323]

Yaʿnī "Kuyu maʿmūr, içinde suyu ve üzerinde ipi ve kovası mevcūd olduğu hālde ehlinin helāki üzerine ʿalā-hālihi metrūk kalmış" demek olur. Bu kelime aslen zīnet ve ʿamelden hulüvv maʿnāsına olan "عَطَلٌ"dendir. "قَتَلَ" bābından "عَطَلَتِ الْمَرْأَةُ عَطْلًا" denir, bir kadının üzerinde bulunmamak maʿnāsınadır. "فَهِيَ عَاطِلٌ بِغَيْرِ هَاءٍ وَعُطُلٌ بِضَمَّتَيْنِ" Her hālde ʿalāmet-i teʾnīsten hālīdir. "حَامِلٌ", "حَائِضٌ" gibi. Ve "مُعَطَّلَةٍ" bundan "tefʿīl" bābının ism-i mefʿūlüdür. "عُطِّلَتِ الْبِئْرُ تَعْطِيلًا فَهِيَ مُعَطَّلَةٌ" denir, ʿalā-bināi'l-mefʿūl terk olundu ve metrūktur demek olur. Ve sīga-i maʿlūm ile "عَطَّلْتُ الْأَجِيرَ" "Taʿtīl ettim, işi bıraktırdım" demektir. Ve "عَطَّلْتُ الْإِبِلَ" "Deve sürüsünü çobansız başıboş bıraktım" demektir.

- مُعَاجِزِينَ [muʿācizīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾[1330] أَيْ مُسَابِقِينَ

Yaʿnī "Müsābaka edici, yarış edici oldukları hālde" demektir. "عَجْزٌ"den "müfāʿalet"tir.

1327 "Onun hükmünü bozacak hiçbir kimse yoktur." er-Raʿd, 13/41.

1328 "İstemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedirin." el-Hacc, 22/36.

1329 "Halkı zulmetmekteyken helak ettiğimiz, böylece duvarları, çökmüş çatılarının üzerine yıkılmış nice memleketler, nice kullanılmaz kuyular, nice muhteşem saraylar vardır!" el-Hacc, 22/45.

1330 "Āyetlerimizi geçersiz kılmak için çaba gösterenler var ya, işte onlar cehennemliklerdir." el-Hacc, 22/51; Sebeʾ, 34/5. Ayrıca bkz. Sebeʾ, 34/38.

“مُعَاجَزَةٌ”nin müsābaka maᶜnāsına istiᶜmāl olunması müsābikīnin her biri sāhibini kendine yetişmekten ᶜāciz bırakmak istediği iᶜtibāriyledir. Bu āyette Ḳurᵓān’ı teblīg ve taᶜlīm ve tefhīm ve onu kabūl ile īmān edenleri meşakkate düşürerek ᶜāciz bırakmak husūsunda müsābaka maᶜnāsınadır. Ve kelime-i mezbūre “مُعْجِزِيـنَ” sūretinde de kırāᵓat olunmuş ki “إِعْجَـازٌ”dan ism-i fāᶜil olur, bu hālde maᶜnā “فَائِتِيـنَ” demektir. Ve “مُثَبِّطِيـنَ” ile de tefsīr edilir ki nāsı Ḳurᵓān’a īmāndan ifāte veyā teᵓhīr ve sadd ediciler demek olur. Vallāhu aᶜlemu.

- الْمُعْصِرَاتِ [el-muᶜṣirāti]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا﴾[1331] أَيْ مِنَ السَّحَابِ [324] الَّتِي قَدْ حَانَ أَنْ تُمْطِرَ

Yaᶜnī “Yağmur yağdırması vakti gelmiş bulutlardan” demek olur. Ve “السَّـحَائِبُ الَّتِي تَأْتِي بِالْإِعْصَارِ” ᶜibāretiyle tefsīr olunmuş ki tündbād debūre ve kasırga denilen rīh-i şedīdi getiren bulutlardan demek olur. “ضَرَبَ” bābından “عَصَرَ” ve “ifᶜāl”den “إِعْصَارٌ” ile “iftiᶜāl”den “إِعْتِصَارٌ” bir şeyᵓi tazyīk ile suyunu çıkarmak maᶜnāsında müstaᶜmeldir. Bābu’l-Hemze’de “أَعْصِرُ” ve “إِعْصَارٌ” ve Bābu’l-ᶜAyn’da “الْعَصْرِ” ve Bābu’l-Yā’da “يَعْصِرُونَ” kelimelerine de mürācaᶜat buyurula.

MEKSŪRETU’L-MĪM: “م،ع”

- مِعْشَارَ [miᶜşāra]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ﴾[1332] أَيْ عُشْرَهُ

Yaᶜnī “onda bir” demektir. Esmā-i aᶜdāddan on ᶜadedinin ismi olan “عَشَرَةٌ”den “mifᶜāl”-dir ki ona taksīm edilen şeyᵓin bir cüzᵓüdür. Buna “عَشِيرٌ” ve zammla “عُشْرٌ” de denir. Ancak “عَشِيرٌ” lafzı karīn ve zevc maᶜnālārına da müstaᶜmeldir. Bu sūrette “عَشَرَةٌ”den değil “عِشْرَةٌ” lafzından “faᶜīl”dir. Bābu’l-ᶜAyn’da “الْعَشِيرِ” kelimesiyle mā-baᶜdine nazar oluna.

FASLU’L-MĪM MAᶜA’L-ĠAYNİ’L-MUᶜCEME: “مَ،غ”

- الْمَغْضُوبِ [el-maġḍūbi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾[1333] الْمُرَادُهُنَا الْيَهُودُ وَالضَّالِّينَ هُمُ النَّصَارَى

Yaᶜnī “الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ”den murād Yehūd tāifesidir. Ve “الضَّالِّينَ” Naṣārādır. Tirmizī, ᶜAdiy b. Ḥātim’den rivayet etti ki Resūl-i ekrem sallallāhu taᶜālā ᶜaleyhi ve sellem buyurdu:

1331 “Yağmur yüklü yoğun bulutlardan şarıl şarıl yağmur yağdırdık.” en-Nebeᵓ, 78/14.
1332 “Onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Hālbuki bunlar onlara verdiğimiz şeylerin onda birine bile ulaşamamışlardır.” es-Sebeᵓ, 34/45.
1333 “Gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil.” el-Fātiha, 1/7.

[325] "اَلْيَهُودُ مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ وَالنَّصَارَى ضَالٌّ"[1334] Bu hadīs-i şerīf bu maʿnā ve tevcīhi müʾeyyiddir. "غَضَب" māddesi müştakkātı mevāziʿ-i sāirede maʿnā-yı lügavīsi üzerinedir.

- مَغَانِمُ [maġānimu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ﴾[1335] جَمْعُ مَغْنَمٍ

Fethle "مَغْنَم" ve "غَنِيمَةٌ" ve "قُفْلٌ" vezninde zammla "غُنْمٌ" muhāriblerin emvālinden alınan şeyʾdir. Bābu’l-ʿAyn’da "غَنِمْتُمْ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- مَغَارَاتٍ [maġārātin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَئًا أَوْ مَغَارَاتٍ اَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ﴾[1336] أَيْ مَا يَغُورُونَ فِيهِ

Yaʿnī "İçinde gizlenip gāib ve gözden nihān olacak mahaller" demektir. Vāhidi mīm’in fethi ve zammıyla da "مَغَارَةٌ"dır. Aslı "غَوْرٌ" lafzıdır. Bābu’l-Ġayn’da "الْغَار" ve "غَوْرًا" kelimelerine mürācaʿat oluna.

- مَغْرَمًا [maġramen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ﴾[1337] أَيْ غُرْمًا

- كَذَا ﴿أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ﴾[1338] أَيْ غُرْمٍ

Zamm ve sükūnla "غُرْمٌ" vācibü’l-edā olmadığı hālde bir kimse üzerine yā kendisi bi’z-zāt yāhūd āharı tarafından lāzımü’l-īfāʾ kılınan şeyʾdir. Sicistānī rahimehullāhu "غُرْمٌ" vācib ve gayr-ı vācib olur kavlini Ebū ʿAmr’dan rivāyet etmiş, ancak hangisi vācib ve hangisi gayr-ı vācib olduğunu taʿyīn etmemiş. Bu kelimeye dāir tahkīkāt Bābu’l-Ġayn’da "الْغَارِمِينَ" kelimesinde mufassalen beyān olunmuştur, mürācaʿat oluna.

MAZMŪMETU’L-MĪM: "مُ،غ"

- مُغْتَسَلٌ [muġteselun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ﴾[1339] أَيْ غَسُولٌ [326]

1334 Tirmizī, Tefsīri’l-Kurʾān 2, no: 2954."ضُلاَّلٌ" şeklinde.

1335 "Allah katında pek çok ganimetler vardır." en-Nisāʾ, 4/94.

1336 "Eğer sığınacak bir yer veya (gizlenecek) mağaralar yahut girilecek bir delik bulsalardı, hemen koşarak oraya kaçarlardı." et-Tevbe, 9/57.

1337 "Bedevīlerden öyleleri vardır ki, (Allah yolunda) harcayacakları şeyi bir zarar sayar ve (bundan kurtulmak için) size belalar gelmesini beklerler. Kötü belālar kendi başlarına olsun." et-Tevbe, 9/98.

1338 "Yoksa sen onlardan (tebliğ görevine karşılık) bir ücret istiyorsun da onlar, borçtan ağır bir yük altında mı kalmışlardır?" et-Tūr, 52/40; el-Kalem, 68/46.

1339 "Biz de ona, "Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su" dedik." Sād, 38/42.

Yaʿnī "yıkanılacak su" demektir. Ve ism-i mekān da olur. Fethle "غَسْلٌ" yıkamak ve "iftiʿāl"den "إِغْتِسَالٌ" yıkanmak ve zamm ile "غُسْلٌ" yıkanmak maʿnāsına ismdir. "ضَرَبَ" bābından "غَسَلَ يَغْسِلُ غَسْلًا فَهُوَ غَاسِلٌ وَغَسَّالٌ وَذَاكَ غَسِيلٌ وَمَغْسُولٌ" denir. Ve zammla "غُسَالَةٌ" kendisiyle bir şeyʾ yıkanmış su yaʿnī mā-i müstaʿmeldir. "مُغْتَسَلٌ", "iftiʿāl"den masdar ve ism-i mekān olur.

- مُغْرَمُونَ [muġramūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّا لَمُغْرَمُونَ﴾[1340] أَيْ مُعَذَّبُونَ

Bu maʿnā ﴿إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا﴾[1341] kavl-i kerīminden meʾhūzdur ki "هَلَاكًا" ile müfesserdir. Ve "إِنَّا لَمُولَعٌ بِنَا" ʿibāretiyle de tefsīr edilmiştir ki "Bizler tahrīz edilmiş kimseleriz" demek olur. Bu kelime de ānifü'l-beyān "مُغْرَمًا" gibi zammla "غُرْمٌ"den "ifʿāl" bābından ism-i mefʿūldür. "أَغْرَمَ إِغْرَامًا فَهُوَ مُغْرِمٌ وَذَاكَ مُغْرَمٌ وَهُمْ مُغْرَمُونَ" denir. Bābu'l-Ġayn'da "الْغَارِمِينَ" ve "غَرَامًا" kelimelerine mürācaʿat edile.

- الْمُغِيرَاتِ [el-muġīrāti]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا﴾[1342] أَيِ الْخَيْلِ الْغَزَاةِ الَّتِي تُغِيرُ عَلَيْهَا أَهْلُهَا عَلَى الْعَدُوِّ وَقْتَ الصُّبْحِ

Yaʿnī "Gazā atları ki rākibleri onların üzerinde erkenden ʿadüvv üzerine gāret ederler" demektir. Ve denildi ki "الْمُغِيرَاتِ" haccda binilen develere sıfattır. "إِغَارَةٌ" burada sürʿat-i seyrdir. Bu kavl Hazret-i Emīrü'l-müʾminīn ʿAlī kerremallāhu vechehudan mervī esere müsteniddir. Müşārün ileyh buyururlar ki İslām'da evvel-i gazāt gazve-i Bedr idi. Bizimle ancak iki at vardı, biri Zubeyr'in ve biri Miḳdād b. el-Esved'in atı idi. İmdi nasıl olur da "الْعَادِيَاتِ" olur, yaʿnī cemʿ sīgasıyla nasıl sıfatlanır belki [327] "الْعَادِيَيْنِ" olmak lāzım gelirdi demek olur. İşte "الْمُغِيرَاتِ" dahi böyle olur. Bābu'l-ʿAyn'da "الْعَادِيَاتِ" kelimesine mürācaʿat oluna.

FASLU'L-MĪM MAʿA'L-FĀʾ: "م، ف"

- مَفَازَةٍ [mefāzetin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا اَتَوْا وَيُحِبُّونَ اَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾[1343] أَيْ مَنْجَاةٍ

Yaʿnī "necātta" yāhūd "mahall ü mekān-ı necātta" demektir. Necāt maʿnāsına olan

1340 "Muhakkak biz çok ziyandayız!" el-Vākıʿa, 56/66.

1341 "Gerçekten onun azabı sürekli bir helaktir!" el-Furkān, 25/65.

1342 "Sabah erkenden baskın yapan atlara andolsun." el-ʿĀdiyāt, 100/3.

1343 "Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin, sakın azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için elem dolu bir azap vardır." Āl-i ʿİmrān, 3/188.

"فَوْزٌ" dendir. Ve "فَوْزٌ" zafer maʿnāsına da istiʿmāl olunur, nitekim﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا﴾[1344] kavl-i kerīminde "اَيْ ظَفَرًا بِمَا يُرِيدُونَ" ʿibāretiyle tefsīr olunmuştur. "قَالَ" bābından فَازَ يَفُوزُ فَوْزًا فَهُوَ" "فَائِزٌ denir. Bābu'l-Fā'da "الْفَائِزُونَ" kelimesine nazar oluna.

- مَفْرُوضًا [mefrūḍan]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَعَنَهُ اللهُ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا﴾[1345] أَيْ حَظًّا مَعْلُومًا أَوْ مُقَدَّرًا وَقِيلَ مَقْطُوعًا

Yaʿnī "maʿlūm ve muʿayyen yāhūd takdīr olunmuş veyā katʿ olunmuş nasīb ve hisse" demek olur. Bu maʿnā "فُرِضَ لَهُ فِي الْعَطَاءِ" kavlindendir. Bābu'l-Fā'da "فَرَضَ" kelimesinde mufassalen beyān olunmuştur, mürācaʿat oluna.

- الْمَفْتُونُ [el-meftūnu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ﴾[1346] أَيِ الْمَجْنُونُ

Yaʿnī "cünūn ile ʿaklı fitnelenen" demek olur. "مَفْتُونٌ", "مَعْقُولٌ" ve "مَجْلُودٌ" gibi masdar olarak maʿnā "بِأَيِّكُمُ الْفِتْنَةُ" demektir de denildi. Ve "بِأَيِّكُمْ" bā' za'idedir. Ve "فِي" maʿnāsınadır da denilmiş. "فَتْنٌ" lafzındandır. Tahkīki Bābu'l-Fā'da "فَتَنُوا" kelimesinde mufassalen beyān olunmuştur.

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،ف"

- الْمُفْلِحُونَ [el-mufliḥūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾[1347] أَيِ الْفَائِزُونَ بِالْجَنَّةِ [328] النَّاجُونَ مِنَ النَّارِ

Bu kelime fevz ve bekā' ve necāt maʿnāsına ism olan "فَلَاحٌ"tandır. "İfʿāl"den أَفْلَحَ يُفْلِحُ" "إِفْلَاحًا فَهُوَ مُفْلِحٌ وَهُمْ مُفْلِحُونَ denir. "فَلَاحٌ" dünyevī ve uhrevī olur. Felāh-ı dünyevī hayāt kendisiyle tayyīb ve lezīz olan bi'l-cümle saʿādāta zaferdir ki bekā' ve gınā' ve ʿizzet ve mehāviften emāndır. Uhrevī, āyetin tefsīrinde beyān olundu ki dört şey'i intāc eder: 1) Bilā-fenā bekā' 2) bilā-fakr gınā 3) bilā-züll ʿizzet 4) bilā-cehl ʿilmdir. Sülāsīden "فَلْحٌ" şakk maʿnāsınadır. "قَطَعَ" bābından "فَلَحَ الْأَرْضَ يَفْلَحُ فَلْحًا فَهُوَ فَلَّاحٌ" denir. Ekin için arzı şakk etmek yaʿnī sabanla bir yeri sürüp açmaktır.

1344 "Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir kurtuluş vardır." en-Nebe', 78/31.

1345 "Allah o şeytana lānet etti ve o da, "Andolsun ki senin kullarından elbette belirli bir pay alacağım" dedi." en-Nisā', 4/118.

1346 "Hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler." el-Kalem, 68/5-6.

1347 Altı yerde, örneğin bkz. el-Bakara, 2/5 "Kurtuluşa erenler de işte onlardır."

• مُفْرَطُونَ [mufraṭūne]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ﴾[1348] بِفَتْحِ الرَّاءِ أَيْ مُقَدَّمُونَ وَمُعَجَّلُونَ إِلَى النَّارِ

Yaʿnī "Cehenneme sevkte takdīm olunurlar, taʿcīl edilirler" demektir. Fethateynle "فَرَطٌ"tan "ifʿāl"dir, "فَرَطٌ" vārid ve kāfile ve kārbānın önünden gidip menzil ve su tedārik etmek için ileri gönderilen kimsedir. Bundan takdīm ve taʿcīl maʿnāsına alındı. Ve bu āyette kelime-i mezbūre "مُتْرَكُونَ مَنْسِيُّونَ فِي النَّارِ" ʿibāretiyle de tefsīr edildi. Bu da "أَفْرَطْتُ فُلَانًا خَلْفِي" kavlinden meʾhūzdur ki "Filānı arkaya bıraktım, unuttum" demektir. Ve rā'nın kesriyle "مُفْرِطُونَ" dahi kırāʾat olundu, bu sūrette "إِفْرَاطٌ" lafzındandır ki maʿāsīde haddi tecāvüz maʿnāsına olarak "مُسْرِفُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ فِي ارْتِكَابِ الذُّنُوبِ" demek olur. Ve teşdīd-i rā-i meftūha ile "مُفَرَّطُونَ" dahi kırāʾattir. Bu sūrette de ānifü'l-beyān "فَرَطٌ"tan "tefʿīl"dir ki maʿnā-yı evvelde mübālaga ifāde eder: "فَرَّطْتُهُ فِي طَلَبِ الْمَاءِ" [329] denir, "قَدَّمْتُهُ وَعَجَّلْتُهُ" demek olur. Ve maʿa't-teşdīd kesr-i rāʾ ile de kırāʾat olunmuştur, bu sūrette "تَفْرِيطٌ" maʿnāsınadır ki noksān ve taksirdir, bināʾen ʿaleyh tāʿatta noksān ve taksīr edenler demek olur. Bābu'l-Fā'da "فَرَّطْنَا" kelimesine mürācaʿat oluna.

FASLU'L-MĪM MAʿA'L-ĶĀF: "م،ق"

• مَقْتًا [maḳten]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا﴾[1349] أَيْ أَشَدَّ الْبُغْضِ مِنَ اللهِ

"مَقْتٌ" aslen bir emr-i kabīhin rüʾyeti üzerine fāʿiline rāʾī tarafından olan bugz-ı şedīddir. Bāb-ı evvelden "مَقَتَهُ مَقْتًا وَمَقَاتَةً فَهُوَ مَقِيتٌ بِالْفَتْحِ وَمَمْقُوتٌ" denir: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾[1350] أَيْ لَبُغْضُ اللهِ إِيَّاكُمْ Ve ʿArab bir kimse babasının zevcesini yaʿnī üvey anasını tezevvüc etse ona "نِكَاحُ الْمَقْتِ" ve ondan tevellüd eden velede "مَقْتِيٌّ" derler ki zemm ve takbīhtir.

• مَقِيلًا [maḳīlen]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿اَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا﴾[1351] أَيْ مَوْضِعِ قَائِلَةٍ

İsm-i mekāndır. "قَائِلَة" nısf-ı nehārda nevm-i istirāhattır. Ve bilā-nevm vakt-i mezkūrda mutlakan istirāhate de denir. "بَاعَ" bābından "قَالَ يَقِيلُ قَيْلًا وَقَيْلُولَةً فَهُوَ قَائِلٌ" denir. Ve "قَائِلَةٌ" vakt-i kaylūleye de denir. "قَيْلُولَةٌ" maʿnā-yı mezkūrda ism de olur.

1348 "Hiç şüphe yok ki onlara cehennem vardır ve onlar oraya en önde sokulacaklardır." en-Nahl, 16/62.
1349 "Çünkü bu bir hayasızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur." en-Nisāʾ, 4/22.
1350 "İnkār edenler var ya, muhakkak onlara: "Allah'ın (size) gazabı, sizin kendinize olan gazabınızdan daha büyüktür." el-Müʾmin, 40/10.
1351 "O gün cennetliklerin kalacakları yer daha hayırlı, dinlenecekleri yer daha güzeldir." el-Furkān, 25/24.

- مَقَالِيدُ [maḳālīdu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾[1352] أَيْ مَفَاتِيحُ خَزَائِنِهِمَا

Bu kelime "مِنْجَلٌ" vezninde "مِقْلَدٌ"ın cemᶜidir ki "مِفْتَاحٌ"tır, lisānımızda anahtar dediğimiz ālettir. Ve kesr-i hemze ile "إِقْلِيدٌ" de miftāḥtır. *Miṣbāḥu'l-Munīr*'de "إِقْلِيدٌ" miftāḥtır ve bu lügat-ı Yemāniyyedir. Ve denildi ki [330] "إِقْلِيدٌ" muᶜarrebdir ve aslı lügat-ı Rūmiyyede iklīdustur. Cemᶜi "أَقَالِيدُ" gelir. Ve "مَقَالِيدُ" hazāin demektir demiş. Ve Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "قَلْدٌ" māddesinde وقَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾[1353] أَيْ مَا يُحِيطُ بِهِمَا وَقِيلَ خَزَائِنُهُمَا وَقِيلَ مَفَاتِحُهُمَا dedikten sonra bunların cümlesiyle bir maᶜnāya işāret vardır ki o da Allāh-ı ᶜazīmü'ş-şānın semāvāt ve arz üzerinde kudreti ve onları hıfzıdır diye teşrīḥ etmiş. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi bihā.

- مَقْدُورًا [maḳdūran]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾[1354] أَيْ قَضَاءً مَقْضِيًّا

Yaᶜnī "Cenāb-ı Hakk'ın emri hükm-i katᶜīdir ki elbette olacaktır" demek olur. Bu kelimeye dāir tahkīkāt ve akvāl Bābu'l-Ḳāf'ta "الْقَادِرُ" ve "قَدَرًا" kelimelerinde beyān olundu, mürācaᶜat oluna.

- الْمَقْبُوحِينَ [el-maḳbūḥīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَتْبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ﴾[1355] أَيِ الْمُشَوَّهِينَ بِسَوَادِ الْوُجُوهِ وَزُرْقَةِ الْعُيُونِ

Yaᶜnī "Yüzlerinin karalığı ve gözlerinin göğermesiyle çirkinleştirilenlerden" demek olur. Bu İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumā kavlidir, nitekim "tefᶜīl"den "قَبَّحَ اللهُ وَجْهَهُ" ve sülāsīden bilā-teşdīd "قَبَحَ اللهُ وَجْهَهُ" denir, "Allāh yüzünü çirkīn etsin ve kara etsin!" demek olur. Ve "اَلْمَقْبُوحِينَ", "اَلْمَطْرُودِينَ" ve "اَلْمُبَعَّدِينَ" ve "اَلْمُهْلَكِينَ" ile de tefsīr olunmuştur. Çirkīnlik demek olan "قُبْحٌ"dendir. "قَرُبَ" bābından "قَبُحَ قُبْحًا فَهُوَ قَبِيحٌ" denir. "حُسْنٌ"ün zıddıdır, sūrette ve ahlāk ve evsāf ve efᶜāl ve aᶜmāl ve iᶜtikādda da olur. Ve "قَطَعَ" bābından "قَبَحَ يَقْبَحُ قُبْحًا" denir. Müteᶜaddī olarak hayrdan bertaraf etmek ve [331] tebᶜīd maᶜnāsınadır. Ve teskīl ile "tefᶜīl"den "قَبَّحَ" bu maᶜnāda mübālaga ifāde eder.

- مَقْصُورَاتٌ [maḳṣūrātun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ﴾[1356] أَيْ مُخَدَّرَاتٌ

1352 "Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur." ez-Zumer, 39/63; eş-Şūrā, 42/12.

1353 "Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur." ez-Zumer, 39/63; eş-Şūrā, 42/12.

1354 "Allah'ın emri kesinleşmiş bir hükümdür." el-Ahzāb, 33/38.

1355 "Bu dünyada onları lanete uğrattık. Kıyamet gününde de onlar iğrenç kılınmış kimselerden olacaklardır." el-Kasas, 28/42.

1356 "Onlar, çadırlara kapanmış hurilerdir." er-Rahmān, 55/72.

Yaᶜnī perdelenmiş, mestūrāt gibi envāᶜ-ı siyāb-ı nefīse ve kıymetli eşyāᵓ ve taht ile tezyīn ve ᶜarūs için ihzār ve tahdīd edilmiş beytü'l-ᶜarūs "مَقْصُورَةٌ" tesmiye olunur, "حَجَلَةٌ" gibi, Türkçede gerdek denir. Ve beyt-i vāsiᶜ içinde baᶜzı eşyāᵓ ile meselā parmaklık ve emsāli şeylerle tahdīd edilip bulunup bir şeyᵓe tahsīs edilen mahalle de "مَقْصُورَةٌ" denir, cevāmiᶜde mülūk ve müᵓezzinīn ve kurrāᵓ için ittihāz olunan mahaller gibi. Aslen "طُولٌ"un mukābili olan "قِصَرٌ"den meᵓhūzdur. Bābu'l-Ḳāf'ta "قَاصِرَات" ve "قَصْر" ve "قُصُور" kelimelerinde de bu lafza müteᶜallik kelām sebk etmiştir, ircāᶜ-ı nazar oluna.

- مَقْرَبَةٍ [maḳrabetin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿اَوْ اِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ﴾[1357] أَيْ ذَا قَرَابَةٍ

"Karābet yaᶜnī hısımlığı olan yetīm" demek olur. Hısımlık maᶜnāsına olan "قَرَابَةٌ"ten masdar-ı mīmīdir.

- مَقَامِعُ [maḳāmiᶜu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ﴾[1358] جَمْعُ مِقْمَعٍ

Kesrle "مِقْمَعٌ" fīl-bānların fīlleri kullanmak için ittihāz ettikleri demir küskküdür. Aslı kahr ve tahkīr ve tezlīl maᶜnāsına olan "قَمْعٌ"dır.

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،ق"

- الْمُقْتِرِ [el-muḳtiri]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ﴾[1359] أَيِ الْمُقِلِّ

Yaᶜnī kalīlü'l-māl kimse ki fakīrdir. Bābu'l-Ḳāf'ta "قَتَرَة" ve "قَتُورًا" kelimelerine mürācaᶜat oluna.

- مُقِيتًا [muḳīten]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا﴾[1360] أَيْ مُقْتَدِرًا"

Yaᶜnī "kudretli." Kāle'ş-şāᶜir:

- "وَذِي ضِغْنٍ كَفَفْتُ النَّفْسَ عَنْهُ [332] وَكُنْتُ عَلَى مَسَاءَتِهِ مُقِيتًا" أَيْ مُقْتَدِرًا

Terceme: Hıkd sāhibi ve kīnli kimse ki nefsimi ona mukābeleden menᶜ ettim, hālbuki onun kötülüğüne karşı ona ibkāᶜ-ı zarara yaᶜnī intikāma muktedir idim demek olur. Ve

---

1357 "Yahut şiddetli bir açlık gününde kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi yahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmaktır." el-Beled, 90/14-16.

1358 "Onlar için bir de demirden topuzlar vardır." el-Hacc, 22/21.

1359 "(Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göredir." el-Bakara,2/236.

1360 "Allah'ın her şeye gücü yeter." en-Nisāᵓ, 4/85.

"مُقِيتًا" akvāt-ı ʿibādı takdīr edici demektir de denildi. Bu sūrette taʿāmdan bedeni tutan şeyʾ demek olan "قُوتٌ"tan olur. Ve "مُقِيتٌ" şāhid ve hāfız maʿnāsınadır da denildi. Ve "الْمُقِيت" esmā-i hüsnādandır, hālık ve mukaddir-i akvāt ve şehīd yaʿnī gāib ve hāzırı bilen ve her bir şeyʾe muktedir maʿnālarıyla müfesser olup maʿānī-i mezkūrenin cemʿiyyetten hāsıl olan maʿnāya hamli ile esmā-i sāireden temeyyüz eder. Bu sūretle esmā-i hüsnāda tekerrür ve terādüf tevehhümü mürtefiʿ olur. Bābu'l-Hemze'de "أَقْوَاتَهَا" kelimesinde de buna dāir kelām sebk etmiştir.

- الْمُقَدَّسَة [el-muḳaddesete]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَة﴾[1361] أَيِ الْمُطَهَّرَة أَيْ مِنَ الشِّرْكِ

Yaʿnī "şirkten tathīr edilmiş arza" demektir. Murād kavl-i ercah üzere arz-ı Beyt-i Makdis'tir. Mesken-i enbiyāʾ ve müʾminīn olduğu için "مُقَدَّسَة" ile tavsīf olundu. Ve "الْمُبَارَكَة" ile dahi tefsīr edilmiştir. Bu kelimeye dāir kelām Bābu'l-Ḳāf'ta "الْقُدُّوس" ve "الْقُدُس" kelimelerinde mezkūrdur.

- مُقْنِعِي [muḳniʿī]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُوسِهِمْ﴾[1362] أَيْ رَافِعِي رُؤُوسِهِمْ

Yaʿnī "Başlarını kaldırıcı oldukları hālde" demektir. Murād havf ve haşyet ve hevl ve dehşetten başlarını yukarı dikip kalmaktır ki hīçbir tarafa iltifāt edemezler. "قِنَاعٌ"dan "ifʿāl"dir: "أَقْنَعَ رَأْسَهُ إِقْنَاعًا [333] فَهُوَ مُقْنِعٌ" denir, başını yukarı dikip hemān bir noktaya bakmaktır. Namāzda "إِقْنَاعٌ" da bundandır ki nazarını hemān kıbleye hasr etmektir. Bu kelime için mufassalāt-ı kütüb-i lügatte "قَنَعَ" māddesine mürācaʿat lāzımdır, zīrā müştakkāt ve mutasarrafātı maʿānī-i muhtelifede istiʿmāl olunmuştur. Bābu'l-Ḳāf'ta "الْقَانِعَ" kelimesine de nazar oluna.

- الْمُقْتَسِمِينَ [el-muḳtesimīne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ﴾[1363] أَيِ الْمُتَخَالِفِينَ عَلَى عِضَتِهِ أَيْ عَلَى بُهْتَانِ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم وَكَيْدِهِ

Yaʿnī Resūl-i ekrem efendimize sāhir, kāhin, şāʿir, mecnūn ve emsāli şeylerle bühtān etmekte birbirleriyle tehālüf edenler ki sanādīd-i küffār-ı ehl-i Mekke'dir. Ve kezā Cenāb-ı Risālet-meʾāblarına keyd ve mekr ve kendileriyle cedel husūsunda bir sūret üzerine ittihād edemeyenlerdir de denildi ki mevsim-i haccda gelecek huccācı igfāl ve idlāl ve ifsād ile Zāt-ı Refīʿü'l-cenāb-ı nübüvvet-penāha īmāndan menʿ ve sadd için Mekke etrāfındaki ʿakabāt ve şiʿāb ve turuk ve medāhilde Velīd b. el-Muġīre'nin emriyle oturup

1361 ^"Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin." el-Māide, 5/21.
1362 "O gün başlarını dikerek (çağırıldıkları yere doğru) koşarlar." İbrāhīm, 14/43.
1363 "Nitekim biz kendi kitaplarını parçalara ayıranlara da (kitap) indirmiştik." el-Hicr, 15/90.

tarassud etmek üzere emākin-i mezkūreyi miyānelerinde iktisām eden kimselerdir ki on altı yāhūd kırk kişi idiler. Ve İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumā "مُقْتَسِمِينَ"den murād Yehūd ve Naṣārādır sebeb-i tesmiye Ḳurʾān'ın baʿzına inanıp baʿzına inanmamaklarıdır buyurmuşlar. Ve "مُقْتَسِمِينَ"den murād Ashāb-ı Ḥicr'den Ṣāliḥ ʿaleyhi's-selām üzerine gece vakti ansızın baskın etmek için tekāsüm eden yaʿnī yemīnleşen bir cemāʿattir de denildi. Bu sūrette "إِقْتِسَامٌ", "تَقَاسُمٌ" maʿnāsına haml olunmuş oluyor. Evvelki maʿnālar [334] "قِسْمٌ"dan ve bu ahīr fethle "قَسْمٌ"dan olur. Aslları ifrāz-ı nasīb maʿnāsına mevzūʿ "قَسْمٌ" lafzıdır.

• مُقْتَصِدٌ [muḳteṣidun]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ﴾[1364] أَيْ مُعْتَدِلٌ

Murād onlardan baʿzıları kitābla ʿamelde taksīr ederek nefsine zulm edenler ve bir sınıfı agleb-i evkātta kitābla ʿamel ederek mütevassıt ve muʿtedildir demek olur. Bābu'l-Hemze'de "اِقْتِصَادٌ" kelimesine mürācaʿat oluna.

• مُقَامًا [muḳāmen]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا﴾[1365] أَيْ مَوْضِعَ إِقَامَةٍ

Yaʿnī "Cehennem mahall-i ikāmet olmakta kötü bir mahal oldu" demektir. Murād onda karār edenlerin ʿazābdan mütehassıl hālleridir. Ve "مَقَامٌ" fethle ve zammla "إِقَامَةٌ" maʿnāsına masdar da olur. Ve ﴿الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ﴾[1366] kavl-i kerīminde "إِقَامَةٌ" maʿnāsına masdardır. Bunların her ikisi de "قَوْمٌ" lafzındandır. Eğer "قَامَ يَقُومُ قِيَامًا" dahi olursa fethle "مَقَامٌ" ve "مَقَامَةٌ" denir. Ve "أَقَامَ يُقِيمُ"dan olursa zammla "مُقَامٌ" ve "مُقَامَةٌ" denir. İkāmet ve mevziʿ-i ikāmet maʿnālarına kullanılır. Vallāhu aʿlemu.

• مُقْمَحُونَ [muḳmeḥūne]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ﴾[1367] أَيْ رَافِعُوا رُؤُوسِهِمْ مَعَ غَضِّ أَبْصَارِهِمْ

Yaʿnī "gözlerini kapamakla berāber başlarını yukarı kaldırıcı" demek olur. Bu temsīldir. Murād īmān ve İslām'a izʿān etmeyip temerrüd eden muʿānidlerdir. Biz bundan bir kerre başını yukarı dikmiş, artık yola yatmaz taʿbīr ederiz. "مُقْمِحٌ" çenesini göğsüne çekip başını yukarı diken yaʿnī boynunu kısıp başını yukarı diken kimsedir. Aslen refʿ maʿnāsına

1364 "Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır." Fātır, 35/32.
1365 "Şüphesiz, ne kötü bir durak ve ne kötü bir konaktır orası." el-Furkān, 25/66.
1366 "O, lütfuyla bizi kalınacak yurda yerleştirendir. Bize orada bir yorgunluk dokunmaz. Bize orada usanç da gelmez." Fātır, 35/35.
1367 "Onların boyunlarına demir halkalar geçirdik, o halkalar çenelerine dayanmıştır. Bu sebeple kafaları yukarıya kalkık durumdadır." Yāsīn, 36/8.

“قَمْحٌ”dendir. “ifʿāl”den [335] “إِقْمَاحٌ” refʿ-i reʾstir ki gözler kapalı ola. Ve “اَقْمَحَهُ الْغُلُّ” denir, “غُلٌّ”yaʿnī “Demirden maʿmūl lale denilen halka sıklığından maglūlun başını yukarı dikik bıraktı” demektir. Böyle olan kimseye “مَقْمَحٌ” denir, mefʿūl sīgasıyla.

- مُقْتَحِمٌ [muḳteḥimun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿هَذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ﴾[1368] أَيْ دَاخِلُونَ مَعَكُمْ بِكَرْهِهِمْ

Yaʿnī “şiddet ve meşakkat-ı nefsleriyle dāhil olanlar”dır. Yaʿnī nāra “إِقْتِحَامٌ” bir şeyʾe şiddet ve meşakkatle duhuldür, zorla ve güçlükle girmek denir. Bunun aslı bilā-teʾemmül kendini bir şeyʾe ilkāʾ etmek girmek ve şiddet ve düşvārī maʿnālarına istiʿmāl edilen fethle “قَحْمٌ”dır. “خَضَعَ” bābından “قَحَمَ فِي الْأَمْرِ قُحُومًا” denir, “Reviyyetsizce şu işe girdi” veyā “onun içine kendini attı” demektir. “İftiʿāl”den “إِقْتِحَامٌ” da böyle. “ifʿāl”den müteʿaddī olur: “أَقْحَمَ الْفَرَسَ فِي النَّهْرِ أَدْخَلَهُ فِيهِ بِشِدَّةٍ” Yaʿnī “Atı şiddetle nehre soktu, sürdü” demektir. “Tefaʿʿul”den “تَقَحُّمٌ” da “إِقْتِحَامٌ” gibidir.

- مُقَرَّنِينَ [muḳarranīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ﴾[1369] أَيْ مَشْدُودِينَ مَعَ شَيَاطِينِهِمْ

Yaʿnī “şeytānlarıyla birlikte bağlanmış” demektir. Lafz-ı mezkūr Ḳurʾān-ı kerīm’de müteʿaddid mahallerde vākiʿ olmuştur. Ve her biri mahalline göre taʿbīrāt-ı münāsibe ile tefsīr edilmiş. Cümlesi de bir asla rāciʿdir ki iki veyā ziyāde şeyʾlerin beynini cemʿ ve vasl etmek ve bundan ahzle çift ve eş etmek ve birbirine rabt eylemek maʿnālarına olan “قَرْنٌ” lafzıdır. Bāb-ı evvel ve sānīden “قَرَنْتُ الشَّيْءَ بِالشَّيْءِ” denir, [336] “وَصَّلْتُهُمَا وَجَمَعْتُ بَيْنَهُمَا” demek olur. “Tefʿīl”den “تَقْرِينٌ” de böyledir: “قَرَّنَهُ أَوْ قَرَّنَهُمْ” “وَقَرَنْتُ الْأُسَارَى فِي الْحِبَالِ, شَدَدْتُهَا” demek olur. “Tefʿīl”den “تَقْرِينٌ” de böyledir: “قَرَّنَهُ أَوْ قَرَّنَهُمْ تَقْرِينًا فَهُوَ مُقَرِّنٌ وَذَاكَ مُقَرَّنٌ” denir. Vallāhu aʿlemu.

- مُقْتَدِرُونَ [muḳtedirūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ﴾[1370] أَيْ مَنِيعُونَ

Yaʿnī “Kavī ve şedīdleriz.” Ve “قَادِرُونَ” dahi denildi. Sīga-i cemʿle beyānı ʿazamet ve celālet-i ilāhiyyeyi iʿlām içindir. ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا﴾[1371] ve ﴿فَأَخَذْنَاهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ﴾[1372] ve ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ﴾[1373] gibi sīga-i müfredle de vākiʿ olmuştur. “قُدْرَةٌ”ten “iftiʿāl”dir: “إِقْتَدَرَ يَقْتَدِرُ إِقْتِدَارًا فَهُوَ مُقْتَدِرٌ” denir. Ve “الْمُقْتَدِرُ” esmā-i hüsnādandır. Bābu’l-Ḳāf’ta “الْقَادِرُ” kelimesine mürācaʿat oluna.

1368 “İşte sizinle beraber cehenneme tıkılacak bir grup.” Sād, 38/59.
1369 “O gün, suçluları zincirlere vurulmuş olarak görürsün.” İbrāhīm, 14/49.
1370 “Bizim onlara gücümüz yeter.” ez-Zuhruf, 43/42.
1371 “Allah, her şey üzerinde kudret sahibidir.” el-Kehf, 18/45.
1372 “Biz de onları mutlak güç ve iktidar sahibinin yakalaması gibi yakaladık.” el-Kamer, 54/42.
1373 el-Kamer, 54/54-55.

- الْمُقْوِينَ [el-muḳvīne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ﴾[1374] أَيْ مُسَافِرِينَ

Yaʿnī "ehl-i sefer, yolcular için" demektir. "مُقْوِي"nin cemʿidir. Müsāfirin "مُقْوِي" ile tesmiyesi "قَوَاءٌ"ya yaʿnī "قَفْرٌ"a, nebātsız çöle nüzūlleri iʿtibāriyledir. "قَوَاءٌ" aslen kafr ve mefāze yaʿnī nebātsız susuz çöldür. "İfʿāl"den "أَقْوَى الرَّجُلُ فَهُوَ مُقْوٍ" denir, "صَارَ فِي الْقَوَاءِ" demektir. Ve "مُقْوِي" yanında yol azığı bulunmayan yolcu ve hīç mālı olmayan kimseye de denir. Ve kesīrü'l-māl kimseye de denmekle azdāddan olur; "قُوَّةٌ" lafzından değildir.

- مُقْتَرِفُونَ [muḳterifūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ﴾[1375] أَيْ لِيَكْتَسِبُوا مَا هُمْ مُكْتَسِبُونَ

Yaʿnī "Onların kazandığını kazansınlar için" demektir. Bu kelimede "قَرْفٌ"dendir. Bābu'l-Hemze'de "اِقْتَرَفْتُمُوهَا" kelimesine mürācaʿat oluna. [337]

FASLU'L-MĪM MAʿA'L-KĀF: "م،ك"

- مَكَّنَّاهُمْ [mekkennāhum]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ﴾[1376] أَيْ ثَبَّتْنَاهُمْ وَأَسْكَنَّاهُمْ فِيهَا وَمَلَّكْنَاهُمْ

Yaʿnī "Arzda onları yerleştirdik, sākin kıldık ve milk verdik veyā saltanat verdik, kudret ve tasarruf ihsān ettik" maʿnālarınadır. "مَكَّنْتُكَ وَمَكَّنْتُ لَكَ" birdir, nitekim āyet-i kerīmede iki sūretle vākiʿ olmuştur. Bu kelime "مَكْنٌ" lafzındandır. Lākin Ḳāmūs ve *Ṣıḥāḥ*'ta "مَكَانٌ" ve "مَكَانَةٌ" hem "كَوْنٌ" hem "مَكْنٌ" māddelerinde zikr olunmuş ve sebebi meskūtün ʿanh bırakılmıştır. "كَوْنٌ"den olduğuna göre mīm zāide, "مَكْنٌ"den olduğuna göre hurūf-ı asliyyeden olur. Bunun müştakkāt ve mutasarrafātı mahallerinde görülür.

- مَكَانَتِكُمْ [mekānetikum]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ﴾[1377] أَيْ حَالَتِكُمُ الَّتِي أَنْتُمْ عَلَيْهَا

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ﴾[1378] أَيْ مَكَانِهِمْ

1374 "Biz onu bir ibret ve ıssız yerlerde yaşayanlara bir yarar kaynağı kıldık." el-Vākıʿa, 56/73.

1375 "İşleyecekleri günahları işlesinler diye (bu fısıldamayı yaparlar)." el-Enʿām, 6/113.

1376 "Onlardan önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkān ve iktidarı onlara vermiştik." el-Enʿām, 6/6.

1377 "De ki: "Ey kavmim! Elinizden geleni yapın. Ben de (görevimi) yapacağım."" el-Enʿām, 6/135; Hūd, 11/93; ez-Zumer, 39/39. Ayrıca bkz. Hūd, 11/121.

1378 "Yine eğer dileseydik oldukları yerde başka yaratıklara dönüştürürdük de ne ileri gidebilirler, ne geri dönebilirlerdi." Yāsīn, 36/67.

وَقُرِئَ "عَلَى مَكَانَاتِهِمْ" جَمْعُ مَكَانَةٍ

Evvelki āyette "مَكْنٌ"den hālet maᶜnāsınadır. "ضَخُمَ" bābından "مَكُنَ مَكَانَةً فَهُوَ مَكِينٌ" denir, hālet maᶜnāsınadır. Ve kadr ve menzilet ve ᶜulüvv ve rifᶜat maᶜnālarına da gelir. İkinci āyette "كَوْنٌ" lafzından ism-i mekāndır. Ve "مَكَانٌ" ve "مَكَانَةٌ" birdir.

- مَكِينٍ [mekīnin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ﴾[1379] أَيْ مُسْتَقَرٍّ حَصِينٍ حَرِيزٍ

Yaᶜnī "muhkem ve metīn ve mahfuz" demek olup rahim murād olunmuştur. Burada "قَرَار", "مُسْتَقَرّ" maᶜnāsına ve "مَكِين" ona sıfattır.

- مَكِينٌ [mekīnun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾[1380] خَاصُّ الْمَنْزِلَةِ وَذُو مَكَانَةٍ وَقَدْرٍ وَمَنْزِلَةٍ
- وَكَذَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ﴾[1381] ذِي مَكَانَةٍ وَمَنْزِلَةٍ [338]

- مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ [mekru'l-leyli ve'n-nehāri]
- ﴿وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾[1382] أَيْ مَكْرُكُمْ بِنَا فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

Yaᶜnī "Gecede gündüzde sizin bize ettiğiniz hīle ve hudᶜa ve desīseniz"dir demek olur. İzāfet-i zarfiyyedir. "مَكْرٌ" lafzı ve mutasarrafātı Ḳurᵓān-ı kerīm'de çok tekerrür eder. Bunun asl maᶜnāsı hudᶜa yaᶜnī aldatmak ve hīle ve ifsāddır. "قَتَلَ" bābından "مَكَرَ يَمْكُرُ مَكْرًا فَهُوَ مَاكِرٌ" denir. Ve teşdīdle "مَكَّارٌ" mübalağadır, lākin ﴿وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾[1383] kavl-i kerīminde olduğu gibi fiᶜl-i mekr Cenāb-ı Hakk'a isnād olundukta mākirīne mekrlerine göre mücāzāt maᶜnāsına haml olunur. "كَيْدٌ" ve "إِسْتِهْزَاءٌ" ve emsālinde de böyledir, zīrā maᶜnā-yı lügavīsi Cenāb-ı Hakk'a isnād olunamaz, nitekim mahallerinde beyān olundu. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "مَكْرٌ" bir kimseyi kasd ettiği şeyᵓden bir hīle ile sarf etmektir. Bu da iki nevᶜdir: Biri mekr-i mahmūddur ki mekr ile bir fiᶜl-i cemīli taharrīdir. ﴿وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾[1384] kavl-i kerīmi bundandır. Dīgeri mekr-i mezmūm-

1379 "Sonra onu az bir su (meni) hālinde sağlam bir kargāha (ana rahmine) yerleştirdik." el-Müᵓminūn, 23/13. Ayrıca bkz. el-Murselāt, 77/21.

1380 "Onunla konuşunca dedi ki: "Şüphesiz bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir bir kişisin."" Yūsuf, 12/54.

1381 "O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür." et-Tekvīr, 81/19-21.

1382 "Zayıf ve güçsüz görülenler, büyüklük taslayanlara, "Hayır, bizi hidayetten saptıran gece ve gündüz kurduğunuz tuzaklardır." dediler." Sebeᵓ, 34/33.

1383 "Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır." Āl-i ᶜİmrān, 3/54.

1384 "Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır." Āl-i ᶜİmrān,

dur ki mekr ile bir fiʿl-i kabīhi taharrīdir. ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾[1385] ve emsāli de bundandır diyor. Ve baʿzı ehl-i ʿilm "مِنْ مَكْرِ اللهِ إِمْهَالُ الْعَبْدِ وَتَمْكِينُهُ مِنْ أَعْرَاضِ الدُّنْيَا" demişlerdir. Bu sūrette "مَكْرٌ" Cenāb-ı Hakk'a isnād edildiği vakt mahalline göre imhāl ve imlāʾ ve inzār maʿnālarına haml olunabilir.

• مَكْنُونٍ [meknūnin]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ﴾[1386]

• و﴿إِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ﴾[1387]

• و﴿وَحُورٌ عِينٌ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ﴾[1388]

Cümlesinde "مَصُونٌ" maʿnāsınadır. Kāf-ı meksūre ve nūn-ı müşeddede ile "كِنٌّ" lafzındandır ki içinde bir şeyʾ hıfz edilen saklanılan mahal ve perde ve örtüdür. "رَدَّ" bābından "كَنَّهُ كَنًّا فَهُوَ مَكْنُونٌ" denir. Bābu'l-Hemze'de "أَكِنَّةً" ve "أَكْنَانًا" kelimelerine de mürācaʿat oluna. [339]

• مَكَثَ [mekeṣe]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ﴾[1389] أَيِ انْتَظَرَ قَلِيلًا

Bu bābın evvelinde "مَاكِثُونَ" kelimesine mürācaʿat oluna.

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،ك"

• مُكَلِّبِينَ [mukellibīne]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَسْئَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ﴾[1390] أَيْ أَصْحَابَ الْكِلَابِ

Murād kilāb-ı sayddır ki kelb-i muʿallemdir, nitekim "رَجُلٌ مُكَلِّبٌ وَكَلَّابٌ" denir kilāb-ı sayd ile sayd eden kimse murād edilir. "كَلْبٌ" maʿrūf hayvāndır. Cemʿi "كِلَابٌ" ve "أَكْلُبٌ"dür, cemʿü'l-cemʿi "أَكَالِيبُ" gelir. "Tefʿīl"den "كَلَّبَ يُكَلِّبُ تَكْلِيبًا فَهُوَ مُكَلِّبٌ" denir, taʿlīm-i kelb ve kelble sayd etmek maʿnāsınadır.

3/54; el-Enfāl, 8/30.

1385 "Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır." Fātır, 35/43.

1386 "Sanki onlar (beyazlıklarıyla), saklanmış (gün yüzü görmemiş) yumurtalardır." es-Sāffāt, 37/49.

1387 "O, elbette değerli bir Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır." el-Vākıʿa, 56/77-78.

1388 "Onlar için saklı inciler gibi, iri gözlü huriler de vardır." el-Vākıʿa, 56/22-23.

1389 "Derken Hüdhüd çok beklemedi, çıkageldi." en-Neml, 27/22.

1390 "(Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helāl kılındığını soruyorlar. De ki: "Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helāl kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin)."" el-Māide, 5/4.

- مُكِبًّا [mukibben]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾[1391] أَيْ وَاقِعًا عَلَى وَجْهِهِ

"Yüzü üzerine düşerek kapanarak yürüyen kimse" demek olur. Bābu'l-Kāf'ta "كُبْكِبُوا" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- مُكَاءً [mukāʾen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً﴾[1392] أَيْ صَفِيرًا

Yaᶜnī ıslık ki şefeteyni cemᶜle irsāl-i nefes ederek sedā çıkarmaktır. Birinci ve ikinci bāblardan "مَكَا يَمْكُو وَيَمْكِي مَكَاءً" denir. Ve kuşların safīr ve sedā ve çığıltılarına da ıtlāk olunur ve maᶜnā-yı aslī de budur. Bābu't-Tā'da "تَصْدِيَة" kelimesine de mürācaᶜat oluna.

- مُكْثٍ [mukṡin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا﴾[1393] أَيْ مُهْلٍ وَتُؤَدَةٍ

Yaᶜnī "mühlet ve teʾennī üzere" yaᶜnī ağır ağır yavaş yavaş demek olur. Bābın evvelinde "مَاكِثِينَ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

FASLU'L-MĪM MAᶜA'L-LĀM: "م،ل"

- الْمَلَأُ [el-meleʾu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ﴾[1394] يَعْنِي أَيُّهَا العُلَمَاء وَالْحُكَمَاءُ

[340] "مَلَأ" lafzı reʾy ve meşveret için ictimāᶜ eden cemāᶜattir. Bu āyette eşrāf ve ᶜulemāʾ ve hukemāʾdan huzūr-ı melikte bulunan aᶜyāndır. Ve mutlakan cemāᶜate de ıtlāk olunur. Aslen doldurmak maᶜnāsına olan "مَلْءٌ"dendir. "قَطَعَ" bābından "مَلَأَ يَمْلَأُ مَلْئًا" denir. Ve lāzım olarak dolmak maᶜnāsına kullanılır. Cemāᶜate "مَلَأ" denildiği göz doldurduğu iᶜtibārla ve bahāʾ ve celāl cihetinden ve galebe ve satvet yüzünden nüfūs ve kulūbu da doldurur. İşte buna bināʾen ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى﴾[1395] ve emsāli mahallerde eşrāf-ı kavm ve vücūh-ı nās ile tefsīr edilmiştir. Ve "أُولَئِكَ الْمَلَأُ مِنْ قُرَيْشٍ"[1396] hadīs-i şerīfinde de eşrāf ve vücūh-ı Ḳureyş irāde buyurulmuştur. Ve kavm ve āl maᶜnāsına da

1391 "Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?" el-Mülk, 67/22.

1392 "Onların, Kā'be'nin yanında duaları ıslık çalıp el çırpmaktan ibarettir." el-Enfāl, 8/35.

1393 "Biz Kur'an'ı, insanlara dura dura okuyasın diye āyet āyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik." el-İsrāʾ, 17/106.

1394 "Kral, "Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, rüyamı bana yorumlayın" dedi." Yūsuf, 12/43.

1395 "Mūsā'dan sonra İsrailoğullarının ileri gelenlerini görmedin mi (ne yaptılar)?" el-Bakara, 2/246.

1396 Buhārī, Cizye, 21, no:3185; Müslim, Cihād ve Siyer, no:108, "اللهُمَّ، عَلَيْكَ الْمَلَأَ مِنْ قُرَيْشٍ" şeklinde.

gelir. Ve [1397]﴿لَا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ﴾ melāike ile tefsīr olunmuştur. Vallāhu aᶜlemu.

- مَلَكُوتُ [melekūtu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾[1398] وَأَمْثَالِهِ أَيْ مُلْكُ وَتَصَرُّفُ كُلِّ شَيْءٍ

"مَلَكُوتٌ" kelime-i celīlesi mülk ve tasarruf ve saltanat-ı mutlaka maᶜnāsına olduğu gibi rübūbiyyet ve ᶜacāib ve bedāyiᶜ ve bevātin ve halk ve āyāt maᶜnālarına da gelir. Ve baᶜzı mevāziᶜde maᶜānī-i mezkūre ile de tefsīr edilmiştir. "مُلْكٌ" lafzına "رَحَمُوتٌ" ve "رَهَبُوتٌ" te olduğu gibi vāv ve tāᵓ ziyāde kılınmakla mübālaga ifāde eder, "جَبَرُوتٌ" da böyledir. Ve "مَلَكُوتٌ" şehādetin mukābili olan "غَيْبٌ" maᶜnāsına istiᶜmāl edilir, nitekim "عَالَمُ الشَّهَادَةِ"ye mukābil ᶜāleme "عَالَمُ الْمَلَكُوتِ" denir ki ᶜālem-i ervāh ve nüfūs ve melāikedir, buna "عَالَمُ الْغَيْبِ" da denir. [1399]﴿وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾ kavl-i kerīminde maᶜānī-i ahīre ile tefsīrler nakl olunmuştur. Ve "مَلَكُوتٌ" aᶜzam-ı mülk maᶜnāsına da gelir, çünkü "مُلْكٌ"ten eblagdır. Vallāhu aᶜlemu. [341]

- مَلُومًا [melūmen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا﴾[1400] أَيْ مَذْمُومًا أَيْ تُلَامُ عَلَى إِتْلَافِ مَالِكَ

Yaᶜnī "Zemm olunursun, ᶜayblanırsın" demek. "ذَمٌّ" demek olan "لَوْمٌ"dendir. "قَالَ" bābından "لَامَهُ يَلُومُهُ لَوْمًا فَهُوَ لَائِمٌ وَذَلِكَ مَلُومٌ" denir, zemm ve taᶜyīb maᶜnāsınadır. Ve ﴿إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ﴾[1401] أَيْ مَذْمُومِينَ ve "مَلَامَةٌ" bundan ismdir. Bābu'l-Lām'da "اللَّوَّامَة" kelimesinde tahkīki geçti. Ve "مَحْسُورًا" kelimesine de nazar buyurula.

- مَلِيًّا [meliyyen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا﴾[1402] أَيْ حِينًا طَوِيلًا وَدَهْرًا طَوِيلًا

Murād "uzun bir zamān"dır. Feth ve kasrla "مَلَا" lafzındandır ki zamān-ı tavīldir. Bundan feth-i mīm ve kesr-i lām ve yā-i müşeddede ile "مَلِيٌّ" hīn ve dehr ve zamān-ı tavīl ü medīddir. "İfᶜāl"den "أَمْلَاكَ اللهُ حَبِيبَكَ إِمْلَاءً" ve "tefᶜīl"den "مَلَّاكَ اللهُ بِهِ تَمْلِيَةً" denir, "Allā-

1397 "Onlar, yüce topluluğu (ileri gelen melekler topluluğunu) dinleyemezler." es-Sāffāt, 37/8.
1398 "De ki: "Eğer biliyorsanız söyleyin: Her şeyin hükümranlığı elinde olan, kendisi koruyan, kendisine karşı korunulamaz olan kimdir?"" el-Mü'minūn, 23/88.
1399 "İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki hükümranlığı ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun." el-Enᶜām, 6/75.
1400 "Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın." el-İsrāᵓ, 17/29.
1401 "Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar." el-Müᵓminūn, 23/6; el-Meᶜāric, 70/30.
1402 "Uzun bir süre benden uzaklaş!" Meryem, 19/46.

hu subhānehu seni sevgilin ile uzun zamān mütemettiᶜ etsin ve yaşatsın" demek olur. Bābu'l-Hemze'de "أَمْلَا لَهُمْ" kelimesine de mürācaᶜat oluna. Bābu'n-Nūn'da vākiᶜ "نُمْلِي" kelimesi de bundandır.

- مَلْكِنَا [melkinā]

- قَوْلُهُ تعَالَى ﴿قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا﴾[1403] أَيْ بِأَنْ مَلَكْنَا أَمْرَنَا وَقِيلَ بِاخْتِيَارِنَا وَبِعِلْمِنَا مُتَعَمِّدِينَ

Yaᶜnī "Biz kendi emrimize mālik olmakla veyā kendi ihtiyārımızla veyā bilerek taᶜammüden hulf etmedik" demek olur. Murād Sāmirīnin igvā ve fitne ve idlāliyle hulfe cürᵓet ettik demek olur. Bu kelime mīm'in zammıyla "بِمُلْكِنَا" ve kesriyle "بِمِلْكِنَا" da kırāᵓat olundu. Her üç sūrette de "ضَرَبَ" bābından "مَلَكَ يَمْلِكُ"den masdarlardır, bināᵓen ᶜaleyh maᶜnāca fark yoktur.

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،ل"

- مُلْتَحَدًا [multeḥaden]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾[1404]

- و﴿وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾[1405] [342] أَيْ مُعْتَدَلًا وَمَمِيلًا

Yaᶜnī ᶜudūl ve meyl edecek sapacak mekān ki taharrüz ve tahaffuz ve halās mümkün olabilsin. "لَحْدٌ"den meᵓhūz "إِلْتِحَادٌ"dan ism-i mekāndır. Bābu'l-Hemze'de "إِلْحَادٌ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- مُلِيمٌ [mulīmun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ﴾[1406] أَيْ آتٍ بِمَا يَجِبُ أَنْ يُلَامَ عَلَيْهِ

Yaᶜnī "kendi üzerine zemmi mūcib bir fiᶜli ityān edici" demek olur. Bu āyette murād Yūnus ᶜaleyhi's-selām olmakla fiᶜl-i mezkūr müşārün ileyhin Cenāb-ı Hakk'tan bir emr ve izn olmaksızın kavmi terkle bahre ve sefīneye binip gitmesidir ki makām ve mertebe-i nübüvvet buna müsāid değildi. Bu kelime bu āyette "دَاخِلٌ فِي الْمَلَامَةِ" ve "مُلِيمٌ نَفْسَهُ" ᶜibāretleriyle de tefsīr edilmiştir. Ve ﴿فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ﴾[1407] kavl-i celīlinde murād firᶜāvn olup "آتٍ بِمَا يُلَامُ عَلَيْهِ مِنْ تَكْذِيبِ الرَّسُولِ وَدَعْوَى الرُّبُوبِيَّةِ" kavliyle īzāh olundu. Ve bunda da "مُلِيمٌ نَفْسَهُ" ile tefsīr olunur, gūyā tekzīb-i rüsül ve küfr ve şirkte ısrār ettiğine nedāmetle kendini levm eder. Ve kelime-i mezbūre feth-i mīm'le "مَلِيمٌ"

1403 "Şöyle dediler: "Sana verdiğimiz sözden kendi isteğimizle caymış değiliz."" Tā Hā, 20/87.
1404 "O'ndan başka asla bir sığınak da bulamazsın." el-Kehf, 18/27.
1405 "Asla O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam." el-Cinn, 72/22.
1406 "Böylece, Yūnus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu." es-Sāffāt, 37/142.
1407 "Bunun üzerine biz de kendisini ve ordularını yakalayıp denize attık. O ise (pişman olmuş), kendini kınıyordu." ez-Zāriyāt, 51/40.

sūretinde de kırāʾat olunmuştur, bu takdīrce "مَلُومٌ" maʿnāsına olur. Bu keyfiyyet "مَشُوبٌ" ve "مَشِيبٌ" gibidir. Ānifü'l-beyān "لَوْمٌ"den "ifʿāl"dir: "أَلَامَ يُلِيمُ إِلَامَةً فَهُوَ مُلِيمٌ" denir. "لَامَ يَلُومُ" gibidir. Fethle "مَلَامَةٌ" ismidir. "مَلُومًا" kelimesine bak.

MEKSŪRETU'L-MĪM: "م،ل"

- مِلَّةَ [millete]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا﴾[1408] أَيْ مِلَّةَ الْإِسْلَامِ الَّتِي يَدْعُو إِلَيْهَا محمدٌ صَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ هِيَ فِي الْأَصْلِ مِلَّةُ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهِيَ التَّوْحِيدُ وَدِينُ الْإِسْلَامِ حَنِيفًا أَيْ مُسْلِمًا

"مِلَّةٌ" kelimesinin medlūlü kurbet-i Allāh'a tevassul için Cenāb-ı Hakk'ın enbiyāʾ ʿaleyhimü's-selām vesātatıyla ʿibādı üzerine [343] teşrīʿ buyurduğu menhec-i kavīmdir, bināʾen ʿaleyh maʿnāca dīn gibidir. "مِلَّةٌ" ile "دِينٌ"in farkı budur ki "مِلَّةٌ" ancak kendine isnād olunan nebīye izāfe olunur, bu āyetle emsālinde olduğu gibi. Allāh-ı ʿazīmü'ş-şāna ve āhād-ı ümmet-i nebīye izāfe edilemez, meselā "دِينُ اللهِ" ve "دِينِي" ve "دِينُ زَيْدٍ" denildiği [hālde] "مِلَّةُ اللهِ" ve "مِلَّتِي" ve "مِلَّةُ زَيْدٍ" denilemez, nitekim namāz Allāh'ın şerʿidir maʿnāsı irāde edilerek "الصَّلَاةُ مِلَّةُ اللهِ" denilemez. Ve enbiyāʾ ʿaleyhimü's-selāmdan da yalnız sāhib-i kitāb ve hamele-i şerʿ olanlara izāfet edilip tevābiʿden olan āhād-ı enbiyāya da izāfet edilemez, meselā "مِلَّةُ مُوسَى" denir de "مِلَّةُ يُوشَعَ" denilemez.

İstitrād: el-Yevm elsine-i nāsta ve beyne'l-akvām tedāvül etmekte olan millet lafzı ekser ʿırk veyā cins veyāhūd edyāndan bir dīn gibi bir cāmiʿa ile müttehid ve mürtebit ve müctemiʿ olan kavm ve gürūh ve cemāʿat maʿnāsına bir ıstılāh-ı muhdestir, bir asla müstenid değildir.

FASLU'L-MĪM MAʿA'L-MĪM: "م،م"

- مَمْنُونٍ [memnūnin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾[1409] أَيْ مَقْطُوعٍ أَوْ مَعْدُودٍ أَوْ مَنْقُوصٍ

Burada ve emsālinde hep böyle tefsīr edilmiştir. Aslen "مَنٌّ" lafzındandır. Bābu't-Tā'da "تَمَنَّوْا" kelimesine mürācaʿat edile. Ve fasl-ı āyette "الْمَنَّ" kelimesinde de buna müteʿallik bir nebze kelām bulunur.

1408 "Öyle ise hakka yönelen İbrahim'in dinine uyun." Āl-i ʿİmrān, 3/95.
1409 "Şüphesiz iman edip salih ameller işleyenler için ise kesintisiz bir mükāfāt vardır." Fussilet, 41/8.

- مَمْدُودًا [memdūden]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا وَبَنِينَ شُهُودًا﴾[1410] أَيْ وَاسِعًا أَوْ كَثِيرًا يَمُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا كَالتِّجَارَةِ وَالزَّرْعِ وَالضَّرْعِ

Murād ticāret ve zirāᶜat ve mevāşīden sağılır, sütü alınır, bizim sağmal dediğimiz şeylerin bir kimsede ictimāᶜıdır ki birinden kazanamazsa dīgerinden kazanır. Buna māl-ı memdūd denir. Ānifü’l-beyān “مَدَّ الظِّلَّ” ve tālīlerine ve Bābu’l-Hemze’de “أَمْدَدْنَاكُمْ” kelimelerine mürācaᶜat oluna. [344]

MAZMŪMETU’L-MĪMİ’L-ŪLĀ: “مُ،م”

- الْمُمْتَرِينَ [el-mumterīne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾[1411] أَيِ الشَّاكِّينَ

Bu kelime emrde tereddüd ve şekk maᶜnāsına olan kesr-i mīm’le “مِرْيَةٌ”dendir, nitekim ﴿لَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ﴾[1412] kavl-i kerīmi “فِي تَرَدُّدٍ وَشَكٍّ” kavliyle tefsīr olunmuştur. Ve “جَدَلٌ” ve “عِنَادٌ” ve maᶜānī-i sāirede de müstaᶜmeldir. Ānifü’l-beyān “مِرَاءً” ve “مِرْيَةٍ” ve Bābu’t-Tā’da “تَتَمَارَى” kelimelerine nazar buyurula.

- مُمَرَّدٌ [mumerradun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ﴾[1413] أَيْ مُمَلَّسٌ مِنْهَا

Yaᶜnī “sırçalar ile billūrler ile tesviye edilmiş düzeltilmiş, döşenmiş ve mücellā kılınmış” demek olur. Bu kelime “مَلَّسَ” maᶜnāsına olan “مَرَدَ”den “tefᶜīl”dir. “مَرَّدَ الْبِنَاءَ تَمْرِيدًا فَهُوَ مُمَرَّدٌ وَذَاكَ الْبِنَاءُ مُمَرَّدٌ” denir, refᶜ-i bināsıyla tahkīm ve tesviye edilmek maᶜnāsınadır. Bu lafz aslen nebātsız düz yer maᶜnāsına olup birer takrīble maᶜānī-i sāirede dahi istiᶜmāl olunmuş. Bu bābın evvelinde “مَارِدٍ” kelimesinde tafsīl edilmiştir, mürācaᶜat oluna.

FASLU’L-MĪM MAᶜA’N-NŪN: “مَ،ن”

- الْمَنَّ [el-menne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى﴾[1414] أَيِ التَّرَنْجَبِينَ

1410 “Ona bol mal ve gözü önünde duran oğullar verdim.” el-Müddessir, 74/12-13.

1411 “Artık, sakın şüpheye düşenlerden olma!” el-Bakara, 2/147; el-Enᶜām, 6/114; Yūnus, 10/94.

1412 “İnkār edenler, kendilerine kıyamet ansızın gelinceye, yahut da onlara kısır bir günün azabı gelip çatıncaya dek o Kur’an’dan bir şüphe içinde kalırlar.” el-Hacc, 22/55.

1413 “Süleyman ona “Bu, (zemini) billurdan döşenmiş bir köşktür” dedi.” en-Neml, 27/44.

1414 “Size, kudret helvası ile bıldırcın indirdik.” el-Bakara, 2/57. Ayrıca bkz. Tā Hā, 20/80.

Yaʿnī “kudret helvāsı” denilen şeyʾdir. “السَّلْوَى” semānāt yaʿnī bıldırcın yāhūd yelve denilen kuştur. “مَنٌّ” baʿzı bilādda seher vakti şebnem gibi yağar bal gibi tatlı bir şeyʾ-i maʿruftur; baʿzı edviyede de kullanılır, ekl de edilir ve el-yevm de nüzūl eder, kudret helvāsı ve “تَرَنْجَبِين” denir. Bu Fārisī “terāngebīn”den [345] muʿarreb olacaktır. Ve “مَنٌّ” lafzı maʿānī-i sāirede de müstaʿmeldir. Ez-cümle ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾[1415] kavl-i kerīminde “إِمْتِنَانٌ” yaʿnī bir kimseye ettiği iyiliği sayıp döküp başa kakmaktır. Ve ﴿فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾[1416] kavl-i kerīminde esīr-i harbi bilā-fidye-i necāt ıtlāk etmek maʿnāsınadır. Ve ﴿لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾[1417] kavl-i kerīminde “أَنْعَمَ الله” demektir. Bu lafz “مَنَّ” māddesindendir. Müştakkāt ve mutasarrafātı maʿānī ve mevāziʿ-i muhtelifede kullanılır. “رَدَّ” bābından “مَنَّ يَمُنُّ مَنًّا” denir. Ve kesrle “مِنَّةٌ” ismdir. Ve katʿ ve naks ve iʿyā maʿnālarına da gelir, mahallerinde beyān edilir. Fethle “مَنٌّ” evzāndan batmana denir.

• مَنَاسِكَنَا [menāsikenā]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا﴾[1418] أَيْ مُتَعَبَّدَاتِنَا فِي الْحَجِّ أَوْ شَرَائِعَ دِينِنَا وَأَعْلَامَ حَجِّنَا

Yaʿnī “Haccda mükellef olduğumuz aʿmāl-i ʿubūdiyyeti yāhūd dinimizin şerāyiʿini ve aʿlām-ı haccımızı bize göster.” Yaʿnī taʿlīm eyle demek olur. “نُسْكٌ”ten “مَنْسِكٌ”in cemʿidir. “نُسْكٌ” ʿibādet maʿnāsınadır. Sīn’in fethi ve kesriyle “مَنْسَكٌ - مَنْسِكٌ” ism-i zamān ve mekān ve masdar olur. “نَاسِكٌ” ʿābiddir. Bu lafz aslen zebh maʿnāsınadır; “قَتَلَ” bābından “نَسَكْتُ لِلّٰهِ”, “ذَبَحْتُ” demektir. Ve “faʿīlet” vezninde “نَسِيكَةٌ” kendisiyle kurbetüllāh kasd olunan “ذَبِيحَةٌ”dır, sonra ittisāʿ ederek ʿibādet ve mevziʿ-i ʿibādet ve tāʿat ve şerīʿat maʿnālarında istiʿmāl olundu ve aʿmāl-i haccda ihtisās etti, nitekim bahsinde olduğumuz āyetle ﴿فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا﴾[1419] ve ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ﴾[1420] āyetlerinde böyledir. Zammeteynle “نُسُكٌ” bundan ismdir.

1415 “Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı hālde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın.” el-Bakara, 2/264.

1416 “Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin.” Muhammed, 47/4.

1417 “Andolsun, Allah, mü’minlere kendi içlerinden; onlara āyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.” Āl-i ʿİmrān, 3/164.

1418 “Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster.” el-Bakara, 2/128.

1419 “Hac ibadetinizi bitirdiğinizde, artık (cahiliye döneminde) atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da kuvvetli bir anışla Allah’ı anın.” el-Bakara, 2/200.

1420 “Her ümmet için, Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine ismini ansınlar diye kurban kesmeyi meşru kıldık.” el-Hacc, 22/34.

- مَنْسَكًا [menseken]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ﴾[1421] قِيلَ شَرِيعَةً [346] هُمْ عَامِلُونَ بِهَا

Mā-kablinde mufassalen beyān edildi, oraya ircāᶜ-ı nazar oluna.

- مَنَامِكَ [menāmike]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِذْ يُرِيكَهُمُ اللّٰهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا﴾[1422] أَيْ نَوْمِكَ

Yaᶜnī "senin uykunda." Murād rüʾyānda, düşünde demektir. Ve mahall-i nevm olduğu için "نَوْمٌ" göz demek de olur. Bu sūrette "فِي عَيْنِكَ" ile tefsīr edilir ki "Senin gözüyle onları az gösterdik" demek olur. Uyku demek olan "نَوْمٌ"dendir. Bāb-ı rābiᶜden "نَامَ الرَّجُلُ يَنَامُ نَوْمًا وَمَنَامًا فَهُوَ نَائِمٌ" denir, uyumak maᶜnāsınadır. "نَائِمٌ"in cemᶜi nūn'un zammı ve vāv-ı müşeddede ile "نُوَّمٌ" ve kesr ve teşdīdle "نِيَّمٌ" ve bilā-teşdīd kesrle "نِيَامٌ" gelir. Ve "ifᶜāl" ve "tefᶜīl"den müteᶜaddī olur: "أَنَامَ الصَّبِيُّ إِنَامَةً" ve "نَوَّمَهُ تَنْوِيمًا" denir ki uyutmaktır.

- مَنْضُودٍ [menḍūdin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ﴾[1423] أَيْ حِمْلُهَا مِنْ أَسْفَلِهَا إِلَى أَعْلَاهَا

Yaᶜnī meyvesi aşağıdan yukarı kat kat istif olunmuş" demektir ki muz ağaçları murād olunur. "ضَرَبَ" bābından lafz-ı mezkūr istif maᶜnāsınadır: "نَضَدَ مَتَاعَهُ يَنْضُدُ نَضْدًا فَهُوَ نَضِيدٌ وَمَنْضُودٌ" denir, birbiri üzerine kat kat istif etmek maᶜnāsınadır. Bābu'ṭ-Ṭā'da "طَلْعُهَا" ve "طَلْحٌ" kelimeleri mütālaᶜa oluna ve Bābu'n-Nūn'da "نَضِيدٌ" kelimesine de nazar edile.

- الْمَنُونِ [el-menūni]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ﴾[1424] أَيِ الْمَوْتَ

Yaᶜnī "ölümü" demektir. "مَنُونٌ", "صَبُورٌ" vezninde zamān ve dehr ve mevt maᶜnālarında müstaᶜmel ismdir. Ve sīga-i mübālaga olarak kesīrü'l-imtinān kimseye de vasf olur. Bābu'r-Rā'da "رَيْبَ الْمَنُونِ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- مَنَاكِبِهَا [menākibihā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا﴾[1425] أَيْ فِي جَوَانِبِهَا

Omuz demek olan [347] "مَنْكِبٌ"in cemᶜidir ki lisānımızda ᶜāmme omuz başı taᶜbīr eder. Etrāf-ı arzda istiᶜāre olunmuş, nitekim "ظَهْرٌ" ve "بَطْنٌ" da istiᶜāre edilmiştir. Ve "مَنَاكِبِهَا",

1421 "Biz her ümmet için uygulayacağı bir ibadet yolu verdik." el-Hacc, 22/67.
1422 "Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu." el-Enfāl, 8/43.
1423 "Meyveleri küme küme dizili muz ağaçları (altında)" el-Vākıᶜa, 56/29.
1424 "Yoksa onlar, "O bir şairdir; onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz" mu diyorlar?" et-Tūr, 52/30.
1425 "O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün." el-Mülk, 67/15.

"أَطْرَافِهَا وَجِبَالِهَا وَطُرُقِهَا" ᶜibārātıyla da tefsīr edilmiştir. Murād Cenāb-ı Hakk'ın arzı tamāmen insāna teshīr ve tezlīl ile onda ve her tarafında seyr ve seferi teshīl buyurduğunu beyāndır ki büyük niᶜmettir.

- الْمَنْفُوشِ [el-menfūşi]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ﴾[1426] أَيْ كَالصُّوفِ الْمَنْدُوفِ

Yaᶜnī "ditilmiş yün gibi" demek olur. "نَفْشٌ"dendir. Bābu'n-Nūn'da "نَفَشَ" kelimesinde mufassalen mezkūrdur, oraya nazar oluna.

MAZMŪMETU'L-MĪM: "مُ،ن"

- مُنَافِقُونَ [munāfiḳūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ﴾[1427] أَيِ الَّذِينَ يُظْهِرُونَ الْإِسْلَامَ وَيُخْفُونَ فِي صُدُورِهِمُ الْكُفْرَ

"مُنَافِقٌ"[ın] cemᶜidir, bu kelime aslen derūn-ı arzda oyularak yapılmış ev yaᶜnī zemīnlik demek olan "نَفَقٌ" lafzındandır. Ve hayvānāt ve haşerāt-ı arzın tahte'l-arz olan ihtifāğāh yaᶜnī yuvalarına da denir ki onda ihtifāʾ ederler, gizlenirler. Bundan ahz ile nefsinde kāfir olup da beyne'l-müslimīn izhār-ı İslām'la tesettür eden kimseye "مُنَافِقٌ" denildi. Lafz-ı mezkūrdan "müfāᶜalet"tir. "نَافَقَ الرَّجُلُ يُنَافِقُ مُنَافَقَةً وَنِفَاقًا فَهُوَ مُنَافِقٌ" denir. Ve "نِفَاقٌ" bundan ism de olur. Bu maᶜnā ᶜArabın "نَافَقَ الْيَرْبُوعُ وَنَفَقَ" kavlinden meʾhūzdur. "يَرْبُوعٌ" yaban fāresidir, tahte'l-arz "نَافِقَاءُ" denilen yuvasının müteᶜaddid ve muhtelif cihetlerde medhal ve mahrecleri olmakla hangi yerinden tutulmak istenilse dīgerinden kaçar. Ve tahte'l-arz olan yola ki lagam denir şimdi tünel deniyor, "نَافِقَاءُ" denir, ancak [348] mahall-i āhara mahreci olmayana denilmez ki çıkmaz yoldur. Vallāhu aᶜlemu.

- الْمُنْخَنِقَةُ [el-munḫaniḳatu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ﴾[1428] أَيِ الْمَيْتَةُ خَنْقًا

Yaᶜnī "boğularak ölmüş hayvāndır" ki bu āyette ekli tahrīm buyurulan eşyā-i tisᶜadan biridir. Murād ekli mübāh olup da boğulmakla öldürülen hayvānın eklidir ki hurmet-i

---

1426 "Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır." el-Kāriᶜa, 101/5.

1427 "Çevrenizdeki bedevīlerden birtakım münafıklar vardır." et-Tevbe, 9/101.

1428 "Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı." el-Māide, 5/3.

katᶜiyye ile harāmdır, gerek bir sūretle boğulmuş gerek bir kimse tarafından bi’l-kasd boğulmuş müsāvīdir. Bāb-ı evvelden “خَنَقَهُ يَخْنُقُهُ خَنِقًا فَهُوَ خَانِقٌ وَذَاكَ مَخْنُوقٌ” denir. “خَنِقٌ”, “كَتِفٌ” vezninde olup tahfīfen nūn iskān da edilir. Bir zī-rūhu ölünceye kadar boğazını sıkıp öldürmek maᶜnāsınadır. Mutāviᶜinde “خَنَقَهُ فَانْخَنَقَ وَاخْتَنَقَ فَهُوَ مُنْخَنِقٌ وَمُخْتَنِقٌ” denir. Ve “شَاةٌ خَنِيقٌ وَمُنْخَنِقَةٌ” boğulmuş koyundur.

- مُنِيبٌ [munībun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ﴾[1429] وَأَمْثَالِهَا أَيْ تَائِبٌ رَاجِعٌ وَيُقَالُ تَوَّابٌ رَجَّاعٌ

Bu kelime aslen bir şeyᵓin merreten baᶜde uhrā rücūᶜu maᶜnāsına olan “نَوْبٌ” lafzındandır. Bāb-ı evvelden “نَابَ يَنُوبُ نَوْبًا وَنَوْبَةً” denir, “رَجَعَ يَرْجِعُ رُجُوعًا” gibidir. “مُنِيبٌ”, “ifᶜāl”den ism-i fāᶜildir. Bābu’l-Hemze’de “أَنِيبُوا” kelimesine mürācaᶜat oluna.

- مُنِيبِينَ [munībīne]

- ﴿مُنِيبِينَ إِلَيْهِ﴾[1430] أَيْ رَاجِعِينَ تَائِبِينَ

Mā-kabline ircāᶜ-ı nazar oluna.

- مُنْهَمِرٍ [munhemirin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ﴾[1431] أَيْ كَثِيرٍ سَرِيعِ الْإِنْصِبَابِ

Yaᶜnī “sürᶜatle dökülücü çok su.” Murād bārān-ı şedīddir. “نَصَرَ” bābından “هَمَرَ الْمَاءُ أَوِ الدَّمْعُ يَهْمُرُ هَمْرًا” denir, sabb yaᶜnī dökmek ve akıtmak maᶜnāsına olup kesret ve sürᶜat mefhūmunu da mutazammındır. Ve “هَمَرَ الرَّجُلُ” denir, bir kimse çabuk çabuk ve çok söylemek maᶜnāsınadır. “İnfiᶜāl”den “اِنْهَمَرَ” [349] bunun mutāviᶜidir: “هَمَرَ الْمَاءُ فَانْهَمَرَ فَهُوَ مُنْهَمِرٌ” denir, sürᶜat ve kesretle akmak ve dökülmek maᶜnāsınadır.

- مُنْقَعِرٍ [munḳaᶜirin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ﴾[1432] أَيْ مَقْلُوعٍ

Yaᶜnī “kökünden sökülmüş, koparılmış” demektir. Gāye-i ᶜumk ve kalᶜ maᶜnālarında müstaᶜmel “قَعْرٌ” lafzından “infiᶜāl”dir. “قَعَرْتُ الشَّجَرَ فَانْقَعَرَ فَهُوَ مُنْقَعِرٌ” denir, “قَلَعْتُهُ فَانْقَلَعَ فَهُوَ مُنْقَلِعٌ” gibidir ki “Ağacı kökünden söktüm, kopardım, o da söküldü koptu” demek olur. Ve “قَعْرُ الْبِئْرِ أَسْفَلُهَا” Türkçemizde dip taᶜbīr ederiz, kuyunun dibi. Ve “قَعْرُ الْبَحْرِ” denizin dibi demektir.

1429 “Çünkü İbrahim çok içli ve Allah’a yönelen bir kimseydi.” Hūd, 11/75.
1430 “Allah’a yönelmiş kimseler olarak yüzünüzü hak dine çevirin.” er-Rūm, 30/31, 33.
1431 “Biz de göğün kapılarını dökülürcesine yağan bir yağmurla açtık.” el-Kamer, 54/11.
1432 “İnsanları köklerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi kaldırıp atıyordu.” el-Kamer, 54/20.

- مُنْفَطِرٌ بِهِ [munfaṭirun bihī]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا﴾[1433] أَيْ مُنْشَقٌّ بِهِ

Yaʿnī "Yevm-i kıyāmet sebebiyle semāʾ yarılıcıdır." "ذَاتُ انْشِقَاقٍ" demek de olur. Bir şeyʾi şakk etmek ve halk ve bir şeyʾe ibtidā maʿnālarına müstaʿmel "فَطْرٌ"dan "infiʿāl"dir. Bābu'l-Fā'da "فَاطِرٌ" ve "فَطَرَ" ve "فُطُورٍ" ve "فِطْرَةَ" kelimelerine mürācaʿat buyurula.

- مُنْفَكِّينَ [munfekkīne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾[1434] أَيْ زَائِلِينَ

Yaʿnī "dīn ve mezheblerinden zāil, ayrılıcı" demek olur. "فَكٌّ"ten "infiʿāl"dir: "فَكَّهُ فَانْفَكَّ" Bābu'l-Fā'da "فَكُّ رَقَبَةٍ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- الْمُنْكَرِ [el-munkeri]
- ﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾[1435]
- فِي جَمِيعِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ

Şerʿan ve ʿaklen ve hikmeten iʿtikād ve akvāl ve efʿāl ve muʿāmelātta kabīh ve merdūd ve mahzūr olan şeyʾlerdir. "قُفْلٌ" vezninde "نُكْرٌ"dendir. Bābu'l-Hemze'[de] "أَنْكَرَ" kelimesinde bir nebze beyān edildi. Ve Bābu'n-Nūn'da mufassalen tahkīk ve beyān edilmiştir, mürācaʿat oluna. [350]

- مُنْزَلًا [munzelen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا﴾[1436] أَيْ إِنْزَالًا مُبَارَكًا

Zamm-ı mīm ve feth-i zāy ile masdardır. İsm-i mekān da olur. Ve feth-i mīm ve kesr-i zāy ile kırāʾate göre yine mekān-ı nüzūldür. "مُبَارَكًا" ile tavsīfi kesret-i nesl ve tetābuʿ-ı hayr u niʿamla saʿādet ve necāt-ı dāreyne sebeb olacak mahal maʿnāsını tazammun içindir; "نُزُولٌ" dendır. Bābu'n-Nūn'[da] "نَزَلَ" kelimesine nazar oluna.

MEKSŪRETU'L-MĪM: "مِن"

1433 "O günle gök (bile) yarılır, Allah'ın vadi gerçekleşir." el-Müzzemmil, 73/18.

1434 "Kitap ehlinden inkār edenler ile Allah'a ortak koşanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi." el-Beyyine, 98/1.

1435 "Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun." Āl-i ʿİmrān, 3/104. Ayrıca mārife olarak on yerde; birer kez de "مُنْكَرٌ" (el-Māide, 5/79) ve "مُنْكَرًا" (el-Mücādele, 58/2) şeklinde geçmektedir.

1436 "Yine de ki: "Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere kondur."" el-Müʾminūn, 23/29.

- مِنْهَاجًا [minhācen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾[1437] أَيْ طَرِيقًا وَاضِحًا

"نَهْجٌ" ve "مَنْهَجٌ" ve "مِنْهَاجٌ" tarīk-i vāżıh ki şehrāhtır. Bāb-ı sālisten müteʿaddī olarak "نَهَجَ الطَّرِيقَ يَنْهَجُ نَهْجًا" denir, "أَبَانَهُ وَأَوْضَحَهُ وَنَهَجَ الطَّرِيقَ سَلَكَهُ فَهُوَ نَاهِجٌ سَالِكٌ" demektir. Bābu'ş-Şīn'de "شَرَعَ" ve "شَرِيعَةٌ" ve "شُرَّعًا" ve "شِرْعَةٌ" kelimelerine de mürācaʿat oluna.

- مِنْسَأَتَهُ [minseʾetehū]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ﴾[1438] أَيْ عَصَاهُ

Hemze ile ve hemzesiz kırāʾat olunmuştur, her hālde ʿasādır. Bu kelime zecr ve teʾhīr maʿnāsına olan "نَسْءٌ"den "mifʿalet"tir ki ism-i ālettir. "نَسَأْتُ الْبَعِيرَ", "زَجَرْتُهُ" demek olur; ʿasā da ālet-i menʿ ve zecr olmakla "مِنْسَأَةٌ" tesmiye edilmiştir. Ve "نَسَأْتُهُ", "ضَرَبْتُهُ بِالْمِنْسَأَةِ" demek olur. "نَسْءٌ" aslen teʾhīr maʿnāsınadır. Bābu'n-Nūn'da "النَّسِيءُ" kelimesine nazar oluna.

FASLU'L-MĪM MAʿA'L-VĀV: "م،و"

- مَوْعِظَةٌ [mevʿiẓatun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾[1439] أَيْ تَخْوِيفُ سُوءِ الْعَاقِبَةِ

Yaʿnī "işin sonu kötü ve güç olacağının beyānıyla korkutmak." "وَعْظٌ"dandır ki nasīhat ve ʿavākıb-ı umūru ihtār ve tezkīrdir. Ve tāʿati emr ve tavsiyedir de [351] denildi. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "وَعْظٌ" bir gūne tahvīfe mukterin zecrdir demiş. Ve Ḫalīl rahimehullāhuden kalbe rikkat veren kelāmla haberi tezkīrdir taʿrīfini dahi nakl etmiş. Envāʿı vardır. Meselā tebşīrātla hayr ve tāʿata tergīb ve teşvīk ve ʿavākıb-ı seyyiʾeyi tebyīn inzār ve tahvīf ve rakāyık-ı kelām ve dakāyık-ı hikemle bi'l-iknāʿ tebşīr ve inzārı cümlede olur ki ahsen ve ekmeli budur, nitekim Ḳurʾān-ı kerīm de bunu nātıktır, ke-mā kāle taʿālā: [1440]﴿أُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾
"وَعَدَ" bābından "وَعَظَ يَعِظُ وَعْظًا فَهُوَ وَاعِظٌ" [Ve] "وَاعِظٌ"in cemʿi zamm ve teşdīdle "وُعَّاظٌ" gelir. "Mefʿilet" vezninde "مَوْعِظَةٌ" ismdir. "İftiʿāl" bābından "إِتِّعَاظٌ", "وَعْظٌ"dan müteʾessir olup kabūl-i nushla husūl-i salāhtır, nitekim "وَعَظَهُ فَاتَّعَظَ" denir. Vallāhu aʿlemu.

1437 "Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk." el-Māide, 5/48.

1438 "Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun ölümünü onlara ancak değneğini yemekte olan bir kurt gösterdi." Sebeʾ, 34/14.

1439 "Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifā ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi." Yūnus, 10/57.

1440 "Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et." en-Nahl, 16/125.

- مَوْلَانَا [mevlānā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾[1441] أَيْ وَلِيُّنَا وَسَيِّدُنَا وَمُتَوَلِّي أُمُورِنَا

Yaʿnī “efendimiz, mālik ve müdebbir-i umūrumuz ve kāffe-i ahvālimizde mütevellī ve muʿīn ve zahīrimiz olan seyyidimiz” demek olur. “مَوْلَى” kelimesi sekiz vech üzere istiʿmāl olunur: 1) Sīga-i fāʿil ile “مُعْتِقٌ” 2) Mefʿūl bünyesiyle “مُعْتَقٌ” 3) “وَلِيٌّ” 4) Evlā bi’ş-şeyʾ 5) İbnü’l-ʿamm 6) Sıhr 7) Cār 8) Halīf. Vallāhu aʿlemu.

- مَوْقُوتًا [mevḳūten]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾[1442] أَيْ مَكْتُوبًا مَفْرُوضًا مُوَقَّتًا

Yaʿnī vakti mukadder bir farīza-i ʿubūdiyyettir ki takdīm ve teʾhīr edilemez demek olur. “مَوْقُوتًا” lafzı “وَقْتٌ”ten sīga-i mefʿūl olup mukadderü’l-vakt maʿnāsınadır.

- الْمَوْقُوذَةُ [el-mevḳūẕetu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ﴾[1443] أَيِ الْمَقْتُولَةُ بِالضَّرْبِ

Yaʿnī “bir şeyʾle vurulup öldürülen hayvān” demektir. Āyet-i kerīme-i mezkūrede ekli [352] tahrīm buyurulan eşyā-i tisʿadan biridir. Murād ʿasā ve topuz ve taş ve emsāli bir şeyʾle vurulup düşürülerek kendi kendine ölen hayvāndır ki ölmezden evvel yetişilip zebhle tezkiye olunmadıkça murdār ve ekli harāmdır. “وَقْذٌ” vech-i meşrūh üzere bir zī-rūhu vurup müşrif-i mevt bir hālde düşürmektir. “وَعَدَ” bābından “وَقَذَ الْبَعِيرَ أَوِ الْغَزَالَ يَقِذُهُ وَقْذًا فَهُوَ وَقِيذٌ وَمَوْقُوذٌ وَشَاةٌ مَوْقُوذَةٌ” denir. Ve lisān-ı şerʿde “مَوْقُوذَةٌ” ber-vech-i meşrūh meyteye ism olmuştur. Ve “وَقْذٌ” mutlakan düşürmek maʿnāsına da kullanılır, meselā uyuklayıp da düşen ve yıkılan kimseye “وَقَذَهُ النُّعَاسُ” denir.

- مَوْزُونٍ [mevzūnin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ﴾[1444] أَيْ مُقَدَّرٍ

1441 “Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlāmızsın. Kāfirler topluluğuna karşı bize yardım et.” el-Bakara, 2/286.

1442 “Çünkü namaz, mü’minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.” en-Nisāʾ, 4/103.

1443 “Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı.” el-Māide, 5/3.

1444 “Yeri de yaydık, ona sabit dağlar yerleştirdik ve orada ölçülü (bir biçimde) her şeyi bitirdik.” el-Hicr, 15/19.

Yaʿnī “mīzān-ı hikmetle tartılıp takdīr edilmiş” demek olur. Ve İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumā ve Saʿīd b. Cubeyr’den “مَوْزُونٍ” kelimesinin “مَعْلُومٍ” ile tefsīri de rivāyet olunmuştur. “وَزْنٌ” maʿlūmdur. “وَعَدَ” bābından tasrīf olunur.

- مَوْثِقًا ومَوْثِقَهُمْ [mevs̱iḳan ve mevs̱iḳahum]
- ﴿قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾[1445]

Āhir-i bābda “مِيثَاقَ” kelimesinde zikr olunmuştur. Mahall-i mezkūra mürācaʿat oluna.

- الْمَوْرُودُ [el-mevrūdu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ﴾[1446]

Bābu’l-Vāv’da “وِرْدًا” kelimesine nazar oluna.

- مَوَدَّةً [meveddeten]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾[1447] أَيْ مَحَبَّةً

Yaʿnī “sevgi.” “وُدٌّ” kelimesinden ismdir. Bābu’l-Vāv’da “وَدَّ” kelimesine nazar oluna.

- مَوْبِقًا [mevbiḳan]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا﴾[1448] أَيْ مَوْعِدًا

Yaʿnī “mevʿid-i ʿazāb u helāk” demek olur. “مَوْبِقٌ” mevʿid maʿnāsına masdar-ı mīmī ve ism-i zamān ve mekān olmakla vaʿde veyā zamān-ı vaʿde veyā mekān-ı vaʿde-i ʿazāb ve helāk demek olur. [353] Ve “مَهْلِكًا” dahi denilir. Ve “مَوْبِقٌ” cehennemde bir vādīdir de denildi. Bu kelime helāk maʿnāsına olan “وُبُوقٌ”tan “mefʿil”dir. “وَعَدَ” bābından “وَبَقَ” “يَبِقُ وَبْقًا وَوُبُوقًا”, “هَلَكَ” maʿnāsınadır. “مَوْبِقٌ” her hālde mehlik gibidir. Ve “ifʿāl”den “اَوْبَقَ”, “أَهْلَكَ” maʿnāsına müteʿaddīdir: ﴿أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ﴾[1449] أَيْ يُهْلِكْهُنَّ Vallāhu aʿlemu.

1445 “Babaları, “Kuşatılıp çaresiz durumda kalmanız hariç, onu bana geri getireceğinize dair Allah adına sağlam bir söz vermedikçe, onu sizinle göndermeyeceğim” dedi. Ona güvencelerini verdiklerinde, “Allah söylediklerimize vekildir” dedi.” Yūsuf, 12/66.

1446 “Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne geçecek ve onları ateşe götürecektir. Ne kötü varış yeridir orası!” Hūd, 11/98.

1447 “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir.” er-Rūm, 30/21.

1448 “Aralarına bir uçurum koyduk.” el-Kehf, 18/52.

1449 “Yahut (içlerindekilerin) yaptıklarından dolayı onları helak eder, birçoğunu da affeder.” eş-Şūrā, 42/34.

- مَوْئِلًا [mevʾilen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا﴾[1450] أَيْ مَنْجَى

Yaʿnī "mahall-i necāt." Ve melceʾ de denir. İlticāʾ maʿnāsına olan "وَأْلٌ"den "mefʿil" demektir, "رُجُوعٌ" maʿnāsına da gelir. "مَوْئِلٌ" bundan ism-i mekān olup "مَلْجَأٌ" ve "مَرْجِعٌ" demek de olur. Bu sūrette "مَوْئِلٌ" rücūʿ maʿnāsına olan "أَوْلٌ"dendir. Bābu't-Tā'da "تَأْوِيلَهُ" kelimesine bak. Her iki sūrette de maksūd "نَجَاةٌ" olmakla "مَنْجَى" ile tefsīr olunmuştur ki her iki maʿnāyı cāmiʿdir. Hazret-i Emīrü'l-müʾminīn ve yaʿsūbu'l-muvahhidīn ʿAlī kerremallāhu vechehu ve ʿaleyhi's-selām efendimizin harbde iktisāʾ buyurdukları dirʿ yalnız göğüslük olmakla arkanızı da muhāfaza buyursanız denildikte "إِنْ وَلَّيْتُ فَلَا وَأَلْتُ" kavl-i şīrāneleri de "فَلَا نَجَوْتُ" ʿibāretiyle tefsīr olunmuş ki "Eğer harbde dönüp de düşmana arkamdan hücūma imkān bırakır isem hīç kurtulamam "demek olur, radıyallāhu ʿanhu.

- مَوَاخِرَ [mevāḫira]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ﴾[1451] و﴿وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ﴾[1452] اَيْ فَوَاعِلَ

Yaʿnī "işleyici" demektir. Sefīnenin işlemesi denizde ceryinden ʿibāret olur. Lākin bu lafz ve taʿbīr ile tefsīre Sicistānī'nin eserinden başka āsārda [354] tesādüf edilemedi. Ancak müşārün ileyh de "يُقَالُ مَخَرَتِ السَّفِينَةُ إِذَا جَرَتْ فَشَقَّتِ الْمَاءَ بِصَدْرِهَا" kavliyle īzāh-ı maʿnā etmiş ki murād cery yaʿnī suyu yararak yüzüp gitmesinden ʿibāret olur. Ve "مَخْرُ الْأَرْضِ" kavli de bundandır ve "مَخْرٌ" ancak arzı suyun yarmasıdır diye tefsīr ediyor. "قَطَعَ" bābından "مَخَرَتِ السَّفِينَةُ تَمْخُرُ مُخُورًا" ve "دَخَلَ" bābından "مَخَرَتِ السَّفِينَةُ يَمْخَرُ مَخْرًا" denir, gemi haşır haşır sedā çıkararak suyu yarıp gitmekten ʿibārettir. Ve buna "سَفِينَةٌ مَاخِرَةٌ" denir. Ve lafz-ı mezbūr sefīnenin ceryinden hāsıl olan sedānın ismidir de denildi. Ve hāl-i cery-i sefīnede rüzgārda mütehassıl sedādır da denildi. Ve Ebū ʿUbeyde rahimehullāhu "مَوَاخِرَ يَعْنِي صَوَائِحَ وَالْمَخْرُ صَوْتُ هُبُوبِ الرِّيحِ عِنْدَ شِدَّتِهَا" diyor. Ve "مَوَاخِرَ", "مَوَاقِرَ" yaʿnī metāʿla dolu yüklü demektir de denilmiş. Bu ihtilāfāt lügāt-ı kabāilin taʿaddüd ve ihtilāfındandır. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi bihā.

- مَوْرًا [mevran]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا﴾[1453]

Bābu't-Tā'da "تَمُورُ" kelimesinde beyān edildi, mürācaʿat oluna.

1450 "Hayır, onlar için belirlenmiş bir gün vardır ki (o gün gelince) hiçbir kurtuluş çaresi bulamazlar." el-Kehf, 18/58.

1451 "Gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün." en-Nahl, 16/14.

1452 "Gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün." Fātır, 35/12.

1453 "O gün gök şiddetle sallanıp çalkalanır." et-Tūr, 52/9.

• مَوْضُونَةٍ [mevḍūnetin]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿عَلَى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ مُتَّكِئِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ﴾[1454] أَيْ مَنْسُوجَةٍ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ

Yaʿnī "demir halkalardan örülen dirʿin nesci gibi örülmüş, nesc olunmuş" demektir. Dirʿ örmek maʿnāsına olan feth-i vāv ve sükūn-ı muʿceme ile "وَضْنٌ"dendir. Bāb-ı sānīden "وَضَنَ يَضِنُ وَضْنًا" denir. Ve her bir muhkem ve metīn nescde de istiʿāre olunur. Ve tefsīr-i meʾsūrda "مَوْضُونَةٍ", "مَنْسُوجَةٍ بِالْيَوَاقِيتِ وَالْجَوَاهِرِ" ʿibāreti de vāride olmuştur. Ve eyer ve semer kolanına da "وَضِينٌ" denir, muhkem ve metīn nesc olunduğu için. [355] Bunun cemʿi zammeteynle "وُضُنٌ" gelir.

• مَوَاقِعِ النُّجُومِ [mevāḳiʿi'n-nucūmi]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ﴾[1455] يَعْنِي نُجُومِ الْقُرْآنِ إِذَا نَزَلَ

Murād Ḳurʾān-ı kerīm defʿaten vāhideten nüzūl etmeyip "nücūmen" yaʿnī kısm kısm bölük bölük nüzūl ettiğinden her defʿada nüzūl eden necmi ve kısmıdır. "مَوَاقِعُ" ile evkāt-ı nüzūl irāde olunmak da cāizdir. Ve "نُجُومٌ" yıldız demek olan "نَجْمٌ"in cemʿi olup "مَوَاقِعُ" de "مَسَاقِطُ نُجُومٍ" yaʿnī nücūmun vakt-i gurūblarında inip gāib oldukları megāribdir de denildi. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi bihā.

• الْمَوْؤُودَةُ [el-mevʿūdetu]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾[1456] أَيِ الْبِنْتُ الَّتِي دُفِنَتْ وَهِيَ حَيَّةٌ

Yaʿnī "diri olarak defn olunan kız" demek olur ki cāhiliyye ʿādāt-ı melʿūnesindendir. "وَأْدٌ"dendir. "وَعَدَ" bābından "وَأَدَ ابْنَتَهُ وَأْدًا فَهُوَ وَائِدٌ وَتِلْكَ مَوْؤُودَةٌ" denir, "Kızını diri diri defn etti" demek olur. Bu ʿādet-i melʿūne Kinde kabīlesinde var idi. "وَأْدٌ" aslen sikal yaʿnī ağırlık maʿnāsına olup medfūne üzerine atılan toprağın sıkletiyle öldüğü için hayyen defnde istiʿmāl olundu.

• مَوْعِدُكُمْ [mevʿidukum]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى﴾[1457]

"مَوْعِدٌ" kelimesi "مَجْلِسٌ" vezninde ism-i zamān ve mekān ve masdar-ı mīmī olur. Bu āyette ism-i zamāndır ki vakt ve zamān-ı mevʿūd demek olur. Āyāt mahalline göre baʿzen vaʿde ve baʿzen mahall-i vaʿde ve vaʿd ve nādiren vaʿīd maʿnāsına haml olunmuştur.

1454 "Onlar, karşılıklı yaslanmış vaziyette mücevherātla işlenmiş tahtlar üzerindedirler." el-Vākıʿa, 56/15-16.

1455 "Yıldızların yerlerine yemin ederim." el-Vākıʿa, 56/75.

1456 "Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman," et-Tekvīr, 81/8-9.

1457 "Mūsā, "Buluşma vaktimiz, bayram günü, insanların toplandığı kuşluk vaktidir" dedi." Tā Hā, 20/59.

MAZMŪMETU’L-MĪM: “مُ،و”

• الْمُوسِعِ [el-mūsiᶜi]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ﴾[1458] اَلْمُكْثِرِ الْغَنِيِّ

Yaᶜnī “kesīrü’l-māl, tüvānger kimse” demek, biz eli geniş deriz ki zıddı eli dardır. Bu kelime gınā ve māl cihetinden [356] genişlik maᶜnāsına olan “سَعَةٌ-سِعَةٌ”tendir. Ve “مُوسِعٌ” kudret maᶜnāsına da gelir: ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾[1459] أَيْ بِقُوَّةٍ وَإِنَّا لَقَادِرُونَ Bunun mufassalen tahkīki Bābu’l-Vāv’da “وَاسِعٌ” kelimesinde görülür.

• مُوهِنُ [mūhinu]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ﴾[1460] أَيْ مُضْعِفٌ

Bābu’t-Tā’da “تَهِنُوا” kelimesine mürācaᶜat oluna.

• مُوصَدَةٌ [mūṣadetun]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُوصَدَةٌ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ﴾[1461]

• وَ﴿عَلَيْهِمْ نَارٌ مُوصَدَةٌ﴾[1462] أَيْ مُطْبَقَةٌ

Bu bābın evvelinde hemze ile “مُؤْصَدَةٌ” kelimesine mürācaᶜat oluna.

FASLU’L-MĪM MAᶜA’L-HĀᵓ: “مَ،ه”

• مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ [mehmā teᵓtinā bihī]

• ﴿وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ﴾[1463] أَيْ مَا تَأْتِنَا

“مَهْمَا” kelimesinin māhiyyeti hakkında akvāl vardır. Sicistānī rahimehullāhu terkīb ve harfiyyetine kāil olmakla diyor ki hurūf-ı cezā “مَتَى مَا تَأْتِنَا”, “مَتَى تَأْتِنَا”; “إِمَّا تَأْتِنَا”; “إِنْ تَأْتِنَا” kavllerinde olduğu gibi “مَا”ya vasl olunur, bināᵓen ᶜaleyh “مَهْمَا”nın aslı “مَا مَا” olup iki “مَا”nın ictimāᶜı müstaskal olmakla “مَا”-i ūlānın elifi hā’ya ibdāl olunarak “مَهْمَا” denilmiştir. Lākin ekser ᶜulemā-i lisān kelime-i mezbūrenin basīt ve baᶜzı harf olduğuna kāil olmuşlar ise de asahh olan ismiyyet ve basātetidir. Maᶜnā-yı şartı mutazammın olarak zamānın gayrı mā-lā-yaᶜkılda istiᶜmāl olunur. Tercemesinde biz “her ne ki” deriz.

1458 “(Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göredir.” el-Bakara, 2/236.
1459 “Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz bizim (her şeye) gücümüz yeter.” ez-Zāriyāt, 51/47.
1460 “İşte durum bu: (Allah mü’minleri güzel bir şekilde dener), bir de Allah kāfirlerin tuzağını zayıf düşürendir.” el-Enfāl, 8/18.
1461 “Şüphesiz uzatılmış direkler arasında (bağlı oldukları hālde) ateş onların üzerine kapatılacaktır.” el-Hümeze, 104/8-9.
1462 “Üzerlerinde etrafı sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.” el-Beled, 90/20.
1463 “Dediler ki: “Bizi büyülemek için her ne getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz.”” el-Aᶜrāf, 7/132.

Buna dāir tahkīkāt-ı lāzime *Muḫtāru'l-Enbā'* nām eser-i fakīrīde muvazzahan beyān olunmuştur.

- مَهْجُورًا [mehcūran]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا﴾[1464] أَيْ مَتْرُوكًا لَا يَسْمَعُونَهُ

Yaʿnī "Ḳur'ān'ı metrūk ittihāzıyla dinlemiyorlar" demek olur. "هَجْرٌ"dendir ki aslen insānın dīgerden müfārakatıdır. Bundan terk ve katʿ ve inkıtāʿ ve tebāʿud maʿnālarına alındı. Ve maʿānī-i mezkūre cismen ve bedenen ve lisānen ve kalben de olur. Bu āyette kalben ve lisānen [357] "هَجْرٌ" murād olunur. Ve ﴿وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ﴾[1465] āyet-i kerīmesinde bedenen "هَجْرٌ"dir. "قَتَلَ" bābından "هَجَرَ يَهْجُرُ هَجْرًا فَهُوَ هَاجِرٌ وَذَاكَ مَهْجُورٌ" denir. Zammla "هُجْرَانٌ" bundan ismdir. "Müfāʿalet"ten bir kimse dār ve beldesinden çıkıp mahall-i āhara intikāl maʿnāsına gelir: "هَاجَرَ مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ مُهَاجَرَةً فَهُوَ مُهَجِرٌ" denir. Kavluhu taʿālā ﴿وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي﴾[1466] أَيْ تَارِكٌ لِقَوْمِي وَذَاهِبٌ إِلَى عُبُودِيَّةِ رَبِّي yāhūd "مُتَوَجِّهٌ إِلَى رَبِّي بِكُلِّيَّتِي" demek olur. Kesrle "هِجْرَةٌ" bundan ismdir. Ve "هَجْرٌ" lafzı hasta sayıklamak yaʿnī min-gayri kasd hezeyān ve halt-ı kelām etmek ve kelāmda fuhş etmek maʿnālarına kullanılır. Bu maʿnālarda da "قَتَلَ" bābındandır. Ve zammla "هُجْرٌ" de bundan ismdir. Bābu't-Tā'da "تَهْجُرُونَ" kelimesine de bak.

- مَهْزُومٌ [mehzūmun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ﴾[1467] اَيْ مَكْسُورٌ مَحْطُومٌ مَغْلُوبٌ

Yaʿnī "kırılmış, çiğnenmiş, maglūb edilmiş" demektir. "هَزْمٌ"dendir. Bābu'l-Hā'da "هَزَمُوهُمْ" kelimesine nazar edile.

- مَهِينٍ [mehīnin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ﴾[1468] أَيْ ضَعِيفٌ

Ve "حَقِيرٌ" de denir ki murād nutfe ve menīdir. "هَوْنٌ"dendir. "قَالَ" bābından "هَانَ يَهُونُ هَوْنًا فَهُوَ هَيِّنٌ" denir, "لَانَ" ve "سَهُلَ" demek olur: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا﴾[1469] أَيْ لَيِّنًا وَسَهْلًا يَعْنِي بِسَكِينَةٍ وَتَوَاضُعٍ Ve kezā "هَانَ هُونًا" بِالضَّمِّ "هَوَانًا" بِالْفَتْحَتَيْنِ أَيْ ذَلَّ وَحَقَرَ Ve tazʿīf ile yaʿnī "tefʿīl"den taʿaddī eder: "هَوَّنْتُهُ تَهْوِينًا" Ve kezā "ifʿāl"den "أَهَانَهُ إِهَانَةً" denir. Ve "مَهَانَةٌ",

1464 "Peygamber, "Ey Rabbim! Kavmim şu Kur'an'ı terkedilmiş bir şey hāline getirdi" dedi." el-Furkān, 25/30.

1465 "Onları yataklarında yalnız bırakın." en-Nisā', 4/34.

1466 "İbrahim, "Ben, Rabbime (gitmemi emrettiği yere) hicret edeceğim" dedi." el-ʿAnkebūt, 29/26.

1467 "Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şuracıkta bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur." Sād, 38/11.

1468 "Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık." el-Mü'minūn, 23/12; es-Secde, 32/8.

1469 "Rahmān'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir." el-Furkān, 25/63.

züll ve zaᶜf ve “مَهِينٌ” zelīl ve zaᶜīf ve hakīrdir. Ve “istifᶜāl”den istihzāᵓ ve istihfāf ve istihkār maᶜnālarına kullanılır: “إِسْتَهَنْتُ بِهِ” gibi.

- الْمَهْدِ [el-mehdi]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ﴾[1470] أَيْ طِفْلًا

“مَهْدٌ” beşik demek [358] olmakla tıfl-ı sagīr murād olunur ki henüz beşikte yatacak çağdadır. Bu ve emsāli āyetlerde böyledir. Ancak ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا﴾[1471] kavl-i kerīmiyle ki “مِهَادًا” dahi kırāᵓat olunmuştur. Emsāli āyātta ve her iki kırāᵓate göre “فِرَاشًا” ile tefsīr olunur. Bu bast ve ferş etmek ve döşemek maᶜnāsına olan “مَهْدٌ”dendir. “قَطَعَ” bābından “مَهَدَ يَمْهَدُ مَهْدًا” denir, masdardır. Ve “tefᶜīl”den “تَمْهِيدٌ” tesviye ve tehyiᵓe ve teshīl maᶜnālarına gelir.

MAZMŪMETU’L-MĪM: “مُ،ه”

- مُهَيْمِنًا [muheyminen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ﴾[1472] أَيْ شَاهِدًا وَقِيلَ رَقِيبًا وَقِيلَ مُؤْتَمِنًا وَقِيلَ قَفَّانًا

Yaᶜnī Ḳurᵓān-ı kerīm kendinden mukaddem inzāl buyurulmuş olan kütüb-i ilāhiyyenin sıhhat ve tagyīrden masūniyyeti yāhūd tagyīr ve tahrīf edildiği cihetle ᶜadem-i sıhhati üzerine şāhid veyā rakīb veyā müᵓtemen veyāhūd kaffāndır demek olur. “قَفَّانٌ” bir kimse veyā bir şeyᵓin ardını arayıp bütün ahvāline vākıf olarak emrini muhāfazada takayyüd ve taᶜahhüd eden kimseye denir. “فُلَانٌ قَفَّانٌ عَلَى فُلَانٍ” kavli gibi “يَتَحَفَّظُ وَيَتَعَهَّدُ أُمورَهُ” demektir. Ḳurᵓān-ı kerīm’in kütüb-i sālife üzerine “قَفَّانٌ” olması sahīhinin sıhhatine ve tahrīf sebebiyle sakīminin sakmine şehādeti iᶜtibāriyledir. Ve “الْمُهَيْمِنُ” esmā-i hüsnā-yı ilāhiyyedendir: ﴿هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ﴾[1473] أَيِ الرَّقِيبُ الْحَافِظُ الشَّهِيدُ عَلَى عِبَادِهِ وَلَا يَغِيبُ عَنْهُمْ Bu kelime “أَمْنٌ” lafzından “müfayᶜil”dir. Bināᵓen ᶜaleyh aslı “مُؤَيْمِنٌ” olup hemze hā’ya kalb edilmiştir denildi. Ve “اَلْمُهَيْمِنُ” esmā-i Allāh’tan bir ism-i celīlü’ş-şāndır, hakīkat-ı maᶜnā ve teᵓvīlini yine kendi bilir. Ve bu ism-i şerīf kütüb-i kadīme-i ilāhiyyeden müntakal bir ism-i ᶜazīmdir de denildi. Vallāhu aᶜlemu bi-esmāihi ve maᶜānīhā ve hakāyıkihā. [359]

1470 “O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, salihlerden olacaktır.” Āl-i ᶜİmrān, 3/46.

1471 “Rabbim, yeryüzünü size beşik yapandır.” Tā Hā, 20/53.

1472 “Ey Muhammed!) Sana da o Kitab’ı (Kur’an’ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik.” el-Māide, 5/48.

1473 “O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah’tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah’tır.” el-Haşr, 59/23.

- مُهْطِعِينَ [muhṭiʿīne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ﴾[1474] أَيْ مُسْرِعِينَ
- وَفِي ﴿إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُوسِهِمْ﴾[1475] أَيْ نَاظِرِينَ إِلَيْهِ قَدْ رَفَعُوا رُؤُوسَهُمْ وَقِيلَ مَادِّينَ أَعْنَاقَهُمْ
- وَفِي ﴿فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ﴾[1476] أَيْ مُدِيمِي النَّظَرِ

“هَطْعٌ” lafzındandır. “ifʿāl”den “أَهْطَعَ الرَّجُلُ فَهُوَ مُهْطِعٌ” denir, bir kimse boynunu uzatmak ve gözünü bir noktaya dikip dosdoğru ve dikkatle bakmak ve sürʿatle ʿadv ve taʿcīl etmek maʿnālarına kullanılır. Ve “بَعِيرٌ مُهْطِعٌ” denir, deve seyrde boynunu uzatıp gittiği vaktte. Āyāt-ı selāsede gāyet-i maʿnā havf ve haşyet ve hevl-i dehşetten hāsıl olan hālet-i gayr-ı tabīʿiyyeyi tasvīrdir.

- الْمُهْلِ [el-muhli]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ﴾[1477] أَيْ كَدُرْدِيِّ الزَّيْتِ

Yaʿnī “zeyt yağının tortusu gibi” demek. Ve bakır ve kurşun ve emsāli maʿādinin erimişi müzābı ve kayh ve sadīd maʿnālarına da gelir. Bu āyette bu maʿnāların her biri muvāfık olur. Ve ﴿كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ﴾[1478] أَيْ كَدُرْدِيِّ الزَّيْتِ Ve ﴿يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ﴾[1479] أَيْ تَقَعُ لِمُذَابِ الْفِضَّةِ erimiş gümüş gibi demek olur.

- مُهِينٌ [muhīnun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾[1480] أَيْ ذُو إِهَانَةٍ

Ānifü’l-beyān fethle “مَهِينٌ” kelimesine ve Bābu’t-Tā’da “تَهِنُوا” kelimesine mürācaʿat oluna.

MEKSŪRETU’L-MĪM: “مِهِ”

- مِهَادًا [mihāden]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا﴾[1481] أَيْ فِرَاشًا كَالْمَهْدِ

1474 “Davetçiye doğru koşarlarken kāfirler, “Bu zor bir gün” derler.” el-Kamer, 54/8.

1475 “Allah onları ancak, gözlerin dehşetle bakakalacağı bir güne erteliyor. O gün başlarını dikerek (çağırıldıkları yere doğru) koşarlar.” İbrāhīm, 14/42-43.

1476 “Şimdi, inkār edenlere ne oluyor ki, boyunlarını uzatarak (alay etmek için) sağdan soldan gruplar hālinde sana doğru koşuyorlar?” el-Meʿāric, 70/36-37.

1477 “(Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir.” el-Kehf, 18/29.

1478 “O, maden eriyiği gibidir. Kaynar suyun kaynaması gibi karınlarda kaynar.” ed-Duhān, 44/45.

1479 “Göğün, erimiş maden gibi olduğu günü hatırla!” el-Meʿāric, 70/8.

1480 “İnkār edenlere alçaltıcı bir azap vardır.” el-Bakara, 2/90; el-Mücādele, 58/5.

1481 “Biz, yeryüzünü bir döşek yapmadık mı?” en-Nebeʾ, 78/6.

Tamām-ı Ḳurʾān-ı kerīm'de böyledir. "مَهْدٌ"dendir. Ānifü'l-beyān "اَلْمَهْدِ" kelimesine mürācaᶜat edile.

FASLU'L-MĪM MAᶜA'L-YĀʾİ'L-MUSENNĀTİ'T-TAHTİYYE: "م،ي"

- الْمَيْسِرُ [el-meysiru]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾[1482] أَيِ الْقُمَارُ

"يُسْرٌ"den "mefᶜil" vezninde kumārın ismidir. "يُسْرٌ" lafzının müştakkāt ve mutasarrafātı birer takrīble maᶜānī-i [360] ᶜadīdede istiᶜmāl olunmuştur. "مَيْسِرٌ" oklarla oynanılan kumārın ismidir, Ḳurʾān-ı kerīm'de hep bu maᶜnāyadır. "وَعَدَ" bābından "يَسَرَ يَيْسِرُ يَسْرًا" denir. Ve "تَعِبَ" ve "قَرُبَ" bāblarından maᶜānī-i uhrāda da kullanılmıştır.

- مَيْسَرَةٍ [meyseratin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ﴾[1483] أَيْ إِلَى وَقْتِ يُسْرٍ

Yaᶜnī "seᶜa ve gınā vaktine" demektir. "مَيْسَرَةٌ" sīn'in fethi ve zammıyla da seᶜa ve gınā maᶜnāsınadır. Bu "عُسْرٌ"un zıddı olan "يُسْرٌ"dendir. Ve sağ taraf demek olan "يَمِينٌ"den "مَيْمَنَةٌ"nin mukābili olarak "مَيْسَرَةٌ" sol taraf demek olup "يَمِينٌ"in mukābili olan "يَسَارٌ"dandır. Bu āyette ﴿مَيْسَرَةٍ﴾ kelimesi izāfetle "مَيْسَرِهِ" sūretinde de kırāʾat edilmiş, bu sūrette zamīr "غَرِيمٍ"e rāciᶜ olur; maᶜnā yine vakt-i seᶜa vü gınādır.

- الْمَيْمَنَةِ [el-meymeneti]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾[1484]
- وَ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾[1485] أَيْ أَهْلُ السَّعَادَةِ الَّذِينَ يُعْطَوْنَ كُتُبَهُمْ بِأَيْمَانِهِمْ

Yaᶜnī yevm-i hisābda kütüb-i aᶜmālleri sağ ellerine veyā sağ cāniblerinden verilen ehl-i saᶜādettir. Bu kelime "يَمِينٌ"den "mefᶜalet"tir. "يَمِينٌ" sağ cānib demek olup sağ ele de denir. Bunun mukābili ve zıddı "شُؤْمٌ"den "mefᶜalet" olan "مَشْأَمَةٌ"dir. ﴿وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ﴾[1486] أَيْ أَهْلُ الشَّقَاوَةِ الَّذِينَ يُعْطَوْنَ كُتُبَهُمْ بِشَمَائِلِهِمْ Yaᶜnī kütüb-i aᶜmālleri sol ellerine

1482 "Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir." el-Māide, 5/90.
1483 "Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin." el-Bakara, 2/280.
1484 "Ahiret mutluluğuna erenler var ya; ne mutlu kimselerdir!" el-Vākıᶜa, 56/8.
1485 "İşte onlar Ahiret mutluluğuna erenlerdir." el-Beled, 90/18.
1486 "Kötülüğe batanlara gelince; ne mutsuz kimselerdir!" el-Vākıᶜa, 56/9.

veyā sol cāniblerinden verilen ehl-i şakāvettir. "مَشْأَمَةٌ" sol cānibdir. Ve sol ele de denir, nitekim birkaç āyetten sonra [1487]﴿وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ﴾ ve ﴿وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ﴾[1488] buyurulmuştur. ʿArab sağdan geleni "يُمْنٌ" yaʿnī uğur ve soldan geleni "شُؤْمٌ" yaʿnī uğursuz ʿadd ederlerdi, binā'en ʿaleyh tesmiye edildi. Ve ehl-i saʿādete "أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ" ve "أَصْحَابُ الْيَمِينِ" [361] ve ehl-i şakāvete "أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ" ve "أَصْحَابُ الشِّمَالِ" tesmiyesinin esbāb ve vücūhuna dāir akvāl-i sāire mufassalātta görülür.

- مَيْسُورًا [meysūran]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا﴾[1489] أَيْ سَهْلًا لَيِّنًا أَوْ لَيِّنًا جَمِيلًا وَقِيلَ فَعِدْهُمْ عِدَةً حَسَنَةً أَوْ وَعْدًا طَيِّبًا

Murād vaʿd-i hasenle sāillerin ve ashāb-ı hācātın hātırlarını gönüllerini tatyīb etmektir. Bu kelimede "عُسْرٌ"un zıddı olan "يُسْرٌ"den "mefʿūl" līnet ve suhūlet ve rıfk maʿnālarına kullanılır.

MEKSŪRETU'L-MĪM: "م،ي"

- مِيثَاق [mīs̱āḳa]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾[1490] أَيْ عَهْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ

Bu kelime-i kerīme dāimā ʿahd-i müvessak maʿnāsına olup yalnız ﴿الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ﴾[1491] kavl-i kerīminde "مِنْ بَعْدِ تَوْكِيدِهِ" ʿibāretiyle tefsīr edilmiştir. "وَثْقٌ" māddesinden "mifʿāl"dir. Aslı "مِوْثَاقٌ" olup mā-kablinin kesresine binā'en vāv yā'a kalb olunarak "مِيثَاقٌ" şekline girmiştir. "ظَرُفَ" bābından "وَثُقَ الشَّيْءُ وَثَاقَةً فَهُوَ وَثِيقٌ" denir, kuvvet ve sebāt ve muhkemiyyet maʿnālarına gelir. Ve altıncı bābdan "وَثِقَ يَثِقُ ثِقَةً وَوُثُوقًا فَهُوَ وَهِيَ وَهُمْ وَهُنَّ ثِقَةٌ" denir, i'timān ve iʿtimād maʿnāsı ifāde eder. Ve kesrle "وِثَاقٌ" kayd ve bend ve habl maʿnāsına[dır]; vāv'ın fethiyle de lügattır. Ve "مَوْثِقٌ" ve "مِيثَاقٌ" ʿahd maʿnāsınadır: ﴿فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾[1492] ve ﴿قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ﴾[1493] أَيْ عَهْدًا وَعَهْدَهُمْ Vallāhu aʿlemu.

1487 "Ahiret mutluluğuna erenler, ne mutlu kimselerdir!" el-Vākıʿa, 56/27.
1488 "Kötülüğe batanlar ise ne mutsuz kimselerdir!" el-Vākıʿa, 56/41.
1489 "O zaman onlara yumuşak bir söz söyle." el-İsrā', 17/28.
1490 "Hani, biz İsrailoğulları'ndan söz almıştık." el-Bakara, 2/83. Ayrıca bkz. el-Māide, 5/12, 70.
1491 "Onlar, Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan" el-Bakara, 2/27; er-Raʿd, 13/25.
1492 "Babaları, "Kuşatılıp çaresiz durumda kalmanız hariç, onu bana geri getireceğinize dair Allah adına sağlam bir söz vermedikçe, onu sizinle göndermeyeceğim" dedi." Yūsuf, 12/66.
1493 "Ona güvencelerini verdiklerinde, "Allah söylediklerimize vekildir" dedi." Yūsuf, 12/66.

- مِيقَاتُ [mīḳātu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴾[1494] أَيْ وَقْتَ وَعْدِ رَبِّهِ لِكَلَامِهِ إِيَّاهُ

"وَقْتٌ" lafzından "mifᶜāl"dir. Bu da aslen "مِوْقَاتٌ" olup mā-kablinin kesresine bināᵓen vāv yāᵓa kalb olunmuştur; vakt-i mukadder ü muᶜayyen demektir. Baᶜzen mekān-ı mukadder ü muᶜayyen ü mevᶜūd maᶜnāsına da gelir, "مَوْعِدٌ" gibi, nitekim: ﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ اِلَيْكَ﴾[1495] Her iki [362] vech de cāizdir, yaᶜnī vakt ü zamān-ı mevᶜūd u muᶜayyen ve mekān u mahall-i tecellī vü kelām da denir. Maᶜnā-yı ahīre göre murād cebel-i Ṭūr olur.

- مِيكَالَ [mīkāle]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ﴾[1496] مُخَفَّفُ مِيكَائِيلَ كَمَا أَنَّ جِبْرِيلَ مُخَفَّفُ جَبْرَائِيلَ هُمَا مَلَكَانِ عَظِيمَانِ مَعْرُوفَانِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ

- الْمِيزَانَ [el-mīzāne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ﴾[1497] أَيِ الْوَزْنَ

Yaᶜnī "Tartıyı tamām kılınız, noksān etmeyiniz" demektir. "مِيزَانٌ" lafzı "وَزْنٌ"den "mifᶜāl"dir. "وَزْنٌ" bir şeyᵓin mikdār-ı sıkletini bilmek için tartmaktır. "وَعَدَ" bābından "وَزَنَ الشَّيْءَ يَزِنُ وَزْنًا وَزِنَةً فَهُوَ وَازِنٌ وَذَاكَ مَوْزُونٌ" denir, "Tarttı" demek olur. Kesr-i mīm'le "مِيزَانٌ" bundan ism-i ālettir ki terāzūdur. Aslı vāv'la "مِوْزَانٌ" olup mā-kablinin kesresine bināᵓen vāv yāᵓa kalb olunmuştur. Bu āyette "وَزْنٌ" yaᶜnī tartı maᶜnāsınadır. Ve "مِيزَانٌ" kelimesi ᶜadl maᶜnāsına da gelir: ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾[1498] أَيْ أَثْبَتَ الْعَدْلَ [ve] ﴿لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾[1499] أَيِ الْعَدْلِ Ve "وَزْنٌ" māddesi tesviye ve mikdār maᶜnālarına kullanılır.

1494 "Mūsā'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı." el-Aᶜrāf, 7/142.

1495 "Mūsa, belirlediğimiz yere (Tūr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi." el-Aᶜrāf, 7/143.

1496 "Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mīkāil'e düşman olursa bilsin ki, Allah da inkār edenlerin düşmanıdır." el-Bakara, 2/98.

1497 "Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın." el-Enᶜām, 6/152; el-Aᶜrāf, 7/85.

1498 "Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu." er-Rahmān, 55/7.

1499 "Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler." el-Hadīd, 57/25.

• مِيرَاثُ [mīrāṣu]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾[1500] أَيْ لِلَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى مَا فِيهِمَا مِمَّا يَتَوَارَثُهُ أَهْلُهُمَا

Yaᶜnī "Semāvāt ve arzda ehl-i semā ve arzın tevārüs ettikleri şeyᵓin kāffesi Allāhu taᶜālā içindir" yaᶜnī onun mülküdür, çünkü cümlesi ölür, helāk olur; bākī Allāh'tır demek olur. "إِرْثٌ" ve "وِرَاثَةٌ" ve "مِيرَاثٌ"ın tahkīki Bābu't-Tā'da "التُّرَاثَ" kelimesinde mufassalen beyān edildi, mahall-i mezkūra mürācaᶜat oluna.

1500 "Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır." Āl-i ᶜİmrān, 3/180; el-Hadīd, 57/10.

BĀBU’N-NŪN

FASLU’N-NŪN MAᶜA’L-HEMZE: “ن، ء”

- نَأَى [neʾā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِذَا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ﴾[1501] أَيْ تَبَاعَدَ بِنَاحِيَتِهِ

Yaᶜnī “Yan tarafına, bir yanına [363] uzaklaştı” demek olur. Murād zikrullāh ve Ḳurʾān’dan tebāᶜuddur; “نَـأْيٌ”, buᶜd maᶜnāsınadır. “نَفَعَ” bābından نَـأَى عَـنِ الشَّـيْءِ نَأْيًا فَهُـوَ نَـاءٍ denir, “بَعُـدَ عَنْـهُ” demektir. “İfᶜāl”den müteᶜaddī olur: “أَنْأَيْتُـهُ عَنْهُ”, “أَبْعَدْتُهُ” demektir. Ve “نَـأْيٌ”, firāk maᶜnāsına da gelir. Ve buᶜd ve firāk sūrī ve hissī ve maᶜnevī ve ᶜaklī olur. Ve “اَلنَّـأْيُ بِالْجَانِـبِ” bir yana dönüp arka çevirmektir. Rāġıb rahimehullāhu *Mufredāt*’ta Ebū ᶜAmr’dan nakl ile “نَـأَى”, “نَعَـى” gibi “أَعْـرَضَ” maᶜnāsına ve Ebū ᶜUbeyd’den “تَبَاعَـدَ” maᶜnāsına olduğunu beyān etmiş.

MAZMŪMETU’N-NŪN: “نُ، ء”

- نُؤْثِرَكَ [nuʾsirake]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ﴾[1502] أَيْ لَنْ نَخْتَارَكَ

Yaᶜnī “Ebeden seni ihtiyār etmeyiz” yaᶜnī seçip tercīh etmeyiz demek olur. “إِيثَـارٌ”dan muzāriᶜ mütekellim maᶜa’l-gayrdır. “إِيثَـارٌ” bir şeyʾi seçip dīger bir şeyʾ üzerine tercīh etmek maᶜnāsınadır. “أَثَرَ”den “ifᶜāl”dir.

1501 “İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirip yan çizer.” el-İsrāʾ, 17/83; Fussilet, 41/51.

1502 “Sihirbazlar şöyle dediler: “Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla tercih etmeyeceğiz.”” Tā Hā, 20/72.

FASLU’N-NŪN MAᶜA’L-ELİF: “ا،نَ”

- نَادِيكُمْ [nādīkumu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ائِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ﴾[1503] أَيْ مَجْلِسِكُمْ

Bu kelime aslen “نِدَاءٌ”dandır ki Türkçemizde çağırmaktır. Sonra mücāleseden “نِدَاءٌ” ile taᶜbīr olundu, hattā meclise “نَادِي” denildi. Ve “مُنْتَدًا” ve “نَدِيٌّ” de denildi. Ve celīse de “نَادِي” tesmiye edildi, ke-mā kāle taᶜālā ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ﴾[1504] أَيْ جَلِيسَهُ Bu āyette takdīr-i muzāf-la “أَهْلَ نَادِيهِ” de denir. Ve “نَادِيَة” kelimesi “عَشِيرَتَهُ وَقَوْمَهُ” ile de tefsīr edilmiştir. Mekke-i mükerreme’de Ḳureyş’in ictimāᶜ-gāh ve mahall-i meşveretlerine de Dāru’n-Nedve tesmiyesi bundandır; sebeb-i tesmiye ᶜArab ictimāᶜ lüzūmunda ehl-i nādīyi toplanmak için “nidā” ederlerdi, duyan gelirdi. [364]

- النَّازِعَاتِ [en-nāziᶜāti]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا﴾[1505] أَيِ الْمَلَئِكَةِ الَّذِينَ يَنْزِعُونَ نُفُوسَ الْكَافِرِينَ قَسَمٌ أَقْسَمَ اللهُ بِهِمْ

“النَّازِعَاتِ” bir şeyᵓi mahallinden cezb ve kaᶜt etmek yaᶜnī çekip koparmak maᶜnāsına olan “نَزْعٌ”den “نَازِعَةٌ”nın cemᶜidir. “ضَرَبَ” bābından نَزَعَ الشَّيْءَ يَنْزِعُ نَزْعًا فَهُوَ نَازِعٌ وَهِيَ نَازِعَةٌ وَهُنَّ “نَازِعَاتٌ” denir. Bu āyette bununla murād tā aᶜmāk u ekāsī-i bedenden, beden-i küffārdan igrākan yaᶜnī mübālaga ve şiddetle ervāhı nezᶜ ve kalᶜ eden melāike-i mevttir. Yāhūd “النَّازِعَاتِ”tan murād nücūmdur ki ufktan ufka nezᶜ olunurlar, yaᶜnī tulūᶜ edip sonra gurūbla gāib olurlar. Bābu’l-Ġayn’da “غَرْقًا” kelimesine de mürācaᶜat oluna. Bu kelimāt-ı celīlenin tefsīrinde daha bir takım akvāl vardır ki mahalli mufassalāttır.

- النَّاشِطَاتِ [en-nāşiṭāti]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا﴾[1506] أَيِ الْمَلآئِكَةِ الَّذِينَ يَنْشَطُونَ أَرْوَاحَ الْمُؤْمِنِينَ بِرِفْقٍ

Yaᶜnī devenin ᶜıkālini rıfkla çözer gibi çözüp tenşīt eder gibi kabz-ı ervāh eden melāike-i mevte sıfattır. Ve sābıkı gibi kasemdir. “نَشْطٌ”ten “نَاشِطَةٌ”nin cemᶜidir. “تَعِبَ” bābından “نَشِطَ نَشْطًا فَهُوَ نَاشِطٌ وَهِيَ نَاشِطَةٌ وَهُنَّ نَاشِطَاتٌ” denir. Maᶜānī-i ᶜadīdede müstaᶜmeldir. Ez-cümle meᵓlūf olan ferah ve sürūr ve şādī ve inbisāt-ı kalb ü rūh maᶜnāsına ve hiffet ve sürᶜat ve bir mahalden dīgere hurūc ve seyr ve hall ve ᶜakd maᶜnālarına kullanılır. Ve sābıkı gibi tatbīk edilir. Melāikeye sıfat olduğu takdīrce ānifen beyān olunduğu vechle tenşīt ve tefrīh ve tesrīr-i müᵓminīne haml edilir. Ve eğer sābıkı gibi nücūma sıfat olursa bir burcdan dīgere hurūc ve eflākta seyr ve tulūᶜ ve gurūb ve sürᶜat-i seyr ve hareketle devr

---

1503 “Siz hālā erkeklere yanaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsizlik yapacak mısınız?” el-ᶜAnkebūt, 29/29.

1504 “Haydi, taraftarlarını çağırsın.” el-ᶜAlak, 96/17.

1505 “Andolsun (kāfirlerin ruhlarını) şiddetle çekip çıkaranlara” en-Nāziᶜāt, 79/1.

1506 “Andolsun (mü’minlerin ruhlarını) kolaylıkla alanlara” en-Nāziᶜāt, 79/2.

maʿnālarına haml edilir. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi bihā.

• النَّاشِرَاتِ [en-nāşirāti]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا﴾[1507] أَي الرِّيَاحِ الَّتِي تَأْتِي بِالْمَطَرِ [365]

Yaʿnī “Yağmur getiren rüzgārlar hakkı için” demektir. Bu maʿnā ﴿يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ﴾[1508] kerīmiyle müʾeyyeddir. Ve rüzgār estiği vaktte “نَشَرَتِ الرِّيحُ” denir ki onu yağmur taʿkīb eder. Ve murād riyāh-ı leyyine yaʿnī latīfedir de denildi. Ve melāikeye sıfattır da denildi ki arza nüzūllerinde kanatlarını neşr ederler. Ve yevm-i kıyāmette defātir ve suhuf-ı aʿmāl-i ʿibādı neşr eden melāike de denildi. Vallāhu aʿlemu bi-mā akseme bihi.

• نَاضِرَةٌ [nāḍiratun]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ﴾[1509] أَيْ حَسَنَةٌ مُضِيئَةٌ

Yaʿnī “güzel ve revnaklı” demek olur. Hüsn ve cemāl ve revnak ve rūşenāyī maʿnālarına müstaʿmel “نَضَارَةٌ”dandır. Bāb-ı evvelden “نَضَرَ الْوَجْهُ نَضَارَةً” denir, “حَسُنَ” demektir. Müteʿaddī de olur: “نَضَرَ اللهُ وَجْهَهُ”, “نَعَّمَهُ اللهُ” demektir, yaʿnī “Allāhu taʿālā mütenaʿʿim etsin” demek olur, zīrā vechde hüsn ve cemāl ve revnak āsār-ı niʿmettendir. Lisānımızda da “Filānın yüzü güldü” ve “yüzü gülüyor” niʿmet ve refāha nāil oldu demek ifāde eder. Gülmekle nadāret ve revnak ve bahā murād olunur. “İfʿāl”den “أَنْضَرَهُ”, “tefʿīl”den “نَضَّرَهُ”, “نَضَرَهُ” gibidir. “نَضْرَةٌ” ve “نَضَارَةٌ” ismdir. ﴿تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ﴾[1510] ve emsālinde dahi cemāl ve revnak ve bahādır.

• نَاشِئَة [nāşiʾete]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿هِيَ اَشَدُّ وَطْئًا وَاَقْوَمُ قِيلاً إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ﴾[1511] أَيْ سَاعَاتِهِ

“إِبْتِدَاءٌ” maʿnāsına olan “نَشْءٌ”dendir. “نَفَعَ” bābından “نَشَأَ يَنْشَأُ نَشْئًا فَهُوَ نَاشِئٌ وَهِيَ نَاشِئَةٌ” denir. Ve hudūs ve teceddüd ve maʿānī-i sāirede de müstaʿmeldir. Ve “نَاشِئَةَ اللَّيْلِ” evvel-i sāʿātü’l-leyledir de denildi. Ve gecenin bütün sāʿatleri nāşiʾettir, zīrā her biri kendinden evvelki sāʿatten neşʾet eder de [366] denilmiş. Ve “نَاشِئَةَ اللَّيْلِ” namāzla berāber kıyām-ı leyl yaʿnī gece namāzla kāim olmaktır da denilmiş. Bu maʿnā “نَشَأَ مِنْ مَضْجَعِهِ” kavlindendir ki “نَهَضَ” ve “قَامَ” demektir. Āti’l-beyān “النَّشْأَةَ” kelimesine de nazar oluna.

1507 “Hakkıyla yayanlara andolsun.” el-Murselāt, 77/3.

1508 “O, rüzgarları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir.” el-Aʿrāf, 7/57; el-Furkān, 25/48; en-Neml, 27/63.

1509 “O gün bir takım yüzler aydındır.” el-Kıyāmet, 75/22.

1510 “Onların yüzlerinde, nimetlerin sevincini görürsün.” el-Mutaffifīn, 83/24.

1511 “Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla, (bu ibadetteki) sözler (Kur’an ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır.” el-Müzzemmil, 73/6.

- نَادِيَهُ [nādiyehū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ﴾[1512] أَيْ مَجْلِسَهُ

Yaᶜnī “ehl-i meclisini” demektir. Takdīr-i muzāfla ﴿وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي اَقْبَلْنَا فِيهَا وَاِنَّا لَصَادِقُونَ﴾[1513] gibi. Faslın evvelinde vākiᶜ “نَادِيكُمْ” kelimesine mürācaᶜat buyurula.

- نَاسِكُوهُ [nākisūhu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ﴾[1514] أَيْ شَرِيعَةً هُمْ عَامِلُوهُ

Yaᶜnī “Her bir ümmete bir şerīᶜat taᶜyīn kıldık, onlar onunla ᶜāmildirler” demek olur. “نُسُكٌ”tendir. Bābu’l-Mīm’de “مَنَاسِكَنَا” kelimesine mürācaᶜat oluna.

- النَّاقُورِ [en-nāḳūri]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ﴾[1515] أَيْ نُفِخَ فِي الصُّورِ

Yaᶜnī “Sūr-ı İsrāfīl nefh olunduğu vaktte” demektir. Tasvīt maᶜnāsına olan “نَقْرٌ”dandır. Bāb-ı evvelden “نَقَرْتُ الرَّجُلَ” denir, bir kimseyi ıslık öttürüp çağırmak maᶜnāsınadır. “Fāᶜūl” vezninde “نَاقُورٌ” lafzı bundan alınarak sūr-ı İsrāfīl’e ᶜalem kılınmıştır. Sūr için Bābu’ṣ-Ṣād’da “الصُّورِ” kelimesine mürācaᶜat lāzımdır. İşbu “نَقْرٌ” lafzı maᶜānī-i kesīrede müstaᶜmeldir, mufassalāt-ı lügatte görülür.

- نَاعِمَةٌ [nāᶜimetun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ﴾[1516] أَيْ مُتَنَعِّمَةٌ ذَاتُ بَهْجَةٍ

Murād āsār-ı niᶜmetten olan hüsn ve cemāl ve bahā ve nadāretin vechde zuhūrudur. Ānifü’l-beyān “نَاضِرَةٌ” gibi burada “نَاعِمَةٌ”, “نِعْمَةٌ”tendir. “نُعُومَةٌ”ten olabilir ki mülāyemet ve tarāvet maᶜnāsına yine “نِعْمَةٌ” ve aslına rāciᶜdir. Āti’l-beyān “اَلنَّعَمِ” kelimesine de nazar edile. [367]

- نَاكِسُو رُؤُوسِهِمْ [nākisū ruʾūsihim]

- ﴿وَلَوْ تَرَى إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ﴾[1517] أَيْ مُطَأْطِئُوهَا حَيَاءً وَخَجَالَةً

1512 “Haydi, taraftarlarını çağırsın.” el-ᶜAlak, 96/17.

1513 “Bulunduğumuz kent halkına ve aralarında olduğumuz kervana da sor. Şüphesiz biz doğru söyleyenleriz.” Yūsuf, 12/82.

1514 “Biz her ümmet için uygulayacağı bir ibadet yolu verdik.” el-Hacc, 22/67.

1515 “Sūr’a üfürüldüğü zaman var ya; işte o gün çetin bir gündür.” el-Müddessir, 74/8-9.

1516 “O gün birtakım yüzler vardır ki, nimet içinde mutludurlar.” el-Gāşiye, 88/8.

1517 “Suçlular Rablerinin huzurunda boyunlarını büküp, “Rabbimiz! (Gerçeği) gördük ve işittik. Artık şimdi bizi (dünyaya) döndür ki, salih amel işleyelim. Biz artık kesin olarak inanmaktayız” dedikleri vakit, (onları) bir görsen!” es-Secde, 32/12.

Yaʿnī "utanmak yüzünden başlarını aşağı indiriciler, önüne eğiciler" demektir. Bir şeyʾ taklīb ve başı aşağı çevirmek maʿnāsına olan "نَكْسٌ"dendir. Āti'l-beyān "نُكِسُوا" kelimesine nazar oluna.

FASLU'N-NŪN MAʿA'L-BĀʾİ'L-MUVAHHADE: "ن،ب"

- نَبْتَهِلْ [nebtehil]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ﴾[1518] أَيْ ثُمَّ نَلْتَعِنْ

"نَفَعَ" bābından "بَهَلَهُ بَهْلًا فَهُوَ بَاهِلٌ" denir, "لَعَنَهُ" demektir. Ve "müfāʿalet"ten "بَاهَلَ مُبَاهَلَةً" denir, "مُلَاعَنَةٌ" maʿnāsınadır ki iki veyā ziyāde kimseler birbirleriyle laʿnet edişmektir. Ve "iftiʿāl"den "إِبْتِهَالٌ" tazarruʿ etmek, yalvarmak maʿnāsınadır, nitekim āyet-i kerīme "ثُمَّ نَتَضَرَّعْ فِي الدُّعَاءِ" ʿibāretiyle de tefsīr edilmiştir.

- نَبْرَأَهَا [nebraʾehā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا﴾[1519] أَيْ نَخْلُقَهَا

Yaʿnī "Biz onu yaratmazdan mukaddem" demektir. "خَلْقٌ" maʿnāsına olan "بَرْءٌ"dendir. Bābu'l-Bā'da vākiʿ "بَارِئِكُمْ" kelimesinde beyān edilmiştir, mürācaʿat oluna.

- نَبْرَحَ [nebraḥa]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّى يَرْجِعَ اِلَيْنَا مُوسٰى﴾[1520] أَيْ لَنْ نَزَالَ

Yaʿnī "Ayrılmayız" demektir. Bābu'l-Hemze'de "أَبْرَحُ" kelimesine mürācaʿat edile.

- نَبَأٌ [nebeʾun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ﴾[1521] أَيْ خَبَرٌ عَظِيمٌ

Cemʿi "أَنْبَاءٌ" gelir, "سَبَبٌ" ve "أَسْبَابٌ" gibi. Kāle taʿālā: ﴿ذٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ﴾[1522] أَيْ أَخْبَارِهِ Sülāsīden "نَبَأَ" ve "ifʿāl"den "أَنْبَأَ" ve "tefʿīl"den "نَبَّأَ" cümleten "أَخْبَرَ" demektir. "نَبَأٌ" bundan ismdir. Ve "نَبِيٌّ" kelimesi de bundandır; Allāhu taʿālā hazretleriyle onun emrinden haber verdiği için "نَبِيٌّ" tesmiye olunmuştur. [368] "نَبَأٌ"den "faʿīl" vezninden "نَبِيءٌ" iken kesret-i istiʿmāline mebnī hemzesi terk olundu denildi. Ve ʿulüvv ve sümüvv ve irtifāʿ

1518 "Sonra gönülden dua edelim de, Allah'ın lanetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım." Āl-i ʿİmrān, 3/61.

1519 "Biz onu yaratmadan önce" el-Hadīd, 57/22.

1520 "Onlar da, "Mūsā bize dönünceye kadar buzağıya ibadet etmeye devam edeceğiz" dediler." Tā Hā, 20/91.

1521 "De ki, "Bu Kur'an, büyük bir haberdir."" Sād, 38/67.

1522 "(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir." Āl-i ʿİmrān, 3/44; Yūsuf, 12/102. Ayrıca bkz. Hūd, 11/49.

maʿnāsına olan “نَبَاوَةٌ” ve “نُبُوَّةٌ”ten “faʿīl”dir de denildi. “سَمَا” bābından “نَبَا يَنْبُو نُبُوَّةً وَنَبَاوَةً” “فَهُوَ نَبِيٌّ” denir. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*’ta “نَبَأٌ” kendinden ʿilm veyāhūd galebe-i zann hāsıl olan fāide-i ʿazīme sāhibi haberdir. Bu hasāyıs-ı selāseyi mutazammın olmayan her habere “نَبَأٌ” denilmez. Ve “نَبَأٌ” denilen haberin hakkı kizbden muʿarrā olmaktır, tevātür ve haberullāh ve haberu’n-nebī gibi demiş. Bu sūrette “نَبَأٌ”, “خَبَرٌ”den ehass olur. Vallāhu aʿlemu bihi.

• نَبَذَهُ [nebezehū]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ﴾[1523] أَيْ نَقَضَهُ وَيُقَالُ طَرَحَهُ وَيُقَالُ رَفَضَهُ

Bu taʿbīrāt cümleten bir şeyʾi değersizliğinden dolayı ilkāʾ etmek bir tarafa atmak, bırakıvermek maʿnāsına olan “نَبْذٌ”den meʾhūzdur. “ضَرَبَ” bābından “نَبَذَهُ نَبْذًا”, “أَلْقَاهُ فَهُوَ مَنْبُوذٌ” ve “نَبَذَ الْعَهْدَ”, “نَقَضَهُ” ve “نَبَذَ الْأَمْرَ”, “أَهْمَلَهُ” ve “نَبَذَ الشَّيْءَ”, “تَرَكَهُ أَوْ أَلْقَاهُ فِي نَاحِيَةٍ” demek olur. ﴿وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللّٰهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾[1524] ve ﴿قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي﴾[1525] ve ﴿فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ﴾[1526] ve ﴿لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ﴾[1527] cümleten maʿānī-i mezkūre ile müfesserdir. “İfʿāl”den “إِنْبَاذٌ” da tarh ve ilkāʾ maʿnāsınadır: ﴿وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ﴾[1528] أَيِ اطْرَحْ عَهْدَهُمْ اِلَيْهِمْ Ve “iftiʿāl”den “إِنْتِبَاذٌ”, iʿtizāl ve kavmden baʿīd bir nāhiyede ittihāz-ı mekān maʿnāsınadır: ﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا﴾[1529] أَيِ اعْتَزَلَتْ وَتَبَاعَدَتْ وَاتَّخَذَتْ مَكَانًا نَحْوَ الشَّرْقِ Ve kezā: ﴿فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا﴾[1530] أَيْ تَنَحَّتْ مَكَانًا بَعِيدًا Vallāhu aʿlemu. Ve [369] “نَبِيذٌ” de bundandır ki hurma ve kuru üzüm ve sāir meyvelerden ittihāz edilen şarābdır, biz ona şıra deriz. Hurma ve kuru üzümün menkūʿu, bunların gayrı simārın tāzesinin ʿasīri ve kurusunun kezā nakīʿidir. Sebeb-i tesmiye baʿde’l-iʿmāl bir zamān terk edilmesi olacaktır. Hükm-i şerʿīsi kütüb-i fıkhiyyede görülür.

MAZMŪMETU’N-NŪN: “نُ،ب”

1523 “Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa içlerinden bir takımı o antlaşmayı bozmadı mı?” el-Bakara, 2/100.

1524 “Onlara, Allah katından ellerinde bulunan Kitabı (Tevrat’ı) doğrulayıcı bir peygamber gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah’ın Kitabı’nı (Tevrat’ı) arkalarına attılar.” el-Bakara, 2/101.

1525 “Samirī şöyle dedi: “Ben onların görmediği şeyi gördüm. Elçinin izinden bir avuç avuçladım da onu attım. Böyle yapmayı bana nefsim güzel gösterdi.”” Tā Hā, 20/96.

1526 “Derken biz onu hasta bir hālde sahile attık.” es-Sāffāt, 37/145.

1527 “Issız bir yere atılacaktı” el-Kalem, 68/49.

1528 “(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir.” el-Enfāl, 8/58.

1529 “(Ey Muhammed!) Kitapta (Kur’an’da) Meryem’i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti.” Meryem, 19/16.

1530 “Böylece Meryem çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi.” Meryem, 19/22.

- نُبِذَ [nubiẕe]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَوْلَا اَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ﴾[1531] أَيْ أُلْقِيَ مِنْ بَطْنِ الْحُوتِ

Mā-kabline ircāᶜ-ı nazar oluna.

FASLU’N-NŪN MAᶜA’T-TĀ’[İ’L]-MUSENNĀTİ’L-FEVKIYYE: “نَ،ت”

- نَتَقْنَا [netaḳnā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَاَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا اَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ﴾[1532] أَيْ رَفَعْنَاهُ

Yaᶜnī “Cebeli onlar üzerine kaldırdığımız vakti zikr et” demek olur. “نَتْقٌ” aslen sarsmak ve bozmak ve sökmek maᶜnālarınadır. Ve cezb ve nezᶜ maᶜnālarına da gelir. “نَصَرَ” bābından “نَتَقَ يَنْتُقُ نَتْقًا” denir. Ve maᶜānī-i sāirede dahi istiᶜāreten istiᶜmāli vākiᶜdir.

- نَتَّخِذَهُ [netteḫiẕehū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِهِ اَكْرِمِي مَثْوٰيهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا﴾[1533] أَيْ نَتَبَنَّاهُ

Yaᶜnī “Onu kendimize oğulluk ediniriz” demek olur. “أَخْذٌ”den “iftiᶜāl”dir. “إِتِّخَاذٌ” lafzı lisānımızda da müstaᶜmeldir, yapmak ve kılmak ve edinmek mahallerinde kullanırız. Bu āyette “نَتَبَنَّاهُ” ile tefsīri cümlenin hey’et-i ᶜumūmiyyesinin mefhūmunu beyāndır. Vallāhu aᶜlemu.

- نَتَرَبَّصُ [neterabbeṣu]

- ﴿اَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ﴾[1534] أَيْ نَنْتَظِرُ بِهِ

Yaᶜnī “Onun için mevti bekleriz, gözleriz” demektir. Bābu’t-Tā’[da] “تَرَبُّص” kelimesine mürācaᶜat oluna. [370]

- نَتَبَوَّأُ [netebevve’u]

- ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ﴾[1535]

1531 “Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, o mutlaka kınanmış bir hālde ıssız bir yere atılacaktı.” el-Kalem, 68/49.

1532 “Hani dağı sanki bir gölgelikmiş gibi onların üstüne kaldırmıştık da üzerlerine düşecek sanmışlardı.” el-Aᶜrāf, 7/171.

1533 “O’nu satın alan Mısırlı kişi hanımına dedi ki: “Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz.”” Yūsuf, 12/21.

1534 “Yoksa onlar, “O bir şairdir; onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz” mu diyorlar?” et-Tūr, 52/30.

1535 “Onlar şöyle derler: “Hamd, bize olan vaadini gerçekleştiren ve bizi cennetten dilediğimiz yere konmak üzere bu yurda varis kılan Allah’a mahsustur. Salih amel işleyenlerin mükāfatı ne güzelmiş!””

أَيْ نَنْزِلُ

Yaᶜnī “İneriz, konarız, menzil ittihāz ederiz” demek olur. “بَوَاءٌ”dan “tefaᶜᶜul”dür. Bābu’l-Bā’da “بَوَّأَكُمْ” kelimesine mürācaᶜat buyurula.

FASLU’N-NŪN MAᶜA’L-CĪM: “ن،ج”

- نَجَسٌ [necesun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾[1536] أَيْ قَذَرٌ

Yaᶜnī “Kendi zātları murdārdır, pistirler” demektir. Kesr-i cīm’le “نَجِسٌ” sūretinde dahi kırāʾat olunmuş, bu sūrette “نَجِسٌ أَيْ قَذِرٌ” denir, yaᶜnī “Murdārlık ve pislikten hālī ve arı değillerdir” demek olur. “نَجَاسَةٌ”, “قَذَارَةٌ” yaᶜnī “طَهَارَةٌ” ve “نَظَافَةٌ”in zıddıdır. Bu da iki nevᶜdir: Havāssla idrāk olunandır ki necāset-i zāhire vü hissiyyedir. Dīgeri basīretle idrāk olunandır ki bātine vü maᶜneviyyedir. Bu ikinci nevᶜdir ki Cenāb-ı Hak müşrikleri onunla vasf edip feth-i cīm’le [1537]﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ dedi. Kesr-i cīm’le “نَجِسٌ” kırāʾati nevᶜ-i evvele göredir. Bir de fethateynle “نَجَسٌ”, “نَجَسُ الْعَيْنِ” ve feth ve kesrle şeyʾ-i gayr-ı tāhir yaᶜnī müneccestir denildi. Bu lafzın maᶜānī ve ahvāl-i lafziyyesi mufassalātta mutālaᶜa olunmalı.

- النَّجْمِ [en-necmi]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ﴾[1538] بِمَعْنَى النُّجُومِ أَيِ الْكَوَاكِبِ

“نَجْمٌ” ism-i cins olmakla cemᶜ maᶜnāsını müfīddir, bināʾen ᶜaleyh “اَلْكَوَاكِبُ” ile tefsīr edilmiştir. Murād semādaki yıldızlarla semt-i kıbleyi ve yolları bilip gece vakti yanılmazlar demek olur.

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى﴾[1539] أَيِ الثُّرَيَّا إِذَا غَابَ عَنِ النَّظَرِ

Yaᶜnī “Nazardan gāib olduğu vaktte Ülker yıldızı [371] hakkı için” demektir. Bu tefsīr İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan mervīdir. Ve mutlakan necmdir de denildi. “هَوَى”, “سَقَطَ فِي الْغُرُوبِ” maᶜnāsınadır.

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ﴾[1540] أَيْ مَا لَا سَاقَ لَهُ مِنَ النَّبَاتِ

Yaᶜnī nebāttan sākı olmayıp zemīne yayılan cins-i nebāt demektir, nitekim şecer bunun

ez-Zumer, 39/74.

1536 “Ey iman edenler! Allah’a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir.” et-Tevbe, 9/28.
1537 “Ey iman edenler! Allah’a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir.” et-Tevbe, 9/28.
1538 “Insanlar yildizlarla da yollarini bulurlar.” en-Nahl, 16/16.
1539 “Battığı zaman yıldıza andolsun ki” en-Necm, 53/1.
1540 “Otlar ve ağaçlar (Allah’a) boyun eğerler.” er-Rahmān, 55/6.

zıddıdır ki ağaç denir.

• وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿النَّجْمُ الثَّاقِبُ﴾[1541] أَي الثُّرَيَّا

Yaʿnī Ülker yıldızıdır. "الثَّاقِبُ" burada "اَلْمُضِيءُ" maʿnāsınadır. Bābu's-Ṣā'da "الثَّاقِبُ" kelimesine mürācaʿat oluna. Bu āyette de mutlak cins-i nücūm ile tefsīr edilmiştir. "نَجْمٌ" lafzı aslen yıldızdır; tulūʿu ve gurūbu olana denir de denildi. Cemʿi "نُجُومٌ"dur. "قَعَدَ" bābından tulūʿ maʿnāsına gelir: "نَجَمَ يَنْجُمُ نُجُومًا" denir. Görülüyor ki "نُجُومٌ", "نَجْمٌ"in cemʿi olduğu gibi bāb-ı mezkūrdan "طُلُوعٌ" maʿnāsına masdar da oluyor. Ve muʿarref bi'l-lām olarak ʿArab "النَّجْم" lafzını ıtlāk edip Süreyyā murād ederler. Ve "نَجْمٌ" asl ve vakt-i madrūb ve kasem ve maʿānī-i sāirede de kullanılır, hattā "نُجُومًا" nüzūl ettiği iʿtibarla āyet-i ūlādā yaʿnī ﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى﴾ kavl-i kerīminde "وَالْقُرْآنِ إِذَا نَزَلَ" ʿibāretiyle de tefsīr edilmiştir. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi.

• النَّجْوَى [en-necvā]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوَى﴾[1542] أَيْ أَسَرُّوا الْكَلَامَ الْخَفِيَّ الَّذِي بَيْنَهُمْ مِنْ فِرْعَوْنَ وَأَتْبَاعِهِ

Yaʿnī "gizli sözü." Murād "Mūsā ʿaleyhi's-selāmın galebesi hālinde ne yapacaklarına dāir sehare kendi aralarında gizlice söyleştikleri sözü firʿavn ve etbāʿından sakladılar" demek olur. "نَجْوَى" kelimesi Ḳurʾān-ı kerīm'de müteʿaddid mevāziʿde vākiʿ olmuştur. Cümleten "سَرَارٌ" yaʿnī gizli söyleşmek maʿnāsınadır. Baʿzen "نَجْوَى" ile [372] "مُتَنَاجُونَ" murād edilir, nitekim [1543]﴿وَإِذْ هُمْ نَجْوَى﴾ kavl-i kerīminde "مُتَنَاجُونَ" ile tefsīr edilmiştir ki "Birbirleriyle gizli söyleşici oldukları vakt" demek olur, "نَجْوٌ"dendir. Lafz-ı mezkūrun maʿānī-i kesīresinden biri de beyne'l-isneyn sırrdır, bundan "نَجَوْتُهُ نَجْوًا" denir, "سَارَرْتُهُ" demektir, "نَاجَيْتُهُ" gibi. "نَجْوَى" bundan ismdir. "نَجْوَةٌ" ve "نَجَاةٌ" da bu māddedendir. Mufassalāta nazar oluna.

• نَجِيًّا [neciyyen]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا﴾[1544] أَيْ مُنَاجِيًا

Yaʿnī "Münācāt edici olduğu hālde onu hazret-i ilāhiyyemize takrīb eyledik" demektir. "نَجِيٌّ" ānifü'l-beyān "نَجْوَى"dan "faʿīl"dir. Masdar da olur, bināʾen ʿaleyh vāhidde ve cemʿde istiʿmāl edilir, nitekim [1545]﴿فَلَمَّا اسْتَيْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا﴾ kavl-i kerīminde vākiʿ olmuştur ki "مُنَاجِينَ" ʿibāretiyle müfesserdir.

1541 "O, (ışığıyla karanlığı) delen yıldızdır." et-Tārık, 86/3.
1542 "Sihirbazlar, işlerini kendi aralarında tartıştılar ve gizli gizli konuştular." Tā Hā, 20/62.
1543 "Kendi aralarında konuşurlarken" el-İsrā, 17/47.
1544 "Kendisi ile gizlice konuşmak için kendimize yaklaştırdık." Meryem, 19/52.
1545 "Ondan ümitlerini kesince, kendi aralarında konuşmak üzere bir kenara çekildiler." Yūsuf, 12/80.

- النَّجْدَيْنِ [en-necdeyni]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ﴾[1546] أَيِ الطَّرِيقَيْنِ طَرِيقَ الْخَيْرِ وَطَرِيقَ الشَّرِّ

“نَجْدٌ”in müsennāsıdır. “نَجْدٌ” aslen mekān-ı mürtefiᶜ ve galizdir, biz ona sarp yer deriz. Ve “نَجْدَيْنِ” iᶜtikādda hak ve bātıl makālde sıdk ve kizb ve fiᶜālde cemīl ve kabīh ve hayr ve şerrin tarīkleri için meseldir, ke-mā beyyene Rāğıb fi’l-*Mufredāt*. Ve İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan “اَلنَّجْدَيْنِ، أَيِ الثَّدْيَيْنِ” tefsīri menkuldür, vālidenin memeleridir. Sadrdan mürtefiᶜ oldukları iᶜtibār ile bu tefsīr sibāk-ı āyete de mülāyim ve muvāfıktır. Fe’l-yuteᵓemmel.

MAZMŪMETU’N-NŪN: “نُ،ج”

- النُّجُومِ [en-nucūmi]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ﴾[1547] أَيْ عِلْمِ النُّجُومِ أَوْ أَحْوَالِ النُّجُومِ

Bu yıldız maᶜnāsına olan “نَجْمٌ”in cemᶜidir. Burada takdīr-i muzāfla tefsīr edilmiş ve mutlakan nücūm yaᶜnī kevākib murād olunmuştur. [373] Sīga-i cümle-i “نُجُومٌ” Ḳurᵓān-ı kerīm’de cümleten cins-i nücūmdan ᶜibārettir. Ānifü’l-beyān “النَّجْم” kelimesine mürācaᶜat edile.

FASLU’N-NŪN MAᶜA’L-ḤĀᵓİ’L-MUHMELE: “نَ،ح”

- نَحْبَهُ [naḥbehū]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ﴾[1548] أَيْ نَذْرَهُ

Yaᶜnī “Şehīd olunca kadar mukātele-i aᶜdāᵓ için olan nezrini yaᶜnī adağını ödedi” demektir. “نَحْبٌ” edāsı mahkūm bi’l-vücūb “نَذْرٌ” yaᶜnī adaktır. “قَتَلَ” bābından “نَحَبَ نَحْبًا”, “نَذَرَ نَذْرًا” demektir. Ve “قَضَى نَحْبَهُ”, “مَاتَ” Yaᶜnī “Öldü” yāhūd “قُتِلَ فِي سَبِيلِ الله”yaᶜnī “Şehīd oldu” demek olur. Çünkü “نَحْبٌ” müddet ve vakt maᶜnāsına da istiᶜmāl olunur, bināᵓen ᶜaleyh “قَضَى نَحْبَهُ” , “مُدَّةَ عُمُرِهِ وَوَقْتَهُ” demek olup bundan “مَاتَ” maᶜnāsı alınır. Ve mücāhid fī sebīlillāh olan sahābe hakkında nāzil olmakla “شَهِدَ” ve “اُسْتُشْهِدَ” maᶜnāsına da haml edilir. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi.

- نَحِسَاتٍ [naḥisātin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فِي أَيَّامٍ نَحِسَاتٍ﴾[1549] أَيْ مَشْؤُومَاتٍ

1546 “İki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?” el-Beled, 90/10.
1547 “İbrahim yıldızlara baktı.” es-Sāffāt, 37/88.
1548 “İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur).” el-Ahzāb, 33/23.
1549 “O mutsuz kara günlerde” Fussilet, 41/16.

Yaʿnī “uğursuz günlerde” demek olur. “نَحْسٌ” lafzı “سَعْدٌ”ın zıddıdır, biz uğursuzluk deriz. “فَهِمَ” bābından “نَحِسَ نَحْسًا فَهُوَ نَحِسٌ بِكَسْرِ الْحَاءِ وَذَاكَ مَنْحُوسٌ” denir. “نُحُوسَةٌ” bundan ismdir.

- نَحْسٍ [naḥsin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ﴾[1550] أَيِ اسْتَمَرَّ عَلَيْهِمْ بِنُحُوسَتِهِ وَشُؤْمِهِ

Yaʿnī Bütün uğursuzluğu ve yaramazlığı ile onlar devām edici bir günde” demektir. Yevm-i mezkūr ayın son çarşambasıdır denilmiş. Buna dāir bir hadīs-i nebevī de mervīdir. Vallāhu aʿlemu bi-hakīkatihi. [374]

- النَّحْلِ [en-naḥli]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ﴾[1551]

“نَحْلٌ” feth-i nūn ve sükūn-ı mühmele ile bizim arı dediğimiz hayvān-ı tāirdir ki maʿruftur, Fārisīde zunbūr denir, murād bal yapan arıdır. “نَحْلٌ”e Hak taʿālā hazretlerinin vahyi bi-tarīki’l-ilhām ona bal yapmağı taʿlīm maʿnāsınadır, yoksa enbiyāʾ ʿaleyhimü’s-selāma hāss olan vahy-i melekī değildir ve olamaz.

MAZMŪMETU’N-NŪN: “نُ،ح”

- نُحَرِّقَنَّهُ [nuḥarriḳannehū]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَانْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ﴾[1552] أَيْ نُحَرِّقَنَّهُ بِالنَّارِ

Yaʿnī “Elbette onu āteşe yakarız” demektir. “Tefʿīl” bābından getirilmesi mübālaga içindir. Ve “ifʿāl”den “لَنُحْرِقَنَّهُ” dahi kırāʾattir ki maʿnā-yı evveli müʾeyyiddir. Bu yakmak maʿnāsına olan “حَرْقٌ”dan olduğuna göredir. Veyāhūd demiri eğe ile eğelemek maʿnāsına olan “حَرْقٌ”dan olarak “Onu eğe ile eğeler, toz ederiz” demek olur. Bāb-ı sānīden “حَرَقَ الْحَدِيدَ حَرْقًا” denir. “بَرَدَهُ بِالْمِبْرَدِ” demek olur, yaʿnī “Eğe ile eğeledi.” Ve sülāsīden “لَنَحْرِقَنَّهُ” kırāʾati de bu maʿnāyı müʾeyyiddir. Ve “حَرْقٌ” bir şeyʾi bir şeyʾle hak etmek maʿnāsına da gelir. Maʿhūd ʿiclin cesedi kavmin “hulliyy”sinden maʿmūl olduğu cihetle maʿdenī olduğu için eğelemek maʿnāsı evfaktır. Vallāhu aʿlemu bi’s-savāb.

- نُحَاسٌ [nuḥāsun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ﴾[1553] أَيْ دُخَانٌ لَا لَهَبَ فِيهِ

Yaʿnī “ʿalevsiz duman” demektir, nitekim “شُوَاظٌ” dumansız ʿalev demektir. Bābu’ş-

1550 “Uğursuzluğu sürekli bir günde” el-Kamer, 54/19.
1551 “Rabbin bal arısına şöyle ilham etti:” en-Nahl, 16/68.
1552 “Hele şu ibadet edip durduğun ilahına bak! Biz onu elbette yakacağız” Tā Hā, 20/97.
1553 “Üstünüze ateşten yalın bir alevle kıpkızıl bir duman gönderilir.” er-Rahmān, 55/35.

Şīn'de "شُوَاظ" kelimesine bak. Ve nūn'un kesriyle "نِحَاسٌ" duhān demektir. Ve zammla "نُحَاسٌ" bakır dediğimiz maᶜden-i maᶜrūftur, nitekim "نُحَاسٌ" kelimesi [375] "صُفْرٌ مُذَابٌ" ile de tefsīr edildi ki erimiş bakırdır. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi.

MEKSŪRETU'N-NŪN: "نِ،ح"

- نِحْلَةً [niḥleten]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً﴾[1554] أَيْ هِبَةً

Yaᶜnī "bi-gayri ᶜıvaz vergi olarak" demektir. Fakat "hibe" min-ᶜindillāhtır, zīrā nisāᵓ tāifesine verilen mehrler Allāhu taᶜālā tarafından onlara hibe olduğu cihetle ricāl üzerine edā ve īfāsı vācib bir deyndir. İşte o borcu hibe-i ilāhiyye olarak kadınlarınıza veriniz demek olur. "نِحْلَة" kesr-i nūn ve sükūn-ı mühmele ile teberruᶜ tarīkiyle verilen ᶜatiyyedir ki hibe olur. Bāb-ı sālisten "نَحَلَهُ يَنْحَلُهُ نَحْلًا" denir, "Bi-gayri ᶜıvaz verdi" demektir. "تَعِبَ" bābından "نَحِلَهُ نَحلًا" denir. "نِحْلَةٌ" ismdir.

FASLU'N-NŪN MAᶜA'L-ḪĀᵓİ'L-MUᶜCEME: "نَ،خ"

- النَّخْلِ [en-naḫli]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ﴾[1555]

"نَخْلٌ" feth-i nūn ve sükūn-ı muᶜceme ile hurma ağacıdır. Vāhidinde ve cemᶜinde kullanılır. İsm-i cemᶜdir. "نَخِيلٌ" de böyle[dir] vāhidesi "نَخْلَةٌ"dir. Ḳurᵓān-ı kerīm'de muᶜarref ve gayr-ı muᶜarref olarak mevāziᶜ-i kesīrede vākiᶜ olmuştur. Bi-eyyi-hāl murād hurma ağacıdır. "طَلْع" ve "قِنْوَان" ebvāb-ı mahsūsasında görülür.

- نَخِيلٍ [naḫīlin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ﴾[1556]

Mā-kablinde beyān olundu. Ancak bu sīga ile dāimā cemᶜ mevāziᶜinde istiᶜmāl olunmuş.

- نَخُوضُ [naḫūḍu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ﴾[1557]

"خَوْضٌ"dandır. Bu lafz Bābu'l-Ḫāi'l-Muᶜceme "خَاضُوا" kelimesinde beyān edildi, mürā-

---

1554 "Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin." en-Nisāᵓ, 4/4.

1555 "Hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar" el-Enᶜām, 6/99.

1556 "Hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bir bahçesi olsun" el-Bakara, 2/266. Ayrıca bkz. el-İsrāᵓ, 17/91.

1557 "Şāyet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, "Biz sadece lāfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk", derler." et-Tevbe, 9/65.

caᶜat oluna. [376]

• نَخِرَةً [naḫiraten]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً﴾[1558] أَيْ بَالِيَةً مُتَفَتِّتَةً

Yaᶜnī “çürümüş, dağılmış” demektir. “نَاخِرَةً” sūretinde de kırāʾat edilmiş. O hālde “عِظَامًا فَارِغَةً” yaᶜnī “içleri boş kemikler” ki rüzgārın hubūbunda genizden gelen savt gibi savt hāsıl eder. “نَخْرٌ”dandir. “قَتَلَ” bābından “نَخَرَ يَنْخُرُ نَخْرًا فَهُوَ نَاخِرٌ وَهِيَ نَاخِرَةٌ” denir. Medd-i nefesle genizden savt çıkarmak maᶜnāsınadır. “مَسْجِدٌ” vezninde “مَنْخِرٌ” geniz dāhilindeki burun delikleridir. Bunun aslı “مَوْضِعُ نَخِيرٍ”dir, yaᶜnī hınkırmak mevziᶜi demek olup ism-i mekāndır. Şāzz olarak mīm’in de kesriyle “مِنْخَرٌ” denir. Cemᶜi “مَنَاخِرُ” ve “مَنَاخِيرُ” gelir. Ve “تَعِبَ” bābından “نَخِرَ الْعَظْمُ نَخَرًا” denir. “بَلِيَ” ve “تَفَتَّتَ” Yaᶜnī “Çürüdü ve dağıldı” demektir. “فَهُوَ نَخِرٌ وَنَاخِرٌ” çürük ve çürümüş ve dağılmış demektir. Vallāhu aᶜlemu.

FASLU’N-NŪN MAᶜA’D-DĀLİ’L-MUHMELE: “ن،د”

• نَدِيًّا [nediyyen]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا﴾[1559] أَيْ مَجْلِسًا

“نَادِي” murād edilir. Bu bābın evvelinde vākiᶜ “نَادِيكُمْ” kelimesine mürācaᶜat oluna.

• النَّدَامَةَ [en-nedāmete]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ﴾[1560] أَيِ التَّحَسُّرَ

Yaᶜnī peşīmānlığı demektir. “نَدَمٌ”dendir ki bir emrin fevtinden dolayı reʾyin değişmesinden mütehassıl tahassür ve tahazzündür, biz peşīmānlık deriz. “طَرِبَ” ve “سَلِمَ” bāblarından “نَدِمَ عَلَى مَا فَعَلَ نَدَمًا وَنَدَامَةً فَهُوَ نَادِمٌ” denir. “Tefaᶜᶜul”den “تَنَدَّمَ”, “نَدِمَ” gibidir. Hemze ile taᶜaddī eder: “أَنْدَمَهُ [377] اللهُ عَلَى مَا أَفَاتَ أَوْ فَاتَ فَنَدِمَ” denir, “Fevt ettiği üzerine Allāh onu peşīmān etti de o peşīmān oldu” demek olur. Bābu’l-Hemze’de “أَسَرُّوا” kelimesine de mürācaᶜat buyurula.

1558 “Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı?” en-Nāziᶜāt, 79/11.

1559 “Āyetlerimiz kendilerine apaçık bir şekilde okunduğu zaman, inkār edenler, inananlara, “İki topluluktan hangisinin bulunduğu yer daha hayırlı meclis ve mahfili daha güzeldir?” dediler.” Meryem, 19/73.

1560 “Azabı gördüklerinde, için için derin bir pişmanlık duyarlar.” Yūnus, 10/54; Sebeʾ, 34/33.

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُ،د"

- نُدَاوِلُهَا [nudāviluhā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾[1561] أَيْ نُصَرِّفُهَا بَيْنَ النَّاسِ

Yaʿnī "Halk arasında tasrīf ve idāre ederiz." Yaʿnī gāh buna ve gāh ona devr ile demek olur. Feth ve zammla "دَوْلَةٌ" lafzından "müfāʿalet"tir: "دَاوَلَ الْقَوْمُ الشَّيْءَ مُدَاوَلَةً" denir ki müteʿaddīdir, idāre ve tasrīf demek olur. "Tefāʿul"den "تَدَاوَلَ بَيْنَ النَّاسِ تَدَاوُلًا" denir bir şeyʾ elden ele dolaşmaktan ʿibārettir. Vāv'ın fethi ve zammıyla da "دَوْلَةٌ" ve "دُولَةٌ" bundan ismdir, nitekim ﴿كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ﴾[1562] kavl-i kerīminde vākiʿ olmuştur. Bābu'd-Dāl'da "دُولَةً" kelimesine de mürācaʿat oluna.

MEKSŪRETU'N-NŪN: "نِ،د"

- نِدَاءً خَفِيًّا [nidāʾen ḫafiyyen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا﴾[1563] أَيْ دُعَاءً سِرًّا

Yaʿnī "gizli duʿāʾ etmekle" ki icābete akrebdir, husūsan cevfü'l-leylde. Ve denildi ki hāl-i şeyhūhetinde veled talebinden dolayı levm olunmamak için duʿāyı hafā buyurdu. Ve daha başka esbāb da beyān olunmuş. Ve baʿzı ʿārifīn duʿāʾ ve nidā-i hafī sırr-ı insānın lisān-ı istiʿdādı ile duʿāʾ ettiği demektir dediler, çünkü lisān-ı istiʿdād ile duʿā icābete akrebdir. İstiʿdād-ı zāhirī-i beşerī ise şeyhūhet ve herem sebebiyle [378] zāil olmuş ve ʿakāmet-i cismāniyye tahakkuk etmiş olduğundan lisān-ı istiʿdād zāhir sākit kalmış. Hālbuki istiʿdād-ı sırr-ı insānī ve hakīkat-i insāniyye tagayyürden masūn olmakla nātık olduğundan halef talebinde lisān-ı istiʿdād sırr ile nidāʾ ve duʿā etti. İşte nidāʾ ve duʿā-yı hafī budur ki onu melek-i mukarreb bile duymaz. Vallāhu aʿlemu bi-esrāri kelāmihi'l-kerīm.

FASLU'N-NŪN MAʿA'Ẕ-ẔĀLİ'L-MUʿCEME: "نَ،ذ"

- نَذِيرٌ [neẕīrun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾[1564] أَيْ رَسُولٌ مُنْذِرٌ كَذَا فِي أَمْثَالِ الْآيَةِ

Murād resūl ve nebīden bir münzir ve bir muhavviftir. Ve āyāt-ı sāirede mutlak münzir ve muhavvif maʿnāsınadır ki "faʿīl" bi-maʿnā "fāʿil" olur. "نَذْرٌ"den "ifʿāl"dir. İhbār ve ib-

---

1561 "İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz." Āl-i ʿİmrān, 3/140.
1562 "O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hāline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir)." el-Haşr, 59/7.
1563 "Hani o Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı." Meryem, 19/3.
1564 "Hiçbir ümmet yoktur ki, aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın." Fātır, 35/24.

lāg maᶜnāsına ise de ekser tahvīfte kullanılır: "أَنْذَرْتُ الرَّجُلَ أَوِ الْقَوْمَ بِكَذَا إِنْذَارًا" denir, "أَخْبَرْتُ وَأَبْلَغْتُ بِمَا يُحْذَرُ" demektir. Bunun fāᶜili "مُنْذِرٌ" ve "نَذِيرٌ"dir. Cemᶜi zammeteynle "نُذُرٌ" gelir, nitekim ﴿وَاذْكُرْ اَخَا عَادٍ اِذْ اَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْاَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ﴾[1565] أَيِ الرُّسُلُ الْمُنْذِرُونَ Ve "نَـذْرٌ" lafzı "إِنْـذَارٌ"dan ism de olur: ﴿فَكَيْـفَ كَانَ عَذَابِي وَنُـذُرِ﴾[1566] أَيْ إِنْذَارِي Aslı "نُذُرِي" olup fevāsıla riᶜāyeten yā' iskat edilmiştir. Rāġıb rahimehullāhu "إِنْـذَارٌ" tahvīfi mutazammın ihbārdır, nitekim "تَبْشِـيرٌ" sürūru mutazammın ihbārdır me'ālinde taᶜrīf etmiş. *Miṣbāḥ*'ta "أَنْذَرْتُـهُ فَنَـذِرَ" veznen ve maᶜnen "أَعْلَمْتُهُ فَعَلِمَ" gibidir demiş. Ve ᶜArab mevti ihbār ettiği cihetle şeybe yaᶜnī ihtiyārlığa "نَذِيرٌ" tesmiye etmişlerdir. Binā'en ᶜaleyh [379] ﴿أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَـا يَتَذَكَّـرُ فِيـهِ مَـنْ تَذَكَّـرَ وَجَاءَكُـمُ النَّذِيـرُ﴾[1567] kavl-i kerīmi "أَيِ الشَّـيْبُ" ᶜiṣāretiyle tefsir edilmiştir. Bu kelimeye dāir baᶜzı kelām Bābu'l-Hemze'de "أَأَنْذَرْتَهُمْ" kelimesinde de sebk etmiştir, mürācaᶜat oluna.

- نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ [nez̲ertum min nez̲rin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ﴾[1568] أَيْ مَا أَوْجَبْتُمُوهُ أَنْتُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ

Yaᶜnī "Nefsinize siz kendiler īcāb ettiğiniz şey'" demek olur ki Türkçemizde adak denir. "نَـذْرٌ" bir kimse vācib olmadığı hālde bir şey'i kendi nefsi üzerine vācib kılmaktır, biz adamak deriz. Eğer tāᶜatullāhta olursa īfā ve edāsı şerᶜan vācibdir, eğer maᶜsiyyette olursa keffāret-i yemīn ile istigfār lāzım gelir. "ضَـرَبَ" ve bir lügate göre de "قَتَلَ" bābından "نَـذَرْتُ لِلَّهِ نَـذْرًا" denir, nitekim ﴿إِنِّـي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَـنِ صَوْمًا﴾[1569] kavl-i kerīminde de vākiᶜ olmuştur. Daha emsāli vardır.

- نَذَرَ [nez̲era]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا﴾[1570] أَيْ وَنَدَعُ وَنَتْرُكُ

Bu kelime misāl-i vāvīdir. Aslı "وَذْرٌ"dendir. "فُـلَانٌ يَـذَرُ الشَّـيْءَ" denir, "يَتْرُكُـهُ" demektir. Ve bir şey'i nāçīzlik ve değersizliğinden dolayı kazf etmek ve atıvermek maᶜnāsına da gelir. ᶜArab bu lafzın māzīsiyle masdarını istiᶜmālden iskātla imāte etmişlerdir. Ancak muzāriᶜiyle emri istiᶜmāl olunur. Bu maᶜnāda ism-i fāᶜili de yoktur. Bābu't-Tā'da "تَـذَرُ" ve Bābu'z̲-Z̲āl'da "ذَرْ" kelimelerinde de buna dāir söz geçti, mürācaᶜat buyurula. [380]

1565 "Kendisinden önce ve sonra uyarıcıların gelip geçmiş olan Ād kavminin kardeşini (Hūd'u) hatırla." el-Ahkāf, 46/21.

1566 "Benim azabım ve uyarılarım nasılmış (gördüler)!" el-Kamer, 54/16, 18, 21, 30.

1567 "(Onlara şöyle denilir:) "Sizi, düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmişti."" Fātır, 35/37.

1568 "Allah yolunda her ne harcar veya her ne adarsanız, şüphesiz Allah onu bilir." el-Bakara, 2/270.

1569 "Şüphesiz ben Rahmān'a susmayı adadım." Meryem, 19/26.

1570 "Onlar, "Sen bize tek Allah'a ibadet edelim, atalarımızın ibadet edegeldiklerini bırakalım diye mi geldin?" dediler." el-Aᶜrāf, 7/70.

• نَذِلَّ [nezille]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى﴾[1571]

“ذُلٌّ”den muzāriᶜ cemᶜ-i mütekellimdir. Bābu’l-Hemze’de “أَذِلَّة” ve Bābu’z-Ẕāl’da “الذُّلّ” kelimelerine mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU’N-NŪN: “نُ،ذ”

• نُذْرًا [nuẕran]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿عُذْرًا أَوْ نُذْرًا﴾[1572] أَيْ لِلْإِعْذَارِ وَالْإِنْذَارِ

“عُذْرٌ” ve “نُذْرٌ”, “إِعْذَار” ve “إِنْذَارٌ” maᶜnāsına masdarlardır. Yāhūd “عُذْرٌ” lafzı “مَعْذِرَةٌ” maᶜnāsına “عَذِيرٌ”in ve “نُذْرٌ” de “إِنْذَارٌ” maᶜnāsına olan “نَذِيرٌ”in cemᶜidir de denildi. Ve “حَلَالًا”, helāl ve “نُذْرًا”, harām ile ve “أَمْرًا وَنَهْيًا” ve “وَعْدًا وَوَعِيدًا” ile tefsīrleri de mervīdir. Bābu’l-ᶜAyn’da “عُذْرًا” kelimesine de nazar oluna. Vallāhu aᶜlemu bi-murādihi.

FASLU’N-NŪN MAᶜA’R-RĀ’: “نَ،ر”

• نَرْتَعْ [nertaᶜ]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا نَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾[1573] أَيْ نَنْعَمْ وَنَلْهُو

Yaᶜnī “Ekl-i fevākih ve simārla mütenaᶜᶜim olalım ve oynayalım” demektir. Ve “نَتَّسِعْ” “فِي أَكْلِ الْفَوَاكِهِ” ᶜibāretiyle de tefsīr edilmiş ki meyvelerden bol bol yemek murād olunur. Asl-ı “رَتْعٌ” behāyimin keyfe mā-şā’et eklidir, biz otlamak ve yayılmak taᶜbīr ederiz ki istedikleri yerde istedikleri gibi yemeleridir. “نَفَعَ” bābından “رَتَعَتِ الْمَاشِيَةُ رَتْعًا بِالْفَتْحِ وَرِتْعًا وَرِتَاعًا بِالْكَسْرِ فِيهِمَا وَرُتُوعًا بِالضَّمِّ، أَيْ رَعَتْ كَيْفَ شَاءَتْ” yaᶜnī “İstedikleri gibi otlar ve yayılırlar” demek olur ve onlara “رَاتِعَةٌ” denir. Fethle “مَرْتَعٌ” mevziᶜ ve mahall-i “رُتُوعٌ”dur, “مَرْعَى” gibi. [381] ve “رَتْعٌ” ekl-i kesīr maᶜnāsına istiᶜāreten insānda da kullanılır. İşte bundan ittisāᶜ ve tenaᶜᶜum maᶜnāsına alınmıştır.

MAZMŪMETU’N-NŪN: “نُ،ر”

• نُرَدُّ [nuraddu]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَنُرَدُّ عَلَى أَعْقَابِنَا﴾[1574] أَيْ نُرْجَعُ

1571 “Alçalıp rezil olmadan önce” Tā Hā, 20/134.
1572 “Özür ya da uyarı olmak üzere” el-Murselāt, 77/6.
1573 “Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz.” Yūsuf, 12/12.
1574 “Gerisin geri (şirke) mi döndürülelim?” el-Enᶜām, 6/71.

Yaʿnī "Geldiğimiz yere geri döndürülelim" demek olur. "رَدٌّ" lafzı defʿ ve menʿ ve ircāʿ maʿnālarına ise de "عَلَى" ile istiʿmālinde meselā "رُدَّ عَلَى عَقِبَيْهِ" kavlinde bir kimse bir yere nüfūz için geldiği hālde yolu sedd edilmekle geçemeyerek ardına yaʿnī geldiği yere dönüp gittiğini ifāde eder. Bundandır ki murād ettiği bir şeyʾe zafer-yāb olamayan kimseye "رُدَّ عَلَى عَقِبَيْهِ" denir.

- نُرَاوِدُ [nurāvidu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ﴾[1575] أَيْ سَنَجْتَهِدُ فِي طَلَبِهِ مِنْ أَبِيهِ

Yaʿnī "Onu pederinden taleb husūsunda çalışırız" demek. Bu kelime taleb maʿnāsına olan "رَوْدٌ"den "müfāʿalet"tir. "قَالَ" bābından "رَادَهُ يَرُودُهُ رَوْدًا وَرِيَادًا" denir, "طَلَبَ" maʿnāsınadır; "müfāʿalet"ten: "رَاوَدَهُ يُرَاوِدُهُ مُرَاوَدَةً وَرِوَادًا، طَلَبَهُ بِالتَّلَطُّفِ"
"طَلَبٌ" ile bunun farkı "طَلَبٌ" mutlak ve ʿāmmdır. "رَوْدٌ" ve "مُرَاوَدَةٌ" ise telattuf ve ihtiyāl ve tahrīs ile taleb etmektir ki muhādaʿa maʿnāsını mutazammındır, nitekim kıssa-i Yūsuf'ta her mahalde bu maʿnā zāhirdir. Ve "ifʿāl"den "أَرَادَهُ إِرَادَةً فَهُوَ مُرِيدٌ وَذَاكَ مُرَادٌ" denir. Maʿnā maʿlūm ve "iftiʿāl"den "اِرْتَادَ يَرْتَادُ ارْتِيَادًا" de taleb maʿnāsınadır.

FASLU'N-NŪN MAʿA'Z-ZĀY: "ن،ز"

- نَزَغَ [nezeġa]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي﴾[1576] [382] أَيْ أَفْسَدَ وَلَكِنْ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ﴾[1577] أَيْ يَنْخَسَنَّكَ مِنْهُ نَخْسٌ

Yaʿnī "İfsād kasdıyla şeytān tarafından seni izʿāc edecek bir vesvese verip sana isābet ederse" demek olur. Çünkü Zāt-ı Risālet-penāhla emr-i nübüvvet ve risāleti ifsād muhāldir ve şeytān bundan ʿācizdir. Bināʾen ʿaleyh burada "نَزْغٌ", "نَخْسٌ" yaʿni dokunmak ve ilkā-i vesvese maʿnāsına haml olunur. Bu sūrette ifsād şeytānın kasdında kalır. Ve aslen "نَزْغٌ" bir işe ifsād için girmektir. "نَفَعَ" bābından "نَزَغَ يَنْزَغُ نَزْغًا" denir, sonra mutlak ifsād maʿnāsına kullanıldı.

- نَزَلَ بِهِ [nezele bihī]

- ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾[1578] أَيْ نَزَلَ بِالْفُرْقَانِ جِبْرِيلُ عَلَى قَلْبِكَ

Yaʿnī "Rabbü'l-ʿālemīnin tenzīli olan Ḳurʾān'ı senin kalbin üzerine yaʿnī kalbine Cibrīl

1575 "Dediler ki: "Onu babasından isteyeceğiz ve muhakkak bunu yaparız."" Yūsuf, 12/61.
1576 "Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra" Yūsuf, 12/100.
1577 "Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse" el-Aʿrāf, 7/200; Fussilet, 41/36.
1578 "Uyarıcılardan olasın diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir." eş-Şuʿarāʾ, 26/193-195.

indirdi" demektir. Ve zāy'ın teşdīdi ve "الرُّوحَ"un nasbıyla "نَـزَّلَ بِـهِ الـرُّوحَ الْأَمِيـنُ" kırāᵓati-ne göre maᶜnā "Senin kalbin üzerine Ḳurᵓān ile Cibrīl'i Rabbü'l-ᶜālemīn tenzīl eyledi" demek olur. Her iki sūrette dahi "بِـهِ"de bā taᶜdiye için ve zamīr Kur'ān'a rāciᶜdir. Ve zamm-ı nūn, zā-yı meksūre-i müşeddede ve "الرُّوحُ"un refᶜiyle "نُزِّلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ" kırāᵓati de vardır. Maᶜnā "Ḳurᵓan'la Cibrīl-i emīn tenzīl eyledi, indirildi" demek olur. Bu kelime aslen inmek yukarıdan aşağı inmek maᶜnāsına olan "نُزُولٌ"dendir. Bāb-ı sānīden "نَزَلَ يَنْزِلُ نُزُولًا فَهُوَ نَازِلٌ" fiᶜl-i lāzımdır. Bāᵓ ile ve hemze ve tadᶜīfle taᶜaddī eder: "نَزَلَ بِهِ وَأَنْزَلَهُ وَنَزَّلَهُ" denir, "İndirdi" demek olur. "إِنْـزَالٌ" ile "تَنْزِيـلٌ" beyninde bir fark vardır. Ḳurᵓān ve melāike hakkında "تَنْزِيلٌ" taᶜbīri müfarrakan ve vakt vakt inzāle [383] işāret edilen mevāziᶜa muhassas olup "إِنْـزَالٌ" ise ᶜāmmdır, müfarrakan ve merreten ve defᶜaten vāhideten "إِنْـزَالٌ"de de istiᶜmāl buyurulmuş.

Tenbīh: Bu ve emsāli mevāziᶜde "نُـزُولٌ" maᶜnevidir, mekānī değildir, yaᶜnī ᶜulv ve süfl mutasavver değilir. Murād mertebe-i ulūhiyyetten ve hazret-i ilāhiyyeden mertebe-i nübüvvet ü risālete nüzūldür. Bunda mesāfe de mutasavver değildir ki ﴿وَهُـوَ مَعَكُـمْ أَيْـنَ مَـا كُنْتُـمْ﴾[1579] ve ﴿وَنَحْـنُ أَقْـرَبُ إِلَيْهِ مِـنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾[1580] ve emsāli nusūs-ı celīle ile sābittir. "نُزُولٌ" ve "إِنْـزَالٌ" ve "تَنْزِيـلٌ" taᶜbīrātı muktezā-yı saltanat u ᶜazamet ve kibriyā-yı uluhiyyettir, yoksa maᶜnā-yı lügavī Cenāb-ı Hakk'ın semāda mekānı olmasını īhām eder ve Hak için cihetle takyīd īmā eder. Taᶜālallāhu ᶜan zālike ᶜuluvven kebīren.

• نَزْلَةً [nezleten]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى﴾[1581] أَيْ مَرَّةً أُخْرَى

"نَزْلَـةً" kelimesi "نُـزُولٌ"den "faᶜlet"tir. Vezn-i mezkūr binā-i merre olduğundan onun makāmına ikāme olunarak "مَـرَّةً" nasb-ı zarfla mansūb olmuştur. Bināᵓen ᶜaleyh maᶜnen "Cenāb-ı risālet-meᵓāb, Cibrīl'i hilkat-ı asliyyesi üzerine dīger bir nüzūlde dahi gördü" demek olur. Ve "وَلَقَدْ رَآهُ نَـازِلًا نَزْلَـةً أُخْـرَى" takdīrinde olarak masdariyyet üzere mansūbdur da denildi. Ve İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan rivāyet edilen bir esere bināᵓen "رَآهُ"deki zamīr "رَبّ"e rāciᶜ olup maᶜnā "رَأَى محمـدٌ صلّى الله عليـه وسـلّم رَبَّـهُ مَـرَّةً أُخْرَى" demektir de denildi. "بِفُـؤَادِهِ" ve "بِبَصَـرِهِ" kaydları da vardır. Vallāhu aᶜlemu bi-hakīkati hāze's-sirri'l-masūni'l-meknūn.

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُ،ز" [384]

• نُزُلًا [nuzulen]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا﴾[1582] أَيْ

1579 "Nerede olsanız, O sizinle beraberdir." el-Hadīd, 57/4.

1580 "Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız." Kāf, 50/16.

1581 "Andolsun ki, o, Cebrail'i bir başka inişte daha (aslī suretiyle) görmüştü." en-Necm, 53/13.

1582 "Fakat Rablerine karşı gelmekten sakınanlar için, Allah katından bir konaklama yeri olarak, içinde

جَزَاءً وَثَوَابًا

Zammeteynle "نُزُلٌ" mihmān ve müsāfir için tehyiʾe ve ihzār edilen taʿām ve şarāb ve sāir levāzımdır. Ve "مَنْزِلٌ" maʿnāsına dahi gelir, ke-mā fī kavlihi taʿālā ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا﴾[1583] أَيْ مَنْزِلًا هِيَ مَثْوَاهُمْ Ve ﴿كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا﴾[1584] أَيْ مَنْزِلًا

Sālifü'z-zikr "نُزُولٌ"dan dayfa ve mihmān ve müsāfire "نَازِلٌ" ve "نَزِيلٌ" denildiği gibi onlar için yapılan hāzırlığa ve baʿzen mahalliyyete de "نُزُلٌ" denir. Ve bu āyetlerle emsālinde her iki maʿnā da muvāfık olur. Vallāhu aʿlemu.

FASLU'N-NŪN MAʿA'S-SĪNİ'L-MUHMELE: "ن،س"

• النَّسِيءُ [en-nesīʾu]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ﴾[1585] أَيْ تَأْخِير حُرْمَةِ شَهْرٍ إِلَى شَهْرٍ آخَرَ

Yaʿnī "harām olan bir ayın hurmetini harām olmayan bir aya teʾhīr etmek" demek olur. "نَسِيءٌ" lügaten vaktte teʾhīrden ʿibārettir. Beyʿdeki "نَسِيئَةٌ" de bundandır ki veresiye denir, vakt-i teʾdiye-i semenin teʾhīridir. Bu āyetteki "نَسِيءٌ" tercemede beyān olunduğu üzere eşhür-i hurumdan bir şehrin hurmetini harām olmayan bir şehre teʾhīr maʿnāsınadır. ʿArab harb ve kıtāle muztarran muhtāc olurlarsa şāyed eşhür-i hurumdan birinde iseler onun hurmetini harām olmayan bir şehre teʾhīr ederek onda harb ve kıtāli ibāha ederlerdi. "قَطَعَ" bābından "نَسَأَهُ نَسْئًا فَهُوَ مَنْسُوءٌ" denir, "أَخَّرَهُ تَأْخِيرًا فَهُوَ مُؤَخَّرٌ" demek olur. "نَسِيءٌ" bundan "faʿīl" bi-maʿnā "mefʿūl"dür.

• نَسُوا [nesū]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ﴾[1586] أَيْ تَرَكُوا الله فَتَرَكَهُمْ

"نِسْيَانٌ" [385] bir kimse kendinde mevdūʿ olan bir şeyʾin zabtını terk etmektir, tā ki onun zikr ve yādı hātırından gider, biz unutmak deriz. Bu da üç sebeble ve üç gūne olur: Yā zaʿf-ı kalb ü hāfıza olur ki ʿözrdür. Yāhūd gaflet-i ʿārızadan olur ki ʿadem-i takayyüd ü taʿāhüd netīcesidir, mezmūmdur. Veyāhūd ʿan-kasd olur ki tehāvünen terk ve iʿrāzdır, bu da beyne'l-ʿibād yekdīgere karşı kabīh ve merdūddur ve ʿabdden Hakk'a karşı küfr ve ʿisyān ve sebeb-i helāk ve hırmāndır; Cenāb-ı Hakk'a isnādı muhāldir. Ancak burada ve emsālinde "مُقَابَلَةُ اللَّفْظِ بِاللَّفْظِ" kabīlinden olarak gazaben ve ihāneten terk ve iʿrāz maʿnāsına haml olunur, nitekim öylece tefsīr edilmiştir. Bāb-ı rābiʿden "نَسِيَهُ يَنْسَاهُ نَسْيًا وَنِسْيَانًا فَهُوَ نَاسٍ وَذَاكَ مَنْسِيٌّ" denir ve feth-i nūn'la "نَسْيَانٌ" kesīrü'l-gaflet ve ziyāde unutkan

ebedi kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler vardır." Āl-i ʿİmrān, 3/198.

1583 "Biz cehennemi kāfirlere konak olarak hazırladık." el-Kehf, 18/102.

1584 "Firdevs cennetleri onlar için bir konaktır." el-Kehf, 18/107.

1585 "Haram ayları ertelemek, ancak inkārda daha da ileri gitmektir." et-Tevbe, 9/37.

1586 "Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu." et-Tevbe, 9/67.

kimseye denir.

• نَسْتَبِقُ [nestebiḳu]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ﴾[1587] أَيْ نَرْمِي

Yaʿnī “ok atmak müsābakasında yaʿnī remy-i sihām eder iken” demek. Yarış demek olan “سِبَاقٌ”dan “iftiʿāl”dir. Aslı seyrde tekaddüm maʿnāsına “سَبْقٌ”dır, sonra bi’t-tecevvüz her bir tekaddüm ve tesābukta yaʿnī yarışta kullanıldı. “Müfāʿalet”ten “مُسَابَقَةٌ” da yarış maʿnāsına istiʿmāl olunur.

• نَسْلَخُ [neslaḫu]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ﴾[1588] أَيْ نَخْرُجُ

“Geceden gündüzü çıkarırız, şöyle ki onda nehārın aydınlığından eser kalmaz.” ﴿فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ﴾[1589] “Nāgāh onlar zulmete duhūl edicilerdir” demek olur. [386] Bu lafzın tahkīki Bābu’l-Hemze’de “اِنْسَلَخَ” kelimesinde mürūr etti, oraya mürācaʿat oluna.

• النَّسْلَ [en-nesle]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ﴾[1590] أَيِ الزَّرْعَ وَالْحَيَوَانَ

Yaʿnī “Ekini ve hayvānı yaʿnī ekini ihrāk ve damızlık hayvānlarını katl ile ihlāk eder” demek olur. Ve “النَّسْلَ”, “الْوَلَدَ” kavliyle de tefsīr edilmiş. Murād evlād ve ensāl, döl döş demek olur. Bunun tafsīli Bābu’l-Yā’da “يَنْسِلُونَ” kelimesinde mezkūrdur, oraya nazar buyurula.

• نَسِمُهُ [nesimuhū]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ﴾[1591] أَيْ سَنَجْعَلُ عَلَى وَجْهِهِ سِمَةً

Yaʿnī “ʿAn-karīb onun yüzü üzerine nişān ve ʿalāmet koyarız” demek olur. Bu kelime Bābu’s-Sīn’de “سَنَسِمُهُ” lafzıyla īrād ve şerh olundu, oraya mürācaʿat buyurula.

• نَسْتَنْسِخُ [nestensiḫu]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾[1592] أَيْ نُثْبِتُ أَوْ نَكْتُبُ

Yaʿnī “İsbāt eder” yāhūd “Yazar idik” demek olur. Ve “نَسْتَكْتِبُ” kavliyle tefsīr edilmiştir ki “Yazdırır idik” demektir, yaʿnī aʿmāl-i ʿibādı yazmağa meʾmūr melāikeye yazdırır

1587 “Biz yarışa girmiştik.” Yūsuf, 12/17.
1588 “Gece de onlar için bir delildir. Gündüzü ondan çıkarırız.” Yāsīn, 36/37.
1589 “Bir de bakarsın karanlık içinde kalmışlardır.” Yāsīn, 36/37.
1590 “Ekin ve nesli yok etmeğe çalışır.” el-Bakara, 2/205.
1591 “Yakında biz onun burnunu damgalayacağız.” el-Kalem, 68/16.
1592 “Çünkü biz yapmakta olduklarınızı kaydediyorduk.” el-Cāsiye, 45/29.

idik demek olur. Bu kelimenin mufassalen beyānı āti'z-zikr "نَنْسَخْ" kelimesindedir, oraya nazar oluna.

- نَسْفَعًا [nesfeᶜan]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ﴾[1593] أَيْ لَنَأْخُذَنْ بِنَاصِيَتِهِ

Yaᶜnī "Elbette alnının perçeminden tutarız." Yaᶜnī öylece nara çekeriz demek olur. Bir şeyᵓi şiddetle tutup çekmek maᶜnāsına olan "سَفْعٌ"dendir. "قَطَعَ" bābından "سَفَعَ بِنَاصِيَتِهِ يَسْفَعُ سَفْعًا" denir, şiddetle ahz maᶜnāsınadır. Ve yine bāb-ı mezkūrdan "سَفَعَتْهُ النَّارُ أَوِ السَّمُومُ" denir, "Haşlayıp da [387] cildinin rengini tagyīr etti" demek olur. Ve bu "لَنَسْفَعًا" kelimesi aslen nūn-ı teᵓkīd-i hafīfe ile "لَنَسْفَعَنْ" olup mushafta hükm-i vakf üzere elifle yazıldı. Ve nūn-ı müşeddede ile "لَنَسْفَعَنَّ" sūretinde de kırāᵓat vardır. Bu hālde maᶜnā eblagdır.

- نَسْفًا [nesfen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا﴾[1594] أَيْ يَقْلَعُهَا مِنْ أَصْلِهَا قَلْعًا

Yaᶜnī "Kökünden koparmakla koparır." Bābu'l-Yā'da "يَنْسِفُهَا" kelimesine nazar oluna.

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُ،س"

- نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ [nusebbiḥu bi-ḥamdike]

- ﴿وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ﴾[1595] أَيْ نُصَلِّي وَنَحْمَدُكَ

Yaᶜnī "Namāz kılar ve sana hamd ederiz" demek olur. Bu İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan mervī olan tefsīrdir. Müşārün ileyh hazretleri buyuruyor ki "كُلُّ مَا جَاءَ فِي الْقُرْآنِ مِنَ التَّسْبِيحِ فَالْمُرَادُ مِنْهُ الصَّلَاةُ" Bu sūrette "نُسَبِّحُ", "نُصَلِّي" demek olur. Ve "بِحَمْدِكَ" hāl mevziᶜinde vākiᶜ olmakla "حَامِدِينَ" veyā "مُلْتَبِسِينَ بِحَمْدِكَ" takdīrinde olur. "تَسْبِيحٌ"in tahkīk ve tefsīri Bābu's-Sīn'de "سَبْحًا طَوِيلًا" ve "سَبَّحَ لِلَّهِ" kelimelerinde mufassalen beyān olunmuştur, mürācaᶜat buyurula.

- نُسُكٍ [nusukin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ﴾[1596] أَيْ ذَبَائِحَ

Yaᶜnī "kurbānlardan." "نُسُكٌ" cemᶜdir. Vāhidesi "نَسِيكَةٌ"dir. Bābu'l-Mīm'de "مَنَاسِكَنَا" kelimesine mürācaᶜat edile.

1593 "Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden; o yalancı, günahkār perçeminden yakalarız." el-ᶜAlak, 96/15-16.

1594 "De ki: "Rabbim onları toz edip savuracak."" Tā Hā, 20/105.

1595 "Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." el-Bakara, 2/30.

1596 "Fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir." el-Bakara, 2/196.

MEKSŪRETU'N-NŪN: "نِ،س"

- نِسْيًا [nisyen]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكُنْتُ نِسْيًا مَنْسِيًّا﴾[1597] عَلَى قِرَاءَةِ نِسْيًا [388] بِكَسْرِ النُّونِ أَيْ شَيْئًا مَتْرُوكًا لَا يُذْكَرُ

"نَسْيٌ" lafzı nūn'un fethi ve kesriyle dahi lügattır. Maᶜnā birdir ki hakāret ve kıymetsizliğinden bir kimse düşürdüğü vaktte ve zāyiᶜ olduğunda aramayıp unutulacak mertebede değersiz şeyᵓdir. Ve kāfile ve kārvān halkının konak mahallinde unutup bıraktıkları şeyᵓe de denir. "نِسْيَانٌ"dandır. Ānifü'l-beyān "نَسُوا" kelimesine ircāᶜ-ı nazar oluna.

FASLU'N-NŪN MAᶜA'Ş-ŞĪNİ'L-MUᶜCEME: "نَ،ش"

- النَّشْأَةَ [en-neşᵓete]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ﴾[1598] أَيِ الْخَلْقَ الْآخِرَ وَهُوَ الْبَعْثُ بَعْدَ الْمَوْتِ
- وَكَذَا فِي ﴿وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشْأَةَ الْأُخْرَى﴾[1599]

Murād remād ve türāb olmuş ecsād-ı bāliyenin yevm-i kıyāmette cemᶜ ve ihyāᵓ ve baᶜsından ᶜibārettir ki halk-ı cedīd ve halk-ı sānīdir, nitekim ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَى﴾[1600] kavl-i kerīminde ibtidāᵓ halk ve tekvīn irāde buyurulmuştur. Baᶜs baᶜde'l-mevt buna bināᵓen halk-ı sānī ve neşᵓet-i āhire vü uhrā olur. "نَشْأَةٌ" hilkat maᶜnāsınadır. Ve "إِنْشَاءٌ" īcād ve halk etmektir. Bunun aslı hudūs ve teceddüd maᶜnālarına olan "نَشْءٌ"dir. "نَفَعَ" bābından "أَنْشَأَ إِنْشَاءً فَهُوَ مُنْشِئٌ" "نَشَأَ نَشْئًا فَهُوَ نَاشِئٌ" denir, "حَدَثَ" ve "تَجَدَّدَ" demektir. Ve "ifᶜāl"den "أَحْدَثَ" ve "أَوْجَدَ" demek olur; "بَدْءٌ"dir, kāle taᶜālā: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفاً أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهاً وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ﴾[1601] أَيْ أَحْدَثَ وَأَوْجَدَ أَوْ خَلَقَ وَأَوْجَدَ ve "tefᶜīl"den terbiye etmek ve yetiştirmek maᶜnāsına gelir: ﴿اَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾[1602] أَيْ يُرَبَّى فِي الزِّينَةِ Bābu'l-Hemze'de "أَنْشَأَكُمْ" kelimesine de mürācaᶜat edile.

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُ،ش"

1597 ""Unutulup gitmiş olsaydım!" (dedi)." Meryem, 19/23.

1598 "Sonra Allah (aynı şekilde) sonraki yaratmayı da yapacaktır. (Kıyametten sonra her şeyi tekrar yaratacaktır)." el-ᶜAnkebūt, 29/20.

1599 "Şüphesiz tekrar diriltmek de O'na aittir." en-Necm, 53/47.

1600 "Andolsun, birinci yaratılışı(nızı) biliyorsunuz." el-Vākıᶜa, 56/62.

1601 "O, çardaklı, çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (herbiri) birbirine benzer ve (herbiri) birbirinden farklı biçimde yaratandır." el-Enᶜām, 6/141.

1602 "Süs içerisinde (narin bir biçimde) yetiştirilen ve tartışmada (delilini erkekler gibi) açıklayamayanı mı Allah'a isnad ediyorlar?" ez-Zuhrūf, 43/18.

- نُشُوزَهُنَّ [nuşūzehunne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ﴾[1603] أَيْ بُغْضَهُنَّ

“نُشُوزٌ” [389] kadının zevcine bugzu demektir. Ve zevcin kadına bugzuna da denir. Kāle taᶜālā: ﴿وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا﴾[1604] Bu kelime arzdan mürtefiᶜ olan mekān-ı ᶜālī maᶜnāsına mevzūᶜ “نَشْزٌ”dendir. Bunun mutasarrafāt ve müştakkātı kalkmak, kaldırmak ve ᶜulüvv maᶜnālarına istiᶜmāl olunmuş meselā işte “نُشُوزٌ” kadının nefsini zevcinin tāᶜatından ve gözünü dīger kimseye refᶜ etmek maᶜnāsına kullanılmış ve kalkmak maᶜnāsına: ﴿وَإِذَا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا﴾[1605] أَيْ قُومُوا فَقُومُوا Bāb-ı evvel ve sānīden “نَشَزَ الرَّجُلُ يَنْشُزُ وَيَنْشِزُ نَشْزًا فَهُوَ نَاشِزٌ” denir: “اِرْتَفَعَ فِي الْمَكَانِ” Yaᶜnī “Yükseğe çıktı” demek olur. Ve hemze ile taᶜaddī eder: “أَنْشَزَهُ يُنْشِزُهُ إِنْشَازًا” denir, “رَفَعَهُ” demektir. Kāle: ﴿وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا﴾[1606] أَيْ نَرْفَعُهَا إِلَى مَوَاضِعِهَا ve “نُشُوزٌ” zevce yaᶜnī ere izāfe ve isnādında “ضَرَبَ” maᶜnāsına da haml olunur: ﴿وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا﴾[1607] “ضَرْبًا” ile de tefsīr edilmiş. Burada ve emsālinde cefā maᶜnāsına haml edilebilir. Bābu’l-Hemze’de “إِنْشَزُوا” kelimesinde de buna dāir baᶜzı kelām vardır.

- نُشُورًا [nuşūran]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ اٰلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَراًّ وَلَا نَفْعاً وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتاً وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُوراً﴾[1608] أَيْ حَيَاةً بَعْدَ الْمَوْتِ

Yaᶜnī “kabrden dirilip kalkmak” maᶜnāsınadır ki hāsstır. “حَيَاةٌ” mutlakan dirilmektir. Bābu’l-Hemze’de “أَنْشَرَهُ” ve “أَنْشَرْنَاهُ” kelimelerine mürācaᶜat buyurula.

FASLU’N-NŪN MAᶜA’Ş-ŞĀDİ’L-MUHMELE:”نَ،ص”

- نَصَبٌ [naşabun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَاٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَؤُنَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلاً اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ﴾[1609] أَيْ تَعَبٌ

1603 “(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin.” en-Nisāᵓ, 4/34.
1604 “Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından endişe ederse.” en-Nisāᵓ, 4/128.
1605 “Size, “Kalkın”, denildiği zaman da kalkın.” el-Mücādele, 58/11.
1606 “(Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyoruz!” el-Bakara, 2/259.
1607 “Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından endişe ederse” en-Nisā, 4/128.
1608 “(İnkār edenler), Allah’ı bırakıp hiçbir şey yaratmayan ve zaten kendileri yaratılmış olan, üstelik kendilerine fayda ve zararları dokunmayan, öldürmeye, yaşatmaya ve ölüleri diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen ilahlar edindiler.” el-Furkān, 25/3.
1609 “Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kāfirleri öfkelendirmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel (in sevabı) yazılmış olmasın.” et-Tevbe, 9/120.

Yaʿnī yorgunluk dīger mahallerde de böyledir. "تَعِبَ" bābından نَصِبَ يَنْصَبُ نَصَبًا" [390] denir, "تَعِبَ" ve "أَعْيَا" demektir. Zamm-ı nūn ve sükūn-ı ṣād'la "نُصْبٌ" şerr ve belā ve mihnet ve meşakkat maʿnāsınadır. Kāle taʿālā şānuhu: ﴿وَاذْكُرْ عَبْدَنَا اَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ﴾[1610] Ve zammeteynle "نُصُبٌ" lafzı fethle "نُصْبٌ"dandır, nūn-ı mazmūmede zikri gelir.

- نَصَبًا [naṣaben]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا﴾[1611] أَيْ تَعَبًا

Yaʿnī "yorgunluk." Mā-kabline nazar oluna.

- نَصُوحًا [naṣūḥan]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا﴾[1612] أَيْ بَالِغَةً فِي النُّصْحِ

"نَصُوحٌ", "نُصْحٌ"dan "feʿūl"dür ki mübālaga ile nāsih demek olur. Ve "نَصُوحٌ" masdar da olur: "نَصَحْتُ لَهُ نُصْحًا وَنَصُوحًا" denir, nūn'un fethi ve zammıyla da lügattır. Tevbe-i nasūh, nushta mübālagalı yaʿnī tāib o tevbe ile artık maʿsiyete ʿavdeti hātırına getirmez ola demek olur. Ḥasen-i Baṣrī radıyallāhu ʿanhu tevbe-i nasūh kalble nedāmet ve lisānla istigfār ve aʿzā ve cevārihle terk-i maʿsiyet ve bir daha maʿsiyete ʿavdet etmemeğe kasd ve ʿazīmet etmektir buyurmuş. Ve İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumā hazretlerinden dahi bu güne rivāyet olunmuştur. Ve "نُصْحٌ" sıdk ve hulūs ve ihlās ve irāde-i hayr etmek maʿnālarına da gelir. Ve ﴿تَوْبَةً نَصُوحًا﴾ kavl-i kerīmi "صَادِقًا وَخَالِصًا" ile de tefsīr edilmiş. Ve "نُصْحٌ" bir kimseyi hayra delālet veyā şerden vikāyeten öğüt vermek maʿnāsına da müstaʿmeldir. Vallāhu aʿlemu.

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُ،ص"

- نُصْلِيهِمْ [nuṣlīhim]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا﴾[1613] أَيْ نَشْوِيهِمْ بِالنَّارِ

Yaʿnī "Onları āteşte kebāb ederiz" demek olur. Ve "نُدْخِلُهُمْ نَارًا" ile de tefsīr [391] edilmiştir.

- وَفِي ﴿وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ﴾[1614] أَيْ نُدْخِلهُ

1610 "(Ey Muhammed!) Kulumuz Eyyub'u da an. Hani o, Rabbine, "Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu" diye seslenmişti." Sād, 38/41.
1611 "Oradan uzaklaştıklarında Mūsā beraberindeki gence "Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük" dedi." el-Kehf, 18/62.
1612 "Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin." et-Tahrīm, 66/8.
1613 "Şüphesiz āyetlerimizi inkār edenleri biz ateşe atacağız." en-Nisāʾ, 4/56.
1614 "Ve onu cehenneme sokarız." en-Nisāʾ, 4/115.

Bābu'l-Hemze'de "اِصْلَوْهَا" ve bābu't-tā'da "تَصْطَلُونَ" kelimelerine mürācaᶜat oluna.

• نُصُبٍ [nuṣubin]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَأَنَّهُمْ إِلَى نُصُبٍ يُوفِضُونَ﴾[1615] أَيْ أَصْنَامٍ مَنْصُوبَةٍ يَعْبُدُونَهَا

Bir şey'i ᶜamūden yaᶜnī dikine vazᶜ etmek maᶜnāsına olan "نَصْبٌ"dandır, biz ona dikmek deriz. ᶜAlem ve mızrak ve taş ve sanem her neden olursa vech-i meşrūh üzere mevzūᶜ olan şey'e "faᶜīl" bi-maᶜnā "mefᶜūl" olarak "نَصِيبٌ" denir. Zammeteynle "نُصُبٌ" ve "نَصَائِبُ" ve "أَنْصَابٌ" bunun cemᶜleridirler. Ve ᶜArabın perestiş ettiği ve huzūrunda kurbān zebh ettiği asnāma denir, ke-mā kāle taᶜālā: ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ﴾[1616] ve ﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾[1617] Asnām-ı mansūbe demektir. Ve sükūn-ı ṣād'la "نُصْبٌ" ve feth-i nūn [ve] sükūn-ı ṣād'la "نَصْبٌ" da böyledir. Ve her biriyle de kırā'at olunmuştur. "ضَرَبَ" bābından "نَصَبَهُ يَنْصِبُهُ نَصْبًا فَهُوَ نَاصِبٌ وَذَاكَ مَنْصُوبٌ" denir. Görülüyor ki "نَصْبٌ" bu sūretle masdar da oluyor. Ve müştakkātı maᶜānī-i sāirede dahi kullanılır, nitekim faslın evvelinde zikri geçti.

• نُصْبٍ [nuṣbin]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ﴾[1618] أَيْ بِبَلَاءٍ شَرٍّ

Faslın evvelinde vākiᶜ "نَصَب" kelimesine mürācaᶜat oluna.

FASLU'N-NŪN MAᶜA'Ḍ-ḌĀDİ'L-MUᶜCEME: "ن،ض"

• نَضِيدٌ [naḍīdun]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ﴾[1619] أَيْ مَنْضُودٌ

Yaᶜnī "istif olunmuş" demektir. Metāᶜ ve sāireyi birbiri üzerine muntazam vazᶜ etmek maᶜnāsına olan "نَضْدٌ"den "faᶜīl" bi-maᶜnā "mefᶜūl"dür. Biz buna lisānımızda istif etmek deriz. Bābu'ṭ-Ṭā'da "طَلْعٌ" ve mīm'de "مَنْضُودٌ" kelimelerine [392] mürācaᶜatla tafsīli görülür. Fe'l-yurācaᶜ fīhimā.

• نَضَّاخَتَانِ [naḍḍāḫatāni]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ﴾[1620] أَيْ فَوَّارَتَانِ بِالْمَاءِ

1615 "Dikili putlara akın akın gidercesine" el-Meᶜāric, 70/43.
1616 "Dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar" el-Māide, 5/3.
1617 "Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir." el-Māide, 5/90.
1618 "(Ey Muhammed!) Kulumuz Eyyūb'u da an. Hani o, Rabbine, "Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu" diye seslenmişti." Sād, 38/41.
1619 "Birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları bitirdik." Kāf, 50/10.
1620 "İçlerinde kaynayan iki pınar vardır." er-Rahmān, 55/66.

Yaʿnī suyu fışkırtan iki çeşme demektir; ḫā-i muʿceme ile "نَضْخٌ" aslen bezi ıslatmak maʿnāsınadır. "ضَرَبَ" bābından "نَضَخْتُ الثَّوْبَ نَضْخًا" denir. Bezi ıslattım demek olur. Ḥā-i mühmele ile "نَضْخٌ"den eblagdır. ʿAksini kāil olan da vardır. Mühmele ile "نَضْحٌ" bir şeyʾe su serpmek ve saçmak maʿnāsınadır. "غَيْثٌ نَضَّاحٌ", "كَثِيرٌ وَغَزِيرٌ" demektir ki sürekli ve sağanaklı yağmur murād edilir.

- نَضِجَتْ [naḍicet]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُوداً غَيْرَهَا﴾[1621] أَي احْتَرَقَتْ

"نَضْجٌ" aslen meyve pişip kemālini bulmak ve et iyice ve kemāliyle pişmek maʿnāsınadır. "تَعِبَ" bābından "نَضِجَ التَّمْرُ نَضْجًا" hurma kemālini buldu ve "نَضِجَ اللَّحْمُ نَضْجًا" et kemāliyle pişip yenecek hāle geldi demektir. Zammla "نُضْجٌ" bundan ismdir. Bu āyette mahalli iʿtibāriyle lafz-ı mezkur ihtirāk maʿnāsına alınmıştır.

- نَضْرَةَ [naḍrate]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ﴾[1622] أَيْ بَهْجَةَ النَّعِيمِ وَحُسْنَهُ وَرَوْنَقَهُ

Yaʿnī naʿīm ve tenaʿʿumun āsārı olan hüsn ve cemāl ve revnak ve tarāvet ve rūşnāyī demektir. Bu lafzın tahkīki bu bābın evvelinde "نَاضِرَةٌ" kelimesinde mezkūrdur. Mürācaʿat oluna.

FASLU’N-NŪN MAʿA’Ṭ-ṬĀʾ: "ن،ط"

- نَطْمِسَ [naṭmise]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا﴾[1623] أَيْ نَمْحُوَ مَا فِيهَا مِنَ الْعَيْنِ وَالْأَنْفِ

Yaʿnī yüzde olan göz ve burnu imhāʾ ile kafā gibi vechi de [393] düpdüz etmezden mukaddem demek olur. Bābu’ṭ-Ṭā’da "طَمْسًا" kelimesine mürācaʿat buyurula.

- النَّطِيحَةُ [en-naṭīḥatu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى أول المائدة ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ﴾[1624] أَي الَّتِي نَطَحَتْهَا أُخْرَى

1621 "Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz." en-Nisāʾ, 4/56.

1622 "Onların yüzlerinde, nimetlerin sevincini görürsün." el-Mutaffifīn, 83/24.

1623 "Bir takım yüzleri silip de tersine çevirmeden" en-Nisāʾ, 4/47.

1624 "Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı." el-Māide, 5/3.

"Faᶜīlet" bi-maᶜnā "mefᶜūlet"tir. "نَطْحٌ" koç boynuzuyla vurmaktır. Bundan ölen koyun meyyite hükmünde ekli harāmdır. "ضَرَبَ" ve "نَفَعَ" bāblarından "نَطَحَ الْكَبْشُ الشَّاةَ فَمَاتَتْ فَهُوَ نَاطِحٌ وَتِلْكَ نَطِيحَةٌ بِمَعْنَى مَنْطُوحَةٌ" denir. "شَاةٌ" eᶜamm-ı meʾkūl olmakla "الشَّاةُ الَّتِي نَطَحَتْهَا أُخْرَى" ile tefsīr olundu yoksa meʾkūlü'l-lahm olan her hayvān hükmen buna mülhaktır. Bunun mā-kablinde olanlarda dahi hükm böyledir.

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُ،ط"

- نُطْفَةٍ [nuṭfetin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ﴾[1625] أَيْ مَنِيٍّ

"مَنِيٌّ" maᶜlūm rahim-i māderde tohm ve māye-i beden-i insāndır. Bunun aslı seyelān maᶜnāsına olan "نَطْفٌ" lafzıdır. "قَتَلَ" bābından "نَطَفَ الْمَاءُ يَنْطُفُ نَطْفًا" denir, "سَالَ" demektir. Ve tekattur yaᶜnī damlamak ve sızmak maᶜnāsına da gelir: "نَطَفَتِ الْقِرْبَةُ تَنْطُفُ", "قَطَرَتْ" demek olur. Mā-i sāfīye de "نُطْفَةٌ" denir. Ve kalīl ve kesīrde kullanılır. Bundan ahzle "مَنِيٌّ"ye de "نُطْفَةٌ" denildi. Ve gerek "نُطْفَةٌ" ve gerek "مَنِيٌّ" zekerin ve ünsānın suyuna da denir. Ve mā-i sāfī ve menīye ism olan "نُطْفَةٌ" lafzından fiᶜl müstaᶜmel değildir, meselā "أَمْنَى" ve "اِسْتَمْنَى" maᶜnāsına "نَطَفَ الرَّجُلُ" yāhūd "أَنْطَفَ" veyāhūd "اِسْتَنْطَفَ الرَّجُلُ" denilmez. Dāimā bu mevziᶜde "أَمْنَى" ve "اِسْتَمْنَى" kullanılır. [394]

FASLU'N-NŪN MAᶜA'L-ᶜAYNİ'L-MUHMELE: "نَ،ع"

- النَّعَمِ [en-naᶜami]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّداً فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾[1626] أَيْ الْبَقَرِ وَالْإِبِلِ وَالْغَنَمِ

Yaᶜnī sıgır ve deve ve koyun cinsinden keçi ganeme dāhildir. "غَنَمٌ" fethateynle cemᶜdir; kendi lafzından vāhidi yoktur. Ve "نَعَمٌ"ın cemᶜi "أَنْعَامٌ"dır ki cemᶜü'l-cemᶜ olur. Bu ehl-i tefsīr ve fıkha göredir. Ehl-i lügat ᶜindinde ise "نَعَمٌ" mālü'r-rāᶜiye yaᶜnī otlayan māldır, ekser ibilde kullanılır. Ebū ᶜUbeyd "نَعَمٌ" yalnız deve kısmıdır dedi. Ve lafz-ı mezkūr hāssaten ibilde ve cemᶜi olan "أَنْعَامٌ" zevātü'l-huff ve'z-zılf yaᶜnī deve ve sığır ve ganemde kullanılır da denildi. Ve "أَنْعَامٌ" şu üçün mecmūᶜuna denir. Eğer ibil ayrılırsa "نَعَمٌ" denir, eğer bakar ve ganem ayrılırsa yalnız bunlara "نَعَمٌ" denilemez dahi denildi. Bu kelimenin aslı maᶜrūfu'l-maᶜnā olan "نِعْمَةٌ" lafzıdır. Kuvvet ve kudret ve minnet ve māl ve yesār ve melik ve tasarruf ve hālet-i hasene maᶜnālarına da istiᶜmāl olunur.

1625 "İnsanı nutfeden (bir damla sudan) yarattı." en-Nahl, 16/4.

1626 "Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır." el-Māide, 5/95.

- النَّعِيمِ [en-naʿīmi]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ﴾[1627] أَيِ التَّنَعُّمِ

Ve "نَعِيمٌ" kelimesi sıhhat ve emn ve selāmet ve ʿāfiyet ve lezzet-i ʿayş maʿnālarına dahi gelir ki cümleten "نِعْمَةٌ"e rāciʿdir, bināʾen ʿaleyh "نَعِيمٌ" kesret-i niʿmet ile de tefsīr edilmiştir. Vallāhu aʿlemu.

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُ،ع"

- نُعَمِّرْهُ [nuʿammirhu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ﴾[1628] و﴿أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ﴾[1629]

Müddet-i hayāt demek olan "عُمُرٌ"den "tefʿīl"dir. "عَمَّرَهُ الله يُعَمِّرُهُ" denir, "أَطَالَ مُدَّةَ حَيَاتِهِ" demektir. "عُمُرٌ" lafzı "خَرَابٌ"ın [395] nakīzi olan "عِمَارَةٌ"ten meʾhūzdur. Bābu'l-ʿAyn'da "عُمُرٌ" kelimesine mürācaʿat buyurula.

- نُعَاسًا [nuʿāsen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا﴾[1630]

"نُعَاسٌ" evvel-i nevmdir, yaʿnī insānın uykusu gelmektir. Bābu's-Sīn'de "سِنَةٌ" kelimesine mürācaʿat oluna.

FASLU'N-NŪN MAʿA'L-ĠAYNİ'L-MUʿCEME: "نُ،غ"

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُ،غ"

- نُغَادِرْ [nuġādir]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾[1631] أَيْ لَمْ نُبْقِ وَنَتْرُكْ

"Bırakmadık" demek olur, bir şeyʾi terk etmek maʿnāsına olan "غَدْرٌ" lafzındandır. Ekser terk-i ʿahd yaʿnī ʿahde vefāyı terk mevziʿinde kullanılır ki nakz-i ʿahd demek olur. "ضَرَبَ" bābından "غَدَرَ بِهِ يَغْدِرُ غَدْرًا فَهُوَ غَادِرٌ وَغَدَّارٌ وَذَاكَ مَغْدُورٌ" denir ki "نَقَضَ عَهْدَهُ" demektir.

1627 "Onların yüzlerinde, nimetlerin sevincini görürsün." el-Mutaffifīn, 83/24.
1628 "Kime uzun ömür verirsek, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz (gücünü azaltırız)." Yāsīn, 36/68.
1629 "(Onlara şöyle denilir:) "Sizi, düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı?" Fātır, 35/37.
1630 "Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi." Āl-i ʿİmrān, 3/154.
1631 "Biz onları mahşerde toplarız da içlerinden hiçbirini bırakmayız." el-Kehf, 18/47.

"Müfā'alet"ten "غَادَرَهُ", "تَرَكَهُ" demektir, nitekim bu āyette ve ﴿لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً﴾[1632] kavl-i kerīminde vāki' olmuştur ki "يَتْرُكُ" demektir. Ve "if'āl"den "أَغْدَرَهُ" dahi "تَرَكَهُ" "وَخَلَفَهُ" ma'nāsınadır. Ve göle "غَدِيرٌ" tesmiyesi selin terk ettiği su olmak i'tibāriyledir, lafz-ı mezkūrdan "fa'īl"dir.

- نُغْرِيَنَّكَ [nuġriyenneke]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ﴾[1633] أَيْ لَنُسَلِّطَنَّكَ عَلَيْهِمْ

Ya'nī "Seni onlar üzerine kāhir ve gālib ve musallit kılarız" demek olur. Ve "لَنُحْمِلَنَّكَ عَلَيْهِمْ" 'ibaretiyle de tefsīr olunmuştur, tahrīs demek olur. Bābu'l-Hemze'de "أَغْرَيْنَا" kelimesine mürāca'at oluna.

FASLU'N-NŪN MA'A'L-FĀ': "ن،ف" [396]

- نَفَقًا [nefeḳan]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَاِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ﴾[1634] أَيْ سَرَبًا فِي الْأَرْضِ

Ya'nī tahte'l-arz yol demektir, çünkü "سَرَبٌ" tahte'l-arz hafr ile örülmüş yoldur ki müntehāsı bir mahalle çıkar; zamānımızda tünel deniliyor. Bābu'l-Mīm'de "مُنَافِق" kelimesine mürāca'at edile.

- نَفِيرًا [nefīran]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا﴾[1635] أَيْ نَفْرًا بِالسُّكُونِ يَعْنِي جَمَاعَةً

"نَفِيرٌ" lafzı cemā'at ma'nāsına olan "نَفْرٌ"in cem'idir de denildi. Ve fethateynle "نَفَرٌ" üçten ona kadar olan cemā'ate; "نَفِيرٌ" mutlak cemā'ate ve cemā'at-i kesīreye denir de demişler. Sicistānī rahimehullāhu muhārebe etmek üzere gitmek için ictimā' eden kavmdir demiş. Bunun cem'i "أَنْفَارٌ"dır. Ve "نَفِيرًا", "رِجَالًا" ve "عَدَدًا" ile de tefsīr edilmiştir. "نَفْرٌ" māddesi daha sāir ma'ānīde müsta'meldir, mahallerinde görülür.

- نَفَرٌ [neferun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُلْ أُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ﴾[1636] أَيْ جَمَاعَةٌ

Mā-kabline nazar [oluna].

1632 "Küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan" el-Kehf, 18/49.
1633 "Elbette seni onların üzerine gitmeye teşvik edeceğiz." el-Ahzāb, 33/60.
1634 "Bir delik açıp yerin dibine inmeye gücün yetiyorsa" el-En'ām, 6/35.
1635 "Sayınızı daha da çoğalttık." el-İsrā', 17/6.
1636 "(Ey Muhammed!) De ki: "Bana cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi:" el-Cinn, 72/1.

- نَفَرَ [nefera]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ﴾[1637] اَيْ فَهَلاَّ خَرَجَ

Taşra çıkmak ve dağılmak ve ürküp teferrük etmek ve iʿrāz maʿnālarına istiʿmāl edilen "نَفْرٌ"den sīga-i māzīdir. Bu āyette hurūc maʿnāsınadır. "ضَرَبَ" ve "قَعَدَ" bāblarından tasrīf edilir. Ve "عَنْ" ve "إِلَى" gibi hurūfla maʿnāsı taʿayyün eder, meselā: "نَفَرَ عَنْهُ", "أَعْرَضَ" ve "نَفَرَ إِلَى الْحَرْبِ", "خَرَجَ" demek olur. Ve kıss ʿaleyhi emsālehu.

- نَفِدَ [nefide]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي﴾[1638] أَيْ لَفَنِيَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَفْنَى كَلِمَاتُ رَبِّي

Yaʿnī "Deryā fenā bulur, tükenirdi Rabbimin kelimātı tükenmezden [397] evvel" demek olur. Fenā bulmak ve bitmek, tükenmek ve munkatıʿ olmak maʿnālarına kullanılan "نَفْدٌ"dendir. "تَعِبَ" bābından "نَفِدَ يَنْفَدُ نَفَادًا" denir. ﴿إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ﴾[1639] أَيِ انْقِطَاعٍ ve ﴿مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ﴾[1640] فَنِيَتْ وَانْتَهَتْ Vallāhu aʿlemu.

- نَفَادٍ [nefādin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ﴾[1641] أَيِ انْقِطَاعٍ

Mā-kabline nazar oluna.

- نَفْحَةٌ [nefhatun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ﴾[1642] أَيْ دَفْعَةٌ وَقِيلَ وَقْعَةٌ وَقِيلَ طَرَفٌ وَقِيلَ قِطْعَةٌ وَقِيلَ شَيْءٌ قَلِيلٌ

Bu taʿbīrāt cümleten ʿazābullāhın ʿazamet ve şiddetinden mübālaga ifāde eder, çünkü bir şeyʾin bir cüzʾü ve ednā mertebesi bir defʿa mess etmekle "يَا وَيْلَتَا" dedirirse külliyyeti ve muʿzamı nasıl olmak lāzım gelir. Bunun aslı nūn-ı meftūha ve fā-i sākine ve ḥā-i mühmele ile "نَفْحٌ"dir, hübūb yaʿnī esmek ve güzel kokulu bir şeyʾ neşr-i rāyiha etmek maʿnālarına kullanılır. "نَفَعَ" bābından "نَفَحَتِ الرِّيحُ نَفْحًا", "هَبَّتْ" ve "نَفَحَ الطِّيبُ وَلَهُ نَفْحَةٌ طَيِّبَةٌ", "اِنْتَشَرَتْ رَائِحَتُهُ" demektir. Baʿzen şerrde de istiʿāreten kullanılır, nitekim bu āyette öyledir. Bu maʿnā ﴿مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ﴾ cümle-i beyāniyye bunu mübeyyindir. Lafz-ı mezbūr maʿānī-i sāirede dahi müstaʿmeldir, mufassalāta mürācaʿat edile.

1637 "Öyleyse onların her kesiminden bir grup da" et-Tevbe, 9/122.
1638 "Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi." el-Kehf, 18/109.
1639 "İşte bu bizim verdiğimiz rızıktır. Ona asla tükenme yoktur." Sād, 38/54.
1640 "Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez." Lokmān, 31/27.
1641 "İşte bu bizim verdiğimiz rızıktır. Ona asla tükenme yoktur." Sād, 38/54.
1642 "Andolsun, onlara Rabbinin azabından hafif bir esinti dokunsa" el-Enbiyāʾ, 21/46.

- نَفْرُغُ [nefruġu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ﴾[1643] أَيْ سَنَقْصِدُ لِحِسَابِكُمْ

Yaʿnī "ʿAn-karīb sizin hesābınızı kasd ederiz" demek olur. "فَرَاغٌ"dandır Bābu'l-Hemze'de "أَفْرِغْ" ve "أُفْرِغْ" ve sīn'de "سَنَفْرُغُ" kelimelerine mürācaʿat edile.

- نَفَشَتْ [nefeşet]

- ﴿إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ﴾[1644] أَيْ رَعَتْ لَيْلًا

Yaʿnī "Gece otladı, yayıldı" demektir. [398] "نَفَشَتِ الْغَنَمُ بِاللَّيْلِ" ve "سَرَحَتْ بِالنَّهَارِ" ve "سَرَبَتْ وَهَمَلَتْ بِالنَّهَارِ" denir. Lākin çobansız başı boş otlayıp gezende müstaʿmeldirler. Ve "نَفَشَتْ" kelimesi burada "دَخَلَتْ" ve "وَقَعَتْ" ʿibāretleriyle de tefsīr edilmiştir. Aslen "نَفْشٌ" sūf yaʿnī yün ditmek maʿnāsınadır. "قَتَلَ" bābından "نَفَشَتِ الْمَرْأَةُ الصُّوفَ نَفْشًا فَهُوَ مَنْفُوشٌ" denir, kavluhu taʿālā: ﴿وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ﴾[1645] أَيِ الصُّوفُ الْمَنْدُوفُ Yaʿnī ditilmiş yün gibi demektir.

- النَّفَّاثَاتِ [en-neffāsāti]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ﴾[1646] أَيِ السَّوَاحِرُ اللاَّتِي يَنْفُثْنَ فِي الْعُقَدِ

Yaʿnī "Düğümlere tüfleyen büyücü kadınların şerrinden" demek olur. "نَفْثٌ"dendir. Bāb-ı evvel ve sānī'den "وَقَدْ نَفَثَ الرَّاقِي يَنْفُثُ نَفْثًا" denir ki ağızda olan rutūbetle karışık bir nefes irsālidir, tüf derler nevʿan tükürmek ise de tükürmekten ekalldir. "نَفَّاثٌ" bundan mübālagadır, teʾnīsinde "نَفَّاثَةٌ" Ve bunun cemʿinde "نَفَّاثَاتٌ" denir.

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُ،ف"

- النُّفُوسُ [en-nufūsu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾[1647] أَيْ نُفُوسُ الْبَشَرِ

Yaʿnī "Beşerin nefsleri çift yāhūd eş edildiği vaktte" demektir. Emīrü'l-müʾminīn ʿÖmer b. el-Ḫaṭṭāb radıyallāhu ʿanhu hazretlerinden bu āyetin maʿnāsı suʾāl edildi. Buyurdular ki sālih kimse cennette sālih kimseye karīn ve kötü kimse cehennemde kötü kimseye karīn kılınır. Murād nüfūs-ı beşer iʿtikāden ve ʿamelen ve hulukan ve sıfaten kendilerine muvāfık olanlara mukārin olurlar demektir. [399] Ve "Ervāh ebdānıyla cemʿ olunduğu vaktte" demektir de denildi. Ve "Nüfūs-ı müʾminīn cennette hūr-ı ʿīn ile ve nüfūs-ı kā-

1643 "Yakında sizi de hesaba çekeceğiz, ey cinler ve insanlar!" er-Rahmān, 55/31.
1644 "Çünkü halkın koyunları o ekine girmişti." el-Enbiyāʾ 21/78.
1645 "Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır." el-Kāriʿa, 101/5.
1646 "Düğümlere üfleyenlerin kötülüğünden" el-Felak, 113/4.
1647 "Ruhlar (bedenlerle) eşleştirildiği zaman." et-Tekvīr, 81/7.

firīn nārda şeyātīnle çift edildiği vaktte" demektir de denildi. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi bi-kelāmihi'l-kerīmi.

FASLU'N-NŪN MAʿA'L-ḲĀF: "ن،ق"

- نَقِيرًا [naḳīran]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا﴾[1648] و﴿فَإِذًا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا﴾[1649] أَيْ مِقْدَارَ نَقِيرٍ

"نَقِيرٌ" şeyʾ-i kalīl ve nāçīzden kināyettir. Aslen hurma çekirdeğinin zahrında olan sukbe-i sagīredir. Bu kelime "نَقْرٌ"dendir. Lafz-ı mezkūr muhtelif maʿnālarda kullanılır. Ez-cümle tasvīt ve kuşun dāne-çīn olması ve minkārıyla bir şeyʾi delmesi maʿnālarında müstaʿmeldir. Bāb-ı evvelden "نَقَرْتُ الرَّجُلَ" denir, "Tasvītle yaʿnī ıslık öttürmekle çağırdım" demektir. Ve "نَقَرَ الطَّائِرُ الْحَبَّةَ", "اِلْتَقَطَهَا" ve "نَقَرَ الشَّيْءَ نَقْرًا", "ثَقَبَهُ بِالْمِنْقَارِ" demektir. Bu bābın evvelinde "النَّاقُورِ" ve āti'l-beyān "نَقِرَ" kelimelerine de nazar buyurula.

- نَقِيبًا [naḳīben]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾[1650] أَيْ ضَمِينًا وَأَمِينًا

Bu kelime aslen delmek, delik açmak maʿnāsına olan "نَقْبٌ"dendir. "قَتَلَ" bābından "نَقَبَ الرَّجُلُ الْحَائِطَ نَقْبًا" denir, "خَرَقَهُ" ve "نَقَبَ الْبَيْطَارُ بَطْنَ الدَّابَّةِ نَقْبًا" denir, "شَقَّهُ وَفَتَحَهُ" demektir. Kezā bāb-ı mezkūrdan "نَقَبَ الرَّجُلُ الْقَوْمَ نِقَابَةً فَهُوَ نَقِيبٌ" denir ki "عَرِيفٌ" demektir. Lākin Sicistānī rahimehullāhu "نَقِيبٌ", "عَرِيفٌ"in rütbeten fevkindedir demiş. Bu lafzla vech-i tesmiye "نَقِيبٌ" kavmin ahvāl-i zāhiriyye ve bātiniyyesini nakb ve harkla nüfūz ve bütün ahvāl-i rūhiyyesini bahs ve teftīşle [400] hafāyā-ı umūruna vākıf olmakla onları hüsn-i idāre ve zabt ve rabtlarına kādir olmak hasletini hāiz olmasıdır, bināʾen ʿalā-zālik "نَقِيبٌ" lazfı "ضَمِينٌ" ve "أَمِينٌ" ve "شَهِيدٌ" ve "كَفِيلٌ" kelimeleri ve "اَلْبَاحِثُ عَنِ الْقَوْمِ وَأَحْوَالِهِمْ" ʿibāretiyle de tefsīr edilmiştir.

- نَقَمُوا [naḳamū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾[1651] أَيْ وَمَا كَرِهُوا غَايَةَ الْكَرَاهِيَةِ وَيُقَالُ وَمَا أَنْكَرُوا

"نَقْمٌ" lafzından māzī cemʿ-i müzekkerdir. Lafz-ı mezkūr aslen şiddet ve meşakkate mevzūʿ olup sonra bir seyyiʾeden münbaʿis inkār ve kerāhiyet-i şedīde üzerine mürtekibini ʿukūbetle tecziye etmek maʿnāsına istiʿmāl edildi. Cemʿi kesr ve fethle "نِقَمٌ" ve bi'l-ʿaks

1648 "Ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar." en-Nisāʾ, 4/124.
1649 "Öyle olsa, insanlara bir zerre bile vermezler." en-Nisāʾ, 4/53.
1650 "Onlardan on iki temsilci -başkan- seçmiştik." el-Māide, 5/12.
1651 "Sırf, Allah ve Resūlü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikam almaya kalktılar." et-Tevbe, 9/74.

“نَقِمٌ” ve “كَلِمَاتٌ” vezninde “نَقِمَاتٌ” gelir. “ضَرَبَ” bābından “نَقَمَ مِنْهُ وَعَلَيْهِ يَنْقِمُ نَقْمًا” denir, “عَاقَبَهُ” demek olur. Ve bir şeyʾi kerīh ve çirkīn ve nāhoş görmek ve taʿyīb ve taʿyīr ve ahz-ı seʾr maʿnālarına da gelir. Bābu’t-Tā’da “تَنْقِمُونَ” kelimesine dahi nazar edile.

- نَقْدِرَ [naḳdira]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ﴾1652 أَيْ نُضَيِّقَ عَلَيْهِ

Yaʿnī “Yūnus ʿaleyhi’s-selām zann etti ki biz onun üzerine habsi elbette tazyīk etmeyiz” demektir. Bu sūretle tefsīrin sebebi Cenāb-ı Hak için ʿadem-i kudret zannı şān-ı enbiyā-ya gayr-ı lāyık ve onlardan sudūru muhāl olmasıdır. Bu maʿnā ﴿يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ﴾1653 ve ﴿وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللّٰهُ﴾1654 āyetlerinde olduğu gibi “قَدْرٌ”in tazyīk maʿnāsına istiʿmālinden meʾhūzdur. Bāb-ı evvel ve sānīden “قَدَرَ عَلَى عِيَالِهِ [401] قَدْرًا” denir, “ضَيَّقَ عَلَيْهِمْ” demektir. Ve kazā ve hükm maʿnāsına olan “قَدَرٌ”den olarak tefsīr-i āyette “أَنْ لَنْ نَقْضِيَ عَلَيْهِ بِالْعُقُوبَةِ” takdīriyle dahi tevcīh edilebilir, hulāsa “قُدْرَةٌ” maʿnāsına haml oluna-maz. Vallāhu aʿlemu.

- نَقَّبُوا [naḳḳabū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ﴾1655 أَيْ طَافُوا وَتَبَاعَدُوا فِيهَا

Yaʿnī “Beldelerde dolaştılar ve uzak uzak gittiler” demektir. Ve “سَارُوا فِي نُقُوبِهَا” da de-nildi ki “نَقْبٌ” tarīk-i maʿnāsına olup cemʿi “نُقُوبٌ” gelir. Ve “بَحَثُوا وَتَفَرَّقُوا فِيهَا” ʿibāretiyle de tefsīr edildi. Mecmūʿu “نَقْبٌ” kelimesinden meʾhūzdur. Ve “نَقَّبُوا” ondan “tefʿīl”dir. Faslın evvelinde vākiʿ “نَقِيبًا” kelimesine mürācaʿat oluna.

- نَقْبًا [naḳben]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَمَا اسْطَاعُوا اَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا﴾1656 أَيْ خَرْقًا

Yaʿnī “Yeʾcūc ve Meʾcūc binā olunan seddi aşıp geçemeyecekleri gibi esfelinden de delip yarıp geçmeğe de kādir olamazlar” demektir. Ānifü’l-beyān “نَقِيبًا” kelimesine mürācaʿat edile.

- نَقْتَبِسْ [naḳtebis]

- ﴿انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ﴾1657 أَيْ نَأْخُذِ الْقَبَسَ أَوِ الضِّيَاءَ

Yaʿnī “Sizin nūrunuzdan şuʿle yāhūd ziyāʾ alalım” demek olur. Bābu’l-Ḳāf’ta “قَبَسٌ”

1652 “Kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı.” el-Enbiyāʾ, 21/87.

1653 “Allah rızkı dilediğine bol verir, (dilediğine de) kısar.” er-Raʿd, 13/26; el-İsrāʾ, 17/30; er-Rūm, 30/37; Sebeʾ, 34/36; ez-Zumer, 39/52; eş-Şūrā, 42/12.

1654 “Rızkı dar olan da, Allah’ın ona verdiğinden (o ölçüde) harcasın.” et-Talāk, 65/7.

1655 “Ülke ülke dolaşıp kaçacak delik aradılar.” Kāf, 50/36.

1656 “Artık onu ne aşabildiler, ne de delebildiler.” el-Kehf, 18/97.

1657 ““Bize bakın ki sizin ışığınızdan biz de aydınlanalım” diyecekleri gün” el-Hadīd, 57/13.

kelimesine mürācaᶜat oluna.

- نَقْذِفُ [naḳẕifu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ﴾[1658] أَيْ نَرْمِي وَنُسَلِّطُ وَنُقَلِّبُ الْحَقَّ أَيِ الْإِيمَانَ عَلَى الْبَاطِلِ أَيِ الْكُفْرِ

Yāᶜnī"Atarız ve musallat ederiz ve gālib kılarız īmānı küfr üzerine" demek olur. "نَقْذِفُ" remy-i baᶜīd maᶜnāsına olarak "قَذْفٌ"ten muzāriᶜ cemᶜ-i mütekellimdir. [402] Bu lafzın tahkīki Bābu'l-Ḳāf'ta "قَذَفَ" kelimesinde mufassalen mezkūrdur, mahall-i mezkūra mürācaᶜat oluna.

- نَقْعًا [naḳᶜan]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا﴾[1659] أَيْ غُبَارًا تُرَابًا

"نَقْعٌ" toz, toprak maᶜnāsına ismdir. Burada murād düşman gārete giden süvārī mücāhidlerin geçtikleri mahallerde atlarının yerdeki tozu toprağı sürᶜat-i seyr ve şiddet-i hareketleriyle havāya kaldırmalarından ᶜibārettir ki mücāhidīni senādır, nitekim Cenāb-ı Hak bunlarla kasem buyuruyor. "نَقْعٌ" lafzı maᶜānī-i sāirede dahi kullanılmış ki mahalli mufassalāt-ı kütüb-i lügattır.

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُق"

- نُقَدِّسُ لَكَ [nuḳaddisu leke]

- ﴿قَالُوا اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ﴾[1660] أَيْ نُطَهِّرُ لَكَ

Yaᶜnī "Senin için tathīr ederiz" demek olup mefᶜūl mukadder "أَنْفُسَنَا لِطَاعَتِكَ"dir, yaᶜnī "Sana tāᶜat ve ᶜibādet için nefslerimizi tathīr ederiz" demektir. Ve İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan "وَنُذَكِّرُكَ بِالطَّهَارَةِ" cümlesiyle tefsīri de mervīdir. "تَقْدِيسٌ"in tefsīr ve tahkīki Bābu'l-Ḳāf'ta "الْقُدُّوسُ" kelimesinde mufassalen mezkūrdur, mürācaᶜat buyurula.

- نُقِرَ [nuḳira]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ﴾[1661] أَيْ نُفِخَ فِي الصُّورِ

Yaᶜnī "Sūr-ı İsrāfīl nefh olunduğu vaktte" demektir. Bāb'ın evvelinde "النَّاقُورِ" kelimesine mürācaᶜat edile.

1658 "Hayır, biz hakkı batılın üzerine atarız da beynini parçalar. Bir de bakarsın yok olup gitmiş." el-Enbiyā', 21/18.

1659 "Orada tozu dumana katan" el-Ādiyāt, 100/4.

1660 "Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler." el-Bakara, 2/30.

1661 "Sūr'a üfürüldüğü zaman var ya; işte o gün çetin bir gündür." el-Müddessir, 74/8-9.

FASLU'N-NŪN MAʿA'L-KĀF: "ن،ك"

- نَكَالًا [nekālen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللّٰهِ﴾[1662] أَيْ عُقُوبَةً وَتَنْكِيلًا مِنْهُ تَعَالَى
- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ﴾[1663] أَيْ عِبْرَةً
- وفي قوله [403] تعالى ﴿فَأَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْأُولَى﴾[1664] أَيْ عَاقِبَةَ الله عُقُوبَةَ الْآخِرَةِ الْأُولَى

Zamīr-i mansūb firʿavna rāciʿ olup "أَخَذَهُ", "عَاقَبَهُ" maʿnāsına. "نَكَالٌ" ʿukūbet maʿnāsınadır. ʿUkūbet-i āhiret ʿazāb-ı cehennem ve ʿukūbet-i ūlā yaʿnī dünya garktır denildi. Ve "الْاٰخِرَةِ وَالْأُولَى" cümlesinde takdīr-i muzāf ile "اَلْكَلِمَةِ الْآخِرَةِ وَالْكَلِمَةِ الْأُولَى" sebkinde olarak dahi tefsīr edildi. "الْكَلِمَةِ الْآخِرَةِ" dahi murād son sözü olan ﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾[1665] ve "الْكَلِمَةِ الْأُولَى"dan murād ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي﴾[1666] sözüdür dahi denildi. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi. "نَكَال" kelimesinin aslı kesr-i nūn'la "طِفْلٌ" vezninde "نِكْلٌ" lafzıdır ki kayd ve cübn ve imtināʿ ve ahz ve ʿukūbet ve ʿazāb ve tebʿīd maʿnālarında kullanılır. "دَخَلَ" bābından "نَكَلَ يَنْكُلُ نُكُولًا" denir. Ve "نَكَال" isimdir. Ve "tefʿīl"den mübālaga ifāde eder: "نَكَّلَهُ تَنْكِيلًا" denir.

- نَكِدًا [nekiden]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا﴾[1667] أَيْ قَائِلًا عَسِرًا

Yaʿnī "az ve güçlüklü" demektir ki zürrāʿ lisānında hayırsız, bereketsiz denir. "تَعِبَ" bābından "نَكِدَ يَنْكَدُ نَكَدًا فَهُوَ نَكِدٌ" denir, "إِشْتَدَّ" demektir ki biz ona güç ve çetin olmak deriz. Ve sütünü indirmez ve güç sağılır nākaya "نَاقَةٌ نَكْدَاءُ" denir. Ve "أَنْكَدُ" meşʾūm demektir.

- نَكَصَ [nekeṣa]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ﴾[1668] أَيْ رَجَعَ الْقَهْقَرَى

Yaʿnī "Ardına döndü gitti" demek olur. Bābu't-Tā'da "تَنْكِصُونَ" kelimesine mürācaʿat buyurula.

1662 "Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin." el-Māide, 5/38.
1663 "Biz bunu, hem onu görenlere, hem de sonra geleceklere bir ibret ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara da bir öğüt kıldık." el-Bakara, 2/66.
1664 "Allah onu, ibret verici şekilde dünya ve āhiret cezasıyla cezalandırdı." en-Nāziʿāt, 79/25.
1665 ""Ben, sizin en yüce Rabbinizim!" dedi." en-Nāziʿāt, 79/24.
1666 "Firavun, "Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir ilahınız olduğunu bilmiyorum." el-Kasas, 28/38.
1667 "(Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz." el-Aʿrāf, 7/58.
1668 "Fakat iki taraf (savaş alanında) yüz yüze gelince (şeytan), gerisin geriye döndü." el-Enfāl, 8/48.

- نَكَثُوا [nekeṣū]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا ائِمَّةَ الْكُفْرِ﴾[1669] أَيْ نَقَضُوا

Yaʿnī “Eğer yemīnlerini [404] nakz ederler, bozarlarsa” demektir. Ve ﴿فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ﴾[1670] أَيْ فَمَنْ نَقَضَ الْعَهْدَ Yaʿnī “Kim ki ʿahd-i beyʾini nakz etti, kendi ʿaleyhine nakz eder” yaʿnī nakzın vebāl ve zararı kendiye ʿāid olur demektir. “قَتَلَ” bābından “نَكَثَ الْعَهْدَ أَوِ الْيَمِينَ يَنْكُثُ نَكْثًا” denir, nakz maʿnāsınadır. Ve sūf yaʿnī yünü ditmek maʿnāsına gelir, Bābu’l-Hemze’de “أَنْكَاثًا” kelimesinde bir nebze beyān edildi, mürācaʿat oluna.

- نَكِرَهُمْ [nekirahum]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً﴾[1671] أَيْ أَنْكَرَهُمْ

Yaʿnī “Onları hoş görmedi, beğenmedi” demek olur ki haklarında şübheye düşüp emīn olamamaktır. “نَكِرَ” ve “أَنْكَرَ” ve “اِسْتَنْكَرَ” bir maʿnāyadır. Ve “نَكِرَةٌ”, “مَعْرِفَةٌ” in ve “إِنْكَارٌ”, “عِرْفَانٌ”ın zıddıdır. Kesr-i kāf’la “نَكِرَهُ نُكْرًا وَنُكُورًا” denir, ikisinde de nūn’ların zammıyla masdarlardır. *Miṣbāḥ*’ta “غَيْرَ أَنَّهُ لَا يَتَصَرَّفُ” denir ki murādı sülāsīden tasrīf olunmaz demektir. Ve “tefʿīl”den “تَنْكِيرٌ” veznen ve maʿnen “تَغْيِيرٌ” gibidir, kāle taʿālā: ﴿قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ أَتَهْتَدِي اَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ﴾[1672] أَيْ غَيِّرُوهُ Ve “faʿīl” vezninde “نَكِيرٌ” ve “حَمْرَاءُ” gibi “نَكْرَاءُ” ve “قُفْلٌ” gibi “نُكْرٌ” üçü de “مُنْكَرٌ” maʿnāsınadır. Ve “مُنْكَرٌ” emr-i kabīhtir ki şerʿan ve ʿaklen çirkīn ve merdūd ve menʿ ve izālesi bir mertebede lāzım ve bir mertebede şerʿan vācibdir. Ve ʿörfen ve ʿādeten münker olan umūr vardır ki terki evlā ve baʿzen fitne vukūʿundan ihtirāzen menʿ ve nehyi veliyyü’l-emr üzerine lāzım olur. Ve “إِنْكَارٌ”, cahd maʿnāsına da gelir ki bu maʿnāda lisānımızda da lafz-ı mezkūr kullanılıyor, Türkçesi tanımamak, kabūl etmemek olacak. Ve redd ve ʿadem-i rızā maʿnālarına da istiʿāre olunduğu vardır. [405] Bābu’l-Hemze’de “أَنْكَرَ” ve Bābu’l-Mīm’de “اَلْمُنْكَرَ” kelimelerine de mürācaʿat buyurula.

- نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا [nekkirū lehā ʿarşehā]

- ﴿قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ أَتَهْتَدِي اَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ﴾[1673] أَيْ غَيِّرُوهُ لَهَا

Ānifü’l-beyān “نَكِرَهُمْ” kelimesinde zikri geçti, ircāʿ-ı nazar buyurula.

1669 “Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün elebaşlarıyla savaşın.” et-Tevbe, 9/12.

1670 “Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur.” el-Feth, 48/10.

1671 “Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içinde bir korku duydu.” Hūd, 11/70.

1672 “Süleyman, “Tahtını tanınmaz hāle getirin. Bakalım tanıyacak mı, yoksa tanımayacaklardan mı olacak?” dedi.” en-Neml, 27/41.

1673 “Süleyman, “Tahtını tanınmaz hāle getirin. Bakalım tanıyacak mı, yoksa tanımayacaklardan mı olacak?” dedi.” en-Neml, 27/41.

• نَكِيرِ [nekīri]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾[1674] بِكَسْرِ الْكَافِ أَيْ إِنْكَارِي

Bunun aslı "نَكِيرِي" olup hālet-i vakfta fevāsıl-ı āyāta muvāfakat için yāᵓ hazf ve kesre ile iktifāᵓ olunmuştur. "نَكِيرِي" kelimesi "إِنْكَارِي" ile tefsīr edilmiş ise de bi-iᶜtibāri'l-gāye ᶜukūbet murād olunur, bināᵓen ᶜaleyh "عِقَابِي" ile de tefsīr olunmuştur. Ve "تَغْيِيرِي" ile de tefsīr edilmiştir, nitekim lafz-ı mezkūrun "تَغْيِيرٌ" maᶜnāsına dahi istiᶜmāli ānifü'l-beyān "نَكِرَهُمْ" kelimesinde zikr olundu, ircāᶜ-ı nazar edile.

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُ،ك"

• نُكْرًا [nukran]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا﴾[1675] أَيْ مُنْكَرًا يُنْكِرُهُ الشَّرْعُ وَالْعَقْلُ

• وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ نُكُرٍ﴾[1676] أَيْ مُنْكَرٍ تُنْكِرُهُ النُّفُوسُ وَتَنْقَبِضُ

Yaᶜnī "hevl ve dehşetinden nüfūsun inkār ettiği şeyᵓe" demektir.

• وَفِي قَوْلِهِ جل جلاله ﴿وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَاباً شَدِيدً وَعَذَّبْنَاهَا عَذَاباً نُكْراً﴾[1677] أَيْ فَظِيعًا

Yaᶜnī "gāyet şiddetli" demek olur. Ānifü'z-zikr "نَكِرَهُمْ" kelimesiyle Bābu'l-Hemze'de "أَنْكَرَ" ve Bābu'l-Mīm'de "الْمُنْكَرَ" kelimelerine mürācaᶜat etmekte de fāide vardır.

• نُكِسُوا [nukisū]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ نُكِسُوا عَلَى رُؤُسِهِمْ﴾[1678] أَيْ رُدُّوا إِلَى الْكُفْرِ

Yaᶜnī "Baş aşağı edildiler." Gūyā tarīk-i Hüdā'ya takarrüb etmiş iken bi't-taklīb yine [406] küfrlerine redd olundular demek olur. "نَكْسٌ"dendir ki bir şeyᵓi veyā ināyı taklīb etmek baş aşağı çevirmek ve altını üstüne getirmek maᶜnāsınadır. "قَتَلَ" bābından "نَكَسْتُهُ نَكْسًا فَأَنَا نَاكِسٌ وَذَاكَ مَنْكُوسٌ" denir. Ve zamm-ı nūn'la "نُكْسٌ" marīzin marazı geri gelmek maᶜnāsınadır. Bunda sīga-i mechūl ile "نُكِسَ الْمَرِيضُ" denir. "عَاوَدَهُ الْمَرَضُ" demektir. Ve bir kimse başını aşağı indirmek maᶜnāsına gelir, nitekim ﴿وَلَوْ تَرَى اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا اَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحاً اِنَّا مُوقِنُونَ﴾[1679] kavl-i kerīminde bu maᶜnāyadır ki

1674 "Beni inkār etmek nasılmış, (gördüler)." el-Hacc, 22/44; Sebeᵓ, 34/45; Fātır, 35/26; el-Mülk, 67/18.

1675 ""Andolsun çok kötü bir iş yaptın!" (dedi)." el-Kehf, 18/74.

1676 "Onlar, o davetçinin (İsrafil'in benzeri görülmemiş) bilinmedik (korkunç) bir şeye çağırdığı gün" el-Kamer, 54/6.

1677 "Nice kentlerin halkı Rablerinin ve O'nun elçilerinin emrinden uzaklaşıp azdılar. Bu yüzden kendilerini çetin bir hesaba çektik ve görülmedik bir azaba çarptırdık." et-Talāk, 65/8.

1678 "Sonra eski inanç ve inatlarına döndüler." el-Enbiyāᵓ, 21/65.

1679 "Suçlular Rablerinin huzurunda boyunlarını büküp, "Rabbimiz! (Gerçeği) gördük ve işittik. Artık

"مُطَأْطِؤُهَا" ile müfesserdir. Nedāmet ve hayāʾ ve hacāletten önüne bakmaktır. Bu bābın evvelinde "نَاكِسُوا" kelimesine de mürācaᶜat oluna.

FASLU'N-NŪN MAᶜA'L-MĪM: "ن،م"

- نَمِيرُ [nemīru]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَنَمِيرُ أَهْلَنَا﴾[1680] أَيْ نَأْتِي بِالطَّعَامِ لَهُمْ

Yaᶜnī "Ehlimize taᶜām getirelim" demektir; "مَيْرٌ"dendir. "بَاعَ" bābından "مَارَ يَمِيرُ مَيْرًا" denir, hāricden taᶜām getirmek maᶜnāsınadır. Getirilen taᶜāma kesr-i mīm'le "مِيرَةٌ" denir. "İftiᶜāl"den "اِمْتَارَ يَمْتَارُ إِمْتِيَارًا" da böyledir.

- نَمَارِقُ [nemāriḳu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ﴾[1681] أَيْ وَسَائِدُ

Yaᶜnī "dayanılacak yastıklar" demektir. Yastık demek olan "نُمْرُقَةٌ"nın cemᶜidir. Ve "مَصْفُوفَةٌ", "صَفٌّ"tan ism-i mefᶜūl olup "نَمَارِقُ"a sıfattır, sıralanmış yastıklar demek olur.

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُ،م"

- نُمَكِّنْ [numekkin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجْبَى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقاً مِنْ لَدُنَّا﴾[1682] أَيْ أَوَلَمْ نُسْكِنْهُمْ

Yaᶜnī [407] "Onları emīn olan arz-ı haremde iskān etmedik mi?" demektir. "مَكَانٌ"dan "tefᶜīl"dir, "مَكَّنَاهُ نُمَكِّنُهُ تَمْكِينًا" denir ki mekānlandırmaktır, bināʾen ᶜaleyh "إِسْكَانٌ" maᶜnāsına haml olundu. Bābu'l-Mīm'de "مَكَّنَّاهُمْ" kelimesiyle mā-baᶜdine ᶜatf-ı nazar oluna.

- نُمْلِي [numlī]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾[1683] أَيْ إِمْلَاءَنَا يَعْنِي إِمْهَالَنَا لَهُمْ خَيْرًا

şimdi bizi (dünyaya) döndür ki, salih amel işleyelim. Biz artık kesin olarak inanmaktayız" dedikleri vakit, (onları) bir görsen!" es-Secde, 32/12.

1680 "Onunla yine ailemize yiyecek getiririz." Yūsuf, 12/65.

1681 "Sıra sıra yastıklar" el-Gāşiye, 88/15.

1682 "Biz onları tarafımızdan bir rızık olarak, her türlü meyve ve mahsullerin kendisinde toplandığı, saygın ve güvenlikli bir yere yerleştirmedik mi?" el-Kasas, 28/57.

1683 "İnkār edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin, sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara ancak günahları artsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır." Āl-i ᶜİmrān, 3/178.

"إِنَّمَا"da مَا masdariyye olmakla "إِمْلَاءَنَا" demek olup "خَيْرًا لِأَنْفُسِهِمْ" cümlesiyle "يَحْسَبَنَّ" ye iki mefᶜūl mevziᶜinde vākiᶜ olmuşlardır. "إِمْلَاءٌ", imhāl ve teᵓhīr maᶜnāsınadır. Bābu'l-Mīm'de "مَلِيًّا" kelimesine mürācaᶜat oluna.

FASLU'N-NŪN MAᶜA'N-NŪN: "نَ،ن"

- نَنْسَخْ [nensaḫ]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا﴾[1684]

"نَسْخٌ"den māzī-i cemᶜ-i mütekellimdir. Ve "نَسْخٌ" maᶜānī-i selāse üzerine müstaᶜmeldir: 1) Bir şeyᵓi mevziᶜden mevziᶜ-i āhara nakldir. Sicistānī rahimehullāhu bununla nesh-i kitābı murād ediyor ki istinsāh yaᶜnī bir kitābın sūret-i mücerredesini kitāb-ı āhara nakldir. Bunda [1685]﴿إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ āyetiyle istişhād etmiş ki ehl-i tefsīr "نَسْتَكْتِبُ" "الْمَلٰئِكَةَ" ile tefsīr etmişlerdir. Bu nakl sūret-i ūlānın izālesini muktezī olur. 2) Bir āyetin lafzı bākī kalarak hükmünün ibtālidir: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللّٰهِ لِيَجْزِيَ قَوْماً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾[1686] āyet-i kerīmesi gibi. Hükmü ﴿فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾[1687] kavl-i celīliyle ibtāl olundu. 3) Bir āyetin mushaf-ı şerīften ve kulūb-ı huffāzdan kalᶜıdır. Bu āyet yaᶜnī [1688]﴿مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا﴾ kavl-i kerīmi "مَا نُبَدِّلْ" ᶜibāretiyle de [408] tefsīr edilir. Bu maᶜnā [1689]﴿وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ﴾ kavl-i kerīminden meᵓhūzdur. "قَطَعَ" bābından "نَسَخَهُ نَسْخًا فَهُوَ نَاسِخٌ وَذَاكَ مَنْسُوخٌ" denir.

Tenbīh: Hakāyık ve serāir-i şerīᶜat ve kelāmullāhı ᶜārif olan muhakkikīn ᶜindinde kelāmullāh ve ahkām-ı şerīᶜatte nesh ve nāsih ve mensūh yoktur. Kitāb-ı kerīmde bu taᶜbīr bizim ᶜilm ve ᶜamelimize nisbetledir. Hakīkatte bu tebdīl ve tebeddül ᶜilm-i ilāhīye göre bir hükmün gayet-i müddetiyle li-hikmetin onu taᶜkīb edecek olan hükmün ibtidā-i vaktinin hulūlünden ᶜibārettir, hattā şerāyiᶜ-i enbiyā-yı sālifede dahi şerᶜ-i lāhıkın şerᶜ-i sābıkı neshi de böyledir, zīrā kelāmullāh ve şerᶜullāh birdir, onda taᶜaddüd ve tebeddül ve tagyīr ve tagayyür ve nāsih ve mensūh ve nākız ve menkūz mütasavver değildir. Sīga-i cemᶜle "كُتُبٌ" ve "شَرَائِعُ" taᶜbīri enbiyāᵓ ve ümem ve ezminenin taᶜaddüdü iᶜtibāriyledir. Taᶜālallāhu ᶜammā yekūlu'l-cāhilūne'l-mütevehhimūne ᶜuluvven kebīrā.

1684 "Biz herhangi bir āyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek)" el-Bakara, 2/106.

1685 "Çünkü biz yapmakta olduklarınızı kaydediyorduk." el-Cāsiye, 45/29.

1686 "İnananlara söyle, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları (şimdilik) bağışlasınlar ki Allah herhangi bir topluma (kendi) kazandığının karşılığını versin." el-Cāsiye, 45/14.

1687 "Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün." et-Tevbe, 9/5.

1688 "Biz herhangi bir āyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek)" el-Bakara, 2/106.

1689 "Biz bir āyeti değiştirip yerine başka bir āyet getirdiğimiz zaman" en-Nahl, 16/101.

- نَنْسَأْهَا [nenşeʾhā]

- على قراءة قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نَنْسَأْهَا﴾[1690] أَيْ نُؤَخِّرْهَا

Kelime-i mezbūre bu sūrette vaktte teʾhīr maʿnāsına olan "نَسْءٌ" lafzından olur ki "النَّسِيءُ" kelimesinde beyān edildi. Zamm-ı nūn'la bilā-hemze ﴿نُنْسِهَا﴾ kırāʾatīne göre "نِسْيَانٌ"dan "ifʿāl"dir ki unutturmaktır. Sālifü'z-zikr "نَسُوا" kelimesine bak.

- نَنْسِفَنَّهُ [nensifennehū]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا﴾[1691] أَيْ لَنُطَيِّرَنَّهُ وَنُذْرِيَنَّهُ فِي الْبَحْرِ

Yaʿnī "Elbette onu havāya uçuralım ve deryāya düşürelim" demektir. Aslı remād ve türāb ve hubūb ve emsālini havāya savurmak ve bināyı temelinden sökmek ve dağıtmak maʿnālarına müstaʿmel "نَسْفٌ"tir. "ضَرَبَ" [409] bābından "نَسَفَتِ الرِّيحُ التُّرَابَ نَسْفًا" ve "نَسَفَ الرَّجُلُ الْحَبَّ نَسْفًا" "Savurdu" ve "نَسَفَ الرَّجُلُ الْبِنَاءَ نَسْفًا" "Temelinden söküp yıkıp dağıttı" demektir.

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا﴾[1692] أَيْ يَقْلَعُهَا مِنْ أَصْلِهَا وَيُفَتِّتُهَا

Yaʿnī "Rabbim onları kökünden koparıp dağıtır ve kum gibi havāya savurur" demek olur.

- وَكَذَا فِي ﴿وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ﴾[1693] أَيْ قُلِعَتْ وَفُتِّتَتْ

- نَنْكُسُهُ [nenkisuhū]

- على قراءة قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نَنْكُسْهُ فِي الْخَلْقِ اَفَلَا يَعْقِلُونَ﴾[1694] بِفَتْحِ النُّونِ الْأُولَى وَإِسْكَانِ الثَّانِيَةِ وَتَخْفِيفِ الْكَافِ أَيْ نَرُدُّهُ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ

Yaʿnī "Onu erzel-i ʿömre redd ederiz" demektir. "رَدٌّ" maʿnāsına olan "نَكْسٌ"dendir. Ve nūn-ı ūlānın zammı ve sāniyenin fethi ve kāf-ı meksūre-i müşeddede ile ﴿نُنَكِّسْهُ﴾ kırāʾatine göre yine lafz-ı mezkūrdan "tefʿīl"dir. Maʿnāca fark ancak "تَنْكِيسٌ"in "نَكْسٌ"den eblag olmasıdır. Her iki kırāʾate göre de maʿnā-yı nazm-ı kerīm "Her kim ki onun ʿömrünü uzatırız, bünye ve kuvāsını redd veyā taklīb ederiz" yaʿnī kuvvetini zaʿfa ve şebābını hereme kalb ederiz. Bu sūretle erzel-i ʿömre tenezzül edip sabī gibi olur demektir. Bābın evvelinde "نَاكِسُو" ve nūn maʿa'l-kāf'ta "نُكِسُوا" kelimelerine de mürācaʿat buyurula.

1690 "Biz herhangi bir āyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek)" el-Bakara, 2/106.

1691 "Ve onu muhakkak denize savuracağız." Tā Hā, 20/97.

1692 "(Ey Muhammed!) Sana dağların (kıyamet günündeki) hālini soruyorlar. De ki: "Rabbim onları toz edip savuracak."" Tā Hā, 20/105.

1693 "Dağlar ufalanıp savrulduğu zaman" el-Murselāt, 77/10.

1694 "Kime uzun ömür verirsek, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz (gücünü azaltırız). Hālā düşünmeyecekler mi?" Yāsīn, 36/68.

MAZMŪMETU’N-NŪN: “نُ،ن”

- نُنَكِّسْهُ [nunekkishu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ اَفَلَا يَعْقِلُونَ﴾[1695] أَيْ نَرُدُّهُ

Mā-kabline ircāᶜ-ı nazar edile.

- نُنْشِزُهَا [nunşizuhā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا﴾[1696] أَيْ نَرْفَعُهَا إِلَى مَوَاضِعِهَا

Yaᶜnī “Nasıl kaldırırız mahallerine yaᶜnī dağılmış kemikleri” demek [410] olur. Mekān-ı mürtefiᶜ demek olan “نَشْزٌ”den “ifᶜāl”dir. Bu kelime “نُحْيِيهَا” ile tefsīr edilmiştir. Sālifü’z-zikr “نُشُوزَهُنَّ” kelimesine mürācaᶜat oluna.

- نُنَجِّيكَ [nuneccīke]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ اٰيَةً﴾[1697] أَيْ نُلْقِيكَ عَلَى نَجْوَةٍ وَهِيَ الْمُرْتَفِعُ مِنَ الْأَرْضِ

Yaᶜnī “Seni bedeninle yüksek bir mahalle ilkā ederiz” demek olur. Sath-ı arzdan yüksek mahal yaᶜnī topuk ve tepecik demek olan “نَجْوَةٌ”den “tefᶜīl”dir. Ve “نَجَاةٌ”tan olarak “نُبَعِّدُكَ” ve “نُخَلِّصُكَ” ᶜibāretiyle de tefsīr olunmuştur ki kavmi gibi kaᶜr-ı bahrde nābūd olmaktan tebᶜīd ve tahlīstir. Her iki sūrette de “بَدَنٌ” cesed-i bī-rūh maᶜnāsınadır. Bināᵓen ᶜaleyh mefᶜūlden hāl olarak “عَارِيًا عَنِ الرُّوحِ” yaᶜnī “مَيِّتًا” ᶜibāretiyle ve “كَامِلًا لَا نُقْصَانَ فِيكَ” yaᶜnī “فِي جَسَدِكَ” ᶜibāretiyle ve “عُرْيَانًا مِنْ غَيْرِ لِبَاسٍ” ᶜibāretiyle de tefsīr edilmiştir. Ve “بَدَنٌ”, dirᶜ maᶜnāsına olarak “بِدِرْعِكَ” ile de tefsīr edilmiş. “نَجْوَةٌ” lafzı sālifü’z-zikr “النَّجْوَى” kelimesinde beyān olundu, oraya mürācaᶜat edile.

FASLU’N-NŪN MAᶜA’L-VĀV: “نَ،و”

- النَّوَى [en-nevā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى﴾[1698] جَمْعُ نَوَاةٍ

“نَوَاةٌ” mutlakan çekirdek demektir. Baᶜzı ehl-i lügat hurma çekirdeğine tahsīs etmiştir. “حَبٌّ” nebāttan hāsıl olan dānedir. Vāhidi “حَبَّةٌ”dir. Arpa, buğday ve emsāline denir. Ve tohum demek de olur. “فَالِق” Bābu’l-Fā’da beyān olunduğu üzere “شَاقّ” yaᶜnī yarıcı [411] demektir. “خَالِق” maᶜnāsına da gelir, nitekim İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan

1695 “Kime uzun ömür verirsek, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz (gücünü azaltırız). Hālā düşünmeyecekler mi?” Yāsīn, 36/68.

1696 “(Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor.” el-Bakara, 2/259.

1697 “Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere ibret olman için, kurtaracağız.” Yūnus, 10/92.

1698 “Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp filizlendirendir.” el-Enᶜām, 6/95.

"خَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى" ʿibāretiyle de tefsīri menkūldür.

- النَّوَاصِي [en-navāṣī]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰيهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ﴾[1699] جَمْعُ نَاصِيَةٍ

"نَاصِيَةٌ" mukaddem-i reʾstir ki biz alın deriz ve alında olan saç ki perçem de deriz.

MAZMŪMETU'N-NŪN: "نُ،و"

- نُورُ [nūru]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اَللّٰهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾[1700] أَيْ مُنَوِّرُهُمَا مِنْ ظُلْمَةِ الْعَدَمِ

Yaʿnī bi't-tenvīr semāvāt ve arzın zulmet-i ʿademden muhrici ve muzhiri demek olur. Ve lām-ı taʿrīfle "النُّورُ" esmā-i hüsnā-yı ilāhiyyedendir. Bu ism-i şerīfin tefsīrinde akvāl-i kesīre vardır. Eğerçi cümlesi bir asla yaʿnī "اَلنُّورُ هُوَ الظَّاهِرُ بِنَفْسِهِ وَالْمُظْهِرُ لِغَشِيرِه" kāʿidesine rāciʿ ise de ʿibārāt ve üslūb-ı beyān ve ifādātında turuk ve mesālik-i ʿadīde hāsıl olmuş ve ʿulemā-i şerīʿatle meşāyıh-ı sūfiyye beyninde velev lafzī olsa da bir fark peydā olmuştur ki mufassalāt-ı āsārda görülür. Ve "نُورٌ" kelimesi Ḳurʾān-ı kerīm'de mevāziʿ-i kesīrede maʿānī-i muhtelife ile vākiʿ olmuştur. Ez-cümle:

- ﴿يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللّٰهِ بِأَفْوَاهِهِمْ﴾[1701] أَيْ شَرْعَهُ وَبَرَاهِينَهُ
- وَ﴿قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ﴾[1702] أَيْ محمدٌ صلّى الله عليه وسلّم وَقُرْآنٌ مُبِينٌ
- وَ﴿وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا﴾[1703] أَيْ بِعَدْلِ رَبِّهَا فِي فَصْلِ الْقَضَاءِ
- وَ﴿إِنَّا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ﴾[1704] أَيْ بَيَانٌ لِلْأَحْكَامِ
- وَ﴿وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾[1705] أَيِ الْقُرْآنَ
- ﴿لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ﴾[1706] مِنَ الْكُفْرِ وَالضَّلَالِ إِلَى الْإِيمَانِ اَوِ الْهِدَايَةِ [412]

ʿibārātıyla müfesserdir. Ve ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا﴾[1707] ve emsāli āyātta lügat maʿnāsına yaʿnī "ضَوْءٌ" ve "ضِيَاءٌ" yaʿnī rūşenī ve aydınlık maʿnāsınadır. Vallāhu aʿlemu.

1699 "Suçlular simalarından tanınır da, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar." er-Rahmān, 55/41.
1700 "Allah göklerin ve yerin nurudur." en-Nūr, 24/35.
1701 "Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar." et-Tevbe, 9/32.
1702 "İşte size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur'an) gelmiştir." el-Māide, 5/15.
1703 "Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlanır." ez-Zumer, 39/69.
1704 "Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır." el-Māide, 5/44.
1705 "Ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir." el-Aʿrāf, 7/157.
1706 "Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarman için." İbrāhīm, 14/1.
1707 "O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılandır." Yūnus, 10/5.

FASLU’N-NŪN MAᶜA’L-HĀ᾽: “ن،ه”

- النَّهَارَ [en-nehāra]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يُقَلِّبُ اللّٰهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾[1708]

“نَهَارٌ”, “لَيْلٌ”’in mukābilidir. Bu maᶜlūm Türkçe gündüz denir. Ancak şerᶜde ibtidā ve tulūᶜ-ı fecrden gurūb-ı şemse kadar olan vakttir, lākin ᶜörf-i nāsta şemsin tulūᶜundan gurūbuna kadar olan vakte denir.

- نَهَرٍ [neherin]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ﴾[1709] أَيْ أَنْهَارٍ

“نَهَرٌ” ism-i cins olmakla fevāsıla riᶜāyeten cemᶜ mevziᶜine vazᶜ olundu. Ve zammeteynle “نُهُرٌ” de kırā᾽attir ki “أَسَدٌ” ve “أُسُدٌ” gibi “نَهَرٌ”’in cemᶜidir. “نَهَرٌ” ᶜāmmenin sükūn-ı hā ile “nehr” dediğidir; Fārisīde cūy, Türkīde ırmak denir. Ve “سَعَةٍ وَضِيَاءٍ” ile de tefsīr edilmiş ki “نَهَارٌ” da bundandır. Bu sūrette maᶜnā “لَا لَيْلَ عِنْدَهُمْ” demektir ki “Zulmet görmezler” demek olur.

MAZMŪMETU’N-NŪN: “نُ،ه”

- النُّهَى [en-nuhā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَى﴾[1710] أَيِ الْعُقُولِ

“عَقْلٌ” demek olan “نُهْيَةٌ”’in cemᶜidir. Ve “نُهْيَةٌ” aslen menᶜ ve zecr maᶜnāsına olan “نَهْيٌ”’dendir. Sāhibini kabāyih ve fuhūş ve rezāilden menᶜ ettiği iᶜtibāriyle ᶜakla “نُهْيَةٌ” denildi.

FASLU’N-NŪN MAᶜA’L-YĀ᾽İ[‘L-]MUSENNĀTİ’T-TAHTİYYE: “نَ،ي”

- نَيْلًا [neylen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا﴾[1711] أَيْ قَتْلًا أَوْ أَسْرًا أَوْ نَهْبًا

Yaᶜnī “Aᶜdāullāh olan küffārdan katl veyāhūd esīr etmeğe veyāhūd [413] gārete erişmez.” [1712]﴿إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ﴾ Bu kelime bulmak ve ulaşmak ve yetişmek ve istedi-

---

1708 “Allah, geceyi ve gündüzü döndürüp duruyor.” en-Nūr, 24/44.
1709 “Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar.” el-Kamer, 54/54.
1710 “Şüphesiz bunda akıl sahipleri için (Allah’ın varlığını ve birliğini gösteren) deliller vardır.” Tā Hā, 20/54; 128.
1711 “Düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay (yoktur ki).” et-Tevbe, 9/120.
1712 “Karşılığında kendilerine iyi bir amel (in sevabı) yazılmış olmasın.” et-Tevbe, 9/120.

ğine ermek mevāziᶜinde kullanılır. "تَعِبَ" bābından "نَالَ مِنْ عَدُوِّهِ يَنَالُ نَيْلًا" denir ki "Düşmanından istediğine erdi" demektir. Düşmandan husūlü istenilen yā onu katle veyā esīr etmeğe veyāhūd zaferle emvālini gāretle igtināma zaferyāb olmaktır, bināᵓen ᶜaleyh "قَتْلًا أَوْ أَسْرًا أَوْ نَهْبًا" ᶜibāretiyle tefsīr olunmuştur.

BĀBU'L-VĀV

و

FASLU'L-VĀV MAᶜA'L-ELİF: "وَا"

- وَاسِعٌ [vāsiᶜu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ﴾[1713] يَغْفِرُ الصَّغَائِرَ وَالْكَبَائِرَ لِمَنْ يَشَاءُ

Aslen genişlik maᶜnāsına olan "وُسْعَةٌ"ten ism-i fāᶜildir. "وُسْعَةٌ" mekānda ve hālde ve fiᶜl-de olur, binā'en ᶜaleyh gınā ve kudret ve tākat ve ihāta maᶜnālarında da istiᶜmāl olunur. Mekānda siᶜat ﴿إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ﴾[1714] kavl-i kerīminde olduğu gibi. Viᶜā' ve inā'da "وَسِعَ الْخُرْجُ الْمَتَاعَ" kavlinde olduğu gibi. Ve lāzım olarak "وَسِعَ الْمَحَلُّ" "Yer genişledi demek" olur ki "اِتَّسَعَ" maᶜnāsınadır. Hālde siᶜat, kudret, kuvvet, tākat, gınā, māl maᶜnālarına haml olunur: ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾[1715] أَيْ لَقَادِرُونَ Ve evsāf ve sıfātta kemāle ve ihātaya delālet eder: ﴿إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ﴾[1716] ve ﴿إِنَّ اللهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾[1717] gibi. Ve ﴿وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾[1718] ve أَيْ أَحَاطَهُ ﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾[1719] ve أَيْ ذُو مَالٍ ﴿لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ﴾[1720] "وَسِعَ يَسَعُ سَعَةً [414] بِفَتْحِ السِّينِ وَكَسْرِهَا Bu kelime misāl-i vāvī olmakla يَعْنِي غَنِيٌّ مِنْ مَالِهِ وَغِنَاهُ وَوُسْعَةً بِضَمِّ الْوَاوِ فَهُوَ وَاسِعٌ وَوَسِيعٌ" denir. Ve "وُسْعَةٌ" ism de olur. "İfᶜāl"den "أَوْسَعَ يُوسِعُ فَهُوَ مُوسِعٌ" ganī ve kādir ve zū-tāka maᶜnālarınadır. Ve "tefᶜīl"den müteᶜaddī olur: "وَسَّعَهُ يُوَسِّعُهُ تَوْسِيعًا فَهُوَ مُوَسِّعٌ وَذَاكَ مُوَسَّعٌ" "Genişletti" demek olur.

1713 "Şüphesiz Rabbin, bağışlaması çok geniş olandır." en-Necm, 53/32.

1714 "Şüphesiz ki benim arzım (yeryüzü) geniştir." el-ᶜAnkebūt, 29/56.

1715 "Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz bizim (her şeye) gücümüz yeter." ez-Zāriyāt, 51/47.

1716 "Şüphesiz Rabbin, bağışlaması çok geniş olandır." en-Necm, 53/32.

1717 "Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir." el-Bakara, 2/115.

1718 "O ilmiyle her şeyi kuşatmıştır." Tā Hā, 20/98.

1719 "Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmet-mektedir.)" el-Bakara, 2/255.

1720 "Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin." et-Talāk, 65/7.

• الْوَاسِعُ [el-vāsiᶜu]

Esmā-i hüsnādandır, kāffe-i mevcūdatı rahmeten ve ᶜilmen muhīt ve kudret ve kuvvet ve gınā ve cūd ve ᶜatā sāhibi demektir.

• وَارِدَهُمْ [vāridehum]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرٰى هٰذَا غُلَامٌ﴾[1721] أَيِ الَّذِي يَتَقَدَّمُهُمْ فِي الْمَاءِ

Yaᶜnī "kārbān için su çekmek üzere ileri giden kimse" demek olur. "وُرُودٌ"dandır. "وَرَدَ يَرِدُ وُرُودًا فَهُوَ وَارِدٌ وَذَاكَ مَوْرُودٌ" denir, hāzır olmak ve gelmek maᶜnāsına istiᶜmāl olunursa da aslen insān veyā sāir hayvānın suyu kasd etmesidir. Bināᵓen ᶜaleyh "وَارِدٌ", "قَاصِدُ الْمَاءِ" ve "مَوْرُودٌ" mā-i maksūddur. Vāv'ın kesriyle "وِرْدٌ" lafzı "صَدْرٌ"ın zıddıdır. "صَدْرٌ" sudan dönmektir. Bunlar ᶜatşān ve reyyān maᶜnālarına tesmiye bi'l-masdar olarak müstaᶜmeldir. Āti'l-beyān "وِرْدًا" kelimesine nazar oluna.

• وَالٍ [vālin]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ﴾[1722] أَيْ مِنْ وَلِيٍّ

Yaᶜnī karīb ve hısım ve dost ve muᶜīn demek olur. Kurb demek olan "وَلْيٌ"den veyā "وَلَاءٌ"dandır.

• وَاصِبًا [vāṣiben]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا﴾[1723] أَيْ دَائِمًا وَ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ﴾[1724] أَيْ دَائِمٌ

Fethateynle "وَصَبَ الشَّيْءُ وُصُوبًا", "دَامَ" demektir. [415] "وَجَبَ" maᶜnāsına da gelir. Ve "دِينٌ" tāᶜat maᶜnāsına olarak "وَاصِبًا", "وَاجِبًا" demek de olur. Ve "عَلِمَ" bābından "وَصِبَ الرَّجُلُ" denir, "مَرِضَ وَوَجِعَ فَهُوَ وَصِبٌ، أَيْ مَرِيضٌ وَوَجِعٌ" demek olur.

• الْوَاقِعَةُ [el-vāḳiᶜatu]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾[1725] أَيِ الْقِيَامَةُ

Āti'l-beyān "وَقَعَتْ" kelimesine nazar buyurula.

1721 "Bir kervan gelmiş sucularını suya göndermişlerdi. Sucu kovasını kuyuya salınca "Müjde! Müjde, İşte bir oğlan!" dedi." Yūsuf, 12/19.
1722 "Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı da yoktur." er-Raᶜd, 13/11.
1723 "İtaat de daima O'na olmalıdır." en-Nahl, 16/52.
1724 "Onlar için sürekli bir azap da vardır." es-Sāffāt, 37/9.
1725 "Kesin gerçekleşecek (olan Kıyamet) koptuğu zaman" el-Vākıᶜa, 56/1.

- وَاهِيَةٌ [vāhiyetun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ﴾[1726] أَيْ مُنْخَرِقَةٌ

Yaʿnī yarılıp yırtılıcı, bir şeyʾ-i zaʿīf veyā münharif ve münşakk olduğu veyā sukūt ettiği vaktte. “وَعَدَ” bābından “وَهَى الشَّيْءُ يَهِي وَهْيًا فَهُوَ وَاهٍ” denir. Ve hemze ile taʿaddī eder: “أَوْهَيْتُهُ إِيهَاءً” denir.

- وَاجِفَةٌ [vācifetun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ﴾[1727] أَيْ خَافِقَةٌ

Yaʿnī şiddetle çarpıcı, muztarib demek olur. Iztırāb maʿnāsına olan “وَجْفٌ” lafzındandır. Ve şiddetle sarsıp deprendirmesi iʿtibāriyle sürʿat-i seyre de “وَجِيفٌ” denildi. “وَجَفَ الشَّيْءُ يَجِفُ بِالْكَسْرِ وَجِيفًا” denir, “اِضْطَرَبَ” demektir. Hemze ile taʿaddī eder: “أَوْجَفْتُهُ” denir. Bābu’l-Hemze’de “أَوْجَفْتُمْ” kelimesine de mürācaʿat oluna.

- وَابِلٌ [vābilun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْداً﴾[1728] أَيْ مَطَرٌ شَدِيدٌ وَكَثِيرٌ

“Kuvvetli veyā çok yağmur” demektir. Ancak bu āyette şiddet ve ﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتاً مِنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ﴾[1729] ve ﴿فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ﴾[1730] āyetlerinde kesretle tefsīri evlādır. “طَلٌّ” hafīf yağmur ve nedā yaʿnī çiğ ve Fārisīde şebnem denilen rutūbettir. Fasl-ı ātīde “وَبَالَ” kelimesine nazar oluna. [416]

FASLU’L-VĀV MAʿA’L-BĀʾİ’L-MUVAHHADE: “و،ب”

- وَبَالَ [vebāle]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ﴾[1731] أَيْ عَاقِبَةَ أَمْرِهِ فِي الشَّرِّ

“وَبَالَ” vehāmet ve sūʾ-i ʿākıbet maʿnāsınadır. Aslen “وَبْلٌ”dendir ki yağmur şiddetle yağmak ve matar-ı sakīl ve vahīm maʿnālarınadır. “وَعَدَ” bābından “وَبَلَتِ السَّمَاءُ تَبِلُ وَبْلًا” denir, “اِشْتَدَّ مَطَرُهَا وَثَقُلَ وَوَخِمَ” demek olur. Ve “وَبِيلٌ” veznen ve maʿnen “وَخِيمٌ” gibidir. Ve sūʾ-i ʿākıbete de “وَبَالٌ” denir. “سُوءُ الْعَمَلِ وَبَالٌ عَلَى صَاحِبِهِ” kavli bundandır ki “ʿĀkıbeti, sonu

1726 “Artık o gün o da çökmeye yüz tutmuştur.” el-Hākka, 69/16.

1727 “O gün birtakım kalpler (tedirginlik içinde) şiddetle çarpacaktır.” en-Nāziʿāt, 79/8.

1728 “Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir.” el-Bakara, 2/264.

1729 “Allah’ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir.” el-Bakara, 2/265.

1730 “Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter.” el-Bakara, 2/265

1731 “(Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir.” el-Māide, 5/95.

vahīmdir, kötüdür" demek olur.

- وَبِيلًا [vebīlen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَعَصٰى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا﴾[1732] أَيْ شَدِيدًا مُتْخِمًا لَا يُسْتَمْرَأُ

Yaᶜnī "Mūris-i sıklet ve tahammül olunamayacak ve katlanılamayacak derecede ahz-ı şedīd ile" demek olur. Ānifü'l-beyān "وَبال"den "faᶜīl"dir.

FASLU'L-VĀV MAᶜA'T-TĀʾİ'L-MUSENNĀTİ'L-FEVKİYYE: "وَ،ت"

- الْوَتِينَ [el-vetīne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ﴾[1733] أَيْ نِيَاطَ الْقَلْبِ

"وَتِينٌ" kalbe mütaᶜallik bir damardır ki inkıtāᶜıyla hayāt munkatıᶜ olur, lisān-ı ᶜāmmede buna cān damarı denir. Ve "مَقْطُوعُ الْوَتِينِ" olana "مَوْتُونٌ" taᶜbīr edilir. Ve "müfāᶜalet"ten "مُوَاتَنَةٌ" şiddet-i kurb ifāde eder: "وَاتَنَهُ مُوَاتَنَةً", "وَتِينٌ" gibi, ona karīb demek olur.

- الْوَتْرِ [el-vetri]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ﴾[1734] أَيِ الْفَرْدِ

Yaᶜnī tek ki çiftin zıddıdır. Bunun tahkīk ve tefsīr ve teʾvīli Bābu'ş-Şīn'de "وَالشَّفْعِ وَالْوِتْرِ" kelimesinde beyān edildi, mürācaᶜat oluna.

MEKSŪRETU'L-VĀV: "وِ،ت" [417]

- الْوِتْرِ [el-vitri]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالشَّفْعِ وَالْوِتْرِ﴾[1735] بِكَسْرِ الْوَاوِ كَمَا قُرِئَ بِهَا اَيِ الْفَرْدِ أَيْضًا

Yaᶜnī fethle "وَتْرٌ" gibi, kesrle de tek demektir, çünkü lafz-ı mezkūr vāv'ın feth ve kesriyle lügattır. Ve iki vechle de kırāʾat edildi. Ve lafz-ı mezbūr ᶜadāvet ve kīn ve naks ve zulm maᶜnālarına da müstaᶜmeldir. "عَلِمَ" bābından "وَتَرَ يَتِرُ وَتْرًا وَوِتْرًا" denir. Kavluhu taᶜālā: ﴿وَلَنْ يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ﴾[1736] أَيْ وَلَنْ يُنْقِصَكُمْ وَلَنْ يَظْلِمَكُمْ ile de tefsīr olunmuştur. Ve fi'l-hadīsi: "فَكَأَنَّمَا وَتَرَ أَهْلَهُ"[1737] أَيْ ضَيَّعَ Vallāhu aᶜlemu. Bābu'ş-Şīn'de "الشَّفْعِ" kelimesine ircāᶜ-ı nazar buyurula.

1732 "Ama Firavun o peygambere isyan etti, biz de onu ağır ve çetin bir şekilde yakalayıverdik." el-Müzzemmil, 73/16.

1733 "Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik." el-Hākka, 69/46.

1734 "Çifte ve teke andolsun" el-Fecr, 89/3.

1735 "Çifte ve teke andolsun" el-Fecr, 89/3.

1736 "Sizin amellerinizi asla eksiltmeyecektir." Muhammed, 47/35.

1737 Buhārī, Menākıb, 25, no:3602; Müslim, Mesācid, 201.

FASLU’L-VĀV MAʿA’L-CĪM: “وَ،ج”

- وَجْهَ النَّهَارِ [veche’n-nehāri]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾[1738] أَيْ أَوَّلَ النَّهَارِ

Yaʿnī “günün evvelinde” demektir, nitekim ﴿وَاكْفُرُوا آخِرَهُ﴾ cümlesi bunu müʾeyyiddir. “وَجْهٌ” aslen yüz ve Fārisīde rūydur. Cemʿi “وُجُوهٌ” gelir. Bundan sonra lafz-ı mezkūrda vücūh-ı kesīre vardır. Bunların cümlesi şu iki iʿtibārdan neşʾet etmiştir: Biri “وَجْهٌ”in insānda mülākī olan kimseye evvelā karşı gelmesi, dīgeri zāhir-i bedende yüzün eşref-i aʿzā bulunmasıdır. Bināʾen ʿalā-zālik her şeyʾin müstakbel ve mebdeʾine “وَجْهٌ” denir, bu āyette olduğu gibi. Ve “وَجْهٌ” ile zāt da murād olur: ﴿وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ﴾[1739] ve ﴿وَجْهُ اللّٰهِ﴾[1740] gibi āyāt ve kelimātta Cenāb-ı Hakk’a izāfet edilenlerde hep zāt maʿnāsınadır. Ve bir kavmin haseben veyā neseben ve hükmen nüfūzen eşref ve aʿlāsına da “وَجْهٌ” denir, nitekim “وُجُوهُ الْقَوْمِ” aʿyān ve eşrāf ve ekābiridir. Ve cihet maʿnāsına da gelir. Ve “müfāʿalet”ten “مُوَاجَهَةٌ” [418] karşı gelmek ve yüzleşmek bir şeyʾden tarafa dönmek maʿnāsına kullanılır, “وَاجَهْتُهُ” gibi. Ve kesr-i vāv’la “وِجْهَةٌ” kıble ve teveccüh edilecek mahal maʿnāsınadır.

- وَجَدَ [vecede]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى﴾[1741] مِنَ الْوُجُودِ بِمَعْنَى الْعِلْمِ أَيْ عَلِمَكَ

Yaʿnī “ʿİlm-i muhīt-i ezelīsi ile bildi.” Āti’l-beyān “وُجْدِكُمْ” kelimesine bak.

- وَجِيهًا [vecīhen]

- ﴿وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾[1742] أَيْ ذَا جَاهٍ فِي الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ بِالشَّفَاعَةِ وَالْمَنْزِلَةِ الرَّفِيعَةِ عِنْدَ اللّٰهِ

Yaʿnī “Dünyāda nübüvvet ve āhirette şefāʿatle ʿindallāh ʿālī mertebe ve menzilet-i refīʿa sāhibi” demek olur.

- كذا ﴿وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيهًا﴾[1743] أَيْ ذَا جَاهٍ وَمَنْزِلَةٍ رَفِيعَةٍ

“جَاهٌ” lafzı “وَجْهٌ”den maklūbdur, bināʾen ʿaleyh ikisi de kadr ve menzilet maʿnāsınadır. “وَجِيهٌ”, “وَجْهٌ”ten “faʿīl”dir, bi-maʿnā “mefʿūl” olarak mükerrem ve sāhib-i kadr-i ʿālī vü menzilet-i refīʿa maʿnāsına kullanılır.

1738 “Kitap ehlinden bir grup, “Mü’minlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkār edin, belki onlar (size bakarak) dönerler” dedi.” Āl-i ʿİmrān, 3/72.

1739 “Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zātı bāki kalacaktır.” er-Rahmān, 55/27.

1740 “Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır.” el-Bakara, 2/115.

1741 “Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?” ed-Duhā, 93/7.

1742 “Dünyada da, ahirette de itibarlı” Āl-i ʿİmrān, 3/45.

1743 “Mūsā Allah katında itibarlı bir kimse idi.” el-Ahzāb, 33/69.

- وَجِلَتْ [vecilet]
- ﴿وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ﴾[1744] اَيْ خَافَتْ

Yaʿnī "Korktu." "خَوْفٌ" maʿnāsına olan "وَجَلٌ"den māzī müfred müʾennestir. "تَعِبَ" bābından "وَجِلَ مِنْهُ وَجَلًا فَهُوَ وَجِلٌ" denir. Kesr-i cīm'le "فَهِيَ وَجِلَةٌ" Kāle taʿālā ﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ﴾[1745] أَيْ خَائِفَةٌ Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "وَجَلٌ" istişʿār-ı havf maʿnāsınadır. Bu sūrette "خَوْفٌ"den ehasstır.

- وَجِلُونَ [vecilūne]
- ﴿قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ﴾[1746] أَيْ خَائِفُونَ جَمْعُ وَجِلٍ ﴿قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ﴾[1747] أَيْ لَا تَخَفْ

Mā-kabline ircāʿ-ı nazar oluna.

- وَجَبَتْ [vecebet]
- ﴿فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا﴾[1748] أَيْ سَقَطَتْ عَلَى جُنُوبِهَا

Yaʿnī yanları üzerine düştükleri vaktte demektir. Bu kelime meselā bir duvar yıkılır gibi sedā çıkararak sukūt etmek maʿnāsına olan feth-i vāv ve sükūn-ı cīm'le "وَجْبَةٌ"tendir. Ve düşüp ölüvermek maʿnāsına da gelir: "وَجَبَ الرَّجُلُ", "سَقَطَ مَيِّتًا" demektir. Ve gaybūbet maʿnāsına da gelir: "وَجَبَتِ الشَّمْسُ", "غَابَتْ" demek [419] olur. Bu maʿānīde bu lafzın ebvāb-ı tasrīf ve masādırı hakkında akvāl-i ʿulemā-i lisān ve eʾimme-i lügat çok olmakla mufassalāta mürācaʿat tavsiye olunur.

MAZMŪMETU'L-VĀV: "وُ،ج"

- وُجْدِكُمْ [vucdikum]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ﴾[1749] أَيْ مِنْ سَعَتِكُمْ وَوُسْعِكُمْ وَمَقْدِرَتِكُمْ فِي الْجِدَةِ

Yaʿnī gınā ve kudret ve tākatınızdan haddinize göre demek olur. Zammla "وُجْدٌ" kudret ve temekkün ve seʿa ve gınā maʿnālarına istiʿmāl olunur. Kelime-i mezbūre "وُجُودٌ"dandır ki vücūh-ı ʿadīde ile müstaʿmeldir. Evvelā "وُجُودٌ" havāss-ı hamseden biriyle idrāk et-

1744 "Kalpleri ürperir." el-Enfāl, 8/2; el-Hacc, 22/35.
1745 "Rabblerine dönecekleri için verdiklerini kalpleri ürpererek verenler" el-Müʾminūn, 23/60.
1746 "O da, "Gerçekten biz sizden korkuyoruz" demişti." el-Hicr, 15/52.
1747 "Onlar, "Korkma, biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz" dediler." el-Hicr, 15/53.
1748 "Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin" el-Hacc, 22/36.
1749 "Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun." et-Talāk, 65/6.

mek ve bulmaktır: "وَجَدْتُ زَيْدًا كَرِيمًا" ve "وَجَدْتُ طَعْمَهُ مُرًّا" ve "وَجَدْتُ صَوْتَهُ شَدِيدًا" ve "وَجَدْتُ خُشُونَتَهُ" ve "وَجَدْتُ رَائِحَتَهُ" gibi. Sāniyā kuvvet-i şeheviyye ile idraktir: "وَجَدْتُ الشَّبَعَ أَوِ الرِّيَّ" gibi. Sālisā kuvve-i gazabiyye ile idraktir: "وَجَدْتُ الْحُزْنَ أَوِ السَّخَطَ" gibi. Rābiᶜā ᶜakl veyā vāsıta-i ᶜakl ile idrāktir. Bu maᶜrifet-i hālık ve maᶜrifet-i nübüvvet ve bunlara müteᶜallik umūr-ı maᶜneviyye ve ᶜakliyye ve rūhāniyyedir.

İstidrāk: Cenāb-ı Hak cellet ᶜazametuhu evsāf-ı mezkūreden münezzeh ve müteᶜālī olmakla Zāt-ı ecell ü aᶜlāsına isnād ve nisbet edilen idrāk ve vicdān maᶜnāsına olan "وُجُودٌ" ancak ᶜilm-i mücerred ile tefsīr edilir. Meselā ﴿وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ﴾[1750] ve ﴿وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ﴾[1751] ve ﴿أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى﴾[1752] cümlesinde ᶜilm-i mücerred ile tefsīr edilmiştir. Bir de "وُجُودٌ" kevn ve husūl ve maᶜnā-yı masdarī vü vasfīden mücerred olarak var maᶜnāsına vücūd-ı vācibü'l-vücūddur. [420] İntehā. Ve idrāk-i zafer ve temekkün maᶜnālarına da gelir ki yetişmek deriz, ke-mā kāle taᶜālā ﴿فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾[1753] أَيْ حَيْثُ أَدْرَكْتُمُوهُمْ وَظَفَرْتُمْ بِهِمْ Yaᶜnī "Bulduğunuz ve yetiştiğiniz ve ele geçirdiğiniz yerde" demektir. Vallāhu aᶜlemu.

MEKSŪRETU'L-VĀV: "وِ،ج"

- وِجْهَةٌ [vichetun]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا﴾[1754] أَيْ قِبْلَةٌ

Yaᶜnī "teveccüh edecek cihet ve taraf" demek olur. "وَجْهٌ"dendir. Bu faslın evvelinde vākiᶜ "وَجْهُ النَّهَارِ" kelimesine mürācaᶜat edile.

FASLU'L-VĀV MAᶜA'D-DĀLİ'L-MUHMELE: "وَ،د"

- وَدَّ [vedde]
- ﴿وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّاراً حَسَداً مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ﴾[1755] أَيْ تَمَنَّى وَأَحَبَّ

Cemīᶜ-i mevāziᶜde böyle tefsīr edilir. "تَعِبَ" bābından "وَدَّ يَوَدُّ وَدًّا وَوُدًّا بِالضَّمِّ وَوَدَادَةً بِالْفَتْحِ" muhabbet maᶜnāsınadır. Ve feth-i mīm'le "مَوَدَّةٌ" bundan isimdir. Kāle taᶜālā ﴿وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ

1750 "Biz onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulmadık." el-Aᶜrāf, 7/102.
1751 "Ama gerçekten onların çoklarını yoldan çıkmış kimseler bulduk." el-Aᶜrāf, 7/102.
1752 "Seni yetim bulup da barındırmadı mı?" ed-Duhā, 93/6.
1753 "Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün" et-Tevbe, 9/5.
1754 "Herkesin yöneldiği bir yön vardır." el-Bakara, 2/148.
1755 "Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler." el-Bakara, 2/109.

﴿مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾[1756] Temennī maʿnāsına da kullanılır. Bu sūrette kelime-i mezbūreyi kelāmda "لَوْ" taʿkīb eder, āyet-i ūlāda olduğu gibi. Bu ekser-i ahvālidir. Baʿzen maʿnā-yı muhabbetle temennīyi cāmiʿ de olur.

- الْوَدُودُ [el-vedūdu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ﴾[1757] أَيْ مُحِبُّ أَوْلِيَاءِهِ

Yaʿnī īmān ve takvā ile muttasıf kullarını seven demek olur. Ānifü'l-beyān "مَوَدَّةٌ"ten "feʿūl"dür. Maʿa'l-mübālaga bi-maʿnen olup bi-maʿnā "mefʿūl" olarak da istiʿmāl edilir. Esmā-i hüsnādan olduğu hālde de bu maʿnā cāizdir, ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾[1758] kavl-i kerīmi bunu müʾeyyiddir.

- الْوَدْقَ [el-vedḳa]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ﴾[1759] أَيِ الْمَطَرَ

Yaʿnī "Yağmuru görürsün bulutun aralığından çıkar" demektir. Ve "وَدْقٌ" [421] yağmura ıtlāk olunduğu gibi yağmur arasında meşhūd olan toz gibi ince serpintiye ve çisintiye de denir. Ve "دُنُوٌّ" yaʿnī yakınlık ve tetābuʿ maʿnālarına da gelir. "وَعَدَ" bābından "وَدَقَ يَدِقُ وَدْقًا" sūretinde tasrīf edilir.

- وَدًّا [vedden]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَداً وَلَا سُوَاعاً وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْراً﴾[1760]

Kavm-i Nūḥ'un asnām-ı hamsesinden birinin ismidir ki mecmūʿu "وَدٌّ", "سُوَاعٌ", "يَغُوثٌ", "يَعُوقٌ", "نَسْرٌ"dir.

- وَدَّعَكَ [veddeʿake]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى﴾[1761] أَيْ مَا تَرَكَكَ رَبُّكَ وَمَا أَبْغَضَكَ

Yaʿnī "Rabbin seni bırakmadı ve sana bugz etmedi" demektir. Terk maʿnāsına olan "وَدَعَ"den "tefʿīl"dir. "أَسْتَوْدِعُكَ اللهَ غَيْرَ مُوَدَّعٍ" kavli de bundandır ki "غَيْرَ مَتْرُوكٍ" demektir. Bu sebeble ayrılmağa "وَدَاعٌ" tesmiye edildi ki vedāʿda firāk ve mütāreke vardır. Rāğıb rahimehullāhu *Mufredāt*'ta "وَدَعْتُ كَذَا أَدَعُهُ وَدْعًا" kavli "تَرَكْتُهُ وَادِعًا" gibidir [dedi]. Ve baʿzı ʿulemāʾ bunun māzī ve ism-i fāʿili istiʿmāl olunmaz, ancak "يَدَعُ" ve "دَعْ" denir, yaʿnī muzāriʿiyle emr-i hāzırı kullanılır dedi. Hālbuki tahfīfle "مَا وَدَعَكَ رَبُّكَ" dahi kırāʾat olun-

1756 "Ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de" er-Rūm, 30/21.
1757 "O, çok bağışlayandır, çok sevendir." el-Burūc, 85/14.
1758 "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler." el-Māide, 5/54.
1759 "Nihayet yağmurun, onların arasından yağdığını görürsün." en-Nūr, 24/43; er-Rūm, 30/48.
1760 "Şöyle dediler: "Sakın ilāhlarınızı bırakmayın. Hele hele Vedd'i, Süvā'ı, Yeğus'u, Ye'ūk'u ve Nesr'i hiç bırakmayın."" Nūh, 71/23.
1761 "Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da." ed-Duhā, 93/3.

du demiş. *Miṣbāḥu’l-Munīr*’de güzel beyān ve īżāh edilmiştir.

MAZMŪMETU’L-VĀV: “وُ،د”

- وُدًّا [vudden]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا﴾[1762] أَيْ مَحَبَّةً فِي قُلُوبِ الْعِبَادِ

Yaᶜnī “Onlar için halkın kalblerine Allāh muhabbet ilkāᵓ eder” demek olur. Ebū ᶜAmr rahimehullāhu İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan rivāyetle dedi ki [422] müşārün ileyh hazretleri bu āyetten suᵓāl olundu. Buyurdu ki ᶜAlī b. Ebī Ṭālib kerremallāhu vechehu’l-kerīm hakkında nüzūl etti, zīrā hakīkī ve sādık müslimlerden hīçbir müslim yoktur, illā onun kalbinde ᶜAlī radıyallāhu ᶜanha bir muhabbet vardır. İntehā. Sicistānī bundan münfehim oluyor ki bunun hilāfı nifāk yaᶜnī ᶜadem-i muhabbet ᶜalāmet-i nifāk ve hazret-i müşārün ileyhe bugz ise küfrdür. Ke-mā ruviye ᶜani’n-Nebiyyi sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem: “حُبُّ عَلِيٍّ إِيمَانٌ وَبُغْضُهُ كُفْرٌ” ᶜasamanallāhu minhu. Ve İbn Cerīr eṭ-Ṭaberī rahimehullāhu *Cāmiᶜu’l-Beyān*’da[1763] bunu İbn ᶜAbbās hazretlerinden ᶜAbdurraḥmān b. ᶜAvf radıyallāhu ᶜanhu hazretleri hakkında rivāyet etmiş. Bunun ikisi de sahīh olabilir, çünkü āyetin evveli ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾[1764] olup fiᶜllerin sīga-i cemᶜ olması ve zamīrin de zamīr-i cemᶜ bulunması cihetiyle “مِنْهُمْ عَلِيٌّ وَمِنْهُمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ” denilmeğe müsāᶜiddir. Vallāhu aᶜlemu. “وُدٌّ” kelimesinin tahkīki evvel-i faslda “وَدَّ” kelimesinde beyān edildi, ircāᶜ-ı nazar buyurula.

FASLU’L-VĀV VE MAᶜA’R-RĀᵓ “وُ،ر”

- وَرِقِكُمْ [veriḳikum]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ﴾[1765] أَيْ فِضَّتِكُمْ

Feth-i vāv ve rā-i meksūre ile “وَرِقٌ” dirhem-i madrūbe yaᶜnī gümüş paradır. Gayr-ı madrūb yaᶜnī meskūk olmayana zammla “نُقْرَةٌ” denir.

- وَرَاءَهُمْ [verāᵓehum]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ﴾[1766] أَيْ أَمَامَهُمْ

Yaᶜnī “önlerinde ki gidecekleri mahalde” demektir. “وَرَاء”, “خَلْف” Yaᶜnī art maᶜnāsına

1762 “İnanıp salih ameller işleyenler için Rahmān, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır.” Meryem, 19/96.
1763 Taberī, *Cāmiᶜu’l-beyān*, 18/261.
1764 “İnanıp salih ameller işleyenler için” Meryem, 19/96.
1765 “Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin” el-Kehf, 18/19.
1766 “Çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı.” el-Kehf, 18/79.

olduğu gibi “قُدَّامٌ” yaᶜnī ön maᶜnāsına gelmekle azdāddan olur. Ve ﴿وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ﴾[1767] kavl-i kerīminde “بِمَا سِوَاهُ ile tefsīr edilmiş, [423] çünkü kelime-i mezbūre kelām-ı ᶜArabda mahalline göre “غَيْر” ve “سِوَى” maᶜnālarına haml olunur. Vallāhu aᶜlemu.

- وَرْدَةً [verdeten]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ﴾[1768] أَيْ مُحْمَرَّةً كَلَوْنِ الْوَرْدِ

Yaᶜnī “Gülgūn oldu kırmızı sahtiyān gibi” demektir. “دِهَانٌ” kırmızı sahtiyandır, Magrib sahtiyānı derler. “وَرْدَةٌ” gül demek olan “وَرْدٌ”in vāhidesidir. Burada gülün rengi yaᶜnī kırmızılığı maksūddur, nitekim “فَرَسٌ وَرْدٌ” denir ki al attır. Ve atın levni murād edilir de denildi. Bābu’d-Dāl’da “الدِّهَان” kelimesine mürācaᶜat edile.

MEKSŪRETU’L-VĀV: “وِ،ر”

- وِرْدًا [virden]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وِرْدًا﴾[1769] أَيْ عُطَاشًا

Yaᶜnī teşne, Türkçe susak oldukları hālde demektir. Bāb-ı sānīden “وَرَدَ يَرِدُ”den masdardır. Bu Sicistānī’nin kavlidir. Sāir ᶜulemā-i lügat bunu “وَرَدَ يَرِدُ وُرُودًا” sūretinde tasrīf edip kesr-i vāv ve sükūn-ı rāᵓ ile “وِرْدٌ” ismdir demişler. Teşne insān ve hayvānın suya vürūdudur. Bu bābın evvelinde vākiᶜ “وَارِدَهُمْ” kelimesine mürācaᶜat buyurula.

- الْوِرْدُ [el-virdu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ﴾[1770] أَيِ الْوُرُودُ الَّذِي وَرَدُوهُ أَوْ بِئْسَ الْمَدْخَلُ الَّذِي دَخَلُوهُ

Bu āyette “وِرْدٌ” bi-maᶜnā “وُرُودٌ”dur ki firᶜavnın kavmini cehenneme sevkinden ᶜibārettir. “مَوْرُودٌ” sālifü’l-beyān “وَارِدَهُمْ” kelimesinde mezkūr olduğu üzere mā-i maksūd demek ise de burada firᶜavn ve kavminin mahall-i vürūdu olan nār yaᶜnī cehennem maksūddur, [424] bināᵓen ᶜaleyh bu “وُرُودٌ”, “بِئْسَ” ile zemm edildi. Bu taᶜbīr ᶜalā-tarīki’t-teşbīhtir. Vallāhu aᶜlemu.

1767 “Ondan sonra geleni (Kur’an’ı) inkār ederler.” el-Bakara, 2/91.

1768 “Gök yarılıp da, yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hāline geldiği zaman (hāliniz ne olur?)” er-Rahmān, 55/37.

1769 “Suçluları da suya koşan susuz develer gibi cehenneme sevkedeceğimiz günü düşün!” Meryem, 19/86.

1770 “Ne kötü varış yeridir orası!” Hūd, 11/98.

FASLU’L-VĀV MAᶜA’Z-ZĀY: “و،ز”

- وَزِيرًا [vezīran]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي﴾[1771] أَيْ مُعِينًا

Yaᶜnī “yardımcı.” Bu kelime himl ve sikal maᶜnāsına olan “وِزْرٌ”den “faᶜīl”dir. Ve lafz-ı mezkūr silāh maᶜnāsına da istiᶜmāl olunur. Bu maᶜnā silāh sāhibine yük olması iᶜtibāriyledir. Ve her hālde “وَزِيرٌ”, “وِزْرٌ”den müştaktır. Evvelki maᶜnāya göre sāhib-i vizāret sultāndan sikal ve ahkām ve umūr ve tedābīr-i lāzime-i saltanatı tahammül etmesi iᶜtibāriyle “وَزِيرٌ” tesmiye edilmiş silāh maᶜnāsına olduğuna göre tedābīr-i umūr-ı harbiyye muktezāsı tahammül-i sikal-i silāh etmesi iᶜtibāriyle “وَزِيرٌ” denilmiş olur. Bābu’l-Hemze’de “أَوْزَارَهُمْ” ve Tāᵓda “تَزِرُ” kelimelerine mürācaᶜat oluna.

- وَزَرَ [vezera]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كَلَّا لَا وَزَرَ﴾[1772] أَيْ لَا مَلْجَأَ

Yaᶜnī “Sığınacak mahal yoktur” demek olur. Mā-kabline havāle edildiği üzere “أَوْزَارَهُمْ” ve “تَزِرُ” kelimelerine mürācaᶜat edile.

MEKSŪRETU’L-VĀV: “وِ،ز”

- وِزْرًا [vizran]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا﴾[1773] أَيْ اِثْمًا عَظِيمًا

Yaᶜnī “büyük günāh” demektir. Faslın evvelinden beri beyān edildiği vechle “وِزْرٌ” lafzı hıml ve sikal maᶜnāsına olmakla her bir bār-ı sakīle maᶜnāsına ve bu münāsebetle ism ve zenbe de ıtlāk olunur: ﴿وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ﴾[1774] kavl-i kerīminde “عِبْئُكَ الَّذِي أَثْقَلَ عَلَيْكَ مِنْ تَبْلِيغِ الرِّسَالَةِ” ᶜibāretiyle tefsīr [425] edilmiş. Faslın evveline ircāᶜ-ı nazar buyurula.

FASLU’L-VĀV MAᶜA’S-SĪNİ’L-MUHMELE: “وَ،س”

- الْوَسِيلَةَ [el-vesīlete]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ﴾[1775] أَيِ الْقُرْبَةَ

1771 “Bana ailemden birini yardımcı yap!” Tā Hā, 20/29.
1772 “Hayır, hiçbir sığınacak yer yoktur.” el-Kıyāmet, 75/11.
1773 “Kim ondan yüz çevirirse şüphesiz ki o, kıyamet gününde ağır bir günah yükü yüklenecektir.” Tā Hā, 20/100.
1774 “Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?” el-İnşirāh, 94/2-3.
1775 “Rablerine vesile ararlar.” el-İsrāᵓ, 17/57.

Yaᶜnī yakınlık. "وَعَدَ" bābından "وَسَلَ إِلَى اللهِ بِالْعَمَلِ الصَّالِحِ يَسِلُ" denir, "Maᶜa'r-ragbet takarrüb etti, eder" demek olur. Ve "وَسِيلَةٌ" bundan "فَعِيلَةٌ" vezninde kendisiyle bir şeyᵓe takarrüb ve tevassul edilen şeyᵓdir. Ve "وَسِيلَةٌ" ile "وَصِيلَةٌ" bir ise de "وَسِيلَةٌ" maᶜnā-yı ragbeti mutazammın olmakla "وَصِيلَةٌ"ten ehasstır. Cemᶜi "وَسَائِلُ" gelir. "Tefᶜīl" ve "tefaᶜᶜul" bāblarından "وَسَّلْتُ وَتَوَسَّلْتُ" birdir.

- وَسْوَسَ [vesvese]

- ﴿فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ﴾[1776] أَيْ اَلْقَى فِي نَفْسِهِ شَرًّا

Yaᶜnī "Gönlüne kötü şey bıraktı" demek olur. Fethle "وَسْوَاسٌ"tandır ki şerr ve hayırsız şeyᵓlerden kalbe hutūr eden havātırın ismidir. "دَحْرَجَ" bābından "وَسْوَسَ إِلَيْهِ يُوَسْوِسُ وَسْوَسَةً وَوِسْوَاسًا" denir ki gönüle şerr ve hayrsız etmektir. Ve "فَهُوَ مُوَسْوِسٌ وَذَاكَ مُوَسْوَسٌ اِلَيْهِ" denir. Bir de "وَسْوَاسٌ" kezā fethle galebe-i sevdāᵓ ile dimāga ᶜārız olan bir maraza denir ki zihn muhtelit olup marīz dāimā müdhiş ve mūhiş şeyler düşünür ve hīçbir kimseden emīn olmaz ve hīçbir şeyᵓe iᶜtimād etmez ve kāffe-i umūrunda mütereddid olur. Neᶜūzu billāhi minhu ve min kulli sūᵓ.

- وَسَطًا [veseṭan]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا﴾[1777] أَيْ عَدُولًا خِيَارًا

Yaᶜnī "ᶜādiller ve hayrlılar" demek olur. "وَسَطٌ" aslen orta yaᶜnī yekdīgere müsāvī iki tarafı olan şeyᵓdir, Fārisīde miyān denir. Bu kelime [426] medh ve zemmde kullanılır, muᶜtedil demek murād edilir. Meselā mezmūm kimseler içinde ehven-i şerr olana "وَسَطٌ" denir. Ve ifrātla tefrīt arasında olan her bir ᶜamele de "وَسَطٌ" denir. Maᶜkūl ve muᶜtedildir. Ve istāfla taktīr ve tebzīr ile imsāk beyninde olan ᶜatā ve infāka da "وَسَطٌ" denir ki memdūh olan cūddur. Ve "أَفْعَلُ" vezninde "أَوْسَطُ" ᶜādil ve hak ve insāfı kāsıd kimseye ve hulukan ve haseben ve neseben kavmin eşref ve ekremine denir, nitekim ﴿قَالَ أَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ﴾[1778] kavl-i kerīminde "خَيْرُهُمْ وَأَعْقَلُهُمْ وَأَنْضَلُهُمْ فِي الرَّأْيِ" ᶜibāretiyle tefsīr olundu. Ve sükūn-ı sīn'le "وَسْطٌ", "بَيْنَ" yaᶜnī ara demektir. "جَلَسْتُ وَسْطَ الْقَوْمِ", "بَيْنَهُمْ" Yaᶜnī "Kavmin aralarında oturdum" ve "orta" demek de olur. "قُمْتُ وَقَعَدْتُ وَسْطَ الْمَسْجِدِ" gibi. Ve "وَسْطَ النَّهَارِ" da böyledir.

- وَسَقَ [veseḳa]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ﴾[1779] أَيْ وَمَا جَمَعَ

Yaᶜnī "Gece hakkı ve onun cemᶜ ettiği şeyᵓ hakkı" için demektir. Eşyā-i müteferrikayı

1776 "Nihayet şeytan ona vesvese verdi." Tā Hā, 20/120.

1777 "Böylece sizi orta bir ümmet yaptık." el-Bakara, 2/143.

1778 "Onların en akl-ı selim sahibi olanı, "Ben size 'Rabbinizi tespih etseydiniz ya!' dememiş miydim?" dedi." el-Kalem, 68/28.

1779 "Geceye ve içinde topladıklarına" el-İnşikāk, 84/17.

cemᶜ yaᶜnī bir yere toplamak maᶜnāsına olan "وَسْقٌ"dendir. Leyl her şeyᵓi meᵓvāsına cemᶜ ve zamm ettiği ve onda müteferrikler müctemiᶜ olduğu zāhirdir. "وَعَدَ" bābından "وَسَقَ يَسِقُ وَسْقًا" denir, "جَمَعَ وَضَمَّ" demektir. Ve "istifᶜāl" bābından "اِسْتَوْسَقَ الشَّيْءُ" denir, "Müctemiᶜ ve kāmil oldu" demek olur. Ve bu āyette "وَسَقَ" kelimesi "عَلَا" ile de tefsīr olunmuş. Bunun vechi leyl ᶜulüvv ve istiᶜlā ve istīlāᵓ ettiğinde ondan hīçbir şeyᵓ mümteniᶜ olamadığıdır. Bu sūrette maᶜnā-yı nazm-ı kerīm "وَاللَّيْلِ وَمَا عَلَاهُ وَتَخَلَّلَهُ" demek olur.

- الْوَسْوَاسِ [el-vesvāsi]
- ﴿مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ﴾[1780] أَيِ الشَّيْطَانِ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي الصُّدُورِ

Yaᶜnī "Kalblere [427] şerr ve havātır-ı müfside ve muzırra ilkāᵓ eden şeytān" demek olur. "اَلْخَنَّاسِ" Bābu'l-Ḫāi'l-Muᶜceme'de beyān olundu, mürācaᶜat oluna. "وَسْوَاس"ın tahkīki ānifü'l-beyān "وَسْوَسَ" kelimesinde mürūr etti, ircāᶜ-ı nazar edile.

MAZMŪMETU'L-VĀV: "وُ،س"

- وُسْعَهَا [vusᶜahā]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾[1781] أَيْ طَاقَتَهَا

"وَمَا تَسَعُهُ قُدْرَتُهَا" da denir ki "gücü yettiği kadar" taᶜbīr ederiz. Evvel-i bābda vākiᶜ "وَاسِع" kelimesine mürācaᶜat buyurula.

FASLU'L-VĀV MAᶜA'Ṣ-ṢĀDİ'L-MUHMELE: "وَ،ص"

- الْوَصِيدِ [el-vaṣīdi]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ﴾[1782] أَيِ الْفِنَاءِ يَعْنِي فِنَاءِ الْكَهْفِ

"Kehfin sāhasında" demek olur. Ve "عَتَبَةِ الْبَابِ" yaᶜnī kehfin kapısı eşiğinde demektir de denildi. Bābu'l-Mīm'de "مُؤْصَدَةٌ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- وَصَّلْنَا [vaṣṣalnā]
- ﴿وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾[1783] أَيْ أَتْبَعْنَا بَعْضَهِ بَعْضًا

Yaᶜnī "Ḳurᵓān-ı kerīm'in inzālinde āyāt-ı Ḳurᵓāniyyenin baᶜzını baᶜzına itbāᶜ ettik, tā ki onların ᶜindinde muttasıl oldu." "وَصْلٌ"dan "tefᶜīl"dir. Ve "تَوْصِيلٌ" teksīr ve tekrīr vasl

1780 "İnsanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden" en-Nās, 114/4.
1781 "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar" el-Bakara, 2/286.
1782 "Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.)" el-Kehf, 18/18.
1783 "Andolsun, düşünüp öğüt alsınlar diye o sözü (Kur'an āyetlerini) onlara peşpeşe ulaştırdık." el-Kasas, 28/51.

ifāde eder. Burada sözü birbirine ulamaktır ve muttasıl ve fāsılasız söylemektir. Murād "Ḳurʾān-ı kerīm'i vaʿd ve vaʿīd ve emr ve nehyi ve kasas ve ʿiber ve mevāʿiz ve rekāyık ve hikem olarak yekdīgere mütevāsıl ve mütetābiʿ inzāl ettik" demektir.

- وَصِيلَةٍ [vaṣīletin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ﴾[1784]

Bu dört kelimenin medlūlü olan eşyānın beyānı Bābu'l-Bā'da [428] "بَحِيرَةٍ" kelimesinde mufassalen mürūr etmiştir, oraya mürācaʿat oluna.

FASLU'L-VĀV MAʿA'Ṭ-ṬĀʾ: "وَ،ط"

- وَطَرًا [vaṭaran]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا﴾[1785] أَيْ أَرَبًا وَحَاجَةً

"وَطَرٌ" maksūd ve mühimm olan hācettir, Türkçe gerek denir. Bu lafzdan fiʿl binā olunmaz. Maʿnā-yı āyet-i kerīmede "Vaktā ki Zeyd ondan hācetini kazā etti" denir. Vallāhu aʿlemu.

- وَطْئًا [vatʾen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَاَقْوَمُ قِيلاً﴾[1786]

Bu kelime mufassalen Bābu'l-Hemze'de "أَشَدُّ وَطْئًا" kelimesinde vücūhuyla beyān edilmiştir, mürācaʿat buyurula.

FASLU'L-VĀV MAʿA'L-FĀʾ: "وَ،ف"

- وَفْدًا [vefden]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا﴾[1787] أَيْ رُكْبَانًا عَلَى الْإِبِلِ

Bunun vāhidesi "وَافِدٌ"dir. Ve "جَمَاعَاتٍ" ile de tefsīr edildi. İbn ʿAbbās radıyallāhu ʿanhumādan "رُكْبَانًا" tefsīri mervīdir. Ve Emīrü'l-müʾminīn ʿAlī b. Ebī Ṭālib kerremallāhu vechehu hazretleri "مَا يُحْشَرُونَ وَاللهِ عَلَى أَرْجُلِهِمْ وَلَكِنْ عَلَى نُوقٍ رِحَالُهَا مِنَ الذَّهَبِ وَنَجَائِبَ سُرُوجِهَا بَوَاقِيتُ إِنْ هَمُّوا بِهَا سَارَتْ وَإِنْ هَمُّوا بِهَا طَارَتْ" buyurdu. Murād yevm-i kıyāmet ve ʿālem-i āhiret-

1784 "Allah ne "Bahīre" ne "Sāibe", ne "Vasīle" ne de "Hām" diye bir şey meşru kılmamıştır." el-Māide, 5/103.
1785 "Zeyd eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca)" el-Ahzāb, 33/37.
1786 "Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla, (bu ibadetteki) sözler (Kur'an ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır." el-Müzzemmil, 73/6.
1787 "Allah'a karşı gelmekten sakınanları Rahmān'ın huzurunda bir elçiler heyeti gibi toplayacağımız günü düşün!" Meryem, 19/85.

te etkıyā-i ʿibādına Cenāb-ı Hakk’ın ikrām ve inʿāmının ne derecede ʿālī ve vāsiʿ olduğunu beyāndır. Kemmiyyet ve keyfiyyetinde tefekkür hamākattir, zīrā bu o ʿālemin ahvāl ve neşʾesine göredir, orada görülünce biliriz, burada mümkün değildir. “وَعَدَ” bābından “وَفَدَ يَفِدُ وَفْدًا وَوَفَادَةً فَهُوَ وَافِدٌ وَالْقَوْمُ وَفْدٌ وَأَوْفَادٌ وَوُفُودٌ” denir. Görülüyor ki “وَفْدٌ” lafzı “وَافِدٌ”in cemʿi [429] olduğu gibi masdar da oluyor. Kelime-i mezbūre mülūk ve ekābire ʿarz-ı hācāt ve tāleb-i havāyic ve istiʿtāf için gelen cemāʿat-i rükbān maʿnāsınadır. Ve “وَفْدٌ” lafzı maksad-ı mezkūr üzere gelenlere ʿalem hükmündedir.

- وَفَّى [veffā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسٰى وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى﴾[1788] أَيْ تَمَّمَ مَا أُمِرَ بِهِ

Yaʿnī “Emr olunduğu şeyʾi itmām ve ikmāl etti.” Murād vazīfe-i ʿubūdiyyet ve emr-i nübüvvet ve teblīg-i ahkām-ı risāleti yerine getirdi, ödedi demektir. Bu kelime ödemek maʿnāsına olan “وَفَاءٌ”dan “tefʿīl”dir.

MAZMŪMETU’L-VĀV: “وُ،ف”

- وُفِّيَتْ [vuffiyet]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ﴾[1789] أَيْ أُعْطِيَتْ وَأُدِّيَتْ جَزَاءَ مَا كَسَبَتْ

Yaʿnī “Her bir nefsin hayr ve şerrden kazandığının cezāsı verilir, edā edilir.” Yaʿnī bilā-noksān ve lā-ziyāde hakkıyla ödenir demek olur. Bu da ānifü’l-beyān “وَفَاءٌ”dan “tefʿīl”dir. “وَفَّى يُوَفِّي تَوْفِيَةً” denir. “وُفِّيَتْ” bundan māzī-i müfred müʾennes mebnī ʿale’l-mefʿūldür.

MEKSŪRETU’L-VĀV: “وِ،ف”

- وِفَاقًا [vifāḳan]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿جَزَاءً وِفَاقًا﴾[1790] أَيْ مُوَافِقًا لِسُوءِ عَمَلِهِمْ

Türkçemizde “uygun” denir. Şeyʾeyn beyninde muvāfakat ve mutābakat yaʿnī uygunluk maʿnāsına olan “وَفْقٌ”den “müfāʿalet” bābından masdar bi-maʿnā “fāʿil” olarak “جَزَاءً” yā vasf mevziʿinde vākiʿ olmuştur. Bāb-ı mezkūrdan “وَافَقَ يُوَافِقُ مُوَافَقَةً وَوِفَاقًا فَهُوَ مُوَافِقٌ” denir. Ve kelime-i mezbūre tesādüf ve rāst gelmek maʿnāsına kullanılır: “وَافَقْتُهُ”, “صَادَفْتُهُ” demektir. Ve [430] “tefāʿul”den “تَوَافَقَ يَتَوَافَقُ تَوَافُقًا” ittifāk ve tezāhür maʿnālarına istiʿmāl edilir.

1788 “Yoksa Mūsā’nın ve Allah’ın emirlerini bütünüyle yerine getiren İbrahim’in sahifelerindeki şu hakikatler kendisine haber verilmedi mi?” en-Necm, 53/37.

1789 “Herkese kazandığı tamamen ödendiği vakit” Āl-i ʿİmrān, 3/25.

1790 “Ancak, uygun bir ceza olarak” en-Nebeʾ, 78/26.

FASLU'L-VĀV MAᶜA'L-ḲĀF: "و،ق"

- وَقْرٌ [vaḳrun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ﴾[1791] أَيْ صَمَمٌ

Yaᶜnī "sağırlık."

- وَكَذَا ﴿وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ﴾[1792] صَمَمٌ

"وَقْرٌ" lafzı fethle kulak ağırlığı, sağırlık ve kesrle "وِقْرٌ" hıml, yük, sikal maᶜnāsına ise de ekser katır ve eşek yüküne denir. "فَهِمَ" bābından "وَقِرَتْ أُذُنُهُ", "صَمَّتْ" demektir. Ve "وَعَدَ" bābından müteᶜaddī olarak "وَقَرَ اللهُ أُذُنَهُ", "أَصَمَّهُ" Yaᶜnī "Sağır etti" yāhūd "etsin" demektir. Ve fethateynle "وَقَارٌ" hilm ve sekīnet yaᶜnī ağırbaşlılıktır. Ve "رَجُلٌ وَقُورٌ" halīm ve zū-sekīne yaᶜnī ağırbaşlı kimse demek. Bunda maᶜnā-yı mübālaga mündemicdir. Maᶜānī-i mezkūre cümleten "وِقْرٌ"in sikal maᶜnāsından meʾhūzdur. Ve "tefᶜīl"den "تَوْقِيرٌ" ağırlamak ve taᶜzīm etmek maᶜnāsınadır.

- وَقَعَتِ [vaḳaᶜati]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾[1793] أَيْ إِذَا قَامَتِ الْقِيَامَةُ

Yaᶜnī kıyāmet kāim olduğu vaktte demektir. Ve "إِذَا حَدَثَتِ الْقِيَامَةُ" de denildi ve "إِذَا نَزَلَتْ صَيْحَةُ الْقِيَامَةِ" ile de tefsīr edildi. Tahakkuk-ı vukūᶜundan için kıyāmete "وَاقِعَةٌ" tesmiye buyurulmuştur. "وَقَعَ" māddesi ebvāb-ı muhtelifeden maᶜānī-i ᶜadīdede kullanılır, ez-cümle sadme-i harb ve kıtāl ve sukūt ve nüzūl ve gaybet ve şetm ve sebb ve cimāᶜ maᶜnālarında müstaᶜmeldir. Ve "وَاقِعَةٌ", "آزِفَةٌ" gibi kıyāmetin bir ismidir de denildi.

- وَقُودُ [veḳūdu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ﴾[1794] أَيْ مَا تُوقَدُ بِهِ النَّارُ

Yaᶜnī hatab ve sāire gibi kendisiyle āteş yakılacak şeyʾ demek olur. [431] "وَعَدَ" bābından lāzım olarak "وَقَدَتْ النَّارُ وَقْدًا وَبِالضَّمِّ وَقُودًا" denir, āteş yanmak ve tutuşmak maᶜnāsınadır. Feth-i vāv'la "وَقُودٌ" āteş yakmak için hāzırlanan odun ve emsāli yanacak şeyʾlerdir. Ve lehīb yaᶜnī alev maᶜnāsına da gelir: ﴿قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ﴾[1795] أَيِ اللَّهِيبِ Hemze ile taᶜaddī eder: "أَوْقَدْتُ النَّارَ إِيقَادًا" "Āteş yaktım" demektir. Ve "istifᶜāl"den de "إِيقَادٌ" maᶜnāsına gelir: ﴿مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا﴾[1796] أَيْ أَوْقَدَ Ve tehyīc ve teheyyüc maᶜnā-

1791 "İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır" Fussilet, 41/44.
1792 "Kulaklarımızda bir ağırlık vardır (dediler)." Fussilet, 41/5.
1793 "Kesin gerçekleşecek (olan Kıyamet) koptuğu zaman" el-Vākıᶜa, 56/1.
1794 "Onlar ateşin yakıtıdırlar." Āl-i ᶜİmrān, 3/10.
1795 "(Mü'minleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar lanetlenmiştir." el-Burūc, 85/4-5.
1796 "Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer." el-Bakara, 2/17.

larıyla harb vaktine ve īkāᶜ-ı şerr ve fesād maᶜnālarına da istiᶜāreten kullanılır.

- وَقَبَ [veḳabe]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ﴾[1797] أَيْ دَخَلَ

Yaᶜnī "Girdi ve hulūl etti", "ettiği vaktte" demektir. "غَاسِقٍ" gece ve zulmet ve hāl-i husūfta cirm-i kamere de denir. Bābu'l-Ġayn'da "غَاسِقٍ" kelimesine nazar oluna. "وَعَدَ" bābından "وَقَبَ وَقْبًا", "دَخَلَ" ve "حَلَّ" demektir. Ve gaybūbet maᶜnāsına da gelir.

MAZMŪMETU'L-VĀV: "وُ،ق"

- وُقِّتَتْ [vuḳḳitet]

- عَلَى قِرَائَةِ قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذَا الرُّسُلُ وُقِّتَتْ﴾[1798] بِالْوَاوِ بَدَلَ الْهَمْزَةِ

Her iki kırāᵓate göre de "جُمِعَتْ لِوَقْتٍ" demektir ki yevm-i kıyāmettir. Rüsül-i kirām ᶜaleyhimü's-selām o gün ve vaktte ümmetleri üzerine şehādet için cemᶜ olunurlar ve vakt-i mezkūrda hāzır olurlar. Bābu'l-Hemze'de "أُقِّتَتْ" kelimesine mürācaᶜat buyurula.

- وُقِفُوا [vuḳifū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ﴾[1799] أَيْ عُرِضُوا أَوْ وُقِّفُوا بِالتَّشْدِيدِ أَوْ حُبِسُوا

Yaᶜnī "Cehenneme arz olundukları vakt" yāhūd "tevkīf olundukları" [432] yāhūd "habs edildikleri vakt" demek olur. "وَقْفٌ"dandır. Lafz-ı mezkūr sīga-i mechūl ile tevkīf maᶜnāsına istiᶜmāl edilmiştir. ᶜArz ve habs maᶜnāları bundan ahz olundu, zīrā her ikisi de tevkīfe mütevakkaftır. Vallāhu aᶜlemu.

FASLU'L-VĀV MAᶜA'L-KĀF: "وَ،ك"

- وَكِيلٌ [vekīlun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾[1800] أَيْ كَفِيلٌ وَيُقَالُ كَافٍ

"وَعَدَ" bābından "وَكَلَ الْأَمْرَ إِلَيْهِ يَكِلُ وَكْلًا وَوُكُولًا" denir, "İşi ona tefvīz etti, ısmarladı." "فَهُوَ وَكِيلٌ" denir. Bi-maᶜnā "mefᶜūl" olarak "مَوْكُولٌ إِلَيْهِ" maᶜnāsına bir kimse bir emri bir kimseye tefvīz eder, ısmarlarsa o bābda onunla iktifāᵓ ettiğinden o kimse de emr-i mezkūru tekeffül etmekle mevkūlun ileyhe "كَفِيلٌ" de denir, bināᵓen ᶜaleyh "وَكِيلٌ", "كَفِيلٌ" ile tef-

---

1797 "Karanlığı çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden" el-Felak, 113/3.

1798 "Peygamberler için (ümmetlerine şahitlik etmek üzere) vakit belirlendiği zaman (kıyamet gerçekleşir)." el-Murselāt, 77/11.

1799 "Ateşin karşısında durduruldukları vakit (hāllerini) bir görsen!" el-Enᶜām, 6/27.

1800 "Allah ise her şeye vekildir." Hūd, 11/12.

sīr edilmiştir. “كَافٍ” ile tefsīri mevkūlun ileyh Cenāb-ı Hak olmakla ʿilm ve kudret ve rahmetiyle kāffe-i ʿavālimi muhīt olduğu cihetle her şeyʾe her hālde ve her husūsta kāfī olması iʿtibāriyledir ki Allāh yeter başka şeyʾe ihtiyāc yoktur demek olur.

- وَكَزَهُ [vekezehū]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَوَكَزَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ﴾[1801] أَيْ ضَرَبَ صَدْرَهُ بِجُمْعِ كَفِّهِ

Yaʿnī “Yumruğuyla göğsüne vurdu da madrūb ölüverdi” demektir. “وَكْزٌ” yumrukla vurmaktır. “وَعَدَ” bābından “وَكَزَهُ وَكْزًا” mutlakan yumrukla vurmak maʿnāsınadır. Sadra vurmak veyā çeneye muşta vurmaktır da denildi. Ve “وَكْزٌ”, taʿn ve defʿ maʿnālarına da gelir. Lām’la “لَكْزٌ” ve “لَمْزٌ” de böyledir.

FASLU’L-VĀV MAʿA’L-LĀM: “وَ،ل”

- وَلَايَتِهِمْ [velāyetihim]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾[1802] أَيْ قَرَابَتِهِمْ يَعْنِي [433] مِنَ الْمِيرَاثِ

Yaʿnī “Mīrāstan sizin için onların karābetinden bir şeyʾ yoktur.” Murād karābet sebebiyle onların mīrāsından size ve sizin mīrāsınızdan onlara bir şeyʾ yoktur demek olur. Vāv’ın kesriyle “وِلَايَتِهِمْ” de kırāʾattir, bu takdīrce “مِنْ نُصْرَتِهِمْ وَتَوَلِّي أُمُورِهِمْ” denir. “وَلِيَ أَمْرَ الْمَمْلَكَةِ وِلَايَةً” kavlinden masdardır. Ve “دَلَالَةً” ve “دِلَالَةً” gibi ve “وَلَايَةً” ve “وِلَايَةً” lügattır. Maʿnāca fark yoktur da denildi. Ve fethle “وَلَايَةٌ” rübūbiyyet maʿnāsına da gelir, nitekim [1803]﴿هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ﴾ kavl-i kerīminde vākiʿ olmuştur ki murād rubūbiyyettir. Ve “اَلْمُلْكُ وَالتَّصَرُّفُ لِلّٰهِ” demek olur. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi.

- وَلِيجَةً [velīceten]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً﴾[1804] أَيْ بِطَانَةً وَدُخَلَاءَ

Yaʿnī “dost, sırdaş” demek olur. İkinci bābdan “وَلَجَ يَلِجُ وُلُوجًا” denir, “دَخَلَ” demektir. “İfʿāl”den “أَوْلَجَهُ إِيلَاجًا”, “أَدْخَلَهُ” demektir, ke-mā kāle taʿālā: ﴿تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ﴾[1805] Bābu’t-Tā’da “تُولِجُ” kelimesine nazar oluna. Ve “وَلِيجَةٌ”, “فَعِيلَةٌ” vezninde dahīl ve bitānet maʿnāsına istiʿmāl olunur, zīrā bir kimse kendilerinden olmadığı hālde bir kavmin içinde kavmin efrādından bir kimse gibi bulunursa ona “وَلِيجَةٌ” denir. Bun-

---

1801 “Mūsā da ona bir yumruk indirip onu öldürdü.” el-Kasas, 28/15.

1802 “Onların velayetleri size ait değildir.” el-Enfāl, 8/72.

1803 “İşte bu durumda velayet (himaye ve koruyuculuk) yalnızca hak olan Allah’a mahsustur.” el-Kehf, 18/44.

1804 “Allah’tan, Resūlünden ve mü’minlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeksizin” et-Tevbe, 9/16.

1805 “Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın.” Āl-i ʿİmrān, 3/27.

dan bir kimsenin sāhib-i sırrı olan hāss dostuna dahi "وَلِيجَةً" denildi.

MAZMŪMETU'L-VĀV: "وُ،ل"

- [vulidtu] وُلِدْتُ
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَياً﴾[1806] أَيْ حِينَ وِلَادَتِي

Yaᶜnī "doğduğum günde vaktte" demektir. Bāb-ı sānīden "وَلَدَ يَلِدُ وِلْدًا وَوِلَادَةً" denir, doğurmaktır. Görülüyor ki müteᶜaddīdir. Lāzım olarak doğmak [434] maᶜnāsına sīga-i mechūl ile müstaᶜmeldir: "وُلِدَ وُلِدْتُ وُلِدْنَا" gibi, doğdu ve doğdum ve doğduk demektir. Ve kezā ﴿وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا﴾[1807] kavl-i kerīminde de "حِينَ وِلَادَتِهِ" denir.

MEKSŪRETU'L-VĀV: "وِ،ل"

- [vildānun] وِلْدَانٌ
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ﴾[1808] أَيْ غِلْمَانٌ

Yaᶜnī "hademe-i cennet" ki müᵓminīne hidmet için halk ve tahsīs edilmiştir. "مُخَلَّدُونَ", "وِلْدَانٌ"ın vasfıdır. Murād "وِلْدَانٌ" ve "غِلْمَانٌ" gibi tagayyür etmezler yaᶜnī bir mertebede ibkā olunur ki pīr ve ihtiyār olmazlar demektir. "وِلْدَانٌ" sabī ve genç köle ve hādim maᶜnāsına olan "وَلِيدٌ" lafzının cemᶜidir.

FASLU'L-VĀV MAᶜA'L-HĀᵓ: "وَ،ه"

- [vehnen] وَهْنًا
- ﴿حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ﴾[1809] أَيْ ضَعْفًا عَلَى ضَعْفٍ وَالتَّقْدِيرُ تَهِنُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَالْمَعْنَى تَضْعَفُ ضَعْفًا عَلَى ضَعْفٍ

Bu cümle hāl mevziᶜindedir. Murād "İnsānın vālidesi, anası, insānı kat kat zaᶜf üzerīne zaᶜīf olarak hāmil oldu" demektir. Hamlin īrās ettiğimiz zaᶜf ve cenīn büyüdükçe tezāyüd eden sikal ve cenīnin tegaddīsi için sarf ettiği dem ve talk ve īlād zahmetlerinden mütehassıl müteᶜaddid zaᶜflar maᶜlūmdur. "وَهْنٌ" halkta ve hulkta yaᶜnī cismde ve hūy ve sāir maᶜnevīyyātta olan zaᶜflarda kullanılır, nitekim ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ

1806 "Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selām (esenlik verilmiştir)." Meryem, 19/33.
1807 "Doğduğu gün, öleceği gün ve diriltileceği gün ona selam olsun!" Meryem, 19/15.
1808 "Ebediyen genç kalan uşaklar, onların etrafında dolaştırılırlar." el-Vākıᶜa, 56/17; el-İnsān, 76/19.
1809 "Annesi onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır." Lokmān, 31/14.

﴿وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ﴾[1812] ve ﴿فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ﴾[1811] ve الرَّأْسُ شَيْباً وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا﴾[1810] ve ﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا﴾[1813] ve ﴿ذٰلِكُمْ وَأَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ﴾[1814] āyāt-ı kerīmesinde vākiᶜ olmuştur. "وَعَدَ" bābından "وَهَنَ الرَّجُلُ يَهِنُ" ve "وَهَنَهُ غَيْرُهُ وَهْنًا" denir. Lāzım ve müteᶜaddī olur. Ecved olan hemze ile taᶜaddī etmesidir: "أَوْهَنَهُ الْأَمْرُ" denir. Ve "tefᶜīl"den [435] "وَهَّنَهُ" "تَوْهِينًا" de denir. Ve masdar-ı sülāsīde fethateynle "وَهَنٌ" dahi lügattır. Vāv ile de kırāᵓat olundu. Vallāhu aᶜlemu.

- وَهَّاجًا [vehhācen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا﴾[1815] أَيْ وَقَّادًا مُضِيئًا

Yaᶜnī "Şemsi yalınlanıcı ve ziyāᵓ verici kıldık" demek olur. Āteşten ziyā ve harāret husūlü maᶜnāsına olan "وَهْجٌ"dendir. Bāb-ı sālisten tashīh ile "وَهَجَ يَوْهَجُ" ve kezā "ضَرَبَ" bābından "وَهَجَ يَوْهِجُ" ve "وَعَدَ" bābından "وَهَجَ يَهِجُ وَهْجًا فَهُوَ وَهَّاجٌ" denir. Ve "tefaᶜᶜul"den "تَلَأْلُؤٌ" parıldamak maᶜnāsına gelir. "تَوَهَّجَ الْجَوْهَرُ" denir, "تَلَأْلَأَ" demektir. Vallāhu aᶜlemu.

FASLU'L-VĀV MAᶜA'L-YĀᵓİ'L-MUSENNĀTİ'T-TAHTİYYE: "وي"

- وَيْلٌ [veylun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِاَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَناً قَلِيلاً فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ اَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ﴾[1816]

"وَيْلٌ" kelimesi hakkında akvāl-i kesīre vardır. Asl olan "وَيْلٌ" lafzı helāk ve fesād ve teraddī ᶜindinde söylenir bir kelimedir. Aşmaᶜī'den nakl edilen "وَيْلٌ" kubh demektir; baᶜzen tahassür üzerine kullanılır, lisānımızda vay bana, vay onun hāline denir. Ve sīn'le "وَيْسَ" lafzı istisgār ve ḥāᵓ ile "وَيْحَ" terahhüm için kullanıldığı gibi "وَيْلٌ" de takbīh ve kurb-ı helāk ve sūᵓu beyān için ve gāh tahassür mevkiᶜinde istiᶜmāl edilir. Ve "وَيْلٌ" cehennemde bir vādī ismidir diyenler kelime-i mezbūre lügatte bu maᶜnāya mevzūᶜdur demek murād etmediler, belki murādları Allāh-ı ᶜazīmü'ş-şān bir kimse hakkında "وَيْلٌ" buyurursa o kimse cehennemde karāra müstahak olup bu hükm sābit oldu demektir.

1810 "O şöyle demişti: "Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım."" Meryem, 19/4.

1811 "Bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar." Āl-i ᶜİmrān, 3/146.

1812 "Düşman topluluğunu izlemekte gevşeklik göstermeyin." en-Nisāᵓ, 4/104.

1813 "Gevşemeyin, hüzünlenmeyin." Āl-i ᶜİmrān, 3/139.

1814 "İşte durum bu: (Allah mü'minleri güzel bir şekilde dener), bir de Allah kāfirlerin tuzağını zayıf düşürendir." el-Enfāl, 8/18.

1815 "Alev alev yanan aydınlatıcı ve ısıtıcı bir kandil yarattık." en-Nebeᵓ, 78/13.

1816 "Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab'ı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değişmek için, "Bu, Allah'ın katındandır" derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların hāline! Vay kazandıklarından dolayı onların hāline!" el-Bakara, 2/79.

Binā'en ʿaleyh Cenāb-ı Hak'tan "وَيْلٌ" kelimesi biʿtibāri mā-ye'ūlu ileyh "وَادٍ فِي جَهَنَّمَ" ʿibāretiyle tefsīr edilir ki bu maʿnā lafzın maʿnā-yı lugavīsi değildir. [436]

- وَيْكَأَنَّ [veyke'enne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْاَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾[1817] و﴿وَيْكَأَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾[1818] أَيْ أَلَمْ تَرَ

Yaʿnī "Görmedin mi?" demektir. Ve "وَيْلَكَ" olup lām'ı hazf olunmuştur da denildi. ʿAntara'nın "وَيْكَ عَنْتَرَ" kavlinde olduğu gibi ki "وَيْلَكَ" demek murād eder. Maʿnā "وَيْلٌ لَكَ"dir. Bu sūrette "أَنَّ" medhūlüyle berāber bir fiʿl-i muzmerle mansūbdur. Takdīr-i kelām "اِعْلَمْ أَنَّ الله"tır. Ve bir kavlde "وَيْ" lafzı "كَأَنَّ"den ayrı olup taʿaccüb ifāde eder, "وَيْ لِمَ فَعَلْتُ كَذَا" denildiği gibi ki "ʿAcīb şey', ne için böyle yaptım!" demek olur. Bu sūrette "وَيْكَأَنَّ", "أَظُنُّ ذَلِكَ وَأُقَدِّرُهُ" demek olur, nitekim "كَأَنَّ الْفَرَجَ قَدْ أَتَاكَ" denir, "أَظُنُّ ذَلِكَ وَأُقَدِّرُهُ" demektir. *Mufredāt*'ta Rāġıb rahimehullāhu "وَيْ" lafzı bir kelimedir ki tahassür ve teneddüm ve taʿaccüb için söylenir demiş ve bu āyeti īrād etmiş ki bundan merhūmun kavl-i ahīri iltizām ettiği anlaşılır. Vallāhu aʿlemu bi's-savāb.

1817 "Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler, "Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve (dilediğine) kısarmış" demeye başladılar." el-Kasas, 28/82.

1818 "Demek ki kāfirler iflah olmayacak (demeye başladılar)" el-Kasas, 28/82.

BĀBU’L-HĀ᾽

٥

FASLU’L-HĀ᾽ MAᶜA’L-ELİF: “ه،ا”

- هَادُوا [hādū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾[1819] وَفِي أَمْثَالِهَا بِمَعْنَى تَهَوَّدُوا

Yaᶜnī “Yahūdī oldular.”

- وَفِي قَوْلِهِ سُبْحَانَهُ ﴿إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ﴾[1820] أَيْ تُبْنَا إِلَيْكَ

Bu kelime tevbe ve hakka rücūᶜ ve ᶜamel işlemek maᶜnāsına olan “هَوْدٌ”dendir. “قَالَ” bābından “هَادَ يَهُودُ هَوْدًا فَهُوَ هَائِدٌ وَقَوْمٌ هُودٌ” denir ki “تَابَ وَرَجَعَ إِلَى الْحَقِّ وَعَمِلَ الصَّالِحَاتِ” demek olur. “هَوْدٌ” lafzı “هَائِدٌ”in cemᶜidir. Ve “يَهُودٌ” ve “هُودٌ” tāife-i maᶜlūmeye ᶜalem olmuştur, nitekim [1821]﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ﴾ [ve] [1822]﴿وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارٰى تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ﴾ āyetlerinde vākiᶜ olmuştur. [437] Ve nisbetinde “يَهُودِيٌّ” denir. “Tefᶜīl”den “هَوَّدَ الرَّجُلُ ابْنَهُ” denir, “Oğlunu Yahūdī etti” ve “Tefaᶜᶜul”den “تَهَوَّدَ الرَّجُلُ” “Yahūdī oldu.” Ve “هُودٌ” lafzı ᶜĀd kavmine mebᶜūs olan bir nebī-i zī-şānın da ismidir: Kāle taᶜālā: [1823]﴿وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا﴾ Bu ism-i şerīf ᶜArabī olmakla munsarıftır.

1819 “Yahudilerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar.” en-Nisā᾽, 4/46.

1820 “Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik.” el-Aᶜrāf, 7/156.

1821 “Yahudiler, “Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller” dediler. Hıristiyanlar da, “Yahudiler bir temel üzerinde değiller” dediler. Oysa hepsi Kitab’ı okuyorlar.” el-Bakara, 2/113; el-Māide, 5/18, 64; et-Tevbe, 9/30.

1822 “Bir de; “Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet’e girmeyecek” dediler. Bu, onların kuruntuları!” el-Bakara, 2/111.

1823 “Ād kavmine de kardeşleri Hūd’u peygamber olarak gönderdik.” el-Aᶜrāf, 7/65; Hūd, 11/50.

- هَاجَرُوا [hācerū]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أُولٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللّٰهِ﴾[1824] أَيْ تَرَكُوا بِلَادَهُمْ وَالْتَحَقُوا بِرَسُولِ اللهِ

Yaʿnī vatanlarını terk ile Resūlullāh’a itihāk eden müʾminlerdir ki sahābe-i kirām-dan muhācirūn tesmiye olunan cemāʿat-i muhteremedir. Bu kelime fethle “هَجْرٌ”den “müfāʿalet”tir. “هَاجَرَ يُهَاجِرُ مُهَاجَرَةً فَهُوَ مُهَاجِرٌ” denir. Ve fethle “هَجْرٌ” ve kesrle “هِجْرَانٌ” gayr-dan müfārakat ve mübāʿadet maʿnāsınadır ki bedenen ve lisānen ve kalben de olur. “قَتَلَ” [bābından] “هَجَرَ يَهْجُرُ هَجْرًا وَهِجْرَانًا” denir, kesrle “هِجْرَةٌ” ismdir. Bābu’l-Mīm’de “مَهْجُورًا” kelimesinde mufassalen beyān olundu. Ve Bābu’l-Hemze’de “أُهْجُرْنِي” ve Bābu’t-Tā’da “تَهْجُرُونَ” kelimelerine de ʿatf-ı nazar buyurula.

- هَارٍ [hārin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿اَفَمَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوٰى مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ اَمْ مَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ﴾[1825] أَيْ سَاقِطٍ

Murād müteheyyiʾ-i sukūttur. Fethle “هَوْرٌ”dendir. “قَالَ” bābından “هَارَ يَهُورُ هَوْرًا وَهُؤُورًا فَهُوَ هَارٍ” denir ki “هَائِرٌ”den maklūbdur, müşrif-i sukūt olan yerdir ki yarılmış da henüz düşmemiş demek olur. “إِنْهَارَ” bundan “infiʿāl”dir, “Düştü” demek olur, “yıkıldı” da de-nir. Ve “tefaʿʿul”[den] “تَهَوُّرٌ” de böyledir. Ancak “تَهَوُّرٌ” mübālātsızlıkla bilā-tefekkür bir şeyʾe düşmek ve sürçmek maʿnāsına da kullanılır: “فُلَانٌ مُتَهَوِّرٌ” denir, mübālātsız ve saygısız ve ʿākıbet-endīş değil demektir. [438]

- هَاؤُمُ [hāʾumu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ﴾[1826] أَيْ خُذُوا اقْرَؤُوا

Yaʿnī “Alınız okuyunuz benim kitābımı, sahīfe-i aʿmālimi” demektir. Ve “تَعَالَوْا” Yaʿnī “Geliniz okuyunuz” ʿibāretiyle de tefsīr olundu. “هَاءَ” lafzı esmā-i efʿālden “خُذْ” veyā “تَعَالَ” maʿnāsına bir ism-i fiʿldir ki esmā-i mezkūreden “ver” demek olan “هَاتِ”nin mukābilidir. Bunda bir takım lügatler ve kavller vardır, cümlesinin ecvedi; hemzenin fethiyle “هَاءَ” müfred müzekkere, kesriyle “هَاءِ” müfred müʾennese, “مَا”-i lāhıka ile “هَاؤُمَا” bunların tesniyelerine, mīm-i mazmūme ile “هَاؤُمُ” cemʿ-i müzekkere ve bilā-mīm nūn-ı müşeddede ile “هَاؤُنَّ” cemʿ-i müʾennese hitābda kullanılır. Ve “هَاؤُمُ، هَاؤُمَا

1824 “İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler; şüphesiz bunlar Allah’ın rahmetini umarlar.” el-Bakara, 2/218.

1825 “Bināsını takva (Allah’a karşı gelmekten sakınmak) ve onun rızasını kazanmak temeli üzerine ku-ran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi?” et-Tevbe, 9/109.

1826 “İşte o vakit, kitabı kendisine sağından verilen kimse der ki: “Gelin, kitabımı okuyun!”” el-Hākka, 69/19.

“هَاؤُمُوا ilā-āhirihi sūretinde de tasrīf olunur. Ve bilā-hemze kāf-ı hitāb ilhākıyla هَاكَ” “هَاكُمَا هَاكُمُوا ilā-āhirihi sūretinde tasrīf olunarak da kullanılır. Vallāhu aʿlemu.

- هَامِدَةً [hāmideten]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً﴾[1827] أَيْ مَيِّتَةً يَابِسَةً

Bu kelime intifā’, sönmek maʿnāsına mevzūʿ “هُمُودٌ”dandır. Ve eskiyip çürümek ve kurumak ve sükūn maʿnālarına da gelir. Binā’enʿaleyh mevt maʿnāsına haml ile “مَيِّتَةٌ” kelimesiyle tefsīr edildi. “دَخَلَ” bābından “هَمَدَتِ النَّارُ تَهْمُدُ هُمُودًا فَهِيَ هَامِدَةٌ” , “طَفِئَتْ” ve “هَمَدَتِ” “سَكَنَتْ” , “هَمَدَتِ الرِّيحُ” ve “بَلِيَ” , “هَمَدَ الثَّوْبُ” ve “يَبِسَتْ و مَاتَتْ” , الْأَرْضُ” demek olur. Ve “نَبَاتٌ هَامِدَةٌ” , “يَابِسَةٌ” demektir.

- هَاوِيَةٌ [hāviyetun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ﴾[1828] أَيِ النَّارُ الْمُحْرِقَةُ

“هَاوِيَةٌ” esmā-i cehennemdendir. Āti’l-beyān “هَوَى” kelimesine nazar oluna. [439] “أُمّ” lafzı bu āyette me’vā ve mesken maʿnāsına istiʿāre edildi, zīrā “أُمّ” ki aslen anadır veled için me’vā ve mesken ve müstakarr ve mefzaʿdır. Ve denildi ki bir kimse bir emr-i şedīd ve belā ve mihnete düşse ʿArab “هَوَتْ أُمُّهُ” derler ki “هَلَكَتْ” demek olur, gūyā mevt-i veledle hüzn ve musībetten helāk olan vālidenin oğluna teşbīh ederler. Biz bundan anası ağladı ve anası ağlıyor taʿbīr ederiz ki bir büyük belā ve mihnete düştüğünden kināyettir. Bu sūrette mevāzīni hafīf olan kimsenin nārda muʿazzeb olmasından kināyet olur. Bābu’l-Hemze’de “أُمُّ الْقُرَى” ve “أُمُّ الْكِتَابِ” kelimelerine de mürācaʿat buyurula.

FASLU’L-HĀ’ MAʿA’L-BĀ’İ’L-MUVAHHADE: ب،ه”

- هَبَاءً [hebā’en]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا﴾[1829] أَيْ بَاطِلًا لَا ثَوَابَ لَهُ وَلَا نَفْعَ فِيهِ

“هَبَاءٌ” gubārın erakkı ve en incesidir ki havāda durur kalır, zerre denir ve büyūtta pencere ve şukūktan giren ziyā-i şems içinde görülüp gölgede görülmez ve el ile tutulmaz. Ve lafz-ı mezkūr toprağın en ziyāde incelip havāya kalkan tozuna da ıtlāk olunur, nitekim ﴿وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا﴾[1830] kavl-i kerīminde bu maʿnāyadır, binā’enʿaleyh غُبَارًا”

1827 “Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün.” el-Hacc, 22/5.
1828 “Ama kimin de tartıları hafif gelirse, işte onun anası (varacağı yer) Hāviye’dir.” el-Kāriʿa, 101/8-9.
1829 “Onların yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik.” el-Furkān, 25/23.
1830 “Dağlar parça parça dağılıp saçılmış toz olduğunda” el-Vākıʿa, 56/6.

“مُنْتَشِرًا مُتَفَرِّقًا” ile tefsīr edilmiştir, çünkü āyetin sibakı ﴿إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا﴾[1831] vāki῾ olmuştur ki “Arz sarsılıp da dağlar parça parça edildiği vaktte dağlar toz olup dağılır” demektir. Ve “هَبَاءً” ῾inde’l-῾ārifīn mine’l-meşāyıhi’s-sūfiyye suver-i muhtelifeyi kābil olan ῾ālemin māddesi [440] olan heyūlā᾿dır. Āsār-ı ῾aliyyelerine mürāca῾atla anlaşılabilir. Vallāhu a῾lemu.

FASLU’L-HĀ᾿ MA῾A’L-CĪM: “ه،ج”

- هَجْرًا [hecran]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا﴾[1832] أَيِ اعْتَزِلْهُمْ اعْتِزَالًا حَسَنًا

Ya῾nī “Onlardan hüsn-i sūretle ayrıl” demek olur. Ve “جَانِبْهُمْ بِقَلْبِكَ وَخَالِفْهُمْ مَعَ حُسْنِ مُحَافَظَةِ الظَّاهِرِ” ῾ibāretiyle de tefsīr olunmuştur ki i῾tizāl-i hasenin şerhi ve keyfiyyetinin ta῾rīfi ve ta῾yīni olur. “هَجْر” lafzının tahkīki Bābu’l-Mīm’de “مَهْجُورًا” kelimesinde mezkūrdur, mürāca῾at oluna.

FASLU’L-HĀ᾿ MA῾A’D-DĀLİ’L-MUHMELE: “ه،د”

- الْهَدْيِ [el-hedyi]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾[1833] وَهُوَ شَاةٌ

“هَدْيٌ” koyun ve sığır ve deve cinsinden Beytü’l-harām’a hediyye edilen şey᾿e muhtass isimdir, biz ona kurbān deriz. Sicistānī rahimehullāhu hā’nın zammıyla “هُدْيٌ” lafzını da ῾ilāve etmiş. Ve bunların vāhideleri fethle “هَدْيَةٌ” ve zammla “هُدْيَةٌ”dir demiş. Ve bu kavlini Ebū Muḥammed’in kavliyle te᾿yīd etmiş ise de sāir lügatlerde böyle bir kayda tesādüf edilememiştir. Rāġıb rahimehullāhu “اَلْهَدْيُ” Beytü’l-harām’a ihdā edilen şey᾿e muhtasstır. Aḫfeş bunun vāhidesi dāl’ın kesri ve yā-i müşeddede ile “هَدِيَّةٌ”dir dedi demiş. *Mişbāḥ*’ta “هَدْيٌ” teskīl ve tahfīf olunur. Vāhidesi taskīl ve tahfīfle “هَدِيَّةٌ” ve “هَدْيَةٌ”dir denilmiş. Vallāhu a῾lemu.

- هَدًّا [hedden]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا﴾[1834] أَيْ سُقُوطًا

“تَخِرُّ” kelimesi sukūt ma῾nāsına olan “خُرُورٌ”dan müzāri῾ müfred mü᾿ennestir. İkinci bāb-

1831 “Yeryüzü şiddetle sarsıldığı, dağlar parça parça dağıldığında” el-Vākı῾a, 56/4-5.

1832 “Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzellikle ayrıl.” el-Müzzemmil, 73/10.

1833 “Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin.” el-Bakara, 2/196.

1834 “Rahman’a çocuk isnat etmelerinden dolayı neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecektir!” Meryem, 19/90.

dan "خَرَّ سَاجِدًا لِلَّهِ يَخِرُّ خُرُورًا" denir. "هَدًّا" bināᵓ ve duvar ve emsālinin [441] sedā çıkararak yaᶜnī gürleyerek yıkılmasına denir ve ağır bir şeyᵓin sukūtuna da ıtlāk edilir. "رَدَّ" bābından "هَدَّ يَهُدُّ هَدًّا" denir. Ve müteᶜaddī olarak "هَدَّ الْبِنَاءَ هَدًّا، هَدَمَهُ بِشِدَّةٍ فَانْهَدَّ" denir, murād "Gürül gürül yıkıldı" demektir. Ve fethle "هَدَّةٌ" mezkūr savt ve sedādır. Ve bu āyette "هَدًّا", "مَهْدُودَةً" maᶜnāsına hāldir de denildi. Ve "تَهُدُّ هَدًّا" sebkinde masdar da olur. Ve "هَدًّا", "كَسْرًا وَقَطْعًا وَهَدْمًا" ᶜibāretleriyle de tefsīr edilmiştir. Ve ᶜukūbet ve vaᶜīd ile bir kimse sarsmak ve ihāfe etmek ve sarsılmak ve korkmak maᶜnālarına istiᶜmāl edilen "تَهْدِيدٌ" ve "تَهَدُّدٌ" de bundandır.

MAZMŪMETU'L-HĀᵓ: "هُ،د"

- الْهُدَى [el-hudā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أُولٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى﴾[1835] أَي اسْتَبْدَلُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ

Bu āyette "هُدَى" küfr mukābili olan īmān maᶜnāsınadır. Lafz-ı mezkūr Ḳurᵓān-ı kerīm'de delālet ve rüşd ve bugye ve maksūda īsāl maᶜnālarıyla mahalline göre tefsīr edilmiştir. Bu kelimeye dāir baᶜzı fevāid de Bābu'l-Hemze'de "إِهْدِنَا" kelimesinde mezkūrdur, mürācaᶜat edile.

- هُدْنَا [hudnā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ﴾[1836] أَيْ تُبْنَا وَرَجَعْنَا إِلَيْكَ

Bu kelime "هُودٌ" lafzından ecvef-i vāvīdir. "هُدَى" ve "هِدَايَةً"ten değildir. Faslın evvelinde vākiᶜ "هَادُوا" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- هُدُوا [hudū]

- ﴿وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ﴾[1837] أَيِ ارْشُدُوا إِلَى قَوْلِ لَا اِلَهَ إِلاَّ الله

Yaᶜnī "لَا إِلَهَ إِلَّا الله" kelime-i tayyibe-i münciyesini söylemeğe zikr etmeğe irşād ve delālet eylediler demek olur. "هَدَاهُ يَهْدِيهِ هِدَايَةً"den māzī mechūl cemᶜ-i müzekkerdir. Burada irşād ve delālet maᶜnāsınadır. "اَلْهُدَى" kelimesine bak. [442]

- الْهُدْهُدَ [el-hudhude]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ اَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ﴾[1838] أَي الطَّيْرَ الْمَعْرُوف

"هُدْهُدٌ" Türkçe ibik ve ibibik ve çavuşkuşu denilen maᶜrūf kuştur ki tahte'l-arz su olup

1835 "İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir." el-Bakara, 2/16, 175.
1836 "Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik." el-Aᶜrāf, 7/156.
1837 "Onlar hem sözün hoş olanına ulaştırılmışlar." el-Hacc, 22/24.
1838 "Süleyman kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: "Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?"" en-Neml, 27/20.

olmadığını hiss etmek tabᶜan onun hassiyyetindendir. Bu başka bir maᶜnā ile teᵓvīl olunamaz, zīrā [1839]﴿وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ﴾ cümlesi "هُدْهُدٌ"ün bi-ᶜaynihi kuş olduğunu musarrihtir.

FASLU'L-HĀᵓ MAᶜA'R-RĀᵓ: "ه،ر"

- هَرَبًا [heraben]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِي الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا﴾[1840] أَيْ هَارِبِينَ

Yaᶜnī "firār edici" demektir. "طَلَبَ يَطْلُبُ طَلَبًا" gibi "هَرَبَ يَهْرُبُ هَرَبًا فَهُوَ هَارِبٌ" denir firār yaᶜnī kaçmak demektir. Bu āyette masdar bi-maᶜnā "fāᶜil" olarak hāl vākiᶜ olmuştur.

FASLU'L-HĀᵓ MAᶜA'Z-ZĀY: "ه،ز"

- الْهَزْلِ [el-hezli]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ﴾[1841] أَيِ اللَّعِبِ وَالْبَاطِلِ

Yaᶜnī gülünç ve beyhūde demektir. "هَزْلٌ" lafzı "جِدٌّ"in zıddıdır ki hīçbir hāsılı ve fāidesi olmayan sözdür. Ve mizāh ve lāg ve latīfe maᶜnāsına kullanılır. "ضَرَبَ" bābından "هَزَلَ يَهْزِلُ هَزْلًا فَهُوَ هَازِلٌ وَفِي الْمُبَالَغَةِ مِنْهُ هَزَّالٌ" denir. Ve zamm-ı hāᵓ ile "هُزَالٌ" lafzı zaᶜf ve arıklık ve lāgarlık maᶜnāsına ismdir. Bu maᶜnāda müteᶜaddī olarak yine bāb-ı mezkūrdan "هَزَلْتُ الدَّابَّةَ هَزْلًا فَهِيَ مَهْزُولَةٌ" denir, "Hayvānı bakamayıp zaᶜīflettim" demek olur. Ve bunun lāzımında sīga-i mechūl ile "هُزِلَتِ الدَّابَّةُ" denir, "Hayvān zaᶜīfledi, arıkladı" demek olur.

- هَزَمُوهُمْ [hezemūhum]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللّٰهِ﴾[1842] أَيْ كَسَرُوهُمْ وَحَطَمُوهُمْ [443] وَغَلَبُوهُمْ

Yaᶜnī "Onları kırdılar ve çiğnediler ve maglūb ettiler" demektir. Kesr maᶜnāsına olan "هَزْمٌ"dendir. "ضَرَبَ" bābından "هَزَمْتُ الْجَيْشَ أَهْزِمُهُ هَزْمًا فَانْهَزَمَ فَهُوَ مَهْزُومٌ" denir, ke-mā kāle taᶜālā ﴿جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْاَحْزَابِ﴾[1843] أَيْ مَكْسُورٌ مَحْطُومٌ مَغْلُوبٌ [ve] "هَزِيمَةٌ" bundan ismdir.

MAZMŪMETU'L-HĀᵓ: "هُ،ز"

- هُزِّي [huzzī]

- ﴿وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَباً جَنِياًّ﴾[1844] أَيْ حَرِّكِي عَلَيْكِ جِذْعَ النَّخْلَةِ

1839 "Süleyman kuşlara göz atıp yokladı." en-Neml, 27/20.

1840 "Muhakkak ki biz Allah'ı yeryüzünde aciz bırakamayacağımızı, kaçarak da onu aciz bırakamayacağımızı anladık." el-Cinn, 72/12.

1841 "Şüphesiz o Kur'an, hak ile bātılı ayırd eden bir sözdür. O, boş bir söz değildir." et-Tārık, 86/13-14.

1842 "Derken, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar." el-Bakara, 2/251.

1843 "Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şuracıkta bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur." Sād, 38/11.

1844 "Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün." Meryem, 19/25.

Bā᾽ te᾽kīd için zāidedir. Yaʿnī “Hurma ağacının dalını kendinden yana silk” demek olur. Ve “أَمِيلِي إِلَيْكِ” ʿibāretiyle de tefsīr edilmiştir. Bu kelimenin aslı tahrīk-i şedīd yaʿnī silkmek, sarsmak maʿnāsına olan fethle “هَزٌّ” lafzıdır. “رَدَّ” bābından “هَزَّهُ الرَّجُلُ هَزًّا فَاهْتَزَّ” denir, “حَرَّكَهُ بِالشِّدَّةِ فَتَحَرَّكَ” demek olur. “İftiʿāl”den “إِهْتِزَازٌ” taharrük, silkinmek sarsılmak, deprenmek maʿnāsınadır. Ve neşāt ve irtiyāh yaʿnī sürūr ve şādī ve handānī maʿnasına da kullanılır. ﴿فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ﴾[1845] kavl-i kerīminde “تَحَرَّكَتْ بِالنَّبَاتِ” tefsīri bundandır ki arzın kurumuş iken yağmur nüzūlüyle hayāt-ı tāze bulup nebātla handān olarak taharrükünden ʿibārettir. ﴿فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِراً وَلَمْ يُعَقِّبْ﴾[1846] kavl-i kerīminde “تَتَحَرَّكُ” ile tefsīr edilir.

- هُزُوًا [huzuven]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا﴾[1847] وَقُرِئَ بِالْهَمْزَةِ “هُزُؤًا”

Bu kelime Ḳur᾽ān-ı kerīm’de çok tekerrür etmiştir, suhriyye ve istihzā᾽ maʿnāsınadır. “أَتَجْعَلُنَا مَهْزُوًّا بِنَا” Yaʿnī “Bizi mashara mı ediyorsun? yāhūd bizi [444] istihzā᾽ mı ediyorsun?” Bizim taʿbīrimizce “Bizimle eğleniyor musun?” denir. “رَغِبَ” bābından “هَزِئَ بِهِ يَهْزَأُ هَزأً” denir “سَخِرَ مِنْهُ” demektir. Zamm ve sükūnla “هُزْءٌ” ve zammeteynle “هُزُؤٌ” bundan ismdir.

FASLU’L-HĀ᾽ MAʿA’Ş-ŞĪNİ’L-MUʿCEME: “ه،ش”

- هَشِيمًا [heşīmen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ﴾[1848] أَيْ يَابِسًا مُتَفَرِّقَةَ الْأَجْزَاءِ

Yaʿnī “Kuruyup ufalanmış eczāsı dağılmış” demek olur ki rüzgārlar onu havāya savurur. Ve ﴿فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ﴾[1849] kavl-i kerīminde de böyle. ﴿الْمُحْتَظِرِ﴾ fāʿil bünyesiyle hazīr yaʿnī koyunları için ağıl yapan ve ağıl sāhibi demektir. “هَشِيمٌ” lafzı “هَشْمٌ”den “faʿīl” bi-maʿnā “mefʿūl”dür, nebāttan kuruyup ufalanmış şey᾽e denir. Aslen bir yumuşak şey᾽i kesr yaʿnī ufalamak rīze rīze etmektir. Bundan ekmeği ufak ufak doğrayıp tirit ittihāz etmekte kullanıldı. “ضَرَبَ” bābından “هَشَمَ يَهْشِمُ هَشْمًا فَهُوَ هَاشِمٌ وَذَاكَ هَشِيمٌ” denir, nitekim cedd-i aʿlā-yı Seyyidü’l-beşer sallallāhu ʿaleyhi ve ālihi ve sellem ʿAmr b. ʿAbdumenāf, Mekke’de kaht eyyāmında kavmine tirit yapıp itʿām ettiği cihetle “هَاشِمٌ” tesmiye edildi. Kāle’ş-şāʿir:

- “عَمْرُ الْعُلَا هَشَمَ الثَّرِيدَ لِقَوْمِهِ || وَرِجَالُ مَكَّةَ مُسْنِتُونَ عِجَافُ”

1845 “Biz onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman kıpırdar.” el-Hacc, 22/5; Fussilet, 41/39.
1846 “Onu yılanmış gibi hareket eder görünce, dönüp ardına bakmadan kaçtı.” en-Neml, 27/10.
1847 “Onlar da, “Sen bizimle eğleniyor musun?” demişlerdi.” el-Bakara, 2/67.
1848 “Fakat bütün bu canlılık sonunda rüzgarın savurduğu kuru bir çer çöpe döner.” el-Kehf, 18/45.
1849 “Onlar, ağıldaki hayvanların çiğneyip ufaladıkları kuru çöpler gibi oldular.” el-Kamer, 54/31.

Müşārün ileyh agniyādan ve Ḳureyş'in eşrefi kerīmü'l-huluk ve gāyet de sehī civān-merd bir zāt idi.

FASLU'L-HĀ' MAᶜA'Ḍ-ḌĀDİ'L-MUᶜCEME: "ه،ض"

- هَضْمًا [haḍmen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا﴾[1850] أَيْ نَقْصًا

Yaᶜnī "Hakkı naks olunarak hasenātının yāhūd sevāb-ı hasenātının tenkīs edilmesinden [445] korkmaz" demek olur. "ضَرَبَ" bābından "هَضَمَهُ حَقَّهُ يَهْضِمُ هَضْمًا" denir, bir kimsenin hakkını tenkīs maᶜnāsınadır. Ve "iftiᶜāl" bābından "اِهْتَضَمَهُ" da böyledir. Ve "هَضْمٌ" bir şey'i mevziᶜinden etmek ve bir şey'i kesr etmek ve birbirine geçirmek ve bir şey' birbirine girmek maᶜnālarına kullanılır. [1851]﴿وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ﴾ kavl-i kerīminde goncaları yāhūd çiçekleri yāhūd meyveleri kesret ve vefretinden birbirine giren hurmā ağacının vasfıdır. Ve taᶜām sinmek maᶜnāsına kullanılan "هَضْمٌ" kesr maᶜnāsından yāhūd makarrı olan miᶜdeden emᶜāya defᶜ olunduğu için bir şey'i mevziᶜinden defᶜ maᶜnāsından me'hūzdur.

FASLU'L-HĀ' MAᶜA'L-LĀM: "ه،ل"

- هَلُمَّ [helumme]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا﴾[1852] أَيْ أَحْضِرُوهُمْ وَقَرِّبُوهُمْ

Yaᶜnī "Getiriniz ve takrīb ediniz şāhidlerinizi."

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا﴾[1853] أَيْ تَعَالَوْا اِلَيْنَا وَارْجِعُوا اِلَيْنَا

Yaᶜnī "Bize geliniz ve bize rücūᶜ ediniz" demektir. "هَلُمَّ" kelime[si] ism-i fiᶜl-i emr olup bir şey'e daᶜvet için mevzūᶜdur. Ehl-i Ḥicāz ᶜindinde vāhidi ve tesniye ve cemᶜi müsāvīdir ve te'nīsi cāiz değildir, Ḳur'ān-ı kerīm'de de öyle vārid olmuştur. Benī Temīm bunu tasrīfle "هَلُمَّ هَلُمَّا هَلُمُّوا هَلُمِّي هَلُمَّا هَلْمُمْنَ" derler. Lafz-ı mezbūrun aslına dāir akvāl-i kesīre ve muhtelife vardır, mufassalāta mürācaᶜat oluna.

1850 "Kim de inanmış olarak salih ameller işlerse o, ne zulme uğramaktan korkar, ne yoksun bırakılmaktan." Tā Hā, 20/112.

1851 "Meyveleri olgunlaşmış hurmalıklarda" eş-Şuᶜarā', 26/148.

1852 "De ki: "Haydi, Allah sunu haram kildi" diye tanıklık yapacak şahitlerinizi getirin." el-Enᶜām, 6/150.

1853 "Şüphesiz Allah içinizden, savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine, "Bize gelin" diyenleri biliyor." el-Ahzāb, 33/18.

• هَلُوعًا [helūᶜan]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا﴾[1854] أَيْ ضَجُورًا لَا يَصْبِرُ

Yaᶜnī “dar yürekli, sabırsız” demektir. Ve “حَرِيصًا وَشَحِيحًا بَخِيلًا مُمْسِكًا” de denildi ki hırslı, vergisiz, tamaᶜkār demek olur. İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumā [446] hazretleri “هَلُوعٌ” tefsīri onun mā-baᶜdidir buyurmuşlar, yaᶜnī ﴿إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا﴾[1855] āyetleridir ki “Ona bir şerr erişse dokunsa mübālaga ile feryād edici ve bir hayr ve niᶜmet isabet etse mübālaga ile buhl edici” demek olur. Bu kelime aslen efhaş-ı cezeᶜ maᶜnāsına olan “هَلَعٌ”den “feᶜūl”dür. “طَرِبَ” bābından “هَلِعَ يَهْلَعُ هَلَعًا فَهُوَ هَلِعٌ وَهَلُوعٌ” denir ki “جَزِعَ جَزَعًا شَدِيدًا فَاحِشًا” demektir, biz buna yaygaracı deriz. Vallāhu aᶜlemu.

• هَلَكَ [heleke]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ﴾[1856] أَيْ مَاتَ

Yaᶜnī “Öldü, vefāt etti” demektir. Bu kelimenin tahkīki Bābu’t-Tā’da “التَّهْلُكَةِ” kelimesinde mufassalen beyān edildi, mürācaᶜat buyurula.

FASLU’L-HĀ᾿ MAᶜA’L-MĪM: “ه،م”

• هَمْسًا [hemsen]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾[1857] أَيْ صَوْتًا خَفِيًّا

Bununla murād halkın mahşere sevkinde işitilen ayak sesleridir denildi. “هَمْسٌ” lafzı savt-ı hafīdir. “ضَرَبَ” bābından “هَمَسْتُ الْكَلَامَ أَهْمِسُ هَمْسًا” denir, “أَخْفَيْتُهُ، أُخْفِيهِ” demektir. Ve “حَرْفٌ مَهْمُوسٌ وَكَلَامٌ مَهْمُوسٌ”, “غَيْرُ مَجْهُورٍ وَغَيْرُ ظَاهِرٍ” demektir. Ve “هَمْسُ الْأَقْدَامِ” meşy esnāsında hāsıl olan ayak seslerinin en hafīsi ve hafīfidir ki hışıltı denir.

• هَمَزَاتِ [hemezāti]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ﴾[1858] أَيْ نَخَسَاتِ الشَّيَاطِينِ وَغَمَزَاتِهِمْ

1854 “Şüphesiz insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır.” el-Meᶜāric, 70/19.
1855 “Kendisine kötülük dokunduğu zaman sızlanır. Ona bir hayır dokunduğunda da eli sıkıdır.” el-Meᶜāric, 70/20-21.
1856 “Senden fetva istiyorlar. De ki: “Allah size “kelāle” (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa bıraktığı malın yarısı onundur.”” en-Nisā᾿, 4/176.
1857 “Artık sadece fısıltı işitebilirsin.” Tā Hā, 20/108.
1858 “De ki: “Ey Rabbim! Şeytanların vesveselerinden sana sığınırım.”” el-Mü᾿minūn, 23/97.

Yaʿnī şeyātīnin insāna olan darabātı ve lemmātı ve ʿasrı ki murād igvā͗ ve vesāvisiyle kulūbu darb ve tazyīk etmesi olur. “نَزَعَاتِهِمْ” ile de tefsīr edildi ki ilkā-i vesāvisle [447] ifsādātı demek olur. “هَمْزٌ” aslen sıkmak, tazyīk etmektir. “ضَرَبَ” bābından هَمَزْتُ الشَّيْءَ” “أَهْمِزُهُ هَمْزًا denir, “عَصَرْتُهُ” demektir. Ve igtiyāb maʿnāsına gelir. Bu maʿnāda “رَجُلٌ هَمَّازٌ” denir, “gıybeti iʿtiyād eden kimse” demektir. Zammla “هُمَزَةٌ” dahi böyledir. “هَمَّازٌ”ın cemʿi değildir.

- هَمَّازٍ [hemmāzin]
- ﴿هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ﴾[1859] أَيْ غَيَّابٍ سَاعٍ بِالنَّمِيمَةِ بَيْنَ النَّاسِ

Mā-kabline ircāʿ-ı nazar edile.

- هَمُّوا [hemmū]
- ﴿وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ﴾[1860] أَيْ أَرَادُوا وَقَصَدُوا اِخْرَاجَهُ مِنْ مَكَّةَ

Yaʿnī “Resūlullāh ʿaleyhi’s-selāmı Mekke’den çıkarmağı murād ettiler, kasd ettiler” demektir. “هَمٌّ” aslen insānı eriten hüzn maʿnāsınadır. Cemʿi “هُمُومٌ”dur. “İfʿāl” bābından izābe ve şiddet ve kalak ve ıztırāba düşürmek maʿnāsınadır. “أَهَمَّهُ الْأَمْرُ” denir. Ve bunun sīga-i fāʿili olan “مُهِمٌّ” lafzı emr-i şedīde ism olmuştur. Ve “هَمٌّ” irāde ve kasd maʿnāsına da müstaʿmeldir. “رَدَّ” bābından “هَمَمْتُ الْأَمْرَ أَهُمُّهُ هَمًّا” denir, “اَرَدْتُهُ” demektir.

- هَمَّتْ [hemmet]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَاٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ﴾[1861] أَرَادَتْ وَقَصَدَتْ وَكَذَا أَرَادَ وَقَصَدَ
- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ﴾[1862] أَيْ حَمَلَتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ عَلَى الْهَمِّ وَالْحُزْنِ

Murād “Onların nefsleri onları hüzn ve gamma ve kalak ve ıztırāba düşürdü” demek olur. Mā-kabline ircāʿ-ı nazar oluna.

MAZMŪMETU’L-HĀ͗: “هُ،م”

- هُمَزَةٍ [humezetin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ﴾[1863] أَيْ عَيَّابٍ

Bābu’l-Lām’da “لُمَزَةٍ” ve bu fasılda ānifü’l-beyān “هَمَزَاتِ” kelimesine mürācaʿat oluna.

1859 “Daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan” el-Kalem, 68/11.
1860 “Peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkıştılar.” et-Tevbe, 9/13.
1861 “Andolsun kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı Yūsuf da ona istek duyacaktı.” Yūsuf, 12/24.
1862 “Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü.” Āl-i ʿİmrān, 3/154.
1863 “İnsanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hāline!” el-Hümeze, 104/1.

FASLU'L-HĀᵓ MAᶜA'N-NŪN: "ه،ن" [448]

- هَنِيئًا [henīᵓen]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا﴾[1864] أَيْ طَيِّبًا سَائِغًا

Yaᶜnī pāk ve helāl ve hoş-güvār, sehlü'l-inhizām demektir. Ve "لَذِيذًا" dahi denildi. "هَنِيءٌ" kelimesi her bir kendine meşakkat lāhık olmayan ve ᶜākıbetinde vehāmet bulunmayan şeyᵓde kullanılır. Aslen taᶜāmda tebeᶜan şarābda da istiᶜmāl edilir. Ve lezīz ve hoş-güvār ve sehlü'l-hazm ve serīᶜü'l-inhidār ve nāfiᶜ maᶜnāları irāde edilir. "طَرُفَ" bābından "هَنُؤَ الطَّعَامُ فَهُوَ هَنِيءٌ" denir. "مَرِيئًا" Bābu'l-Mīm'de mezkūrdur.

MAZMŪMETU'L-HĀᵓ: "ه،ن"

- هُنَالِكَ [hunālike]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ﴾[1865] أَيْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

Yaᶜnī "kıyāmet gününde" demektir. Aslen mekāna mahsūs ism-i işāret olup zamānda da istiᶜmāl edildi, nitekim bu āyette vākiᶜ olmuştur. Ve burada maᶜnā-yı aslīsi üzere "فِي الْمَحْشَرِ" ile de tefsīr edilebilir. Ve'l-evvelu evlā. Ve "هُنَا" ve hā-i tenbīh idhāliyle "هَهُنَا" karībe ve kāf-ı hitābla "هُنَاكَ" mütevassıta ve kāf'tan evvel lām ziyādesiyle "هُنَالِكَ" baᶜīde kullanılır. Bu kelime *Muḫtāru'l-Enbāᵓ* nām eser-i fakīrīde mufassalen ve mugnī sūrette tahkīk ve beyān edilmiştir.

FASLU'L-HĀᵓ MAᶜA'L-VĀV: "ه،و"

- الْهَوَى [el-hevā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى﴾[1866] أَيْ عَمَّا تُحِبُّهُ وَتَمِيلُ إِلَيْهِ

Maksūren "هَوَى" nefsin sevdiği ve meyl ve ārzū ve iştihāᵓ ettiği şeyᵓdir. Ve bu meyl ve ārzū ve iştihāya ve sıfat-ı gālibesi iᶜtibāriyle nefs-i emmāre-i bi's-sūᵓa dahi "هَوَى" denir. Bunun cemᶜi "أَهْوَاءٌ"dır. Ve memdūden "هَوَاءٌ" cevv yaᶜnī mā-beyne's-semāᵓ ve'l-arzdır. Lafz-ı mezkūr lisānımızda ᶜaynen müstaᶜmeldir ki havāya uçtu, [449] havāya çıktı deriz. Ve her hālī ve boş şeyᵓe de "هَوَاءٌ" denir. Bunun cemᶜi "أَهْوِيَةٌ"dir. Ve "سُقُوطٌ" yukarıdan aşağıya düşmek maᶜnāsına da gelir. "رَمَى" bābından "هَوَى يَهْوِي هَوِيًّا بِالْفَتْحِ وَهُوِيًّا بِالضَّمِّ مَعَ"

1864 "Onu da afiyetle yiyin." en-Nisāᵓ, 4/4.
1865 "İşte bu durumda velayet (himaye ve koruyuculuk) yalnızca hak olan Allah'a mahsustur." el-Kehf, 18/44.
1866 "Nefsini arzularından alıkoyarsa" en-Nāziᶜāt, 79/40.

﴿وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى﴾[1867] maʿnāsınadır: "سُقُوطٌ" denir, تَشْدِيدِ الْيَاءِ فِيهِمَا وَهَوَيَانًا بِالْفَتَحَاتِ" أَيْ سَقَطَ يَعْنِي فِي النَّارِ وَهَلَكَ Ve esmā-i cehennemden "هَاوِيَةٌ" de bundandır. Bu maʿnāda "ifʿāl"den müteʿaddī olur. ﴿وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى﴾[1868] أَيْ أَسْقَطَهَا جِبْرِيلُ مَقْلُوبًا بَعْدَ الرَّفْعِ إِلَى السَّمَاءِ Ve "هَوَى" , "أَحَبَّ" ve "مَالَ" maʿnālarına da gelir. Bābu'l-Hemze'de "أَهْوَى" ve "اِسْتَهْوَتْهُ" ve Bābu't-Tā'da "تَهْوَى" ve "تَهْوِي" kelimelerine de mürācaʿat oluna.

- هَوَاءٌ [hevāʾun]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ﴾[1869] أَيْ خَالِيَةٌ

Yaʿnī "Yürekleri boştur" demek olur. Murād ʿakldan ve ʿilm ve ʿirfāndan ve īmān ve şecāʿatten hāliye demek olur. Mā-kabline ircāʿ-ı nazar buyurula.

- هَوْنًا [hevnen]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا﴾[1870] أَيْ مَشْيًا رُوَيْدًا

Yaʿnī "Sekīnet ve vakār ile yürürler" demektir. Bu kelimeye dāir kelam Bābu'l-Mīm'de "مَهِينٌ" kelimesinde mezkūrdur, mürācaʿat buyurula.

MAZMŪMETU'L-HĀʾ: "هُو"

- هُودًا [hūden]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُوداً اَوْ نَصَارٰى تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ﴾[1871]

- و﴿وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا﴾[1872]

- و﴿اَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُوداً اَوْ نَصَارٰى﴾[1873] أَيْ يَهُودًا

Bu üç āyette murād "Yahūdī"dir ki evvelinden yā-i ziyāde ve āhirinden yā-i nisbet iskāt edilerek "هُودٌ" kalmıştır. Bunun aslı ẕāl-ı muʿceme ile "يَهُوذ"dur. Baʿde't-taʿrīb muʿceme mühmeleye tebdīl ve āhire yā-i nisbet ilhākıyla "يَهُودِيٌّ" denildi, çünkü "يَهُوذَا بِنُ يَعْقُوبَ" ʿaleyhi[450]'s-selāma nisbet olunurlar. Bunların gayrı mevāziʿde "هُودٌ" lafzı kavm-i

1867 "Gazabım da kimin üzerine inerse o muhakkak helak olmuş demektir." Tā Hā, 20/81.
1868 "O, "Mu'tefike"yi de kaldırıp yere çarpmış." en-Necm, 53/53.
1869 "Kalpleri de bomboştur." İbrāhīm, 14/43.
1870 "Rahmān'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir." el-Furkān, 25/63.
1871 "Bir de; "Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek" dediler. Bu, onların kuruntuları!" el-Bakara, 2/111.
1872 "(Yahudiler) "Yahudi olun" ve (Hıristiyanlar da) "Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler." el-Bakara, 2/135.
1873 "Yoksa siz, "İbrahim de, İsmail de, İshak da, Yakub ile Yakuboğulları da yahudi, ya da hıristiyan idiler" mi diyorsunuz?" el-Bakara, 2/140.

ʿĀd'a mebʿūs olan bir nebī-i zī-şānın ismidir: ﴿وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا﴾[1874] ve ﴿وَلَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُوداً وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ﴾[1875] ve ﴿قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ﴾[1876] ve emsālinde olduğu gibi. Bu bābın evvelinde vākiʿ "هَادُوا" kelimesine de mürācaʿat oluna.

- هُونٍ [hūnin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَيُمْسِكُهُ عَلَى هُونٍ اَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾[1877]
- و﴿عَذَابَ الْهُونِ﴾[1878] أَيْ هَوَانٍ وَالْهَوَانِ

Bu kelimeye dāir kelām Bābu'l-Mīm'de "مَهِين" kelimesinde mufassalen mürūr etti, mürācaʿat oluna.

FASLU'L-HĀ᾽ MAʿA'L-YĀ᾽İ['L-]MUSENNĀTİ'T-TAHTİYYE: "ه،ي"

- هَيْتَ [heyte]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ﴾[1879] أَيْ هَلُمَّ

Yaʿnī "Seni daʿvet ettiğim şey᾽e gel" demek olur. "هَلُمَّ" gibi esmā-i efʿāldendir. Ancak "هَيْتَ", fevr ve sürʿati müşʿirdir. Lām tahsīs içindir, gūyā "Sana söylüyorum, çabuk gel!" demek olur. Fetha hareke-i binā᾽dır. Bu kelime tā'nın zammıyla fiʿl-i māzī mütekellim-i vahde şeklinde "هَيْتُ لَكَ" sūretinde de kırā᾽at olunmuştur. Bu sūrette maʿnā "إِرَادَتِي بِهَذَا لَكَ" Yaʿnī "şunu murād etmekliğim sana hāsstır" demek olur. Ve hā'nın kesri ve hemze ile "هِئْتُ لَكَ" ve kezā fethle "هَئْتُ لَكَ" sūretlerinde dahi kırā᾽at vardır. Bu sūretlerde "تَهَيَّأْتُ لَكَ" Yaʿnī "Senin için hazırlandım" demek olur.

- هَيِّنٌ [heyyinun]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ﴾[1880] أَيْ سَهْلٌ يَسِيرٌ

Yāʿnī "Āsāndır, kolaydır" demek olur. وَكَذَا فِي ﴿وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا﴾[1881] أَيْ سَهْلًا يَسِيرًا Bu da "هَوْن" lafzındandır. Bābu'l-Mīm'de "مَهِين" kelimesine mürācaʿat edile.

1874 "Ād kavmine de kardeşleri Hūd'u peygamber olarak gönderdik." el-Aʿrāf, 7/65; Hūd, 11/50.

1875 "Helāk emrimiz gelince, Hūd'u ve beraberindeki iman etmiş olanları, tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Onları ağır bir azaptan kurtardık." Hūd, 11/58.

1876 "Dediler ki: "Ey Hūd! Sen bize açık bir mucize getirmedin. Biz de senin sözünle ilahlarımızı bırakacak değiliz. Biz sana iman edecek de değiliz."" Hūd, 11/53.

1877 "Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!" en-Nahl, 16/59.

1878 "Aşağılayıcı azap" el-Enʿām, 6/93; el-Ahkāf, 46/20. Ayrıca bkz. Fussilet, 41/17.

1879 "Ve kapıları kilitleyerek "Haydi gelsene!" dedi." Yūsuf, 12/23.

1880 "(Ancak) Rabbin diyor ki: "Bu bana göre kolaydır."" Meryem, 19/9, 21.

1881 "Bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz." en-Nūr, 24/15.

MEKSŪRETU'L-HĀᵓ: "هِ،ي" [451]

- اَلْهِيمِ [el-hīmi]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ﴾[1882] أَيِ الْإِبِلِ الْعُطَاشِ

Yaᶜnī "susamış develerin içişi gibi" demektir. Kesrle "هِيـمٌ" ve zammla "هُيَامٌ" deveye ᶜārız olur bir maraz, bir derddir ki içer içer kanmaz olur. Bunun naᶜtında "بَعِيـرٌ أَهْيَـمُ وَنَاقَـةٌ هَيْمَـاءُ" denir. Ve mutlakan susamış deveye de denir. Ve denildi ki maraz-ı mezkūra mübtelā olan insānda da kullanılır. Etıbbā-i mütekaddimenin "إِسْتِسْـقَاءٌ" ıtlāk ettikleri maraz olacaktır. Mübtelā olana "مُسْتَسْـقِي" derler. Bu maᶜnāda "رَجُـلٌ هَيْمَـانُ وَهَائِـمٌ" denir. Ve ᶜaşk maᶜnāsına ve mübtelā-yı derd-i ᶜaşka ve bir kimse ᶜalā-vechihi başını alıp gitmek maᶜnālarına dahi istiᶜāreten kullanılır. Bābu'l-Yā'da "يَهِيمُونَ" kelimesine nazar buyurula.

1882 "Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz." el-Vākıᶜa, 56/55.

BĀBU'L-YĀʾİ'L-MUSENNĀTİ'T-TAHTİYYE

FASLU'L-YĀʾ MAʿA'L-HEMZE: "ي،ء"

- يَؤُدُهُ [yeʾūduhū]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا﴾[1883] أَيْ يُثْقِلُهُ

Yaʿnī "Semāvāt ve arzın hıfzı ona yaʿnī Cenāb-ı Kādir ü Kayyūm'a sıklet vermez, ağır gelmez" demek olur. Sıklet, ağırlık vermek maʿnāsına olan "أَوْدٌ"dendir. "قَالَ" bābından "آدَ يَؤُودُ اَوْدًا وَإِيَادًا فَهُوَ آيِدٌ" denir. "مَا آدَكَ فَهُوَ لِي آيِدٌ" kavli "مَا اَثْقَلَكَ فَهُوَ لِي مُثْقِلٌ" Yaʿnī "Sana sıklet veren şeyʾ benim için de sıklet vericidir" demektir.

- يَأْلَمُونَ [yeʾlemūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿اِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ﴾[1884] أَيْ يَجِدُونَ أَلَمَ الْجِرَاحِ كَمَا تَجِدُونَ أَنْتُمْ

Yaʿnī "Yara acısını onlar da hiss ederler, siz hiss ettiğiniz gibi" demek olur. Vecaʿ-ı şedīd yaʿnī ağrı acı demek olan "أَلَمٌ" [452] lafzındandır. "طَرِبَ" bābından "أَلِمَ يَأْلَمُ أَلَمًا" denir. Ve "tefaʿʿul"den "تَأَلَّمَ" , "تَوَجَّعَ" ve "ifʿāl"den "آلَمَ يُولِمُ إِيلَامًا" , "أَوْجَعَ إِيجَاعًا" demektir. Ve "faʿīl" vezninde "أَلِيمٌ" , "مُؤْلِمٌ" ve "مُوَجِّعٌ" demektir.

- يَؤُوسٌ [yeʾūsun]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ اِنَّهُ لَيَؤُوسٌ كَفُورٌ﴾[1885] أَيْ شَدِيدُ الْيَأْسِ وَالْقُنُوطِ

Yaʿnī "pek ümmīdsiz, katʾiyyen ümmīdi kesmiş kimse" demektir. "فَهِمَ" bābından "يَئِسَ"

1883 "Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez." el-Bakara, 2/255.

1884 "Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar." en-Nisāʾ, 4/104.

1885 "Eğer insana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırır da, sonra bunu ondan çekip alırsak, şüphesiz o ümitsiz ve nankör oluverir." Hūd, 11/9.

“يَئِسَ يَأْسًا فَهُوَ يَؤُوسٌ denir, “قَنِطَ قُنُوطًا” gibidir. “Feʿūl” vezninde “يَؤُوسٌ” ve “قَنُوطٌ” mübālaga sīgasıdır. ﴿لَا يَسْـئَمُ الْاِنْسَـانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَاِنْ مَسَّـهُ الشَّـرُّ فَيَؤُوسٌ قَنُوطٌ﴾[1886] āyetinde “قَنُوطٌ” kelimesi maʿnā-yı mübālagayı tekrīr ile de teʾkīd içindir. Ve Neḫaʿ lügatinde “يَـأْسٌ” lafzı ʿilm maʿnāsına da müstaʿmeldir, nitekim ﴿أَفَلَـمْ يَايْئَـسِ الَّذِيـنَ آمَنُـوا اَنْ لَوْ يَشَـاءُ اللهُ لَهَـدَى النَّاسَ جَمِيعًا﴾[1887] kavl-i kerīmi “أَفَلَمْ يَعْلَمْ” ʿibāretiyle tefsīr edilmiştir. Bābu’l-Hemze’de “إِسْتَيْأَسُـوا” kelimesine de mürācaʿat oluna.

- يَأْتَلِ [yeʾteli]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا اُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ﴾[1888] أَيْ لَا يَحْلِفْ

Yaʿnī “Yemīn etmesin” demektir. Feth-i hemze ve kesr-i lām ve feth-i yā-i müşeddede ile “أَلِيَّةٌ”den “iftiʿāl”dir ki half yaʿnī yemīn demektir. Ve taksīr maʿnāsına da gelir. Cemʿi “أَلَايَا”dır. Ve “وَلَا يَتَأَلَّ” sūretinde de kırāʾat olunmuştur, bu sūrette dahi sālifü’z-zikr “أَلِيَّةٌ”den “tefaʿʿul”dür, “لَا يَتَحَلَّفْ” demek olur. “وَلَا يَأْتَلَّ” dahi kırāʾattir, bu takdīrde taksīr maʿnāsına olan “أَلْوٌ”den “iftiʿāl”dir. “مَا آلَوْتُ” denir, “مَا قَصَّرْتُ” demek olur, bināʾen ʿalā-hāzā maʿnā “لَا يَقْتَصِرْ” demektir. Bu āyet-i kerīme emīrü’l-müʾminīn Ebū Bekr eṣ-Ṣıddīḳ radıyallāhu taʿālā anhu hakkında nāzil olmuştur. “أُولِـي الْفَضْـلِ”den murād müşārünʾileyh hazretleridir, kıssası tefāsīrde görülür. [453]

- يَأْلُونَكُمْ [yeʾlūnekum]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا﴾[1889] أَيْ لَا يَقْصُرُونَكُمْ فِي جَلْبِ الْفَسَادِ

Yaʿnī “Size fesād ve zahmet ve meşakkat celbinde kusūr etmez” demek olur. Mā-kabline ircāʿ-ı nazar oluna.

- يَأْتَمِرُونَ [yeʾtemirūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ قَالَ يَا مُوسَى اِنَّ الْمَلَاَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ ﴾[1890] أَيْ يَتَآمَرُونَ فِي قَتْلِكَ

Yaʿnī “Senin katlin husūsunda müşāvere ediyorlar” demek olur. Hükm ve buyruk de-

---

1886 “İnsan, hayır (mal, mülk, genişlik) istemekten usanmaz. Fakat başına bir kötülük gelince umutsuzluğa düşer, yıkılır.” Fussilet, 41/49.

1887 “İman edenler anlamadılar mı ki, Allah dileseydi bütün insanları doğru yola eriştirirdi.” er-Raʿd, 13/31.

1888 “İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler.” en-Nūr, 24/22.

1889 “Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar.” Āl-i ʿİmrān, 3/118.

1890 ““Ey Mūsā! İleri gelenler seni öldürmek için aralarında senin durumunu görüşüyorlar.” dedi.” el-Kasas, 28/20.

mek olan “أَمْرٌ”den “إِفْتِعَالٌ”dir, teşāvür maʿnāsına kullanılır. Ve “müfāʿālet”ten “مُؤَامَرَةٌ” de müşāvere maʿnāsınadır. Ve “إِئْتِمَارٌ emre imtisāl ve emri kabūl maʿnāsına da gelir. Ve bir şeyʾi hemm ve kasd maʿnāsına istiʿmāl edilir. “İstifʿāl”den “إِسْتِئْمَارٌ” da bunlar gibidir. Bu lafz hakkında daha ziyāde tahkīkāt Bābu’l-Hemze’de “إِئْتَمِرُوا” kelimesinde mürūr etti, mürācaʿat oluna.

- يَأْبَ [yeʾbe]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ﴾[1891] أَيْ لَا يَمْتَنِعَ

- وكذا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيَأْبَى اللّٰهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ﴾[1892] أَيْ وَيَمْتَنِعُ اللّٰهُ

İmtināʿ maʿnāsına olan “إِبَاءٌ”dandır. Bāb-ı sālisten “أَبَى يَأْبَى إِبَاءً فَهُوَ آبٍ وَأَبِيٌّ وَأَبَيَانٌ” denir. Bu kelime mehmūzü’l-fāʾ olarak üçüncü bābdan tasrīf edilen kelimāt-ı şāzzeden biridir. Ve “tefaʿʿul”den “تَأَبَّى تَأَبُّيًا” da “إِمْتَنَعَ” demektir.

MAZMŪMETU’L-YĀʾ: “يُ،ء”

- يُؤْمِنُونَ [yuʾminūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾[1893] أَيْ يُصَدِّقُونَ بِهِ

Yaʿnī “İnsāna nisbetle gayb olan ahbār-ı ilāhiyyeden enbiyāʾ ʿaleyhimü’s-selām vāsıtasıyla teblīg buyurulan umūr u ahvāl-i uhreviyyeyi tasdīk ederler” demektir. Bu kelime meʾnūs olmakla berāber bu tefsīr bu āyette “يُؤْمِنُونَ” kelimesinin “كُفْرٌ”ün zıddı olan [454] “إِيمَانٌ”dan olmayıp baʿde’l-īmān müʾminin kalbinde takarrür ve tahakkuk eden tasdīk maʿnāsına mahmūl olduğunu beyān için kayd edilmiştir.

- يُؤْلُونَ [yuʾlūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ﴾[1894] أَيْ يَحْلِفُونَ عَلَى وَطْءِ نِسَائِهِمْ أَيْ عَلَى أَنْ لَا يُجَامِعُوهُنَّ

Yaʿnī “Yemīn ederler kadınlarının vatʾı üzerine.” Murād bir kimsenin haremiyle cimāʿ etmeyeceğine yemīn etmesidir. Cāhiliyyette beyne’l-ʿArab bir ʿādet vardı, bir kimse zevcesinden ikrāh eder ve dīger kimse ile izdivācını istemez ise o kadınla ebeden cimāʿ etmemek üzere yemīn eder ve onu ızrār için tatlīkle de salıvermez. Bu sūretle ikisinden biri ölünceye kadar kadın ona muʿallaka olarak kalırdı. Hak taʿālā bu hükm ve ʿādeti

---

1891 “Yazıcı, Allah’ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın.” el-Bakara, 2/282.

1892 “Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz.” et-Tevbe, 9/32.

1893 “Onlar gaybe inanırlar.” el-Bakara, 2/3.

1894 “Eşlerine yaklaşmamağa yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır.” el-Bakara, 2/226.

ibtāl buyurdu. ﴿فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ﴾[1895] āyetindeki "مُعَلَّقَةٌ" da budur ki ne dul ne de zātü'z-zevc demek olur. Bu kelime de ānifü'l-beyān "أَلِيَّةٌ"den ve "ifʿāl" bābından muzāriʿ cemʿ-i müzekker-i gāibdir. Bu faslın evvelinde vākiʿ "يَأْتَلِ" kelimesine mürāca'at edile.

- يُؤْفَكُونَ [yu'fekūne]
- فِي كُلِّ مَحَلٍّ مِنَ الْقُرْآنِ بِمَعْنَى "يُصْرَفُونَ"

Yaʿnī "Hayrdan sarf ve defʿ ve tahvīl olunurlar" maʿnāsınadır. Ve "يُحَدُّونَ" ile de tefsīr edilir. Bu taʿbīr "رَجُلٌ مَحْدُودٌ" kavlinden me'hūzdur ki "مَحْرُومٌ" demektir. "إِفْكٌ" lafzındandır. Bābu'l-Hemze'de "أَإِفْكًا" ve "الْإِفْكِ" kelimelerine mürācaʿat buyurula.

FASLU'L-YĀ' MAʿA'L-BĀ'İ'L-MUVAHHADE: "يَ،ب"

- يَبْخَسْ [yebḫas]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا﴾[1896] أَيْ يُنْقِصْ

Yaʿnī "Eksiltmez" demektir. Bu kelimenin tahkīki Bābu'l-Bāi'l-Muvahhade'de "بَخْسٍ" kelimesinde [455] mufassalen mezkūrdur, mahall-i mezkūra mürācaʿat buyurula.

- يَبَسًا [yebesen]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى﴾[1897] أَيْ يَابِسًا

Yaʿnī "kuru" demektir. Bāb-ı rābiʿ ve sādisten "يَبِسَ يَيْبَسُ وَيَبِسَ يَيْبِسُ يُبْسًا فَهُوَ يَابِسٌ" denir, kurutmak ve kuru olmak maʿnālarınadır. "فَلْسٌ" vezninde "يَبْسٌ", "يَابِسٌ"tir. Fethateynle "يَبَسٌ" yaş olup sonradan kuruyan mekān ve mahaldir. Ve "faʿīl" vezninde "يَبِيسٌ" kuru nebāttır.

MAZMŪMETU'L-YĀ': "يُ،ب"

- يُبْخَسُونَ [yubḫasūne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ﴾[1898] أَيْ لَا يُنْقَصُونَ شَيْئًا

1895 "Öyle ise (birine) büsbütün gönül verip ötekini (kocası hem var, hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın." en-Nisā', 4/129.

1896 "Borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)." el-Bakara, 2/282.

1897 "Firavun'un imana yanaşmaması üzerine) Mūsā'ya, "Kullarımı (İsrailoğullarını) geceleyin (Mısır'dan) yürütüp çıkar. Yakalanmaktan korkmaksızın, endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç" diye vahyettik." Tā Hā, 20/77.

1898 "Orada onlar bir eksikliğe uğratılmazlar." Hūd, 11/15.

Bu faslın evveline ircāʿ-ı nazar oluna.

FASLU’L-YAʾ MAʿA’T-TĀʾİ’L-MUSENNĀTİ’L-FEVKIYYE: “ي،ت”

- يَتَسَنَّهْ [yetesenneh]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ﴾[1899] أَيْ لَمْ يَتَغَيَّرْ

Yaʿnī “bozulmamış, değişmemiş” demek olur. Bu kelime de āhirdeki hā’nın telaffuzda sākine olarak isbātı ve nūn-ı müşeddedenin fethasıyla iktifāʾen iskātı da cāizdir. İsbātı, aslı “سَانَهْتُ” kavlinden olmakla hurūf-ı asliyyeden olduğu içindir. İskātı aslı “سَانَيْتُ” olup hāʾ beyān-ı hareke için zāide olması iʿtibāriyledir. Buna dāir tahkīkāt Bābu’l-Mīm’de “مَسْنُونٍ” kelimesinde mezkūrdur.

- يَتِيهُونَ [yetīhūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ﴾[1900] أَيْ يُحَارُونَ يَضِلُّونَ فِيهَا

Yaʿnī “Arzda hayrān ve sergerdān olurlar” demektir. Ve “يَسِيرُونَ فِي الْأَرْضِ مُتَحَيِّرِينَ ضَالِّينَ” ʿibāretiyle de tefsīr edilmiştir. “مَفَازَةٌ” yaʿnī çöl demek olan “تِيهٌ” lafzındandır. Bāb-ı sānī-den “تَاهَ يَتِيهُ [456] تَيْهًا وَتَيَهَانًا فَهُوَ تَائِهٌ” denir, “ذَهَبَ مُتَحَيِّرًا” demektir. Ve bāb-ı mezkūrdan tekebbür maʿnāsına kullanılır: “تَاهَ تَيْهًا فَهُوَ أَتْيَهُ النَّاسِ” denir, “تَكَبَّرَ تَكَبُّرًا فَهُوَ أَشَدُّ النَّاسِ تَكَبُّرًا” demektir. Ve bāb-ı evvelden “تَاهَ يَتُوهُ تَوْهًا” dahi lügattır. Ve “tefʿīl”den “تَيَّهَ أَوْ تَوَّهَ نَفْسُهُ”, “جَرَّهَا” demektir. Ve Benī İsrāʾīl’in kırk yıl tāih oldukları maʿrūf çöle de ʿalem olmuştur ki sahrā-yı tīh denir.

- يَتَخَافَتُونَ [yeteḫāfetūne]
- ﴿يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا﴾[1901] أَيْ يَتَسَارُّونَ الْكَلَامَ

Yaʿnī “Aralarında sözü giz tutarlar” yāhūd “gizli söyleşirler” demek olur. İhfā-i mantık maʿnāsına olan “خَفْتٌ”den “tefāʿul”dür. Tahkīkī Bābu’t-Tā’da “تُخَافِتْ بِهَا” kelimesinde mürūr etti, mürācaʿat oluna.

- يَتَسَلَّلُونَ [yetesellelūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا﴾[1902] أَيْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْجَمَاعَةِ وَاحِدًا وَاحِدًا

Yaʿnī “Birer birer cemāʿatten çıkarlar.” Ve “يَخْرُجُونَ مِنَ الْمَسْجِدِ فِي الْخُطْبَةِ خُفْيَةً مُسْتَتِرِينَ بِبَعْضِهِمْ”

1899 “Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış.” el-Bakara, 2/259.

1900 “Allah şöyle dedi: “O hālde orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar.”” el-Māide, 5/26.

1901 “Aralarında birbirlerine “(Dünya’da) sadece on (gün) kaldınız” diye gizli gizli konuşacaklar.” Tā Hā, 20/103.

1902 “İçinizden biribirini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir.” en-Nūr, 24/63.

“أَوْ بِشَيْءٍ” de denildi ki “Hutbe esnāsında birbirlerini yāhūd bir şeyʾ siper alarak mescidden gizlice çıkarlar” demek olur. Yine meʾāl birdir. Bu kelime bir şeyʾi bir şeyʾden çekip çıkarmak maʿnāsına olan “سَلٌّ” lafzından “tefaʿʿul”dür. Sülāsīsi “رَدَّ” bābından “سَلَّ الْمُجَاهِدُ سَيْفَهُ يَسُلُّ سَلًّا” denir, “Kılıcını çekti” yaʿnī kınından demek olur. Lāzım olarak “tefaʿʿul”-den “تَسَلَّلَ يَتَسَلَّلُ تَسَلُّلًا” denir. “يَتَسَلَّلُونَ” bundan muzāriʿ cemʿ müzekker-i gāibdir, “يَخْرُجُونَ قَلِيلًا قَلِيلًا” demektir. Bābu’s-Sīn’de “سُلَالَةٌ” kelimesinde “سَلٌّ” lazfına dāir fevāid vardır.

- يَتَوَفَّاكُمْ [yeteveffākum]
- ﴿قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾[1903] أَيْ يَقْبِضُ أَرْوَاحَكُمْ

Yaʿnī “Melekü’l-mevt sizin rūhlarınızı [457] kabz eder” diye tefsīr olunur. Bu tefsīr “تَوَفِّي الْعَدَدِ وَاسْتِيفَاءُ الْعَدَدِ” kavlinden meʾhūzdur ki bir şeyʾi tamāmen almaktır. “تَوَفَّيْتُ مِنْ فُلَانٍ مَالِي عِنْدَهُ” denir ki “Filān kimseden benim onda olan şeyʾimi tamāmen aldım” demek olur. Gūyā onda onun nezdinde benim bir şeyʾim alacağım kalmadı demek irāde edilir. Vallāhu aʿlemu. Bābu’l-Vāv’da “وُفِّيَتْ” kelimesine de nazar buyurula.

- يَتَدَبَّرُونَ [yetedebberūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ﴾[1904] أَيْ يَتَفَكَّرُونَ

Zahr yaʿnī arka ve ard ve son maʿnālarına müstaʿmel “دُبُرٌ” lafzından “tefaʿʿul”dür. “تَدَبَّرْتُ الْأَمْرَ” denir, “İşin sonuna ve ʿakıbetine nazar ettim.” Yaʿnī tefekkür ettim demektir. Ve “tefʿīl”den “تَدْبِيرٌ” bir kelāmın sonunu ve önünü kıyāstır ki muhālefet ve tenākuz bulunup bulunmadığı bilinsin ve temyīz edilsin. Sonra her bir temyīze “تَدْبِيرٌ” denildi, lākin *Muḫtāru’ṣ-Ṣiḥāḥ*’ta “تَدْبِيرٌ” işin sonuna ve ʿākıbeti neye varacağına nazar etmek ve “تَدَبُّرٌ” tefekkür maʿnāsına olduğu kaydedilmiştir.

- يَتِرَكُمْ [yetirakum]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ﴾[1905] أَيْ يُنْقِصَكُمْ وَيَظْلِمَكُمْ

Yaʿnī “Sizin aʿmālinizin sevābından bir şeyʾ eksiltmez” veyā “size zulm etmez” demek olur. Bu kelime “وَتْرٌ” lafzındandır. Bābu’ş-Şīn’de “الشَّفْعِ” Bābu’l-Vāv’da “الْوَتْرِ” ve “الْوِتْرِ” kelimelerine mürācaʿat oluna.

- يَتَمَاسَّا [yetemāssā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا﴾[1906] أَيْ يُجَامِعَا

1903 “De ki: “Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.”” es-Secde, 32/11.

1904 “Hālā Kur’an’ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı?” en-Nisāʾ, 4/82; Muhammed, 47/24.

1905 “Allah sizinle beraberdir. Sizin amellerinizi asla eksiltmeyecektir.” Muhammed, 47/35.

1906 “Eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce” el-Mücādele, 58/3.

Yaᶜnī "müzāhir olan zevcle müzāherün ᶜanhā olan zevce mücāmaᶜat etmezden mukaddem" demektir. Bu kelime Bābu'l-Mīm'de "اَلْمَسِّ" kelimesinde mufassalen beyān edildi, mürācaᶜat oluna.

- يَتَمَطَّى [yetemaṭṭā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى﴾[1907] أَيْ يَتَبَخْتَرَ

"Tebahtur ederek" [458] yaᶜnī hırāmān ederek, salınarak demektir ki kibr ve fahr ve gurūrdan hāsıl olan hālet-i mekrūhe vü mezmūmedir. Bu kelime mīm ve ṭā'nın fethi ve kasrla "مَطَى"dan "tefaᶜᶜul"dür ki "تَبَخْتُرٌ" demektir. Bu sūretle olan meşye zamm-ı mīm ve feth-i ṭā᾿eyn ile memdūden "مُطَيْطَاءُ" denir, nitekim "جَاءَ يَمْشِي الْمُطَيْطَاءَ" kavli bundandır. Sicistānī rahimehullāhu "يَتَمَطَّى"nın aslı "يَتَمَطَّطُ" olup ṭā-i ahīre yā'ya kalb olundu, "يَتَظَنَّنُ"den "يَتَظَنَّى" denildiği gibi demiş ise de evvelki esahhtır. Vallāhu aᶜlemu.

- يَتَرَبَّصْنَ [yeterabbeṣne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ﴾[1908] أَيْ يَتَمَكَّثْنَ، يَنْتَظِرْنَ

"Dursunlar, beklesinler" demek olur. Bābu't-Tā'da "تَرَبُّصٌ" kelimesine mürācaᶜat edile.

MAZMŪMETU'L-YĀ᾿: "يُ،ت"

- يُتَبِّرُوا [yutebbirū]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا﴾[1909] وَفِي غَيْرِهَا مِنَ الْآيَاتِ بِمَعْنَى يُدَمِّرُوا تَدْمِيرًا

Ve "تَخَرِّبُوا تَخْرِيبًا" ve "يُهْلِكُوا اِهْلَاكًا" ibāretiyle müfesserdir. Bābu't-Tā'[da] "تَبَّرْنَا" kelimesine mürācaᶜat oluna.

FASLU'L-YĀ᾿ MAᶜA'S̱-S̱Ā᾿İ'L-MUSELLESE: "يَ،ث"

- يَثْنُونَ [yes̱nūne]
- ﴿أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ﴾[1910] أَيْ يَطْوُونَ مَا فِيهَا

Yaᶜnī "Sadrlarında olanı tayy ederler, dürerler" demek olur. Murād kalblerinde meknūz olan kīn ve bugz ve ᶜadāveti setr ederler, gizlerler demektir. Bābu's̱-S̱āi'l-Müsellese'de "ثَانِي عِطْفِهِ" kelimesine mürācaᶜat oluna. Ve bu kelime nūn'ların fethi ve vāv'ın sükūnuy-

1907 "Sonra da kasıla kasıla ailesine gitmişti." el-Kıyāmet, 75/33.
1908 "Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hāli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler." el-Bakara, 2/228.
1909 "Ellerine geçirdikleri her şeyi yerle bir etsinler diye (üzerinize yine düşmanlarınızı gönderdik.)" el-İsrā᾿, 17/7.
1910 "İyi bilin ki onlar, O'ndan gizlenmek için, kalplerindeki düşmanlığı gizliyorlar." Hūd, 11/5.

la "يَثْنَوْنى" ve ṭāʾ ile "تَثْنَوْنى" sūretinde de kırāʾāt olunmuştur, bu takdīrde [459] kelime-i mezbūre feth-i müsellese ve nūn-ı müşeddede ile "ثَنٌّ" lafzından "إِفْعِيعَالٌ" olur. "ثَنٌّ" keleʾ-i zaʿīf yaʿnī hayrsız ottur. Bununla münāfıkīnin zaʿf-ı kalbleri murād edilmiş olur. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi bihi.

- يَثْرِب [yeṡribe]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا﴾[1911] أَيْ يَا أَهْلَ الْمَدِينَةِ

"يَثْرِب" kıtʿa-i Ḥicāz'da bir arzın ismidir ki Medīne-i Resūl-i ekrem onun bir nāhiyesinde vākiʿ olmuştur. Bu cihetle Medīne-i münevvere'ye Yeṡrib denirdi. Bābu't-Tā'da "تَثْرِيب" kelimesine mürācaʿat buyurula.

- يَثْقَفُوكُمْ [yeṡḳafūkum]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً﴾[1912] أَيْ إِنْ يَظْفَرُوا بِكُمْ

Yaʿnī "Size zafer-yāb olurlarsa düşmanlarınız olurlar" demek olur. Bunun bahs ve taḥkīki Bābu'ṡ-Ṡāi'l-Müsellese'de "ثَقِفْتُمُوهُمْ" kelimesinde görülür.

MAZMŪMETU'L-YĀʾ: "يُ،ث"

- يُثْبِتُوكَ [yuṡbitūke]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَ﴾[1913] أَيْ لِيَحْبَسُوكَ"

Yaʿnī "tescīnen yāhūd tevsīkan seni habs etmek için" demektir. Murād hareket ve faʿāliyyetten menʿdir. Bābu't-Tā'da "تَثْبِيتًا" kelimesinde tafsīl edilmiştir, oraya nazar oluna.

- يُثْخِنَ [yuṡhine]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ﴾[1914] أَيْ يَغْلِبَ فِي الْأَرْضِ وَيُبَالِغَ بِقِتَالِ الْمُشْرِكِينَ

Yaʿnī "yeryüzünde gālib oluncaya dek" demektir ki küffār üzerine kāhir ve gālib oluncaya kadar demek olur. Bābu'l-Hemze'de "أَثْخَنْتُمُوهُمْ" kelimesine mürācaʿat edile.

1911 "Hani onlardan bir grup, "Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmak imkānınız yok. Haydi geri dönün" demişti." el-Ahzāb, 33/13.

1912 "Şāyet onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman olurlar." el-Mümtehine, 60/2.

1913 "Hani kāfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı." el-Enfāl, 8/30.

1914 "Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hakim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz." el-Enfāl, 8/67.

FASLU'L-YĀ' MAᶜA'L-CĪM: "ج،ي" [460]

- يَجْتَبِي [yectebī]

- ﴿اللّٰهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ﴾[1915] أَيْ يَخْتَارُ وَيَصْطَفِي

Yaᶜnī "Kendi için ihtiyār eder, seçer" demektir. Rāġib rahimehullāhu *Mufredāt*'ta Allāh-ı ᶜazīmü'ş-şānın bir kulunu ictibā' etmesi onu bir feyz-i ilāhīye tahsīsidir ki onunla ᶜabde bilā-saᶜy envā'-ı niᶜam hāsıl olur demiş. Ve bunun enbiyā' ve mertebede enbiyāya mukārib bulunan sıddīkīn ve şühedāya ihtisāsını söylemiş ise de feyz ü ᶜatā-i Hak "لِمَنْ يَشَاءُ"dür, nitekim bu āyetten münfehim olur. ﴿وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ﴾[1916] ve ﴿فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾[1917] āyetlerinde de "إِجْتِبَاءٌ" , ihtiyār ve "إِصْطِفَاءٌ" maᶜnāsınadır. Bu kelimenin aslı "جَبَى" maddesidir, cemᶜ etmek, toplamaktır: "جَبَيْتُ الْمَالَ أَوِ الْخَرَاجَ أَجْبِيهِ جِبَايَةً" , "جَمَعْتُهُ" demektir, fāᶜili "جَابٍ"dır, elsine-i nāsta "جَابِي" denilir. Ve "جَبَوْتُ الْمَالَ أَجْبُوهُ جِبَاوَةً" de lügattır. "جَابِيَةٌ" içinde su cemᶜ edilen havuzdur. Cemᶜi "جَوَابِي" ve "جَوَابٍ" gelir. ﴿وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ﴾[1918] kavl-i kerīminde olduğu gibi lafz-ı mezkūr "iftiᶜāl"den "إِصْطِفَاءٌ" ve ihtiyār maᶜnāsına istiᶜmāl edilmiştir.

- يَجْرِمَنَّكُمْ [yecrimennekum]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوا﴾[1919] عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا "لَا يَحْمِلَنَّكُمْ وَيُقَالُ لَا يَكْسِبَنَّكُمْ وَلَا يَدْعُوَنَّكُمْ

Bu kelime "جَرْمٌ" lafzındandır. Bābu'l-Hemze'de "إِجْرَامِي" kelimesinde beyan edilmiştir, mürācaᶜat oluna.

- يَجْمَحُونَ [yecmaḥūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَئًا اَوْ مَغَارَاتٍ اَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ﴾[1920] أَيْ يُسْرِعُونَ

Yaᶜnī "Sürᶜatle giderler" demek olur. Bu kelime "جَمْحٌ"den muzāriᶜ cemᶜ-i müzekkerdir. "خَضَعَ" bābından "جَمَحَ الْفَرَسُ يَجْمَحُ جُمُوحًا فَهُوَ فَرَسٌ جَمُوحٌ بِالْفَتْحِ" denir. At başı sert olmakla gem almayıp [461] rākibine karşı serkeşlik ile galebe etmek, zabt edilememek maᶜnāsınadır. Münāfıkların harbde firār ederken gösterdikleri sürᶜat ve tehālük buna teşbīh buyurulmuş. Vallāhu aᶜlemu.

1915 "Allah ona dilediğini seçer." eş-Şūrā, 42/13.
1916 "İşte Rabbin seni böylece seçecek." Yūsuf, 12/6.
1917 "(Fakat böyle olmadı.) Rabbi onu (peygamber olarak) seçti ve salih kimselerden kıldı." el-Kalem, 68/50.
1918 "Havuz gibi çanaklar" Sebe', 34/13.
1919 "Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir takımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin." el-Māide, 5/2.
1920 "Eğer sığınacak bir yer veya (gizlenecek) mağaralar yahut girilecek bir delik bulsalardı, hemen koşarak oraya kaçarlardı." et-Tevbe, 9/57.

- يَجْأَرُونَ [yecʾerūne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿حَتَّى إِذَا اَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ﴾[1921] أَيْ يَرْفَعُونَ أَصْوَاتَهُمْ بِالدُّعَاءِ

Bu kelime Bābu’t-Tā’da “تَجْأَرُونَ” kelimesinde mufassalen beyān edildi, mahall-i mezkūra mürācaʿat oluna.

- يَجْزِي [yeczī]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ﴾[1922] أَيْ لَا يُغْنِي وَلَا يَقْضِي

Ve zammla “يُجْزَى” ve “ifʿāl”den olarak hemze ile “يُجْزِئُ” sūretlerinde de kırāʾat olunmuştur. Bu kelime için Bābu’t-Tā’da “تَجْزِي” ve Cīm’de “اَلْجِزْيَةَ” kelimelerine mürācaʿat edile.

MAZMŪMETU’L-YĀʾ: “ي،ج”

- يُجَلِّيهَا [yucellīhā]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ﴾[1923] أَيْ لَا يُظْهِرُهَا فِي وَقْتِهَا إِلاَّ اللهُ

Bābu’l-Cīm’de “اَلْجَلَاءُ” ve “جَلَّاهَا” kelimelerine mürācaʿat buyurula.

- يُجْبَى [yucbā]
- ﴿اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُجْبَى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا﴾[1924] أَيْ يُجْمَعُ

Yaʿnī “Toplanır ve biriktirilir” demektir. Ānifü’l-beyān “يَجْتَبِي” kelimesine ircāʿ-ı nazar buyurula.

FASLU’L-YĀʾ MAʿA’L-ḤĀʾİ’L-MUHMELE: “ي،ح”

- يَحِيفَ [yaḥīfe]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ﴾[1925] أَيْ يَظْلِمُ

Yaʿnī “Hükmde meyl ile zulm ve cevr eder olmasından mı korkuyorlar?” demek olur.

1921 “Nihayet refah ve bolluk içinde olanlarını azapla kıskıvrak yakaladığımız zaman, bakmışsın ki feryat edip duruyorlar.” el-Müʾminūn, 23/64.

1922 “Hiçbir çocuğun da babasına hiçbir yarar sağlayamayacağı günden korkun!” Lokman, 31/33.

1923 “De ki: “Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır.” el-Aʿrāf, 7/187.

1924 “Biz onları tarafımızdan bir rızık olarak, her türlü meyve ve mahsullerin kendisinde toplandığı, saygın ve güvenlikli bir yere yerleştirmedik mi?” el-Kasas, 28/57.

1925 “Yoksa Allah ve Resūlünün kendilerine karşı zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar?” en-Nūr, 24/50.

“حَيْفٌ”dendir. “بَاعَ” bābından “حَافَ يَحِيفُ حَيْفًا فَهُوَ حَائِفٌ” denir, “جَارَ وَظَلَمَ” demektir. [462]

- يَحِيقُ [yaḥīḳu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾[1926] أَيْ وَلَا يَحِيطُ

Yaʿnī “İhāta etmez, bürümez” demek olur. Ve “يَنْزِلُ” ile de tefsīr olunur, çünkü lafz-ı mezbūr “بَاعَ” bābından “حَاقَ يَحِيقُ حَيْقًا فَهُوَ حَائِقٌ” , “أَحَاطَ” ve “نَزَلَ” maʿnālarına istiʿmāl edilir.

- يَحْمُومٍ [yaḥmūmin]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ﴾[1927] أَيْ دُخَانٍ شَدِيدِ السَّوَادِ

“Koyu kara dumandan hāsıl olan gölge” demek olur. Ve her siyāh şeyʾe dahi “يَحْمُومٌ” denir. Aslen arzdan feverān eden sıcak su demek olun “حَمَّةٌ”den “يَفْعُولٌ”dür. Miyāh-ı mezkūre menābiʿinden ekser-i kesīf buhār ve kara dumanlar çıktığı için duhān-ı şedīdü’s-sevāda da “يَحْمُومٌ” tesmiye edilmiştir. Bābu’l-Ḥā’da “حَمِيمٍ” kelimesine de mürācaʿat buyurula.

- يَحُورَ [yaḥūra]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ﴾[1928] أَيْ لَنْ يَرْجِعَ

Yaʿnī “Elbette geri dönmez zann etti” demektir. Murād baʿde’l-mevt baʿsı katʿiyyen inkār ettiğini beyāndır. “حَوْرٌ”dendir ki yā bi’z-zāt yāhūd bi’l-fikr tereddüddür. Ve rücūʿ maʿnāsına da kullanılır. Bu āyette rücūʿ ve rücūʿla da baʿs baʿde’l-mevt irāde buyurulmuştur. “قَالَ” bābından “حَارَ يَحُورُ حَوْرًا” Ve noksān maʿnāsına da müstaʿmelir. “اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْحَوْرِ بَعْدَ الْكَوْرِ”[1929] أَيْ مِنَ النُّقْصَانِ بَعْدَ الزِّيَادَةِ أَيْ فِي الْخَيْرِ وَالنِّعْمَةِ Ve maʿānī-i sāirede istiʿmāl olunduğu mufassalātta görülür.

MAZMŪMETU’L-YĀʾ: “يُ،ح”

- يُحَادِدِ [yuḥādidi]

- ﴿اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا﴾[1930] أَيْ يُحَارِبُ وَيُعَادِي

Yaʿnī “Allāh ve Resūlüyle [463] cenk ve ʿadāvet eder.” Bābu’l-Ḥā’da “حَادَّ اللّٰهَ” ve “حُدُودَ”

1926 “Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır.” Fātır, 35/43.

1927 “Onlar, iliklere işleyen bir ateş ve bir kaynar su içindedirler. Ne serin ve ne de yararlı olan zifiri bir gölge içinde!..” el-Vākıʿa, 56/42-44.

1928 “Çünkü o hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sanırdı.” el-İnşikāk, 84/14.

1929 Nesāī, İstiāze, 40; İbn Battāl, Şerhu Sahīhi’l-Buhārī, 3/279; el-Kārī, Umdetu’l-Kārī, 8/90.

1930 “Allah’a ve Resūlüne karşı gelen kimseye, içinde ebedī kalacağı cehennem ateşinin olduğunu bilmediler mi? İşte bu, büyük bir rezilliktir.” et-Tevbe, 9/63.

“اللّٰهِ” kelimelerine mürācaᶜat edile.

- يُحَاوِرُهُ [yuḥāviruhū]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَاَعَزُّ نَفَرًا﴾[1931] أَيْ يُخَاطِبُهُ

Bu kelime tereddüd ve rücūᶜ maᶜnālarında müstaᶜmel “حَوْرٌ”den “müfāᶜālet”tir. İki veyā daha ziyāde kimsenin yekdīgeriyle muhātabalarına denir. Ve lafz-ı mezkūrdan “tefāᶜul” de böyledir: “تَحَاوَرَ الرَّجُلَانِ” denir, “تَخَاطَبَا وَتَكَالَمَا” demek olur. Kāle taᶜālā: ﴿وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا﴾[1932] أَيْ مُحَاوَرَتَكُمَا Bu fasılda “يَحُورَ” kelimesine ircāᶜ-ı nazar oluna.

- يُحْبَرُونَ [yuḥberūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ﴾[1933] أَيْ يَسُرُّونَ أَوْ يُسَرُّونَ

Yaᶜnī “Mesrūr olurlar” yāhūd “mesrūr edilirler” demek olur. Ve “يَفْرَحُونَ” ᶜibāretiyle de müfesserdir. Bu kelime eser-i müstahsen maᶜnāsına olan “حِبْرٌ”dendir. Mesrūr kimsenin āsār-ı sürūru vechinde nümāyān olması iᶜtibāriyle “سُرُورٌ”a “حَبْرٌ” ve “حُبُورٌ” denilmiştir. “نَصَرَ” ve “دَخَلَ” bāblarından müteᶜaddī olarak “حَبَرَهُ يَحْبُرُهُ حَبْرًا وَحُبُورًا” denir. Ve “حَبْرَةٌ” de denir, “سَرَّهُ يَسُرُّهُ” gibidir.

- يُحْفِكُمْ [yuḥfikum]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ﴾[1934] أَيْ فَيُلِحَّ عَلَيْكُمْ

Yaᶜnī “Sizin üzerinize ilhāh eder” demektir. “أَحْفَى بِالْمَسْأَلَةِ” ve “أَلَحَّ بِهَا” ve “أَلْحَفَ بِهَا” denir, hep bir maᶜnāyadır. Ve kesr-i fāʾ ile “حَفِيَ حَفَاوَةً فَهُوَ حَفِيٌّ” denir bir kimse ikrām ve eltāf ve ᶜināyetinde mübālaga etmek maᶜnāsınadır. Ve suʾālde istiksāʾ ve son derecede ilhāh eden kimseye de “حَفِيٌّ” denir. Bābu’l-Ḥā’da “حَفِيٌّ عَنْهَا” kelimesine mürācaᶜat edile. [464]

- يُحَادُّونَ [yuḥāddūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾[1935] أَيْ يُحَارِبُونَ أَوْ يُعَادُونَ أَوْ يُخَالِفُونَ أَوْ يُمَانِعُونَ

Bunların her biriyle tefsīr edilmiştir. Bu kelime “حَدٌّ” lafzından “müfāᶜālet” olmakla aslı

1931 “Derken onun büyük bir serveti oldu. Arkadaşıyla konuşurken ona dedi ki: “Benim malım seninkinden daha çok. Adamlardan yana da senden daha üstünüm.”” el-Kehf, 18/34.

1932 “Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi.” el-Mücādele, 58/1.

1933 “İman edip salih ameller işleyenlere gelince, işte onlar cennet bahçelerinde sevindirilirler.” er-Rūm, 30/15.

1934 “Eğer onları sizden isteyip de sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz, O da kinlerinizi ortaya çıkarırdı.” Muhammed, 47/37.

1935 “Allah’a ve Resülüne düşmanlık edenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi alçaltılacaklardır.” el-Mücādele, 58/5, 20.

"يُخَادِدُونَ" olup ahad-ı dāleyn uhrāda idgām edilerek "يُحَادُّونَ" olmuştur. Bābu'l-Ḥā'da "حَادَّ اللّٰهَ" ve "حُدُودَ اللّٰهِ" kelimelerine mürācaᶜat oluna.

FASLU'L-YĀʾ MAᶜA'L-ḪĀʾİ'L-MUᶜCEME: "يَ،خ"

- يَخْرُصُونَ [yaḫruṣūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ﴾[1936] أَيْ يَحْدِسُونَ

Yaᶜnī "Tahmīn ederler" demektir ki min-gayri tahkīk zannla hükmdür, gāh isābet gāh hatā eder. Bābu't-Tā'da "تَخَرُّصُونَ" kelimesinde mufassalen beyān olunmuştur, oraya mürācaᶜat buyurula.

- يَخْصِفَانِ [yaḫṣifāni]
- قوله تعالى ﴿وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾[1937] أَيْ يُلْزِقَانِ، يُلْصِقَانِ

Yaᶜnī "Yamarlar, yapıştırırlar" demektir. "خَصْفُ النَّعْلِ"dendir. "ضَرَبَ" bābından "خَصَفَ الرَّجُلُ نَعْلَهُ يَخْصِفُهَا خَصْفًا فَهُوَ خَصَّافٌ" denir, naᶜlı yamamak ve üzerine bir kat daha zamm etmek maᶜnāsınadır.

- يَخِصِّمُونَ [yaḫiṣṣimūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ﴾[1938] أَيْ يَخْتَصِمُونَ

ᶜAdāvet maᶜnāsına olan "خُصُومَةٌ"ten "iftiᶜāl" olmakla aslı "يَخْتَصِمُونَ" iken tāʾ ṣād'a kalb ve ṣād-ı asliyyede idgām edilerek "يَخِصِّمُونَ" olmuştur. Bābu'l-Ḫā'da "خَصِيمٌ" kelimesine mürācaᶜat edile.

MAZMŪMETU'L-YĀʾ: "يُ،خ"

- يُخَادِعُونَ [yuḫādiᶜūne]
- ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ﴾[1939] أَيْ يَخْدَعُونَ

Yaᶜnī "Kalblerinde [465] muzmer olan şeyʾin hilāfını izhār ile gūyā Allāh'ı aldatmak isterler" demek olur. Ve ﴿يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾[1940] kavl-i kerīminde de böyledir. ﴿وَهُوَ

1936 "Onlar sadece yalan uyduruyorlar." el-Enᶜām, 6/116; Yūnus, 10/66; ez-Zuhruf, 43/20.
1937 "Derhāl üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar." el-Aᶜrāf, 7/22; Tā Hā, 20/121.
1938 "Onlar ancak, çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak korkunç bir ses bekliyorlar." Yāsīn, 36/49.
1939 "Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir." en-Nisāʾ, 4/142.
1940 "Bunlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar." el-Bakara, 2/9.

﴿خَادِعُهُمْ﴾[1941] أَيْ يُجَازِيهِمْ عَلَى خِدَاعِهِمْ Yaʿnī "Allāhu taʿālā hazretleri de onlara hudʿaları üzerine lāyık ve muvāfık olan cezā ile mücāzāt eder" demek olur. İşbu "يُخَادِعُونَ" kelimesinin "يَخْدَعُونَ" ile tefsīri ﴿وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ﴾[1942] kavl-i kerīmiyle teʾeyyüd eder. Kesrle "خِدَاعٌ" fethle "خَدْعَةٌ" ve zammla "خُدْعَةٌ" lügatde bir kimseyi hilāf-ı muzmer bir şeyʾ ibrāzıyla sade[di]nde olduğu bir emr veyā maksaddan inzāl etmektir, yaʿnī aldatıp onu bir müşkil veyā mühlik mevkiʿa düşürmektir. Bu ise Cenāb-ı Hakk'a karşı muhāldir, çünkü Allāh-ı ʿazīmü'ş-şān ﴿عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾[1943] ile muttasıftır. Bināʾen ʿaleyh küffār bu cāhilāne fiʿlleriyle ﴿وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ﴾[1944] medlūlünce aldatamazlar ancak kendilerini aldatırlar. Ve "خُدْعَةٌ"nın Cenāb-ı Hakk'a isnādı da gayr-ı cāizdir, çünkü ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ﴾[1945] kuvvet ve kudret-i kāhire-i cebbār hudʿa etmekten müstagnīdir. Fe-li-zālik teʾvīl edilir, "مَكْرٌ" ve "إِسْتِهْزَاءٌ" gibi. Bābu'l-Mīm'de "مَكْرُ اللَّيْلِ" ve Bābu'l-Hā'da "هُزُوًا" ve bu bābda "يَسْتَهْزِئُ" kelimeleri mutālaʿa oluna. Ve kelām-ı ʿArabda "خُدْعَةٌ" fesād maʿnāsına da istiʿmāl olunduğu için Cenāb-ı Hakk'a isnādında "أَفْسَدَ اللهُ عَلَيْهِمْ نِعَمَهُمْ فِي الدُّنْيَا" taʿbīriyle tevcīh edilir. "قَطَعَ" bābından "خَدَعَ يَخْدَعُ خَدْعًا فَهُوَ خَادِعٌ" denir. Ve fethle "خَدِيعَةٌ" bundan ismdir.

- يُخْسِرُونَ [yuḫsirūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ﴾[1946] أَيْ يُنْقِصُونَ

Yaʿnī "Noksān ederler, eksiltirler" demektir. "خُسْرٌ" lafzından [466] "ifʿāl"dir. "أَخْسَرَ يُخْسِرُ يُخْسِرَانِ يُخْسِرُونَ" denir. Bābu'l-Ḫā'da "يُخْسِرُونَ" kelimesine mürācaʿat edile.

FASLU'L-YĀʾ MAʿA'D-DĀLİ'L-MUHMELE: "ي،د"

- يَدْرَأُ [yedraʾu]
- ﴿وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَا اِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾[1947] أَيْ يَدْفَعُ

Yaʿnī "Menʿ ve redd eder" demektir. Bābu'l-Hemze'de "إِدَّارَأْتُمْ" ve "إِدْرَؤُوا" kelimelerine mürācaʿat oluna.

1941 "Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir." en-Nisāʾ, 4/142.
1942 "Oysa sadece kendilerini aldatırlar." el-Bakara, 2/9.
1943 "Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir." On iki yerde; örneğin Āl-i ʿİmrān, 3/119.
1944 "Oysa sadece kendilerini aldatırlar." el-Bakara, 2/9.
1945 "O, kullarının üstünde mutlak hakimiyet sahibidir." el-Enʿām, 6/18; 61.
1946 "Fakat, kendileri onlara bir şey ölçüp, yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar." Mutaffifīn, 83/3.
1947 "Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır." en-Nūr, 24/8-9.

- يَدْرَءُونَ [yedraʾūne]
- ﴿وَيَدْرَؤُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ﴾1948 أَيْ يَدْفَعُونَ

Mā-kabline nazar oluna.

- يَدُسُّهُ [yedussuhū]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَيُمْسِكُهُ عَلَى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ﴾1949 أَيْ يَئِدُهُ

Yaʿnī “Diri diri defn eder” demektir. “رَدَّ” bābından ”دَسَّ الشَّيْءَ فِي التُّرَابِ يَدُسُّهُ دَسًّا فَهُوَ دَاسٌّ وَدَسَّاسٌ وَذَاكَ مَدْسُوسٌ“ denir, defn etmektir. Ve ihfāʾ ve setr maʿnāsına da gelir. Aslen bir şeyʾi cebr ile bir şeyʾe idhāldir. Bābu’d-Dāl’da “دَسَّاهَا” kelimesinde de zikri mürūr etti.

- يَدْمَغُهُ [yedmaġuhū]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ﴾1950 أَيْ يَكْسِرُهُ

Yaʿnī “Bātılı kırar.” Murād mahv ve muzmahill eder demektir. “دَمْغٌ”dendir. Bu lafz aslen darb ile “مَضْرُوبٌ”un başını yarıp “شَجَّةٌ” tā dimāga vāsıl olmaktır. Görülüyor ki “دِمَاغٌ” lafzından bināʾ olunmuştur. “قَطَعَ” bābından “دَمَغَهُ يَدْمَغُهُ دَمْغًا” denir, ”شَجَّهُ حَتَّى بَلَغَتِ الشَّجَّةُ الدِّمَاغَ“ demektir. Bu darbe ʿindinde helāk muhakkak olduğuna bināʾen baʿzı müfessirīn “فَيُهْلِكُهُ” ve baʿzı “فَيَمْحَقُهُ” ve baʿzı “فَيُدْحِضُهُ” ile tefsīr etmişlerdir, çünkü hakk ile īmān ve bātıl ile küfr murād edilmekle maʿānī-i mezkūrenin cümlesi muvāfıktır. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi bihi. [467]

- يَدُعُّ [yeduʿʿu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ﴾1951 أَيْ يَدْفَعُهُ عَنْ حَقِّهِ

Yaʿnī “Yetīmi defʿ ve menʿ-i ʿanīf ü şedīd ile hakkından defʿ ve menʿ eder” demektir. Bu kelime defʿ-i ʿanīf ü şedīd maʿnāsına olan dāl-ı meftūha ve ʿayn-ı müşeddede ile “دَعٌّ”dendir. “رَدَّ” bābından “دَعَّ يَدُعُّ دَعًّا” denir. ﴿يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا هٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ﴾1952 kavl-i kerīminde de “يَدْفَعُونَ فِيهَا بِالدَّفْعِ الْعَنِيفِ الشَّدِيدِ” ile müfesserdir. Bābu’d-Dāl[‘da] “دَعًّا” kelimesine de bak.

- يَدٍ [yedin]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ﴾1953

1948 “Kötülüğü iyilikle ortadan kaldırırlar.” er-Raʿd, 13/22; el-Kasas, 28/54.
1949 “Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek?” en-Nahl, 16/59.
1950 “Hayır, biz hakkı batılın üzerine atarız da beynini parçalar.” el-Enbiyāʾ, 21/18.
1951 “İşte o, yetimi itip kakan kimsedir.” el-Māʿūn, 107/2-3.
1952 “Cehennem ateşine itilip atılacakları gün onlara, “İşte bu yalanlamakta olduğunuz ateştir” denilir.” et-Tūr, 52/13-14.
1953 “Kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar” et-Tevbe, 9/29.

"يَدٌ" lafzı aslen ʿuzv-ı maʿrūfun ismidir ki biz el deriz. Ancak baʿzı iʿtibārātla maʿānī-i sāirede kullanılır. Ez-cümle niʿmet ve ʿatā ve ihsān ve kudret ve kahr ve galebe ve mülk ve saltanat ve tasarruf maʿnālarıyla zıddı olarak mahalline göre zillet ve tezellül ve inkıyād ve istislām maʿnālarına da istiʿmāl olunur. Bināʾen ʿaleyh bu āyetin tefsīrinde akvāl çoğalmıştır. Ez-cümle "عَنْ يَدٍ" , "عَنْ قَهْرٍ وَذُلٍّ" ve "عَنْ مَقْدِرَةٍ مِنْكُمْ عَلَيْهِمْ وَسُلْطَانٍ" ve "عَنْ إِنْعَامٍ عَلَيْهِمْ بِقَبُولِ الْجِزْيَةِ" ʿibārātıyla tefsīr edilmiştir. Ve "يَدٍ" maʿnā-yı mevzūʿī olarak da tefsīr edilmiştir. Bu sūrette kendi ellerinden alınmak üzere bi'z-zāt getirip teslīm etmek bi'l-vāsıta değil bir kimse ile göndererek değil demek olur. Daha başka akvāl de var ise de mufassalātta görülür.

MAZMŪMETU'L-YĀʾ: "يُ،د"

- يُدَعُّونَ [yudaʿʿūne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا﴾[1954] أَيْ يَدْفَعُونَ بِالْعُنْفِ

Ānifü'l-beyān "يَدُعُّ" kelimesine ircāʿ-ı nazar oluna. [468]

FASLU'L-YĀʾ MAʿA'Z̲-Z̲ĀLİ'L-MUʿCEME: "يَ،ذ"

- يَذْرَؤُكُمْ [yez̲raʾukum]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَاطِرُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ﴾[1955] أَيْ يَخْلُقُكُمْ فِيهِ وَقِيلَ يُكَثِّرُكُمْ فِيهِ

Yaʿnī "Sizi yaratır" yāhūd "çoğaltır" "ذَرْءٌ"dendir. Bu kelime Bābu'z̲-Z̲āli'l-Muʿceme'de "ذَرَأَكُمْ" kelimesinde beyān edilmiştir, mahall-i mezkūra mürācaʿat oluna.

FASLU'L-YĀʾ MAʿA'R-RĀʾ: "يَ،ر"

- يَرْكُمَهُ [yarkumehū]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لِيَمِيزَ اللّٰهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ﴾[1956] أَيْ فَيَجْمَعَهُ وَيَجْعَلَ بَعْضَ الْخَبِيثِ عَلَى بَعْضٍ

Murād "Cümle habīsleri ceʿmle birbirine zamm edip müterākimen cehenneme ilkā eder" demek olur. "رَكْمٌ"dendir. Bābu'r-Rā'da "رُكَامًا" ve Bābu'l-Mīm'de "مَرْكُومٌ" kelimelerine mürācaʿat edile.

1954 "Cehennem ateşine itilip atılacakları gün" et-Tūr, 52/13.
1955 "O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu sūretle sizi üretiyor." eş-Şūrā, 42/11.
1956 "Allah, pis olanı temizden ayırmak, pis olanların hepsini birbiri üstüne koyup yığarak cehenneme koymak için böyle yapar." el-Enfāl, 8/37.

- يَرْهَقُ [yarheḳu]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ﴾[1957] أَيْ وَلَا تَغْشَى

Yaʿnī “Bürümez” demektir. “رَهْقٌ”dendir. Bābu’t-Tā’[da] “تَرْهَقُهُمْ” ve Bābu’r-Rā’da “رَهَقًا” kelimelerine mürācaʿat edile.

- يَرْكُضُونَ [yarkuḍūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ﴾[1958] أَيْ يَهْرَبُونَ وَيَعْدُونَ كَعَدْوِ الْفَرَسِ

“رَكْضٌ” iki ayağı tahrīkdir “رَكَضْتُ الْفَرَسَ” denir, “Tesrīʿ ve adv için atı iki ayağımla teptim” yaʿnī mahmuzladım demektir. Bu āyette sürʿatle kaçmak maʿnāsı irāde buyuruluyor. Bābu’l-Hemze’de “أُرْكُضْ” ve Bābu’t-Tā’da “تَرْكُضُوا” kelimelerine mürācaʿat buyurula.

- يَرْبُوَ ويَرْبُوا [yarbuve ve yarbū]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللَّهِ﴾[1959] أَيْ لِيَزِيدَ فَلَا يَزِيدُ

Yaʿnī “Ziyāde olmak ve artmak için, imdi ziyāde olmaz ve artmaz” demektir. Bābu’r-Rā’da “الرِّبَا” kelimesine bak. [469]

MAZMŪMETU’L-YĀʾ: “يُ،ر”

- يُرْدُوهُمْ [yurdūhum]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ﴾[1960] أَيْ لِيُهْلِكُوهُمْ

Yaʿnī “Onları ihlāk için.” Helāk maʿnāsına olan “رَدَى”dan “ifʿāl”dir: “اَرْدَى يُرْدِي يُرْدِيَانِ يُرْدُونَ” denir. Cezm sebebiyle nūn sukūt etmiştir. Bunun tahkīki Bābu’l-Hemze’de “أَرْدَاكُمْ” kelimesinde mürūr etti, mürācaʿat oluna.

- يُرْهِقَهُمَا [yurhiḳahumā]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾[1961] أَيْ يُقَرِّبَهُمَا إِلَى الطُّغْيَانِ وَالْكُفْرِ وَيُقَالُ يَغْشَاهُمَا وَيَسْتَوْلِيَ عَلَيْهِمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا

1957 “Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet.” Yūnus, 10/26.
1958 “Onlar azabımızı hissedince hemen oradan süratle kaçıyorlardı.” el-Enbiyāʾ, 21/12.
1959 “İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirseniz, Allah katında artmaz.” er-Rūm, 30/39.
1960 “Yine bunun gibi, Allah’a ortak koşanların çoğuna, koştukları ortaklar, çocuklarını öldürmelerini güzel gösterdi ki; onları helake sürüklesinler ve dinlerini karıştırıp onları yanıltsınlar.” el-Enʿām, 6/137.
1961 “Çocuğa gelince, anası babası mü’min insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk.” el-Kehf, 18/80.

Görülüyor ki burada “رَهْقٌ”den “إِرْهَاقٌ” takrīb ve gaşy maʿnālarına haml edilmiştir. Bu lafza dāir tahkīkat Bābu’t-Tā’da “تَرْهَقُهُمْ” kelimesinde mezkūrdur, mahall-i mezkūra mürācaʿat edile. Bābu’r-Rā’da “رَهَقًا” kelimesine de nazar oluna.

FASLU’L-YĀʾ MAʿA’Z-ZĀY: “ي،ز”

- يَزِفُّونَ [yeziffūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ﴾[1962] أَيْ يَسْرَعُونَ

Yaʿnī “koşarak” demektir. “زَفَفٌ” māddesindendir. “رَدَّ” bābından “زَفَّ يَزُفُّ زَفًّا” denir “جَاءَ الرَّجُلُ يَزُفُّ زَفِيفَ النُّعَامَةِ” “Recül, devekuşunun gelişi gibi geldi” demektir. “زَفِيفٌ” devekuşunun seyrde sürʿat-i muʿtedilesidir ki koşmanın evveli ve seyr-i ʿādīnin āhiridir, yaʿnī ikisi beyninde olan bir seyr-i serīʿ-i muʿtedildir. Ve yāʾın zammı zāy’ın fethi ile “يُزَفُّونَ” sūretinde de kırāʾat edilmiştir ki “يُصَيِّرُونَ الزَّفِيفَ” demek olur. Bu sūrette “ifʿāl”den “أَزَفَّ يُزِفُّ”den sīga-i muzāriʿ-i mechūl olur. Ve feth-i yāʾ ve kesr-i zāy ve tahfīf-i fāʾ ile “يَزِفُونَ” sūretinde [470] dahi kırāʾat edilmiş. Bu takdīrde “أَسْرَعَ” maʿnāsına misāl-i vāvī olarak “وَعَدَ” bābından “وَزَفَ يَزِفُ”den “يُسْرِعُونَ” demek olur ki “إِسْرَاعٌ”-ı mutlāktır. Vallāhu aʿlemu bihi.

- يَزِيغُ [yezīġu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ﴾[1963] أَيْ يَمِيلُ

Yaʿnī “Meyl eder.” Türkçe ağar denir, kayar demek de olur. “زَيْغٌ” meyldir. “بَاعَ” bābından “زَاغَ يَزِيغُ زَيْغًا فَهُوَ زَائِغٌ” denir, “مَالَ” demektir. “İfʿāl”den “إِزَاغَةٌ” , imāledir, ağdırmak ve kaydırmaktır: ﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ﴾[1964] أَيْ فَلَمَّا مَالُوا أَمَالَ اللهُ Bābu’t-Tā’da “تَزِيغُ” ve Bābu’z-Zāy’da “زَاغَ” kelimelerine de mürācaʿat buyurula.

MAZMŪMETU’L-YĀʾ: “يُ،ز”

- يُزَكِّيهِمْ [yuzekkīhim]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ﴾[1965] أَيْ يُطَهِّرُهُمْ

Yaʿnī “Pāk eder.” Yaʿnī şirk ve küfr ve cehl ve evsāf ve ahlāk-ı zemīme ve redīʾeden demektir. Bu kelime için Bābu’z-Zāy’da “زَاكِيَةً” kelimesine mürācaʿatt oluna.

1962 “Kavmi (telaş içinde) koşarak ona doğru geldi.” es-Saffāt, 37/94.

1963 “Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri egrilmege yüz tuttuktan sonra” et-Tevbe, 9/117.

1964 “Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini (doğru yoldan) saptırdı.” es-Saff, 61/5.

1965 “Kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın.” el-Bakara, 2/129.

• يُزْجِي [yuzcī]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا﴾[1966] أَيْ يَسُوق بِرِفْقٍ

Yaʿnī mülāyemetle sehābı sürer demek olur. Bu kelime Bābu'l-Mīm'de "مُزْجَاةٍ" kelimesinde mufassalen beyān olunmuştur, oraya mürācaʿat edile.

• يُزْلِقُونَكَ [yuzliķūneke]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ﴾[1967] أَيْ يُزِيلُونَكَ عَنْ مَكَانِكَ

Yaʿnī "Gözleriyle seni yerinden giderecekler." Ve "يَغْتَالُونَكَ" ʿibaretiyle de tefsīr edilmiştir ki "Seni gözleriyle helāk edecekler" demek olur. Kaymak ve yerinden zāil olmak maʿnāsına olan "زَلَقٌ"tan "ifʿāl"dir: "أَزْلَقَ يُزْلِقُ يُزْلِقَانِ يُزْلِقُونَ" denir, maʿnā-yı mezkūrdan [471] müteʿaddī olur. Ve sülāsīden mebnī ʿale'l-fāʿil sīgasıyla "لَيَزْلِقُونَكَ" dahi kırāʾat edilmiştir, bu sūrette "زَلَقَ رَأْسَهُ" kavlindendir ki "حَلَقَ شَعْرَ رَأْسِهِ" Yaʿnī "Başının tüylerini trāş etti" demek olmakla istīsāl maʿnāsına olur. Maʿnā: "Seni gözleriyle nazarlarıyla bi'l-külliyye imhā edecekler" demek olur. Biz lisānımızda bu maʿnāyı "kökünü kazıyacaklar" taʿbīriyle ifāde ederiz. Bu istīsāl maʿnāsı "ifʿāl"den olarak "لَيُزْلِقُونَكَ" kırāʾatine göre de sahihtir, zīrā "زَلَقَ رَأْسَهُ" ve "أَزْلَقَ رَأْسَهُ" birdir ki "حَلَقَهُ" demektir. Vallāhu aʿlemu. Bābu'z-Zāy'da "زَلَقًا" kelimesine de mürācaʿat buyurula.

FASLU'L-YĀʾ MAʿA'S-SĪNİ'L-MUHMELE: "يَ،س"

• يَسُومُونَكُمْ [yesūmūnekum]

• ﴿يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ﴾[1968] أَيْ يُولُونَكُمْ

Yaʿnī "Size en kötü ʿazābı verirlerdi" demek olur. Ve "يُرِيدُونَهُ مِنْكُمْ وَيَطْلُبُونَهُ" Yaʿnī size sūʾ-i ʿazābı murād ederler ve onu isterlerdi demektir de denildi. "سَوْمٌ" lafzındandır ki aslen bir şeyʾi kasd ve talebde zehābdır ki eski lisānımızda isteyi gitmek denirdi. Ve "يَسُومُونَكُمْ" , "يَبْغُونَكُمْ" ve "يُكَلِّفُونَكُمْ" ve "يُذِيقُونَكُمْ" ʿibāretiyle de tefsīr edilmiştir. "قَالَ" bābından "سَامَ يَسُومُ سَوْمًا فَهُوَ سَائِمٌ وَفِي الْأُنْثَى سَائِمَةٌ" denir. Ve "سُمْتُ كَذَا" denir, "إِبْتَغَيْتُهُ وَقَصَدْتُهُ وَطَلَبْتُهُ" demek olur.

• يَسْتَحْيُونَ [yestaḥyūne]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ﴾[1969] أَيْ يَسْتَبْقُونَ نِسَاءَكُمْ

1966 "Görmez misin ki Allah, bulutları sevk eder." en-Nūr, 24/43.

1967 "Şüphesiz inkār edenler Zikr'i (Kur'an'ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler." el-Kalem, 68/51.

1968 "Hani, sizi azabın en kötüsüne uğratan" el-Bakara, 2/49; el-Aʿrāf, 7/141; İbrāhīm, 14/6.

1969 "Oğullarınızı öldürüyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı." el-Aʿrāf, 7/141.

Yaʿnī "Oğullarınızı katl ederler, kadınlarınızı sağ bırakırlar" demek olup "حَيَاةٌ"tan "istifʿāl"dir. "حَيَاءٌ"dan değildir. Bu iki lafz [472] "istifʿāl" bābında şeklen ve lafzen ittihād ederler, bināʾen ʿaleyh siyāk ve sibāka nazaran maʿnāları taʿyīn edilir. Bābu'l-Mīm'de "مَحْيَايَ" kelimesine de nazar buyurula.

- يَسْتَفْتِحُونَ [yesteftiḥūne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا﴾1970 أَيْ يَسْتَنْصِرُونَ

Yaʿnī "Evvelce kāfirler üzerine nusret taleb ederlerdi." Yaʿnī nebī-i āhirü'z-zamān ve ona inzāl olunacak Ḳurʾān hürmetine bize nusret eyle diye duʿā ederlerdi demek olur. Feth nusret-i Hakk'a mütevakkıf olmakla burada "إِسْتِفْتَاحٌ" kelimesi "إِسْتِنْصَارٌ" ile tefsīr olunmuştur.

- يَسْتَبْشِرُونَ [yestebşirūne]
- ﴿يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾1971 أَيْ يَفْرَحُونَ

Bābu'l-Bā'da "بَشَرٌ" kelimesine mürācaʿat buyurula.

- يَسْتَنْبِطُونَهُ [yestenbiṭūnehū]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾1972 أَيْ يَسْتَخْرِجُونَهُ

Yaʿnī "Haber-i sahīhi yāhūd tedbīr-i lāzımı istihrāc ederler" demek olur. "نُبُوطٌ"tandır. "دَخَلَ" ve "جَلَسَ" bāblarından "نَبَطَ الْمَاءُ يَنْبُطُ وَيَنْبِطُ نُبُوطًا" denir, "نَبَعَ" demektir ki suyun arzdan yüze çıkmasıdır, bināʾen ʿaleyh "إِسْتِنْبَاطٌ" istihrāc demek olur. Ve istinbāt-ı mesāil de bundandır ki edille-i şerʿiyyeden hükm çıkarmak olur.

- يَسْتَنْكِفَ [yestenkife]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ وَلَا الْمَلَئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ﴾1973 أَيْ لَنْ يَأْنَفَ

Yaʿnī "Elbette Mesīh ʿār ve istikbār ile Allāh'a kul olmaktan imtināʿ etmez" demek olur. "نَكَفَ" lafzındandır ki ʿār ve gayret ve istikbār sebebiyle bir şeyʾden ʿudūl ve imtināʿ maʿnāsınadır. "تَعِبَ" ve "قَتَلَ" bāblarından "نَكِفَ يَنْكَفُ نَكَفًا وَنَكَفَ يَنْكُفُ نَكْفًا" denir. "İstifʿāl"den "إِسْتِنْكَافٌ" istikbāren ve enefeten imtināʿdır: ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا﴾1974 kavl-i [473] kerīminde de "إِمْتَنَعُوا" ile tefsīr edilmiştir. "إِمْتِنَاعٌ" mutlaktır,

1970 "Oysa daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkārcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı." el-Bakara, 2/89.

1971 "(Şehitler) Allah'ın nimetine, keremine ve Allah'ın, mü'minlerin ecrini zayi etmeyeceğine sevinirler." Āl-i ʿİmrān, 3/171; et-Tevbe, 9/124; el-Hicr, 15/67; er-Rūm, 30/48; ez-Zumer, 39/45.

1972 "Onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi." en-Nisāʾ, 4/83.

1973 "Mesih de, Allah'a yakın melekler de, Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler." en-Nisāʾ, 4/172.

1974 "Allah'a kulluk etmekten çekinenlere ve büyüklük taslayanlara gelince; (Allah) onları elem dolu bir

"إِسْتِنْكَافٌ" ʿār ve istikbār ile mukayyeddir.

- يَسْبِتُونَ [yesbitūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾[1975] أَيْ لَا يَفْعَلُونَ السَّبْتَ

Bundan murād yevm-i sebtin gayrı günlerde demektir. Cumʿa ertesi günün ismi olan "سَبْتٌ" lafzındandır. Bābu's-Sīn'de "السَّبْتُ" kelimesine mürācaʿat oluna. Ve zamm-ı yāʾ ile "يُسْبِتُونَ" sūretinde de kırāʾat olunmuştur, bu takdīrde "سَبْتٌ"ten "ifʿāl" olur. Ve duhūl maʿnāsı ifāde eder: "يُسْبِتُونَ" , "يَدْخُلُونَ السَّبْتَ" demek olur, "أَصْبَحَ" ve "أَمْسَى" gibi. Vallāhu aʿlemu.

- يَسْتَنْبِؤُونَكَ [yestenbiʾūneke]

- ﴿وَيَسْتَنْبِؤُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ﴾[1976] أَيْ يَسْتَخْبِرُونَكَ

Yaʿnī "Senden haber isterler" demektir. Bābu'n-Nūn'da "نَبَأٌ" kelimesine mürācaʿat edile.

- يَسْتَحِبُّونَ [yesteḥibbūne]

- ﴿اَلَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا أُولٰئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ﴾[1977] أَيْ يَخْتَارُونَ

Ve "يُؤْثِرُونَ" ve "يُرَجِّحُونَ" ʿibārātıyla tefsīr olunmuştur. Sevgi demek olan "حُبٌّ"den "istifʿāl" olup ihtiyār ve īsār ve tercīh maʿnālarına kullanılır.

- يَسْحَتَكُمْ [yesḥatekum]

- ﴿قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيَسْحَتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى﴾[1978] أَيْ يُهْلِكَكُمْ

Bu kelime zamm-ı yāʾ ile "ifʿāl"den ﴿يُسْحِتَكُمْ﴾ kırāʾati şāyiʿ olmakla yā-i mazmūmede yazıldı.

azaba uğratacaktır." en-Nisāʾ, 4/173.

1975 "Hani onlar Cumartesi (yasağı) konusunda haddi aşıyorlardı. Zira tatil yaptıkları Cumartesi günü balıklar onlara akın akın geliyor, tatil yapmadıkları (diğer) günlerde ise gelmiyorlardı. İşte onları yoldan çıkmaları sebebiyle böyle imtihan ediyorduk." el-Aʿrāf, 7/163.

1976 ""O (azap) gerçek midir?" diye senden haber soruyorlar. De ki: "Evet, Rabbime andolsun ki o elbette gerçektir. Siz (bu konuda Allah'ı) āciz kılacak değilsiniz."" Yūnus, 10/53.

1977 "Dünya hayatını ahirete tercih edenler, (insanları) Allah yolundan çevirip onu eğri ve çelişkili göstermek isteyenler var ya, işte onlar derin bir sapıklık içindedirler." İbrāhīm, 14/3.

1978 "Mūsā onlara şöyle dedi: "Yazıklar olsun size! Allaha karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azap ile yok eder. Allah'a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır."" Tā Hā, 20/61.

• يَسْتَحْسِرُونَ [yestaḥsirūne]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ﴾[1979] أَيْ لَا يَعْيُونَ

Yaʿnī "Yorulmazlar" demektir. "حَسْرٌ"dendir. Lafz-ı mezkūr keşf-i melbes ve ʿayāʾ ve zaʿf ve kelāl maʿnālarında kullanılır. "ضَرَبَ" bābından "حَسَرَ يَحْسِرُ حَسْرًا فَهُوَ حَاسِرٌ وَحَسِيرٌ" denir. Ve müteʿaddī ve lāzım olarak istiʿmāl edilir: "حَسَرَ كُمَّهُ عَنْ ذِرَاعَيْهِ" , "كَشَفَهُ" ve "حَسَرَ" "ضَعُفَ وَكَلَّ" , "حَسَرَ بَصَرُهُ" ve "أَعْيَا" , "الْبَعِيرُ" demek olur. "İstifʿāl"den [474] "إِسْتَحْسَرَ" de "أَعْيَا" demektir. Ve "حَسْرٌ" telehhüf ve teʾessüf maʿnāsına dahi kullanılır. "حَسْرَةٌ" ismdir. Bābu'l-Ḥā'da "حَسْرَةً" kelimesinde zikri geçti.

• يَسْطُونَ [yesṭūne]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا﴾[1980] أَيْ يَتَنَاوَلُونَ بِالْمَكْرُوهِ

Yaʿnī "Çirkin ve kötülükle onlara değeceklerdi" demek olur. Ve "يَبْطِشُونَ" ve "يَقَعُونَ" ve "يَثِبُونَ" ʿibārātıyla da tefsīr edillmiştir. Cümlesi "سَطْوٌ"in batş-ı şedīd maʿnāsından meʾhūzdur. "عَدَا" bābından "سَطَا يَسْطُو سَطْوًا وَسَطْوَةً" denir. Ve bāʾ ve ʿalā ile taʿaddī eder. Ve "قَدْ سَطَا بِهِ وَعَلَيْهِ" , "قَهَرَهُ وَأَذَلَّهُ" demektir ki batş-ı şedīd ve ahz-ı ʿanīfle bir kimseye hücūmdur.

• يَسْتَصْرِخُهُ [yestaṣriḫuhū]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ﴾[1981] أَيْ يَسْتَغِيثُ بِهِ

Yaʿnī "İmdād ve hasmı üzerine ʿavn ve nusret taleb eder" demek olur. Bu kelimeye dāir kelām Bābu'ṣ-Ṣād'da "صَرِيخَ" kelimesinde mürūr etti, mahall-i mezkūra mürācaʿat oluna.

• يَسْأَمُونَ [yesʾemūne]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَاِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْئَمُونَ﴾[1982] أَيْ لَا يَمَلُّونَ

Yaʿnī "Usanmazlar." Ve ﴿لَا يَسْئَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ﴾[1983] أَيْ لَا يَمَلُّ وَلَا يَزَالُ Yaʿnī "Usanmaz ve ayrılmaz" demektir. Bābu't-Tā'da "تَسْأَمُوا" kelimesine mürācaʿat edile.

1979 "Göklerde ve yerde kim varsa hep onundur. O'nun katındakiler ne ona ibadetten çekinir (ve büyüklenir) ne de yorgunluk (ve bıkkınlık) duyarlar." el-Enbiyāʾ, 21/19.

1980 "Neredeyse, kendilerine āyetlerimizi okuyanlara hışımla saldıracaklar." el-Hacc, 22/72.

1981 "Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen yine feryat ederek ondan yardım istiyordu." el-Kasas, 28/18.

1982 "Eğer onlar büyüklük taslarlarsa, bilsinler ki Rabbinin yanında bulunanlar (melekler), gece gündüz hiç usanmadan onu tespih ederler." Fussilet, 41/38.

1983 "İnsan, hayır (mal, mülk, genişlik) istemekten usanmaz." Fussilet, 41/49.

- يَسِيرٍ [yesīrin]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ﴾[1984] أَيْ عَسِيرٌ

Yaʿnī güç, düşvār demektir. Çünkü bu kelime "عُسْرٌ"un zıddı olan "يُسْرٌ"den olup "غَيْرُ يَسِيرٍ" demek olur. Bābu'l-Hemze'de "إِسْتَيْسَرَ" kelimesine mürācaʿat buyurula. [475]

- يَسْتَفِزُّونَكَ و يَسْتَفِزَّهُمْ [yestefizzūneke ve yestefizzehum]

- ﴿وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا﴾[1985]

- ﴿فَأَرَادَ اَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْاَرْضِ فَاَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا﴾[1986]

Bābu'l-Hemze'de "إِسْتَفْزَزْ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- يَسْتَهْزِئُ [yestehziʾu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾[1987] أَيْ يُجَازِيهِمْ جَزَاءَ اسْتِهْزَائِهِمْ

Yaʿnī "Allāh-ı ʿazīmü'ş-şān onları istihzāʾlarının cezā-yı muvāfıkıyla cezalandırır" demek olur. Bu sūretle tefsīr "hudʿa ve mekr ve istihzāʾ" gibi Cenāb-ı Hakk'a isnādı gayr-ı cāiz ve müstehīl olan efʿāl edeben maʿallāh ve tenzīhen li-şānihi onlara lāyık ve muvāfık olan cezā ile mücāzāt maʿnāsına haml olunmak usūl-i tefsīr-i Ḳurʾān muktezāsından olduğuna bināʾendir. Bu kelime "هُزْؤٌ"den "istifʿāl"dir. "هُزْؤٌ"ün tahkīki Bābu'l-Hā'da "هُزُوًا" kelimesinde mürūr etti, mahall-i mezkūra mürācaʿat oluna.

- يَسْرِ [yesri]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ﴾[1988] أَيْ يَمْضِي وَيُقَالُ يَذْهَبُ

Yaʿnī "geçtiği veyā gittiği vaktte" demektir. "سَرَى يَسْرِي سُرًى" denir, gece gitmek yaʿnī geceleyin yola gitmek maʿnāsınadır. Ve "يُسْرَى فِيهِ" demektir dahi denilmiş. "يَسْرِ" aslen "يَسْرِي" olup fevāsıla riʿāyeten yāʾ iskāt edilip kesre ile iktifāʾ edilmiştir. Bu lafza dāir kelām Bābu'l-Hemze'de "أَسْرَى" kelimesinde mürūr etti, mürācaʿat oluna.

1984 "Sūr'a üfürüldüğü zaman var ya; işte o gün çetin bir gündür. Kāfirler için hiç kolay değildir." el-Müddessir, 74/8-10.

1985 "Seni o yerden (Mekke'den) sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı." el-İsrā, 17/76.

1986 "Bunun üzerine Firavun (işkence etmek ve öldürmek suretiyle) o yerden onların kökünü kazımak istedi. Biz de onu ve beraberindekileri hep birden suda boğduk." el-İsrāʾ, 17/103.

1987 "Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır); azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir." el-Bakara, 2/15.

1988 "Geçip giden geceye andolsun (ki, müşrikler azaba uğrayacaklardır)." el-Fecr, 89/4.

MAZMŪMETU'L-YĀʾ: "يُ،س"

- يُسِيغُهُ [yusīġuhū]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ﴾[1989] أَيْ يُجِيزُهُ

Yaʿnī "Geçirir." Murād lokmayı boğazdan geçirmektir, nitekim "يَبْتَلِعُهُ" ile de tefsīr edilmiştir. "قَالَ" bābından "سَاغَ يَسُوغُ سَوْغًا فَهُوَ سَائِغٌ وَذَاكَ مَسُوغٌ" denir, taʿāmın [476] ve şarābın boğazdan kolayca geçmesidir. "يُسِيغُهُ" bundan "ifʿāl"dir: "اَسَاغَهُ يُسِيغُهُ إِسَاغَةً" denir, "جَعَلْتُهُ سَائِغًا" demektir. Ve "tefʿīl"den "سَوَّغْتُهُ" da böyledir. Bu lafz ibāha maʿnāsına da kullanılır, meselā "سَاغَ فِعْلَ الشَّيْءِ" , "أَبَاحَهُ" ve kezā "سَوَّغْتُهُ" , "جَعَلْتُهُ مُبَاحًا" demektir. Ve cevāz ve tecvīz maʿnālarına da gelir: "فِيهِ مَسَاغٌ" denir.

- يُسْتَعْتَبُونَ [yustaʿtebūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ﴾[1990] أَيْ لَا يُطْلَبُ مِنْهُمُ الْعُتْبَى

"عُتْبَى" izāle-i şekvādır. Aslen gazab sebebiyle bir kimseyi levm etmek ve dürüşt ve sert hitāb etmek maʿnāsına olan "عِتَابٌ"dandır. "ضَرَبَ" bābından "عَتَبَ عَلَيْهِ يَعْتِبُ عِتَابًا فَهُوَ عَاتِبٌ وَعَتَّابٌ" denir, "Gazabla levm etti ve dürüşt söyledi" demek olur. Ve "ifʿāl"den "إِعْتَابٌ" izāle-i şekvādır ki hemze-i "ifʿāl" selb ifāde eder. İşte "عُتْبَى" bundan ismdir.

- يُسْحِتَكُمْ [yusḥitekum]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ﴾[1991] أَيْ يُهْلِكَكُمْ

Ve yāʾ ve ḥāʾnın fethalarıyla "يَسْحَتَكُمْ" de kırāʾattır. Birinci "ifʿāl"den ikinci sülāsīden olup maʿnāca fark yoktur. Bābu's-Sīn'de "السُّحْتِ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- يُسْحَبُونَ [yusḥabūne]

- ﴿اِذِ الْاَغْلَالُ فِي اَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ﴾[1992] أَيْ يُجَرُّونَ بِهَا

Yaʿnī "Cerr olunurlar, çekilirler hamīme" yaʿnī kaynar suya demek olur. "جَرٌّ" maʿnāsına olan "سَحْبٌ"dendir. "نَفَعَ" bābından "سَحَبْتُهُ عَلَى الْأَرْضِ سَحْبًا" denir, "جَرَرْتُهُ" Yaʿnī "Çektim sürükledim" demek olur. Mutāviʿi "إِنْسَحَبَ"dir: "سَحَبْتُهُ فَانْسَحَبَ" denir. Bulut demek olan "سَحَابٌ" da bundandır, havāda insihābına bināʾen tesmiye edilmiştir. [477]

1989 "Fakat boğazından geçiremeyecektir." İbrāhīm, 14/17.

1990 "Ne de Allah'ın rızasını kazandıracak amelleri işleme istekleri kabul edilecek." en-Nahl, 16/84; er-Rūm, 30/57; el-Cāsiye, 45/35.

1991 "Mūsā onlara şöyle dedi: "Yazıklar olsun size! Allaha karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azap ile yok eder."" Tā Hā, 20/61.

1992 "O zaman onlar, boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu hālde kaynar suda sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır." el-Müʾmin, 40/71-72.

• يُسْجَرُونَ [yuscerūne]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ﴾[1993] أَيْ يُوقَدُونَ فِيهَا

Yaʿnī “Nār-ı cehhemde yakılırlar” demektir. “قَتَلَ” bābından “سَجَرْتُ التَّنُّورَ سَجْرًا” denir, “أَوْقَدْتُهُ” demektir ki “Tandırı yaktım, kızdırdım” demek olur.

FASLU’L-YĀʾ MAʿA’Ş-ŞĪNİ’L-MUʿCEME: “ي،ش”

• يَشْرِي [yeşrī]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ﴾[1994] أَيْ يَبِيعُ

Yaʿnī “Satar” demektir. Burada şirā-i nefsten murād cihād fī sebīlillāhtır ki ʿabd nefsini yaʿnī hayātını naʿīm-i bākī mukābilesinde satmış olur. Bu beyʿde müşterī Cenāb-ı Hak’tır, nitekim ﴿إِنَّ اللهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾[1995] buyurdu. Bu “شَرَى يَشْرِي” māddesinin tahkīki Bābu’ş-Şīn’de “شَرَوْا” kelimesi bahsinde mufassalen beyān edildi, mürācaʿat edile.

• يَشْعُرُونَ [yeşʿurūne]

• ﴿يَشْعُرُونَ﴾[1996]

• فِي جَمِيعِ الْقُرْآنِ بِمَعْنَى يَفْطِنُونَ

Yaʿnī “Zekāʾ ve idrāk-i kavī ile bilirler” demektir. “فِطْنَةٌ” maʿnāsına olan şīn’in kesriyle “شِعْرٌ”dendir. Bāb-ı evvelden “شَعَرَ يَشْعُرُ شِعْرًا فَهُوَ شَاعِرٌ” denir, bir şeyʾi bi’t-tefattun kuvve-i zekāʾ ve idrāk ile bilmek maʿnāsınadır. “عِلْمٌ”den ahasstır, çünkü “عِلْمٌ” mutlakan bilmektir. Bi-eyyi tarīkin kāne yaʿnī taʿlīm ve taʿallüm ve tevātür-i haber ve rüʾyet ve emsāli vesāyıt ve vesāyil ile hāsıl olan bilgidir. Ve “ifʿāl”den “إِشْعَارٌ” bildirmektir.

MAZMŪMETU’L-YĀʾ “يُ،ش”

• يُشْعِرُكُمْ [yuşʿirukum]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا اِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾[1997] أَيْ وَمَا يُدْرِيكُمْ

1993 “Sonra da ateşte yakılacaklardır.” el-Müʾmin, 40/72.

1994 “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’ın rızasını kazanmak için kendini feda eder.” el-Bakara, 2/207.

1995 “Şüphesiz Allah, mü’minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.” et-Tevbe, 9/111.

1996 “Farkında değillerdir.” el-Bakara, 2/9 ﴿وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ şeklinde yirmi bir yerde geçmektedir.

1997 “De ki: “Mucizeler ancak Allah katındadır. O mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?”” el-Enʿām, 6/109.

Yaʿnī "Size ne şeyʾ bildirir?" demektir.

- وَكَذَا ﴿وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا﴾[1998] أَيْ [478] وَلَا يُدْرِيَنَّ بِكُمْ أَحَدًا

Yaʿnī "Sizi bir kimseye bildirmesin" yaʿnī sezdirmesin demektir. Mā-kablinde vākiʿ "يَشْعُرُونَ" kelimesine icrāʿ-ı nazar buyurula.

FASLU'L-YĀʾ MAʿA'Ṣ-ṢĀDİ'L-MUHMELE: "ي،ص"

- يَصَّعَّدُ [yaṣṣaʿʿadu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ﴾[1999] أَيْ كَأَنَّمَا كُلِّفَ أَنْ يَتَصَعَّدَ فِي السَّمَاءِ

Yaʿnī "Gūyā ki semāya çıkmakla mükellef kılındı" demek olur. Yukarı çıkmak maʿnāsına olan "صُعُودٌ"dan "tefaʿʿul"dür. Aslı "يَتَصَعَّدُ" olup tā-i zāide ṣād'a kalb olunup ṣād-ı asliyyede idgām ile "يَصَّعَّدُ" şekline girmiştir. Bu "صَعَدَ" māddesi maʿānī-i kesīrede kullanılmıştır. Bābu't-Tā'da "تُصْعِدُونَ" ve Ṣād'da "صَعِيدًا" ve "صَعَدًا" kelimelerine dahi mürācaʿat oluna.

- يَصَّدَّعُونَ [yaṣṣaddeʿūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ﴾[2000] أَيْ يَتَفَرَّقُونَ فَيَصِيرُونَ فَرِيقًا فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقًا فِي السَّعِيرِ

Yaʿnī "Yevm-i kıyāmette teferruk ederler, ayrılırlar; bir fırka cennete ve bir fırka cehenneme giderler "demek olur. Bābu'ṣ-Ṣād'da "الصَّدْعِ" kelimesine mürācaʿat edile. Ve "يَصَّدَّعُونَ"un aslı "يَتَصَدَّعُونَ" olup mā-kablinde mezkūr "يَصَّعَّدُ" gibi kalb ve idgām olunmuştur.

- يَصُدُّونَ [yaṣuddūne]

- ﴿يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ﴾[2001] أَيْ يَضُجُّونَ عَنْهُ

Yaʿnī "Nāsı dīn-i haktan menʿ ve sarf etmek için bağırıp çağırırlar" demek olur. Ve "يُعْرِضُونَ" ve "يُمْنَعُونَ" ʿibāreleriyle tefsīr edilmiştir. Bābu'ṣ-Ṣād'da "صَدُّوا" kelimesine mürācaʿat edile.

1998 "Ayrıca, çok nazik davransın (da dikkat çekmesin) ve sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin." el-Kehf, 18/19.

1999 "Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar." el-Enʿām, 6/125.

2000 "Allah tarafından, geri çevrilmesi olmayan bir gün gelmeden önce yüzünü dosdoğru dine çevir. O gün insanlar bölük bölük ayrılacaklardır." er-Rūm, 30/43.

2001 "Onlar Allah yolundan alıkoyanlardır." el-Aʿrāf, 7/45; Hūd, 11/19.

- يَصْعَقُونَ [yaṣʿaḳūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَذَرْهُمْ حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ﴾[2002] أَيْ يَمُوتُونَ

Yaʿnī "Ölürler" demektir. Bābu'ṣ-Ṣād'da "الصَّاعِقَةُ" kelimesine bak. [479]

- يَصْدِفُونَ [yaṣdifūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ﴾[2003] أَيْ يُعْرِضُونَ

Yaʿnī "İʿrāz ederler, yüz çevirirler" demektir. Bābu'ṣ-Ṣād'da "صَدَفَ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- يَصْرِمُنَّهَا [yaṣrimunnehā]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ﴾[2004] أَيْ لَيَقْطَعُنَّ ثَمَرَتَهَا

Yaʿnī "Meyvesini, mahsūlünü keseler" demek olur. Bābu'ṣ-Ṣād'da "الصَّرِيمِ" kelimesine nazar buyurula.

MAZMŪMETU'L-YĀʾ: "يُ،ص"

- يُصْهَرُ [yuṣheru]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ﴾[2005] أَيْ يُذَابُ

Yaʿnī "Eritilir" demektir. Feth-i ṣād'la "صَهْرٌ"dendir ki şuhūm yaʿnī iç yağlarını eritmek maʿnāsınadır. Eritilmiş şahme zammla "صُهَارَةٌ" denir. "قَطَعَ" bābından "صَهَرَ الشَّحْمَ يَصْهَرُ صَهْرًا فَانْصَهَرَ فَهُوَ صَهِيرٌ" denir, "أَذَابَهُ فَذَابَ" demektir. Bābu'ṣ-Ṣād'da kesrle "صِهْرًا" kelimesine de mürācaʿat oluna.

- يُصَدَّعُونَ [yuṣaddeʿūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَبِاَكْوَابٍ وَاَبَارِيقَ كَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ﴾[2006] أَيْ لَا تُصْدَعُ رُؤُوسُهُمْ مِنْ شُرْبِهَا

2002 "Artık sen çarpılacakları günlerine kadar onları kendi hâllerine bırak." et-Tūr, 52/45.

2003 "İnsanları āyetlerimizden alıkoymaya kalkışanları, yapmakta oldukları engellemeden dolayı azabın en kötüsü ile cezalandıracağız." el-Enʿām, 6/157.

2004 "Şüphesiz biz, vaktiyle "bahçe sahipleri"ne belā verdiğimiz gibi, onlara (Mekkeli inkārcılara) da belā verdik. Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (fakirler gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi." el-Kalem, 68/17.

2005 "Onunla, karınlarının içindekiler ve derileri eritilir." el-Hacc, 22/20.

2006 "İçmekle başlarının dönmeyeceği ve sarhoş olmayacakları, cennet pınarından doldurulmuş sürahileri, ibrikleri ve kadehleri" el-Vākıʿa, 56/18-19.

Yaʿnī "Hamr-ı dünyā gibi humārıyla başlarını ağrıtmadığı için şāriblerinin başları ağrımaz" demek olur. "عَنْهَا" keʾsten kināyettir. Bu kelime baş ağrısı demek olan zammla "صُدَاعٌ"dan "tefʿīl"dir. "صَدَّعَ يُصَدِّعُ تَصْدِيعًا"den muzāriʿ-i mechūl "يُصَدَّعُ" gelir. Ve teşdīd-i ṣād'la "يَصَّدَّعُونَ" dahi kırāʾat olunmuştur. O sūrette "صَدْعٌ"den olup "يَتَفَرَّقُونَ" demektir. Ānifü'l-beyān "يَصَّدَّعُونَ" kelimesine ircāʿ-ı nazar oluna.

FASLU'L-YĀʾ MAʿA'D-ḌADİ'L-MUʿCEME: "يَ،ص" [480]

- يَضْرِبْنَ [yaḍribne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ﴾[2007] أَيْ وَلْيَضَعْنَ

Yaʿnī "Koysunlar" demektir. Ve "وَلْيُلْقِينَ" ve "وَلْيُرْخِينَ" ʿibāretleriyle de tefsīr olunmuş ki bıraksınlar ve sarkıtsınlar demek olur. Bābu'l-Ḫā'da "خُمُرِهِنَّ" kelimesi mütālaʿa buyurula. "ضَرَبَ" burada vazʿ maʿnāsına alınmış. Bu maʿnā "ضَرَبْتُ يَدِي عَلَى الْحَائِطِ" kavlinden meʾhūzdur ki "وَضَعْتُ" demektir ki "Bāga yāhūd bostāna vazʿ-ı yed ettim" demek olur. Ve maʿānī-i sāirede kullanılır. Bābu'ḍ-Ḍād'da "ضَرَبَ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- يَضَّرَّعُونَ [yaḍḍarraʿūne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ﴾[2008] أَيْ يَتَذَلَّلُونَ

Bunun aslı "يَتَضَرَّعُونَ" olup tā-i "tefaʿʿul" ḍād'a ibdāl ile ḍād-ı asliyyede idgām olunup "يَضَّرَّعُونَ" şekline girmiştir. Huzūʿ ve huşūʿ ve tezellül maʿnāsına olan "ضَرَاعَةٌ"den "tefaʿʿul"dür. Sülāsīde bāb-ı sālisten "ضَرَعَ يَضْرَعُ ضَرَاعَةً" denir, "خَضَعَ وَذَلَّ" demektir. "تَضَرَّعَ تَضَرُّعًا" huzūʿ ve tezellül ve ibtihāl maʿnālarına kullanılır.

MAZMŪMETU'L-YĀʾ: "يُ،ض"

- يُضَاهِئُونَ [yuḍāhiʾūne]
- ﴿يُضَاهِؤُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ﴾[2009] أَيْ يُشَابِهُونَ وَيُمَاثِلُونَ وَيُشَاكِلُونَ

"Müfāʿālet"ten hemze ile "ضَاهَأَهُ مُضَاهَأَةً" , "شَابَهَهُ" , "شَاكَلَهُ" , "مَاثَلَهُ" maʿnālarınadır. Ve hemzenin iskātıyla "ضَاهَاهُ مُضَاهَاةً" da denir, nitekim bu āyet her iki vechle de kırāʾat edilmiştir. "ضَاهَأْتُهُ" ve "ضَاهَيْتُهُ" birdir, "فَعَلْتُ مِثْلَ فِعْلِهِ" demek olur.

2007 "Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar." en-Nūr, 24/31.

2008 "Biz hiçbir memlekete bir peygamber göndermedik ki (karşı çıkmaktan vazgeçip) yalvarıp yakarsınlar diye ora halkını yoksulluk ve sıkıntıya uğratmış olmayalım." el-Aʿrāf, 7/94.

2009 "Onların bu sözleri daha önce inkār etmiş kimselerin söylediklerine benziyor." et-Tevbe, 9/30.

FASLU'L-YĀʾ MAʿA'Ṭ-ṬĀʾ: "ي،ط" [481]

- يَطْهُرْنَ [yaṭhurne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ﴾[2010] أَيْ يَنْقَطِعَ عَنْهُنَّ الدَّمُ

Yaʿnī "Onlardan hayz kanı munkatıʿ oluncaya kadar" demek olur. Murād hayz zamānında kadınlara takarrüb etmeyiniz ezādır demek olur. Ve ṭāʾ ve hāʾnın teşdīd ve fethiyle "يَطَّهَّرْنَ" kırāʾatine göre "حَتَّى يَغْتَسِلْنَ بِالْمَاءِ" demek olur ki gusl-ı şerʿīle gusl edince dek demektir. Bu iki kırāʾate göre hükm-i şerʿī kütüb-i fıkhiyyede görülür. "يَطَّهَّرْنَ" kelimesi "طُهْرٌ"dan "tefaʿʿul" olup "يَتَطَهَّرْنَ" iken tāʾ ṭāʾda idgām edilmiştir. "طُهْرٌ" lafzına dāir tahkīkāt Bābu'ṭ-Ṭā'da "طَهُورًا" kelimesinde mezkūrdur, oraya mürācaʿat oluna.

- يَطْمِثْهُنَّ [yaṭmis̱hunne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ﴾[2011] لَمْ يَمْسَسْهُنَّ

Yaʿnī "Onlara ehl-i cennetten mukaddem gerek insān gerek cānn dokunmadı." Murād cimāʿ etmedi demektir. "طَمْثٌ"dendir ki aslen izāle-i bikrdir. Hayz maʿnāsına da kullanılır. Bāb-ı evvel ve sānīden "طَمَثَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ" , "اِفْتَضَّهَا" demektir. Ve "طَمَثَتِ الْمَرْأَةُ" , "حَاضَتْ" demek olur.

MAZMŪMETU'L-YĀʾ: "يُ،ط"

- يُطَوَّقُونَ [yuṭavvekūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴾[2012] أَيْ سَيُجْعَلُ مَا بَخِلُوا بِهِ طَوْقًا فِي أَعْنَاقِهِمْ

Yaʿnī "Buhl ve imsāk ve menʿ ettikleri māl kıyāmet günü boyunlarına halka kılınır" demek olur. Boyunda olan halka maʿnāsına mevzūʿ "طَوْقٌ"dan "tefʿīl"dir. "طَوَّقَ يُطَوِّقُ تَطْوِيقًا" "فَهُوَ مُطَوِّقٌ وَذَاكَ مُطَوَّقٌ" denir, "يُطَوَّقُونَ" mebnī ʿale'l-mefʿūldür. Murād iʿtā-i zekāttan imtināʿ edenleri tehdīd ve ʿazāb-ı āhiretle inzārdır. [482] Bu āyetin tefsīri şu hadīs-i nebevīdedir: Buḫārī ʿan Ebī Hureyre radıyallāhu ʿanhu kāle kāle Resūlullāh sallallāhu ʿaleyhi ve sellem: "مَنْ آتَاهُ اللهُ مَالًا فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعٌ" أَيْ حَيَّةٌ "أَقْرَعُ لَهُ زَبِيبَتَانِ" أَيْ نُقْطَتَانِ عَلَى عَيْنَيْهِ "يُطَوِّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ" أَيْ شِدْقَيْهِ "ثُمَّ يَقُولُ أَنَا مَالُكَ أَنَا كَنْزُكَ" ثُمَّ تَلَا[2013] ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ﴾[2014] "لِهْزِمَةٌ" lām ve zāy'ın kesriyle çene kemiğidir, çiftine "لِهْزِمَتَانِ" denir.

2010 "Ay hālinde kadınlardan uzak durun." el-Bakara, 2/222.

2011 "Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur." er-Rahmān, 55/56, 74.

2012 "Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır." Āl-i ʿİmrān, 3/180.

2013 Buhārī, Zekāt, 3 no:1403; Tefsīru'l-Kurʾān, 71, no:4565.

2014 "Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar." Āl-i ʿİmrān, 3/180.

- يُطِيقُونَهُ [yuṭīḳūnehū]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾[2015] أَيْ يُطِيقُونَ الصَّوْمَ

Ve "لَا" takdīriyle "لَا يُطِيقُونَهُ" ʿibāretiyle de tefsīr edilmiştir. Bu kelimede akvāl vardır. Aslı ānifü'l-beyān "طَوْق" lafzıdır ki "boyunda halka" demektir. Birer takrīble maʿānī-i ʿadīdede istiʿmāl olunmuş. Ez-cümle kudret ve tākat ve teklīf ve tekellüf maʿnālarına kullanılmıştır. "Tefʿīl"den "طَوَّقْتُهُ الشَّيْءَ" , "جَعَلْتُهُ طَوْقَهُ" demek olup bundan teklīf maʿnāsına haml ile "كَلَّفْتُهُ بِهِ" demek murād edilir. Ve "ifʿāl"den "أَطَقْتُ الشَّيْءَ إِطَاقَةً" , "قَدَّرْتُ عَلَيْهِ" ve "أَنَا مُطِيقٌ", "قَادِرٌ" demek olur. "طَاقَةٌ" bundan ismdir, bināʾen ʿalā-hāzā "يُطِيقُونَهُ" , "يَقْدِرُونَ الصِّيَامَ" demek olur. Ve "طَاقَةٌ" bir şeyʾden ʿacz-i katʿī ile ʿāciz ve āyis olmakla berāber bezl-i cehd ve ihtiyār-ı meşakkatle yapabilmek maʿnāsınadır dahi denilmiş. *Tefsīr-i Faḫr-i Rāzī* ve sāir mufassalāta mürācaʿat lāzımdır. Ve zamm-ı yāʾ ve feth-i ṭāʾ ve vāv-ı müşeddede-i meftūha ile "يُطَوَّقُونَهُ" sūretinde de kırāʾat edilmiş, bu sūrette maʿnā "يُكَلَّفُونَهُ" demek olur. Bu āyet-i kerīmenin tefsīr ve ahkāmı hakkındaki [483] akvāl ve ihtilāfāta ıttılāʿ için mufassalāta mürācaʿat lāzımdır, belki elzemdir ve ondan istignā yoktur. Vallāhu aʿlemu.

FASLU'L-YĀʾ MAʿA'Z-ẒĀʾİ'L-MENKŪTA: "ي،ظ"

- يَظُنُّونَ [yeḍunnūne]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾[2016] أَيْ يُوقِنُونَ

Yaʿnī "Yakīnen bilirler ki onlar rabblerine mülākī olacaklardır." "ظَنٌّ" lafzı şekk ve yakīn ve tevehhüm ve ʿilm maʿnālarına gelmekle azdāddandır. Bu āyette yakīn maʿnāsınadır. Bābu'ẓ-Ẓāi'l-Menkūta'da "الظَّنّ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- يَظْهَرُوهُ [yaḍherūhū]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا﴾[2017] أَيْ أَنْ يَعْلُوهُ

Yaʿnī "sedd-i Yeʾcūc'un üzerine çıkmağa" demektir. "ظُهُورٌ"dandır. Bābu'ẓ-Ẓāi'l-Menḳūta'da "ظَاهِرِينَ" kelimesine mürācaʿat buyurula.

MAZMŪMETU'L-YĀʾ: "يُ،ظ"

- يُظَاهِرُوا [yuḍāhirū]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا فَاَتِمُّوا

2015 "Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir." el-Bakara, 2/184.
2016 "Onlar, Rablerine kavuşacaklarını ve gerçekten ona döneceklerini çok iyi bilirler." el-Bakara, 2/46.
2017 "Artık onu ne aşabildiler, ne de delebildiler." el-Kehf, 18/97.

اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى مُدَّتِهِمْ﴾[2018] اَيْ وَلَمْ يُعِينُوا أَوْ يُعَاوِنُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا مِنَ الْكُفَّارِ

Yaʿnī “Sizin üzerinize küffārdan hīç bir kimseye iʿāne veyā muʿāvenet etmediler.” Murād düşmanlarınıza yardım etmediler demek olur. Bābu’ẓ-Ẓā’da “ظَاهِرِينَ” kelimesine mürācaʿat oluna.

- يُظَاهِرُونَ [yuḍāhirūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ﴾[2019] أَيْ يُحَرِّمُونَهُنَّ تَحْرِيمَ ظُهُورِ الْأُمَّهَاتِ

Yaʿnī “Zevcelerini vālidelerin zahrlarının hürmeti gibi hürmetle kendilerine harām ederler” demektir.

Īzāh: ʿĀdāt-ı seyyiʾe-i cāhiliyyeden idi ki bir kimse zevcesine gazab ederse sen bana vālidemin zahrı gibisin der idi. Ve bu sözle zevcesi kendine mā-dāme’l-hayāt harām olurdu ve bunun hīç bir gūne keffāreti de yoktu. Baʿde’l-İslām müslimīnden [484] bir kimse zevcine hiddetle böyle söyledi ve sonra nedāmet etti. Zevcesi de Resūl-i ekrem efendimize bundan şikāyet etti. Bunun üzerine sūre-i Mücādele nāzile olup keffāret-i maʿlūme emr olundu.

Tenbīh: Bu keffāret emriyle cāhiliyyetin bir hükm-i bātılı olan şu hürmet takrīr edilmiş değil, belki bir müʾminin bir ʿādet-i melʿūne-i cāhiliyyeye irticāʿı üzerine nekāl ve ʿukūbet ve tekerrür-i vukūʿunu menʿ için fermān buyuruldu, nitekim ﴿اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا الّٰئِي وَلَدْنَهُمْ﴾[2020] buyuruldu. İntehā. Bu kelime “بَطْنٌ” mukābili olan “ظَهْرٌ”dan “müfāʿālet”tir, “ظُهُورٌ”dan değildir. Eğerçi “ظَهْرٌ” da “ظُهُورٌ” ise de Bābu’ẓ-Ẓā’da “ظَهَرَكَ” kelimesiyle “ظَاهِرِينَ” ve ahavātına mürācaʿat oluna.

FASLU’L-YĀʾ MAʿA’L-ʿAYNİ’L-MUHMELE: “ي،ع”

- يَعْتَصِمْ [yaʿtaṣim]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾[2021] أَيْ يَمْتَنِعْ بِاللّٰهِ

Yaʿnī “Kim ki Allāh’a temessükle hilāf-ı rızāsından imtināʿ ede, tahkīk-i tarīk-i necāta hidāyet olundu” demek olur. Bu kelime “عِصْمَةٌ” lafzından “iftiʿāl”dir. Bābu’l-ʿAyn’da “عَاصِمَ” kelimesinde tahkīk ve beyān olundu, mürācaʿat oluna.

2018 “Ancak Allah’a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın.” et-Tevbe, 9/4.

2019 “Kadınlarından zıhar yaparak ayrılmış olanlar” el-Mücādele, 58/3.

2020 “İçinizden kadınlarına zıhar yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır.” el-Mücādele, 58/2.

2021 “Kim Allah’a sımsıkı bağlanırsa, kesinlikle o, doğru yola iletilmiştir.” Āl-i ʿİmrān, 3/101.

- يَعْصِمُكَ [yaʿṣimuke]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾[2022] أَيْ يَمْنَعُكَ مِنْهُمْ

Yaʿnī "Allāh nāsın sana taʿarruzundan seni menʿ eder" demektir. Murād bir sūʾ-i kasd ile senin üzerine taʿarruza kādir olamazlar demek olur. Hıfz ve vikāye maʿnāsına mahmūldür. "ضَرَبَ" bābından "عَصَمَهُ اللهُ يَعْصِمُهُ مِنَ الْمَكْرُوهِ عَصْمًا فَهُوَ عَاصِمٌ" , "حَفِظَهُ وَوَقَاهُ" demektir. Bābu'l-ʿAyn'da "عَاصِمَ" ve "عِصَمِ" kelimelerine de mürācaʿat oluna. [485]

- يَعْرِشُونَ [yaʿrişūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ﴾[2023] أَيْ يَبْنُونَ

Yaʿnī "sarāylar ve kasrlar ve kılāʿ gibi bināʾ ettikleri mebānī-i ʿāliyeyi" demek olur.

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ﴾[2024] أَيْ يَبْنُونَ لَكُمْ

Yaʿnī "nāsın sizin için binā ettikleri şeyʾlerden" ki murād arı kovanlarıdır. "عَرْشٌ" lafzındandır. Serīr-i mülūk ve taht-ı saltanat maʿnāsına olduğu gibi sakf-ı beyt ve çardak maʿnāsına da müstaʿmeldir. Bināʾ maʿnāsına bāb-ı evvel ve sānīden "عَرَشَ يَعْرُشُ يَعْرِشُ عَرْشًا" denir "بَنَى يَبْنِي بِنَاءً" demektir. Asma çardakı ve ağaç ve kamıştan yapılan sāyebāna dahi "عَرِيشٌ" denir. Ve ahşābdan hāne bināsına da istiʿmāl olundu. Bābu'l-ʿAyn'da "الْعَرْشِ" ve "عُرُوشِهَا" kelimelerine de mürācaʿat oluna.

- يَعْكُفُونَ [yaʿkufūne]

- ﴿فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ﴾[2025] أَيْ يُقِيمُونَ

Yaʿnī "ʿAlā-sebīli't-taʿzīm ve'l-ʿubūdiyye kıyām ve devām ve mülāzemet ederler" demek olur. Bābu'l-ʿAyn'da "الْعَاكِفِينَ" kelimesine mürācaʿat edile.

- يَعْدُونَ [yaʿdūne]

- ﴿إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ﴾[2026] أَيْ يَتَعَدُّونَ وَيُجَاوِزُونَ مَا أُمِرُوا بِهِ فِيهِ

Yaʿnī "Yevm-i sebtte meʾmūr oldukları emr-i taʿabbüdīyi ve vazīfe-i ʿubūdiyyeti tecā-

---

2022 "Allah seni insanlardan korur." el-Māide, 5/67.

2023 "Firavun ve kavminin yaptıklarını ve (özenle kurup) yükselttiklerini yerle bir ettik." el-Aʿrāf, 7/137.

2024 "Rabbin bal arısına şöyle ilham etti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin."" en-Nahl, 16/68.

2025 "Derken, kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladılar." el-Aʿrāf, 7/138.

2026 "Hani onlar Cumartesi (yasağı) konusunda haddi aşıyorlardı. Zira tatil yaptıkları Cumartesi günü balıklar onlara akın akın geliyor, tatil yapmadıkları (diğer) günlerde ise gelmiyorlardı." el-Aʿrāf, 7/163.

vüz ederler” demek olur. Bābu’l-ʿAyn’da “عُـدْوَانَ” kelimesinde mufassalen beyān olunmuştur, mürācaʿat oluna.

• يَعْصِرُونَ [yaʿṣirūne]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ﴾[2027] أَيِ الْعِنَبَ خَمْرًا وَالزَّيْتُونَ زَيْتًا وَالسِّمْسِمَ دُهْنًا

“عَصْرٌ” sıkmak maʿnāsınadır. Binā’en ʿaleyh “يُغَاثُ” karīnesiyle üzüm ve zeytūn ve susam ve emsāli eşyānın taʿsīriyle tefsīri zihne tebādür eder ki mahsūlün kesret ve bolluğundan ʿibārettir. [486] Ve zamm-ı yā’ ve feth-i ṣād’la mebnī ʿale’l-mefʿūl olarak “وَفِيهِ يُعْصَرُونَ” sūretinde dahi kırā’at olunmuştur, bu takdīrde “يُنْجَوْنَ” demektir, yaʿnī “Kaht ve cedb ve galādan kurtulurlar” demek olur. Bu kırā’ate göre kelime-i mezbūre “عَصْرٌ” lafzından olmayıp “مَنْجَاةٌ” yaʿnī necāt maʿnāsına olan “نُصْرَةٌ” vezninde “عُصْرَةٌ”tendir, “عَصَرَةٌ” , “أَنْجَاهُ” demektir. Bābu’l-Hemze’de “أَعْصِرِ” ve “إِعْصَارٌ” ve Bābu’l-ʿAyn’da “الْعَصْرِ” ve Bābu’l-Mīm’de “الْمُعْصِرَاتِ” kelimelerine de mürācaʿat edile.

• يَعْرُجُونَ [yaʿrucūne]

• ﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ﴾[2028] أَيْ يَصْعَدُونَ

Yaʿnī “Yukarı çıkarlar” demektir. Bunun tahkīki Bābu’l-Mīm’de “اَلْمَعَارِجِ” kelimesinde beyān olunmuştur, oraya mürācaʿat buyurula.

• يَعْبَؤُا [yaʿbe’u]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا﴾[2029] أَيْ مَا يُبَالِي بِكُمْ

Yaʿnī “Sizi kayırmaz, mübālāt etmez” demektir. Aslen bir şey’i tehyi’e etmek, hāzırlamak maʿnāsına olan “عَبءٌ”dendir. “قَطَعَ” bābından “عَبَأَ الطِّيبَ أَوِ الْمَتَاعَ يَعْبَؤُ عَبْئًا” denir, “Tehyi’e etti, hāzırladı” demektir. Bundan “إِعْتِبَاءٌ” ve “إِهْتِمَامٌ” maʿnāsı mülāhazasıyla “مُبَالَاتٌ” murād eyledi, binā’en ʿaleyh “مَا يَعْبَأُ، لَا يَعْبَأُ” , “مَا يُبَالِي، لَا يُبَالِي” ile tefsīr olunur.

• يَعْزُبُ [yaʿzubu]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ

2027 “Sonra bunun ardından insanların yağmura kavuşacağı bir yıl gelecek. O zaman (bol rızka kavuşup) şıra ve yağ sıkacaklar.” Yūsuf, 12/49.

2028 “Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıkmaya koyulsalar yine “Gözlerimiz döndürüldü, biz herhālde büyülenmiş bir toplumuz” derlerdi.” el-Hicr, 15/14-15.

2029 “(Ey Muhammed!) De ki: “Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak.”” el-Furkān, 25/77.

إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾[2030] أَيْ وَمَا يَبْعُدُ

- وَكَذَا ﴿لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْاَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾[2031] أَيْ لَا يَبْعُدُ

Yaʿnī "Baʿīd olmaz, uzak olamaz, uzaklaşamaz" demek olur. Ve "يَعْزُبُ" , "يَغِيبُ" ile de tefsīr edilmiştir. Bunun vechi lafz-ı mezkūr "قَعَدَ" bābından "عَزَبَ يَعْزُبُ عُذُوبًا فَهُوَ عَاذِبٌ", "غَابَ فَهُوَ , "عَزَبَ يَعْزِبُ عَزْبًا فَهُوَ عَازِبٌ" [487] bāblarından "ضَرَبَ" ve "قَتَلَ" ve "بَعُدَ فَهُوَ بَعِيدٌ" "غَائِبٌ، وَخَفِيَ فَهُوَ خَفِيٌّ" maʿnlārında istiʿmāl edilmesidir. Ve lafz-ı mezkūr "قَتَلَ" bābından "عَزَبَ الرَّجُلُ عُزْبَةً وَعُزُوبَةً فَهُوَ عَزَبٌ" , "لَمْ يَكُنْ لَهُ اَهْلٌ" yaʿnī ehli yok, mücerred ve bekār kimse demek olur.

- يَعْشُ [yaʿşu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ﴾[2032] أَيْ يَظْلِمْ بَصَرُهُ عَنْهُ

Yaʿnī "Gözünde gışāve var gibi, Rahmān'ın zikrinden gözü kararan kimse" demektir. "تَعِبَ" bābından "عَشِيَ الرَّجُلُ يَعْشَى" denir, "ضَعُفَ بَصَرُهُ" ve "عَدَا" bābından "عَشَا عَنْهُ يَعْشُو" denir, "أَعْرَضَ عَنْهُ" demek olur. Ve "عَشَوْتُ إِلَى النَّارِ أَعْشُو فَأَنَا عَاشٍ" denir, "Āteşi basar-ı zaʿīf ile istidlāl ettim" demektir. Ancak bu āyet-i kerīmede de evfak olan iʿrāz maʿnāsıdır. Ve feth-i şīn ile "يَعْشَ" kırāʾatine göre "يَعْمَ" ile tefsīr edilir. Ve cümlesi iʿrāzdan kināyettir. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi.

- يَعْمَهُونَ [yaʿmehūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾[2033] أَيْ يَتَرَدَّدُونَ تَحَيُّرًا

Yaʿnī "Şaşkın ve ne edeceklerini bilmez oldukları hālde onları tugyānlarında imhāl eder" demek olur. Bir emrde tahayyürden mütehassıl tereddüd maʿnāsına olan "عَمَهٌ"dendir. "طَرِبَ" bābından "عَمِهَ يَعْمَهُ عَمَهًا فَهُوَ عَمِهٌ وَعَامِهٌ" denir. Fāʿil sīgalarında mīm'lerin kesriyledir. Bunların cemʿinde ʿayn'ın zammı ve mīm-i müşeddede-i meftūhe ile "عُمَّهٌ" denir.

2030 "Ne yerde, ne de gökte, zerre ağırlığınca, (hatta) bu zerreden daha küçük veya daha büyük olsun, hiçbir şey Rabbinden uzak (ve gizli) olmaz. hepsi muhakkak apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı) dır." Yūnus, 10/61.

2031 "Ne göklerde ve ne de yerde zerre ağırlığında bir şey bile ondan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyük ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır." Sebeʾ, 34/3.

2032 "Kim, Rahmān'ın Zikri'ni görmezlikten gelirse biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur." ez-Zuhruf, 43/36.

2033 "Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır); azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir." el-Bakara, 2/15.

FASLU’L-YĀʾ MAʿA’L-ĠAYNİ’L-MUʿCEME: “ي،غ”

- يَغُلَّ [yaġulle]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ﴾2034 أَيْ يَخُونُ

Yaʿnī “Hıyānet etmek.” Murād “Bir nebī için gulūl, hıyānet lāyık olmaz, nebī hakkında bunu zann etmeyiniz” demek [488] olur. Ve mebnī ʿale’l-mefʿūl olarak “يُغَلَّ” dahi kırāʾattir, bu takdīrce maʿnā “أَنْ يُنْسَبَ إِلَى الْغُلُولِ” yaʿnī “Nebīyi gulūle, hıyānete nisbet etmek lāyık olmadı” yaʿnī olmaz demek olur. Her hālde Nebī-yi Ekrem efendimizin gulūl ve hıyānetten berāʾet ve nezāhet ve ʿuluvv-i şān-ı risālet-penāhīlerini iʿlāmdır, salavātullāhi ve selāmuhu ʿaleyhi ve ālihi. Bu kelimeye dāir tahkīkāt Bābu’l-Ġayn’da “غَلَّ” kelimesinde beyān olundu, mürācaʿat oluna.

- يَغْنَوْا [yaġnev]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا﴾2035 أَيْ لَمْ يُقِيمُوا فِي تِلْكَ الدِّيَارِ

Yaʿnī “Gūyā o diyārda ikāmet etmediler, sākin olmadılar” demek olur. “غُنْيَةٌ”dendir ki bir kimse bir şeyʾle dīgerine ihtiyācdan vāreste olmaktır. “تَعِبَ” bābından “غَنِيتُ بِهِ عَنْهُ” “غُنْيَةً” “Bununla ondan müstagnī oldum.” ve “غَنِيَ بِالْمَكَانِ اَوْ بِالْبَلَدِ أَوْ بِالْأَرْضِ” , “أَقَامَ بِهِ أَوْ بِهَا زَمَانًا طَوِيلًا” demektir, gūyā onlardan birinde sākin olmakla dīger mekān yāhūd belde veyāhūd arzdan yerden müstagnī olmuş olur. Ve bu kelime “لَمْ يَنْزِلُوا فِيهَا” ve “لَمْ يَعِيشُوا فِيهَا مُسْتَغْنِينَ” ʿibāretleriyle de tefsīr edilmiştir.

- يَغْتَبْ [yaġteb]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا﴾2036 أَيْ لَا يَذْكُرْ بِشَيْءٍ يَكْرَهُهُ إِذَا سَمِعَهُ

Murād bir kimseyi gıyābında duyduğu vakt hoşuna gitmeyecek bir şeyʾle yād etmektir ki kesr-i ġayn’la “غِيبَةٌ” denir.

Tenbīh: Bu bir şahsın kendinde mevcūd olan bir ʿayb ve noksānı gıyābında söylemektir ki duyduğu vakt magmūm ve mahzūn olur; kizb olmadığı hālde memnūʿ ve harāmdır. Gayr-ı mevcūd ve gayr-ı vākiʿin zikri kizb ve iftirāʾ ve bühtāndır. Bu evvelkinden eşnaʿ ve ekbahtır. Bābu’l-Ġayn’da “غَيَابَةٌ” ve “الْغَيْبِ” kelimelerine mürācaʿat oluna. [489]

- يَغْلِي [yaġlī]

- ﴿كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ﴾2037 أَيْ يَطْفَحُ

Yaʿnī “Taşar.” Murād şiddetle kaynar demektir, “غَلْيٌ”dendir. Tafsīli Bābu’t-Tā’da

2034 “Hiçbir peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez.” Āl-i ʿİmrān, 3/161.
2035 “Şuayb’ı yalanlayanlar sanki orada hiç yaşamamışlardı.” el-Aʿrāf, 7/92; Hūd, 11/68, 95.
2036 “Birbirinizin gıybetini yapmayın.” el-Hucurāt, 49/12.
2037 “O, maden eriyiği gibidir. Kaynar suyun kaynaması gibi karınlarda kaynar.” ed-Duhān, 44/45-46.

"تَغْلُو" kelimesinde mürūr etti, mürācaᶜat oluna.

- يَغْشَى [yaġşā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾[2038] أَيْ ضَوْءَ الشَّمْسِ أَوِ النَّهَارِ بِظَلَامِهِ

Yaᶜnī "Güneşin davʾını yāhūd nehārın aydınlığını karanlığıyla bürüdüğü vaktte" demek. "اللَّيْلِ" ile kasemdir. "غَشْيٌ"dendir ki örtmek, bürümek maᶜnāsına ise de maᶜānī-i sāirede de istiᶜmāl olunmuştur. Bābu't-Tā'da "تَغَشَّيهَا" ve Bābu'l-Ġayn'da "غَاشِيَةٌ" kelimelerine mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU'L-YĀʾ: "يُ،غ"

- يُغَاثُ [yuġāsu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ﴾[2039] أَيْ يُمْطَرُونَ

Yaᶜnī "Yağmur yağdırılır." "غَيْثٌ"den muzāriᶜ mebnī ᶜale'l-mefᶜūldür. Bābu'l-Ġayn'da "الْغَيْث" kelimesine mürācaᶜat oluna.

- يُغَاثُوا [yuġāsū]

- ﴿وَاِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ﴾[2040] كَمَا سَبَقَ قَبْلَهُ

Bābu'l-Mīm'de "الْمُهْلِ" kelimesine de nazar oluna.

- يُغَادِرُ [yuġādiru]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا﴾[2041] أَيْ لَا يَتْرُكُ وَلَا يَخْلُفُ

Yaᶜnī "Bırakmaz ve geri komaz" demektir. Bābu'n-Nūn'da "نُغَادِرْ" kelimesine mürācaᶜat oluna.

2038 "(Ortalığı) bürüdüğü zaman geceye andolsun." el-Leyl, 92/1.

2039 "Sonra bunun ardından insanların yağmura kavuşacağı bir yıl gelecek. O zaman (bol rızka kavuşup) şıra ve yağ sıkacaklar." Yūsuf, 12/49.

2040 "(Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir." el-Kehf, 18/29.

2041 ""Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!" derler." el-Kehf, 18/49.

FASLU’L-YĀ’ MAᶜA’L-FĀ’: “ي،ف”

- يَفْقَهُونَ [yefḳahūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾[2042] أَيْ يَفْهَمُونَ قَوْلًا

“فِقْهٌ”dandır. Lafz-ı mezkūr fehm etmek, anlamak maᶜnāsınadır. ᶜİlm maᶜnāsına da gelir. İbn Fāris “وَكُلُّ عِلْمٍ بِشَيْءٍ فَهُوَ فِقْهٌ” demiş. Ve lisān-ı ᶜulemā-i şerᶜde [490] ᶜilm-i ahkām-ı şerīᶜate tahsīs edilmiştir. Ve el-yevm ᶜumūm lisānında da ”fıkh“ ve ”ilm-i fıkh“ ᶜilm-i mezkūra ᶜalem olduğu gibi ehline de ”fakīh“ denir. “تَعِبَ” bābından “فَقِهَ يَفْقَهُ فِقْهًا فَهُوَ فَقِيهٌ” denir, “عَلِمَ demektir. Ve “فِقْهٌ” bir kimseye seciyye olduğu vaktte “ظَرُفَ” bābından “فَقُهَ الرَّجُلُ فَقَاهَةً فَهُوَ فَقِيهٌ” denir, “صَارَ ذَا عِلْمٍ وَكِيَاسَةٍ” demek olur. Ve ḳāf’ın zammı ve fethiyle de “رَجُلٌ فَقِهٌ . فَقُهٌ” demek cāizdir. Ve yalnız zammla “إِمْرَأَةٌ فُقْهَةٌ” denir. Ve hemze ile taᶜaddī eder: “أَفْقَهْتُهُ” , “فَهَّمْتُهُ” demek olur. Ve “tefaᶜᶜul”den “تَعَلُّمْ” maᶜnāsına kullanılır: “زَيْدٌ يَتَفَقَّهُ الْعِلْمَ , “يَتَعَلَّمُ” demektir.

- يَفْرُطَ [yefruṭa]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى﴾[2043] أَيْ يُعَجِّلَ عُقُوبَتَنَا

Yaᶜnī “Bizim üzerimize ᶜukūbet etmekte taᶜcīl etmesinden korkarız” demek olur. Murād bizi söyletmez, huccetlerimizi beyāna müsāᶜade etmez, derhāl ᶜukūbet eder demektir. Bābu’l-Fā’da “فَرَّطْنَا” kelimesine mürācaᶜat oluna.

- يَفْجُرَ [yefcura]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ﴾[2044] أَيْ لِيُكْثِرَ الذُّنُوبَ وَيُؤَخِّرَ التَّوْبَةَ

Yaᶜnī “Günāh ve şürūru artırıp tevbeyi te’hīr etmeği murād eder” demek olur. Murād insān dāimā tūl-ı hayātı diler ki o müdddette muktezā-yı hevāyı o her türlü şürūr ve zünūb ve fücūru işlesin” demektir. Bābu’l-Fā’da “فَجَّرْنَا” kelimesine mürācaᶜat buyurula.

FASLU’L-YĀ’ MAᶜA’L-ḲĀF: “ي،ق”

- يَقْتَرِفْ [yaḳterif]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا﴾[2045] أَيْ يَكْتَسِبْ

Yaᶜnī “Kazanır” demektir. “قَرْفٌ” lafzından “iftiᶜāl”dir, iktisāb maᶜnāsına kullanılır. Mu-

2042 “Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar!” en-Nisā’, 4/78.
2043 “Mūsā ve Hārūn şöyle dediler: “Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz, onun bize karşı aşırı davranmasından yahut azmasından korkuyoruz.”” Tā Hā, 20/45.
2044 “Fakat insan önünü (geleceğini, kıyameti) yalanlamak ister.” el-Kıyāmet, 75/5.
2045 “Kim güzel bir iş yaparsa, onun iyiliğini artırırız.” eş-Şūrā, 42/23.

fassalen tahkīki Bābu’l-Hemze’de [491] “اقْتَرَفْتُمُوهَا”kelimesinde mezkūrdur, mahall-i mezkūra mürācaᶜat oluna.

• يَقْنَطُ [yaḳneṭu]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ﴾[2046] أَيْ مَنْ يَيْأَسُ

Yaᶜnī kim ümmīd keser demek olur; “قُنُوطٌ”tandır. “جَلَسَ” ve “دَخَلَ” ve “طَرِبَ” ve “سَلِمَ” bāblarından “قَنَطَ قَنِطَ قُنُوطًا وَقَنْطًا وَقَنَاطًا فَهُوَ قَانِطٌ وَقَنِطٌ وَقَنُوطٌ” denir, yeʾs ve nevmīdī maᶜnāsınadır.

• يَقْنُتْ [yaḳnut]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ﴾[2047] أَيْ يُطِعْ

Yaᶜnī “Allāh ve Resūlüne itāᶜat eder” demektir. “قُنُوتٌ”tandır ki maᶜa’l-huzūᶜ tāᶜate mülāzemettir. Duᶜā ve namāzda tūl-ı kıyām ve sükūt maᶜnālarına da gelir. Bābu’l-Ḳāf’ta “قَانِتُونَ” kelimesinde mufassalen beyān olunmuştur, mürācaᶜat buyurula.

• يَقْطِينٍ [yaḳṭīnin]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ﴾[2048] أَيْ مِنْ قَرْعٍ

Kabak nebātından demektir. Nebātāttan yerde biten ve sākı olmayıp yeryüzüne yayılan, döşenen kabak, kavun, karpuz ve emsāline “يَقْطِينٌ” denir. Lākin ᶜörf-i nāsta “يَقْطِينٌ”in mutlakan kabak maᶜnāsına istiᶜmāli şāyiᶜdir. Vallāhu aᶜlemu.

• يَقْضُوا [yaḳḍū]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾[2049] أَيْ لِيَقْطَعُوا أَوْ لِيُزِيلُوا أَوْسَاخَهُمْ وَأَدْرَانَهُمْ

Bābu’t-Tā’da “تَفَثَهُمْ” kelimesi şerhinde beyān edilmiştir, mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU’L-YĀʾ: “يُ،ق”

• يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ [yuḳīmūne’ṣ-ṣalāte]

• ﴿يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ﴾[2050] أَيْ يَأْتُونَهَا بِحُقُوقِهَا

Yaᶜnī “Hakkıyla edā ederler” demek olur. Murād Allāh-ı ᶜazīmü’ş-şānın farz ettiği īmā-

2046 “Dedi ki: “Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?”” el-Hicr, 15/56.
2047 “İçinizden kim Allah’a ve Resülüne itaat eder ve salih bir amel işlerse, ona mükāfatını iki kat veririz.” el-Ahzāb, 33/31.
2048 “Üzerine geniş yapraklı bir ağaç bitirdik.” es-Sāffāt, 37/146.
2049 “Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik’i (Kābe’yi) tavaf etsinler.” el-Hacc, 22/29.
2050 “Namazı kılarlar.” el-Māide, 5/55; el-Enfāl, 8/3; en-Neml, 27/3; Lokmān, 31/4.

nen ve ihtisāben evkāt [492] ve tahāret ve huzūr ve huşūʿ ve sāir şerāyit ve ādābını muhāfaza ederek edā etmektir. Bundan yalnız resm ve sūret-i harekātın işlenmesi ikāme ve edā-i salāt husūsunda kāfī olmadığı münfehim oluyor. Bābu’l-Hemze’de ”أَقَامُوا الصَّلَاةَ“ kelimesine mürācaʿat edile.

- يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ [yuḳallibu keffeyhi]
- ﴿وَاُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّي اَحَدًا﴾[2051] أَيْ يُصَفِّقُ كَفَّيْهِ

Yaʿnī el ayalarını birbirine vurur demek olur ki bir husūsta nedāmet ve teʾessüf ve hüsrāna uğrayan kimseden bilā-ihtiyār vākiʿ olan bir harekettir. “تَقْلِيبُ الْكَفَّيْنِ” bu āyette bi-maʿnā “تَصْفِيقٌ”tir ki ellerini birbirine vurup şaklatmaktır.

FASLU’L-YĀʾ MAʿA’L-KĀF: “ي،ك”

- يَكْبِتَهُمْ [yekbitehum]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ﴾[2052] أَيْ يُغَيِّظَهُمْ وَيُحْزِنَهُمْ

Yaʿnī “gayzlandırmak, öfkelendirmek ve gussalandırmak için” demek olur. Ve kelime-i mezbūre “يُصْرِعَهُمْ لِوُجُوهِهِمْ” ʿibāretiyle de tefsīr edilmiştir ki “onları yüzleri üstüne düşürmek için” demek olur. Bābu’l-Kāf’ta “كُبِتُوا” kelimesine mürācaʿat oluna.

- يَكْنِزُونَ [yeknizūne]
- ﴿يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ﴾[2053] أَيْ يَجْمَعُونَ وَيَدَّخِرُونَ

Yaʿnī “Altını ve gümüşü toplarlar ve biriktirirler” demek olur. Bu kelime Bābu’l-Kāf’ta “كَنْزٌ” kelimesinde tahkīk ve mufassalen beyān edilmişdir, mürācaʿat oluna.

- يَكْلَؤُكُمْ [yekleʾukum]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ﴾[2054] أَيْ يَحْفَظُكُمْ فِيهِمَا

Yaʿnī “Kim sizi gece ve gündüzde hıfz eder, mehālikten saklar?” demek olur. “قَطَعَ” bābından “كَلَأَهُ اللهُ يَكْلَؤُهُ كِلَاءَةً بِالْكَسْرِ” denir, “حَفِظَهُ يَحْفَظُهُ” demektir. Ve feth-i kāf ve medd

2051 “Derken bütün serveti helak edildi. (Yıkılmış) çardakları üzerine çökmüş hāldeki bağına yaptığı harcamalar karşısında ellerini oğuşturuyor ve şöyle diyordu: “Keşke Rabbime hiçbir kimseyi ortak koşmasaydım...”” el-Kehf, 18/42.

2052 “Bir de Allah bunu, inkār edenlerden bir kısmını helak etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı.” Āl-i ʿİmrān, 3/127.

2053 “Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek” et-Tevbe, 9/34.

2054 “Ey Muhammed! De ki: “(Size azab edecek olsa) gece ve gündüz Rahmān’ın azabından sizi kim koruyacak?”” el-Enbiyāʾ, 21/42.

ile “كَلَاءٌ” gerek kuru [493] gerek yaş tāze ota denir ki hayvāna yedirilir. Vallāhu aᶜlemu.

- يَكْفُلُونَهُ [yekfulūnehū]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلَى اَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ﴾[2055] أَيْ يَضُمُّونَهُ إِلَيْهِمْ

Yaᶜnī “Onu irdāᶜ husūsunda kendilerine zamm ederler.” Murād kendi nefsleri kendi evlādları gibi bi’l-iltizām irdāᶜ ve terbiyesine ihtimām ederler demek olur. Bābu’l-Hemze’de “أَكْفِلْنِيهَا” kelimesinde mufassalen beyān olunmuştur. Bābu’l-Kāf’ta “كَفَّلَهَا” kelimesine dahi nazar oluna.

MAZMŪMETU’L-YĀʾ; “يُ،ك”

- يُكَوِّرُ [yukevviru]

- ﴿يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ﴾[2056] أَيْ يُدْخِلُ هَذَا عَلَى هَذَا

Yaᶜnī “Geceyi gündüze idhāl eder ve gündüzü geceye” demektir. Asl “تَكْوِيرٌ” keff ve cemᶜ etmektir. “كَوَّرَ الْعِمَامَةَ” kavli de bundandır. Bābu’l-Kāf’ta “كُوِّرَتْ” kelimesine mürāᶜat oluna.

- يُكْشَفُ [yukşefu]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾[2057] أَيِ اشْتَدَّ الْأَمْرُ أَوِ الْحَرْبُ

Yaᶜnī “İş güçleştiği veyāhūd harb şiddetlendiği gün veyā vakt” demek olur. Aslen “كَشَفَ عَنِ السَّاقِ” paçaları sığamaktır, nitekim ﴿قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا﴾[2058] bu maᶜnāyadır. Sonra bir emrin veyā harbin güçleşmesi ve şiddetlenmesinde istiᶜmāl edildi. Bābu’l-Kāf’ta “كَشَفَتْ” kelimesine de mürācaᶜat edile.

FASLU’L-YĀʾ MAᶜA’L-LĀM “يَ،ل”

- يَلْوُونَ [yelvūne]

- ﴿وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ﴾[2059] أَيْ يُقَلِّبُونَ وَيُحَرِّفُونَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ

2055 “Kız kardeşi, “Size onun bakımını, sizin adınıza üslenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi?” dedi.” el-Kasas, 28/12.

2056 “Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine örtüyor.” ez-Zumer, 39/5.

2057 “Baldırların açılacağı (işlerin zorlaşacağı) gün” el-Kalem, 68/42.

2058 “Ona “köşke gir” denildi. Köşkü görünce onu(zeminini) derin bir su sandı ve eteklerini topladı.” en-Neml, 27/44.

2059 “Onlardan (Kitap ehlinden) bir grup var ki, Kitab’dan olmadığı hālde Kitab’dan sanasınız diye (okudukları) Kitap’tanmış gibi dillerini eğip bükerler.” Āl-i ᶜİmrān, 3/78.

Yaʿnī "Dillerini taklīb ve tahrīf ederler, bükerler, eğdirirler" demek olur. Bābu'[494] t-Tā'da "تَلْوُوا" ve Bābu'l-Lām'da "لَيًّا" kelimelerine mürācaʿat oluna.

- يَلْهَثْ [yelhes̱]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ﴾[2060] أَيْ يَدْلَعُ لِسَانَهُ

Yaʿnī "Dilini ağzından dışarı sarkıtır" demektir. "لَهَثٌ"den muzāriʿ-i meczūmdur. "طَرِبَ" bābından "لَهِثَ يَلْهَثُ لَهَثًا" denir, susuzluktan dilini dışarı sarkıtmak ve susuzluk maʿnālarına kullanılır. Fethateynle "لَهَثَانٌ" susuzluk ve sükūn-ı hāʾ ile "لَهْثَانُ" , "عَطْشَانُ" susuz ve susamış demektir. Müʾennesi "لَهْثَى"dır. Ve baʿzı ehl-i lügat ʿindinde fethateynle "لَهَثٌ" susuzluğa ve yorgunluğa da denir. "لَهِثَ الْكَلْبُ" , "أَدْلَعَ لِسَانَهُ مِنَ التَّعَبِ أَوِ الْعَطَشِ" demektir. Ve "لَهِثَ الرَّجُلُ لَهْثًا وَبِالضَّمِّ وَالْفَتْحِ لُهَثًا" denir, "تَعِبَ" ve "عَيِيَ" demek olur.

- يَلْمِزُكَ [yelmizuke]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ﴾[2061] أَيْ يَعِيبُكَ

Yaʿnī "Seni taʿyīb eder" demektir. Bābu't-Tā'da "تَلْمِزُوا" ve Bābu'l-Lām'da "لُمَزَةٍ" kelimelerine mürācaʿat oluna.

- يَلْتَقِطْهُ [yelteḳiṭhu]

- ﴿قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ﴾[2062] أَيْ يَأْخُذُهُ عَلَى غَيْرِ طَلَبٍ لَهُ وَلَا قَصْدٍ

Yaʿnī "Onu bir gūne taleb ve kasd üzerine olmayarak tesādüf ile alsın" demek olur, çünkü "إِلْتِقَاطٌ" tesādüfen bulup almak ve mutlak tesādüf maʿnāsına da gelir. "لَقِيتُهُ الْتِقَاطًا" ve "وَرَدْتُ الْتِقَاطًا" "تَصَادُفًا" demektir. Bābu'l-Hemze'de "إِلْتَقَطَهُ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- يَلِجُ [yelicu]

- ﴿يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا﴾[2063] أَيْ يَدْخُلُ فِيهَا

Yaʿnī "Yere girer" demektir. Bābu'l-Vāv'da "وَلِيجَةً" kelimesine mürācaʿat oluna.

- يَلِتْكُمْ [yelitkum]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا﴾[2064] وَقُرِئَ بِالْهَمْزِ "لَا يَأْلِتْكُمْ"

2060 "Onun durumu köpeğin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi hāline bırakçsan da dilini sarkıtıp solur." el-Aʿrāf, 7/176.

2061 "İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var." et-Tevbe, 9/58.

2062 "Onlardan bir sözcü, "Yūsuf'u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın ki geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın" dedi." Yūsuf, 12/10.

2063 "Allah, yere gireni, yerden çıkanı; gökten ineni ve oraya yükseleni bilir." Sebeʾ, 34/2.

2064 "Eğer Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez." el-Hucurāt, 49/14.

ʿAlā- [495] kile't-takdīreyn "لَا يُنْقِصْكُمْ شَيْئًا" demektir. "ضَرَبَ" bābından "أَلِتَ يَلِتُ وَبِإِثْبَاتِ الْهَمْزَةِ يَأْلِتُ أَلْتًا" denir, "نَقَصَ" demektir. Ve müteʿaddī de olur: "أَلَتَهُ يَلِتُهُ وَيَأْلِتُهُ أَلْتًا" , "نَقَّصَهُ تَنْقِيصًا" demek olur, nitekim bu āyette de müteʿaddī olarak vākiʿ olmuştur.

- يَلْقَاهُ [yelkāhu]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا﴾[2065] أَيْ يُقَابِلُهُ وَيُصَادِفُهُ مَكْشُوفًا غَيْرَ مَطْوِيّ

Yaʿnī "Ona karşı gelir ve rāst gelir açık olarak; dürülü değil" demek olur. Mukābele ve müsādefe ve vusūl ve kavuşmak maʿnālarında müstaʿmel "لِقَاءٌ"dandır. Bāb-ı rābiʿden "لَقِيَ يَلْقَى لِقَاءً فَهُوَ لَاقٍ" denir. Ve bu āyette "يَلْقَاهُ" , "يُعْطَاهُ" ile tefsīr olunmuştur ki "Ona verilir" demek olur. Bābu'l-Hemze'de "أَلْقَى" kelimesine de nazar oluna.

- يَلْبِسَكُمْ [yelbisekum]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ﴾[2066] أَيْ يَخْلِطَكُمْ فِرَقًا مُخْتَلِفِينَ عَلَى أَهْوَاءٍ شَتَّى

"لَبْسٌ"dendir. "ضَرَبَ" bābından "خَلْطٌ" maʿnāsına kullanılır. Bu lafzın maʿānī-i sāiresiyle baʿzı fevāid Bābu't-Tā'da "تَلْبِسُونَ" ve Bābu'l-Lām'da "لَبَسًا" ve "لَبْسٍ" ve "لَبُوسٍ" ve "لِبَاسٌ" kelimelerinde beyān olunmuştur, mürācaʿat buyurula.

MAZMŪMETU'L-YĀʾ: "يُ،ل"

- يُلْحِدُونَ [yulhidūne]
- ﴿فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ﴾[2067] أَيْ يَجُورُونَ فِي أَسْمَائِهِ عَنِ الْحَقّ

Yaʿnī "Allāh'ın esmā-i kerīmesinde haktan meyl ve haddi tecāvüz ederler" demektir. Sicistānī rahimehullāh taʿyīn ve tahsīsle bu ilhād ve cevri müşriklerin "لَات" lafzını "الله" ism-i celīlinden "عُزَّى" lafzını da "الْعَزِيز" ism-i şerīfinden müştakk ʿadd etmeleridir demiş. Ve bu kelime-i kerīme feth-i yāʾ ile mebnī ʿale'l-fāʿil olarak "يَلْحَدُونَ" sūretinde de kırāʾat olunmuş, [496] bu takdīrde maʿnā "يَمِيلُونَ" demek olur. Bābu'l-Hemze'de "إِلْحَادٍ" kelimesine mürācaʿat buyurula.

2065 "Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız." el-İsrāʾ, 17/13.

2066 "De ki: "O size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeğe, ya da sizi grup grup birbirinize düşürmeğe ve kiminizin şiddetini kiminize tattırmaya gücü yetendir."" el-Enʿām, 6/65.

2067 "O'na o güzel isimleriyle dua edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın." el-Aʿrāf, 7/180.

FASLU’L-YĀʾ MAʿA’L-MĪM: “ي،م”

- يَمْحَقُ [yemḥaḳu]

- ﴿يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ﴾[2068] أَيْ يُذْهِبُ وَيُبْطِلُ وَيُمْحِي

Yaʿnī “Giderir ve ibtāl eder ve mahv eder” demektir ki dünyāda berekāt ve fevāid ve menāfiʿini imhā ile āhiz ve ākilini onunla intifāʿdan mahrūm eder demek olur. “رِبَا” maʿlūm. “قَطَعَ” bābından “مَحَقَ يَمْحَقُ مَحْقًا” denir, “أَذْهَبَ” ve “أَبْطَلَ” ve “مَحَى” demektir. Ve “tefaʿʿul”den “تَمَحَّقَ” ve “iftiʿāl”den “إِمْتَحَقَ” , “بَطَلَ” demektir: “مَحَقَهُ الله” , “ذَهَبَ بِبَرَكَتِهِ” Yaʿnī “Allāh onun bereketini gidersin!” maʿnāsına duʿā-i ʿaleyhtir. Zamm-ı mīm’le “مُحَاقٌ” da bundandır, her ayın āhirinden üç geceye denir ki kamerin ziyāsı kalmamakla karanlık olur.

- يَمِيزَ [yemīze]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ﴾[2069] أَيْ يُخَلِّصَ أَوْ يُفَصِّلُ الْمُنَافِقَ مِنَ الْمُؤْمِنِ

- وَفِي قَوْلِهِ سُبْحَانَهُ ﴿لِيَمِيزَ اللّٰهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ﴾[2070] أَيْ لِيُخَلِّصَ وَيُفَصِّلَ الْكَافِرَ مِنَ الْمُؤْمِنِ

Bu kelime sūrette birbirine müşābih şeyʾlerin beynlerini ayırmak maʿnāsına olan fethle “مَيْزٌ” lafzındandır. “بَاعَ” bābından “مَازَهُ يَمِيزُهُ مَيْزًا” denir; müteʿaddīdir. Ve kelime-i mezbūre “tefʿīl”den teşdīdle “حَتَّى يُمَيِّزَ” ve kezā “لِيُمَيِّزَ” sūretlerinde de kırāʾat olunmuştur, maʿnāca bir fark yoktur, ancak bu evvelkinden eblagdır. Bu lafzın lāzım ve mutāviʿinde “infiʿāl”, “tefaʿʿul”, “iftiʿāl” bāblarından “إِنْمَازَ الشَّيْءُ وَتَمَيَّزَ وَامْتَازَ” denir, ayrılmaktır. Ve “مَيَّزْتُهُ فَتَمَيَّزَ” denir, “Ayırdım da ayrıldı” demek olur. Vallāhu aʿlemu. [497]

- الْيَمِّ [el-yemmi]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾[2071] أَيِ الْبَحْرِ

Mutlakan bahrdir. Ancak ﴿إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّكَ مَا يُوحَى أَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ﴾[2072] ve

---

2068 “Allah, faiz malını mahveder, sadakaları ise artırır (bereketlendirir).” el-Bakara, 2/276.

2069 “Allah, pisi temizden ayırıncaya kadar mü’minleri içinde bulunduğunuz şu durumda bırakacak değildir.” Āl-i ʿİmrān, 3/179.

2070 “Allah, pis olanı temizden ayırmak, pis olanların hepsini birbiri üstüne koyup yığarak cehenneme koymak için böyle yapar.” el-Enfāl, 3/37.

2071 “Āyetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları sebebiyle kendilerini denizde boğduk.” el-Aʿrāf, 7/136.

2072 “Hani annene ilham edilmesi gereken şeyleri ilham etmiştik: Onu (bebek Mūsā’yı) sandığın içine koy ve denize (Nil’e) bırak.” Tā Hā, 20/38-39.

﴿فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ﴾[2073] ve ﴿فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ﴾[2074] āyetlerinde murād nehr-i Nīl olup sāir mahallerde maʿnā-yı mevzūʿu üzere denizdir.

- يَمُدُّونَهُمْ [yemuddūnehum]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾[2075] أَيْ يُزَيِّنُونَ لَهُمُ الْغَيَّ

Yaʿnī "Onların ihvānı olan şeyātīn-i ins ü cinn dalāl ve helāk yolunu onlara tezyīn ederler" demektir. Ve "يَجُرُّونَهُمْ" ve "إِمْدَادٌ"dan "يُمِدُّونَهُمْ" ve "يُوَسْوِسُونَهُمْ" ʿibāretiyle de tefsīr edilmiştir, nitekim "مَدٌّ" lafzı uzatmak ve cerr etmek ve meded etmek maʿnālarında istiʿmāl olunur. Maʿānī-i sāiresiyle baʿzı tahkīkāt Bābu'l-Hemze'de "أَمْدَدْنَا" ve Bābu'l-Mīm'de "مَدَّ" ve ahāvātında görülür.

- يَمُوجُ [yemūcu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ﴾[2076] أَيْ يَضْطَرِبُ أَوْ يَخْتَلِطُ أَوْ يَجُولُ أَوْ يَزْدَحِمُ وَيَدْخُلُ بَعْضُهُمْ فِي بَعْضٍ

Zamīr "يَأْجُوج" ve "مَأْجُوج"a yāhūd āhir-i vaktte zuhūr edecek şirār-ı nāsa rāciʿdir. Bu kelime dalga demek olan "مَوْجٌ"dendir. "قَالَ" bābından "مَاجَ الْبَحْرُ يَمُوجُ مَوْجًا" denir, "Dalgalandı" demektir. Bununla her bir ıztırāb ve ihtilāt ve tezāhümden de kināyet edilir: "مَاجَ النَّاسُ يَمُوجُ مَوْجًا" "Karıştı, birbirine girdi" demek olur ki kargaşalık denir. Vallāhu aʿlemu bi-murādihi.

- يَمْهَدُونَ [yemhedūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ﴾[2077] أَيْ يُوَطِّئُونَ مَنَازِلَهُمْ فِي الْجَنَّةِ

Yaʿnī "Döşerler ve düzetirler, hazırlarlar" demek olur. Bābu'l-Mīm'de "الْمَهْدِ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- الْيَمِينِ [el-yemīni]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ﴾[2078] أَيْ بِالْقُوَّةِ وَالْقُدْرَةِ أَوْ بِالْحَقِّ أَوْ بِحُجَّةٍ [498]

Yaʿnī "kudret ve kuvvetimizle" veyā "hüccetimizle" demektir ve "Onu yemīninden yaʿnī elinden tutup tasarruftan menʿ eder idik" demek de olur. "يَمِينٌ" lafzı aslen cāriha-i

---

2073 "Deniz onu kıyıya atsın." Tā Hā, 20/39.
2074 "Onu denize (Nil'e) bırak." el-Kasas, 28/7.
2075 "Şeytanlara kardeş olanlara gelince, şeytanlar onları azgınlığın içine çekerler, sonra da bundan hiç geri durmazlar." el-Aʿrāf, 7/202.
2076 "O gün biz onları bırakırız, dalga dalga birbirlerine karışırlar." el-Kehf, 18/99.
2077 "Kimler de salih amel işlerse, ancak kendileri için (cennette yer) hazırlarlar." er-Rūm, 30/44.
2078 "Eğer (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı mutlaka onu kudretimizle yakalardık." el-Hākka, 69/45.

maʿlūmenin ismidir, biz sağ el deriz. Cāriha-i mezbūre ekser muʿtenā umūrda kullanıldığı ve sol ele nisbetle akvā bulunduğu ve şiddetle ve kuvvetle yapılacak şeyʾlerde sol ele tercīh kılındığı için “قُوَّةٌ” ve “قُدْرَةٌ” maʿnāsına istiʿmāl olundu, nitekim sad[e]dinde olduğumuz āyetle ﴿وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴾[2079] kavl-i kerīminde maʿnā-yı mezkūra haml olunmuştur. Ve lafz-ı mezkūr taraf ve cānib ve nāhiye maʿnālarına gelir. Ve hāssaten sağ taraf maʿnāsına ki “شِمَالٌ”in mukabilidir, eşherdir, nitekim ﴿جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ﴾[2080] kavl-i kerīminde “sağdan soldan iki bāgçe” demektir. Ve sağ el maʿnāsına ﴿وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى﴾[2081] ve ﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ﴾[2082] ve ﴿وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا﴾[2083] ve emsāli āyāt-ı kerīmede vākiʿ olmuştur. Mukābili bunun da “شِمَالٌ”dir ki sol eldir. Ve yümn ve bereket maʿnāsına ve bu münāsebetle saʿādet maʿnāsına da gelir, nitekim ʿörf-i nāsta sağ el ve ayakla da teyemmün ve sollarıyla teşeʾʾüm edilir: ﴿وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ﴾[2084] أي أَصْحَابُ السَّعَادَةِ Bunlara ashāb-ı yemīn denilmesi vücūhledir. Ez-cümle kıyāmette kitāb-ı aʿmālleri sağ taraftan ve sağ ellerine verilmesi ve mükerrem olanların mevkiʿi sağ tarafta olması ve hasenātlarıyla kendi nefslerine yümn ve bereket olmaları ve sāire vücūh-ı mezkūredendir. Zıdd-ı şimāldir ki şüʾm ve şakāvettir. Ve ﴿وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ﴾[2085] bunu müʾeyyiddir. Ve evvelkilere ﴿اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾[2086] ve ikincilere ﴿اَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ﴾[2087] de buyurulması maʿnā-yı [499] mezkūru takviye eder. Bābu’l-Mīm’de “الْمَيْمَنَةِ” kelimesinde buna dāir diger fevāid vardır. mürācaʿat buyurula.

MAZMŪMETU’L-YĀʾ: “يُ،م”

- يُمَحِّصَ [yumaḥḥīṣa]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلِيُمَحِّصَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ﴾[2088] أَيْ لِيُخَلِّصَ مِنْ ذُنُوبِهِمْ وَيُنَقِّهِمْ

Yaʿnī “Günāhlarından tahlīs ve tathīr etmek için” demektir.

- وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلِيَبْتَلِيَ اللهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ﴾[2089] أَيْ لِيُزِيلَ مَا فِيهَا وَيُقَالُ

2079 “Gökler de O’nun kudretiyle dürülmüştür.” ez-Zumer, 39/67.
2080 “Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu.” Sebeʾ, 34/15.
2081 “Şu sağ elindeki nedir ey Mūsā?” Tā Hā, 20/17.
2082 “Sen şu Kur’an’dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun.” el-ʿAnkebūt, 29/48.
2083 “Sağ elindekini (değneğini) at ki, onların yaptıklarını yutsun.” Tā Hā, 20/69.
2084 “Ahiret mutluluğuna erenler, ne mutlu kimselerdir!” el-Vākıʿa, 56/27.
2085 “Kötülüğe batanlar ise ne mutsuz kimselerdir!” el-Vākıʿa, 56/41.
2086 “Ahiret mutluluğuna erenler” el-Vākıʿa, 56/8.
2087 “Kötülüğe batanlar” el-Vākıʿa, 56/9.
2088 “Bir de Allah, iman edenleri arındırmak ve küfre sapanları mahvetmek için böyle yapar.” Āl-i ʿİmrān, 3/141.
2089 “Allah bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı.” Āl-i ʿİmrān, 3/154.

لِيُمَيِّزَ مَا فِيهَا

Yaʿnī "kalblerinizde olan izāle etmek, gidermek" yāhūd "temyīz etmek, ayırt etmek" demektir. Tahlīs ve tasfiye maʿnāsına olan "مَحْصٌ"dan "tefʿīl"dir. Tahkīki Bābu'l-Mīm'de "مَحِيصًا" kelimesinde mufassalen mezkūrdur, mürācaʿat oluna.

- يُمْنَى [yumnā]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى﴾[2090] أَيْ يُقَدَّرُ وَيُخْلَقُ

Yaʿnī "rahm-i merʾeye irāka olunan menīden takdīr ve halk olunan" demektir. Ve kīle: "يُصَبُّ فِي الرَّحْمِ" Yaʿnī "rahme dökülen meniden" demek olur. Bābu't-Tā'da "تُمْنَى" kelimesine mürācaʿat oluna.

FASLU'L-YĀʾ MAʿA'N-NŪN: "ي،ن"

- يَنْعِقُ [yenʾiku]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً﴾[2091] أَيْ يَصِيحُ وَيُصَوِّتُ بِالْغَنَمِ

Yaʿnī "Koyun sürüsüne haykırır ve seslenir" demek olur. "نَعَقٌ"dendir. Bāb-ı sānīden "نَعَقَ الرَّاعِي بِالْغَنَمِ يَنْعِقُ نَعِيقًا وَنُعَاقًا بِالضَّمِّ وَنَعَقَانًا بِالْفَتْحَتَيْنِ" , "صَاحَ بِهَا وَزَجَرَهَا" demektir. Zammla "نُعَاقٌ" bundan ismdir de denildi. Ve "نَعِيقٌ" çobanın koyuna haykırdığı mezkūr sadāya da denir. Ve "نَعَقٌ" karga sadāsıdır. Bunda ʿayn yerinde [500] ġayn-ı muʿceme ile de lügattır, belki bu esahhtır. Kezā bāb-ı sānīden "نَغَقَ الْغُرَابُ نَغِيقًا" , "صَاحَ" Yaʿnī "Gak gak diye bağırdı" demek olur.

- يَنْئَوْنَ [yenʾevne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْئَوْنَ عَنْهُ﴾[2092] أَيْ يَتَبَاعَدُونَ عَنْهُ

Yaʿnī "Ondan uzaklaşırlar" demektir. Bābu'n-Nūn'da "نَأَى" kelimesine mürācaʿat oluna.

- يَنْعِهِ [yenʿihī]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿انْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ﴾[2093] أَيْ مُدْرِكِهِ

"Yetişip kemāline erene yaʿnī meyvenin kemāle erişmesine bakınız" demek olur. Fethle

---

2090 "O dökülen meniden ibaret az bir su değil miydi?" el-Kıyāmet, 75/37.

2091 "İnkār edenleri imana çağıran (peygamber) ile inkār edenlerin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen (çoban) ile hayvanların durumu gibidir." el-Bakara, 2/171.

2092 "Onlar başkalarını ondan (Kur'an'dan) alıkoyarlar, hem de kendileri ondan uzak kalırlar." el-Enʿām, 6/26.

2093 "Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın." el-Enʿām, 6/99.

“يَنْعُ” ve zammla “يُنْعٌ” meyve yetişip kemāline ermektir. Bāb-ı sānīden “يَنَعَتِ الثَّمَرَةُ يَنْعًا بِالْفَتْحِ وَبِالضَّمِّ يُنْعًا” denir: “أَدْرَكَتْ وَنَضِجَتْ وَبَلَغَتْ” Yaʿnī “Yetişti, pişti” demektir. Ve “ifʿāl”de “أَيْنَعَتِ الثَّمَرَةُ إِينَاعًا” de böyledir. Ve “ثَمَرَةٌ يَانِعَةٌ وَمُونِعَةٌ” , “مُدْرِكَةٌ” Yaʿnī yetişkin ve pişkin ve olgun demektir. Ve zamm-ı yāʾ ile “وَيُنْعِهِ” sūretinde de kırāʾat edilmiş, bu sūrette “يَانِعَةٌ”nın cemʿidir ki “Olgunlarına ve yetişkinlerine bakınız” demek olur.

- يَنْكُثُونَ [yenkus̱ūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلَى اَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ﴾[2094] أَيْ يَنْقُضُونَ الْعَهْدَ

Yaʿnī “ʿAhdi bozarlar” demektir. Bu kelimenin tahkīki Bābu’n-Nūn’da “نَكَثُوا” kelimesinde mufassalen mezkūrdur, mürācaʿat oluna.

- يَنْزَغَنَّكَ [yenzeġanneke]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ﴾[2095] أَيْ يَسْتَخِفَّنَّكَ مِنْهُ خِفَّةٌ

Yaʿnī “Sana şeytāndan bir gūne istihfāfla istihfāf vākiʿ olursa” demektir ki murād vesvesedir. Cevāb-ı şart [2096]﴿فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ﴾ cümle-i kerīmesidir. Ve “نَزْغٌ” sarf ve tahrīk ve sāir maʿānīye gelir. Bābu’n-Nūn’da “نَزَغَ” kelimesine mürācaʿat buyurula. [501]

- يَنْبُوعًا [yenbūʿan]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا﴾[2097] أَيْ عَيْنًا

Yaʿnī çeşme ki kaynak denir, yerden su çıktığı gözdür. “قَعَدَ” bābından “نَبَعَ الْمَاءُ نُبُوعًا وَنَبْعًا أَيْضًا” ʿayndan su çıkmak, Türkçemizde kaynamak taʿbīr edilir. Ve böyle su çıktığı ʿayna göze “يَفْعُولٌ” vezninde “يَنْبُوعٌ” tesmiye edilir. Cemʿi “يَنَابِيعُ”dir. “مَنْبَعٌ” da denir ki lafz-ı mezkūrdan ism-i mekāndır. Bunun cemʿi “مَنَابِعُ”dir. Bu kelime lāzım olup hemze ile taʿaddī eder: “أَنْبَعَ الْمَاءَ إِنْبَاعًا” denir, arzdan su çıkarmak ve icrāʾ etmektir.

- يَنْقَضَّ [yenḳaḍḍa]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ﴾[2098] أَيْ يَسْقُطَ وَيَنْهَدِمَ

Yaʿnī “düşmek ve yıkılmağa müheyyā” demek olur. “قَضٌّ” lafzından “infiʿāl”dir: “قَضَضْتُهُ فَانْقَضَّ إِنْقِضَاضًا فَهُوَ مُنْقَضٌّ” denir. “وَقَعَ” ve “سَقَطَ” ve “اِنْهَدَمَ” demek olur. Sülāsīsi “قَتَلَ” bābından “قَضَّهُ يَقُضُّهُ قَضًّا” sūretinde tasrīf edilir, yıkmak maʿnāsınadır. “إِنْقِضَاضٌ” evvelce gösterildiği vechle bunun mutāviʿi olur. Bir de “إِنْقِضَاضُ الْجِدَارِ” duvar yarılıp kağşayarak müş-

2094 “Fakat erişecekleri bir süreye kadar biz azabı üzerlerinden kaldırınca hemen yeminlerini bozarlar.” el-Aʿrāf, 7/135; ez-Zuhruf, 43/50.

2095 “Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse, hemen Allah’a sığın” el-Aʿrāf, 7/200.

2096 “Hemen Allah’a sığın.” el-Aʿrāf, 7/200.

2097 “Dediler ki: “Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız.”” el-İsrāʾ, 17/90.

2098 “Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler.” el-Kehf, 18/77.

rif-i inhidām olmak maʿnāsına gelir. Yıkılıp düşmesine "إِنْهِيَارٌ" ve "تَهَوُّرٌ" denir denilmiş. Vallāhu aʿlemu.

- يَنْسِفُهَا [yensifuhā]

- ﴿وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا﴾[2099] أَيْ يَقْلَعُهَا مِنْ أَصْلِهَا قَلْعًا

Yaʿnī "Kökünden koparıp sökmekle koparıp söker" demektir. Yaʿnī yevm-i kıyāmette dağları. Ve "يُذْرِيهَا وَيُطَيِّرُهَا" ʿibāretiyle de tefsīr edilir ki gubār yaʿnī cibāli toz edip havāya uçurur demek olur. Bābu'n-Nūn'da da "تَنْسِفَنَّهُ" kelimesinde tahkīki zikr ve beyān edilmiştir, mahall-i mezkūra mürācaʿat oluna. [502]

- يَنْسِلُونَ [yensilūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿حَتَّى اِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾[2100] أَيْ يُسْرِعُونَ

- وكذا قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَاِذَا هُمْ مِنَ الْاَجْدَاثِ إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ﴾[2101] أَيْ يُسْرِعُونَ

"ʿAdv-i şedīd" sürʿatle seğirtmek ve ʿacele etmek maʿnāsına olan fethateynle "نَسَلَانٌ"dandır. Sicistānī rahimehullāh seyr ve meşyde isrāʿla berāber adımların birbirine tekārübüdür, "كَمَشْيِ الذِّئْبِ إِذَا أَسْرَعَ" demiş. Bāb-ı sānīden "نَسَلَ فِي الْعَدْوِ يَنْسِلُ نَسَلًا وَنَسَلَانًا" denir, "أَسْرَعَ" demektir. Masdarlarda sīn'lerin fethiyledir. Aslen "نَسَلَ" bir şey'den inkıtāʿdır, ayrılmaktır. Bundan ahz ile "نَصَرَ" ve "ضَرَبَ" ve "دَخَلَ" bāblarından maʿānī-i sāirede istiʿmāl olundu. Ve sükūn-ı sīn ile "نَسْلٌ" veleddir: ﴿وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ﴾[2102] kavl-i kerīminde olduğu gibi. Bābu'n-Nūn'da "النَّسْلَ" kelimesine nazar oluna. Ve "tefāʿul"den "تَنَاسُلٌ" , "تَوَالُدٌ"dür. Vallāhu aʿlemu.

- يَنَابِيعَ [yenābīʿa]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْاَرْضِ﴾[2103]

Ānifü'l-beyān "يَنْبُوعٌ"un cemʿidir. Fe'rciʿi'l-basara ileyhi.

MAZMŪMETU'L-YĀ': "يُ،ن"

2099 "(Ey Muhammed!) Sana dağların (kıyamet günündeki) hālini soruyorlar. De ki: "Rabbim onları toz edip savuracak."" Tā Hā, 20/105.

2100 "Nihayet Ye'cüc ve Me'cüc'ün önü açıldığı zaman her tepeden akın ederler." el-Enbiyā', 21/96.

2101 "Sūra üfürülür. Bir de bakarsın kabirlerden çıkmış Rablerine doğru akın akın gitmektedirler." Yāsīn, 36/51.

2102 "Ekin ve nesli yok etmeğe çalışır." el-Bakara, 2/205.

2103 "Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de onu yeryüzündeki kaynaklara ulaştırdı." ez-Zumer, 39/21.

- يُنْغِضُونَ [yunġiḍūne]

- ﴿فَسَيُنْغِضُونَ اِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتٰى هُوَ ﴾[2104] أَيْ يُحَرِّكُونَ

Yaʿnī "Sana başlarını sallarlar" demektir, yaʿnī istihzāʾ ederler demek olur. "ضَـرَبَ" bābından "نَغَضَ الشَّيْءُ يَنْغِضُ نَغْضًا" ve "ifʿāl"den "اَنْغَضَ الشَّـيْءَ يُنْغِضُ إِنْغَاضًا" denir. Lāzım olarak taharrük ve müteʿaddī olarak tahrīk maʿnālarına kullanılırlar. Bu āyette müteʿaddīdir.

- يُنْقِذُونِ [yunḳiẕūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ءَاَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ اٰلِهَةً اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ﴾[2105] أَيْ يُخَلِّصُونِي وَيُنَجُّونِي

Yaʿnī "Beni tahlīs edemezler, kurtaramazlar" demektir. [503] Aslı "يُنْقِذُونِي" olup hālet-i vakf iʿtibāriyle fevāsıl-ı āyāta riʿāyeten yāʾ iskāt ve kesre ile iktifāʾ olunmuştur. Bu āyette "نَقْذٌ"den "ifʿāl" bābından muzāriʿ cemʿ-i müzekker gāib ve mebnī ʿale'l-fāʿildir.

- يُنْقَذُونَ [yunḳaẕūne]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ﴾[2106] اَيْ لَا يَتَخَلَّصُونَ وَلَا يَنْجُونَ

Yaʿnī "Halās olmazlar, kurtulmazlar" demek olur. Bu āyette mebnī ʿale'l-mefʿūldür. Bu kelime ve mütekaddemi halās ve necāt maʿnāsına olan "نَقْذٌ"dendirler. Bābu'l-Hemze'de "أَنْقَذَكُمْ" kelimesine mürācaʿat buyurula.

- يُنْزَفُونَ [yunzefūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ﴾[2107] أَيْ يُسْكَرُونَ

Yaʿnī "Sarhoş edilmezler." Murād sarhoş olmazlar demektir. Bu kelime zevāl-i ʿakl maʿnāsına olan "نَـزْفٌ"dendir. Ve "نَـزْفٌ" aslen kuyunun suyunu çekip boşaltmak yaʿnī "نَـزْحٌ" maʿnāsına mevzūʿdur. Sekr ve zevāl ve ʿakl maʿnāsına istiʿmāli şārib-i hamrın içe içe şarābını tüketmesi ve o sūretle sarhoş olup zevāl ve zehāb-ı ʿaklı mülāhazasına mebnīdir. "ضَرَبَ" bābından "نَزَفَ الْبِئْرَ يَنْزِفُ نَزْفًا، نَزَحَهُ "فَهُوَ مَنْزُوفٌ"[2108] أَيْ مَنْزُوحُ الْمَاءِ" ve "وَنَزَفَ الرَّجُلُ نَزْفًا فَهُوَ نَزِفٌ" أَيْ سَكِرَ فَهُوَ سَكْرَانُ وَذَاهِبٌ عَقْلُهُ Vallāhu ʿalemu.

2104 "Bunun üzerine başlarını sana (alaylı bir tarzda) sallayacaklar ve "Ne zamanmış o?" diyecekler." el-İsrāʾ, 17/51.

2105 "Onu bırakıp da başka ilahlar mı edineyim? Eğer Rahmān bana bir zarar vermek istese, onların şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar." Yāsīn, 36/23.

2106 "Biz istesek onları suda boğarız da kendileri için ne imdat çağrısı yapan olur, ne de kurtarılırlar." Yāsīn, 36/43.

2107 "Onda baş döndürme özelliği yoktur. Onlar, onu içmekle sarhoş da olmazlar." es-Sāffāt, 37/47.

2108 Yazmada مَنْزُحٌ şeklinde yazılmıştır. Ancak doğrusu مَنْزُوفٌ olmalıdır.

- يُنَشَّؤُا [yuneşşeʾu]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿اَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾[2109] أَيْ يُرَبَّى فِي الْحُلِيِّ

Yaʿnī "zīnet ve naʿīm içinde terbiye edilmiş, yetiştirilmiş" demektir ki benāt-ı mütenaʿʿi-medir. Bābu'n-Nūn'da "النَّشْأَةَ" kelimesine mürācaʿat oluna.

- يُنْبَذَنَّ [yunbez̠enne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ﴾[2110] أَيْ لَيُطْرَحَنَّ

Yaʿnī [504] "Nāra atılırlar, bırakılırlar" demektir. Atmak ve tarh etmek ve bırakmak maʿnāsına olan "نَبْذٌ"dendir. Bābu'n-Nūn'da "نَبَذَهُ" kelimesinde mufassalen beyān olunmuştur, mürācaʿat buyurula.

FASLU'L-YĀʾ MAʿA'L-VĀV: "ي،و"

- يَوَدُّ [yeveddu]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيٰوةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ﴾[2111] أَيْ يَتَمَنَّى

"İster, diler, özler" demek olur. Bābu'l-Vāv'da "وَدَّ" ve "الْوَدُودُ" kelimelerine mürācaʿat buyurula.

- يَوْمِ الظُّلَّةِ [yevmi'z̤-z̤ulleti]
- ﴿فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ﴾[2112]

Bābu'z̤-Z̤ā''da "الظُّلَّةِ" kelimesinde beyān edildi, oraya ircāʿ-ı nazar buyurula.

MAZMŪMETU'L-YĀʾ: "يُ،و"

- يُوزَعُونَ [yūzeʿūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾[2113] أَيْ يُكَفُّونَ وَيُحْبَسُونَ عَنِ الْإِنْصِرَافِ وَالتَّفَرُّقِ

2109 "Süs içerisinde (narin bir biçimde) yetiştirilen ve tartışmada (delilini erkekler gibi) açıklayamayanı mı Allah'a isnad ediyorlar?" ez-Zuhruf, 43/18.

2110 "Hayır! Andolsun ki o, Hutāme'ye atılacaktır." el-Humeze, 104/4.

2111 "Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak ister." el-Bakara, 2/96.

2112 "Onlar Şuayb'ı yalanladılar. Derken gölge gününün azabı onları yakaladı." eş-Şuʿarāʾ, 26/189.

2113 "Süleyman'ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı. Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı." en-Neml, 27/17.

Yaʿnī "Dağılıp gitmekten menʿ ve habs olunurlar." "وَزْعٌ"dendir. "وَضَعَ" bābından "وَزَعَهُ" "يَزَعُهُ وَزْعًا" denir, "مَنَعَهُ وَحَبَسَهُ" demektir. Ve fāʿil bünyesiyle "وَازِعٌ" saffın önünde durup efrādı ileri geri alarak ıslāh ve tesviye eden kimseye ıtlāk edilir. Ve "لَا بُدَّ لِلنَّاسِ مِنْ وَازِعٍ" kavli "مِنْ سُلْطَانٍ يَكُفُّهُمْ" demektir. Ve hācib ve perdedāra dahi "وَازِعٌ" denir. Ve tefrīk ve taksīm maʿnāsına olan "تَوْزِيعٌ" de bundan "tefʿīl"dir. Ve "ifʿāl"den "إِيزَاعٌ" ilhām maʿnāsınadır. Bābu'l-Hemze'de "أَوْزِعْنِي" kelimesine nazar oluna.

- يُوبِقْهُنَّ [yūbiḳhunne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ﴾[2114] أَيْ يُهْلِكْهُنَّ

Yaʿnī "Helāk [505] eder" demektir. Helāk maʿnāsına olan "وُبُوقٌ"dandır. Bābu'l-Mīm'de "مَوْبِقًا" kelimesine mürācaʿat oluna.

- يُوعُونَ [yūʿūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ﴾[2115] أَيْ يَجْمَعُونَ فِي صُدُورِهِمْ مِنَ التَّكْذِيبِ

Yaʿnī "Tekzībden gönüllerinde biriktirdikleri şeyꞌi Allāh bilir" demek olur. Bu kelime içine bir şeyꞌ konulan kap ve zarf maʿnāsına mevzūʿ "وِعَاءٌ" lafzından "ifʿāl"dir ki bir şeyꞌi "وِعَاءٌ" içine idhāl maʿnāsına kullanılır. Bu āyette küffārın küfr ve inkār ve tekzīb ve makāsıd-ı fāsidelerini kalblerinde biriktirip setr ve ihfā etmelerinden kināyettir. Bābu'l-Hemze'de "أَوْعَى" ve Bābu't-Tā'da "تَعِيَهَا" kelimelerine de mürācaʿat edile.

- يُوفِضُونَ [yūfiḍūne]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كَأَنَّهُمْ إِلَى نُصُبٍ يُوفِضُونَ﴾[2116] أَيْ يَسْرَعُونَ

Yaʿnī "Tīz ve çābük ve taʿcīl ile giderler" demektir. "وَفْضٌ" lafzındandır ki sülāsīden "وَفَضَ" ve "ifʿāl"den "أَوْفَضَ" ve "istifʿāl"den "إِسْتَوْفَضَ" cümleten "اَسْرَعَ" demektir. "İnfiʿāl"den bu maʿnaya gelir. Bābu'l-Hemze'de "إِنْفَضُّوا" kelimesine mürācaʿat buyurula.

- يُوَارِي [yūvārī]
- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْاَةَ اَخِيهِ﴾[2117] أَيْ كَيْفَ يَسْتُرُ

Yaʿnī "Nasıl örtecek kardeşinin cesedini?" demek olur. Bābu'l-Hemze'de "أُوَارِي" kelimesine mürācaʿat edile.

2114 "Yahut (içlerindekilerin) yaptıklarından dolayı onları helak eder, birçoğunu da affeder." eş-Şūrā, 42/34.

2115 "Hālbuki Allah, içlerinde ne sakladıklarını çok iyi bilir." el-İnşikāk, 84/23.

2116 "Dikili putlara akın akın gidercesine" el-Meʿāric, 70/43.

2117 "Nihayet Allah, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi." el-Māide, 5/31.

- يُوَاطِؤُوا [yuvāṭiʾū]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِؤُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ﴾[2118] أَيْ لِيُوَافِقُوا

Yaʿnī "Muvāfakat edeler, uyalar" demek olur. Basmak maʿnāsına olan "وَطْءٌ"den "müfāʿālet"tir. "وَافَقَ يُوَافِقُ مُوَافَقَةً وَوِفَاقًا فَهُوَ مُوَافِقٌ" , "وَاطَأَ يُوَاطِئُ مُوَاطَأَةً وَوِطَاءً [506] فَهُوَ مُوَاطِئٌ" gibidir. Aslen "وَطْءٌ" basmaktır. "مُوَاطَأَةٌ" gūyā sāhibinin bastığı yere basmak demek olmakla muvāfakat maʿnāsına istiʿmāl olunmuştur.

Īzāh: Ehl-i cāhiliyyet eşhür-i hurumdan ki zü'l-hicce, muharrem, safer ve recebü'l-ferd dört aydır, bunlardan baʿzını helāl kılıp muhārebe ve mukatele ederler. Ve bu helāl kıldıklarının yerine helāl aylardan o mikdār ay harām ittihāz ederler ve zuʿmlerince Cenāb-ı Hakk'ın tahrīm buyurduğu eşhür-i hurumun ʿadedine muvāfakat etmiş olurlardı. Ve bu sūretle Allāh'ın harām ettiği helāl ve helāl kıldığını harām ettikleri için küfrlerini tazʿīf ettikleri için ﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ﴾[2119] buyuruldu. "نَسِيءٌ" lafzı bunun ismidir. Bābu'n-Nūn'da "النَّسِيءُ" kelimesine de mürācaʿat buyurula.

İstitrād: Senenin uzun ve sıcak günlerine tesādüf etmekle Allāh'ın emri yılda bir ay oruçtur diye bi't-teʾvīl savm-ı ramazānı senenin kısa ve serin günlerine teʾhīr de bunun hemān ʿaynıdır. Bināʾen ʿaleyh mücevviz ve mürtekibi tekfīr olunur. Ve savm-ı ramazānı āmir ve farziyyetini müşʿir āyetlerin hīçbir vechle teʾvīle tahammülü yoktur, bu cihetle de müʾevveli techīl de edilir. Vallāhu aʿlemu.

FASLU'L-YĀʾ MAʿA'L-HĀʾ: "ي،ه"

- يَهْبِطُ [yehbiṭu]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾[2120] أَيْ يَنْحَدِرُ مِنْ مَكَانِهِ

Yaʿnī "yerinden aşağı iner", "هُبُوطٌ"dandır. Lazf-ı mezkūr mutlakan yukarıdan aşağıya inmek maʿnāsına olmakla semādan nüzūl maʿnāsını da mütehammil olduğundan defʿ-i iltibās için "يَنْحَدِرُ مِنْ مَكَانِهِ" [507] ʿibāretiyle tefsīr olunmuştur. Bu lafz "جَلَسَ" bābından tasrīf edilir. "هَبَطَ يَهْبِطُ هُبُوطًا فَهُوَ هَابِطٌ" denir. Mutlak aʿlādan esfele nüzūl maʿnāsınadır.

- يَهِدِّي بِكَسْرِ الْهَاءِ وَتَشْدِيدِ الدَّالِ الْمُهْمَلَةِ [yehiddī]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهِدِّي﴾[2121] أَيْ لَا يَهْتَدِي

2118 "Haram ayları ertelemek, ancak inkārda daha da ileri gitmektir ki bununla inkār edenler saptırılır. Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uygun getirip böylece Allah'ın haram kıldığını helal kılmak için Haram ayı bir yıl helāl, bir yıl haram sayıyorlar." et-Tevbe, 9/37.

2119 "Haram ayları ertelemek, ancak inkārda daha da ileri gitmektir." et-Tevbe, 9/37.

2120 "Taş da vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer." el-Bakara, 2/74.

2121 "Öyle ise, hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır, yoksa iletilmedikçe doğru yolu bulamayan kimse

Bu kelime "هِدَايَةٌ"den "iftiᶜāl"dir. "إِهْتَدَى يَهْتَدِي إِهْتِدَاءً" denir. Bu āyette "يَهْتَدِي"den tāʾ dāl'da idgām ve hāʾ dāl'a tebeᶜan yāhūd iltikā-i sākineyn mahzūruna bināʾen meksūr kılınmakla "يَهِدِّي" olmuştur. Ve hāʾın fethiyle "يَهَدِّي" sūretinde dahi kırāʾat edilmiştir. Bu sūrette tā-i müdgamın fethası mā-kablindeki hā-i sākine nakl olunmuş olup maᶜnāca bir fark yoktur.

• يَهْدِ [yehdi]

• فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ﴾[2122] أَيْ أَفَلَمْ يَتَبَيَّنْ لَهُمْ

Yaᶜnī "Onlara zāhir ve āşikār olmadı mı?" demektir. Ve sūre-i Secde'de "أَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ" ve sūre-i Aᶜrāf'ta da [2123]﴿أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ﴾ āyetlerinde de böyle tefsīr olunur. Ve yine sūre-i Aᶜrāf'ta [2124]﴿وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِى﴾ ve emsāli āyāt-ı kerīmede "هِدَايَةٌ" maᶜnā-yı hakīkīsi olan irşād ve delālet ve baᶜzen necāt maᶜnālarınadır. Bunun tahkīki Bābu'l-Hemze'de "إِهْدِنَا" kelimesinde mezkūrdur, mürācaᶜat buyurula.

• يَهِيمُونَ [yehīmūne]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ﴾[2125] أَيْ يَذْهَبُونَ عَلَى غَيْرِ قَصْدٍ

Yaᶜnī "Bilā-kasd ve irāde nasıl rāst gelirse giderler" demek olur ki şuᶜarānın ekseri husūsan dīnde mübālātsızlarıyla dīnsizleri gerek medh gerek zemmde mahal ve müstahak gözetmeyerek memdūhu zemm ve mezmūmu medhte [508] lāübāliyāne uzun uzun söylemelerinden kināyettir. "هَيْمٌ" lafzındandır. "بَاعَ" bābından "هَامَ يَهِيمُ هَيْمًا فَهُوَ هَائِمٌ" denir. Ve ᶜışk ve hevā ve sāireden mütehassıl hayret sebebiyle alıp başını ᶜalā-gayri kasd velā taᶜyīn-i cihet keyfe mā-ittefak gitmek maᶜnāsına da kullanılır. Ve ᶜataş yaᶜnī teşnegī, susuzluk maᶜnāsına da gelir. Bābu'l-Hā'da "الْهِيمِ" kelimesine de mürācaᶜat buyurula.

• يَهِيجُ [yehīcu]

• قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا﴾[2126] أَيْ ثُمَّ يَيْبَسُ

Yaᶜnī "Solar ve kurur da sararmış görürsün" demektir. Ebū ᶜAmr rahimehullāhu "هَاجَ" lafzı azdāddandır dedi, çünkü nebāt nümüvv ettiği vaktte "هَاجَ" ve kuruduğu vaktte yine "هَاجَ" denir. "بَاعَ" bābından "هَاجَ يَهِيجُ هَيْجًا وَبِالْكَسْرِ هِيَاجًا وَبِالْفَتْحَتَيْنِ هَيَجَانًا" denir. Ve "tefaᶜᶜul"-

mi?" Yūnus, 10/35.

2122 "Yurtlarında dolaşıp durdukları, kendilerinden önceki nice nesilleri helak etmiş olmamız, onları doğru yola iletmedi mi?" Tā Hā, 20/128.

2123 "Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne varis olanlara şu gerçek apaçık belli olmadı mı ki, biz dileseydik onları da (öncekiler gibi) günahları yüzünden cezalandırırdık." el-Aᶜrāf, 7/100.

2124 "Allah kimi doğru yola iletirse işte o, doğru yolu bulandır." el-Aᶜrāf, 7/178.

2125 "Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar" eş-Şuᶜarāʾ, 26/225.

2126 "Sonra da Allah onları kurumuş çer çöp hāline getirir." ez-Zumer, 39/21; el-Hadīd, 57/20.

den “تَهَيَّجَ تَهَيُّجًا” de “هَاجَ” demektir. Ve “هَاجَ” müteᶜaddī de olur: “هَاجَهُ غَيْرُهُ يَهِيجُهُ” denir ki “هَيَّجَهُ تَهْيِيجًا” demektir. Ve “müfāᶜālet”ten “هَايَجَهُ” de böyledir. Ve meddle “هَيْجَاءُ” ve kasrla “هَيْجَا” harb maᶜnāsına ismdir.

- يَهْجَعُونَ [yehceᶜūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ﴾[2127] أَيْ يَنَامُونَ

Yaᶜnī “Uyurlar” demektir. “مَا” zāide olup ancak te’kīd ifāde eder; gece uykusu maᶜnāsına olan “هُجُوعٌ”dandır. “خَضَعَ” bābından “هَجَعَ يَهْجَعُ هُجُوعًا فَهُوَ هَاجِعٌ” denir ve gece uykusu murād edilir. Ve gece uykusunun gayrıya “هُجُوعٌ” denilmez. Ve fethle “هَجْعَةٌ” nevme-i hafifedir: “جَاءَنِي بَعْدَ هَجْعَةٍ” , “بَعْدَ نَوْمَةٍ خَفِيفَةٍ” demektir.

- يَهْلِكَ [yehlike]

- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَلٰكِنْ لِيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ﴾[2128] [509] أَيْ لِيَمُوتَ مَنْ يَمُوتُ بَعْدَ بَيِّنَةٍ رَآهَا وَيَعِيشَ مَنْ يَعِيشُ بَعْدَ بَيِّنَةٍ رَآهَا

Yaᶜnī “Ölen kimse gördüğü beyyineyi gördükten sonra ölsün ve yaşayan kimse de gördüğü beyyineyi gördükten sonra yaşasın” demek olur. Ve “هَلَاكٌ” küfr için “حَيَاةٌ” īmān ve islām için istiᶜāre olunarak maᶜnā-yı āyet “لِيَكْفُرَ مَنْ كَفَرَ بَعْدَ حُجَّةٍ قَامَتْ عَلَيْهِ وَيُؤْمِنَ مَنْ آمَنَ كَذَلِكَ” demek olur. Bu maᶜnā bi-iᶜtibāri’l-gāyedir, çünkü küfrün ᶜākıbeti hulūd fi’n-nār olmakla helāktır. Īmān ise müntic-i hulūd fi’n-naᶜīm olmakla hayāt-ı tayyibe-i ebediyyedir. Görülüyor ki “هَلَاكٌ” bu āyette mevt ile ve ᶜinde’l-baᶜz “كُفْرٌ” ile tefsīr olunmuştur. Vallāhu aᶜlemu.

- الْيَهُود [el-yehūd]

- فِي جَمِيعِ الْقُرْآنِ أُمَّةٌ مَعْرُوفَةٌ بِهَذَا الْإِسْمِ

Yaᶜnī Yehūdī dediğimiz kavmdir. Bu lafzın tahkīki Bābu’l-Hā’da “هَادُوا” kelimesinde mufassalen mezkūrdur, mürācaᶜat oluna.

MAZMŪMETU’L-YĀ’: “يُ”

- يُهْرَعُونَ [yuhraᶜūne]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ﴾[2129] أَيْ يَسْتَحِثُّونَ

Yaᶜnī “Tergīb ve imāle ederek” demektir. İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumā ve Ḳatāde “يَسْرِعُونَ يُسْرَعُونَ إِلَيْهِ” buyurdular. Ve Mucāhid rahimehullāh “يُهَرْوِلُونَ اِلَيْهِ” dedi, yaᶜnī

2127 “Geceleri pek az uyurlardı.” ez-Zāriyāt, 51/17.

2128 “Fakat Allah, olacak bir işi (mü’minlerin zaferini) gerçekleştirmek için böyle yaptı ki, ölen açık bir delille ölsün, yaşayan da açık bir delille yaşasın.” el-Enfāl, 8/42.

2129 “Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşa koşa geldiler.” Hūd, 11/78.

“koşarak” demek olur. Ve “إِلَيْـهِ” ilā-dārihi demektir de denildi. “هُـرِعَ” ve “أُهْـرِعَ” her ikisi de mebnī ʿale’l-mefʿūl olarak isrāʿ üzere taʿcīl ifāde eder. Ve ʿunf ve tahvīfle sevk etmek maʿnāsına da denildi. Ve bu maʿnā-yı aslīsi olup istihsās maʿnāsına da kullanılır. Bu maʿnāya göre hass ve tergīb ve imāle kavmin kendi aralarında birbirini tergīblerine mahmūldür, yaʿnī yekdīgeri tergīb ve teşvīk ederek demek olur. Bu “يُهْرَعُـونَ” kelimesi ānifen işāret olunduğu [510] üzere lafzen mebnī ʿalā-mefʿūl ise de mebnī ʿale’l-fāʿil maʿnāsına istiʿmāl edilmiştir, çünkü fiʿl-i mezbūr ʿArabın istiʿmālinde “أُولِـعَ” ve “زُهِـيَ” ve “أُرْعِـدَ” fiʿlleri gibidir ki lafzen mebnī ʿale’l-mefʿūl oldukları hālde mebnī ʿale’l-fāʿil maʿnāsı ifāde eder.

- يُهَيِّئْ لَكُمْ [yuheyyiʾ lekum]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا﴾[2130] أَيْ يُسَهِّلْ لَكُمْ

Yaʿnī “Sizin için teshīl etsin” demek olur. Bu kelime hālet-i zāhire maʿnāsına olan “هَيْئَةٌ”tendir. “قَالَ” ve “كَالَ” bāblarından “هَاءَ يَهُوءُ وَيَهِيءُ هَيْئَةً حَسَـنَةً” denir, “صَارَ إِلَيْهَا” demektir. “Tefaʿʿul”den “تَهَيُّـؤٌ” bir şeyʾe hāzırlanmak ve bir şeyʾi hāzırlamak maʿnālarına olup bu āyette teshīl maʿnāsına istiʿmāl olunmuştur.

- يُهِنِ [yuhini]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ﴾[2131] أَيْ مَنْ يُذِلَّهُ الله بِالشَّقَاوَةِ فَلَا يُكْرِمُهُ أَحَدٌ بِالسَّعَادَةِ

Yaʿnī “Allāh’ın şakāvetle zelīl ettiği bir kimse için saʿādetle ikrām edecek hīçbir kimse yoktur” demek olur. Bu kelime zaʿf ve nātüvānī maʿnāsına “وَهْـنٌ”den “ifʿāl”dir. Bābu’t-Tā’da “تَهِنُوا” ve Bābu’l-Vāv’da “وَهْنًا” kelimelerine mürācaʿat edile.

- يُهْزَمُ [yuhzemu]

- قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾[2132] أَيْ يُكْسَرُ جَمْعُ كُفَّارِ مَكَّةَ كَمَا تَحَقَّقَ يَوْمَ بَدْرٍ

Yaʿnī “Küffār-ı Mekke’nin cemʿiyyetleri kırılır.” Murād cebhe-i harbleri yarılır ve her biri arkalarını döndürürler demek olur. Hazret-i Emīrü’l-müʾminīn ʿÖmer radıyallāhu ʿanhu buyurdu ki; bu āyet nüzūl etti, ben anlamadım vaktā ki yevm-i Bedr’de Resūl-i ekrem sallallāhu ʿaleyhi ve sellem efendimizi gördüm, dirʿlerini lābis oluyor ve ﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْـعُ وَيُوَلُّـونَ الدُّبُـرَ﴾[2133] diyorlardı. [511] İşte o vaktte anladım, buyurdular. “هَـزْمٌ”dendir. “ضَـرَبَ” bābından “هَزَمْـتُ الْجَيْـشَ هَزْمًـا” , “كَسَـرْتُهُ” demektir, yaʿnī “Orduyu kırdım.” Murād

2130 “Rabbiniz size rahmetini yaysın ve içinde bulunduğunuz durumda yararlanacağınız şeyler hazırlasın.” el-Kehf, 18/16.

2131 “Allah kimi alçaltırsa ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur.” el-Hacc, 22/18.

2132 “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.” el-Kamer, 54/45.

2133 “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.” el-Kamer, 54/45.

yardım, dağıttım demektir. "İnfiꜥāl"den "إِنْهِزَامٌ" bunun mutāviꜥi olur: "هَزَمْتُ الْجَيْشَ فَانْهَزَمَ" denir. "هَزِيمَةٌ" bundan ismdir. Ve "هَزْمٌ" katl ve galebe maꜥnālarına da gelir, nitekim ﴿جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ﴾[2134] kavl-i celīli "مَقْتُولٌ، مَغْلُوبٌ، مَكْسُورٌ" ꜥibāretiyle tefsīr edilmiştir. Ve büyük yerli kayada olan nukreye deliğe ve çukura da "هَزْمَةٌ" denir. Vallāhu aꜥlemu.

FASLU'L-YĀꜣ MAꜥA'L-YĀꜣİ'L-MUSENNĀTEYNİ'T-TAHTİYYETEYN

Ve huve āhirü'l-fusūl min āhiri bābin min ebvābi'l-kitāb

- يَئِأَسِ [yeyꜣesi]
- فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَفَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا﴾[2135] أَيْ أَفَلَمْ يَعْلَمْ وَيَتَبَيَّنِ الَّذِينَ آمَنُوا

Yaꜥnī "Müꜣminler bilmediler mi ve onlara tebeyyün etmedi mi?" demek olur. Bu ekser müfessirīnin kavlidir. Ve "يَأْسٌ"in ꜥilm maꜥnāsına istiꜥmāli Neḫaꜥ lügatidir dediler. Hevāzin lügatidir de denildi. Ve bu lafzda ihtilāf-ı ehl-i lügat vardır. Leys ve Ebū ꜥUbeyd "أَلَمْ يَعْلَمْ" , "يَيْأَسْ" demektir dediler ve eşꜥār-ı ꜥArabla istişhād ettiler. Ve Ḳuṭrub "يَئِسَ", "عَلِمَ" maꜥnāsına lügat-ı ꜥArabdır dedi. Ve buna kāil olanlar, bunun vechi bir şeyde hāsıl olan ꜥilm-i yakīnī dīgerinden meꜣyūs etmesidir dediler. Ve lafz-ı mezkūrun ꜥilm maꜥnāsına lügat olduğuna kāil olmayanlar kelām-ı ꜥArabda hīçbir mevziꜥde "يَأْسٌ", ꜥilm maꜥnāsına vārid olmamıştır, "يَأْسٌ"in ꜥilm ile tefsīri bir şeyꜣden "يَأْسٌ" onun intifā-i vücūduna ꜥilm-i yakīni muktezī olması iꜥtibāriyledir demişler [512] Vallāhu aꜥlemu bi-murādihi bihi.

Ve ﴿إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ﴾[2136] kavl-i kerīminde "يَيْأَسُ" maꜥnā-yı mevzūꜥu üzere müfesserdir. Bu lafz için Bābu'l-Hemze'de "إِسْتَيْأَسُوا" ve bu bābın evāilinde "يَؤُوسٌ" kelimelerine mürācaꜥat buyurula. Vallāhu aꜥlemu bi-murādihi bi-kelāmihi'l-kerīmi.

2134 "Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şuracıkta bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur." Sād, 38/11.

2135 "İman edenler anlamadılar mı ki, Allah dileseydi bütün insanları doğru yola eriştirirdi." er-Raꜥd, 13/31.

2136 "Çünkü kāfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez." Yūsuf, 12/87.

İntehā tebyīzu'l-kitāb bi-tevfīkihi taᶜālā ve hidāyetihi ve ᶜavnihi. el-Hamdu lillāhi ᶜale't-tevfīki ve estagfirullāhe ᶜale't-taksīri tebyīzan bi-kalemi musevvidihi'l-fakīri'l-herimi'z-zaᶜīfi Ḥasīrī-zāde Meḥmed Elīf b. eş-Şeyẖ Aḥmed Muẖtār Şeyẖi Tekyeti ceddihi eş-Şeyh el-Ḥācc Muṣṭafā el-ᶜİzzī es-Saᶜdī eş-şehīretu bi-Tekyeti Ḥaṣīrī-zāde fī Südlüce ticāhe beldeti Ebī Eyyūb el-Enṣārī radıyallāhu taᶜālā ᶜanhu ve arzāhu; fi'l-yevmi's-sānī ᶜaşera min şehri rebīᶜi'l-evvel fi's-seneti'l-hādiyeti ve'l-erbaᶜīn ve selāsi-miʾetin ve elfin mine'l-hicreti'n-nebeviyyeti ᶜalā-sāhibihā es-salātu ve's-selāmu ve't-tahiyyetu ve'l-ikrāmu ilā-yevmi'l-kıyāmi ve ᶜalā-ālihi ve ehli beytihi ve zurriyyātihi ve ᶜitratihi ve sahābetihi'l-etkıyāi'l-umenāi'l-kirāmi ve'l-berarati'l-asfiyāi'l-ᶜizāmi.